

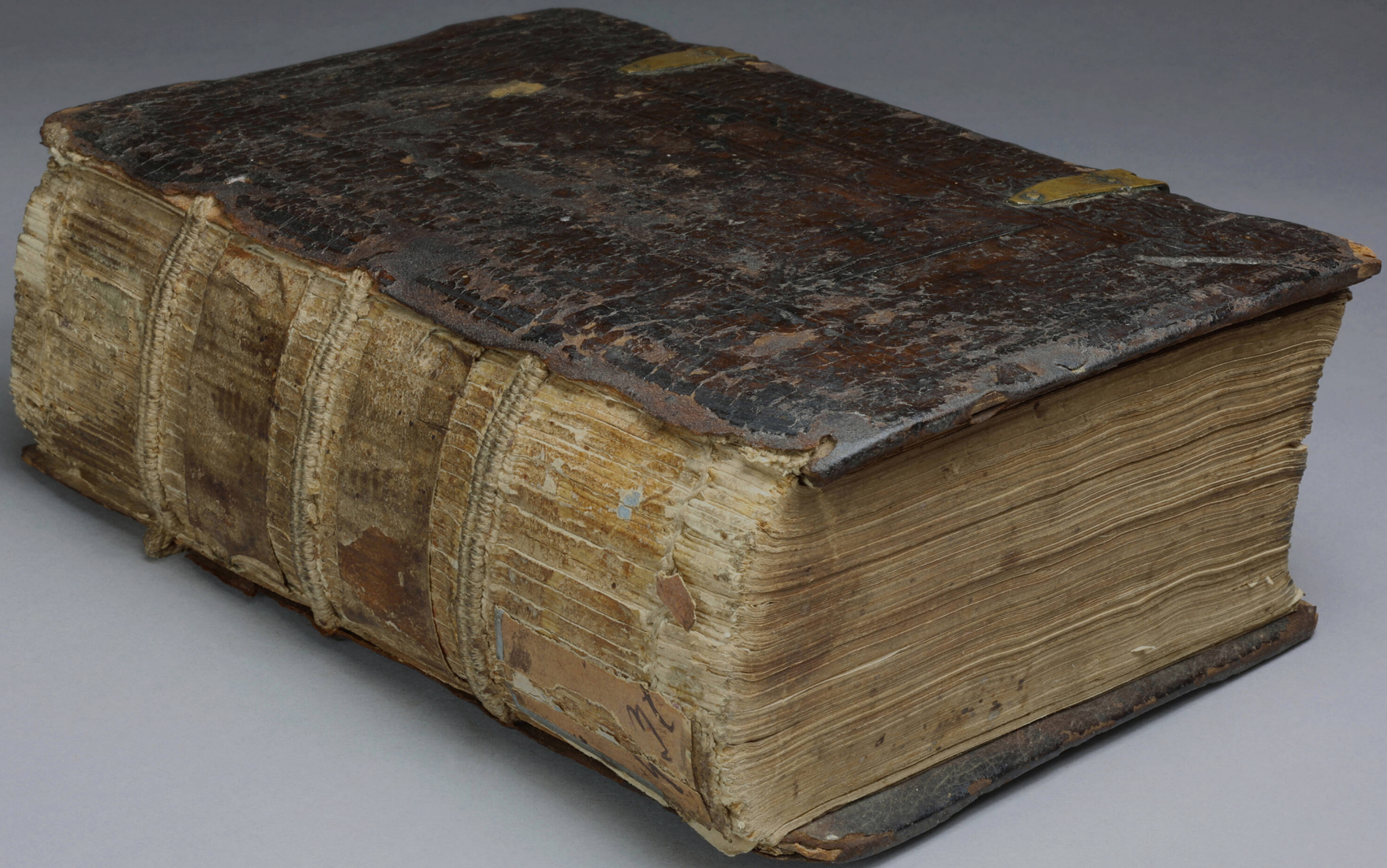

And. Alciati de verborum significatione commentarii.

ELENCHI DI-

CTIONVM, QVAE ENODANTVR

IN LIBRIS QVATVOR

DE VERBO. SIGNI. DO. ANDR.

ALCIATI IVRECONS.

INDEX ALPHABETICA SERIE NV-

perrimè digestus, in quo præcipuæ Commentariorum de verb. sig. materiæ numeris distinctæ decéter habentur.

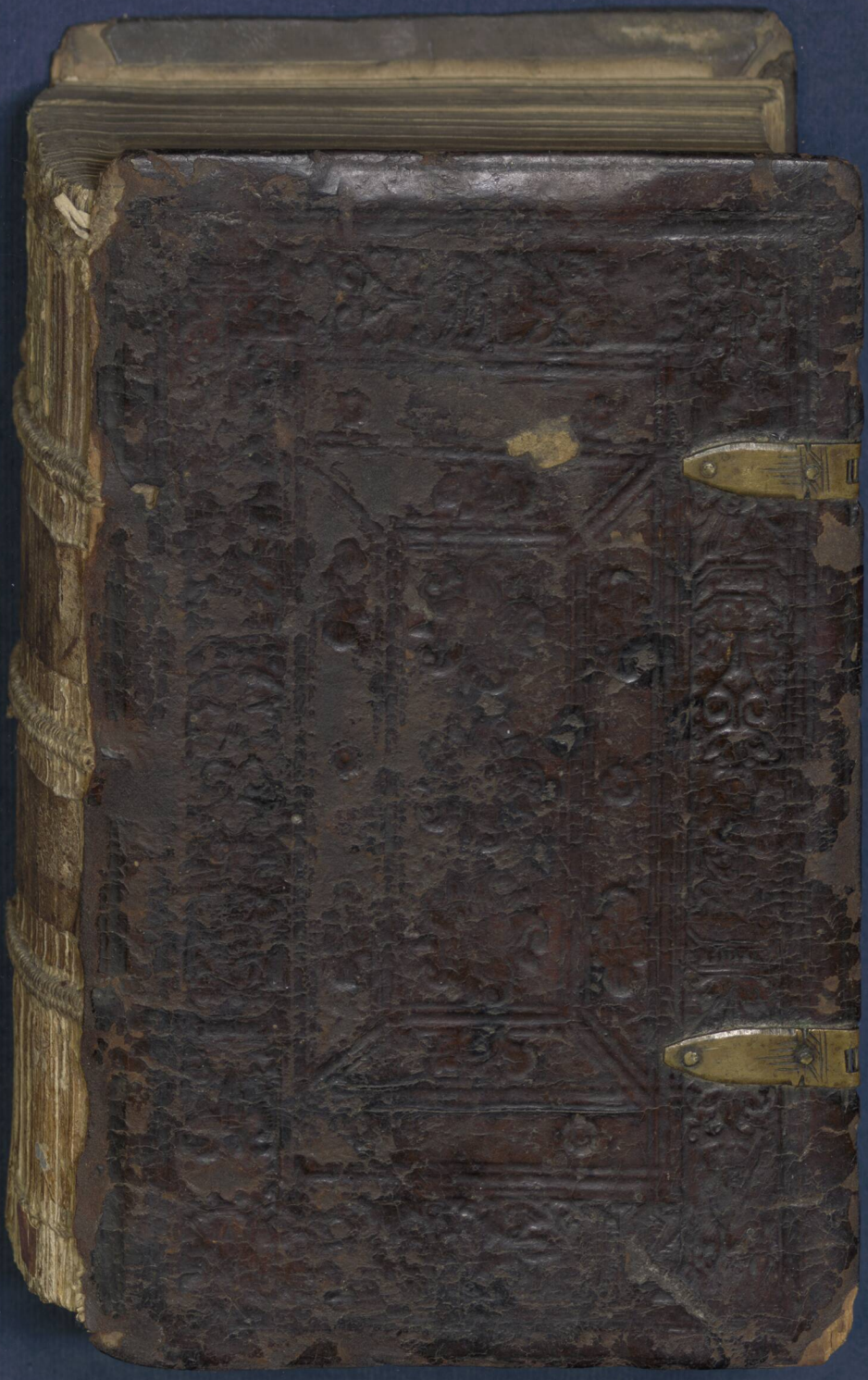
EX VLTIMA AVTORIS RECOGNITIONE.

II
437 a

LVGDVNI,
Apud Hæredes Iacobi Giuntæ.
1548.

II
Inc. G. bic
437. a. 4.

950/14

Dar Kuratorj. Okr. Szk. Pozn.
Z księgozb. Gimn. im. M. Magd.
w Poznaniu. 1930.

And. Alciati de verborum significatione tractatus.

ELENCHI DICTIONVM, QVAE ENODANTVR IN LIBRIS QVATVOR DE VERBO. SIGNI. DO. ANDR. ALCIATI IVRECONS.

INDEX ALPHABETICA SERIE NVperrimè digestus, in quo præcipuæ Commentariorum de verb. sig. materiæ numeris distinctæ decéter habentur.

EX VLTIMA AVTORIS RECOGNITIONE.

II 437a

LVGDVNI,
Apud Hæredes Iacobi Giuntæ.
1548.

II
437. a. 4

Typographus beneuolo lectori S.

CVM nõ inuenustis characteribus excudenda forent D. And. Alcia. Iuriscons. clarissimi Cõmentaria in Tit. de uerb. & rerũ signi. decreuimus se qui eorũdem cõmentariorũ in publicũ ante paucos annos emissum nobisq; oblatũ exemplar: quod tametsi diligẽter emẽdatũ, nullis tamen Sũmarijs illustratũ erat. Verùm ubi sortiti sumus hoc ipsum, sed alterius editionis opus non paucis locupletatum Sũmarijs, nobis curæ fuit suis ea locis adijcere in hisce quaternionibus, qui prælo nõdũ cõmissi fuerãt. Dedimus autẽ nõ inanẽ (ut reor) operã, ut si minus ea, quibus par erat, locis cohæreãt, quæ seorsum digessimus Sũmaria, singula tamẽ adiũgi possint quibus fuerit opus Legũ Cõmentarijs: nec operosum fuerit ipsa seligere, siquidẽ sic ea distinximus, ut cui libitũ fuerit euoluere quaternionem A, eiusdẽ reliquorũq; summaria sit inuenturus in ipso Indice, in quẽ Alphabetica serie non ignarus lector omnia congesta comperiet. Vale.

S.D.2825
96h17
19 84:1821

INDEX
PROVERBIA IVRE CONSVLTIS PECVLIARIA.

Ab aula receßisse 190
A' cane non magno sæpe tenetur aper 195
Ad manum non habere 187
Aequa lance 189
Aequis paßibus 180
Africani lex 191
Alienis uestigijs insistere 189
Altare spoliat, ut aliud operiat 190
Apparent rari nantes in gurgite uasto 193
A' proposito cadere 200
Asinus asinum non prendit 192
Catenati labores 192
Cato sui temporis 185
Clodius accuset mœchos Catilina Cethegum 192
Collyrio uno omnibus morbis mederi 190
Color quæsitus 188
Conniuentibus oculis 188
Cui aduenit unum, non aduenit solum 192
De manu in manum 187
De plano fieri 189
Dominus rogans præcipit 192
Domus sua cuiq; refugium 187
Donare ad processus 219
Dubius euentus litis 186
Duos lepores eodem tempore capere 191

II. 437. a.

Dupondij iuuenes 185
Emanſor 187
Emendicata ſuffragia 190
Emiſſa manu 187
Εμ πλάτει 188
Eremodicium 188
Eremodicio potiores ibidem
Erro 187
Extra manum mittere 187
Facibus ſolem adiuuare 190
Factum tranſactum eſt 188
Falcem in alienam meſſem mittere 190
Felici diplomate uti 187
Fertilior ſeges eſt alienis ſemper in agris,
Vicinumq; pecus grandius uber habet. 192
Fortunam in ſinu habere 187
Fruſtatim lupus agnum comedit 191
Hebræus nihil Hebræo, Catilina Cethego 192
Herculis clypeus 185
Humanitus contingere 189
Iactus retis 187
In fœlle offerre 189
In manu habere 187
In ſinu gaudere ibidem
Iſauricus 189
Κατάχρησις 184
Labyrinthus 190
Lance una trutinare 189
Leuato uelo fieri 189

Lytæ & prolytæ 185
Malus choraules &c. 191
Manus pretium 187
Margaritæ ante porcos 190
Mingere ad parietem 191
Mus in pera ibidem
Nihili coactio 191
Non ad liquidum 189
Noxa caput sequitur 190
Ob solum punctum caruit Robertus Asello 191
Οἶκο τεμ ὁ μάστυς 186
Οἶκος φίλος οἶκος ἄριστος 187
Omni exceptione maior 289
Oua hodier præstant, quos lux det crastina pullis 191
Παχυμιγεστὶ ἰσομ 188
Paries dealbatus 290
Pedem in fouea habere 188
Per manus tradi 187
Per satyram 195
Probationes de domo 186
Probationes luce clariores 196
Πρὸς ἔπος 185
Qualis ueruex, talis offa 191
Quid ad rhombum? 191
Rem non nouam aggredi ibidem
Reuoluto mantello 192
Respondere ad rogatum 186
Saturninus 185
Serpens in sinu 191

Similes habent labra lactucas 192
Sitientibus agris tuis alienos irrigas 189
Spargere aquam 189
Summo digito 180
Suo Marte 180
Tanti offa quanti panis intinctus 192
Temere ne iura 185
Τατγαδσαχμομ 105
Vespertilio 186
Vestigijs inhærere 189
Vsuræ nauticæ 189

TROPI

Allegoria 202
Αλλόθετα 202
Abusio 184
Amphibologia 193
Anaphora 197
Απόνοια 200
Αντίπτωσις 202
Antonomasia 194
Aposiopesis 193
Auxesis 195
Barbarismus 202
Battologia 198
Cauillatio 196
Concalcatio 197
Dialyton 193

Δύναμις 200
Dißimuatio 199
Ενδύασιω 193
Epanalepſis 197
Epanodoſis 196
Geminatio 197
Gryphus 199
Hyperbole 196
Hiſteron proteron 194
Hiſterologia 194
Ironia 189
Κατάπόδα 189
Lyptote 195
μετάφορα 183
Nugatio 198
Oximorus 199
Parallage 198
Paræmia 184
Parelcon 195
Παρεγγεία 195
Pariſon 203
Παρυπόνοια 199. & ſeq.
Paronomoſia 203
Periſſologia 197
Pleonaſmos 195
Præſumptio 201
Prolepſis 193
Protheſis 194
Syncopa 194

Synecdoche 194
Solœciſmus 201
Subauditio 198
τμῆσις 199
Tractatus 199
Tractus 200
Zeuma 194

FINIS.

QVAE LEGES, IVRE-CONSVLTORVMQVE LOca præter cæterorũ traditiones hoc in libro obiter declarata ſint.

l.uenditor.commu.prædio. 210
l.fina.de edil.edic. 215
l.ſi uero.§.de uiro.ſolu.matri. 111
l.fideicommiſſum.§.ſi cui ita.de lega.iij. 145
l.Plautius. de auro & argen.lega. 78
l.ſicut.de adimen.legat. 297
l.proſpexit.ff.qui & à quibus man. 16
l.famoſi. in fine ad l. Iul.maie. 104
l.nec in ea.l. Iul. de adul. 102
l.ij.C.de patrib.qui fil. 109
Rubrica.C.de ſenten.ſine pericu. 221
l.ea quidem.C.de accuſa. 44

Apud

INDEX
APVD AVTORES
HVMANITATIS.

Plautus in Amphitr. explicatus eo carmine, 228
Hunc hominem detexam pallio. pag. 211
Idem in Aulul. nihili coactio. 192
Et in eadem fabula eodem carmine: Quando manus ad trabem &c. 200
Catulli uersus: Verum ad millia quindecim ducenta. quid significet. 212
Item Saty. XIIII. dispositis prædiues hamis. quid sint hamæ. 221

FINIS.

ELENCHVS DICTIONVM QVAE in quatuor libris de uerbo. significationes enodantur.

Adulterium 206
Adulterari rationes 185
Allex 208
Ambulatoria uoluntas 185
Apud 211
Atn 203
Augmentatiua 198
Augios 204
Caluire quid 209
Calumniari quid, & unde dicatur 209
Cauillari 209
Certiorare 218
Coactores 192
Collectarij 192
Colonia 219
Contexta lana 210
Conuitium 209. & seq.
Copes 195
Copiarum negotium 219
Damnas esto 195. & 221
Damnes 195
Dardanarij 219
De præpositio in compositione 214
Defungi 219
Depactus 214
Detexere 211
Detexta lana 210
Dictiones aliquot Iurisconsultis tantùm proprie 219. usq; ad 212
Dictiones aliquot Iurisconsultis cũ alijs autoribus communes ibidem
Dimisit creditores 221
Enchiridia 205
Euidentissimum 195
Exautorare 213
Exautoratio 213
Ferruminare 212
Fiduciaria hæreditas 221
Finitum 200. & seq.
Fœnerauit 221
Friguſculum 219
Friuola ibidem
Heremodicium 185
Hama quid 221
Hypotheca. 211. & seq.
Imperium est gladij potestas 201
Indefinita pro uniuersali 196

Insolidum

Insolidum 221
Ic summa 221
Interesse 176
Iure consulti à Vallæ calum-
niis defensi 202 & seq.
Lanipendia mulier 219
Lapillus 214
Latrunculator 219
Liber 215
Maiores nostri qui 207
Margarita 214
Meliorare 218
Momento fieri 196
Mulier 203. & seq.
Munus 204
Nem lana 210
Non ademit legatum 195
Notoria quæ dicantur 219
Nouale 205
Nouitius 216
Noxa unde 203
Noxia 203
Otiosa pecunia 196
Paganus 221
Panniculariaria ratio 219
Παραταιτικῶς 200
Peculium 204
Pellex quid & unde dicta
208
Penes 211
Penissimus 211
Periculum 121
Perfungi 219
Perfunctoriæ ibidem
Περίστρωμα 207
Per plexa 199
Pessum dare 219. & se.
Pignus 211. & seq.
Plaga 222
Pallia 222
Portare 209
Ποσθάμενω 209
Portus ibidem
Possessio 204. & seq.
Potitus hostium 222
Præstauimus 218
Præuaricari 209
Probrum 206
Processus 219
Προπώλαι 219
Proprium 207
Pupillares 205
Pulsare 207
Pultare 208
Quot diebus 212
Reliquare 220
Reliquatores uectigaliũ 220
Schemata cognitionũ 220

Sequior

Sequior sexus 220
Sequioris uitæ ibidem
Si aqua pluuia nocet 200
Singulare pro plurali 196
Solarium 210
Solatium ibidem
Soluta oratio 199
Σόφισμα 109
Speciosæ personæ qui 220
Spectabiles qui ibidem
Stemma 210
Stuprum 206. & seq.
Suus hæres 222
Tergiuersari 209
Testamentum unde 203
Testamentarius 222
Testimonium 222
Thesaurus 264
Θησαυσίζοτύφλω ibidem
Tractatoria 187
Turba 212. & seq.
Vacua pecunia 196
Venenarij 220
Venter 222
Ventrem facere 222
Verberare 207
Versicolores lanæ 210 & 211
Versicolores uestes ibidem
Versipellis 210
Veterator 215. & seq.
Victus 211
Vocabula aliquot iureconsultis cum reliquis autoribus communia 220. & se.
Vocabula aliquot iureconsultis propria 219
Volumen 205. & seq.
Vsia 222
Vsurpare 222

FINIS.

INDEX
QVAE LEGES, IV-
RECONSVLTORVM QVE LOCA
præter cæterorum traditiones hoc in libro obiter declarata sint.

l.ij.de adoptio. 216
l.more.ff.de ferijs. 18
l.ex ſylua.l.arboribus.de uſufruc. 72.& 75
l.ſi ſeruitus.de ſer.urba.prædio. 259
l.fina.ſi cer.peta. 319
l.fundi.§.ſi ruta.de actio.empti. 563
l.cum in plures.§.locator horrei.loc. 100
l.j.§.ſed ſciendū.l.idem ○ filius.de ædil.edic. 216.& 217
l.eo iure.in quib.cau.pig. 425
l.naturalis.§.quod ſi faciam.de præſcrip.uerb. 46
l.ſi ita quis.de haredi.inſti. 305
l.pater.§.filiam.de leg.iij. 312
l.hæres.§.penul.de lega.iij. 581
l.liberto.§.filium.de.annu.lega. 175
l.quæſitum.de fundo inſtruc. 570.& 573.& 583
l.tabernæ.de fundo inſtru. 393
l.iij.l.uinum.de triti.uino oleoq; lega. 446
l.alimenta.de alimen.lega. 213
l.j.de ſucceſſio.edi. 322
Rubrica de operis liber. 164.& 165
l.cum precario.de precar. 98
l.is cui.de actio.& obliga. 137
l.qui ante.de uerbo obliga. 284

l.inter

l.inter stipu.in princi.de uerbo.obliga. 262
l.qui res.in fi.de solutio. 151
l.nonnulli de accusa. 530
l.famosi.in fi.ad.l.iul.maiecta. 430
l.penul.de bon.damna. 408
l.non dubito.de capti. 242
l.fina.de mune.& hono. 550
l.omnes.C.de feriis. 523
l.mortuorum.C.de relig. 553
l.j.C.de eunuchis. 270
l.penul.C.de posthu.hæredi.insti. 324
l.cum quidam.C.de uerbo.signifi. 71
l.j.§.illo.C.de Lati.liber.tol. 364
Insti.de tutel.in princi. 476.
l.j.de dona.cau.mor. 159
§.quædam.insti.de actio. 380
In authen.de non alienam §.quidam. 299

APVD AVTORES HV-
MANITATIS.

Explicatum Vergilij carmen in Bucol. Dum queror & diuos quanquàm nil testibus illis Profeci &c. 87
Ouidij carmen in Heroid. Sic ubi Colchorum memini regina uocari. 331
Iuuen.quoque Saty.ij explicatus
Horrida quale facit residens in codice pellex 478
Item Saty.xiiij.dispositis prædiues hamis. 221
Ausonius quoq; pœta quid senserit eo carmine:
Vrbis ab æternæ &c. 187

FINIS.

INDEX ALPHABETI

CVS PRAECIPVARVM IN PRIMISQVE DIgnarum scitu materiarum in Commentarijs Lib. de uerbo. signi. DO. ANDRREAE ALCIA. IVREcon. clarissimi contentarum, quæ præfixis numeris distinctæ sunt.

Delitera A.

Abesse uerbum, uariè in iure accipitur. l. xiij. nu. 11. 38

Abesse à nobis dicitur, quod alteri dare cogimur. l. xiij. numero. 7. 38

Abesse quis dicatur, l. clxxiij. nu. 12. 367

Abest nonnunquam, qui in iure non est. l. cxcix. nu. 6. 427

Ab hostibus captus, non dicitur abesse. l. cxcix. nu. 7. 427

Mortui quoq; absunt. l. cxcix. nu. 8. 427

Ablatiui absoluti natura est, ut conditionem inducat. l. ccx. l. nu. 3. 360

Et quomodo id accipiendum. l. ccxl. & nu. 4. & 5. 560. & nu. 6. 7. & 8. l. ccxl. 561

Abortiui præteriti testamentum non rumpunt. l. cxxix. numero. 3. 272

Absens quis dicatur, iudex dijudicabit ex subiecta materia. l. xiij. nu. 12. 35

Absens si de protestatione admonendus sit, quid faciundum. l. xl. nu. 55. 104

Absentibus uel nescijs. quod fit impune multomagis & inuitis. l. ccix. nu. 11. char. 458

Absentiæ causa quadruplex. l. cxcix. nu. 1. 427

Abest.

Abeſt, qui extra urbis cõſtinentia eſt. l. cxcix. 8. nu. 2. 427
ἀνῳδὸς ζυα apud Græcos. l. ccxxxvi. nu. 8. 536
¶ Acceptum qui erogat, non capit. l. lxxj. nu. 9. 168
Venditio perfecta non eſt ante traditionẽ. l. lxvij. nu. 7. 158
Accipimus aliena autoritate, capimus noſtra. l. lxxj. numero. 6. 167
Accumbere, & occũbere, & incubare. l. cxxiiij. nu. 9. 159
Accurſius reprehenſus. l. cxxiiij. nu. 10. 259
Accurſ. lapſus in uerbo, ſcicere, quod eſt cõfirmare. l. lxij. numero. 4. 151
Accurſ. perſequi pro conſequi malè exponit. l. lvij. nu mero. 6. 144
Accurſij intellectus ad hoc reſponſum non quadrat. l. cxcv. numero. 7. 412
Accurſij nimia reſtrictio ad hoc reſponſum. l. ccxv. numero. 10. char. 475
Accurſij ſententia de amica & concubina. l. cxliiij. numero. 5. 311
Accurſium ignoraſſe huius legis hypotheſin. l. clxxj. numero. 8. 361
Accuſabãt olim aduocati cõtinuis orationibus, de cauſa cum partibus diſputantes. l. cxcvij. nu. 5. 422
Accuſatoris præmium erat, quarta pars bonorum rei. l. cxcvij. nu. 6. 422
Indicat reum, qui defert, arguit, accuſat, & conuincit. l. cxcvij. nu. 7. 423
Acta omnia eodẽ tempore cenſentur in inſtrumentis, quæ ab ultimo tractu perfectionẽ accipiũ. l. ccxliij. nu. 2. 575
Actio ex mente legis cõpetens, directa eſt: quæ uerò per inter

terpretationē datur, utilis est. l. vj. nu. ii. 21
Actio ad exhibendum præcedit rei uend. l. xxij. nu. 2. 51
Actio iniuriarū iudicem punit ciuiliter, qui temerè innocentem capit. l. ccxxiiij. nu. 5. 502
Actio in rē post diē nascitur. l. ccxij. nu. 14. 466. et 467
Actione ciuili deficiente, si æquitas subsit, prætor suū impertit officium. l. x. nu. 5. 28
Actionem habens, rem habere uidetur. l. cxliiij. nu. 3. 309
Actionē qui habet, rem habere dicitur. l. xiiij. nu. 6. 38
Actiones ad mobilia competentes, inter res mobiles numerantur. l. cxliij. nume. 3. 309
Actiones in personam, neq; rem, neq; singularem successorem sequuntur. l. ccxix. nu. 4. 494
Actiones & persecutiones quomodo differant. l. xxxiiij. nume. 2. 79
Actionis in personā formula antiqua. l. clxxviij. nu. ii. 278
Actionis formula olim proposita, quæ fuerint iudicis partes. l. clxxviij. nu. 13. 379
Actionis in personam præparatoriæ erant Interrogationes & Vindiciæ. l. clxxviij. nu. 12. 378
Actionis uerbo impropriè accepto exceptio continetur l. viij. nume. 4. 25
Actionū solennia uerba olim erant. l. xxxvij. nume. 1. 82.
Actionum uariæ species. l. clxxviij. nume. 19. 380
Actor si se dominum dixerit, & de usufructu tātum probet, obtinebit. l. xxv. nume. 5. 62
Actum in contractibus, obseruandum est. l. ccxix. numero. 1. 483
Actum inutiliter, nomen actus retinet. l. ccxxj. nu. 5. 496

Actus iuris uel propter enuntionem uel affectum, quãuis inutilis, nomen retinet. l. ccxxj. nu. 8. 496
Actus interpretari debet, ut ualeat. l. ccxx. nu. 7. 488
Actus unus emendi ut reuendas, non constituit mercatorem. l. ccvij. nu. 2. 449
Adam, quasi terra natus. l. clij. nu. 2. 323
¶ Aditio hæreditatis nec ex lata significatione cõtractus continetur. l. xix. nu. 3. 45
Adiudicare quid significet. l. cxxxj. nu. 20. 282
Administratores mensæ curam agebant. l. cciij. numero. 25. 439
Admittitur excusatio, qua dominus rei, ut furem liberet, sua sponte rem ablatam attestatur. l. clxxiiij. nu. 3. 368
Adsumptus in album mercatorum sine fraude nõ excluditur. l. ccvij. nume. 9. 449
Aduena & incola quomodo differãt. l. ccxxix. nu. 21. 549
& nume. 23. 550
Aduenam Græci ξένον dicunt. l. ccxxxix. nu. 22. 550
Aduerbia, utrobi, alibi, inibi, necubi, sicubi, nuncubi. l. clxj. nume. 3. 331
Adulterini partus adulteris similes. l. cxxxv. nu. 7. 293
Adulterium in nupta, stuprum in uidua, uel uirgine committitur. l. cj. nu. 1. 213
Horum criminum uariæ pœnæ. l. cj. nu. 2. 214
Si masculus cũ masculo coëat, quæ sit pœna. l. cj nu. 3 214
Ex damnato coitu nati, bonorum paternorum sunt incapaces. l. cj. nu. 4. 214
In dubio an filius capax uel incapax sit præsumendus. l. cj. nume. 5. 214

Si

Si quem instituam tanquam certæ mulieris filium, an eâ pax præsumatur. l. cj. nu. 6. 214
In pœnalib⁹ interdū uerba abusiuè accipiūt. l. cj. nu. 7. 215
¶ Affectio est species figuræ. nu. 6. 2
Affectio magna ueritatē impedit. l. ccxxiij. nu. 16. 501
¶ Agentes de re minima, à iudicio repellendi. l. ccxxxiij. numero 8. 523.
Ager ab agēdo dicitur, & uilla à uehēdo. l. xxvij. nu. 1. 65
Ager pro territorio urbis. l. xxvij. nu. 2. 65
Ager etiā ad longitudinem refertur. l. xxvij. nu. 3. 65
Agere quis dicatur. l. ccxxix. nu. 1. 513
Agnato proximo cùm lex hæreditatem defert, an hæredē se asserens, qualitatē probare debeat. l. clv. nu. 1. 329
Agrum domūq; in patria habēs, si eis retentis alio transmigret, incolaq; fiat, nihilominus antiquius domicilium retinet. l. ccxxxix. nume. 18. 548
Alciati declaratio noua ad hoc rñsum. l. cxxxij. nu. 6 286
Alia noua Alciati expositio ad hanc legē. ibid. nu. 7.
Alciati intellectus ad hanc legem. l. cxcv. nu. 8. 412
Alciati sententia, quid hoc in loco prothyron significet. l. ccxlv. nume. 16. 583
Alienet quis siue expressè, siue tacitè per lapsum temporis idem est. l. xxviij. nume. 9. 69
Alere qui tenetur, an in disciplinā minerual pendere cogatur. l. xliiij. nu. 2. 119
Allegatio solā ueri similis causæ quādoq; alicuius effectus est. l. xl. nume. 69. 109
ἀλλαγμα, & ἀντάλλαγμα l. xix. nu. 10. 47
Alienare dicitur qui pignorat. l. lxvij. nu. 5. 157

Alienare quis dicatur.l.lxvij.nu.1. 157
Alienari prohibitũ,non potest usucapi.l.xxviij.nu.5. 68
Alienatio propriè est,cùm directa dominia transferũtur. l.xxviij.nume.2. 66
Alienationis uerbum latè pertinet.l.xxviij.nu.1. 66
Alienatione concessa omniũ iurium prædiorum etiã fructus licet distrahere.l.lxxxvj.nu.6. 186.& 187
Alimenta legata uxori,secũdam quoq; respiciunt.l.lxxxix.nume.5. 191
Alimentis renuntians,uel uictui,nõ censetur de uestiario uel calceario sensisse.l.xliij.nu.5. 117
Alienum æs non omne,sed etiam omne incommodum excludit propriè bonum.l.lxxxij.nu.1. 182
Alternatiuam uulgò uocant tam disiunctiuam,quàm subdisiunctiuam.l.cxxiiij.nu.3. 258
Alluſio ad ſolius uocis ſimilitudinem refertur. l.clxxxiij. nume.9. 391
¶ Amicæ nomen quaſcunq; meretrices continebat.l.cxlviij.nume.7. 311
Amici filij,ſubſtituto per fideicommiſſum ſimpliciter præferuntur.l.ccxxiij.nume.12. 500
Amicitiæ triplex conditio.l.ccxxiij.nu.7. 499
Amicitiam,honeſta conſuetudine initam,leges accipiũt. l.ccxxiij.nume.9. 500
Amicus ſine ſpeciali mandato agit.l.ccxxiij.nu.13. 500
Amici fides numero teſtiũ cõualeſcit.l.ccxxiij.nu.14.500
Amicus alter ipſe.l.ccxxiij.nu.8. 500
Amphora, urnale,caduſ,minora uaſa.l.ccvj.nu. 6.446
Amphora duræ urnæ.l.ccvj.nu.12. ibidem

Amplificatio legis nostræ.l.cxcij.nu.6. 404
Amplificatio eiusdem axiomatis.l.ccxxvij.nu.2. 510
Amplius,partem continet.l.lxxxij.nu.2. 182
Amplius,cum pro nomine,rerum repetitionem facit contra simpliciter positum.l.lxxxij.nume.3. 182
¶ Ancilla non ideo preciosior,quia prægnans.l.clxij. nume.2. 340
Ancillæ olim propter multos partus libertatem consequebantur.l.cxxxvij.nume.2. 298
Anni dispar ratio.l.xcviij.nume.1. 202
Anniculus infans,siue iuuenis quis.l.cxxxij.nume.1. 283
Anima quando infundatur conceptui.l.ccxxxj.numero.9. 519
Annotata quædam de Carolo Magno & Pipino.l.xv.nume.4. 39
Anticipatio,siue prolepsis.nume.7. 2
Antiqui soceram pro socrum dixere.l.cxlvj.nu.4. 314
Antiquæ propositiones,in,uls,cis,postea additionem receperũt,ut diceretur,ultra,citra,intra.l.cxxxiij. numero.1. 288
ἀποτέλεσμα quid.l.v.nume.6. 17
¶ Apostoli dicuntur nuntij: & de alijs huius uoculæ acceptionibus.l.cvj.nume.1. 224
Apostoli dimissorij,refutatorij,reuerentiales.l.cvj.numero.2. 224
Apostolos non petens,appellationi renuntiare intelligitur.l.cvj nume.3. 224
Appellatione uictus & uestimenta & stramenta contineri.l.ccxxxiiij.nume.13. 530

Appllationis intimatio à negotiorũ gestore fieri potest. l.xl.nume.75. 110
Applicata facti species ad hanc legem.l.clxiij.nu.1. 342
Applicatur.§.si donũ.ad edictũ prætoris.l.liij.nu.18. 134
¶ Arbitri notionem habent.l.xcix.nu.2. 207
Arbitria quomodo iuris esse dicantur.l.lxviij.nu.4. 161
Deportati arbitratu an aliquid committi possit.l.lxviij. numero 5. ibidem.
Quod procedit etsi simpliciter electi sint à partibus, & aprobatio subsecuta.l.xcix.nu.4. ibidem.
Arbitrorũ sentẽtiæ executionẽ sortiũtur.l.xcix.nu.3.207
Arbitrorum duo sunt genera, arbitri & arbitratores.l. lxviij.nume.1. 160
Arbores fructiferas fructuarius non cædit.l.xxx.nu.2.72
Arbores grandes quæ dicãtur M.Varroni.l.xxx.nu.4.73
Archeiotæ.l.ccxxxix.nu.3. 551
Area sine ædificijs est ab ariditate dicta.l.ccxj.nu.8. 462
Area ruri tantùm est.l.ccxj.nu.9. 462
Argentarij in tabernis pecuniam uolentibus dabant sub fœnore.l.lxxxix.nume.11. 192
Arguere, & demonstrare significat.l.cxcvij.nu.9. 423
Arguisse non dicitur, qui non & conuicerit.l.ccxcvij.nu mero 8. 423
Argumentum huius legis.l.liij.nu.1. 129
Argumẽtũ de cõtractibus ad testamẽtũ ualet.l.xx.n.5. 49
In testamentis contrahi potest.l.xx.nu.6. 49
Argumentum per locum à contrarijs semper concludit.l. cxlix.nume.1. 317
Argumentum ab etymo non semper concludens est.l.xl.

nume.8. 112
Argumentum ab etymologia quando ualeat.l.clxxxiij. nume.2. 389
Argumentū ab alluſiōe qñ ſit ualidū.l.clxxxiij.nu.11. 391
Alluſio quid ſit. ibidem.
Argumentū de parte ad totum ualet.l.lxxij.nu.4. 170
Argumentū ab etymologia non concludit, ſi ab eo, quod olim obſeruabatur nomen deductum ſit.l.clxxxiiij.nu mero 8. 390. & 391
Argumentum ex hac lege ductum, de lupa plures lupos edente.l.ccxxxj.nume.4. 518
Ariſtoteli corpus deficit poſt trigeſimumſextum, animus poſt quadrageſimūoctauum annum.l.ccliij.nu.8. 441
Varro quinq; gradus facit.l.ccliij.nu.9. 441
Armorum appellatione quid contineatur. l. xlj.nume.1. 113. & nume.3. 114
Arrogatio adoptionis ſpecies.l.cij.nu.ij. 219
Ars uel induſtria propria alimoniæ puerorū non ſufficit ante decimūoctauum annum.l.cciij.nu.4. 440
Artemon quid.l.ccxlij.nu.1. 565. & nu.5. 566
Artemon non eſt nauis pars.l.ccxlij.nume.7. 566
Recentiores hallucinati in hoc reſponſo. l.ccxlij.nume ro 8. 567
Artemo. l.ccxlij.nume.13. 566
Artemon in qua ſignificatione Iabolenus hic accipiat.l. ccxlij.nu.6. 566
Articuli dicuntur pertinentes, ſi quoquomodo etiam leuiſſimè cauſæ adminiculentur.l.clxxxj.nu.3. 386
Artifex eſt, qui à ſe rem in aliam formam elaboratam

reuendit.l.ccvij.nu.13. 450
Athenienſes multas in aram Διὸς σωτῆρος dedicabãt.l.ccxl iiij.nume.12. 580
Atrienſes ab atrio dicti,in quo cibaria ſeruis diuidebant. l.cciij.nume.19. 438
Atteſtatio.l.xl.nume.12. 89
Atteſtari cur magis dicatur,qui abſenti, quàm qui præſenti denuntiat.l.xxxix.nu.6. 86
Atteſtationes non ſimpliciter rem faciũt liquidam.l.xxxiij.nume.6. 78
Atteſtationes non ſimpliciter rem faciunt liquidã.l.xxxiij.nume.6. 78
Auaritia noſtri temporis.l.xcvj.nu.3. 200
Aurei quinq; hodie nõ leuis ſumma.l.lxxiiij.nu.4. 172
Aureus,quo hodie utimur,ueteri ſurrogatus. l.ccxxxij. numero 3. 520
Auguſtales.l.ccxxxix.nu.35. 551
Auguſtus primus de falſis libellis cognouit ſecundum legem maieſtatis.l.cc.nu.9. 429

De litera B.

Βάλανος quid ſignificet.l.clxvij.nu.8. 356
Bartolus an eas conditiones, quæ de ablatiuis abſolutis inducuntur,rectè expreſſas appellet.l.ccxl.nu.9. 562
Bartoli expoſitio ad hanc legem.l.xl.nu.3. 88
Baſis ſtructilis quid ſignificet.l.ccxlv.nu.2. 581
¶ Beati dicuntur diuites.l.xlix.nu.4. 125
Bellaria ſunt ſecundæ menſæ.l.clxvij.nu.9. 356

Beneficia principum largam interpretatione recipiunt, priuilegia strictam.l.ccxx.nu.6. 487
Beneficiarij & munifices opponutur.l.xviij.nu.10. 44.
Beneficiarij & munifices opponuntur.l.xviij.nu.10. 44
Beneficium competentiæ qui habet, ei pro sua dignitate relinquendum est.l.cxxv.nu.12. 264
Beneficiarius fundus dicitur feudum.l.cxx.nu.32 494
¶ Biantis dictum l.xcj.nu.3. 154
¶ Bissextus quare institutus singulis quatuor annis.l. cxxxiiij.nu.6. 291
Bissextilis dies aliquando etiam computatur.l. xcviij. numero.14. 206
¶ Bona fides regulariter præsumitur, quod & exemplis ostenditur.l.cx.nu.4. 229
Bona fides an in eo præsumatur, qui nullum habet titulum.l.cx.nu.5. 229
Quoties possessioni ius ciuile resistit, bona fides non præsumitur.l.cx.nu.6. 229
Bona intelliguntur deducto ære alieno.l.xxj.nu.3. 50
Si bona publica alicui restituantur exuli, an deducantur quæ ex indictione principis soluere debuisset.l. xxj. numero.4. 55
Bona cui conceduntur, etiam ea petere potest, quæ alius debet.l.xxj.nume.1. 50
Bona deducto ære alieno intelliguntur. l. cxix. numero.7. 245
Bona augmenta post mortem excludunt. l. ccviij. numero.9. 415
Bona & naturaliter & ciuiliter accipiuntur secundum

Accurſ.l.xlix.nu.1. 124
Bona hæreditaria, æs quoq; alienum includunt. l. ccviij. numero.1. 454
Bonæ fidei poſſeſſor fructus lucratur, & longo tempore præſcribit.l.cx.nu.1. 28
Bonorum generali obligatione ea contimentur, quæ bona fide poßidemus.l.xlix.nu.8. 126
Bonorum poſſeßiones edictales, & decretales. l. clj. numero.8. 322
Bonorum computatio priuſquàm fiat, deducendum eſt æs alienum.l.xxxix.nu.4. 86
Bonorum poſſeßio pro iure ipſo hæreditario accipitur, quod cum prætoris decreto acquiritur.l. cxxxviij. numero.1. 297
Bonorũ poſſeſſor an propriè hæres appelletur.l.cxxxviij. numero.3. 298
Bonorum poſſeßio & hæreditas differunt. l. cxxxviij. numero.2. 297

Delitera C.

¶ Caducus quid ſignificet.l.xxx.nu.12. 75
¶ Calendæ dicuntur omnes dies, qui poſtridie Idus inciepiunt, uſq; ad ſequentem menſem.l.xcviij.nu.8. 204
Calumniari & cauillari idem.l.ccxxiij.nu.2. 522
Calumniæ mora quæ calumniæ præſumptionẽ inducat.l. ccxxxviij.numero 3. 522
Calumniator eſt, qui de re minima litem criminalem oriditur.l.ccxxxiij.nu.6. 522

¶ Caper infectum animal aruis & uitibus .l. xl. numero.79. 111
Capere quandoq; dicitur, qui aufert.l.lxxj.nu.5. 167
Capere uerbum ad acquisitionis effectum pertinet. ibidem.numero.1.
Capere non uidetur, qui restituere cogitur.l.ibidem.nu.2
Capere dicuntur filius famil.& seruus, quanuis restituere teneantur.ibidem.nu.3
Capitalis causa quæ,& pœna capitalis.l.ciij.nu.1. 119
Capti libertatem hodie non amittunt.l.cxviij.nu.6. 243
Capta bello inter Christianos gesto, an fiant capientium. l.cxviij.nu.7. 243
Capti in bello iure gentium fiebat capientium.l.ccxxxix. numero.6. 545
Captus à latronibus, abesse dicitur.l.cxcix.nu.10. 417
¶ Carbonarij à Græcis dendrophori dicti. l. clvij. numero.4. 355
¶ Castigata lectio.l.xciij.nu.2. 196
Castrati, quasi casti facti: & qui dicãtur castrati.cxxviij. numero.5.269.& nu.6. 270
Castrũ si sit à principe de omnimoda ciuitatis iurisdictione exemptum, an eiusdem territorij dicatur.l.ccxxix. numero.52. 556
¶ Cauillari, uarijs modis in iure accipi. l. clxxvij. numero.1. 371
Cauillari dicitur, qui eo assumpto, quod euidenter uerum est, dissimiliter, acceptis terminis, quod falsum est, infert.l.clxxvij.nu.2. 372

Tribus

Tribus id modis fieri, ex Aristotele probatur. l. clxxvij. nu mero 3. 72
Cauillationibus an uti aduocatum deceat. l. clxxvij. numero 11. 373
¶ Casus, quibus furiosus pro absente non habetur. l. ccxlvj. nume. 5. 586
Casus speciales, in quibus à protestatione recessum uidetur. l. xl. nume. 35. 36. & 37. 96
Casus ad hanc legem secundum Accursium. l. cxxxix. nume. 4. 299
κατάχρησις figura translatio, usurpatio. l. lviij. numero 3. charta 145
¶ Cato. M. Porcij filius. l. xcviij. nu. 10. 205
Cauere dicitur, qui uel fide iussores, uel pignora dat. l. clxxxviij. nu. 6. 397
Caupones, & nautæ prosamilia sua tenentur. l. cxcv. numero. 35. 418
Causa inuita & fatua officit, ne possessor censeatur esse malæ fidei, & ut lucretur fructus. l. cx. nu. 3. 228
Causæ cognitio cui concessa est, an is diffinire possit. l. xcix. nu. 6. 208
Causæ cognitio recta, omnem quæstionem continet. l. lxxiij. nu. 3. 171.
Cautela iudici obseruanda. l. xxxvij. nu. 7. 83
Accursius hanc legem non intellexit. l. xxxvij. nu. 8. 83
Cautela, ut à promittente in subsidium totum exigi possit. l. cl. nu. 5. 319
Cautio interponi potest pro sua defensiõe. l. lxxj. nu. 13. 169
Cautio, hic rebus rectè præstari, conuento rei uendica-

tione

tione & emptori securitatẽ præstat. l. lxxj. nu. 11. 168
Cautio stipulatoria, emptioni indomitorum boum, apponi solita. l. lxxj. nu. 14 169
¶ Censere, est sententiam suam exponere, et constituere. l. cxj. nu. 1. 230
Censere interdum significat præcipere. l. cxj. nu. 3. 230
Censorum aliqua. l. cxj. nu. 4. 230
Centum uirales causæ quæ. l. ccxxxvij. nu. 4. 537
Centum utrale iudium. l. ccxxxvij. nu. 5. 538
Cœnacularium apud Vlpianum quid. l. cxciiij. nu. 5. 407
Cœnaticum quid. l. cxciiij. nu. 7. 407
De iudicum decurijs. l. ccxxxvij. nu. 6. 538
¶ Cepisse an intelligatur, qui alijs acquisuit. l. cxl. numero. 2. 301
¶ Certari multa quid. cxxxj. nu. 17. 281
Certior amplius reddi non debet, qui certus est. l. xl. numero. 28. 94
¶ Cœso ex utero, omnia, quæ cæteris filijs indulgentur, competunt. l. cxij. nu. 4. 303
¶ Cæterorum appellatione omnes contineri. l. clx. numero. 1. 337. & 338
Cætus & turba decem homines requirit. l. xl. ibidem
¶ Chirographa subscripta, atq; proxeneta agnita, res probatur. l. lxxxix. nu. 12. 192
¶ Cibi appellatio potum continet. l. ccxxxiiij. nu. 17. 530
Cibarius panis. l. ccxxxiiij. nu. 18. 530
Ciues Romani, Latini, Dedititij. l. clxxij. nu. 2. 362
Ciuitas quandoque pro ciuibus accipitur. l. ij. numero. 2. 9.

Appellatione ciuium etiam uicani admittuntur .l. ĩj. nu mero .3. 9
Ciuitas quælibet hodie merum imperium habens prouin ciæ æquiparatur .l. xcix. nu. 12. 209
Ciuitatibus an concedenda restitutio in integrum. l. xvj. numero .5. 41
Ciuium nomine soli incolæ continentur in priuilegĩs & similibus actibus .l. ĩj. nu. 3. 9
¶ Clarum quid dicatur .l. xxxiĩj. nu. 7. 78
Clausula, Et cætera, abbreuiationis causa apposita, quid operetur .l. clx. nu. 3. 338
Clausula hæc, pluris ue, uel plus minus, certo numero ad iecta, ad modicam summam refertur .l. cxij. nu. 1. 493
Clausula hæc, Vti optimus maximusq; est, et in contractibus & testamentis apponi olim solita .l. clxix. nu. 2. 358
Clausula causidicorum, Saluo iure addendi, &c. nihil operatur .l. xl. nu. 25. 92
Clausula, quòd instrumenta producantur saltẽ in articulis pro se facientibus, nullius est effectus .l. xl. nu. 26. 93
Clausula Notariorum, pro dato & facto suo .l. cxxvj. nu mero .3. 265
Et quid operetur hæc clausula, si in contractu apponatur .l. cxxvj. nu. 4. 265
Subsequens clausula præcedentem generalem restringit cxxvj. nu. 5. 266
Quibus casibus hoc non procedat .l. cxxvj. nu. 6. 266
Clausula, remitto omne ius, quod habeo, uel habere spero &c. quid contineat .l. liiij. nu. 6. 139
Clausula aliũde debitas seruitutes nõ cõtinet .l. xc. n. 2. 193

Clausula, In quantum iudici æquum uidebitur, quid contineat, l. clxxix. nu. 4. 385
Clientis mei cliens, clientulus mihi non est ibid. l. cv. 223
¶ Codicilli secundum expressam in testamento mentem declarari solent, l. xl. nu. 34. 95
Codicilli testamẽti iã facti pars esse uidẽt. l. ccxliij. n. 3. 575
Codicilli ad testamenti sensum interpretatione producendi, & contrà. ibidem nu. 4.
Cognationis fauor ad arctißimos amicos extenditur. l. ccxxiij. nu. 10. 500
Cognitio de iudicijs delationem sequebatur. l. cxcvij. numero. 4. 422
Cognito quod mixtum est, simplicium natura cognoscitur. l. cxlij. nu. 2. 304
Collaria infamiam irrogant. l. ccxvj. nu. 7. 477. & 478
Collectiua seu uniuersitatum nomina, & membra, & caput includant. l. cxcvj. nu. 2. 420
Collegæ possunt de his, quæ ad artem suam pertinent, constituere, dummodo alijs præiudicium non ferãt. numero. 6. & nu. 7. l. clxxij. 365
Collegæ an constituere poßint, ut aliquis non recipiatur, nisi oĩbus cõsentiẽtib⁹ et nu. 10. l. clxxij. nu. 8. et 10. 366
Collegæ qui propriè dicantur. l. clxxij. nu. 1. 365
Collegæ ab eligendo dicti. l. clxxij. nu. 1. 566
Collegia quæ dicantur. l. clxxij. nu. 4. 395
Vt Collegium dicatur, nõ est necesse aliquem ei præfici. l. cxxiij. nu. 5. 365
Collegia fabrum. l. ccxxxv. nu. 9. 532
Collegia sunt prohibita, nisi iure expreßè permissa. l. lxxxv. numero 3. 185

Collegium non duo, sed tres faciunt. l. lxxxxv. nu. 1. 184
Collegium trium cogi ut plures substituat non potest. l. lxxxv. nu. 5. 185
Colonicæ in quibus differebant à municipijs. l. ccxxviij. numero. 3. 511.
¶ Commendare in iure uariè accipi. l. clxxxvj. nu. 1. 394
Commendatio generalibus uerbis facta non obligat. l. clxxxvj. nu. 2. 394
Comitatus quid. l. ccxxxix. nu. 50. 553
Committens aduersus uerba legis, mente eius seruata, non meretur pœnam. l. vj. nu. 16. 22
Conuitia in maleficijs non sunt. l. ccxviij. nu. 11. 482
Commendatarius, & leuissimâ culpam præstat. ccxxvj. numero. 19. 508
Commune quod est, propriè meum dici non potest: nec quod de re, quæ propria alicuius sit, à lege constitutũ est, in ea locũ sibi uendicat, quæ partim quoque aliena fit. l. ccxxxix. nu. 58. 557
Quando id non procedat. l. ccxxxix. nu. 59. 558
Comparatiua amplius & minus, ex subiecto argumento uim suam amittunt. l. lxxxij. nu. 1. 181
Comparatiuum nomen propriè naturam suam seruat, & positiuo confertur, deq; eadem specie intelligitur. l. cl. numero. 3. 319
Computatio huius legis quando nõ obtineat. l. iij. nu. 6. 14
Computatur in bonis, quod uel personali uel reali actione, aut officio iudicis nobis debetur. l. xlix. nu. 7. 126
Cõpulsus satisdare, si ppter paupertatẽ nõ possit, sufficit eum præstare cautionem fideiussoriam. l. lxj. nu. 4. 150

¶ Conatus solus ponitur in atrocibus delictis.l.liij.nu.23
Fallit ut nume.24. 136.& 137
Conceptus in utero existens,pro nato habetur,in sui fauorem.l.cliij.nume.1. 324
Fallit,nume.3.& 4. ibidem.
Conciuis Latina uox non est.l.ccxxvij.nu.8. 512
Concubinæ nomen apud ueteres non fuit inhonestum.l.cxliij.nume.6. 311
Conditio illa,Si quid acciderit.de morte intelligitur.l.clxiij.nume.6. 344
Et an mors ciuilis hoc casu sufficiat.l.clxiij.nu.7. 344
Conditio,Si sine liberis decesserit,relicto nepote ex filia deficit.l.cxlvij.nu.5. 316
Si conditio de filijs loquatur,an ad excludendum substitutum unicus sufficiat.l.cxlvij.nu.6. 316
Conditio uera est illa,quæ omnino est incerta.l.liij.numero 4. 138
Conditio in contractibus retrotrahitur.l.liij.nu.2. 137
Conditio obligationē & actionem suspendit.l.ccxij.numero 23. 468
Conditio quæ præsens tempus respicit,censetur pura.l.ccxij.nume.24. 468
Conditiones adamußim implendæ.l.lxxvj.nu.4. 173
Conductæ possessiones & locatæ nō sunt merces.l.ccvij.numero 3. 449
Cōductor et emphyteuta arbores fructi feras demortuas ut lucretur,substituere aliàs debet.l.xxx.nu.5. 73
Conductor ius suū alienat non requisito locatore,saluo eius iure.l.ccxix.nu.10. 485

Conductus fundus pro se & hæredibus legari potest.l.ce xx.nume.30. 494
Confirmãs dare uidetur, & quãdo hoc procedat. l.cxxx. numero 7. 275
Confirmatio irriti priuilegij non prodest à principe ema nata, nisi ex certa eius scientia facta sit.l.cxxx.nu.8.276
Confutata sententia eorũ, qui putant, si testator Titio & Seio leget fundũ, nõ esse re cõiunctos.l.cxlij.nu.11.307
¶ Congregatio ex quot hominibus cõstet.l.xl.nu.84. 113
¶ Cõiectura quibus ex causis assumatur.in prin.nu.3. 1
Coniunctæ & disiunctæ dictiones quæ.l.liij.nume.2. 130 & nume.10. 132
Coniunctiuæ regularis significatio est, ut coniungat, & utriusq; coniuncti cõcursum requirat: & quãdo fallat. l.liij.nu.3.4.& 5. 130.& 131
Coniuncti uerbis.l.cxlij.nume.3. 340
Coniunctio Grammaticis simpliciter dicitur etiã quæ disiuncta est.l.xxix.nu.1. 70
Coniũctio qñq; pro disiunctione ponitur.l.xxix.nu.4.71
Coniunctiua dictio utriusq; rei concursum requirit, disiunctiua alterius.l.xxviij.nu.13. 70
¶ Consensum ex taciturnitate aliqñ lex interpretatur in eo, cõtra quẽ fit ptestatio.l.xl.nu.49.101.& nu.25.ibi.
Consiliũ dans ad furandũ, furti tenetur.l.liij.nu.21. 136
Cõsiliũ alteri⁹ accepisse sufficit, ubi requirit.l.ccix.n.12.459
¶ Constitutio, qua monachis arma prohibentur, de fustibus & lapidibus non intelligitur.l.xlj.nu.4. 114
Consistere in potestatem dicitur, quod in actu non est.l. ccxv.nume.15. 476

Constitutũ etiã de priuatis censetur, regulariter quod iuris de fisco statuitur. l. xvj. nu. 3. 40
Constitutum si sit, ne debitor uectigalia redimat, de quo debitore intelligatur. l. cviij. nu. 4. 226
Constitutum de qualibet eius parte censetur, quod de re quapiam constituitur. l. lxxij. nu. 1. 169
Consuetudo longa sufficit ad impositionẽ muneris, quod uectigal concernit. l. ccxiiij. nu. 3. 471
Consuetudo longa omniũ iuri officit. l. ccxiiij. nu. 5. 472
Contendi pedibus quomodo potest, mari minimè eundum est. l. iij. nume. 2. 13
Contestatio quid, & unde sit dicta litis contestatio. l. xl. nume. 11. 89
Continentia pro suburbijs accipi. l. cxlvij. nu. 1. 314
Contractus censetur ex legis dispositione. l. cc. nu 3. 428
Contractu in innominato, Facio ut des, cur non agatur præscriptis uerbis, sed de dolo. l. xix. nu. 7. 46
Contractus ut rescindatur sufficit, quod dimidiũ excedit, tãetsi modicũ & incertũ, quicqd sit illud. l. cxcij. n. 3. 403
Et in testimonijs hæc adiectio, plurésue, nullius est effect9 quoties de certa quãtitate deponendum, ibidem. nu. 4.
Contractus feudi latè interpretamur. l. ccxx. nu. 34. 494
Contractus unde dicatur. l. xix. nu. 9. 47
Contractus Græcè συνάλλαγμα. l. xix. nu. 5. 45
Contraria sententia defensa. l. clxxvj. nu. 5. 370
Contraria & diuersa differunt. l. cxxiiij. nu. 2. 258
Contrariorum contraria iuris dispositio est. l. cxxiiij. nu mero 7. 259
Contubernales qui sint in re militari. l. clxxxiiij. nu. 5. 392

Contubernium.l.clxxxiiij.nu.6. 395
¶ Conuenæ qui sint.l.ccxxxix.nu.24.
Conuĕtus rei uĕdicatione,an sit ppriè debitor.l.x.nu.1.27
Corã & præsẽs est,q̃ corpore præsto est.l.ccix.nu.1.457.
Coram Titio fit etiã id quod intelligit.l.ccix.nu.2. 457
Plerũq; res & præsentiam & intelligentiam requirunt. l.ccix.nume.3. 457
Coram cliente si positionibus responsum sit,nõ intelligẽte,nõ dicimur coram eo feciſſe.l.ccix.nu.7. 458
Corporali pœna adficiendus,in uinculis teneri debet.l.ccxvj.nume.1. 477
Corporũ uniuersalia quæ sunt,uniuersaliter uendicãtur, non particulariter:secus in his,quæ iuris cõmunionem habent.l.cxix.nu.6. 245
Correcta ratione legis,lex sublata censetur.l.vj.nu.13.21
Correctus locus in hac lege,& quid significet μετανοια l.xlv.nume.3. 119
¶ Creditor propriè nõ est,cui sub cõditione debetur,nisi conditio existat.l.liiij.nu.1. 137
Creditor an sit,cui ex delicto debetur.l.xij.nu.5. 30
Quid in eo,cui ex legato fideicommissõue debetur.l.xij. numero 2. ibidem.
Creditor an sit,qui exceptione perpetua excluditur.l.lv. nnmero 1. 139
Creditor exceptionem temporalem timens,similis est conditionali.l.lv.nume.2. 139
Creditor an sit,cui debetur sub cõditione.l.x.nu.6. 28
Creditoribus olim adiudicabatur corpus debitoris.l.cxxxj.nu.21. 282. Et ius multæ est illis tantum qui imperium habent.ibidem.nume.22.

¶ Crimen perduellionis & læsæ maiestatis differunt.l.cc xxxiiij.numc.7. 528
Crimẽ falsi cõmittit notarius q dolosè agit.l.ccix.nu.8.458
Crimen famosi libelli,publici est iudicij.l.cc.nu.7. 429
¶ Cubitus,gressus,passus.l.cliij.nu.4. 327
Cubicularij,qui cubili præsunt.l.cciij.nu.24. 439
¶ Culmus.l.xxx.nu.7. 74
Culpa lata dolus præsumptus est.l.ccxxvj.nu.4. 506
Et sæpe lata culpa & latior dicitur.ibid.nu.5. 506
Culpa leuis quid.l.ccxxiij.nu.6. 499
Et culpa lata dolo proxima.ibid.nu.3.
Culpa lata & leuis præstatur in contractu mutui.l.cc xxvj.nume.13. 507
Culpa lata non est mala fides.l.ccxxvj.nu.11. 507
Culpa lata,si criminaliter agatur,nõ idem ualet quod dolus:secus si ciuiliter.l.liij.nu.22. 136
Culpa simpliciter de leui accipitur.l.ccxxiij.nu.2. 499
Culpa nomẽ gñale est,& dolũ cõtinet.l.ccxxiij.nu.1. 498
Culpa in legibus accipitur leuis.l.ccxxvj.nu.2. 505
Culpa leuissima præstatur etiã in re friabili.l.ccxxvj.nu. 14. 507 Et in cõtractu qui alterã dũtaxat partẽ respicit dolus & lata præstantur.ibidem.nu.15.
Culpa leuisin mandato præstatur. ibidem.nu.16.
Cùm adultus,& cùm uir factus fuerit,dispares conditiones sunt.l.cciij.nu.11. 442
Cupæ incertæ mensuræ uasa.l.ccvj.nu.14. 446
¶ Curiosi qui dicantur.l.xl.nu.15. 90
¶ Custodia publici iuris est.l.ccxxiiij.nu.2. 502

Dd litera D.

¶ Damnum cui debet restitui, omnis utilitas reſarciri debet. l. lxxxj. nume. 3. 181
¶ Dare eſt propriè reddere. l. xciiij. nu. 3. 198
¶ Dat propriè, qui rei dominiũ trãsfert. l. lxxvj. nu. 1. 172
Qui permutat, cõpenſatue dare dicitur. l. lxxvj. n. 2. 172
Qui remittit, acceptũq; fert, dare dicitur. l. lxxvj. n. 3. 173
¶ Debitor an ſit is, cui pmiſſum fuit non petere per certum tempus. l. cviij nu. 3. 226
Debitorẽ quomodo ſtrictè accipiamus. l. cviij. nu. 1. 225
Qui ſub conditione uel in diem debet, propriè debitor nõ eſt. l. cviij. nu. 2. 225. & 226
¶ Decemuiri ſtlitibus iudicandis. l. ccxxxix. nu. 34. 551
Decem pro reſiduo ſufficiunt. l. xcv. nu. 3. 199
Decemprimi qui dicantur. l. xviij. nu. 6. 43
Decedentis apud hoſtes nulla eſt hæreditas. l. iij. nu. 7. 14
Decidendi rationes. l. clxx j. nu. 3. 361
¶ Decimo Calẽd. aliud eſſe, aliud decimo die Calendarũ, cõtra Paulũ Iuriſcõſ. l. cxxxij. nu. 3. & 4. 183. & 184
Deciſionis ratio in textu noſtro. l. cv. nu. 4. 223
¶ Decretatis bonorum poſſeſſio unde ſit, quod repudiari nequeat. l. clj. nu. 7. 322
¶ Decuriones ſunt cuiuſq; ciuitatis magiſtratus. l. ccxxxix. nume. 26. 550
Decurionum nominis origo. l. ccxxxix. nu. 27. 550
Decurionum cenſus uarius erat. l. ccxxxix. nu. 36. 552
Decuriones in caſtris unde nomen habeant. l. ccxxxix. numero 37. 552
¶ Dedecus filiæ magis patrem quàm auum reſpicit, utpote iunctiorem ſanguine. l. ccj. nu. 6. 431

Certa persona patris excludit auum.l.ccj.nu.7. 432
Defensus Masurius ab impugnatione Vallæ & Perotti. l.cxliiij.nu.3. 310.& 311
Defert, qui coram iudice nocentem nominat, causamq; cognosci petit.l.cxcvij.nume.1. 422
Delatio libello fiebat, subscriptio delatoris nomine.l.cxcvij.nume.2. 422
Delator si obtinuisset, præmium: sin succubuisset, pœnam ferebat.l.cxcvij.nu.3. 422
Delegatio uicem solutionis habet.l.clxxxvij.nu.4. 395
Delegatus iudex an solã notionẽ habeat.l.xcix.nu.5. 208
Delegatus iudex multã non indicit.l.cxxxj.nu.23. 282
¶ Dæmoniũ meridianũ in psalmis.l.xxxviij.nu.4. 84
C.Cassius apud Plutarchũ nullos dæmonas esse disputat. l.xxxviij.nume.5. 84
¶ Denarius est argenti drachma.l.ccxxij.nu.5. 497
Denarius & aureus an idem.l.ccxxxij.nu.4. 520
Denegatur quis à principaliori exercitio.l.ccvij.n.8.449
Denominatur quis à principali exercitio.l.ccvij.n.8.449
Denominari debet unũquodq; ab eo quod potentius est. l.clxxx.nume.3. 385
¶ Denũtiare an per negotiorum gestorem poßimus.l.xl. nume.74. 100
Denuntiatio ne facias id, quod iure facere non potes.l.xl. nume.63. 107 Denũtiatio exponitur, quæ regulis iuris aduersatur.l.xl.nu.64. 107
Denũtiatio loco & tp̃ cõgruis facienda.l.xl.n.61. 196
Denuntiatio an per procuratorẽ fieri poßit.l.xl.nu.73. 100
Denũtiatio explicat, q̃ regulas iuris imitat.l.xl.n.59. 105

Denuntianda quomodo sit ab emptore sibi mota lis uenditori.l.xl.nume.60. 106
Denuntiatio, quæ ad alium mittitur.l.xl.nu.16. 90
Denuntiatio specialius nomen protestatione.l.xl.numero 4. 83
Denũtiatione nostra nihil efficimus, cùm alicui prohibemus ne facit, quod facere tenetur.l.xl.nu.67. 109
Idem obtinet, si nulla prohibitionis iusta affertur ratio, tametsi allegetur tantùm.l.xl.nu.68. ibidem.
Denuntiationem procuratori fieri an sufficiat.l.xl.numero.76. 100
Denũtiationi simplici obsequendum est, quoties res principalirer ad denũtiatẽ pertinet.l.xl.nu.70. 110
Idem cùm à denuntiantis uoluntate res omnis effectum sumit.l.xl.nume.71. ibidem.
¶ Deportato alimẽta relinquẽda sunt.l.xxiiij.nu.18. 59
¶ Derogatio & abrogatio legis.l.cij.nu.3. 219
¶ Descriptio, subnotatio, cognitio, dispunctio.quomodo differant.l.lvj.nume.1. 140
¶ Detestari pro attestari.l.xxxix.nu.8. 87
Detestatio.l.xl.nu.9. 89
¶ Dialectici quod dicunt, ut tollatur cõsequentia, sufficere instantiã, quomodo intelligendũ.l.lv.nu.4. 140
Dialecticorũ decem prædicationes.l.cxxiij.nu.11. 260
¶ Diariũ interpretamur unius diei cibũ.l.xlij.nu.2. 117
¶ Dictio una potest & strictè & largè accipi, utroque tamen modo propriè.l.xlvij.nu.5. 123
Dictio, Per, in compositione ad totum, siue integritatem refertur.l.clxvj.nu.10. 353

Dictio restrictiua, solus, in dubio non excludit à patre auum. l. cc̃j. nu. 8. 432

¶ In matris & auiæ appellatione, & proauia continetur. l. cc̃j. nu. 9. 432

Dictio, Si quis, quare etiam fœminam comprehendat. l. j. numero. 1. 7

Quid in alijs masculinis appellatiuis. l. j. nu. 2. 7

Dictio, seu, ampliandi uim habet. l. liij. nu. 12. 133

Dictionis, Interdum, natura est, de frequentioribus casibus excipere. l. liij. nu. 14 134

Dictio, Minus, explicatur. l. xxxij. nu. 1. 76

Dictio, Cætera, unde deducatur. l. clx. nu. 2. 338

Dictio, Si quis, an in contractibus fœminam includat. l. j. numero 7. 8

Dictio, Liberi, de unico filio dicitur. l. clxviij. nu. 1. 315

Leberum etiam singulariter dicimus. l. cxlviij. nu. 2. 316

Dictio, Minus, etiã ad nihilũ referri. potest. l. cl. nu. 2. 318

Dictio, Siquis, non conplectitur fœminam, si aliter autorem sensisse appareat. l. j. nu. 5. 7

Dictio, liberis, in textu, pro filijs ponitur, nec ad hæredes protenditur. l cxxij. nu. 9. 523

Dictio, Quæcunq;, etiam impropria includat. l. xciij. numero. 5. 197

¶ Die dominico an prohibeatur iure iter facere. l. iij. numero 5. 14

Dies cedit, quo ius alicuius incipit. l. ccxij. nu. 1. 465

Dies qui post sextum diem calend. Martij intercalatur quolibet quadriẽnio bissextus dicitur. l. xcviij. nu. 2. 202

Dies tribus modis accipitur. l. ij. nu. 8. 10

Diei quoties fit mentio, ad differentiam noctis de naturali intelligitur.l.cxxiij.nu.4. 258
Dies naturalis intelligitur, quoties fit mẽtio diei ad differentiam noctis, & non ciuilis.l.cxxiiij.nu.4. 258
Fallit si ex alia perte testamenti aliud appareat. l. cxx. numero 4. 246
Diem ultimum cœptum esse sufficit ad perfectionem anni.l.cxxxiiij.nu.2. 290
In odiosis de momẽto ad momentũ fit cõputatio ibid.nu.3.
Et quandoq; sufficit cœptum annum. ibid.nu.4.
Dies tacita ubi subauditur, actio prius non oritur .l. ccxiij.numero 16. 497
Dies fissus in iure qualiter intelligatur.l.cxiij.nu.3. 233
Dies licet & cesserit & uenerit, actionis tamen exercitũ suspenditur paruo tempore.l.ccxiij.nu.3. 465
Dies mensium carminibus annotantur.l.xcviij.nu.7. 204
Dies qui post sextum diem Calend. Martij intercalatur quolibet quadriẽnio, Bissextus dicit.l.cxviij.nu.12.203
Die & obligatione post mortem collata, ab hærede incipit obligatio.l.ccxiij.nu.20. 467
Dies multiplicans, obligationem & actionem suspendit. l.ccxiij.nu.21. 467
Dies in contractibus multiplicans, non suspendit obligationem nec actionem.l.ccxiij.nu.22. 468
Differentia an sit inter gestũ & factum.l.lviij.nu.1. 144
Differentia inter ferri, portari, agi.l.ccxxxv.nn.1. 521
Differentia inter uerba, dictionem, et rem, secundũ Dialecticos.nu.17. 5
Diffindere pro differre.l.cxiij nu.4. 233

Differentia inter munus & donum quæ sit, uariatum à Grammaticis.l.cxciij.nu.1. 406
Differunt, substituat quis exuirili sexu, an per lineam uirilem.l.lvj.nu.8. 142
Dignitatum nomina quatuor in iure esse, communiter creditur.l.c.nu.1. 211
Sententiam hac communem non esse uerã,l.c.nu.2. 212
Digitus, palmus, pes.l.cliij.ibid. 327
Dilationes plures concedi possunt ad diuersa capitula. l.xcix.nu.14. 209
Fallit, si generalis dilectio semel data sit, uel et specialis ibidem.nu.15. 210
Et dilatio secũda dari potest cũ causæ cognitiõe.ibi.nu.16
Et propter instrumenta causæ est danda dilatio.ibid.nu.17
Dilationes in continentibus, insulis breuiores, in transmarinis longiores concedidebent.l.xcix.nu.11. 209
Dilationũ termini sũt in arbitrio iudicis.l.xxxvij.nu.4.83
Dimidius pes, semis uulgò appellatur,l.cliij.nu.2. 227
Dimissus sub uadimonio nõ dicit solui.l.xlviij.nu.5.124
Dinumeratio milliarium per quã uiã faciẽda.l.iij.nu.4.13
Diœcesis quid.l.ccxxxix.nu.51. 553.& 554
Disiuncta quoties coniungit, & soluta coniungit: rursus quoties cõiũcta disiũgit, et soluta disiũgi.l.liij.n.17.134
Disiunctiuæ regulariter non utrunq; disiunctum, sed alterum tantùm requirunt.l.liij.nu.10. 132
Disiunctiua & subdisiunctiua quæ dicatur .l.cxxiiij.numero 1. 258
Disiuncti appellantur à Iustiniano, coniuncti re tantum. l.cxliij.nu.15. 309

Discrimen inter, & postquam, non tenet, contra Bar. l. cxvij. nu. 5. 479
Dispensator quis, & unde dicatur. l. clxvj. nu. 2. 350
Dispositio de filijs, alterius respectu, non comprehendit nepotes. l. ccxx. nu. 20. 491
Dispositio incerta quando ad futurũ tempus producenda sit, ambigua quæstio. l. cxxiij. nu. 3. 154. & 155
Dispositio generaliter de debitoribus loquens, etiam conditionalem debitorem continet. l. liiij. nu. 3. 137
Dispositio de contractu loquens, an & quando de distractu intelligatur. l. xix. nu. 4. 45
Dispositio hominis loquens de filio, excludit nepotem. l. lxxxiiij. nume. 4. 184
Dissolutio siue διάλυσις apud Rhetores idem, quod Iurisconsultis soluta oratio est: & quid sit dissolutio. l. liij. numero 16. 134
Dithyron siue Biualuium. l. ccxlv. nu. 12. 582
Diuersoria & tabernæ hîc stabula dicũtur. l. cxcviij. numero 4. 424
Diuortium etiam de sponsis dici posse. l. cxcj. nu. 3. 402
Diuortium & repudiũ differũt. l. cj. nu. 8. et nu. 19. 21. 516
Facto diuortio an hodie liceat aliam ducere. l. cj. nu. 9. 215
¶ Doctrina prædicta quando nõ obtineat. l. cxxij. numero 5. et 6. 252
¶ Dolum præstans, de lata quoq; culpa tenetur. l. ccxxiij. numero 5. 499
Dolus ubi est, ibi & lata culpa præstatur. l. ccxxvj. numero 6. 506
¶ Domiciliũ pluribus in locis eodẽ tẽpore habere possumus. l.

mus.l.ccxxxix.nu.3. 547
Domicilium est, in quo frequentius paterfam. habitat.l. cciij.nu.5. 436
Domicilium quod attendatur & prævaleat.l.ccxxxix. numero 14. 547
Dominium pro præeminentia.l.cxcv.nu.19. 414
Dominus in casu huius.l. quomodo possit rei suæ possessionem amittere.l.xliij.nu.9. 34
Dominus rem sibi furto ablatam si sciens emat, an ei res abesse dicatur.l.xliij.nu.2. 36
Dominus liberatur, si seruum pro noxa.det.l. cxcv. numero 33. 418
Domuum uenditores solebant ruta & cæsa excipere, ne empta censerẽtur.l.ccxij.nu.3. 563
Quæ dicãtur ruta & cæsa.l.ccxlj.nu.4. 563
Domus pro familia.l.cxcv.nu.18. 414
¶ Donans omnia sua, etiam nomina debitorum donasse intelligitur.l.xcj.nu.1. 193
Donatio inter uirum & uxorem, patrem et filium, quando obliget.l.xlij.nu.8. 116
Donatio causa mortis, an contractus si, uel ultima uoluntas.l.xx.nu.8. 49.&.50
Donatio & genericè & specificè accipitur.l.lxvij.numero 8. 158
Donatio sub conditione, quando propriè dicatur donatio.l.lxvij.nu.9. 158
Donatio propter benemerita, quando propriè existimabitur fuisse donatio.l.lxvij.nu.10. 159
Quicquid ultra pretium receptum iusti ualoris est, propriè donatum censetur.l.lxvij.nu.11. 159

Donationis uerbo an legatũ contineatur.l.lxvij.nu.12. 159
Donatio causa mortis ex Homeri carmine inducta.l. lxvij.numero 13. 159
Donationis remuneratoriæ singularia.l.x.nu.9 29
¶ Dos materna in ære alieno patris continentur .l.ccviij. numero 3. 455
Dos datur alieno ære deducto.l.ccviij.nu.7. 455
Dos post annum exigitur.l.ccxiij.nu.5. 465
¶ Dotem reddere stipulatus, quanuis nullam acceperit, dare cogitur.l.xciij.nu.4. 198
¶ Dubitandi causa in hac lege.l.clxxi.nu.2. 361
Dubitandi causa in hac lege.l.ccxl.nu.1. 559
Dubitandi decidendiq; ratio in nostra.l.xj.nu.1. 30
¶ Duces dicti,qui præcedunt.l.xlviij.nu.3. 125
¶ Duo ubi propter unum, ibi unum. l. lxxxix. numero 10. 192
¶ Duplex lectio in textu nostro.l.v.nu.4. 16
¶ Duracinæ contra frigora durant.l.ccv.nu.8. 443
¶ Duumuirorum munus.l.ccxxxix.nu.32. 551

De litera E.

Ἐκτόμιαι quasi exesti.l.cxxviij.nu.11. 171
¶ Ecclesia collegiata dicitur,etsi Canonici eius simul non habitent.l.clxxiij.nu.3. 365
¶ Edit qui exhibet, reddit qui post calculum reliquum præstat.l.lxxxix.nu 9. 192
Edicto. Vnde legitimi, agnato bonorum possessio datur. l.ccxxvij.nu.1. 509

¶ Aedes solo & superficie constant. l. ccxj. nu. 5. 461
Aedes sine tecto, dom⁹ minimè esse potest. l. ccxj. nu. 7. 461
Aedes nec in alienas, nec in communes immissum proiectum ue habere licet. l. ccxlij. nu. 16. 569
Aedificia Romæ quæ intelligãtur esse. l. cxxxix. nu. 3. 299
Aedificãs in alieno solo uidetur donare. l. lxxix. nu. 7. 178
Aedilium munus. l. ccxxxix. nu. 29. 550. 551
Aedificium in usum hominis extructum, urbanum est prædium, licet causa uel tugurium sit. l. cxcviij. numero 14. 425. & 426
Aedificiorum pensiones olim Romæ indictæ. l. cxxxix. numero 1. 198
¶ Effectus arctißimi amoris. l. ccxxxiij. nu. 11. 500
¶ Elocutio prolepsi contraria. nu. 8. 2
Emancipandi modus ueteribus usurpatus. l. ccxxxix. numero 5. 545
Emancipati sunt extra patris familiam. l. cxcv. nu. 21. 415
Emãcipati hodie in fauoribilibus de familia esse dicuntur. l. cxcv. nu. 22. 415
Emblemata Alciati. nu. 16. 5
Emendatus huius legis locus. l. cxxxv. nu. 11. 294
Emendatus text. in fin. legis nostræ. l. lviij. nu. 6. 146
Emendatus locus in hac lege. l. ccxxxiij. nu. 22. 526
Emẽdat⁹ text. in uerb. extraordinariũ. l. ccxxxix. n. 20. 549
Emendatus locus huius legis. l. clxxiij. nu. 13. 367
Emphyteuta uendẽs emponemata inconsulto domino, ante traditionem à iure suo non cadit. l. lxvij. nu. 6. 157
Emphyteuseos bona ad filios hæredes pertinent. l. ccviij. numero 4. 455

Emptor rei grauatæ obligatur, sed damnum à uenditore consequitur. l. xc. nu. 3. 193

Emptoribus ex duobus is, cui prius res tradita est, præferatur. l. lxvij. nu. 3. 157

Emptor hæreditatis si stipuletur à uenditore, quanta pecunia ex hæreditate ad eum peruenerit, species ipsas stipulatus uidetur, non pretia rerum. l. xcvij. numero 1. 202

Emptionis uerbo omnis alienatio comprenditur. l. xxviij. numero 4. 67

ἐνεχυράζειν & ἐνέχυασον apud Græcos quid. l. ccxxxviij nume. 14. 539

¶ Enixa ter quæ dicatur. l. 137. nu. 5. 2

Et quid argumentum ex hac lege sumi potest. ibidem. numero. 6.

¶ Episcopus, in studio uniuersali scholasticorũ nomine censetur. l. cxcvj. nu. 3. 421

Episcopus hæreticus, tanquam non sit, habetur. l. ccxxj. numero 7. 496

Epitome huius legis. l. cxlij nu. 1. 304

¶ Equi & muli, iumenta, boues armentorum sunt nume. l. lxxxix. nu. 2. 109

Equitum cẽsus qualis fuerit. l. ccxxxvij. nu. 7. 538

Equitum & senatorum insigne. l. ccxxxvij. nu. 9. 538

¶ Ergastrijs adhærẽte, à militia et dignitatibus arcebantur. l. ccvij. nu. 20. 451

Errans in iure, in lata culpa est. l. ccxiij. nu. 34. 470

Errones post uagationes reuertuntur. l. ccxxv. numero. 2. 503

Error iuris propriè ad iurisprudentes restringitur. l. ccxiij.nume.35. 470
Error quorũdam in iudicijs.l.ccxxxiij.nu.5. 522
Aerarium populi,fiscus principis est.l.xvij.nu.2 42
Aes nonnunquã professionem signat.l.ccxiij.nu.27. 468
Aes pro pecunia capitur.l.ccxiij.nu.25. 468
Aes metalli species antiquior ferro.l.clix.nu.1. 336
Aes alienum & maioris incommodi res nonnunquam in bonis sunt.l.lxxxij.nume.2. 183
Aes transfertur & ad facultatem.l.ccxiij.nu.26. 468
¶ Et cùm & post quàm,conditionem important.l.ccxvij. nume.6. 479
¶ Etymologia cũ naturã suã seruat,argumentũ affirmatiuè non ualet.l.clxxxiij.nu.4.& 5. 390
Quod nõ procedit,si ratio inuentionis uocabuli aliud inducat.l.clxxxiij.nu.6. ibidem.
Etymologia cùm uim definitionis habet,argumentum & affirmatiuè & negatiuè cõcludit.l.clxxxiij.nu.3. 390
Etymus urbis.l.ccxxxix.nu.39. 552
Euocare sacra iurisconsultis quid.l.ccxxxix.nu.41. 553
Eunuchi aliqui apud ueteres insignes uiri .l. cxxvij.numero 8. 270
¶ Exactam pecuniam quomodo Vlpianus intelligat.l. clxxxvij.nume.3. 395
ἐξαργυρίζειν Græcè,Latinè exargentare.l.clix.nu.3. 336
¶ Exactor portorij,portitor est.l.cciij.nu.4. 435
Exceptio actionis exclusio.l.viij.nu.5. 26
Exceptio ad prædictum axioma.l.ccxxvij.nu.7. 509
Exceptio compensationis an propriè actionis uerbo con-

tineatur.l.viij.nu.5. 25
Exceptio litis finitæ,si,ne ulterius progrediatur, oppositæ fuerit,impedit contestationem.l.ccxxix.nu.6. 514
Exceptiones tres litis cõtestationem impediẽtes, hic enumerantur.l.ccxxx.numc.1. 514
Exceptiones quæcunq; peremptoriæ,litis contestationem impediunt.l.ccxxix.nu.5. 514
Et hoc uerum,si statim probari poßint.ibid.nu.6.
Excipiuntur tamen casus aliqui,ubi prohibitoria ualet.l. xl.nume.66. 108
¶ Excommunicatus arbitrator esse non uetatur.l lxviij. numero 6. 161
Excommunicatus ab omni iudiciario actu repellitur,præterquàm si se defendat.l.lxviij.nu.7. 161
¶ Excussa.l.j.C.de suffrag.l.vij.nume.3. 22
Excussa.l.pater. §. filiam.ff.de hæredibus instituendis.l. cxlv.nume.3. 312
¶ Executio rei iudicatæ quadrimestri suspenditur.l.ccxij.nume.6. 466
Executor, mandata sibi cura sepulchri,si præter iussum plus impendat,nulla actione ab hærede consequetur.l. ccij.nume.8. 434
Exegisse propriè dicitur,qui id recepit,quod instituta actione petebat.l.clxxxij.nu.2. 395
Exempla duo,quibus mater cùm moritur,filium non habet,quem post mortem habet,l. cxlj.numero 1.& numero 2. 303
Exemplis hæc regula declaratur.l.ccliij.nu.5.& 6. 575
Exemplum huius legis ponitur.l.viij.nu.1. 24

Exemplum.§.liberorum,in lege nostra.l.lvj.nu.3. 141
Exercitus si ultra fines proceßit, & aliquis ibi delique-
rit,an prætor eius populi talem puniet.l.ccxxxix.nu-
mero.56. 557
¶ Exhibere rem quis dicatur.l.xxiij.nn.1. 51
Exhibere quid sit ex sententia Labeonis.l.ccxlvj.nume-
ro 1. 585
Exhiberi nõ uidetur,quod mutata forma exhibetur.l.xiij
numero 4. 32
Exigere,peragere,transigere quid.l.ccxxix.nu.2. 513
Expensas alicui tribuere promittens,ad quid teneatur.l.
xlij.nume.3. 117
Explicata.l.nulli.C.de senten.& inter.omnium iudicum.
l.xlvj.nume.4. 120
Explicata.l.j.ff.ad municip.l.ccxxviij.nu.6. 512
Explicatus Seruius Iurisconsu.in.l.item.§.j.de hæredi.ins-
tit.l.cxlij.nu.10. 306
Extensio tex.nostri ad fideiussorem,actionis arbitrariæ
nomine intercedentem.l.cxvij.nu.2.& 3. 142

De litera F.

¶ Faber tignarius est omnis qui ædificat,in lege duode-
cim tabu.l.ccxxxv.nu.6. 532
Faber in specie.pro tignario, siue materiario.l.ccxxxv.
nume.7. 532
Fabri qui dicantur.l.ccxxxv.nu.3. 532
Fabri nomẽ ex adiectione distinguitur.l.ccxxxv.nu.4. 532
Fabrorũ uaria instrumenta.l.ccxxxv.nu.10. 533
¶ Facere pro procurare.l.ccxviij.nu.7. 481

Facit damnum sæpe qui patitur.l.ccxviij.nu.8. 481
Facit reum qui accusat.l.ccxviij.nu.9. 481
Facere ad omnia facta refertur.l.ccxviij.nu.1. 482
Facere pro dare accipitur.l.ccxviij.nu.2. 481.
Facere pro soluere.l.ccxviij.nume.3. 481
Facere pro numerare.l.ccxviij.nume.4. 481
Facere interdū iudicare significat.l.ccxviij.nume.5. 481
Facit furem qui eum solicitat.l.ccxviij.nume.6. 481
Facta olim in publicis iudicijs arguebantur, dicta impune erant.l.cc.nume.8. 429
Facta quia difficulter æstimari possunt, tutius est pœnam certam comprændere.l.cxciij.nume.1. 405
Facti species præsenti legi adaptata.l.clxxj.nume.1. 611
Facti species applicata ad hanc legem, unà cum dubitando, decidendiq; ratione.l.cxl.nume.1. 301
Facti appellatione, etiam ne fiat cōtinetur.l.clxxxix. numero 2. 398
Et quomodo eo in tractatu sit distinguendum.l. clxxxix. numero 3. & nu.4.ibidem.
Facti species ad hanc legem adaptatur.l.lxix.nu.1. 162
Factores, qui priuatas res administrant, indecores sunt.l. ccvij.nume 28. 453
Factorum species omnes ex libris à Iustiniano editis decidi non posse.l.ccxlvj.numero 14. 587
Factum non dicitur ante consummationem rei.l.cxxxix. nume.9. 300
Factum dicitur, quod est redditum.l.clxxv.nume.2. 369
Factum protestationem subsequens licet illi sit contrarium, tamen protestatio prævalet in quibusdam casibus.

bus.l.xl.nume.38. 97
Facultas testandi ex lege xij.tab. cõcessa, quomodo dein. de coangustata fuerit.l.cxx.nu.5.246.& nu.7. 247
¶ Fallacia, calliditas, machinatio, differunt.l.cxxxj.nu. mero 3. 277
Falsum esse, quod in hac.l.appellatione rei contineantur causæ, id est dominia.l.xxiij.nu.5. 54
Falsus tutor quis.l.ccxxj.nu.2. 495
¶ Famæ periculũ uitæ æquiparatur.l.ciij.nu.4. 220
Familia an de unico seruo dici posit.l.xl.nu.82. 112
Familiã tres constituunt, sicut & collegiũ.l.xl.nu.83. 112
Familia ab Osco uerbo famuli deducitur.l.xl.nu.80. 311
Familia ad res & personas refertur.l.cxcv.nu.3. 411
Familia de personis quinq; modis potest accipi.l.cxcv.nu me.4. 411
Familiam etiam pro agnatione accipi, & cognatione.l. cxcv.nume.23. 415
Cùm familiæ testator reliquit, admittendi sunt qui proxi miores gradu tempore testamenti uel mortis erant, con ceptis post mortem excludendis.l.cxcv.nume.24. 416
Casus ubi etiam concepti post mortem admittuntur.l. cxcv.nume.25.& 27. 416
Familiæ nomen in uiuis durat per omnem descendentium seriem.l.cxcv.nume.38. 420
Familiæ cùm fit mentio, quomodo dignoscendum, de res bus, an personis actum sit.l.cxcv.numero 6. 412
Familiæ appellationem ultra quartum gradum in descen dentibus intelligi ex Vlpiano hìc probatur.l.cxcv.nu= mero 14. 414

In prohibitione alienationis hæredi facta, ut res in familia perpetuò remaneat, Iustinianus secus statuit. l. cxcv. numero 15. 414
In fideicommisso familiæ, agnati ad decimum usq; gradū admittuntur. l. cxcv. nu. 16. 414
In fideicommisso, quod duobus antiquioribus de domo relictum est, etiam ulteriores admittuntur. l. cxcv. numero 17. 414
Familiæ nomine in odiosis uxor non uenit. l. cxcv. numero 13. 413
Familiæ significationes cùm hoc in responso multæ proditæ sint, quomodo cognoscemus, de qua intelligere nos oporteat. l. cxcv. nu. 37. 419
Familiæ appellatio & dominium comprehendit. l. cxcvj. numero 1. 420
Fauor aut industria executoris, hæredi commodat. l. ccij. numero 10. 434
Fauori suo quiuis renuntiare potest. l. ccij. nu. 4. 433
Fauorabilibus in causis ad cæteros quoque actus porrigitur. l. lxxxix. nume. 4. 191
¶ Fœminæ maritorum dignitate illustrantur. l. c. numero 5. 212. & 213.
Fœmmæ excluduntur, si expressè de masculis fiat mentio. l. i. nume. 3. 7
Fœmminum continetur sub masculino ex extensione, nō ex proprietate sermonis. l. cxv. nu. 1. 410
Et regulariter in quacūq; materia sub masculino cōprahenditur fœmminū: & quādo fallat. ibid. nu. 2. 411
¶ Fœnerandi uniuersa ratio damnata. l. cxxj. nu. 9. 250

Feudum

Feudũ cõcessũ filijs & nepotibus cõpetit.l.ccxx.n.33.494
Fictio illa,quod in utero existens pro nato habeatur,in brutis non habet locum.l.ccxxxj.nu.5. 518
¶ Fideicommissa antiquo iure an ordinariè per actionem petiti potuerunt.l.clxxviij.nu.23. 381
¶ Figuræ ad ornatum orationis pertinent,& proprietati cohærent.nu.4. 2
Figura quæ fit per translationem, exemplis declaratur. numero 5. 2
¶ Filia an contineatur his uerbis,si quis mihi alius filius, filijue hæres sit.l.cxvj.nu.1. 239
Et in præsumptionibus,illi adhæremus,quæ uerborũ proprietate defenditur.ibid.nu.2.
Et an si cõstitutũ sit,uerba testamentorũ ad literã accipi debere,relictũ filijs sit præstandũ filiabus.ibid.nume.3.
Filia sicut non succedit, ita nec ex ea nepos .l.ccxx.numero 11. 490
Filiæ per appellationẽ filiorũ tantũ ex interpretatione cõtinentur:propriè enim fœminæ dicũtur.l.ccj.nu.3. 431
Filij nomen,continet etiam nepotes, in fauorabilibus.l. ccxx.nume.4. 487
Et ubicunque fauor uersatur,uerba large accipiẽda sunt, ibidem.nume.5.
Filij appellatione etiam naturalis in certis casibus non comprenditur.l.lvj.nu.6. 141
Filij appellatio nõ pprie,sed ex rationis similitudine ad filiam,nepotem,neptemq; extenditur.l.ccj.nu.1. 430
Filij appellatione regulariter etiam naturalis comprehenditur.l.lvj.numero.5. 141

Filij quoq; inijcientis uiolentas manus in principem, puniuntur. l. cxxxj. nume. 9. 279
Filij cõiter legitimos patres referunt. l. cxxxv. nu. 6. 293
Filijs pro filiabus, in casu datiuo ueteres dixere. l. cxvj. numero 4. 240
Filijs in datiuo, etiã de fœminis intelligẽ. l. cxxij. n. 7. 253
Filiorũ nomen & reliquos descendentes cõtinet, quoties ratio dispositione generalior est. l. ccxx. nu. 19. 491
Filiorum appellatione propriè descendentes nõ comprehenduntur. l. ccxx. nu. 3. 487
Filium unicum relinquens, sine liberis non decedit. l. cxlviij. nume. 4. 316
Filius illegitimus an sit ex familia. l. cxcv. nu. 30. 417
Filius perceptos fructus non restituit, deductionem æris alieni non moratus. l. ccviij. nu. 15. 456
Filius honoratiore titulo succedit. l. ccviij. nu. 12. 455
Filius nepotes excludit dũ eius significatio restringitur. l. ccxx. nume. 26. 493
Filius ab amore dictus. l. lxxxiiij. nu. 1. 183
Filij nomen nepotem per interpretationem continet. l. lxxxiij. nume. 2. 184
¶ Finita intelligũtur, quæ longioris temporis silentio finita sunt. l. ccxxx. nu. 2. 515
¶ Fisco publicani hactenus æquiparãtur. l. cciij. n. 11. 437
Fisco quibus casibus plus tribuatur, quàm cæteris ciuitatibus. l. xvj. nume. 4. 40
Fiscus cõstat ex canone, oblatiõe, indictiõe. l. xvij. n. 3. 42
¶ Florentinorũ appellatione nõ solũ hi cõtinẽtur, q Florentiæ originarij: incolæq; sunt, sed etiã qui altero tantùm iure utuntur. l. cxc. nu. 5. 401

¶ Formulæ actionum olim uariæ.l.clxxvij̃.nu.8. 377
Formula rei uendicationis pro re immobili.l.clxxvij̃.nume mero 9. 378
Forma rei uẽdicationis pro re mobili.l.clxxvij̃.nu.10.378
¶ Francorũ rebus qui etiamnum moderantur, ab Hugone Capeto oriundi.l.xv.nu.5. 39
Fraus differt à dolo.l.cxxxj.nu.1. 277
Fraus pro pœna ueteribus, & pro periculo, & læsione.l. cxxxj.nu.2. 277
Fraus Othonis Mogũtini antistitis.l.lxxxix.nu.7. 191
¶ Fribusculũ qd apud Vlpianũ significet.l.cxcj.n.4. 402
¶ Fructuaria, in quã fructꝰ deuehũtur.lcxcvij̃.nu.3.425
Fructus omnis edendo paratus, pomum elicitur.l.ccv.nu mero 1. 442
Fructus omnes continet glãdis appell.l.ccxxxvj.nue7.535
Fruges à fruendo dictæ.l.lxxvij̃.nu.4. 174
Fruges sunt quibus homo uescitur, præter poma & carnes.l.lxxvij̃.nu.2. 174
Frumentum & fruges non comprehendunt in agro existentia.l.lxxvij̃.nume.9. 175
Frumentum per excellentiã triticum intelligimus.l.lxxvij̃.nume.5. 174
Frustra præsens est, qui rem, quæ agitur, non intelligit. l.ccix.nume.4. 458
¶ Fugitiuus est, qui actũ fugæ adhibuit.l.ccxxv.nu.3. 503
¶ Fundi ueram æstimationem si quis nesciat, & eum centum aureis uendat & si plus ualeat, illud se donare dicat, non intelligitur donasse, nisi cùm aliquid modicum plus ualet.l.cxcj.2. 405

Fundus, uti optimus maximusq; est, si sit uenditus idq; obligatione aliqua propter munera publica sit affectus, an uenditor teneatur. l. clxix. nu. 1. 358
Fundum stipulatus qui usumfructum accepto tulit, nihil agit. l. xxv. nu 6. 62
Fundus quandoq; de parte dicitur, communi tamen & indiuisa. l. lxxij. nu. 3. 169
Fundus opt. maximusq;, in eum cadere potest, qui solus est. l. clxj. nu. 1. & 3. 339
Fundum si petij, an censear eius seruitutes petijsse. l. xxiij. numero 3. 53
Fundum possideri à Titio cùm alter è duobus testibus dixit, alter negauit, concordiæ causa dicendum de parte alterũ, alterũ de totoin tellexisse. l. ccxxxix. n. 60. 558
Fundus omne ædificium continet. l. ccxj. nu. 1. 461
Quæuis res super fundum potest fundari. l. ccxj. nu. 2. 461
Veteribus agri quàm fundi significatio latior erat. l. ccxj. numero 3. 461
Fundus, ager, possessio, prædium quomodo inter se differant. l. cxv. nu. 1. 235. & num. 3. 4. & 5. 236
Fũdus translatiuè pro autore accipitur. l. cxv. nume. 2. 235
Fundus unus dicitur, qui pro diuiso à pluribus possidetur l. xxv. nu. 9. 63
¶ Furari impunè apud pleroſque populos olim licuit. Lxlij. nume. 3. 115
Furioſi præsentiam si quis præstare promiserit, quid si post stipulationẽ in furorẽ inciderit. l. ccxlvj. nu. 8. 586
Furioſo miserationis causa ratione fructuũ prouidetur. l. clj. numero 4. 312
Furti aliquem accusans, si simpliciter dicat, rẽ ad se per-

tinere, obtinebit. l. clxxxj. nu. 5. 387
Furtum & adulteriũ an natura probrũ sit. l. xlij. nu. 2. 115
Furti tenetur, qui sola opem ad furandum præstitit. l. liij. numero 20. 115
Furtum potius ciuili lege, quàm natura probrum: esse secus in adulterio. l. xlij. nu. 4. & 5. 115. & 116.

De litera G.

γνῆσιος & ὑπογνῆσιος. l. ccxlij. nume. 14. 568
γυνεθλίδια. l. cxciij. nume. 3. 407
Generalis delecti nomen quomodo intelligatur. l. cxxx numero 13. 280
Generalis dispositio etiam specialia priuilegia continet l. lxxx. nu. 3. 180
Generaliter furiosorũ consensus nullus est, et tamẽ absentes per procuratorem consentire possunt. l. ccxlvj. numero 6. 586
Generare posßũt, quibus unius testis relictus est. l. cxxviij. numero 3. 269
Generi appellatione qui contineantur. l. cxxxvj. nu. 1. 295
Genero dotem cùm socer promittit, cùm poterit, uel cõmodum erit, quando eam debeat. l. cxxv. nu. 1. 261
Genethliacorum ars taxatur, & damnatur. l. v. numero 7. 17
Gens pro agnatione, unde gentile agnati. l. cxcv. numero 31. 417
Gẽtis nomen agnatos et cognatos cõtinet. l. liij. nu. 8. 132
Gentiles qui sint. l. liij. nu. 7. & nu. 9. 132

Germani semper pro libertate aduersus Romanos pugnarunt. l. cxviij. nu. 2. 242
Glādis appellatio oēs fructus cōtinet. l. ccxxxvij. n. 7. 535
¶ Gesta etiā dè priuatis dicì, cōtra Vallā. l. lv. inu. 1. 145
Gestum quomodo accipiatur. l. xix. nu. 14. 47
¶ Gradus tres sunt distincti in agone literario. l. lvij. numero 4. 143
Gratiā & facilitas nimia, excusat à dolo. l. ccxxiij. numero 4. 499
¶ Græci καλκὸν id est, æs pro quacunq; pecunia accipinut. l. clix. nu. 6. 338
Græcū epigrāma in Diodorū iurisperitū. l. xxvj. nu. 2. 64
Græcis qui dicantur νμι τελεῖς συνεχοι. l. cxxvij. numero 4. 269
Gregem quot animalia constituant. l. xl. nu. 86. 113

De litera H.

Habere quis dicatur. l. clxiij. nu. 8. 347
Habens dicitur is qui de facto detinet. l. clxxxvij. numero 2. 396. & 397
Hæc uerba Habere licere, in uenditionis contractu, eū solū intellectū recipiunt ut emptoi liceat sine interpellatione obtinere. l. clxxxvij. nu. 3. 397
Habere tam ad dominium, quàm possessionem refertur. l. clxxxvij. numero 1. 396
Habere capras in uilla si lex prohibeat, nec hircos habere licebit. l. xl. nu. 78. 111
¶ Hama est falcis uel sarculi species. l. ccxxxv. nu. 11. 533
¶ Hæreditas propriè dicitur delata infāti. l. clj. nu. 4. 321
Hæreditas non nisi adeunti acquiritur. l. xxviij. nu. 10. 69

Hæreditas

Hæreditas iusta qua.l.cxxx.nu.3. 273
Hæreditas est iuris, & hæres dicitur, et si nihil sit in hæreditate.l.cxix.nu.3.et.4. 244
Hæreditas est successio in ius defuncti.l.iij.nu.8. 14
Hæreditas pro eius parte capitur.l.xcvj.nu.6. 201
Hæreditas & nomina continet.l.ccviij.nu.5. 455
Hæreditas in lege Falcidia propter uentrem ancillæ non augetur.l.clxij.nu.4. 341
Hæreditas iusta quæ.l.cxxx.nu.3. 273
Hæreditas quibus modis augetur.l.clxxviij.nu.6. 376
Hæreditas sibi constat absq; corporibus hæreditarijs.l.xxiij.numero 7. 56
Hæreditas dicitur, cùm adhuc adita non est.l.xxiiij.numero 8. 57
Plerunq; etiam hæreditas appellatur, quæ iam est adita.l.xxiij.nu.9. 56
Hæreditas interdũ refertˉ ad id qd' fuit.l.xxiij.nu.10. 57
Mediolani lex, ne ulla mulier cum hæreditate extra territorium nubat, declaratur.l.xxiij.nu.11. 57
Hereditatis definitio explicatur.l.xxiij.nu.1.et num.5.54
Hæres idem quod dominus.l.xxiij.2. 54
Hæreditatis definitionem ad res referre oportet.l.xxiiij. numero 3. 55
Hæreditatẽ quomodo diffinit Cicero.l.xxiij.nu.4. 55
Hæreditate Diminuta, si grauatus restituere, tantum ex fructibus percepit, restituere eos cogitur, quatenus diminuta est.l.clxxviij.nu.5. 376
Hæreditatis uox semper de adita intelligenda, quotiescũ iectura aliqua id suadet.l.xxiij.nu.13. 58
Hæreditas an sit iuris gentiũ, uel ciuilis.l.xxiiij.nu.14. 58

Hæreditatis nondum delatæ repudiatio cur non ualeat, ratio secundum Alciatum. l. clj. nu. 6. 321
Hæreditatem uendens, rebus hæreditarijs euictis nihil præstat. l. clxxviij. nu. 4. 376
Hæreditati omne augmentũ debetur. l. ccviij. nu. 8. 455
Hæreditatem ut quis adire possit, quæ sint necessaria. l. clj. numero 1. 320
Hæreditas delata quæ dicatur. l. clj. nu. 2. 320
¶ Hæredis nomẽ, ad quoscunq; gradus pertinet, omnesq; successores continet. l. clxx. nu. 2. 359
Sibi, & quibuscunq; hæredibus pacisens, de particulari sensisse intelligitur. l. clxx. nu. 3. 360
l dẽ si hæredib⁹ & successoribus dictũ sit. l. clxx. n. 4. 360
Hæredis appellatio ultra proximum hæredem extẽditur. l. lxv. numero 1. 154
Hæredis hæres, testatoris quoq; est hæres. ibid. l. lxv. 154
& numero 5. 156
Si scripti hæredis mentio fiat, secundus hæres non continebitur, ex sermonis proprietate. l. lxv. nu. 2. 154
Quoties appellatio hæredis extraneos non continet, ulteriores extranei excluduntur. l. lxv. nu. 3. 155. Fallit hoc ut numero 4. 155
Hæres plus expẽdendo, quàm certam summam testatoris, non derogat ultimæ uoluntati. l. ccij. nu. 1. 433
Hæredis appellatio proximum tantum continet in stipulatione impuberi: & quæ sit huius exceptionis ratio. l. lxx. nu. 1. 163
Hæres in personam conueneri potest. l. ccxix. nu. 5. 484
Hæres grauatus sit legare, nec adeat, an substitutus illi ſo luere

luerē teneatur.l.clxx.nu.1. 359
Hæres iuuentarium non conficiens,an ultra uires hæreditarias teneatur.l.xxiiij.nu.19. 59
Hæres adeundo hæreditatem quasi cōtrahit.l.xx.7. 49
Hæres in edicto,ad ꝓximū referēt.l. ccxxvij. nu.3.et5.509
Hæres agnati reiicitur à bonorum possessione.l. ccxxvij. numero 2. 509
Hæres legatarium impropriè continet.l.ccxx.nu.31. 494
¶ Herennij Modestini sex libri de excusationibus.l.ciij. numero 1. 222
¶ Historiæ narrationis argumēta ex Plutarcho.l.cxxiij. numero 12. 260
Hodie in pœnis mera carnificina.l.ciij.nu.11. 221
¶ Homo unde dictus.l.clij.nu.1. 323
Homo tam masculum quàm fœminam continet.l. clij. numero 4. 325
Homo non dicitur existens in uetero.l.clij.nu.5. 324
Hominis ortum attendimus in computatione annorum.l. cliij.numero 5. 326
¶ Honesta,quæ ab honestis geruntur.l.ccvij.nu.22 652
Homicida de dolo tenetur,nō lata culpa.l.ccxxvj.nu.8. 506
Vbi expressè lex de dolo canit, lata culpa excluditur.l. ccxxvj.nu.9. 506
Honoratio restituto iustiori accedere causæ parti licet. l.ccxij.numero 8. 463
¶ Hora constat.lx.minutis.l.xcvij.nu.13. 206
Horæ καίσιμαι.l.ij.nu.9. 11
Horæ ἰσημερίναι.l.ij.nu.11. 11
Hora æstiua. Tardi menses Iunius & Iulius.l ij.nu.10. 11

Horti

Horti uoluptarij cũ ædificijs contiguis censentur.l.cxcviij. numero 16. 420
Horti ob reditus constituti,rusticis prædijs connumerantur l.cxcviij.nu.17. 429
Horreum pro quocunq; loco ad reponendum merces accipitur.l.xl.nu. 46. 100
Hospes si ab aliquo ex familia cauponis uulneretur,an dominus teneatur.l.cxcv.nu.36 418
¶ Hostẽ ,postquã captus est,nõ licet occidere.l.ccxxxix. numero 8.9.&.10. 546
Hostis apud antiquos pro peregrino. l.ccxxxiiij.nu.1.527
Hostire significat æquare, & hostimentum pro æquamento.l.ccxxxiiij.nu.2. 527
Hostis pro perduelle.l.ccxxxiiij.nu.3. 527
Hostes ,publicos inimicos significant. l. ccxxxiiij. numero.4. 528
Hypæthria, & subdiuales ambulationes, idem. l. ccxlij. numero 20. 569
Hypæthrij tegmenta non sunt ædificij.l.ccxlij.nu.21. 570
Hypotheca etiam de re mobili contrahitur. l. ccxxxvij. numero 16. 539
Hypothesis appllicata ad text.l.ccxliij.nu.1. 174
Hyperthyron,hypothyron, diathyron,quid. l. ccxly. numero 11. 582
Humanitus accidere,est mori.l.clxiij.nu.5. 343

De litera I.

¶ Iactator cædis quæstioni tantùm potest subijci.l.ccxxv. numero 5. 503
¶ Idus unde dictæ .l.xcvij.nu.6. 204
¶ Ignorans,quæ omnibus eius artis cõstant,in lata culpa

est: quæ excellentes, in leui: excellentissimi, in leuissima. l.ccxiij.nume.36. 470
¶ Imperator quicunq; olim prætor dicebatur.l.cxcviij. numero 8. 425
Imperiũ merũ quid, & unde dictũ.l.cxl.nu.2.& n.4.474
Et in quibus mixtũ imperiũ exerceatur.ibid.nu.3.
Imperiti testatoris uerba ex uulgi consuetudine declaranda.l.clxiij.nume 8. 344
Imperitus non tantùm accipere, sed etiam sequi consilium debet.l.cclx.nu.13. 459
Impia sacerdotum exactio circa mortuorum sepulturam. l.ccij.nume.6. 433
¶ Incertitudo maxima cõditionẽ sapit.l.ccxiij.n.19. 467
Incertitudo numeri per errorẽ omißi uitiat conditionem. l.ccxvij.nu.8. 480
Incitatoria hac in specie quod locũ habet, idẽ producitur ad prohibitoriã, ut regulariter nõ ualeat.l.xl.n.65. 103
Incolã Græci πάροικον dicunt.l.ccxxxix.nu.15. 547
Accola quis.l.ccxxxix.nu.16. 548
Incola quis propriè dicatur.l.ccxxxix.nu.11. 546
Indefinita æquipollet uniuersali in legibus, secus in dispositione hominis.l.cviij.nu.2.& 3. 335
Indiuidua quatuor modis accipi.l.ciiij.nu.5. 234
Infamiæ nota dolũ tantùm punit.l.ccxxvj.nu.10. 506
Infamis nunquàm rectè dicit testimoniũ.l.xcix.nu.24. 24
Infans conceptus dicitur post infusum semen. l.ccxxxj. numero 7. 518
¶ Indicia inchoati hominis quæ.l.ccxxxj.nu.8. 518
¶ Inimici mei amicus, mihi inimicus nõ est.l.cv.nu.3. 223

¶ Illegitimi non patrem, sed uentrem sequuntur. l. cxcvij. numero 7. 421

¶ Immobilia licet alienare prohibeatur sub curatore existens, de his tamen testari potest. l. xx. nu. 2. 48

Immunitas à quibus muneribus cõcessa. l. xviij. nu. 8. 44

Impensæ necessariæ sunt, quæ sine detrimento rei nõ prætermittuntur. l. lxxix. nume. 1. 176

Impensas necessarias quilibet deducit. l. lxxix. nu. 2. 177

Impensæ utiles rem faciant meliorem. l. lxxix. nu. 3. 177

Impensæ utiles non debentur marito, nisi cõsensus adfuerit. l. lxxix. nu. 4. 177. & 278

Impensæ utiles deducuntur. l. lxxix. nume. 5. 178

Inquisitio priusquã fiat, constare oportet perpetratum esse crimen. l. cxxxj. nu. 6. 278

Insulæ pro domibus accipiuntur. l. clxvj. nu. 8. 351

Instantiæ terminus in criminalibus biennium, in ciuilibus triennium. l. ccxxxiij. nu. 4. 522

¶ Intercalares dies Græci ὑπερβαίνοντας dicunt. l. xcviij. numero 9. 205

Interdicta dicũtur, quasi ĩterim dicta. l. clxxviij. n. 10. 380

Interdictũ utrobi, & uti possidetis, sunt exæquata. l. clvj. numero 2. 331

Interdicta exhibitoria unde dicta. l. xxij. nu. 3. 51

Interpretatio pleniſſima facienda est in beneficijs principum. l. xxj. nu. 2. 50

Interpretatio in dispositione legis generaliter procedit. l. lxxxiiij. nume. 3. 184

Interpretatio uerborum, Calumnietur, moretur, frustretur. l. ccxxxiij. nu. 1. 521

Inteſtatus

Inteſtatus tripliciter quis dicitur.l.lxiij.nu.2.152. & nu mero 4.152.& nu.5. 153
Inteſtabiles an etiam dicantur inteſtati.l.lxiiij. numero 6.& nu.7. 153.& 154
¶ Iouis epitheton eſt Optimi.l.xlix.nu.3. 125
¶ Italorũ appellatiõe nõ cõtinẽtur Siculi.l.xcix.n.10.209
¶ Iudex nullam pœnam ſuſtinet,innocentẽ uinciens.l.ccxxiiij.nume.4. 502
Iudex de promiſſione ex coniecturis cognoſcit incerta.l.ccxvij.nume.10. 480
Iudex ab eo quod uerè debetur,recedere poteſt, et ex cauſa cõdẽnationẽ uel augere uel minuere.l.xxxvij.n.2.82
Iudex ex leuiſſima ſuſpicione præuia,qualicunq; ueſtigatione ducit in carcerem.l.ccxxiiij.nu.3. 502
Iudex de amicorum teſtimoniꝭ arbitrabitur.l.ccxxiiij. numero 15. 502
Iudex ſi menſtruam dilationem cõcedat,de quot diebus intelligatur.l.xcviij.nume.15. 206
Iudex ſecundum acta iudicare debet,non ſecundum conſcientiam.l.clxxix.nume.6. 384
Iudicẽ pnũciaſſe,ſiue ſtatuiſſe rectè dicim⁹.l.xlvj.n.1.120
Iudicis iuſſus quãdoq; plus poteſt,quàm teſtatoris.l.xxxvij.nu.6. 85
Iudicis eſt,conſtituere,quæ minuſcula ſumma ſit.l.cxcij.nume.7.& 9. 404
Iudicium acceptũ quando dicatur.l.xxxv.nu.2. 80
¶ Iumẽta à iuuãdo potius quã iũgẽdo.d.l.lxxxix.n.1.190
Iuramento aſportantis ſtatur,ni contrarium appareat.l.cciij.nume.17. 437

Atrienſes domini negotia procurabant.l.cciij.nu.18. 434
¶ Iura patronatus.l.lij.nume.2. 129
Iuramentum de obſeruandis ſtatutis, uera tantùm intelligit.l.ccxxj.nume.4. 496
Iura mobilia habentur.l.xciij.nu.7. 197
Iura prædiorũ quorũlibet ſeruitutes ſunt.l.lxxxvj.nu.1. 186
Iura nec mobilia nec immobilia dicuntur.l.xciij.nu.2. 196
Iura impropriè immobilia bona dicuntur.l.xciij.nu.4. 197
Iure ciuili qui cõtractus introducti.l.x.nu.3. 27
Iureconſultis infans ad ſeptimũ, adoleſcens decimũquartum, iuuenis donec ſenuerit, ſenex maior qnq; & quin quaginta annis aut ſupra.lxx.habetur.l.cciiij.n.10. 442
Iure gentium nullæ erant actiones, ſed in, xij. tabulis repertæ ſunt.l.clxxviij.nu.7. 377
Iure canonũ non appellantur urbes, niſi quibus cõſtituti ſunt epiſcopi.l.ccxxxix.nu.43. 553
¶ Iuriſconſulti uera mens in.l.noſtra.l.v.nu.3. 16
Iuriſconſulti diſiunctionem appellant, quæ uulgò alternatiua iura dicitur.l.xxix.nu.3. 71
Iuriſconſultorum interpretatio de munere & dono.l.cxciiij.nu.2. 406
Iuris non modica diuerſitas eſt, immiſſum quid, an proiectum dicatur.l.ccxlij.nu.15. 568
¶ Ius ciuile à fœnerantibus obſeruari publicè intereſſet.l.cxxj.nume.18. 250
Ius oritur ex facto.l.cxv.nu.11. 237
Ius noſtrum ſine Bartolo, aliiſq; interpretibus non conſtere.l.ccxlvj.nume.15. 587
Ius quod quis ex conducto habet bonorum appellatione compreh

comprehendi.l.xlix.nu.6. 126
Ius supremum populi fuit semper apud quascunq; nationes.l.xv.nu.2. 39
Ius omne quod in tali loco habeo in contractibus potest generaliter deduci.l.xxxix.nu.10. 88
Ius aliquod si transferatur ex uenditione,censebitur alicuius natum.l.lxvij.nu.4. 157
Ius prænsionis à ueteribus Clarigatio dicebatur.l.cxc.numero.6. 401
Ius Italicũ à prouincialibus iure distingui.l.cxj.nu.6. 231
Ius prospiciendi habens in domũ uicini,an specularia immittere possit,unde ipse uicinum uideat .l.ccxlij.numero 37. 574
Ius uniuersitatis etiã in unica persona conseruari.l.xl. nume.87. 113
Ius semper certum est.l.cxxij.numero.82 253
Ius qualitatem rei inhærentiam commoditatem,facultatẽ significat.l.lxxxvj.numero.5. 186
Ius multæ dicendæ inductum ex lege xij.tabul.l.cxxxj.numero.24. 282
Ius proximitatis ex communi usu,de cognatione speciali intelligitur.l.clv.nu.4. 330

De litera L.

Labeo defensus ab Alciato.l.ccxlvj.nu.3. 585
Labeo à Paulo reprehensus ratione multæ & pœnæ .l.ccxliij.numero.1. 576
Labeonis etymos reprobatur.l.ccxlij.nu.25. 571
Labeonis definitio à Põponio reprehẽsa.l.ccxlvj.nu.2.585

¶ Lacus publicus quis sit.l.cxij.nu.2. 232
Lacus stagnum, fossa, differunt.l.cxij.nu.3. 232
¶ Largitio qualiscunq;, uel donũ, munus uocatur ex usu communi.l.ccxiiij.nu.7. 472
¶ Lata culpa est negligẽtia, per quã nõ intelligimus, quæ omnes intelligunt.l.ccxiij.nu.228. 469
Latinè à uiris non dici, hæc est pellex mea, sed ab uxoribus.l.cxliij nume.2. 310
Latini momentũ & punctum simpliciter pro breui tempore accipiunt.l.xcviij.nu.12. 205
Latini quod telũ, Græci βέλος dicũt.l.ccxxxiij.nu.20.225
Laudum, est uox barbara.l.xlvj.nu.7. 121
Lectio diuersa ad.§.plumbũ.in hac l.l.ccxlij.nu.18. 169
Lectio uera huius.§.& uerbum. hypæthrij, declaratum. l.ccxlij.nume.9.& nume.21. 570
¶ Legata nõ sunt æs alienum testantis, quare nec deducuntur.l.lxxxij.nu.3. 183
Legata codicillis olim nõ dabantur.l.cxxiij.nu.8. 255
Legata ipso iure in legatarium transeunt.l.xxviij.numero 11. 69
Legatarius à locatore in possessionẽ introducitur cũ obligatione quinquagesimæ.l.ccxix.nu.8. 484
Legatarius fundũ à testatore accipit.l.lxxj.nu.7. 168
Legatarijs ex lege duodecim tab.generaliter tributa potestas legata petendi.l.lxxx.nu.1. 180
Legatis debita nõ compensantur.l.ccviij.nu.6. 455
Legatis omnibus quæ in uilla sunt quoquo modo, etiam ibi nutriendos continet.l.ccx.nu.3. 460
Legato facto familiæ, etiam uxor admittetur, item & uidua

dua,l.cxcv.nume.12. 413
Legatum sub conditione postquàm,sine actu non cedit,l. l.ccxvij.nume.3. 479
Legatus Cæsaris si mandet alicui,ut principi centum aureos mutuet sub pœna perduellionis,an id non faciens perduellis sit.l.ccxxxiiij.nu.8. 528
Legatũ ante diem frustrà repudiatur.l.ccxiij.nu.15. 467
¶ Lege dictante,qd' sententia saltẽ intra triduũ posit dici nulla,triduo lapso,nec excipi poterit.l.xxviij.n.3. 68
Leges municipales uulgò statuta dicũtur.l.xlvj.nu.8. 120
Leges olim per populi rogationẽ ferebãtur.l.cij.nu.1. 219
Leges nemo facere potest quo minus in testamẽto suo locũ habeãt: & quomõ hoc debeat accipi.l.cxx.n.8. 248
Lege stante,quod uolẽti lautè ædificare uicinus ad proximæ rei ædificationẽ cogi posit,an hoc prosit,qui perfẽcto ædificio addere uelit.l.cxxxix.nu.10. 300
Lege.xij.tabul.duplex tantùm alienationis species.l.cxv. nume.6. 236
Lege Cornel.de siccarijs,lata culpa à dolo distinguitur. l.ccxxvj.nu.7. 506
Lege cautũ fuisse,ne pueri castrarẽtur.l.ccxxvj.nu.7. 270
Legis pars ex necessitate legis deducitur in legato sepulchri loco.l.ccij.nu.7. 433
Legis actio,cũ prætor negotiũ definiebat.l.178.n.17. 380
Legis sententia præsumitur, quam uerba ostendunt.l.vj. nume.14. 21
Legis mentẽ uiolans,in legẽ cõmisit.l.vj.nu.15. 22
Legislatori de consuetudine attestanti creditur. Quid in doctore,l.cxxxij.nume.2. 284

Legitima hæreditas est quæ ab intestato defertur.l.cxxx. nume.1. 273
Legitima deducto ære alieno debetur.l.ccviij.nu.14. 456
Legitima filij in hæreditate est secundũ quosdam, sed male sentiunt.l.ccviij.nu.11. 456
Legitima filij de bonis præstatur.l.ccviij.nu.10. 456
Legitimi filij patris familiam sequuntur.l.cxcvj.nu.4. 421
Quidã ex priuilegio, nõris originẽ sequũt.l.cxcvj.n.5. 421
Lex à tutela debitorem generaliter reijciens, quomodo accipienda.l.cviij.nu.4. 226
Lex si dicat, Ex tantibus liberis filiæ excludantur, uno existente excludi debent.l.clviij.nu.7. 317
Lex ista adaptata est ad facti speciem.l.cxlvij.nu.1. 241
Lex cũ de magistratu, apud quẽ legis actio est, uerba facit de ordinario iudice intelligit.l.clxxviij.nu.18. 380
Lex Attinia, quæ furtiuã rem usucapi prohibebat, declaratur.l.xiij.nume.8. 34
Lex Aelia Sentia.l.lxx.nu.3. 164
In lege Aelia Sentia filius hæres tantùm proximus potest libertum paternum ingratitudinis accusare: huiusq; ratio traditur.l.lxx.nu.4. 164
Lex in eadẽ specie bis non fingit.l.cliij.nu.7. 326
Lex fin.C.de sen.pass.in testõ nõ habet locũ.l.xx.nu.3. 40
Lex seruos ad ea, quæ iuris sunt, non admittit: & quare. l.lxviij.nume.3. 161
Lex nihil frustra inducit.l.ccxiiij.nu.13. 466
Lex fingit impossibilia, dũ subsit æquitas.l.cliij.nu.2. 324
Lex anni mentionem si faciat, de perfecto intelligitur.l. cxxxiiij.nu.1. 290
Lex de asportando tritico quo ad usum non prohibet.l.

cciij.numero 16. 437
¶ Liber homo & maior natu, an testimoniũ ferre posſũt in his, quæ in seruitutæ, aut minori ætate cognorunt. l.xcix.nu.12. 211
Libellus generalis in singulari iudicio opponente non uatet.l.xxiij.nu.2. 53
Libellus licet inutilis, libellꝰ tamẽ dicitur.l.ccxxj.n.6.496
Liberæ seu francæ Ciuitates in Germania solæ antiquam libertatem obtinent.l.cxj.nu.7. 231
Liberorum nomine omnes descendentes continentur. l. ccxx.nume.1. 486
Liberorũ nomẽ strictè ad nepotes porrigit.l.ccxx.n.2.487
Libertatem qui legat, rem suam non legat. Et quòd libertas peti potest.l.l xx.nu.2. 130
Libertatum cõferendarum ius restrinxit Aelius Sentius, & Fusius Caninius l.cxx.nu.6. 247.
Liberti nomine, liberti libertorũ nõ cõtinetur.l.cv.n.1.223
Fallit quandoq; l.cv.nu.2. 223
Liberti olim parẽtela patroni cẽsebãtur.l.cxcv.nu.9. 413
Liberti appellatiõe etiã liberta cõtinetur.l clxxij.n.1. 362
Libertorum tres fuisse olim species, ex Caio: liberto pro, de liberto.clxxj.nu.7. 362
Libertorum tres fuisse olim species, ex Caio: Ciues Romani, Latini, Deditij.l.clxxij.nu.2. 363
Libertorũ aßignatio ueteribus peculiaris.l.cvij.nu.1. 224
Et uerbum aßignatio ambiguum est. ibidem nuumero 2
Liberꝰ suus quis intelligatur.l.lvij.nu.5.145et.nu.7.146
¶ Licet maternum idioma secundum literarum sermonem exponere.l.ccxxxvj.nu.9. 536

¶ Licitum est iudici, ex causa legis dispositionem interpretatione mutare. l. xxxvij. nu. 3. 81
Ligna propriè quæ. l. clxvij. nu. 5. 355
Ligni appellatione quid contineatur. l. clxvij. nu. 3. 354
¶ Liquidum quid dicatur. l. xxxiij. nu. 5. 78
¶ Lis post cõtestationẽ, cã etiã ante dicit. l. xxxvj. n. 1. 81
Lis propriè est etiam ante receptũ iudiciũ. l. xxxvj. n. 2. 81
Lis dicitur etiam extra iudicium. l. xxxvj. nu. 3. 81
¶ Litꝰ est quousq; hybernꝰ fluctus eludit. l. xcvj. n. 1. 200
Litem contestari qui se dicit animo non contestandi, litẽ contestatus intelligitur. l. xl. nu. 21. 91
Literator menstrua mercede seruiens uilis est. l. ccvij. nume. 27. 453
Littus quod de littore dicitur, idem in lacu publico locũ habet. l. cxij. nu. 1. 231
¶ Liuius salinator. l. xvij. nume. 5. 42
¶ Locus in iure quãdoq; generaliter accipitur, & ex mẽte proferentis interpretationem capit. l. lx. nu. 6. 148
Locus quilibet, & quodlibet tempus ad denuntiandũ idoneum uidetur. l. xl. nu. 62. 106
Locus & fundus quomodo differant. l. lx. nu. 1. 147
¶ Locus designatus ad tẽpus, non censetur perpetuus. l. ccx. nume. 1. 459
Locularia significatio. l. lx. nu. 5. 148
Locupletes antiquis qui dicti, & quis propriè sit locuples. l. ccxxxiij. nu. 10. 529
Locuples quis sit, uel pauper, in iudicantis arbitrio consistit. l. ccxxxiij. nu. 12. 530
¶ Locutio hæc, Pluris aureorum xxx. et quantitatis, & æstimationis significatiua est. l. ccxxx. nu. 1. 519

Lucri uerisimiliter facti ratio habenda est. l. lxxxj. n. 4. 182

De litera M.

¶ Maceria. l. clvij. nu. 3. 312
¶ Macrobius reprehenditur. l. vj. nu. 8. 20
Macrobius septem ætates facit. l. cciij. nu. 6. 440
¶ Magistrare uerbū, & magistri qui dicantur. l. lvij. nu. 1. 142. & nu. 3. 143
Magistratus unde dictus. l. lvij. nu. 2. 143
Magistri etymologia, & allusio. l. lvij. nu. 5. 145
Magistratuū mūcipaliū uaria mūera. l. ccxxxix. n. 28. 550
¶ Magnarij negotiatores, mercatores sunt proprie. l. ccvij. numero 15. 450
¶ Maior summa minorem continet. l. ccj. nu. 2. 433
Maiore parte anni possedisse quis dicatur. l. clvj. nu. 1. 330
¶ Maleficos, nocturnos incātatores lex intelligit. l. ccxviij. numero 12. 482
Malæ fidei possessor utiles impensas deducit. l. lxxix. numero 6. 178
¶ Mancipium uendens, tenetur id præstare, eum furto noxaq; solutum. l. clxxiiij. nu. 1. 167
Et quomodo ea uerba accipi debeant. l. clxxiij. nu. 2. 367
¶ Mandans solutionem recipi, mādasse id intelligitur, ut in specie debita recipiatur. l. clxxvj. nu. 2. 370
Quoties lex pecuniam solui uult, de alia satisfactione solui non potest. l. clxxvj. nu. 3. 370
¶ Mango à manu & ago dicitur. l. ccvij. nu. 12. 410
Manifestū quid sit, & ā anctorio differat. l. xxxiij. n. 4. 77
Manifestus usurarius etsi appellare prohibetur, si tamen asserat se tantùm fœnoris non extorsisse, &c. probationi locus est. l. ccxliij. nu. 6. 578

Manumißi per uindictam efficiebantur ciues Romani. l. clxxij. numero 3. 364
Manus pro arte. l. xiij. nu. 7. 33
Mapalia et attegiæ apud Verg. et Iuuẽal. l. clxxx. n. 5. 385
¶ Maria clauduntur à tertio Idus Nouembris ad ſextum Idus Martij. l. xcvj. nu. 2. 200
Maritus tum datam tũ acceptam dotem lucratur. l. lxxv. numero 3. 172
¶ Maſculi fœminis præferebantur. l. cc. nu. 4. 429
Maſculmũ quomodo concipiat fœminimũ. l. cj. nu. 14. 218
¶ Mater ſi aliquid ſibi filijsq; ſuis, quos cùm morietur, habebit, acquiſierit, etiam cœſi ex utero non continentur. l. cxlj. nu. 3. 303
Mater ſi dicat uitalem natum, hæredes uero abortiuum quid iuris. l. cxxix. nu. 5. 272
Materfamil. apud ueteres erat, quæ coëmptione nupſerat. xlvj. numero 9. 122
Materfamil. ex pudicitia & bonis moribus hodie dicitur. l. xlvj. numero 10. 122
Materfamil. cui interdicta eſt bonorum alienatio ſtatuto, teſtari poteſt. l. xxiiij. nu. 6. 55
Materia, ſubſtantia, forma, ſolennitas, ſimul differunt. l. xiij. numero 6. 33
Materia rei appellatione, quæ ex ea conficitur, non uenit. l. clxvij. nume. 1. 354
Appellatione materiæ, quod ex ea factum eſt, non uenit, ſi ſpeciali nomine uocetur. l. clxvij. nu. 2. 354
¶ Medicis tantũ ignorãtia medicinæ imputatur. l. ccxiij. numero 32. 470
Medicamenta uenena dici poſſunt. l. ccxxxvj. nu. 4. 534

¶ Medimnus modij sex.l.ccvi.nu.11. 446
¶ Mẽbri amputatio an pœna capitalis sit.l.ciij.nu.7. 220
A principio urbis pro delictis grauioribus pœna mortis ingerebatur.l.ciij.nu.8. 221
¶ Meniana quæ sint, undeq; dicta.l.ccxlij.nu.12. 568
Mens, & sententia, & ratio legis an differãt.l.vj.nu.12.21
Mens legis quando dicitur certa.l.vj.nu.10. 20
Mens, non oculus, uidet.l.ccix.nu.5. 458
Mens manendi in aliquo loco unde colligatur. l. ccxxxix numero 12. 547
Mens cum uerbis legis quod potest, id sola eius mens potest.l.vj.nu.9. 20
Mensis diuiditur in Calẽdas, Nonas, Idus.l.xcviij.n.4.203
Menses à luna dicti.l.xcviij.nu.16. 206
Mensurarum aliqua nomina.l.cliij.nu.1. 327
¶ Mercator non est, qui non ipse quandoq; negociatur. l.ccvij.nume.16. 450
Mercator est qui ampliorem substantiæ partem in mercimonijs habet.l.ccvij.nu.7. 449
Mercator sine fraude in albũ adsumptus, non excluditur. l.ccvij.nu.9. 449
Mercatus à merce dictus, uel potius à uerbo mercari. l. lxvj.numero 2. 156
Mercatores & artifices qui dicantur.l.lxvj.nu.3. 156
Mercatores officium habere dicuntur.l.lxvj.nu.4. 156
Mercatores inhonoratæ personæ sunt.l.ccvij.nu.19. 451
Mercem de rebus mobilibus dici.l.lxvj.nu.1. 156
¶ Meretur, qui mercede operã præstat.l.cxcviij.nu.6.425
Meretrices à Solone publicitus institutæ.l.cxliij.nu.8.311
Meretrix quæ sit.l.cxliij.nu.9. 312

¶ Merx non est artificum .l.ccvij.nu.14. 450
¶ Meum & tuum, dominium uel quasi important.l.xcj. numero 2. 194
¶ Milliaria quot in nauigando in dies singulos computã da.l.iij.numero 3. 13
Milliarium computatio in lege nostra assignata, an sit perpetua.l.iij.nu.3. 13
¶ Militi relinquẽda arma, scholari lib.l.cxxv.nu.11.264
¶ Minor testamentum condens, aduersus eius confectio nem non restituitur.l.xx.nu.1. 48
Minus cum positiuo, contrariũ comparatiuum designat l.lxxxij.nu.4. 182
Minus mandato impensũ, hæredi proficit.l.cciij.nu.9.434
¶ Miropolæ animos effœminant.l.ccvij.nu.25. 452
¶ Mobilibus legatis, aurum & argentum nõ debetur.l. xciij.nnmero 8. 197
¶ Modestinus taxatur in dictiõe Sequester.l.cix.n.2.227
Modica summa in iure uariè accipitur.l.cxcij.nu.8.404
Textum huius legis uariare.l.cxcij.nu.10. 404
Modius sextarij sedecim .l.ccvj.nu.10. 446
¶ Monachi, tutores, pontifex, Augustus, unde dicti.l. clxxxiij.numero 7. 390
Monstrosorum partuum duæ species in muliere.l.cxxxv. numero 1.& 2. 292
¶ Mora in quibus causis nocet, ad domũ denuntiari debet.l.cxcix.nu.5. 427
Morbus & uitiũ quomodo inter se differãt.l.ci.nu.11.216
Morbus quomodo accipiatur in lege.xij. tabul. & item morbus sonticus.l.cxiij.nu.1.& nu.5. 233
Morbo sõtico impedito, in ius uenire nõ tenetur.l.cxiij.2.222

Mortui nati pro uiuis habẽtur, in fauorẽ matris. l. cxxix. numero 7. 272
Mortui qui naſcuntur, nunquam nati uidẽtur, nec teſtamentum eorum præteritione rumpitur. l. cxxix. numero. 1. 271. & nu. 4. 272
Et quid ſi uiui quidẽ nati ſunt, ſed nõ uitales, an eorũ præteritione rũpatur teſtamentũ. l. cxxix. nu. 2. 271. et 272
¶ Mouẽtia & mobilia p eodẽ accipiũtur. l. xciij. n. 1. 96
¶ Myopes & nyctalopes qui dicantur. l. cj. nu. 3. 217
Multa, quale nomen. l. cxxxj. nu. 10. 279
Multa ex uſu pecuniariam tantùm pœnam ſignificat. l. cxxxj. nu. 11. 279
Multa & pœna uariis modis differunt. l. cxxxj. n. 12. 279
¶ Multa fœcundis mulieribus præmia à Romanis conſtituta. l. cxxxvij. nu. 1. & 3. 196
¶ Multa olim ex pecude pendebatur. l. cxxxj. nu. 15. 280
Multa quomodo ex arbitrio eius ueniat qui eam dixit l. cxxxj. nume. 16. 281
Multæ etiã hodie incertæ ſunt: licet ſtatutũ ſit, quatenus multã dicere magiſtratus poſſũt. l. ccxliij. n. 11. 579
Multa & pœna, inſpecta uocabuli origine, non differunt. ccxliij nu. 2. 576
¶ Mulier, cui uſus fructus legat⁹ eſt, donec dotẽ exegerit ſi alteri actiões cedat, an legato excludat. l. clxxxvij. numero 6. 396
Mulier prægnans, ſi in exiliũ acta ſit, filius ibi natus non eſt exul. l. clxij. nu. 5. 341
Mulieres caudici, alligatæ opus faciebant. l. ccxvj. n. 9. 478
Mulieris appellatio etiam uirginẽ cõtinet. l. xiij. nu. 1. 32
Mulier à mollitie dicitur. l. xiij. nu. 3. 32

Munera nuptiarum & natalitia, Græcis ἐπαύλια & γενέθλια l. cxciij. nu. 3. 406
¶ Munera militaria quæ. l. xviij. nu. 9. 44
Muneris publici definitio. l. ccxxxix. nu. 18. 548
Munerum nomina uaria apud Latinos. l. cxciiij. nu. 8. 407
Et etiam apud Græcos munerũ uaria nomina. ibid. nu. 4.
Munus & ſpecificè & genericè accipitur. l. xviij. nu. 1. 42
Munus, p onere ſũptũ, tripliciter accipit. l. xviij. nu. 2. 43
Munus patrimoniale quid, & unde. l. xviij. num. 3. 4. 43
Munus perſonale. l. xviij. nu. 4. 43
Munus mixtum. l. xviij. nume. 5. 43
Munus colonarium quid. l. cxxxix. nu. 2. 299
Munus pro onere capitur. l. ccxiiij. nu. 1. 471
Munus pro largitione uſurpatur, ex cauſa tamen non ne ceſſaria. l. ccxiiij. nume. 2. 471
Municipales magiſtratus ius dicendæ multæ non habent & num. 22. l. cxxxj. num. 25. 285
Municipes quibus modis fiãt. & l. ccxxviij. nu. 9. & 10. 512
Municipes unde dicti. l. ccxxviij. nu. 5. 512
Municipes per abuſionem ſunt cuiuſq; ciuitatis ciues. l. ccxxviij. nu. 7. 512
Municipes proprijs legibus utebantur, & tamen ciues Romani erant. l. ccxxviij. nu. 4. 512
¶ Muneri urbium ſancti. l. ccxxxix. nu. 42. 553
Murus propriè eſt, qui urbem munit. l. clxij. nu. 1. 332
Murus pro parietur priuati ædificij. l. clxij. nu. 2. 332
¶ Muti à natura. infantibus & furioſis ſimiles exiſtimantur. l. ccxlvj. nu. 9. 586
Mutato facto, etiam ius mutari. l. lxxvij. nu. 10. 373

Ex facto ius oritur, quo uariato, & ipsum uariari nec cesse est.l.clxxvij.nu.10. 371
Mutus simpliciter omnes contractus facere potest, excepta stipulatione.l.ccxlvj.nu.10. 586

De litera N.

¶ Nationum aliæ Romanis subditæ, aliæ fœderatæ, aliæ liberæ, aliæ nec hostiles, nec coniunctæ.l.cxviij.nume.1. & nume.3. 242
Natura præpositionis In, iunctæ accusatiuo casui.l.xcix. nume.22. 211
Naturalis dies est ab ortu ad occasum solis.l.cxxiij.numero 5. 258
Natura oppositorum quæ.l.cxxiij.nu.6. 259
Natus in cõtinẽtib⁹, in urbe natus dicitur.l.cxlvij.n.2.314
Natus octauo mensæ, secundum naturam uiuere non potest.l.cxxix.nume.6. 272
¶ Naui instructa legata, artemon debetur: secus in scapha.l.ccxlij.nu.10. 567
¶ Negationes duæ affirmant.l.ccxxxvij.nu.2. 541
Quando id non procedat. & nume.3 & 4.l.ccxxxviij. nume 2.3.& 4. 541
Interdum tres negationes non plus efficiunt quàm duæ.l. ccxxxvij nume.5. 542
Negligẽs quisq; dicitur in sua pfessione.l.ccxiij.n.33.470
Negligentes & fures episcopus amouere potest.l.lxxxv. nume.6. 196
Negligẽtia simplex, culpa leuissima est.l.ccxxvj nu.1.505
Negligẽtia & culpã & factũ respicit.l.ccxij.nu.29.463

¶ Nemo potest quod nõ reducit in actũ.l.ccxvij.n.4.479
Nepos filij nomine continetur in ultima uoluntate.l.ccxx.nume.8. 488
Et in statutis filius nepotem continet.ibid.nu.9. 489
Nepos ex filia quãdo inter liberos cõtineat.l.lvj.n.4. 141
Nepotes cum alio quàm filiorum nomine magis dici poterant,non procedit extensio.l.ccxx.nu.28. 493
Nepotes à filio excludit coniectura.l.ccxx.nu.21. 492
Et quoties conditio,uel culpa fauorem,respicit filiorũ,& nepotes continentur,ibid.nu.22.
Et cum principaliter fauor filiorum spectatur,non ueniunt nepotes.ibid.nu.23.
Nepotes minimè ueniunt filiorum appellatione in dando tutore.l.ccxx.nu.12. 49
Et ubi uersatur odiũ,ibi filiorum nomine nepotes nõ continentur.ibidem.nu.13.
Nepotes appellantur per extensionẽ filij.l.ciiij.nu.2. 222
Idem in uulgari idiomate obseruandũ.l.ciiij.nu.31. ibid.
Quod de natis hic dicitur,idem in prognatis seu progenitis obtinet.l.ciiij.nu.4. ibidem.
Nepotes filiabus præferũtur,quia et filij.l.ccxx.n.10.488
Nepotes potius sub descendentiũ nomine, quàm filiorum continentur.l.ccj nu.2. 430
¶ Nobiles qui in famulitiũ improbos homines accipiunt, puniuntur arbitrio iudicis.l.cxcv.nu.34. 418
¶ Nomen,iustus,emphasim habet,quod exemplis ostenditur.l.cxxx.nu.4. 273
Nomen pro obligatione debitoris.l.6.nu.1. 18
Nomen pro agnatione interdum ponitur.l.vj.nu.2.19

Nomen ex forma res ipsa assumit.l.xiij.uu.5. 32
Nomina regulariter in bonis non sunt.l.ccviij.nu.2. 454
Nomina iuris alia particularia, alia uniuersalia.l. cxix nume.1. 124
¶ Nonarum diuisio,& cur sic dictæ.l.xcvij.nu.5. 204
¶ Notionis uerbum non solum ad eos pertinet,qui iurisdictionem habent,sed & qui simplicem cognoscendi facultatem.l.xcix.nu.1. 207
¶ Notarius conscribens instrumentum testibus non intelligentibus rem,punitur.l.ccix.nu.6. 458
Notoria.l.xl.nume.14. 90
Notorium quid dicatur.l.xxxij.nu.2. 77
Nona interpretatio Alciati ad hanc legem.l. xlix. numero 2. 124.& 125
Noua interpretatio ad. §.item dubitatum.l.nostræ.l.liij. numero 19. 135
Noualis,item νεαρὸν & νέομα.l.xxx.nu.9. 74
¶ Noxa ueteribus est,quod nocet.l.ccxxxvij.nu.17. 540
Noxa exoluere.l.ccxxxvij.nu.18. 540
Noxia de maleficio ipso dicitur.l.ccxxxvij nu.19. 540
Noxiam etiam substantiué dici,contra Vallam & Beroaldum.l.ccxxxvij.nu.20. 540
Noxa omne delictũ continet.l.cc.nu.1. 418
¶ Nuclei oliuarũ pro nucleis nõ habẽdi.l.clxvij.nu.7. 356
¶ Nullũ quod est actus nomẽ nõ habet.l.ccxxj.nu.3. 495
¶ Numellæ incuruus quis includitur,tantùm pedes & caput exerens.l.ccxvj.nu.8. 478
Numerus etiam ordinem & turmam significat.l.clxvj. nu.6. 352

Numi et pecuniæ nõ est una significatio.l.ccxxij.n.2.497
Numus aureus cuius olim ualoris.l.clix. 337
¶ Nuntiatio.l.xl.nu.13.& nu.58.et.90. 105
Nurus cõprændit etiã pnurũ,& ulterius.l.l.nu.1. 126
Fallit hoc,cũ ipsius nurus personã respicimus.l.l.nu.2.127

De litera O.

¶ Obligatio quædam ex æquitate datur.l.xix.nn.12. 47
Obligationis uerbum & ciuilem & naturalem continet. l.xix.nume.13. 48
Obligatio,ne quid fiat,an facti sit:& quomodo in tractatu sit distinguendum.l.clxxxix.nu.3.398.& nu.4. 399
Obligatio naturalis ad antidora.l.x.nu.8. 29
Obligatio ex cõtractu,ex obligatione oritur actio.l.xix. numero 11. 47
Obligatio oritur tantũ in die incerta.l.ccxij.nu.18. 467
Obligatione à legali absq; facto suo orta ut quis se exonere,nõ requiritur alia partis scientia.l.xl.nu.54. 104
Obligationi in diẽ exceptio obstat.l.ccxij.nu.10. 466
Obnuntiatio prohibitoria erat.l.xl.nu.17. 90
¶ Obsequialis reuerentia,operæ fabriles,ad hæredẽ hæredis transeunt.l.lxx.nu.5. 165
¶ Occurrere & sequi quomodo differant.l.cix.nu.3. 227
Oculorũ uitia declarata ab Vlpiano.l.cj.nu.12. 217
¶ Odiũ nõ directũ nepotes nõ excludit.l.ccxx.n.14. 490
Cũ filij interdicta alienatiõe grauẽtur etiã nepotes intelligũtur si & institutione nõ cõtineãtur.l.ccxx.n.15.491
¶ Officij iudicis imploratio,propriè persecutio dicitur & ad mixti imperij causas pertinet.l.clxxvij.n.21.385.

Offic

Officium iudicis quoq; competit, quod in executionibus exerceri ſolet.l.clxxviij.nu.22. 381
¶ Olitor ab olere dicitur.l.cxcviij.nu.18. 426
Operæ officiales ad filios tantũ trãſeunt.l.lxx.nu.8. 165
Operarij ſunt operæ ruſticæ..l.cciij.nu 21. 438
Operarum duplex ſpecies, officiales ſcilicet & artificiales.l.lxx.nume.5. 164
Oppidi generaliſsima acceptio.l.ccxxxix.nu.47. 554
Oppidò aduerbium.l.ccxxxix.nu.48. 554
Oppidi etymus.l.ccxxxix.nu.45.& nu.46. 553.& 554
Oppidum quid.l.ccxxxix.nu.44. 553
¶ Opifices uoluptatis & gulæ uiles habentur.l.ccvij.numero 24. 452
¶ Optare, eligere, quomodo differant.l.xxviij.nu.12. 70
¶ Opus qui debet partem faciendo nihil agit: & quãdo non procedat.l.v.nu.5. 17
Opus ſtructile quid.l.ccxlj.nu.5. 563
¶ Orationum alia particularis, alia ſingularis, alia indefinita.l.clv ij nume.1. 334
¶ Oriundũ quomodo accipiamus.l.cxlvij.nu.3. 315
Ornamẽta à domo ſeparabilia, ſi inde perfectioni domus nihil decedat, ædium nõ ſunt.l.ccxlv.nu.7. 582
Orphei oraculum.l.xcj.nu.4. 194
Ortum hominis attendimus in computatione annorum. l.cliij.nume.5. 326
Ortus & oriundus inter ſe differunt.l.cxc.nu.4. 409
¶ Oſtentum, portentum, monſtrum, prodigium quid.l. xxxviij.nume.1. 83

De litera P.

¶ Pactio ambigua uenditori nocet.l.ccv.nu.4. 443
Pactio interpretari debet aduersus eum, pro quo concepta est,in contractibus.l.ccxx.nu.29. 494
¶ Palàm quid fieri,uarijs modis accipitur.l.xxxiij.n.1.77
Palàm quid fieri,& publicè fieri differãt.l.xxxiij.n.9.79
Palma arbor alia mas, alia fœmina.l.clxvij.nu.10. 356
Pallium indumenti ſpecies,nõ ſtragulæ.l.lv.nu.2. 110
¶ Paraſanga triginta cenſetur ſtadijs.l.cliij.nu.7. 328
Parentes inſunt maioribus,ſicut ſpecies ineſt generi.l.lj. numero 2. 118
Dictio maiores quandoq; ſimpliciter comprændit,qui natu maiores ſunt.l.lj.nume.3. 118
Parentes hodie dicuntur eiuſdem gentis,& inuicem quoquo modo coniuncti.l.lj.nume.4. 118
Parentela à parentibus dicta.l.lj.nu.5. 129
Parentis appellatione qui cõtineantur.l.lj.nu.1. 127
Parata pecunia ſolutionis,facit remiſſionem dationi æquialere.l.lxxvj.nu.8. 178
Parietum uaria genera.l.clvij.nu.4. 322
Maior pars id in collegijs poteſt,quod totus ordo.l.clxxiij.nume.9. 367
Maior pars quæ dicatur eſſe.l.clxxiij.nu.11. 366
Pars trifariã dicitur.l.lxxij.nume.5. 170
Generalis enumeratio equalet particulari omnium partium.l.lxxij.nu.6. 170
¶ Participia in dus terminata,nullo modo ad cõditionem attinent,ſed id ſignificãt,quod fieri oportet.l.ccxxxix. numero 10. 562
Participij natura eſt,ut potentiam ponat,actum neget.l.lxiiij.nume.3. 152

Parturiẽs mulier in periculo mortis cẽsetẽ.l.clxij.n.3.342
Partus rei furtiuæ usucapi potest à bonæ fidei possessore. l.xxxj.nume.1. 64
Partus aliquatenus ampliora membra habens, pro monstro non habendus.l.cxxxv.nu.9. 294
Pater non præsumitur mandasse filio, ut fœneret in generali peculij concessione.l.cxxj.nu.8. 250
¶ Patria potestas hodie ad omnes Christianos pertinet. l.ccxv.nume.6. 475
Paterfamilias ut quis dicatur, sufficit ut familiæ suæ sit dominus.l.cxcv.nu.20. 415
Patria acquritur de iure domicilij.l.cxc.nu.2. 400
Patrimonij nostri quæ extra computationem dicantur.l. v.nume.2. 16
Patris nomine & auus continetur, nisi ratio dispar, aut odium impediat.l.ccj.nu.4. 431
Quæ gradu longius distant, minus descendentes afficiunt l.ccj.nume.5. 432
Patri plures liberos habenti concessum est, cui filiorũ uelit libertos suos assignare .l.cvij.nu.1. 225
Patris uox ad solũ genitorem refertur.l.lj.nu.6. 128
Patroni appellatio.l.lij.nu.1. 129
Patrono operas sibi præstari stipulanti, talis stipulatio ad hæredes hæredum non transit.l.lxx.nu.6. 165
Patrui nomine continetur patruus magnus, & quando hoc obtineat.l.cxlvj.nu.2. 313
Paulus secundum temporum suorum consuetudinem loquendi multam accipit.l.ccxliij.nu.3. 576
A pœna nõ prouocari, à multa prouocari, quomodo accipiendum.l.ccxliij.nu.4.& 5. 577

Pauli responsum, quibus modis à doctoribus defendatur. l.cxxxij.nume.5. 285
Paulus indefinitè pomũ accipit.l.ccv.nu.5. 445
Pauli Castrensis sententia reprobata.l.xl.nu.50. 102
Pauper dicitur qui pro qualitate rei, de qua agitur, non satis habet.l.234.nu.11. 529
Pecora uicini si deprehendam in agro meo, quo iure mihi prouisum sit.l.xxx.nume.14. 75
Pecorum habitatio domui proxima, urbani prædij pars est.l.cxcvij.nume.15. 426
Peculij lata significatio.l.clxxxij.nu.1. 387
De quo peculio Iurisc̃o, hic loquatur.l.clxxxij.nu.2 387.
In filijfamil.peculiũ quadruplex.l.clxxxij.nu.3. 388
Peculium seruorum.l.clxxxij,nu.4. 388
Peculium dos, patrimonium, ut nomen suum habeat, aliquid requirit.l.cxix.nu.5. 244
Pecunia certa si à lege cõstituta speciali alicui delicto sit, ea propriè multa dicetur.l.ccxliij.nu.9. 579
Pecunia qualiscũq; æris appellatiõe cõtinet.l.clix.n.2.336
Pecunia à pecore dicta litem & peculiũ.nu.2. 15
Pecunia nõ est merx.l.ccvij.nu.6. 449
Pecunia unde dicta.l.clxxij,nu.1. 375
Pecunia strictè, numerata dicitur.l.ccxxij.nu.3. 497
Pecunia mobilia & immobilia, etiam iura continet.l.ccxxij.nume.1. 497
Pecuniam omnẽ restituere iussus, etiam de actionibus intelligitur.l.ccxxij.nu.2. 497
Pecuniam pro numis simpliciter accipi.l.clxxviij.numero 3. 375

Pecuniam solui si lex requirat, acceptilatio non sufficit. l.xlvij.numero 3. 122
Pecuniæ appellatio ad oẽm cẽsũ refertur.l.clxxvijñ.2. 375
Pecuniæ stipulatio iura quoq; continet.l.xcyñ.nu.3. 202
Pedamenta quid.l.xxx.nu.3. 73
Pedamentorum tria genera.l.clxviij.nu.1. 357
Pedamenta lignis legatis non continetur.l.clxyiij.numero 2. 357
Quando hæc decisio non habeat locum. l. clxyiij. numero 3. 358
Pellicis significatio explicatur ex sententia Masurñ.l. cxliiñ.numero 1. 310
Pellex est, quã Græci παλλακινὴν dicunt.l.cxliiñ.nu.4. 211
Pœna quãdoq; est, & qñq; multa dicitur.l.cxxxj.n.18. 281
Et ubi à iure nõ est constituta certa pœna, tũc arbitraria imponitur.l.cxxxj.nu.19. 281
Pœna celeritatis est, duplicatæ induciæ.l.ccxiij.nu.8. 466
Pœna capitalis hodie intelligitur ex usu loquendi, cùm amputatur caput.l.ciiñ.nu.6. 220
Pœnam quilibet iudex delicti cognitionem habens, imo ferre potest: multam uerò non, nisi cui à lege, uel mãdatis principum conceditur.l.cclxiiij.nu.7. 578
Pœnæ singulorum peccatorum sunt certæ, multa uerò incerta est, & ex arbitrio iudicis dependet. l. ccxliiij. numero 8. 578
Pœnæ Romanorum in exteros.l.ciij.nu.10. 221
Penes se, & apud se rem habere, quomodo differant.l. lxiij.numero 1. 151
Hæc duo aliquando confundi.l.lxiñ.nu.2. 151

Perduellionis crimen quod sit.l.ccxxxiiij.nu.6. 528
Perduelliones qui ueteribus dicti.l.ccxxxiiij.nu.5. 528
Peregisse reum.l.clxvj.nu.12. 353
Perfectum quid dicatur.l.cxxxix.nu.6. 300
Perfectum ædificium quomodo accipiatur.l. cxxxix. nu-
mero 7.& 8. 030
¶ Periuriũ fraude astringit,nõ soluitur.l.lxxxix.n.8.192
Pernoctare quid sit.l.clxvj.nu.9. 352
Pernox luna.l.clxvj.nume.11. 353
Perperam agi,& non peti posse,actionis uerba sunt.l.cc-
xiij.nu.17. 467
Persecutio quandoq; uim actionis,quandoq; exceptionis
habet.l.xxxiiij.nu.3. 80
Persecutio actionis uerbo largè sumpto cõtinetur.l.xxx-
iiij.nu.4. 80
Persecutio est,quæ uulgò officium iudicis merum dicitur.
l.x.nu.2. 27
Persequutio quid.l.xxxiiij.nu.1. 79
Persequi dicit,q officiũ iudicis implorat.l.lxiij.n.9.144
Persequimur id,quod nondum sumus consecuti.l.lvij.nu-
me.7. 144
Personalis actio ad particularem successorem non perti-
net.l.lxx.nu.11. 166
Personæ subiectæ sunt & naturali & ciuili iure .l.cxcv.
nu.10. 413
Peruenisse ad me quid dici possit.l.clxxj.nu.4 & 5. 361
Verbũ,Peruenire.in substitutionib⁹ an sit directũ uel o-
bliquum.l.clxxj.nu.6. 362
Peruenisse ad hæredẽ dicitur,quod deductis oneribus per
uenit.l.clxv.nu.2. 348

Quid in legatario obtineat.ibid.nu.2. 348
Peruenit, quod remanſurum eſt.l.lxxj.nume.10. 168
Petens rem in libello, cũ his, quæ ad eam pertinent, petijſſe intelligitur quicquid ad eã ſpectat.l.clxxxj.n.4. 386
Φάσμα ſpectrum, miraculum, idem.l.xxxviij.nu.2 84
Quid dicant Græci ἔμπαθα .l.xxxviij.nu.3. 84
Petitio introductionis, & ſolutio quinquageſimæ ſufficiunt.l.ccix.nu.9 484
Philelphus tres teſtes habuit.l.cxxxv.nume.10. 294
Picturarũ ratiõe, mulieres defenſæ ab adulterio.l.cxxxv. nume.5. 293
Φυτιόν. emphiteutica penſio corruptè Fictum dicitur .l. cxciiij.nu.5. 407
Pignus & hypotheca an differant.l.ccxxxvij.nu.15. 539
Pignus propriè quid ſit.l.ecxxxvij.nu.13. 539
Pinus quid.l.clxvij.nu.11. 356
Piſtrini & horrei impenſa in magno fundo eſt neceſſaria.l.lxxix.nu.8. 178
Piratæ cuiusdam falsè dictum ad Alexandrum Magnum. l.xv.nu.8. 39
Plebs, equites, ſenatus.l.ccxxxvij.nume.2. 537
Plumbini dux ridiculo habitus ob Aethiopem ex ſua concubina natum.l.cxxxv.nu.8. 293.& 294
Pluralis locutio duobus cõtẽta eſt.l.ccxvij.n.7.479.et 480
Plus tempore petit, qui ante tempus petit.l.xij.nu.5. 31
Et an hodie huic legi ſit locus.l.xij.nu.6. 32
Pomum in ſpecie accipitur hic.l.ccv.nu.1. 443
Populi appellatio maiorem numerum, quàm cœtus, requirit.l.xl.nume.85. 113

Populi uox incolas continet, non aduenas. l. ccxxxix. numero 25. 550
Populus Romanus tribus ordinibus cõstabat. l. ccxxxvij. numero 1. 537
Portari dicitur qd' quis suis humeris fert. l. ccxxxv. n. 2. 531
Portio de qualibet parte dicitur. l. clxiiij. nu. 4. 346
Quando hoc non obtineat. l. clxiiij. nu. 5. 346
Quibus casibus etiam de minima portione actum fuisse intelligatur. l. clxiiij. nu. 6. 347
Portorium à mercibus in portu datur. l. cciij. nu. 3. 435
Portus pro insula aut domo. l. lix. nu. 1. 146
Portus pro nauium statione. l. lix. nu. 2. 147
Angiportus. l. lix. nu. 3. 147
Possessio à potis & sede dicitur. l. cciij. nu. 7. 436
Possessio semper est facti, siue de acquirenda, uel acquisita, uel amissa loquamur. l. cxv. nu. 12. 237
Possessionis duplex qualitas, naturalis & ciuilis. l. cxv. numero 13. 238
Ciuilis possessio semper iusta, naturalis quãdoq; iniusta= l. cxv. nu. 14. 238
Possessio pro proprietate & prædio capitur. l. lxxviij. numero 1. 175. & 176
Possessio legata proprietatem importat. l. lxxviij. n. 2. 176
Possessio ad mobilium et proprietatem non extenditur. l. lxxviij. numero 3. 176
Possessionis definitio. l. cxv. nu. 9. 237
Possessio quare dicat, usus à iure separat⁹. l. cxv. n. 10. 237
Possessionis, magistri, furis, testamenti, sacelli, interdicti uera deriuatio. l. clxxxiij. nu. 10. 301

Poßidens pro diuiſo, quomodo totum poßidere dicatur. l. xxv. numero 8. 63
Poſſeſſor bonæ fidei quis ſit. l. cx. nu. 2. 228
Poſſeſſor incertus quis dicatur. l. xxxix. nu. 9. 87
Poſthumus propriè quis. l. clxiiij. nu. 1. 345
Poſtliminij ius locũ habet in bello cũ iuris, et capti efficiũtur capiẽtium: ſecus inter Chriſtianos. l. cxviij. n. 5. 243
Potentiam naturalem ſignificat, cùm quis fari potuerit. l. ccxviij. numero 1. 479
Et poſtquam fari potuerit, ad actum refertur. ibid. nu. 2
Poteſtas pro copia. l. ccxv. nu. 14. 476
Poteſtas pro mero imperio accipitur. l. ccxv. nu. 1. 474
Poteſtatẽ patriã egrediendi modi. l. ccxxxix. nu. 4. 545
Poteſtatem multiplicem Vel, habet, declarat tamen ut plurimum. l. xcv §. nu. 8. 291
Poteſtatis ſignificatio in perſona liberorũ. l. ccxv. n. 5. 475
Poteſtatis ſignificatio in perſona ſerui. l. ccxv. nu. 7. 475
Poteſtas pro facultate. l. ccxv. nu. 8. 475
In lege Attinia quando in poteſtatem domini res ueniſſe dicatur. l. ccxv. nu. 9. 475
Poteſtates pro magiſtratibus accipi. l. ccxv. nu. 12. 476
Poteſtas pro cura & adminiſtratione, item pro auctoritate ſumitur. l. ccxv. nu. 13. 476
Poteſtatis plures eſſe ſignificationes, quàm hìc Paulus recenſeat. l. ccxv. nu. 11. 476
Pratum quid, & unde dicatur. l. xxxj. nu. 1. 75
Legatis pratis, etiam inculta continentur. l. xxxj. numero 2. 76
Paſcua, uicanalia. l. xxxj. nu. 3. 76

Prati appellatione an arbores, quæ in eo sunt, contineantur. l. xxxj. nu. 4. 76
Pretium non dicitur ei abesse, qui ad illud consequendum actionem habet. l. xiiij. nu. 5. 37
Preco ignobilis est. l. ccvij. nu. 31. 453
Prædia etiam diuisa fratrum esse dicuntur. l. xcvj. n. 4. 200
Prædia cũ iuribus restituit, qui æqualia bonitate, salubritate, amplitudine reddit. l. lxxxvj. nu. 2. 186
Præpositio intra Calendas, quomodo accipiatur. l. cxxxiij. numero 2. 288
Præpositio, intra, acusatiuo iuncta etiam pro usq; accipitur. ibid. nu. 3
Præpositio pro, in cõpositione uariè accipitur. l. cxxxvj. nu. 2. 295
Præpositionis De, natura est augere. l. xl. nu. 10. 89
Præscriptionis uera diffinitio. l. ccxx. nu. 5. 516
Præscriptio propriè est exceptio ex usucapione descendens. l. ccxxx. nu. 4. 516
Præscriptio actionem excludit, translatio differt. l. viij. nume. 8. 26
Præscriptio dilationis nec exceptioni, nec compensationi obstat. l. ccxiij. nu. 9. 466
Præsens habitu intendentis, intelligere præsumitur. l. ccix nume. 9. 458
Præsentia propriè ad corpus refertur. l. ccxlvj. nu. 4. 585
Præsumptio firmissima est pro longa consuetudine pariformi. l. ccxiiij. nu. 4. 472
Præsumptio legis notoriæ ueritati cedit. l. xxxiij. nu. 3. 77
Præsũptionẽ legis tutò notarius sequitur. l. ccix. n. 10. 458

Pretium loco rei an semper succedat.l.xiiij.n.4. 37
Pretium iustum ex ualore rei,non affectu constituitur .l. lxxxviij.nu.4. 189
Prætor restitui iubet,quæ in fraudem creditorum facta sunt.l.clxxv.nu.1. 369
Prætorium dicitur hodie ornatior domus rurì posita.l. cxcviij.nu.9. 425
Prætorium domus Imperatoris,ut Principia,tabernaculũ principis.l.cxcviij.nu.7. 245
Præuaricatores sunt, qui prodita sua causa aduersarium adiuuant.l.ccxij.nu.3. 462.& 463
Præuaricator infamia notatur.l.ccxij.nu.4. 493
Præuaricator à uario certamine nõ dicit̃ .l.ccxij.n.5. 463
Prima huius.l. uerba uariè interpretabantur Doctores .l. xlviij.nu.1. 123
Alciati intellectus ad eadem uerba.l.xlviij.nu.2. 123
Primogenitus dicitur qui neminĕ ante se habet.l.xcij. nume.2. 195
Primus caret antecessore. l.xcij.nu.3. 195
Princeps donando alicui castrum,an territorium quoq; & iurisdictionẽ donasse censeatur,l.ccxxxix.n.53.556
Princeps territorium concedens,an proprietates concessisse uideatur.l.ccxxxix.nu.54. 557
Princeps supremus potest spurium filium hæredẽ instituere.l.xxiiij.nu.16. 59
Princeps si aliquĕ nouarum rerũ suspectũ urbe abscedere iubeat, certaq; illi confinia constituat,iisq; non paruerit,an sit reus læsæ maiestatis. l.ccxxxiiij.nu.9. 519
Princeps iustus ĕ, q ex cõsensu populi regnat.l.xv.n.6.39
Principes , duces , pontifices , non habere absolu-

absolutam potestatem in sulditos.l.cxj.nu.5. 138
Priuilegia sunt perpetua,non statim finiũtur.l.lxxxix.nume.6. 191
Probationes necessariò cõcludere debent.l.cxcij.n.5.404
Probrum & opprobrium quid significent.l.xlij.numero 1.115.& nu.6. 116
Procurator ad exigendum constitutus,etiam præsente domino uoluntariam solutionem recipere potest.l.clxxxvij.nume.5. 396
Procurator solutioni recipiendæ constitutus, si delegationẽ aliãue satisfactionem recipiat,debitorem non liberat,l.clxxvj.nu.1. 370
Procurator recipiendæ solutioni constitutus,si confiteatur se recepisse,debitorem non liberat,nisi de uera interrogatione constet,l.clxxvj.nu.4. 370
Procurator litis de leuissima culpa tenetur.l.ccxxvj.nume.17. 507
Progenitores pro quibuscunq; ascendentibus aceipiunotur.l.ciij.nu.5. 222
Prodẽs secreta alterius partis,falsi pœna coërcetur.l.ccxij.nu.7. 463
Prohibita alienatione permutatio quandoq; conceditur.l.xxviij.nu.3. 67
Prohibitio in rem concepta, per filios & nepotes complectitur.l.ccxx.nu.18. 491
Prohibita hæredi alienatione extra familiam,illi censentur uocati,qui tunc in familia proximiore gradu erãt. l.cxcv.nu.26. 416
Si cuilibet ex familia relinquatur, omnes promiscuè admitten

mittentur usq; ad decimũ gradum.l.cxcv.nu.28. 416
Si quis simpliciter iussus sit fundum in familiã relinquere potest eligere de familia quẽ uelit.l.cxcv.nu.29. 417
Promercalia uina minoribus uasis continebantur.l.ccvj. numero 5 446.
Promissio usus fructus in diem,nec obligationẽ,nec actionem parit ante diem.l.ccxiij.nu.12. 466
Promissio cùm potero,& cùm cõmodum erit,an omnino idem polleat.l.cxxv.nu.2. 261
Fauor dotis.l.cxxv.nu.3. 261
Promissio,legata soluere,deducta Falcidia intelligitur.l. cc.numero 5. 429
Promissio,In illis diebus,nihil operatur.l.ccxvij.n.9. 480
Promissio ut aliquis non faciat,duplicem habet sensum.l. clxxix.nume.1. 398
Promissio quomodo accipiatur.l.vij.nu.8. 24
Promittens in subsidium,uidetur sub conditione debere, nec propriè fideiussor est.l.cl.nu.4. 319
Promittens quanto minus à Titio exigetur,si nihil exigatur,solidum debet.l.el.nu.1. 318
Pronuntiandum est cõtra uenditorem in re plane dubia. l.ccvj.nume.12. 445
Pronuntiandum in dubio pro admissione in collegium. l.lxxxv.nume.4. 183
Pronuntiasse rectè & arbitri & arbitratores dicuntur. l.xlvj.nume.5. 121
Pronuntiatum quod est ab arbitro,rectè sententiam dici l.xlvj.nume.6. 121
Pronũtiare et statuere qñq; interest differũt.l.xlvj.n.2.120

Propositũ an pro mente accipere liceat.l.xl.nu.47. 108
Propria significatio ex interpretatione restringenda: & quando id locum non habeat.l.clxiiij.nu.3. 345
Propudiosus uel ciuili uel naturali lege parem infamiæ legem sustinet.l.xlij.nume.7. 116
Proscissa terra quæ dicatur.l.xxx.nu.10. 75
Protestatio cùm omnino ex uoluntate nostra dependet, ualida est.nu.27.& 29. 93.& 94
Protestatio ualet, cùm prohibetur quod sola denũtiantis uoluntate illicitum est.l.xl.nu.72. 110
Protestatio iniuriam non tollit, si dicas, saluo honore, tu mentiris.l.xl.nu.xxij. 92
Protestatio nihil operatur, si in his, ptestemur, in quibus nulla nobis de iure est potestas, sed de facto tantùm.l.xl. numero 23. 92
Idem est, cùm quid ex dispositione legis, itemq; facto alterius pendet.l.xl.nu.24. ibidem.
Protestatio etiã parte absente fieri põt.l.xxxix.nu.5. 86
Protestatio si in his facta sit, quæ à iure dependent, nullũ effectum habet.l.xl.nu.20. 91
De protestationis effectu.l.xl.nu.19. 91
Protestatio ad domũ trãsmissa sufficit, in casibus quibus in ius uocari de domo quis potest.l.xl.nu.56. 104
Protestatione si is qui lædi posset, incertus sit, quomodo admoneri poterit.l.xl.nu.53. 103
Protestationis quæ ex mera uoluntate protestantis pendet, multa exempla.l.xl.nu.30. 94
Protestationis secunda species, quæ à nuntiando nomen habet.l.xl.nu.58. 105

Protestatio & actus illi cõtrarius si eodẽ momẽto fiãt, protestatio ualet, & actus perimitur. l.xl.nu.39. 98
Parũ refert, siue ptestatio ipsi facto cõtraria sit, siue cõsequentibus intrinsecus facti substantiã. l.xl.nu.40. 98
Quoties lex protestationi repugnat, semper contrario actu tollitur. l.xl.nu.41. 98
Si actus nõ sit cõtrarius protestationi, sed diuersus talis actus ex protestatione declaratur. l.xl.nu.42. 99
Quod intelligitur uerũ quando huiusmodi declaratio ex protestantis animo pendet. l.xl.nu.43. 99
Sed & si talis declaratio rem turpem induceret, ei nõ est standum. l.xl.nume.44. 99
Protestatio in his quæ tam à nostro quàm alterius facto pendent, an ualeat. l.xl.nu.45. & 48. 99. & 101
Protestationis uulgata definitio reprobatur. l.xl.nu.1 .18
Protestatio interim in alterius quàm protestantis cautionem inducitur. l.xl.nu.2. 88
Protestationis definitio per Alciatum. l.xl.nu.6. 89
Protestationis duplex species. l.xl.nu.7. et nu.13.88. & 90
Prothyron quid significet. l.ccxlv.nu.10.582. & n.14. 583
Prothyron ex frequẽtiori significatione, uestibulũ significat. l.ccxlv.nu.15. 583
Prothyron an sit ædium. l.ccxlv.nu.9. 582
Prouinciales qui dici possunt. l.cxc.nu.1. 400
Prouinciæ unde dictæ. l.xcix.nu.7. 208
Prouinciarũ aliæ cõtinẽtes, aliæ trãsmarinæ. l.xcix.n.7.208
Prouinciæ qui præest, extra eam pernoctare non potest. l.clxvj.nume.8. 352
Prouincialẽ cẽ, & de prouincia cẽ, idẽ signifi. l.cxc.n.7.401

Prouinciales non esse, in prouincia ortos, & alibi domicilium habentes, quomodo accipi debeat. l. cxc. nu. 3. 409
Proximus interdum dicitur, qui priorem ante se habet. l. clv. nume. 5. 330
Proximus à consorte differt. l. clvj. nu. 6. 330
Proximus dicitur etiã ille, qui solus est. l. clv. nu. 2. 319
Publica quare dicta sunt, quæ ad Rempublicã Romanã pertinebant. l. xy. nu. 1. 38
Publicanus est, qui publicũ redimit. l. xvj. nu. 2. 40
Publicæ res propriè & impropriè siue largè sumuntur. l. xvij. nume. 1. 41
Publicum crimen nonnunquã id est, quod tamen publicis iudicijs non connumeretur, l. cc. nu. 10. 428
Pupillares quid. l. cxlvij. nu. 3. 316
Puer in sacris exactã ætatem signat. l. cciij. nu. 5. 440
Puer vnde dictus, & sub puero puellam contineri. l. clxj. numero 4. 339
Puer propriè impubes dicitur. l. cciij. nu. 2. 440
Puer tria significat, seruum, masculũ, minorem quatuordecim annorum. l. cciij. nu. 1. 439
Pueritia in postulando, decimũ & septimum annum, in legatis alimentis ad pubertatem, decimumoctauum designat. l. cciij. nu. 3. 440
Punctum conficiunt decem momenta secundum Accur. l. xcvij. nume. 11. 205
Puniendus non est quis sine culpa, nisi subsit causa. l. cxxxj. nume. 7. 278
Et quãdo hæc regula non procedat. ibid. nu. 8.
Puniendus est non intelligens, qui si voluisset intelligere potuisset. l. ccxij. nu. 30. 469

Et negasse dicitur, qui consentire potuit. ibid. nu. 31
Pupillus nõ est, qui in utero est. l. clxij. nu. 1. 340
Pupillus diminutiuũ à pupo. l. ccxxxix. nu. 1 544
Pupillus ex etymo est in patris potestate residens. l. ccxxxix. nu. 2. 545
Pupillus Iurisconsultis dicitur, qui patris potestatẽ egressus est. l. ccxxxix. nu. 2. 545
Purpureæ uuæ in ollis condiũtur, ut fiat omphacium antequã nigrescant. ibidem. nu. 9.

De litera Q.

¶ Quadriennio, bissextus dicitur. l. xcviij. nu. 2. 203
Bissextus Romæ infaustus erat. l. xcviij. nu. 3. 203
Qualitas inhærens, ubi dispositioni causam præbet, filium non egreditur. l. ccxx. nu. 27. 498
Quartumuiri, sextumuiri. l. ccxxxix. nu. 33. 551
Quæstio idem quod lis. l. xxxvj. nu. 4. 81
Q. Mutij liber ΩΣΦΨ. l. ccxlj. nu. 1. 562
ὃς ὁ apud Græcos quid significet. l. ccxlj. nu. 2. 563

De littera R.

¶ Raptor cur mitius puniatur fure manifesto. l. ix. numero 2. 26
Rationis mentisq; coniectura ex scripture proximitate summitur. l. cxxvj. nume. 7. 267
Ratio, quare transactionis uox potius specialiter accipiatur. l. ccxxix. nume. 5. 514
¶ Rectum est, quod ritibus traditur. l. lxxiij. nu. 4. 171
Rectè uerborum: uerè sententiæ excludit uitium. l. lxxñ. numero 5. 171

Receptum non uidetur, quod receptum non durat. l. cxl. numero 3. 302

¶ Reddere propriè est retrodare. l. xciiij. nu. 2. 198

Reddit nonnunquã qui simpliciter dat. l. xciij. nu. 1. 198

Reditus perpetui, & bona immobilia breui tempore duraturi, mobilia reputantur. l. xciij. nu. 6. 197

Reditus omnia iura & utilitates cõtinet. l. lxxvij. n. 1. 173

Redintegrandæ possessionis beneficium etiam malæfidei possessori datur. l. xiij. nume. 10. 34

¶ Reges assumpti sunt principio rerum ex populi consensu. l. xv. nume. 3. 39

Regula generalis obseruanda in figuratis elocutionibus legum. nume. 11. 3

Regula qua dicitur, eum qui in utero est, pro nato haberi, uera est, quoties de eius utilitate quæritur: secus si de alterius. l. ccxxxj. nu. 1. 517. & nu. 6. 518

Hæc limitatio exemplo declaratur. l. ccxxxj. nu. 2. 517

Eius exemplirestrictio. l. ccxxxj. nu. 3. 518

¶ Regula, Eatenus habuisse quilibet uidetur, quatenus deductis oneribus remanet. nu. 3. Fallit hæc regula, ut numero 4. l. clxv. 349

Regula factum non uideri, quod perfectũ non est, in quibus procedat. l. cx iiij. nu. 4. 234

¶ Reliqui dicuntur restantes. l. xcv. nu. 1. 198

¶ Remissio ultra quingentos aureos insinuanda. l. lxxvj. numero 5. 173

Remittens sine aliquo commodo, iure non dicitur dare. l. lxxvj. nume. 6. 173

Facilis qs inducit ad remittendũ, quã dãdũ. l. 76. nu. 7. 173

¶ Renuntiatio quid. l. xl. nu. 18. 91

Renũtians priori iuri, & aduersæ parti accedens tanquã iustiori, nõ ꝓuaricaꝛ, uisis aliorũ iuribꝰ. l. ccxij. n. 6. 463
¶ Repetita in ipso cõtractu censentur, quæ in præfationibus dicuntur. l. xl. nu. 32. 95
Replicationem obijciens agere dicitur. l. vij. nu. 6. 26
Reprehensus paulus Iurisconsultus. l. clxj. nu. 5. 340
Repudiare, ppriè ad ius quærendũ refertur. l. cxcj. n. 1. 402
Repudiũ & diuortiũ quomodo differant. l. cxj. nu. 2. 402
¶ Residuũ qñq; nihil, qñq; totũ inducit. l. xcv. nu. 4. 199
Residuũ nõ dimidiũ, sed id quod restat significat. l. xcv. nume. 2. 199
Responsio in dubio fit contra fiscum. l. cciij. nu. 10. 437
Responsi huius sine legis, patroni appellatione &c. duplex interpretatio. l. lij. nu. 3. 129
Recedi potest iusta ex causa à uoluntate testatoris. l. xxxvij. nume. 5. 83
Rectè ad iustitiæ causam, ritè ad solennitatem refertur. l. lxxiij. nume. 2. 170
Rectè, periculũ & damnũ excludit. l. lxxj. nu. 12. 169
Recipit q excipit, & præstaturũ pollicetꝛ. l. ccv. n. 14. 445
¶ Restituendi uerbũ simpliciter in stipulationibus positum, fructus non continet. l. lxxiij. nu. 1. 170
Restituere condemnatus ad quid obligetur. l. xxxv. nu. 1. & numero 3. 88
Restituere corpus non sufficit, nisi omnino res ipsa præstetur. l. ccxlvj. nu. 12. 586
Restituere quid sit. l. ccxlvj. nu. 11. 586
Restituit qui rem retro statuit. l. lxxv. nu. 1. 172
Restituimus propriè accepta. l. lxxv. nu. 2. 172

Restituit qui non modò opus, sed etiam omne damnum resarcit. l. lxxxj. nume. 2. 181
Restituitur qui in lata culpa est. l. ccxxvj. nu. 12. 507
Restituta. l. cum quidam. C. de uerb. sig. l. xxix. nu. 2. 71
Restituta Græca dictio in hac lege l. clxxvij. n. 5. & 7. 372
Restitutio noua ad hanc legem l. xxx. nu. 8. 74
Restitutionis uerbum amplam significationem habet. l. xxij. nume. 5. 52
Restitutus locus in. l. quæsitum. §. de uelis. ff. de fundo instru. l. ccxlij. nume. 22. 570
Restitutus tex. legis nostræ in uersi. quæ enim. l. xcix. numero 21. 211
Restitutus textus huius legis. l. iij. nu. 2. 219
Restitutus locus Instit. de dona. in prin. l. lxvij. nu. 14. 160
Re & uerbis coniuncti. l. cxlij. nu. 4. 304
Re & uerbis cõiunctus cæteris præfertur. l. cxlij. n. 5. 305
Rei mentionem faciens, etiam de eius causis iuribusq; intellexisse creditur. l. xxiij. nu. 1. 53
Rei suæ nemo emptor est, de iure. l. xiiij. nu. 3. 37
Rei appellatio latissima, & de uaria rei acceptione. l. v. nume. 1. 15
Rem certam suam asserens, de tota re sensisse dicitur. l. ccxxxix. nume. 57. 557
Rem uendens eam cum seruitute distraxisse censetur. l. xxiij. nume. 4. 54
Rerum apprensione non uariari hæreditatis significationem. l. xxiiij. nume. 12. 58
Res immobiles hac clausula alienamus, uti optimæ maximæ, &c. l. xc. nu. 1. 162. & 19

Res

Res exemplo declaratur.l.ccxliiij.nu.10. 579
Res litigiosa licet non possit alienari, præscribi tmen potest.l.xxviij.nu.6. 68
Qui patitur usucapi, is quoq; alienat.l.xxviij.nu.7. 68
Res quãdoq; speciali significatione accipiẽda.l.6.n.c. 19
Rebus meis legatis, an iura contineantur.l.vj.nu.4. 19
Res ab eo denominandæ, quod sibi specialius est.l. clxxx. nu.2. 385
Res in hac lege pro substantia accipitur.l.iiij.nu.1. 15
Res acceßiones fructus' ue continet.l.ccxlvj.nu.13. 587
Res secundum pecuniam æstimantur.l.lxxxviij.nu.1. 188
Ex reperta pecunia res æstimatur.l.lxxxviij.nu.2. 189
Reus captus, à religione sacramenti ueritatis non liberatur.l.ccxxiiij.nu.6. 502
Rei carcere tantũ custodiæ causa concludũtur.l.ccxxiiij. nume.7. 502
Ob debitum fiscale, & qui condemnatus est, carceri mancipatur.l.ccxxiiij.nu.8. 502
Reus in faciẽ citandus sub initium causæ.l.cxcix.nu.3.427
Semel iudiciũ ingressus, ad domũ citatur.l.cxcix.n.4.427
Reus uoti quis dicatur.l.vj.nu.7. 20
Reus in graui delicto in uinculis causam dicat.l.ccxvj. nume.2. 477
Reus debendi dicitur, ex quocunque contractu quis debeat.l.vj.nu.5. 19
Rei dicuntur omnes, quorum de re disceptatur. l.vj. numero 6. 20
¶ Rex Cæsarem dominum non recognoscit, facti non iuris est.l.ccxxj.nu.9. 496

Romani repudiare uolentes uxorem, libertũ ſuum huius rei nuntium mittere ſolebant. l. lvij. nu. 4. 145
Romæ Sentia familia fuit. l. lxx. nu. 2. 164
Romanum populũ hodie omnes Chriſtianos eſſe. l. cxvij. nume. 4. 242
Romæ quæ ad ſenatum ſpectarint. l. ccxxxvij. nu. 3. 537
Ruſticam uillam uillici, operæq; ruſticæ incolunt. l. cxcv iij. nume. 12. 425
Ruta cæſa, an inteſtina opera cõtineãt. l. ccxlj. nu. 7. 563
Quid de ſtatuis & imaginibus. l. ccxlj. nu. 8. 564

De litera S.

Sacramento uincere apud M. Varronem, & Ciceronem, quid. l. clxxvij. nu. 14. 379
Sanguinis continuatio & in nepte eſt. l. ccxx. nu. 35. 494
Satisdare, ſatisfacere, & repromittere. l. l. §. n. 1. & 3. 149
Satisfactionem pro uera ſolutione non eſſe, quando obtineat. l. lvij. nume. 8. 144
Schema eſt, cùm uerbum actus ſignificatiuum de potentia intelligimus. nu. 9. 3
Schœnus, & ſtathmus, & manſum quid. l. cliij. nu. 8. 328
In dimenſuratione unde ineũda cõputatio. l. cliij. n. 9. 328
Scribæ & tabelliones non ſunt hodie ignobiles. l. ccvij. nume. 29. 453
Scribæ conſiliorum ſunt participes omnium. l. ccvij. nume ro 30. 435
Scriptura an proteſtationi ſit neceſſaria, & quando. l. xl. nume. 57. 104

Scripta, dicta, conſulta criminoſe, pœnali lege contimen-

tur

tur.l.ccxviij.nu.10. 482
Scripturæ usq; ad conclusionẽ causæ produci possunt: secus in testibus.l.xcix.nu.20. 218
Secundus rhetor ἐπίθυσος cognominatus.l.ccxly.numero 13. 585
Sedes est perpetua habitatio.l.cciij.nu.6. 436
Senatus censuit,populus iussit.l.cxj.nu.2. 230
Senatores olim ueste laticlauia ornabantur, & de uarijs dignitatum ornamentis.l.c.nu.6. 213
Senatores dignitate clarissimi fuere.l.c.nu.3 212
Senatorum census.l.ccxxxvij.nu.8 538
Senatores nonnunquam speciosi,spectabiles, illustres dicti.l.c.nu.4. 212
Sepulchra constituere intra mœnia olim non licebat.l.ccxxxix.nu.40. 553
Sequestres à depositarijs differunt.l.cix.nu.4. 227
Quæ actio aduersus sequestrum detur.l.cix.nu.5. 227
Sequester quis dicatur à Modestino I.C.l.ccvj.nu.1. 227
Sententia hæc communis recentiorum, quatuor uidelz esse in iure dignitatũ nomina,uera non est.l.c.n.2. 212
Serijs & dolijs mustum deferuescebat.l.ccvj.nu.3. 446
Seriæ figulini erant operis.l.ccvj.nu.4. 446
Sermo simplex primum actum designat,affirmatiuè prolatus.l.lxxxix.nu.3. 190
Serui ordinarij & uicarij.l.clxvj.nu.7. 352
Serui à seruando dicti.l.ccxxxix.nu.7. 546
Serui appellatio ancillam continet, sed non contrà.l.xl. numero.77. 112
Serui in mercibus nõ sunt,sed uenalitio.l.ccvij.nu.11. 459

Serui præter peculium nihil proprij habere possunt .l. clxxx.nu.5. 388
Seruus iuregentium bona habere potest.l.clxxxij.nu.388
Seruientium appellatior latior quàm seruorũ, & seruientium familiam dici.l.cxcv.nu.32. 417
Sernus naturaliter possidere potuit, non etiam ciuiliter. l.clxxxij.nu.7. 388
Seruis legatis etiã ancillæ continetur ex proprietate sermonis .l.cl.nu.15. 218
Si filijs relinquatur, ex proprietate sermonis filias continetur.l.cj.nu.15. 218
Seruitus est accidentalis habitudo, & extrinseca qualitas prædij.Bald.desi.l.lxxxvj.nu.3. 186
Seruitus est quoddã ius prædio inhærẽs, quod eius utilitatẽ respicit, uicini diminuit.Bar.desi.l.lxxxvj.nu.4.186
Seruitutes à prædio denominantur, cui debẽtur .l.cxcviij. nume.1. 424
Seruitus eundi & agendi ad domum per fundum, urbana est.l.cxcvij.nu.2. 424
Seruius Tullus tres ætates facit.l.cciiij.nu.7. 441
Seruus nec arbiter nec arbitrator esse potest.l.lxvij.numero 2. 160
Seruus uillicus.l.clxiij.nu.3. 350
Seruus insularius.l.clxvj.nu.4. 351
Sextarius congij pars.l.ccvj.nu.9. 446
Sicilia, an transmarina insula uel continẽs.l.xcix.n.8.208
Sicilicus quarta pars unciæ.l.lxxvij.nu.7. 175
Sielus semuncia.l.lxxvij.nu.8. 175
Sigilli impressio autori.scriptu. nõ firmat.l.xxxix.n.2. 85
Signatorius anulus quid.l.lxxiij.nu.1. 171

Plurimus signatorij anuli usus apud ueteres.l.lxxxiiij.nume.2. 171
Signatorius anulus inter ornamentum nõ refertur.l.lxxxiiij.nu.3. 171
Significatio uerborum uarijs modis sumitur.nu.19. 6
Siliquæ multiplex acceptio.l.lxxvij.nu.6. 175
Similia dicuntur, quæ eadem ratione innituntur, uel in effectu & causa conueniunt.l.lv.nu.3. 140
Simplex naturalis obligatio duplex est.l.lx.nu.7. 29
Simulata adoptio olim nihil iuuabat.l.ccxxvij.n.10. 512
Si quis furiosi præsentiam præstare promiserit, ualet stipulatio, contra Accursium.l.ccxlvj.nu.7. 586
Socer, gener, nepos, auus, etiam de prosocero, progenero, pronepote, & proauo dicitur.l.nu.4. 117
Soceri nomine socer magnus continetur: idem de socru.l.cxlvj.nu.1. 313
Soceri socrusq; deriuatio.l.cxlvj.nu.3. 314
Socij mei socius, non est meus socius.l.cv.nu.3. 223
Solidus idem quod aureus.l.clix.nu.5. 337
Soluendo esse dicitur, cuius fideiussor soluẽdo est.l.cxiiij.nume.2. 234
Soluendo est, q̃ in nominibꝰ æs suũ habet.l.cxiiij.nu.3. 234
Soluendo an quis sit, attenditur, ut solidum creditori suo soluere possit.l.cxiiij.nu.1. 234
Solꝰ is præsumitur, cuius socij nulli apparẽt.l.clv.n.2. 329
Soluta oratio in coniunctam magis quàm disiunctam infert.l.liij.nu.15. 134
Solutus quis dicatur.l.xlviij.nume.4. 124
Solutione eius quod debetur, non semper liberatio cõtingit.l.xiij.nu.1. 36

Sontes variſſimè pœnas euadunt.l.cxxxj.nu.5. 278
Sophiſtæ nomẽ apud ueteres honeſtũ.l.clxxvij̃.nu.8. 373
Sordida dicuntur, quæ hodie urbis conſuetudine uilia habentur.l.ccvij̃.nu.21. 452
Sordidi habentur negotiatores, qui mentiendo lucrum faciunt.l.ccvij̃.nu.26. 452
Sordidi quæſtꝰ sũt, q̃ in hominũ odio sũt.l.ccvij.n.23. 452
Spadonum uaria genera.l.cxxviij.nu.1. 268
Spadones apud ueteres fuiſſe in pretio.l.cxxviij.n.2. 269
Spadones eunuchosq; ad quancunq; dignitatem aſſumi poſſe.l.cxxviij̃.nu.9. 270
Spadones unde dicti.l.cxxviij.nu.10. 171
Speciale delictum, ſiue innominatum.l.cxxxj.nu.14. 280
Species alia applicata ad hanc legem.l.cxxxix.nu.5. 200
Specularia uendita domo nõ debentur.l.ccxlij.nu.34. 573
Specularia quomodo cõficiebãt.l.ccxlij̃.n.35.et.n.36. 573
Spes in iure uarijs modis accipitur.l.liij̃.nu.5. 138
Spithama gracè, latinè dodrans dicitur.l.cliij̃.nu.3. 317
Sponſor quis dicatur.l.vij.nu.5. 23
Sponſus ꝑ ſpõſalia cõtrahẽte in tex.accipitur.l.vij.n.6. 23
Sponſio ſolùm de ſtipulatione dicitur.l.vij.n.1.&7. 22
Sponſalia unde dicta.l.vij.nu.2. 22
Sponſionis alius ſignificatus.l.vij.nu.4. 23
Sportulæ iudicum.l.clxxviij.nu.13. 379
Spurios lex pro filijs non habet.l.lvj.nu.7. 142
Stabula pro ſeptis in ruſticis prædijs habentur.l. cxcviij̃. numero 5. 425
Stadium, diaulus, milliarium, dolichus, & leuca.l.cliiij. numero 6. 327

Statuæ

Statuæ affixæ basibus structilibus, an sint ædium. l. ccxlv. numero 1. & 3. 581

Status controuersia pendentæ qui natus est, uentrem sequitur. l. cxcvj. nu. 8. 421

Statutum si mandet hæreditatem delatam in quencunq; successorem transmitti, an ea transmittatur, quã sibi quis delatam ignorauit. l. clj. nu. 3. 321

Statutis & dari & adimi hæreditates possunt. l. xxiiij. numero 15. 59

Statutũ si de pœna capitali loquitur, an exilium irrogandum. l. ciij. nu. 3. & 5. 219. & 220

Statuto potest filius uel parentibus legitima ex Iustiniani constitutione debita auferri. l. xxiiij. nu. 17. 59

Stipendium, salarium, tributum. l. xxvij. nu. 4. 66

Stipulatio, an extendatur ad extraneos, si quis stipulatur sibi & suis legitimis hæredibus. l. cxxx. nu. 5. 274

Stipulans in contractibus sibi & suis hæredibus legitimis non censetur agnatis stipulatus. ibidem nu. 6. 275

Stipulatio illa, Mihi, hæredíq; meo explicatur. l. xxix. numero 5. 71

Stipulatio simplex non sufficit, si lex ideo caueri uelit, ut creditor reddatur securior: secus si eũ cauere uelit, quẽ adhuc debitorem esse nõ constat. l. clxxxviij. nu. 7. 397

Stipulatio quæ de reddendo est, si actum sit, ut incõtimenti reddatur, magis facti quàm dationis dicitur. l. clxxv. numero 3. 369

Qui dat, facere dicitur. l. clxxv. nu. 4. 369

Stipulatio, noxis solutum esse mancipium, excludit fraudem capitalem. l. cc. nu. 2. 428

Stipulatio propriè contractus non est, & de quibusdam id genus alijs.l.xix.nu.1. 44
Ex lata tamen significatione contractus dici possunt.l. xix.nu.2. 45
Stipulatio fundi in genere,non ualet.l.lx.nu.2. 147
Nisi affectio testatoris probetur,appellatione fundi de to to intelligimus.l.lx.nu.3. 147
Pars fundi pro toto fundo quãdoq; sumitur.l.lx.n.4. 148
Sipulatio hæc,habere licere,est indiuidua.l.clxxxviij.nu me.5. 397
Stirpes & germina quid,contra Accur.l.xxx.nu.6. 73
Sragulam pro omni ueste,quæ insternitur,accipi contra Vallam.l.xlviij.4. 110. & 120
Stramẽtorũ nomine quid significeturl.ccxxxiiij.n.14.530
Strobylorum significatio.l.clxvij.nu.12. 357
Structile opus pars ædificij est.l.ccxlv.nu.4. 581
Structuræ ex tabu.exẽptiles,an sint ædiũ.l.ccxlij.n.32.572
Subauditio in iure frequens.nu.10. 3
Subsignare quid significet.l.xxxix n.1.& nu.3.84.& 86
Substitutionis pupillaris spes ad hæredes nõ trãsmittitur l.ccxxvij.nu.6. 509
Substitutum cùm est pluribus,si sine liberis legitimè natis decesserint,etiã pupi.substitutũ uidetur.l.cxlix.n.2.218
Substitutione in hac,Filios masculi instituo,si sine filijs de cesserint,Sempronius hæres esto,nata filia substitutum excludet.l.cxcij.nu.4. 252
Substitutio fetã per uerbũ Lego,est fideicõ.l.cxx.n.3.246
Fallit si ex alia partæ testamenti,aliud appareat.l.cxx. nume.4. 246

Suc

Succeſſor eius qui captus eſt ab hoſtibus, citandus eſt.l. cxix.nume.9. 427
Suggrundia quid.l.ccxliij.nu.13. 568
Sulphurata quid.l.clxvij.nu.6. 355
Supellectili omni urbana legata, etiã ea cõtinentur, quæ ad tempus in uillam miſſa ſunt.l.ccx.nu.2. 460
Superficie continetur quicquid ſuper terræ faciem eſt.l. ccxj.nume.7. 461
Superficiarius ab emphyteuta quomodo differat.l.xlix. numero 5. 125
Superlatiua de pluribus dicũtur regulariter.l.clxj.§.2.339
Superlatiuꝰ in iure nõ præſupponit poſitiuũ.l.xcij.n.1.195
Supremus dicitur, qui unicus fuit.l.clxiij.nu.2. 342
Supremus eſt, quem nullus ſequitur.l.xcij.nu.4. 195
Suſpenſi exercitij tempus decendiũ eſt.l.ccxiij.nu.4. 465
συνάλλαγμα unde dicatur.l.xix.nu.8. 47
Sycophantæ apud Athenienſes.l.ccxxxiij.nu.7. 522
Syllogiſmus ſophiſticus.l.clxxvij.nu.4. 372
Sylua paſcua quæ ſit.l.xxx.nu.13. 75
Syluæ cæduæ quæ ſint.l.xxx.nu.1. 72

De litera T.

Taberna pro omni habitatõe accipit.l.clxxxiiij.nu.1. 392
Contubernales qui ſimul habitant.l.clxxxiiij.nu.2. 392
Taberna ex uſu loquendi dicitur, in qua merces uendun- tur.l.clxxxiiij.nu.3. 392
Tabernarij apud Ciceronem.l.clxxxiiij.nu.4. 392
Taberna unde dicta.l.clxxxiij.nu.1. 389
Tabernã uendens uel legãs, de ſolo loco intellexiſſe uide- tur: tabernam uero pignerans, etiam merces pigneraſſe

dicitur.l.clxxxv.nume.1. 393
Tabernam si quis cum instrumento dicat, quid in ea contineatur.l.clxxxv.nu.2. 393
Instructã tabernã quõ Vlpianus accipiat.l.clxxxv.n.3.393
Tabernaria non censetur uilis, si per alios tantùm exerceat.l.ccvij.nume.17. 450.& 451
¶ Tabulæ religatæ catenis, aut prope parietem affixæ, sint'ne ædium.l.ccxlv.nu.5.& nu.6. 581
¶ Tacitus intellectus in coniunctionis materia non considerandus.l.cxlij.nu.12. 307
Taciturnitas, an etiam in iudicialibus pro consensu sit.l.xl.nume.51. 102
¶ Tolero pro sustento.l.cciij.nu.22. 438
¶ Talis protestatio per an per factum contrarium tollatur.l.xl.nume.31. 94
¶ Taxatio aurei in constitutionibus principum.l.ccxxxij.nume.2. 520
Taxatiua, Tantum, sæpe subauditur in legibus.l.cxxxiiij.numero 5. 291
Taxatiua hodie restringit in odium auaritiæ sacerdotalis.l.ccij.nume.5. 433
Taxatiua, nec, dũtaxat hæredũ stringit.l.ccij.nu.3. 433
¶ Tectorium quid.l.ccxlj.nume.6. 563
¶ Telaria uel uitraria, uendita domo debentur.l.ccxlij.nume.33. 572
Telorum nomine quæ ueniant.l.xlj.nu.2. 113
Teli qualis acceptio.l.ccxxxiij.nu.18. 525
Teli etymon.l.ccxxxiij.nu.19. 525
¶ Tempore omni nõ acquirit, qui accipit.l.xxj.n. 167

Tempus præsens nec ad præteritum, nec ad futurum refertur regulariter. l. 8. nume. 2. 24
Tempus futurum nec ad præsens, nec ad præteritū regulariter refertur. l. viij. nu. iij. 25
Tempus pro qualibet eius parte sumitur. l. xcvj. nu. 7. 201
¶ Termini sunt partes prædicatiuarum, uerbaq; quibus propositio connectitur. l. cxxiiij. nu. 8. 259
Terra integra quæ sit, & reprehensus Accursius. l. lxxx. numero ii. 75
Territorium ad iurisdictionē refertur. l. ccxxxix. n. 55. 557
Territoriū & districtus explicantur. l. ccxxxix. n. 49. 555
Tertiogenitus primo mortuo fit secundogenitus. l. xcij. numero 5. 196
¶ Testamentū pro contractu qñq; accipi. l. xx. nu. 4. 49
Testari quid, & testes & testamentum à testando dictū. l. ccxxxvij. nu. 10. 538
Testari pro iurare. l. ccxxxvij. nu. 11. 538
Detestari uerbum. l. ccxxxvij. nu. 12. 538
Testator an in casibus quibus mentione hæredis facta de filio censetur intellexisse, eundem requiratur hæredem esse. l. lxx. nume. 9. 165
Testator de filiabus disponens, an de posthumis senserit. l. clxiiij. nume. 2. 345
Testator si scribat, filio tutores do, de omnibus sensisse censetur. l. cxxij. nu. 1. 251
Testator si dicat, filio filijsq; tutores do, an de fœmina sensisse uideatur. l. cxxij. nu. 2. 251
Testator si simpliciter filios nominet, etiam fœminæ cōtinentur. l. ccxxij. nume. iij. 257

¶ Testes non sunt de substantia protestationis uel scriptura.l.xl.nume.5. 88
Testes propriè instrumentorũ appellatione continentur. l.xcix.nume.18. 210
Testes non cõtinentur sub instrumentis,ex communi usu loquendi.ibidem.nume.19.
Testes nõ aduersari,quorũ aliqui ante bellũ,aliqui post bellũ rem gestã dicunt.l.cxxxij.nu.8. 287
Et ante,ad initium,post ad finem refertur.ibidem,nu.9.
Testes qui culpã interueniſſe dicunt,ob incertitudinem non probant.l.ccxxvj.nu.3. 505
Teſtes pro rogatis acceperũt ueteres.l.xxxix.nu.7. 87
¶ Textores ſerui à texendo.l.cciij.nu.20. 438
Textus hic,de qua ſubſtõne ſit accipiẽdus.l.clxiij.n.3.343
Et quid ſi dictum ſit,mihi & ei,qui ſupremus morietur, Seius hæres eſto.ibid.nume.4.
¶ Thymelici,tibicines qui.l.cxxvij.nu.4. 268
¶ Tigni appellatio omnem materiam,ex qua ædes conſtant,continet.l.lxij.nu.1. 150
Tigna à tegendo dicta.l.l. ij.nu.2. 150
Tigna cõi uſu loquẽdi ſolẽt trabes appellari.l.lxij.n.3.150
Τόκ bellua quædam apud Ariſtoph.in nubibus.l.cxxj. nume.3. 249
Tigni appellatione omnis materia, unde domus conficitur,continetur.l.ccxxxv.nu.5. 532
¶ Torculari muſtum fiebat.l.ccvj.nu.2. 445.& 445
Torquetur nemo ex confeßione facta extra iudicium.l. ccxxv.nume.6. 504
¶ Totũ non propriè de parte dicitur.l.lxxij nu.2. 169
Tranſacta dicũtur etiã quæ ſine cõtrouerſia facta ſunt,l.

ccxxix.nume.4. 513
Transactio strictè & genericè accipitur.l.ccxxix.n.3.513
¶ Trimegistus primus diē diuisit in xij.horas.l.ij.n.14.12
Triplex interesse in iure,singulare, cōmune,& conuentionale.l.cxciij.nu.4. 405
¶ Tugurium quid,& unde dictum.l.clxxx.nume.1.384 & nume.4. 385
Turma ex xxxñ. equitibus constat.l.ccxxxix.nu.38. 552
¶ Tutor in exactione nominum tantùm de lata culpa tenetur.l.ccvj.nume.18. 508
Tutus exceptione perpetua debitor non est.l.x.nu.4. 28
¶ Tyrannus est,inuitis qui dominatur.l.xv.nu.7. 39

De litera V.

¶ Vadimoniū facere,siue uadari.l.clxviiñ.n.16.379.& 380
¶ Valla repræsus.l.cxv.nu.8. 237
Valla reprehensus circa uerbum Victus.l.xliij.nu.4. 117
¶ Varia lectio huius responsi l.ccxlv.nu.8. 582
Variæ referuntur opiniones, unde progenerentur partus monstrosi,l.cxxxv.nu.4. 29
Varicantur qui in transuersum eunt.l.ccxij.nu.1. 462
Varicari à uarice derivatur.l.ccxiñ.nu.2. 462
Vasa tantū uino seruādo,cū uino debētur.l.ccvj.n.16.447
¶ Vectigal quatenus exigendum censores statuebant.l. cciij.numero 1. 435
Vectigal à rebus inuectis,l.cciiñ.nu.2. 435
Vectigal iure cōmuni de seruis usuarijs penditur.l.cciiñ. numero 15. 437
Vectigal nō soluitur de his quæ in usu sūt.l.cciiñ.n.9.436
Vectigal quid,& octonarij unde dicti.l.xvj.nu.1. 40

Vectigalis natura in salinis ea est, ut soli mãcipes sal uendant. l. xvij. nume. 4. 42
Vectores serui dominos uehere solebãt. l. cciij. nu. 23. 438
Venalitiarij emunt minutatim, ut iterum uendant alijs. l. ccvij. nume. 10. 449
Vendens rem, liberã uendere debet, uel admonere emptorem. l. cxxvj. nume. 1. 264
Quid obtineat, si uenditor dicat, se fundum uti optimi mnsq; est, uendere. l. cxxvj. nu. 2. 265
Vendens sibi nata non mercatur. l. ccvij. nu. 4. 449
Vendens rem, ante traditionem alienasse non dicitur. l. lxvij. nume. 2. 157
Vendens lembulũ, an & remos debeat. l. ccxlij. nu. 9. 567
Venditorem nõ teneri ad dominij translationem. l. clxxxviij. nume. 3. 189
Vendo quanti res poßit, nõ affectio, in rerũ æstimatione consideratur. l. lxxxviij. nu. 3. 189
Venditor mãcipij, uitia indicare cogitur. l. ccxxv. n. 1. 503
¶ Venit dies, quo obligatio efficaciter orta est. l. ccxiij. numero 2. 465
Venenorũ malorũ prohibitũ cõmerciũ. l. ccxxxvj. nu. 1. 533
Noxiorum uenenorũ nomina. l. ccxxxvj. nu. 2. 534
Veneni uox media. l. ccxxxvj. nu. 3. 534
Venenum qui fatetur se alicui dedisse, non punitur ut uenefícus. l. ccxxxvj. nu. 5. 535
Venenum hodie ex usu loquendi de malo intelligitur. l. ccxxxvj. nu. 6. 535
¶ Verba hæc, quãti ea res uidebitur, interdum ad pœnam referuntur. l. clxxix. numero 3. 383
Verba in dubijs secundũ speciẽ accipiuntur. l. ccv. n. 2443

Verba regulater cũ effectu accipienda.l.clxiiij.nu.7. 347
Verba regulariter per abusum non accipiuntur,& quãdo id nõ procedat.in principio.nu.13. 4
Verba quædam sui natura prohibitiua sunt,quibus si negatio addatur,non tamen absolutè permittunt.l.ccxxxviij.numero 6. 542
Verba hæc,cui rei dolus malus aberit,dupliciter accipi.l.lxix.nu.2.& 3. 162
Verba ex præcedentibus coarctantur.l.cciij.nu.14. 437
Verba iactatoria nõ obligant.l.ccxxv.nu.4. 503
Verba operãtur secundũ naturã actus.l.ccxix.nu.7. 484
Verba textus, Quod inter genus & speciẽ,explicantur.l.cxciiij.nu.11. 408
Verba cõtrahẽtiũ sunt gñaliter accipiẽda.l.cc.nu.6. 429
Verba quomodo ex communi usu loquendi accipiantur in principio numero 12. 3
Verba eadem, eandem quoque recipiunt interpretationem.l.ccxx.nume.6. 491
¶ Vbicunq; ijsdẽ uerbis institutio & substitutio cõcepta est, filij & nepotes continentur,contra Decium.l.ccxx.nume.17. 491
Verba per interpretationem quomodo accipiãtur.n.14.4
Verba significant,res significantur.nu.15. 5
Verba textus,ex populari causa,quomodo accipiantur.l.xij.nume.3. 31
Verba,Minus solut,in tex.propriè accipiẽda.l.xvij.n.4.32
Verba legis xij.tab.relata.l.cxcv.nu.5. 414
Verba quare inuenta.in Rubrica de uerbo.& rerum significa.nume.1. 1

Verba quatuor modis accipiuntur: primũ ex proprietate. in rub. de uerb. & re. signi. nu. 2. 2
Verba legis duodecim tab. referuntur. l. lij. nu. 6. 131
Verba iuxta communem usum accipienda, etiam in pœnalibus & odiosis. l. lxxvij. nu. 3. 187
Verba cum effectu accipienda. l. lxxj. nu. 8. 168
Verba hæc, Is ad quem ea res pertinet, quid importent. l. lxx. nu. 10. & nu. 12. 166
Verba hæc, quanti ea res est, ad ueram rei æstimationem referuntur. l. clxxix. nu. 1. 385
Et plerunq; ipsum interesse continet. ibid. nu. 2.
Verba hæc, in qua parte Titium instituí, in ea Seiũ instituo, quid operentur. l. cxlij. nu. 13. & 14. 307
Verba de uniuerso concepta ad singulas partes aptantur. l. xcvj. nume. 5. 200
Verba non attenduntur in fideicommissis, dum mens colligi possit. l. cxxv. nume. 5. 271
¶ Verbis standum est, cùm de uoluntate ambigitur. l. cclxix. nume 2. 483
Verbis legis statur in pactione nõ ambigua. l. ccv. n. 6. 443
¶ Verbis tantùm coniunctus, excludit re tantùm coniunctum. cxlij. nu. 6. 305
Quibus casibus præcedens doctrina fallat. l. cxlij. numero 7. & 8. 305
Verbis coniuncti ab initio sibi partes faciunt, re coniuncti per concursum. l. cxlij. nu. 9. 306
Verbo corrupisse, scissum fractũq; cõtinetur. l. ix. nu. 3. 27
Verborum proprietas in conditionibus maximè attenditur. l. ccxx. nume. 24. 492

Verbum

Verbum, soluto matrimonio dotem reddi, etiam casum mortis continet. l. ccxl. nu. 2. 559. & 560
Verbum, Posse, interdum præcisam necessitatẽ inducit. l. cxxv. nume. 4. 262
Verba ambigua in contractibus pro quali parte intelligenda. l. cxxv. nu. 7. 262
Verbum ambiguum ex A. Gellio declaratur. l. cxxv. numero 8. 261. & 262
Verbum ambiguum & obscurũ differunt. l. cxxv. n. 9. 263
Verborum à proprietate regulariter non est recedendum. l. cxxv. nume. 10. 263
Verbum, Soluere, explicatur. l. xlvij. nu. 1. 122. & nu. 4. 123
Verbum, ἀστάω, significat assuere & suspendere. l. ccxlij. numero 2. 566
Verbum, erit, quomodo ad præteritum trahatur. l. cxxiij. numero 1. 254
Verbum, esse, atq; erit, ex Gellio declaratur. l. cxxiij. numero 2. 254
Verbum, Posse, quid significet. l. cxxv. nu. 4. 261
Verbum, esse, ad ueritatem refertur. l. cxciij. nu. 1. 405
Verba hæc, quanti ea res sit, ueram æstimationem continent. l. cxciij. nu. 2. 405
Verbum, nutrire, an cum uerbo, uiuere, in significatione conueniat. l. ccxxxiiij. nu. 15. 530
Verbum, rapere, quomodo accipiatur. l. ix. nu. 1 26
Verbũ, ex causa, in tex. generaliter accipiẽdũ. l. 1 §. n. 230
Verbum legare, strictè & latè accipitur. l. cxx. nu. 1. 244
Verbum legandi, in testamentis obliquum est. l. cxx. numero 2. 264

Verbum restituere, an ad fructus referatur. l. xxij. n. 4. 51
Verbum, Si quis, quomodo accipiatur. in rub. nu. 18. 5
Verbum, Debere, si ad omnes actiones refertur, etiam realem comprændet. l. clxxviij. nu. 24. 381
Verbum, Expungere. l. lvj. nu. 2. 142
Verbum Cauere, uarias habet acceptiones. l. lxj. nu. 2. 149
Verbum porrigere, est extendere. l. l. nu. 3. 127
Verbum, testari, quid significet. l. lxij. nu. 1. 152
Verbum, exigere, uariè accipi. l. clxxxvij. nu. 1. 395
Verbum, Assignare, ambiguum est. l. cvij. nu. 2. 225
Verbum, parere quid significet. l. cxxxij. nu. 10. 288
Verbum, Testatio, declaratur. l. xl. nu. 8. 89
Verbum, Pertinere, latissimam habet significationem. l. clxxxj. numero 1. 386
Pertinere ad me dicitur, quod nullo iure pertinet, sed pertinere potest. l. clxxxj. nu. 2. 386
Verbum, Pertinere, in substitutionibus commune est. l. clxxxj nume. 6. 387
¶ Verum in iudicijs id esse dicitur, quod ex actis uerum esse probatur. l. clxxix. nu. 5. 383
¶ Vesperi non ita uegeti, sicut manè sumus. l. ij. nu. 12. 11
A meridie ad occasum opus faciens, dimidiam operam præstitisse non dicitur. l. ij. nu. 13. 11
¶ Vestis & uestimentum. l. xly. nu. 5. 129
Vestimētorū uaria genera. l. cxxvij. nu. 1. 267. & n. 5. 268
Testis unde deriuatur. l. cxxvij. nu. 2. 267
De uestibus tragicis & comicis. l. cxxvij. nu. 3. 267
Veteres plumbo domos tegebant. l. ccxlij. nu. 17. 569
Veteres pueras dixere. l. clxj. nu. 6. 340

Veteres

Veteres fruges dixerunt fructus alimoniæ seruientes. l. lxxvij. nu. 3. 174
Veterum ritus, ubi quis primùm natus esset. l. clij. n. 6. 324
¶ Via, iter, actus differunt. l. clvij. nu. 5. 332
Via si de seruitute non accipiatur, etiam semitam continet. l. clvij. nu. nu. 6. 333
¶ ter distat à semita. l. clvij. nn. 7. 333
Varia uiarum genera. l. clvij. nu. 8. 333
Via publica de regalibus an sit. l. clvij. nu. 9. 334
De eo, qui in uia publica deliquit, quinis supplicium sumere potest, cui ex generali principis concessione competit. l. clvij. nu. 10. 334
Victu alicui legato quæ debeantur: aut legatis alimentis uel diarij. l. xlij. nu. 1. 117
Victum, uel cibaria, an quis debeat differre, inter se. l. xlij. numero. 1. 118
Victum & stratum quomodo intelligere oporteat. l. xlv. numero 1. 118
¶ Vidua, quasi sine duitate, scundũ Labeonem. l. ccxlij. numero 23. 570
Vidua dicitur etiã quæ nũquã fuit nupta. l. ccxlij. n. 24. 570
Viduus pro priuato. l. ccxlij. nu. 26. 571
Vidua à uerbo iduare dicta, quod separare significat. l. ccxlij. nu. 27. 571
Vidua dicitur, quæ à uiro separata est. l. ccxlij. nu. 28. 571
Vidua an sit, quæ stuprum patitur post mortẽ uiri. l. ccxlvij. numero 29. 572
Vidua dicit, quæ mutilẽ maritũ nacta est. l. ccxlij. n. 30. 572
¶ Qua ratione erga uiduas solent leges esse indulgentiores. l. ccxlij. nu. 31. 572

Vi clámue factum, & spreta nuntiatione, restituatur. l. lxxxj. nume. 1. 189
¶ Vilia exercens, non imperans, notatur. l. ccvij. n. 18. 451
¶ Villa receptaculum est frugum. l. ccxj. nu. 4. 461
Villa triplex est. l. cxcviij. nu. 10. 425
¶ Vinaria uasa multifaria. l. ccvj. nu. 1. 445
¶ Vincula multiplicia sunt. l. ccxvj. nu. 5. 477
Vincula tam publica, quàm priuata censentur. l. ccxxiiij. numero 1. 502
Vinctus non dicitur, qui in carcere est. l. cxvj. nu. 3. 477
Et quomodo incluſus tantùm, uinctus dicitur impropriè. ibidem nu. 4. 4
Vino legato uasa non debentur. l. ccvj. nu. 15. 447
¶ Virginitas a fœcunditate nihil differt. l. cxxxvij. n. 4. 296
Viri nomen non pertinet ad fœminas. l. j. nu. 4. 7
Virilem portionem pro æquali intelligi. l. cxlv. nu. 1. 312
Aliquãdo dictio, uirilis, naturã suã amittit. l. cxlv. n. 2. 312
¶ Vis pro effectu accipitur in iuræ. l. clxiiij. nu. 9. 348
¶ Viſus ad amicitiam non requiritur neceſſariò. l. ccxxiij. l. numero 7. 51
¶ Vlna, pertica, plethrum, iugerum. l. cliiij. nu. 5. 327
Vlpia. explicatus in l. iuris gent. ff. de pact. l. xix. nu. 6. 46
Vlpianus fataliter naſci mõſtroſos partus cẽſuit. l. cxxxv. numero 3. 293
Vniuerſalia tripliciter aſſumuntur. l. cxix. nu. 2. 244
¶ Vocabula à fabro deducta. l. ccxxxv. nu. 8. 532
Voces uniuerſitatem ſignificantes, multæ. l. lxxxv. n. 2. 185
Voculæ proximus, deriuatio. l. clv. nu. 3. 330
¶ Voluntas contrahentium æſtimatur ex pretio fundi uuarumq; quantitate. l. ccv. nu. 12. 444

Voluntas cuiusq; non præsumitur mutata.l.xl.nu.33. 95
Voluntas sæpè pro exercitio capitur.l.ccxxv.nu.7. 504
Volũtas cõtrahentiũ in primis spectatur.l.ccxix.n.6.484
Voluntas colligitur ex præcedentibus, aut contractus natura.l.ccxix.nu.3. 483
Voluntas ultima pro modo facultatum obseruanda est. l. ccñ.numero.11. 434
Voluptariæ impensæ ad ornamentum pertinent tantùm. l.lxxix.nu.9. 179
Voluptariæ impẽsæ à nemine deducũtur.l.lxxix.n.10.179
Auferri tamẽ possunt, quæ separantur à rebus.l.lxxix.numero 11. 179
Voti descriptio.l.ccxxxiij.nu.9. 523
Vota olim pro principe nũcupabantur.l.ccxxxiij.n.10.523
Vota anniuersaria ob diem imperñ.l.ccxxxiij.nu.11. 523
Vota ob salutem principis à sacerdotibus & consulibus concipiebanturl.ccxxxiij.nu.12. 523
Item à priuatis.l.ccxxxiij.nu.13. 524
Vota in quinquẽniũ publicè nũcupata.l.ccxxxiij.n.14.524
Votorum origo.l.ccxxxiij.nu.15. 524
Vota decennalia.l.ccxxxiij.nu.16. 524
Item uicennalia, tricennalia.l.ccxxxiij.nu.17. 525
¶ Vrbana prædia, sunt omnia ædificia habitandi causa facta.l.cxcviij.nu.3. 424
Vrbana mancipia à rusticis quomodo separentur.l.clxvj.nume.1. 350
Vrbanam uillam inhabitat dominus.l.cxcviij.nu.11. 425
Vrbes Coloniæ.l.ccxxviij.nu.2. 511
Vrbium Romano imperio subiectarum uaria erat conditio.

ditio.l.ccxxviij.nu.1. 511
Vrbs solùm dicitur quod muro clauditur, ab urbo aratri parte.l.lxxxvij.nu.1. 187
Vrbs sancta Roma dicitur.l.lxxxvij.nu.2. 187
Vrbs Romana, an idem quod Roma, siue urbs .l. ij. nu= mero 5. 9
¶ Quod hîc de Roma dicitur, idem in cæteris urbibus obseruandum.l.ij.nu.6. 10
Etsi ampliora mœnia construãtur, urbs erit.l.ij.nu.7. 10
Vrbs, ciuitas, castrum, uilla, oppidum, quid significent.l. ij.nu me.1. 8
¶ Vrnale urnam continet.l.ccvj.nu.7. 446
Vrna uiginti quatuor sextarios continet. l. ccvj. nume= ro 8. 446
Vsura quid.l.cxxj.nu.1. 249
Vsura iure ciuili ad legitimum modum permissa fuit, sed à Christo omnino prohibita.l.cxxj.nu.2. 249
Vsuram in fructu non esse.quomodo accipiẽdum.l.cxxj. numero 4. 249
Vsuræ ex contractu principali non debentur, sed opus est stipulatione.l.cxxj.nu.5. 249
Quoties ex mora fructus nõ debentur, nec usuras deberi. l.cxxj.nume.6. 250
Vsuræ, quas filius ex peculio profectitio lucratur, an sint peculij.l.cxxj.nu.7.
¶ Vsurarij non sunt mercatores, nec fœneratores.l.ccvij. numero 5. 449
¶ Vsucapio aduersus uectigal non principis, procedit in bonæ fidei possessore.l.ccxliij.nu.6. 472

Vsucapio dicitur autoritas.l.cxv.nu.8. 263
mero 6. 326
Vsucapio procedit aduersus eum, qui in utero est.l.cliij. numero 6. 326
Vsucapio & mobilium & immobilium rerum est, contra communem.l.ccxxx.nu.3. 515
Vsucapione semper directum acquiri dominium, tam in mobilibus rebus, quàm in immobilibus.l.ccxxx. numero 6.et 7. 516
Vsucapiens cum mala fide, solam exceptionem habet ad se defendendum.l.ccxxx.nu.8. 516
¶ Vsus à peritis deducitur.l.lxxxvij.nu.4. 187
Vsus unius anni non retrotrahitur.l.lxxxvij.nu.5. 188
Vsus semper generaliter accipitur.l.cciij.nu.7. 436
Vsus impropriè ad uictui parata restringitur.l.cciij.nu. mero 12. 437
In usu est, quod domi est usui.l.cciij.nu.13. 437
Vsusfructus appellatione plerunq; de proprietate intelligimus.l.xxv.nu.3. 61
Vsusfructus causalis est pars dominij, formalis non item. l.xxv.nu.4. 62
Vsusfructus est duplex, formalis & causalis.l.xxv.nu.1 60
Alciati ea de re sententia.l.xxv.nu.2. 60
Vsusfructus dominij pars dicitur saltem interpretatiuè.l. xxv.nume.7. 62
¶ Vtilitas publica quatuor modis cõsideratur.l. ccxxxix. numero 19. 549
¶ Vua græca dicitur Maßilienßis.l.ccv.nu.10. 444
Vuæ esui destinatæ decem & tres habent species.l. ccv. numero.11. 444

Vuæ in eſcam repoſitæ, pomo continentur. l. ccv. n. 7. 443
¶ Vxor eſt in familia uiri. l. cxcv. nu. 11. 413
Vxor olim tribus modis habebatur, uſu, farre, emptione. l. xlvj. numero 8. 121

De litera X

Xenicon quomodo apud Ariſtophanẽ ſumatur. l. cxciiij. numero 10. 408
¶ Xeniũ in iure quomodo accipiatur. l. cxciiij. nu. 9. 406
¶ Xenoparochi, nicoſtrategi, et ſimiles. l. ccxxxix. n. 31. 551

FINIS.

LVDINI,
Excudebant Franciſcus & Claudius
Marchant Fratres
1548.

ANDREAE ALCIATI IVRISC.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE, COMMENTARIA.

QVAE PRAEFIGENDA ERANT aliquot Commentarijs legum Summaria, ea sunt in Indice numeris aptè distincta.

1 2

VM inuenta sint † uerba ut dicentis intentionem exprimant, merito eius uolũtas in primis spectãda est. Cognoscitur autem ex eo quod uerba ipsa indicãt. † Ea quatuor modis accipiuntur: ex proprietate, ex usu, ex abusione, & per interpretationem. Prima species ita intelligitur, ut in quacũq; materia, etiã pœnali, uerba eatenus capiãtur, quatenus proprietas sermonis ferre potest[a], nisi nõ ita uoluisse autorẽ præsumamus: tũc enim a l. ea lege. supra de test.
3 ex cõiectura restringũtur. † Ea uarijs ex causis assumitur. Ex re. Quid enim si de re tã modica, uel leui agatur ut operep-etiũ nõ sit dispositionẽ legis generaliter in ea seruarie? Ex persona, ut cũ lex imponit certã pœnã delicto, & iniquũ esset si amplißimi gradus homines ea coercerẽtur[b]. Nã ex amicitia, affinitate, odio, paupertate, b Rom. rep. §. de viro.
maxima excellẽtia, multa cõstituta sunt, quibus à generalibus regulis receßũ æst, Ex negotij qualitate, ut si neceßitas suadeat, uel periculũ sit in mora, uel absurdũ ali

qd sequatur, res ue ad eũ casũ deueniat, quẽ maxime autor abominetur, & si qua similia. In hac parte etiã cõti
4 nẽtur, quæ figurate dicũtur, † quoniã figuræ ad ornatũ orationis pertinẽt, et ꝓprietati cohærẽt, possentq; ferè oĩm tã quæ à Grãmaticis, quã quæ ab oratoribus tradũtur exẽpla, apud Iurecõsultos reperiri. Sed satis sit, pau
5 ca admonẽdi causa in mediũ attulisse. Et in primis latissima ea est species, quæ per trãslationẽ fit, ut domus pro familia, ciuitas pro ciuibus, uẽter ꝓ eo qui adhuc in utero est, ponitur. Parricida nõ qui patrẽ solũ occiderit, sed & qui cæteros cõiunctos, quorũ lex Põpeia meminit, intelligitur. Custodia ꝓ ipsis custoditis, seu carcere inclusis accipitur. Sic cũ lex noxiũ in ære puniri mãdat, in bonis patrimonio ue exercendã ultionẽ interpretamur. Sic
c l. ſ. ſ. ſupra de ſer. fug. & si is qui apud se fugitiuũ receperit plecti mãdetur[c], nõ de eo qui iuxta se tenuerit simpliciter accipimus, sed qui refugiũ præstiterit in domo sua uel aliena, idq; occultãdi causa. Ad hanc cognitionẽ etiã pertinẽt alia fi
6 gurarũ genera, ut † quod affectionẽ uocamus: ueluti cũ in lege qñq; adulter, fur, aleator dicitur, qui hæc crimina affectat, quãuis nõ perfecerit. Et
d l. fugitiuus. infra eod. fugitiuus qui cõsiliũ fugiẽdi habuit[d], licet adhuc fugã nõ arripuerit. Huic nõ
7 absimilis est † anticipatio seu ꝓlepsis, cũ id nomẽ qd' posterius res sumpsit, ante tẽpus describitur. Qua rõne item qñq; appellamus antequã cõtestetur, tametsi ꝓprie
e l. malum. ſ. ij. infra eo. post iudiciũ acceptũ, hoc nomẽ habeat, Sic & pecuniã[e] mutuã dicimus, quæ adhuc mutuo data nõ est, sed ea de-
8 stinatiõe habetur ut mutuetur. Huic † figuræ ea eloquutio cõtraria est, qua rẽ ea appellatiõe signam⁹, quã olim

habuit

habuit, licet in presentia nõ habeat: ut cum Proculus in
sulã appellauit eũ agrũ qui olim insula fuit, licet hodie
propter aluuionẽ desierit. Sic & instrumẽtis[f], ẽt Titio f l.eis.supra §
mortuo aliquis se filiũ Titij appellat suntq; plurima id cer.pet.
9 genus similia. Adscribi† chematis quoq; põt, cũ uerbum
actus significatiuũ de potẽtia intelligim9: ut in lege XII.
tab. si aqua pluuia nocet, id est nocere poterit. Et apud g l.labeo.de
Labeonem[g], si rationes tractasse uidebitur, id est uideri statulib.
10 poterit. Est & †frequens in iure subauditio, ut cũ dici-
mus, Iurisdictio est [h] iudicis dãdi licẽtia. p in licẽtia. Sic h l.imperium.
et quandoq; traxatiuã dictionẽ subaudimus, quandoq; supra de iu-
ecõuerso augmẽtatiuã: maxime quãdoq; dictionẽ reiicio- risd.om.iud.
mus, ut cũ duplex negatio prouincia ponitur, qui duode
cimus est solœcismi modus. Quãdoq; unam coniunctio-
11 nẽ pro alia addimus. Sed† in his omnibus id generaliter
traditum sit, ut quoties figura uel ornatus, uel necessita
tis, uel emphaseos causa apponitur, semper de ea censea
mus, quod & de proprietate iudicandum est: alioquin
ad abusum potius uel interpretationẽ pertineat, de quis
bus inferius dicetur. Sicq; explicitus sit primus tractatus.

12 SEQVENS articulus † de communi loquendi usu erit: i l.anniculus.
is enim etiam proprietate potentior est[i]. Tametsi quod l.in vsu.in-
ex prudentum consuetudine obtinuit, non dubitem fra eod.
propter eorum autoritatem proprie dici. Alioquin Ty-
rannus improprie de malo principe diceretur cum olim
sui natura qualemcunq; significaret, quod & de Religio-
so et Deuoto dicendum esset, cum olim hæ uoces in
malã partẽ solã acciperentur, ad hodie solum in bonã.
Is usus uarie accipitur. In testamentis patrisfamil. con-

ſuetudo ſpectanda: in contractibus, ipſorum contrahentium: in priuilegijs, eius qui concedit. Præſumiturq; ſecundum eum uſum qui communiter in ciuitate obſeruetur quemlibet agere, niſi de contraria obſeruatione probatum ſit, uel ille uſus nuper & citra decennium inualuerit: nec enim ueriſimile eſt, tam cito omnes in eius obſeruantiam conſenſiſſe. †*Per abuſum uerba regulariter non accipiuntur, niſi aliter actus uel periret*[k]*, uel eluſorius redderetur. Idem & ſi eadem ratio nos inducat, ut quod ex proprio ſenſu dictum, ad improprium trahamus: nam ex præſumpta mente diſponentis huiuſmodi interpretatio etiã in ſtatutis et correctorijs diſpoſitionibus admittetur. Hocq; cauſu nihil nos deterrebit, quominus perſonam de uniuerſitate dicamus, teſtamentum de codicillis, curatorem pro tutore*[l]*. Idem & tunc dicendum erit, cũ aliter uerbis legis captarentur fraus ue illi fieret. Quapropter ſi lege municipali triticum extra territorium abſportare nemini liceat*[m]*, nec farinam deferri conceſſũ erit.* †*Ex interpretatione quæ admittuntur, ſi extra uim uerborum ueniant, ſoliq; menti innitantur, nec in cõtractibus, nec in teſtamẽtis obſeruantur*[n]*. Quoniam in eis licet primum locũ mens obtineat, attamen eam oportet aliquo modo uerbis ſaltem improprijs exprimi. Non ita eſt in legibus, quoniam uel ſola mens legis obligat*[o]*. Quapropter in eis argumentum de ſimilibus ad ſimilia paſſim ſeruatur, & ſi eadem ratio ſubſit, una lex ad aliam trahitur, niſi correctiones uel pœnalia odioſa ue aliqua inducerentur. Quæ non ita generaliter in cõtractibus & teſtamentis locum habent, ſi uerba aliquo*

k l. cum filio. ſupra ge le. iij.

l Alex. l. iij. ſupra de le. j.

m c. ſi cinitas. de ſent. exc. in. 6.

n l. quidã cũ filiũ. ſupra de hæredib. inſtit.

o c. certũ. de regul. iuris. in. 6.

aliquo modo non patiantur, nisi uel natura rei, uel consuetudo adiuuet. Idem si aliqua alia ratione suadeatur. Et ad hanc speciem pertinent plura argumentorũ genera, ut quod à cõtrario sensu dicitur, et quod à connexis, fitq; per interpretationem, ut quod cõmune est dicatur meũ, ut uerbum maioris summæ significatiuum minorum contineat, ut quod per me non possum per alios facere prohibear, ut in uno capite dicta in sequẽs repetita uideãtur, ut in simplicibus mixtum contineatur. Aliaq; quàm plurima argumenta, quorũ exẽpla in Topicis Cicero refert.

De verborum & rerũ [a]

15 RERVM. † Verba significant, res significantur. Tametsi & res quandoq; etiã significẽt, ut hieroglyphica apud Horum et Chæremonem, cuius argumenti & nos carmine libellum composuimus, cui titulus est
16 †Emblemata. Sed et ex certis signis præsũptiones oriuntur, uerum hæc minime ad hunc tractatũ pertinent: capitur hic ergo significatio & in actionis et in passionis sensu, sicut & testamenti factio[p]. Potest & hic locus ex dialecticorum traditionibus interpretationem assumere
17 qui ut Fortunatianus tradit, hanc † differentiã interuerbum, dictionem, et rem, constituunt, ut uerbum sit quod ex se & materialiter (ut uulgo loquimur) prolatum est, dictio uerbi ipsius sensum habet, qui in proferentis animo cum latuisset, per uerbi expressionem exijt, sic uerbum cum sensu dictio est, res est quæ exprimitur & ex
18 uerbo dictioneq; declaratur: ut si interrogem, † uerbũ si quis, quid comprehendit? si quis, quatenus nudam pronuntiati

p 1. filius famil. supra de testamen.

nuntiationem propter se respicit, uerbum est, quatenus sensum habet quem ego ante animo concepi, dictio est, masculi uero & fœminæ ex eo uerbo significatæ, res sunt. Quam rem sic Vergil. explicuit.

Litera rem gestam loquitur, res ipsa medullam
Verbi, quam uiuax
mẽs uidet, intus habet. significatione [b].

Sanè in antiquis codicibus aliqui negant uerbum rerum reperiri simpliciterq; scriptam rubricam, De uerborum significatione.

19 b ¶ SIGNIFICITIONE.† *Sumitur hæc significatio uarijs modijs, nunc habito respectu ad ipsum proferentem, ut si uir imperitus sit, crassa Minerua accipiantur uerba, nunc considerata eius persona ad quem uerba diriguntur, plerunq; & secundum naturam eius rei de qua sermo habetur, uel quæ in contractum deducitur, accipiturq; huiusmodi declaratio etiam si præcisa indefinita generalia uerba sint.* Quoniam *nihil impedit quin ad habilem uerisimilemq; casum retrahantur, & boni uiri arbitratu intelligantur, qui consuetudini loquentis multum tribuet, ex proximis clausulis mentem coniectabit, quandoq; & distantiũ rationem ducet, interpretabimurq; ut cũ effectu prolata sint, ut secundum debitum ordinẽ, ut actus potius sustineatur quàm pereat, ut superuacua sint, sed aliquid operentur, ut in potiorem sensum disponant, ut ad ampliationem inducta non diminuant, ad liberationẽ non obligẽt, ad fauorem non noceãt, ut naturalẽ sensum potius quàm*

ciuilem

ciuilem admittant, ut simpliciter prolata, prima uice officio suo fungãtur, ut ad id quod principaliter gestũ est potius referãtur, quàm ad accessoria uel demõstratiua, ut captiosa nõ prosint, ut clara nõ offuscẽtur, ut superflua non noccant, ut mitiora uelint, odiosa abhorreãt, possibilia inducant, ut ad maiora expreßis nõ trahantur.

VLPIANVS LIB. I. AD EDICTVM.

LEX 1.

VErbũ hoc, Si quis, tã masculos[a] quàm fœmias complectitur.

1 VERBVM.† *quia articulus hic refertur ad hominẽ, quæ dictio est cõmunis, merito etiã ex sermonis ꝓ*

2 *prietate fœminas cõprehẽdit, alioquin masculina† appellatiua, ut filius, cubicularius, æquus, adoptiuus nõ ꝓprie eas cõprehenderẽt, sed per extensionẽ, eãq; cõmuni usu approbatã, ut Bald. scripsit[a], uel ut Ancharano utsum est, per expositionẽ ex legis mẽte deductã[b]. Quod uero cõformis nominis nõ est, ut frater, nõ nisi est interpretatione ad sororẽ traheretur[c], quã ratione nec auũculi appellatio ad materterã, sicut nec patris ad matrẽ pertinebit[d], idq; usus ꝓbat, licet alij cõtra[e], præterquã cum in numero plurali quis de fratribus dixerit, nam et soror eorum hac appellatione ueniet[f].*

3 a ¶ MASCVLOS.† *Vnde si expressa mẽtio facta est de*

4 *masculis, fœminæ excludentur. Idẽ si de uiro.† Nã & id nomen nullo modo potest ad fœminas pertinere.*

5 b ¶ FOEMINAS COMPLECTITVR.† *Nisi aliter sensisse autorem appareat[g], uel ex coniecturis, uel*

a Bal. c. ad audientiã. de rescrip.
b Anch. cõsil. 132.
c Capra cõsil. 62.
d Corn cõsil. 271. in fi.
e Dec. l. fœmane. infra. ti.
f Paulus in l. tres fratres. de pact
g l. Lucius §. quæsitũ. supra de le.

cum seperatim de utroq; sexu actum [h], uel quia dispositio non bene fœminis cõueniat. Quid enim si testator filios tutores, uel etiam exequutores constituat? Si lex propinquorum consilium requirat? Certe hæc fœminis non cõueniunt. Quid si filijs feudum acquiratur? ab his enim fœmine excludũtur. Quid si hæreditatem relinquat, à qua fœmine ex lege municipali existẽtibus masculis reijciantur[i]? Quid si ei qui primus nascetur castrum dono promissum sit? non enim consueuere hæc donari fœminis[k]. †Idẽ & si lex perquã dura simulq; pœnalis sit[l], uel testatoris dispositio odiosa est, ut cum filium suum exhæredat[m]. †Idem & in cõtractibus, ut si pater sibi & filijs aliquid acquirat, sibi enim imputet qui legẽ apertius non dixit. Et id cõmuni consensu traditum est, quod mihi nũquam placuit. Satis enim manifeste loquitur, qui iuris regulã sequutus est: quæ in edicto Prætoris pœnali locum habet, quanto magis in cõtractibus seruanda est? Quapropter, & in lege municipali seruabitur: nisi correctoria sit, uel odiosa: uel nisi cautum sit, ut in ea ad literã uerba accipiãtur, quod Bal. & Corneus existimãt[n]. Sane et cũ pater filijs tãquã hæredibus stipulatus sit, tũc dubio procul etiã fœminæ admittẽtur, nec cõmunis sentẽtia, ut ego arbitror, reclamabit, quod et aliqui hic dixerũt.

h l. si ita. de liber. & post.

i Iaſ. l. ſi quis id quod. ſupra de iuriſ. om. iud.

k Guid. Papæ quæſt. 506.

l l. qſquis. C. ad. l. iul. ma.

m l. j. §. quare. ſupra de vẽtre in poſſe. mitten.

n Bald. 460. in. 5. Corn. 14. in. 2.

PAVL. LIBRO I. AD EDICTVM

VLEX II.

VRbis[a] appellatio mu

a c. ſi ciuitas. 1 de ſentẽ. ex in. 6.

VRBIS. †Idẽ in ciuitate, castro, uilla, oppido.[a] Nam hæ dictiones id propriè significãt, quod ambitu

bitu murorum continctur. Quod tamen nõ admittitur, ubi aliam mentem proferẽtis conijceremus, ut si dispositio eluſoria redderetur. Sed & in beneficijs principũ tam auguſta interpretatio minime eſſet admittenda. [b b] Quim etiam ſi quis caſtrum uẽdat, de omni iuriſdictione actum intelligetur, quatenus in eius agro exerceri cõſueuit[c]. Sed & †ciuitas quãdoq; nõ pro loco, ſed pro ciuibus accipitur: ut cùm quis ciuitati uel ciuibus aliquid mandat. Et tunc etiam † eos cõprendi qui ex uicis oppidis'ue eius urbis ſint, Bartolus credidit [d]. Alexander diſſentit ſi de ciuibus dictum ſit, quoniam Vicani non proprie ciues[e] ſint. Id ego non probo, cũ latiorem plerunq; habeat ſignificationem quod de ciuibus dicitur, quam de ciuitate [f]. Vnde in Hiſpania, Gallia, cæteriſq; prouincijs erãt pleraq; oppida, quorũ incolæ ciues Romani dicebantur, ut eſt apud Liuium, Plinium q;, & Strabonem, qui tamen ipſi in italiam nunquam uenerãt, nec idcirco urbs ſua Romana dicebatur. Quapropter communẽ ſententiam ſequor[g], ut nihil interſit, ſiue de ciuitate, ſiue de ciuibus agatur. Et † in priuilegijs ſimiliſq; argumẽti actibus, incolæ tantum ciuitatis ſuburbiorumq; contimebuntur. Alioquin etiã Vicani admittentur, niſi forte uel uſus loquẽdi, uel qualitas negocij aliud incident.

[b] ¶ ROMAE. Quid ſi † dictũ ſit urbis Romanæ? et aiunt idem ac ſi Romæ, quoniam urbs de Roma accipitur. Et ideo uidetur adiectio ampliationis cauſa facta. In

[b b] l.j.§. cũ urbem. ſupra de off. præf. vrb.

[c] l. ſi quando. C. de bo vacantibus. libro. x.

[d] l. qui ex vico. ſupra ad municip.

[e] §. quicquid. in auth. qui bo mo. nat. effi. ſui.

[f] l.j.§ procu. C. de lati. libertã. tol.

[g] Ale. in rub. ſol. mat.

quo dissentio, cũ uerisimilius sit propter declarationẽ acceßisse. Nec enim urbs ,pprie de Roma solũ dicitur, sed per subauditionem, uel potius κατ' ἐξοχήν[h]. Quid itẽ si dixerim in ciuitate Perusina: & traditur id tantũ contineri quod muris clauditur: si uero ecõuerso, Perusinam ciuitatem appellauerim, etiam de continẽtibus ædificijs agi, ut id sit obseruandum, quod priore loco fuerit pronũtiatũ[i]. Quod ipse nequaquã probo, cum adiectiuum demonstrationis loco substantiuo accedere Grammatici fateantur. Quapropter si urbs Roma dictum sit, cũ nullũ adiectiuum hic proponatur, perinde habebitur, ac si Roma simpliciter dictum esset[k]. Sanè patriæ quoq; lata significatio est, nec solis mœnibus terminatur[l], quin & quãdoq; patriam de prouincia dicimus, ut Bal. probat[m]. Quod ergo† hîc de Roma dicitur, id & in cæteris urbibus obseruandũ est, si cõtinentia quoq; ædificia habeãt, quãuis fere omnes absq; suburbijs sint, & murotenus claudantur[n].

[h] §. iij. inſtit. de iure nat.

[i] l. si seruus cõmunis. de stipu ser.

[k] l. nam quod in fi. de pen. leg.

[l] l. uxorẽ. §. legauerat. de leg. iij.

[m] Bal. aut. sed omnino. C. ne uxor p mar.

[n] d. l. nam. quod.

7c ¶ FINITVR. † Quid si ampliora mœnia maioriscq; ambitus nuper constructa fuerint? Et quod eis continebitur urbs erit. Nec refert, ut Bar. sentit, hic dubitare, poßint ne populi sua sponte ciuitatẽ cõdere, quia etiã si nõ poßint (quod tamẽ iuregentiũ fãlsum est) iã conditã ampliorem munitioremq; reddere non prohibentur.

8d ¶ CVIVSQVE DIEI. ¶ † Tribus modis dies

[c] tur, quod latius patet.

[d] ¶ Cuiusque diei maior pars horarum est septem primarum diei, non sua premarum.

dies accipitur. Primo ſecundum Romanæ eccleſiæ mo-
rem°, qui & Athenienſium fuit, ut ab occaſu ſolis inci- o c.ij. de feriis
piat, & in ſequẽtẽ occaſum finiat, et hoc uulgò utimur
Eſt et dies ciuilis^p, à media nocte in ſequentem mediam p l. more ſupra de fer.
noctem, qui in præſentia apud Gallos Germanosq; ple-
riſque in locis eſt in uſu. Eſt etiam naturalis ab ortu ad
occaſum ſolis, ut Cenſorinus autor eſt. Is uulgò ſemper
horarum duodecim erat^q, quæ cum ipſa luce uel auge- q l.j. ſupra de manumiſ.
bantur, uel minuebantur, cuius horologij rationem libro
9 ultimo explicat M. Vitruuius. † Quæ propter huiuſmodi
horæ καιρικαὶ, id eſt temporales uulgares ue appellatæ
ſunt huius meminit Palladius rei ruſticæ autor, Aſco-
10 niusq; Pedianus, et Plautus, † cùm horã æſtiuã pro lõgo
dixit, Sic & Vergilius tardos mẽſes appellauit Iuniũ &
Iulium, quòd horæ tũc ſint lõgiſſimæ. Hinc & in Euãge
lio habetur, Non ne duodecim ſunt horæ diei? De hoc à
Iuriſcõſulto hìc agi pleriq; crediderũt, quãuis de eo intel
11 ligi quoq; poſſit q ĩparibus ſit horis, quas † Græci ἰσημε-
ρινὰς uocãt: nã et in Italia et in quincijs, maximus eſt qn
decim horarũ, q, p et Ptolemæo, Procliq; in ſphærã cõmẽ
tarijs, facilè dignoſci põt: ut meritò ſequẽs pars, licet lõ
12 gior, tamẽ minor à Iuriſcõſulto exiſtimata ſit: † quòd ue
ſpere nõ ita uegeti prõptiq; ſicut manè ſimus. Vergi. 1x.
Nunc adeò melior quoniam pars acta diei.
Heſiodus quoq;, qui maturius mane operetur, tertiã par
tem conficere. ait: Ἠὼς γὰς τ' ἐςγοιο τςίτην ἀπο μοῖςα
13 ςέται αἰςαμ. † Qui ergo à meridie ad occaſum opus fa-
cict, dimidiã operã præſtitiſſe nõ dicẽt, nec diurnæ mer
cedis dimidiũ merito cõſequetur. Sanè Martialis quodã

epigram

epigrammata de uulgaribus horis loquens, prima diei parte solitos Romanos serijs rebus uacare ostendit, reliquum uero palæstræ, toro, cõuiuijs, iociscq; tribui, ut merito Iurisconsultus maiorem partem diei esse primarum septem dicat, quo serijs incumbebant, non postremarũ, quo tempore iocis & conuiuijs operam dabant: Carmen Poëtæ hoc est:

Prima salutãtes, atq; altera continet hora,
Exercet raucos tertia causidicos,
In quintam uarios exercet Roma labores,
Sexta quies lassis, septima finis erit.

Et quæ sequuntur. Extat etiam Græcè simile argumenti distichon.

Εξ ὧραι μοχθοῖς ἱκανώτατα εἰς δὲ μετ' αὐτὰς
ῥάμμασι δεικνύμεναι ζῶθι λέγουσι βροτοῖς.

In sextam labor usq; horam, namquæ inde notantur Literulis, uitæ commoda habere iubent.

Cuius epigrãmatis ratio est quoniã septima hora per Z. significatur, sicut octaua per H. nona per Θ. decima per iota. Quæ literæ coniunctæ ζῶθι cõficiunt, quod est, uesci, ut uiuas. Sane Victorinus in Rhetorica Ciceroïs, pri
14 mũ. †Trimegistũ diem in duodecim horas diuisisse tradit, cum sacrũ Serapidi animal duodecies urinam feciſſe quadã die obseruasset, pari semper tẽpore interposito:

a in tracta. de insu. in. 3. colum.

Id animal Horus Cynocephalũ esse cõmẽtarijs pdidit

IN ITINERE. Quid si nauigandum est: & Bar[a]

quinqua

VLPIA. LIBRO II. AD EDICTVM.

LEX III.

IN itinere[a] faciendo vi-

1 † quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatio
ne arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorũ &
mollicici incertitudinem constitui posse censeo, sed bo=
2 nus uir arbitrabitur. † Hinc Cato, quò pedibus contendi
posit, mari minime eundũ censuit, quod etiam Iurisconsulti probant[b].

ginti[b] milia passuum[c] in
dies singulos peragenda,
sic sunt accipienda, vt si
post hanc dinumerationẽ,
min⁹ quàm xx. milia sup

b ¶ VIGINTI. † At qui et hoc uidetur arbitrio boni uiri relinquendũ[c]: quod uerum est cum certa miliaria constituta nõ sunt, alio

b l.ij.§.pe. supra si quis caut.

c l.continuus. §.cũ ita. de verb.

quin hæc computatio seruabitur, ut in eo qui absens in
ius uocatus est[d], ut in tutore qui se excusat, & ultra cẽ
tesimũ lapidem abest[e], ut in eo qui ad præsidem tendit
bonorũ possẽssionem sibi decerni postulaturus[f]. Sed et
si lex non ipsum iter, sed certam mensuram respeciat,
intercapedo non per milia passuum humi mensa accipi
tur, sed ex aëre, ratione Astrologis peculiari, idq; pleri
sq; uisum est, cum municipes constituissent, ne qui per
quinquaginta miliaria uicinus esset, Prætor designare=
tur. Sed hoc Paulus Castrensis, Alexan. & Iason nõ ad=
miserunt[g], cum usus repugnet, constitutioq; ipsa homi
nes respiciat, qui ipsi minime per aëra uolităt, quod et
nos probamus: cum enim de passuum numero agatur,
quid hic ad rem facit aëris mensura?

d l.j.si qs cau. §. qui autẽ. de excu.tu.

e l.ij.§.penul. quis ord.

f in.d.l.j.

4 c ¶ PASSVVM. † Per eam scilicet uiam per quam
iter fieri consueuit[h]: si uaria est consuetudo, præferetur
quæ in planitie, etiam si alia breuior reperiretur:

h l.j.§.j. de his q deiec. Arch.c. statutum. de re sci.in.6.

i

quaprop

quapropter Bononiensis Romam uocatus, per Flaminiam & Picenum ibit, licet per Etruriam citius peruenire possit. Idem si longiore itinere tutius quis iter faciat, nam id potissimum diligendum est[k].

k l. fin. §. cum enim. C. de iure delib.

d ¶ INTEGRVM diem. † Singulis tamen septem diebus unum habebit in quo requiescat, isq; erit dominicus dies, quod plerique credidere runt[l]: nos iure nō probari id scimus, nec usquam lectum est prohiberi quenquam eo die iter facere.

l Felin. c. cum olim. de excu.

e ¶ CONVENIAT. † Nam tunc seruāda est fides: idem siut certo die adsis, Principis edicto, uel legis iussu compellaris, tunc enim minime ad hanc computationem recurrendum est[m].

m Imol. d. §. cum ita.

§ EIVS QVI. f ¶ Non potest. Ex summo iure, ut Accursius sentit, nam ex bono & æquo aliter lex. Cornelia constituit, quæ antequàm caperetur, mortuum fingit[n]: quæ interpretatio ut uera sit uniuersali tamen negatiuæ non conuenit. † Ego generaliter dixerim, hæreditatem eius qui apud hostes decessit, nullo modo posse dici: licet ex lege Cornelia hæreditatem eius qui captus est dicere possimus: quoniam hæc captura in ea lege uice mortis succesit.

n l. ex Corn. supra de vulg.

g ¶ SERVVS. † Nam hæreditas est successio in ius defu

sint, integrum[d] diē occupēt: Veluti XX. unū milia passuū sunt, biduū eis attribuetur. quæ dinumeratio ita demū colligenda erit, si de die nō conueniat[e]. f Eius qui apud hostes decessit dici hæreditas nō potest[f], quia seruus[g] decessit,

defuncti, at serui nullum ius habent: in his uero casibus cum lex pro liberis eos habet, hæreditas eorum recte dicetur°: ut cum ideo nõ fuit aliquis manumissus, quia tabulæ testamenti, quibus libertas relinquebatur ex Senatusconsulto Silleiano aperiri non potuerunt. Sunt & alij, quos enumerare operæ pretium non est[p].

° l. pen. C. de his quib.

p l. seruus. C. com. de suc.

PAVLVS LIB. II. AD EDICTVM.

LEX IIII.

PEcuniæ appellatione rem[a] significari Proculus ait.

1 PECVNIAE. a ¶ † Rem, id est substãtiam: nec enim est uerisimile Proculũ cũ hoc dixit, generaliter rẽ accepisse, sed in eũ tantũmodo sensum cũ facultates censumq; significat: nã pecuniã antiqui à pecore deduxerunt, quod uniuersa eorũ facultas in pecorũ fructu esset, ut Grãmatici aiunt: qua ratione & peculiũ dictum, quod quis sua industria acquirit, ut Valla existimat.

IDEM.

LEX V.

REi[a] appellatio latior est quã pecuniæ: qa

1 REI. a ¶ † Rei appellatio latissima est, & corporalia incorporaliaq; cõplectitur, & ad omnẽ obligationẽ cõtractumq; pertinet. Hinc æquitatẽ necessitatem ue aliquãdo significat, quandoq; & ueritatem, plerunq; & administrationem, sed & pro iudicio, controuersia, sentẽtia accipitur: habet etiam negotij significatum, pro rei quoq; ipsius æstimatione nunc accipitur, nunc pro eo quod interest: homines quoq; rerũ appellatione cõtineri dubiũ non est[a], sicut & delicta, cæteraq; quæ

a l. omnia in fi. de leg. iij.

quæ in facto consistunt: sed & officia res appellatur: re stringitur autẽ ex subiecta materia quod alibi differã.

2 †b ¶ EXTRA computationem. Accursius quatuor interpretationes affert, ut uel de his, quæ in patrimonio nostro nõ sunt sed esse possint, accipiamus: ut hæreditas iacens, uel de seruitutibus quæ nec in nostro patrimonio, nec extra habẽtur[b]: uel de actionibus quasi hæ pecuniæ appellatione non cõprehendãtur: uel de rebus sacris, quoniam in nullius bonis sint, et & quæ extra computationem [b] patrimonij nostri sunt, cõtinet: cũ pecuniæ significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt. ¶ Opere [c] locato vel conducto, his verbis, ait la-

b l. j. de vsufr. lega.

hanc probat, cum sacra uendi, & in pecuniã redigi nõ
3 possint, quod in alijs rebus est. † Sed profecto Iurisconsultus haud ita sensit, sed latius accipi rem quàm pecuniã ait, cũ res mea dicetur, etiã quæ in patrimonio non computatur: ut si de filio, uel consanguineo sentiẽs cõmendem tibi res meas, uel cum de capite periclitans dicam rem meam agi, quod minime ei significationi cõuenit, quam habet pecunia. Ausonius Poëta:

Imperium, litem, uenerem, cur una notat res? Horat.

Nam tua res agitur paries cum proximus ardet.

Plautus in Pœnulo: Tenetis rem? Vix quidem hercle, nam ita pauxilla est, digitulis primoribus.

4c ¶ OPERE legato. † Alij codices habent locato: utrunq; recte, cũ enim de opere dicimus, de eo intelligimus quod ueri operis formam habeat, quæ quidem

forma

forma non nisi ex consummatione contingit[e]: quapropter qui opus debet, partem faciendo nihil agit: & hæc est ratio cur facti obligatio indiuidua sit[d], licet aliter alij senserint. Sanè & mens loquentis quãdoq; aliud sudet, ut cum quis argentum factum legat, nam & id ueniet, quod elaborari cœptum sit, licet adhuc non perfectum[e], non enim in obligatione in ipsum facere hoc casu uertitur, sed res ipsa præstatur. Qua ratione & si quis partẽ parietis foueæ, uel maceriei fecerit, opus illi nouũ nũtiari poterit[f]: quia non debet damnum alicui, neque ex parte operis inferri. Idem & cum de opere certam formam non habente loquimur, ut paries, foueæ, maceries, & similia: nam etiam si solum incepta sint, dicitur opus factum esse, secus si certi termini uel mensura addita proponatur[g].

c l.si is q ccce. §. j ad l fal.

d in.l.i exc. ỹ. ij. de verb.

e l.& si. §. qd ergo. de au. leg.

f l.ſiſp. §. op⁹ ſupra de op. no. nun.

g l.ſiſp. nõ diuiduntur.

d GRAECI ἀποτέλεσμα. Nomen id à perfectiõe absolutioneq; deducitur, qua ratione Homerus quandoque τετελεσμένον ἔργον dixit eodem sensu, sed & ἀποτελέσματα Mathematicorum responsa dicuntur, ediditq; hoc titulo Ptolemeus librum, qui uulgo quadripartitus appellatur: meminit huius significationis etiam Eustathius in Iliados primo, ubi Genethliacorum curiositatem damnat, qui omnia subiecerint planetarum potestati: & proculdubio ridiculum est responsa sua hoc nomine eos appellare, quibus nihil imperfectius, uanius stultius excogitari potest: ars enim illa ab Astrologis

confícta fuit, ut cum ſua profeſſione nihil lucrarentur à curioſis rerum futurarum Principibus, hoc nomine pecunias æruſcarẽt, & ideo antiquis ſapientioribuſq; Philoſophis damnata, Chriſtiane legi contraria, ab Imperatoribus etiam capitali ultione, coërcita. Aduerſus quã M. Cicero, Origenes, Phauorinus, & nouiſſime Ioãnes Picus XII. libris diſcertauit: quod ſi quis eorum (quanquàm hæc rara auis) qualis Thraſyllus aut Aſcletarion quandoque uera præ lixerit, id non aſtrorum ſcientia, ſed cacodæmonum aliquo implente, uel fàlsò prædicta ad euentum perducere factum eſt, quorum maxime intereſt, huic impoſturæ fidem omnino non abrogari: ut mirum ſit, cur domini rerum, qui Chriſtianis imperant, impune docere diuulgariq; huinſmodi apoteleſmata permittant, quibus ſingulis annis ipſi efferuntur, bellaq;, tumultus, & rerum mutationes, ad hæc, diluuia, grãdines, terremotus, huiuſmodiq; terriculamenta portenduntur. ſicq; nocentium animos, uel in ſpem alicuius facinoris incitant, uel innocentium metu, & deſperatione comminuunt, in cauſa'que ſunt, ut à malis genijs multa mala in homines inuehantur, ne mentiti uideri poßint.

VLPIAN. LIB. III. AD EDICTVM.

LEX VI.

NOminis [a] & rei [b] appellatio ad omnem

NOMINIS. Nomen hic pro obligatione debitoris accipitur, ſicut cũ dicimus, uendo nomen, lego. obligo, do inſolutum, alioquin & alias ſignificationes habet

habet, sic enim causam, sic accepti expensiq; titulum[a], sic singula in conficiendis rationibus negotia appellamus. Sed & in S.C. dicitur in certis nominibus pecuniam à Macedone filijsfa. credi solitam[b], sic & Horat. epist. lib. 11. Cautos nominibus certis expendere nummos,

Quandoq; & agnationem significat, ut cum prohibemus fundum de nomine nostro exire[c].

a 1 pen. & §. C de cõue fis deb.

b 1. 1. ad mace.

c 1. is qui. de leg iij.

b ¶ RES. Licet hæc uox generaliter intelligatur, quãdoque tamen speciali significatione accipienda est, ut cum in rem quis agit, species enim designari tunc debet[d], nam et iura nõ uẽdicantur[e]. Idem si res omnes meas legauero, iura enim non continentur, quia nec possidentur: pronomen autem meas possessiuum est, atq; ita Baldus sensit[f], quod ego non probo, cum grammatici in eam significationem possessiuum non accipiant, in quam Baldus existimauit: quapropter & cum rem alienam dicimus, etiam de iuribus intelligimus[g]. Verius ergo est id legatum per illam adiectionem solũ ad ea coarctari quæ in dominio nostro habemus[h]. Sanè & cum res quas in illo fundo habeo tibi promittã, iura nõ debẽtur, quoniam eo loco nõ cõtinentur[i]. Dubiũ autem nõ est, quin uerba etiã generalißima per adiectionẽ restringantur. Sed finge princeps mihi uniuersisq; rebus meis plenißimam immunitatẽ concessit, an subditi quoq; immunes sint? & esse responsum est: sed quoniã ob mei fauorẽ hæc cõcessio facta est, non poterunt in domini damnũ ea uti: & ad me pertinebit declaratio quos uelim immunes esse, ut bellißime Andr. Siculus respõdit[k]. Sanè possumus & genitiuũ hoc cũ àreo, id est obligato inflectere ut reus debendi dicatur

d 1 si in rẽ. sũpra de reũ vendic.

e 1. vẽdicatio. eo tit.

f 1). de statu. homi.

g c fi. de præscrip.

h 1. quintus. §. arg de aur. leg.

i 1. caius. de leg ij.

k consil. 26 in ij.

catur, ex quocũq; cõtractu uel obligatione quis debeat. Nam & ueteres, ut Cicero lib. 11. de oratore inquit, reos appellabant, non eos modo qui arguũtur, sed omnes quorum de re disceptatur. Hinćq; est, quòd reus non solum debẽdi dicitur, sed etiam credendi, & ipse quoq; per acceptilationem à nexu liberari censetur: oblatã enim pecuniam non potest non accipere[l]. Dicitur & reus uoti is qui diis in euentum conditionis promittit, at ubi conditio euenit, tum etiam damnatus est uoti, quod ostendit T. Liuius lib. VII. de bello Punico: & Vergil. Damnabis tu quoq; uotis. Quod & Seruius sentit: ut nõ parum mirer, cur Macrobius uoti damnatos interpretetur, qui uota soluerint, & non potius idcirco obligatos ad obseruationem uoti, quia quod petierant impetrauissent, in qua re Nonij quoq; Marcelli diligentiam non satis probo, tametsi sciam ex re cẽtoribus plerosque Macrobium sequi.

l l.fideicõ. §. si rem de legatiij.

c ¶ §. VERBVM ex legibus. Quod mens una cum uerbis legis possunt, id sola eius mens potest, dum de ea constet. Cum ergo certa est legis sententia, etiam si uerba eam non exprimant, expressus à lege is casus dici potest[m]: & propterea nihil refert etiam si materia pœnalis uel odiosa sit[n], cum non per extensionem, sed per expressionem casus censeatur explicatus. Tũc autem mens dicitur certa, cum uel in lege exprimitur, uel unica tantum ratione, ita quod nulla alia adduci possit, colligitur

tum & obligationem pertinet. ¶ Verbum [c] ex legibus, sic capiendum est, tam ex legum sententiis

m l.præter. de ope no. nũ.

n l.cũ mulier. ij. fol. mat.

tur [o]: uel per argumentum, necessario & euidentissime concludens, ita sensisse legislatorem infertur [p]. Et in his casibus actio ex lege directa oritur: quod si de mente non constet, sed per interpretationem Iurisconsultorum lex ad eum casum porrigatur, rem tacite decisam dicitur. Tuncq; potissimum de legum extensione tractamus. Hoc autem casu actio quæ conceditur non directa, sed utilis est [q]: quoniam ex mente legis præsumpta propter utilitatem recipitur. Sed & si de aliquo casu nihil actum sit, cum uerisimile est legislatorem si de eo cogitasset, idem quod de alio simili dispositurum, utiliter ex ea lege agetur [r].

o gl.l.quãuis. de fideicõ. p Fel.c.in nostra de rescrip.xj co.

q l.curatoris. C.de ne.gẽ.

r l.tale.in fin. de pact.

d ¶ SENTENTIA. Eadem uidetur esse mens seu sentẽtia, & ratio legis ut pleriq; omnes aiunt, aliqua tamẽ differentia est, quia ex ratione deducitur sentẽtia, & propterea nunquã legis decisionẽ protrahimus, ubi nõ æque tanta ratio sit, quo fit ut si ex duabus rationibus aliquid sit introductũ, si altera tãtum afferri possit, dispositio locũ sibi nõ uendicet [s], nisi clare constet ex mente legis uel alteram sufficere [t]: qua ratione & tũc ad casum similẽ, si mẽs hoc uelit, fiet extensio, tãetsi non æque tãta ratio ea fieri suadeat, quod Socinus annotauit [u]. Hinc etiam est quod correcta legis ratione, lex sublata cẽsetur [x] si in huiusmodi ratio concludens non autem impulsiua sit [y].

s l.si iã.supra. de iur.omn. §.affinitatis.de nupt. t l.ij.§.ex his supra. de verbo. ob. u l.j.supra de leg.tut §.fœminæ. x Institut de nup.l.pspexit.supra q & à quib.

e ¶ VERBIS. Ea tamen præsumitur legis sententia, quam uerba ostẽdunt [z]: quapropter temere ab eis nõ est recedendum, quoniam plerunq; fallimur, dum legis ratio

nem per cõiecturas nos assecutos credimus, quod si de ea constet, non est dubium quin & inde coarctatio inducatur, & si res suadet, extentio, quod alias admonui, quapropter non tanta est uerborum uis, ut si quis aduersus sententiam legis faciat, quamuis in eius uerba non committat, possit idcirco euadere: atqui eodem punietur modo[a], ac si uerba quoq; uiolasset: quapropter qui triticũ uel oleũ filiofamil. credit, in S. C. Macedonianũ incidet[b]: & mulier cum intercedere pro eo uellet, si principaliter in se obligationem susceperit ex s. c. Velleiano tuuabitur[c]. Idem cum prohibitus donare, uiliori pretio uendat, uel interposito per fiduciam amico donet[d]. Non ita in eo est qui aduersus uerba committit, sententiam seruat, nam id impune licet.

a l.nõ dubiũ. C.de.ll.

b l.sed iulia.§. mutui sup. ad Mac.

c l.quãuis.§. si cũ supra ad Vell.

d Dy.c fi.de reg.iur.l.6.

PAVL. LIB. II. AD EDICTVM LEX VII.

SPonsio[a] appellatur non solum quæ per sponsionem dici, quod ex eo probatur cum promissum lex ait accipi quod nuda promissione uel pollicitatione, uel sponsione debetur[a]. Hinc & sponsalia[b] dicta, quod ueteribus moris fuerit per stipulationem ea contrahere: quapropter cũ lex ait[c], eos obligari qui spõsione propter suffragium contraxerint, de stipulatione ego intellexerim, ut qui mihi apud principem suffragatus sit, ut dispensationem aliquam obtinerem, non tamen ad promissum sibi pacto nudo præmium agere possit: licet nostrates iurisconsulti eam legem non intelligentes contraria opinentur:

SPONSIO. a¶ Sponsio uidetur solum de stipulatione dici, quod ex eo probatur cum promissum lex ait accipi quod nuda promissione uel pollicitatione, uel spõsione debetur[a]. Hinc & sponsalia[b] dicta, quod ueteribus moris fuerit per stipulationem ea contrahere: quapropter cũ lex ait[c], eos obligari qui spõsione propter suffragium contraxerint, de stipulatione ego intellexerim, ut qui mihi apud principem suffragatus sit, ut dispensationem aliquam obtinerem, non tamen ad promissum sibi pacto nudo præmium agere possit: licet nostrates iurisconsulti eam legem non intelligentes contraria opinentur:

a l. faciendũ. supra de ædied.

b l.ij. de suo.

c l.j.C.de suffrag.

tur: cuius etiam lib. xxii. Amianus Marcellinus mentionem facit: nec quicquam nos mouet quod hic dicitur, omnis stipulatio promissio q; quasi hoc sensu alterũ superflueret, nam coniunctiua ostendit pro maiore declaratione id à Iureconsulto dictum, quod dubitari potuit ne stipulatio de sola interrogatione diceretur[d]. Sanè & alio significatu spõsio accipitur, nimirum cum quis interposita stipulatione certam pecuniam promittebat, ni ita esset sicut affirmabat: quo sensu Ciceroni, Quintiliano. Valer. Maxi. cæterisq; ueteribus ubiq; capitur, nec ex Iurisconsultis quidam abstinuere[e]. Hinc & sponsor dicitur, quanuis Accursius sponsorem cum tantummodo dici crediderit, qui sponte & à nemine rogatus pro aliena obligatione intercedat[f].

si[b] interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissio

d glor. in l. §. de verb.

e l. si rẽ. supra de prescrip. ver.

f gl. in rub. in autẽ. de fid.

b ¶ SPONSI. Quidam interpretatur, id est promissi: quod non conuenit, cum promissionis interrogatio non fiat, sed ideo interrogemus, ut promittatur: uerius ergo est ut de sponsalia contrahente intelligamus. Cum igitur exemplum hoc Iurisconsultus adducat, aperte ostendit, sponsionem tantummodo de stipulatione dici, alioquin si quamlibet pactionem sponsionis appellatione comprendi, prout communis est sententia, uoluisset, non erat de una specie stipulationis solum hic exempli causa loquendum. Nec obstat[g], quod si in nouissima parte pactorum scriptum sit, Titius rogauit, spopondit Meuius, hæc uerba non tantum pactionis loco accipiuntur,

g l. iurisg. §. quod fere. de pact.

sed etiam stipulationis: quia pacti uim habent, non ex uerbo spopondit, sed quia iam in modum pacti promissio præcesserat, & ideo lex in nouissima pactorum parte ita scriptum ait.

h l.j.C.de ve-sur.

c ¶ PROMISSIO QVE. *In scriptura promissio*[h] *uidetur pro stipulatione accipi, quod tamen in testimonijs nõ est, quoniam uerba testium ambigua aduersus eũ qui produxit interpretantur: id autem uerbũ ambiguum esse certum est, cum etiam simplex pactio promissio dici possit.*

fio´que.

IDEM LIB. IIII. AD EDICTVM.

LEX VIII.

VErbum oportebit, tã præsens quàm futu-

VERBVM oportebit.

a ¶ Exemplum legis est, cũ quis promittit quicquid dare facere oportebit, nam etiã ex ui sermonis præsens cõprenditur, cum qui dare facere debet tempore cõtractus, etiã post contractum dare facere teneatur, nec enim per eũ cõtractum extinguitur præsens obligatio.

b ¶ PRAESENS. *Tempus præsens ad præteritum nõ refertur, nisi adiunctum participium id suadeat, ut cum dicimus, troia capta est: aut cum id præteritum etiã nunc durat*[a]. *Qua ratione futurũ quoq; nõ comprendit*[b], *nisi natura actus aliud inducat: ut cum lex punit eum qui delinquit, futuris enim negotijs lex prouidet. Idẽ in testatore qui dixerit, quas pecunias legaui uel lego sine diei appositione deberi annua bima trima die uolo, referetur enim hæc clausula etiam ad ea legata quæ deinde uel*

l. ỹbũ erit. infra eod.

a l.is qui put. ait. supra quod vi.

b l. si stip. §. cum stipulamur. supra de ỹb. ob.

in eo-

in codicillis faciet [c], nam hæc uoluntas durare præsumi
tur. Sed & dispositio de re præsenti facta ad futuram c l. talis. de le
actionem trahetur [d], quapropter & quires ad se perti d l. fi. §. fi. de
nentes pignori supposuerit, de acquirendis quoq; egisse ui- lib. leg.
debitur, quoniã cum obligatio duret, censetur acquiren-
da ex præsumpta contra
hentium uoluntate lo- rum [e] tempus significat.
co accessionis cætero- ¶ verbo actionis [d], non con
rum bonorũ esse [e], licet e l. fin. C. quæ
aliam rationem Bartolus adduxerit. Cæterum & si præ res pig. l. fi
senti tempori addita sint uerba habentia tractum, nõ est qs soc. supra. p socio.
dubium quin futurum comprendant [f], idem & si de futu f l. si ita quis.
ris actum esse alia ratione præsumamus de leg. j.

c ¶ FVTVRVM. Id tempus regulariter nec ad præ-
sens neq; ad præteritum refertur, nisi dispositio tractum
habeat, ut quia in futurum quoq; duret: ueluti si promit-
tã, qd' dolus malus aberit [g], intelligetur etiã ut in præsen g l. noui. supra
ti nõ adsit, cum qui hodie dolus adest, etiam in posterum iudicia. sol.
perseueret: & qui confirmet quod in codicillis scriptum
erit, etiã quod codicillis iam factis legauit, cõfirmasse cre h l. plotiana.
ditur [h]. Sed & cum materia ita suadet præsens pro futu- supra de co
ro, & futurum pro præsenti sumitur [i]. i dit. 32. q. §. si paulus.

d ¶ §. ACTIONIS. Actionis uerbo improprie ac-
cepto contineri exceptionem dubium non est [k], quia ex- k l. j. supra de
cipiens agere dicitur, quod tanto magis procedit, cum de excep.
eo excipitur, quod in formam actionis deduci potuisset:
ut si quis compenset, sed Bartolus huiusmodi exceptio-
nem proprie actionis uerbo contineri credidit, cui nõ as- l l. amplius. s
sentio, quia lex uideri eũ agere dixit [l], & propterea eũ fi. supra rem
rat.

cui sacris interdictū sit, licet agere prohibeatur, compen
m c. cū inter. de exc. sare tamen posse existimo[m], quæ sententia humanior est.
Cæterum & is prouocator cui iudex ex officio succurre
n in.l.j.supra de iurisd.om. iud. rit, non proprie agere dicetur, sicut nec reus eo casu excipere, quod plerique omnes sentiunt[n]: qui uero replicationem obijcit: actionem
o inst de repl. in prin. intendere proculdubio dicitur[o]. tinetur exceptio[c].

VLP. LIB. V. AD EDICTVM.

c ¶ EXCEPTIO. Eius enim descriptio repugnat, cum exceptio sit actionis exclusio, tametsi dilatoriæ & solius intentionis exclu-
p Abb. rub. extra. de excusa. siones, proprie quoq; exceptiones dicantur[p], uerbū enim generale est, idemq; quod præscriptio significat. Fortunatianus tamen rhetor, Præscriptio inquit, actionem excludit, translatio differt.

LEX. IX.

MArcellus apud Iulianum tractans notat, verbo rapuisse[a], & scissum[b]

a l.iij.§.nō solū supra de incend. MARCELLVS. a ¶ Rapuisse. Hoc clarius locū sibi uēdicat, cum quis scindit frāgit ue ui adhibita uel eo animo, ut si prohibeatur uim adhibeat[a]: alioquin
b l.i ij. supra ne quis iu. rapere est etiā de manibus auferre[b]: & qui uerbis puellam seducit, eam rapuisse dicitur[c]. Sed & furari rapere
c c.si.36.q.j. est[d], improbior tamen fure, quāuis manifesto, est raptor
d l.si quis exdo supra de fur. Quod cum ita sit, cur leuius punitur? manifestarius enim
e l.ex malefi. ff. de acti. fur quadruplū cūræ ablata īfert, raptor triplū[e]: an quod fur potuit dominum latere, raptor minime, unde ex furto potuit maius damnū domino inferri, qui nisi noxiū deprendisset, nesciuisset aduersus quē ius suum persequeretur

ture. Quapropter cum uterq; manifestus sit, grauius fur quam raptor plectitur, alij tamen aliter sentiunt.

b ¶ SCISSVM. Laceratũ, fractũ, quassatũ. Sanè & uerbo corrupisse scissum fractũq; cõtineri in. l. aquilia dicitur: quapropter sunt qui hic rupisse legant, nõ rapuisse. Subdit huius responsi arg. Dinus, si lex municipalis certa pœna multet eũ qui de domo uicini aliqd rapuerit, qui uel solus fores effregerit, cõtineri. Quid si igne adhibito corruperit: & idem dici posse ego existimauerim.

& fractum contineri, & vi raptum.

IDEM LIB. VI.

LEX X.

CREditores accipiendos esse constat eos quibus debet ex quacũq; actiõe vel persecutiõe [b] vel iure ciuili[c]

Alex. cõsi. 103. in fi.

CREDITORES. a ¶ Actione. Non tamen reali, cum qui rei uendicatione conuenitur, improprie debitor dicatur, ut Accursius & cæteri existimant [a]: quod ego non probo, quia negari non potest, qui rem meam possideat restituere eam mihi debere: nec nos mouet quod lex eum nullo iure teneri dicat, quia & ex additione pronominis, & ex narrationis argumento appareret nullo iure personam ipsam obligari, sed non ideo cõsequens est, ratione rei debitorem non esse.

a Insti. de act. in prin. & §. 1.

b ¶ PERSEQVTIONE. Quam uulgo officium iudicis merum appellamus, ea causæ omnes mixti imperij absoluuntur. [b]

c ¶ IVRE ciuili. Hoc iure stipulatio inuenta est, & emphy

b l. pac. §. 1 infra eo.

emphyteusis, literarũq; obligatio, & quæ ex sponsalia largitate, uel tutela prouenit: nã & hæc VII. tab. uerbis inuẽta est. Sanè & iure ciuili debetur, qd' ex iurisgentiũ contract. debetur, id enim ius q̃rites approbauere [c].

c l. iurisgẽ. supra de pac.

d ¶ SINE ulla. Qui ergo ipso iure tenetur, si exceptione perpetua, puta pacti de non petendo, tutus sit, debitor non est, nec quid ipso iure sit curamus, sed quid in effectu. (sine vlla [d] exceptiõis perpetuæ remotione) vel honorario vel extraordinario [e] siue pure siue in diem, vel subconditione [f]. Quod si naturaliter debeatur, non sunt loco creditorum: sed & si nõ sit mutua pecunia, sed contra-

e ¶ EXTRAORDINARIO. Cum desiderẽte ciuili actione suggerẽte æquitate in causis iurisdictionis officium suum prætor impertit, ut cum filiumfãmi. tuetur qui uiaticum suum alteri mutauerit [d], & quosdam casus supra habemus sub rub. de uar. & extraordi. cogni.

d l. cũ filio, supra si certũ petã.

f ¶ SVB conditione. Si omnino sit extitura dubium nõ est, ut Pont. ait [e], esse creditorem. Si uero incerta sit, non est creditor, nisi ex larga significatione: at ubi euenerit etiam retro uidebitur proprie fuisse creditor [f], quod in legatis non est, nec enim in eis regulariter conditiones trahuntur retro [g].

e in. l. j. si cert. peta.

f l. is cui. supra de acti.

g l. j. ℣ serui. ad Sill. l. legitima. de pact.

g ¶ NATVRA. De naturali obligatione quam lex ciuilis fouet hic non agitur: quia de ea superius actum est, cum de iure ciuili dixit [h], multo minus uero de ea intelligendum est quam lex ciuilis reprobat, quoniam hoc

casu

casu creditor dici non potest. Supereſt ergo ut de ſimplici naturali obligatione loquamur, quã ius noſtrũ nec tuetur, nec infirmat. Ea duplex est [i], altera iure naturæ efficax, quæ ideo actionem non parit, quoniam iuris ciuilis sunt actiones, exceptioni uero sufficit & compensationi & pignoris retentioni: quoniã id non est alium impetere, sed se tueri, quæ naturalis defensionis species est. In hac creditor proprie non dicitur, quia actionẽ hæc ex causa nullam habet: largius tñ accepto sermone dici creditor poterit, & ideo fideiussor illa accedit [k]. Altera uero quæ ad antidora id est remunerationẽ pertinet, nec eo quidẽ iure ex se efficax est: quapropter ex ea debitor nullo modo dicitur: iuncta tamen alij actui plurimũ potest. Hinc est quod remuneratoria donatio insinuatione non indiget, ex ingratitudine uel filijs deinde natis, nõ reuocatur, inter uirum & uxorem permittitur, quapropter cãm sufficiẽtẽ contractui præstat in bono uiro præsumitur alienationẽ rei ad ecclesiam uel minorem pertinentis, alioquin reuocabilem, confirmat [l].

[i] Barto. l. ex hoc. supra de insti.

[k] l. fideiusso. oblig. ſ. ij. supra de fideiu.

[l] Iaſ. in. d. l. ex hoc.

h ¶ SED contractus. Subaudi quilibet alius, ipse castigatius in antiquo codice scriptum inueni, seu contractus, quod magis placet.

CREDITORVM a ¶ Pecuniam. Videbatur enim

actus [h] creditores accipiuntur.

CAIVS LIB. I. AD EDICTVM PROVIN.

LEX XI.

CReditorũ appellatione nõ tantũ hi accipiũtur qui pecuniã credidere,

enim ita tantum accipiendum cum credere dicamur cuicumq; rei assentiamus alterius fidē secuti: sed tamē cōmunis usus peritorum creditorē generalius accipit, quacunq; ex causa quicquā debeatur: merito ergo usum magis quàm etymologiā attēdemus. Quāuis tamen de creditore, ita dicamus, non idē erit de uerbo credere, uel nomine creditū: hæc enim solū indicant qui alterius fidē sequutus sit, ut Barto. sensit atq; alij plerique. Tenent Salicetus, Fulgosius Pōtanus contra[m].

m l.j. supra si cer. pe.

sed oēs quibus ex qualibet causa[b] debetur.

VLPIA. LIB. VI. AD EDICTVM

LEX XII.

SI cui ex empto vel ex locato vel ex alio vllo debetur contractu, sed & si ex delicto[a] debeatur, mihi vi-

b ¶ CAVSA. Puta edicto, ut ait Accur. sius. Sed hic ego generaliter malim quacunq; ex causa, non solum contractu, sed etiam quasi contractu: qua ratione & cessionarium proprie creditorem esse cæteris consenserim[n].

n in. d. l. j.

SICVI. a ¶ Ex delicto Id dubium erat, cum delinquentis fidem sequutus uideri non posśit creditor, tamen idem quod in cæteris causis est, quoniā delinquēs uidetur pœne semet obligasse: idēq; est in eo, cui quid ex legato fideī ue commisso debeatur: nam hæres adeundo illi promittere censetur[o]: proprie ergo creditores hi propter usum autoritatēq; prudentiū dicentur, quāuis huic significationi legis fictio causam dederit. Hinc est quod hic dicitur, creditoris loco esse: & alibi legatū quasi æs alienum

o l. apud Iul. §. fi. ex quibus cau.

alienum soluip: alibiq; lex non solum creditoribus, sed etiam legatarijs prouidere se dixitq.

p 1.j.C.de bonis aut iud.

q 1.fi §. licen. C.de iu.del.

b ¶ EX POPVLARI. Intellige in actione qua'principaliter iniuriam publicam seu ius populi prosequimur: nam ante litem contestatam locupletiores non sumusr, nec fideiussor nobis obligaturs, sed si principaliter aliquis sit læsus, puta quia uiolatu eius sepulchrũ, uidetur etiã ante litis contestationem creditoris loco esse, quapropter & tunc procuratorem constituit, & alius nemo admittitur, si ipse agere uelitu, & hoc Accursius probat.

r 1 pen. supra de pop. act.

s 1. si qs pro. in fi. de fid.

t 1.licet de p cur.

u 1. iij. supra de sepultu. viol.

c ¶ §. MINVS soluit. Id est soluere uult, ut Iac. Barto. & Albe. interpretantur: nam si creditor quamuis post tempus solutionem recepisset, non posset amplius illam acceßionem quæ ex mora orta est petere, Ipse hanc expositionem non probo: quia quamuis creditor amplius petere non posit, non tamen sequitur quin minus sit solutum, licet ideo non petat, quia recipiendo sine protestatione uidetur remisisse, faciliterq; remißio huius acceßionis præsumitur, cum non nisi iudicis officio debeatur. Quapropter si creditor nolit recipere, & debitor debitam summam sine temporis acceßione deponat obsignetq; non liberatur: quod omnes hic probantv.

x 1.iiij.C. de posit.

v 1.obliga.C. de sol.

d ¶ TEMPORE. Eadem ratione dicitur etiam quis plus

plus tempore petere, quando ante tempus petit, & propterea in pœnam duplicantur illi induciæ [z]. Sed nunquid cum usuræ hodie omnino sint prohibitæ locum habeat hæc lex? & si creditoris nihil interfit esse tardius solutũ, ut quia non est mercator, nec qui propter hanc moram quicquã damni subiuerit, non procedere, mihi uidetur uerius.

z §. plus. de actionibus.

IDEM LIB. VII. AD EDICTVM.

MVLIERIS. ¶ Viripotens. Et hoc si uerba proprie accipiantur, alioquin ex lata interpretatione etiã non uiripotens mulier est, nimirum quia muliebris est sexus [a], nec etymologia repugnat cum à mollitie dicatur, ut Varro & Lactantius aiunt. Sanè si fœminam empturo uenditor dixerit, non esse mulierem de corpore intelligemus [b], nec enim de sexu uerisimile est tunc fuisse dubitatum [c]. Et M. Cicero cum obiurgaretur quòd uirginem senex duxisset, eras inquit mulierem reddam.

LEX XIII.

MVlieris appellatione & virgo viripotens [a] continetur. ¶ Res [b] abesse videntur, vt Sabinus ait, & Pedius probat, etiam hæ quarum corpus manet forma [c] mutata. & ideo si

a l. arg. §. muliebri. ff. de aur & argẽ. leg.

b l. alioquin. de contrah. empt.

c l. quæritur. §. mulierẽ. de ædil.

b ¶ §. RES abesse. Et propterea non uidetur exhiberi quod mutata forma exhibetur [d], nec commodatum depositum ue reddi, nisi in eadem causa reddatur [e].

d l. iul. §. si qs. supra ad exhib.

e l. iij §. si redita. supra commo.

c ¶ FORMA. Ex forma enim res ipsa nomen assumit: quapropter & ubi ea deest, rei quoque nomen deficit, nisi quid minimum de forma mutatum proponatur

tur[f]. Sanè materia, substantia, forma solēnitas simul differunt. Materia est unde quid conficitur, ut in scypho metallum, in contractu consensus. Substantia est per quam materia in certam speciem deducitur, ut in uasis, uel uestibus artificium, in emptionis contractu pretium. Forma est quæ certe illi speciei nomen dat: in iuribus uero pro forma id requiri dicitur quod ordinem respicit, ut in stipulatione quod præcedat interrogatio, incōtinenti responsio sequatur[g]. Solennitas actui perfecto extrinsecus accedit, ut autoritas tutoris in pupillorum, agnati consensus in mulierum contractibus. Promiscuè tamen hæc doctores quandoq; accipiunt[h], substantiaq; generaliter definitur, quæ ad rei essentiam necessario requiritur: quapropter materiam, formam, solennitatemq; comprendit.

f l.j. in fin. supra de vēt. inspi.

g Bald. in c. j. de no. for. fid.

h l. in vēditionib⁹. de cōtrad. empt.

d ¶ VIDERI abesse. Et propterea res ipsa rursus simpliciter petetur, tanquam si nihil restitutum sit[i]. Secus si ideo petatur quia aliquid illi extrinsecus desit: puta, cum quis dedit fundum, nec de euictione cauit: non enim simpliciter fundum petet, sed addita causa, ut de euictione caueatur[k].

i l. etiā. supra de solut.

k l. iul. §. j. supra de ver. obli.

c ¶ IN MANVS pretio, id est artis. Verg. Artificūq; manus inter se, operumq; labores Miratur. Iulius Solinus: Ea ædes manus Dædali ostēdebat. Sed quid si per huiusmodi mutationem res facta sit pretiosior? Et ratio iuris consulti ostendit tūc rem nō abesse: nō poterit tamen

l §.si quis in aliquo. ist. de rerū diu.

is qui restituit expensas repetere[l]: quia sibi non licuit, ut re quam alienam sciebat esse tam ingeniosum.

f ¶ §. DESINERE. Lex Attinia furtiuā rem vsucapi prohibebat[m] nisi in potestatē domini reuersa esset, de-

m l. sqetur. §. quod autē. supra de. vs.

sijsset q; res abesse. Declarat Iuris cōsultus desijsse abesse, si in domini potestatē li

berā ēet reuersa: quod re ꝙ Desinere[f] autem abesse intelligē dūmodo domi res tūc videtur, cū sic redit ī nus qui sciuit rem fuis- ptātem, ne amittere posses- se sibi subtractā sciat sionem possimus[g], ob hoc etiā reuersam[n]. nam et quod furto pridem subtra

n l. qui filiū. §. pe. supra pro empt.

tunc si rursus cōtracte-

o l. inter. ī fi. §. de furt.

tur, noua actio furti dabitur[o]. uerba eius legis hæc à Gel lio commemorantur libro XVII. Quod subreptum erit eius rei æterna autoritas esto. id est, æternum tempus ad usucapiendum, ut alibi declarabimus.

g ¶ POSSIMVS. Sed quō dominus possessionē rei suæ amittere pōt? ꝙ si ipse eā per uim recuperauerit, dubiū

p l. si quis. C. ad. l. Iul. de vi priv.

nō est posse ab eo auferri: quoniā ī interdicto recuperā de exceptio dominij reijcitur[p]. Sed et si nō furi sed successo-

q l. ij. in fi. supra de trit.

ri eius particulari abstulerit, etiā per triticariā cōdictio-

r c. sæpe de rest. spol.

nem restituere possessionē cōpelli potest, ut Accursius ait[r]

s l. si coloni. C. de agr. lib. x.

idemq; est si dominus ipse sponte rem habuerit ab eo qui

t c. reintegr. iij q. j. l. rē. quæ nobis. supra de acquirē. pos.

uiolēter à possessore rapuerit: nā si dominus hoc sciebat, ex æqtate iuris canonici possessori succurritur[s], cui nec lex ciuilis aduersatur, ut aliqui sentiūt. Sed ꝙ illud ex- peditū est, redintegrādæ possessionis beneficio huic pro- uisum esset[t], quod ex cōmuni sentētia etiā malefidei pos- sessori cōpetit aduersus eū qui uel titulo possideat[u], quo

niam

niã recẽs hæc possessio cladestina et uitiosa præsumitur x Vbicũq; ergo aliquo huiusmodi interdicto abstrahi à domino possessio posset, res non desinere abesse uidetur.

h ¶ §. ABEST. Abesse uerbum plurifariã in iure accipitur. In stipulationibus absentes sunt, qui inuicem se exaudire nequeunt: in

da est. ℣ Abest h & ea res præscriptionibus y qui y Insti. de usu cap. in prin.
quæ in rebus hũanis nõ est. in eadem prouincia, seu

PAVL. LIB. VIII. territorio non sunt: in
AD EDICT. iudicijs absens est, qui
LEX XIIII. ad eum actum nõ est ci-

LAbeo & Sabinus existimant, si uestimentum tatus, uel quamuis citatus, non adest. Idem &
scissum reddatur, vel res cor in eo quem citare diffirupta reddita sit veluti scy- cile est z. In legũ dispophi collisi, aut tabula, rasa sitione absens est, qui
pictura, videri rem abesse a, lõge abest a, si uero pro pe sit, non uidetur ab-

z l. aut qui. supra eo vi.
a l. iiij. §. abesse. supra de dam. inf.
b l. fi. vbi aut tẽ. C. de bo. quæ lib.

sens, sed expectari debet, ut Bald. sensit b. Illud dubium nõ est, qui mortui sunt, absentes esse, uel quia mortui nõ sunt, ut Atticus apud Ciceronem in Tuscul. disputat, uel quod uerius est, quia reuerti & adesse amplius non possunt. Hinc iudex datus donec præses abscit c, procedet etiã eo mortuo, quia non solum abest qui ad tempus, sed & q perpetuo absens est. Cum ergo hæc dictio uarijs modis accipiatur prudens iudex ex subiecta materia quæ interpretatio capienda sit dijudicare debebit.

c c. si deleg. de off. dele. j. 6.

LABEO & Sabinus. a¶ Videri rẽ abesse. Et propterea adhuc res petetur, nec ideo aliquis libera-

tur quod ita soluerit, Quãuis ergo solutione eius quod debetur liberationẽ cõsequamur, non tamen generaliter hoc uerũ est. Nam et si res soluta potest auferri, ut quia alteri pignorata[a] uel sub conditione legata[b], non uidetur soluta. Idẽ si aliquod ius extrinsecus deficiat, ut quia de euictione cautum nõ sit[c]. Sed & si non eo quoniam earum rerum præ titulo habuerim quo tium non in substantia, sed mihi debebatur, sed in arte positum.

a l. si rem. l. q res. supra de sol.
b l. nõ quod. supra de lega. j.
c l. iul. §. qui fundum.

prætiũ præstiterim, ab- Item si dominus rem quæ esse uidetur. Sanè in no- sibi furto aberat ignorans, stro casu si rei debitæ forma immutata non est, & pretium in substantia non in arte positum sit, quale est in uulgaribus indumentis, uideretur rem peti non posse, sed in id quod interest rem non fuisse diminutam agendum[d], in qua tamen realiter solet distingui, ut in contractibus bonæ fidei actione prima ad rem ipsam agatur[e], idemq; in actione ex testamento quæ bonæ fidei naturam imitatur[f], in stricti uero uris contractibus actione de dolo agi in id quod interest oporteret[g].

d l. exhibitionis. C. ad exhib.
e l. iij. §. si redita. supra cõmod.
f l meuius. §. in fundo. supra de le. j.
g l. & eleg. §. non solũ. supra de dol.

b ¶ IGNORANS. Quid si sciens? & si ab alio emat idem est: quia non ideo uidetur furem liberasse, quin ab eo rem petere possit. Si uero ab ipso fure emat, hic uidetur probari tunc rem nõ abesse, quod probo. Sed quid si huiusmodi res sibi pure legata esset, nunquid eam ab hærede emendo censeretur legato renuntiare? Et Bart. non renuntiatum credidit[h], quapropter & hoc casu res uiderctur abesse, sed contra Bart. crebrior est sententia.

h Barto. in. §. duo fratres. in. 12. q.

Eme

c ¶ EMERIT. De facto: nam iure rei suæ siue sciens siue ignorans emptor nemo est[i], licet pretium solus repetat qui ignorans emit. Et hinc colligitur, si quis Titio prædia leget præter ea quæ à Sempronio emit, tametsi emptio ipso iure nulla fuerit, excepta tamẽ uideri. Licet enim in effectu emptio nulla, non sit emptio, appellationem tamen istam de facto sortitur, idq; satis est.

i l. suæ. supra de contrah. emp.

emerit[c], recte dicitur res ab esse, etsi postea id ita ẽe scierit, quia res ei abesse videtur cui pretium abest[c].

d ¶ QVIA uidetur. Et sic pretiũ loco rei succedit, quod in uniuersalibus ueru est[k], ut in hæreditate uel dote[l], in particularibus minime[m], nisi cum quis ideo cõuenitur quia locupletior sit factus[n], non enim minus locuples est qui pretium quam qui rem habet: nisi item cõtra eum agatur qui debuit id agere ut rẽ actor sine pretij alicuius solutiõe haberet: nã si id nõ fecerit, pretiũ qd' actori abest restituet, ut hic in fure, & alibi in hærede qui rem legatã soluere debuit[o], e ¶ CVI pretium abest. Si à fure ipso ignorans emerim, rẽ ipsam ab eo petã, uel etiã ipsum pretiũ, si ita mihi magis placeat: nam qui rem ab eo emit, qui absq; pretio dare tenetur, uel ipsam rem rursus petit, uel pretiũ quod sibi abest[p], idq; crebriore calculo receptum est, licet alij rem in obligatione, estimationem in solutione esse crediderint[q]. Sed quid si ab alio ignorans emerim? Et non uideretur rem abesse, quia tunc pretiũ nõ abest: eum enim rei meæ emptio non ualuerit, pretium repetã. Nec dicitur ei abesse pretium, qui ad illud conseqũdum

k l. impe. §. fina. supra de leg. ij.
l l. res i dotẽ. supra de iure do.
m l. venditor. supra de hæred. ven.
n l. si ipsa. cp̃ met. cau.
o l. plane. §. cp̃ si rem. de leg. j.
p l. si filio. §. j. l. illud. supra de do. cau. mor.
q d. §. quod si rem.

actionem habet, sed cum electionem domini esse supra dixerim, si contra furē agere maluerit, uerius est uideri rē abesse, & ita Iurisconsultus hic intelligi debet.

f ¶ §. REM *amisisse uidetur. Hoc uerbum proprietatem hic denotat, si enim anulus mihi in mare elapsus sit non solū iuris interpretatione, sed etiā uere eū dicor amisisse.*

¶ Rē amisisse videtur [f] qui aduersus nullum eius persequēdi actionem [g] habet.

g ¶ ACTIONEM. *Nam qui actionē habet rem habere uidetur, & quod nos, alteri dare,*

VLP. LIB. X. AD EDICTVM

LEX XV.

f l. si quis mā da. Titij. supra de neg. gest.

uel personali actiōe cogimur [r]*, abesse à nobis dicitur: & hoc iuris interpretatione uerū est, alioquin in executione facti aliud est, tum propter litis frustrationes, & dubios euentus, tum quia tutius est rei incumbere: quapropter lex municipalis quæ in rei suæ uenditore aliquid corrigat, in eo non seruaretur, qui sibi debitā rem uenderet* [s]*: & ideo minus est actionem habere quàm rem, ut in regula iuris habetur.*

BOna ciuitatis abusiue publica dicta sunt: sola enim ea publica sunt, quæ popu. Rom. sunt.

s Docto. in. l. gallus. §. videndum.

a l j. supra de mād. prin.

BONA *ciuitatis. Ius imperij Romani ad populū pertinebat* [a]*, donec per legem Rhemiam populus in Augustum Cæsarē ius omne trāstulit: merito ergo quæ ad Rempubli. Romanam pertinebant, publica dicta sunt, quasi populica. Ad Romanorum tamē similitudinem, & quæ in alijs ciuitatibus cōmunia uniuersorum erant, publica*

blica dici cœpta sunt: semper enim apud quascunque nationes ius supremum populi fuit, idq; uel legis diuinæ institutio ostenditur. Nam cum hominem creauit Deus, illi in cætera quidem animantia ius & dominiũ concessit: hominum autem ut alteri alter seruiret non indixit. Vnde principio rerum non diuina iussione, sed ex populi consensu Reges assumpti sunt, quod & post Romani imperij occasum seruatum fuit cũ Carolus Magnus à populo Roma. Augustus electus est, & à Pontifice Leone sacro oleo inunctus, quod ius populi hodie Gregoriana lege in septem Germaniæ primates translatum est. Sic & Franci Chilperico electo, quod regno idoneus non esset, Pipinũ πανηγυρικῶ consilio substituerunt. Et cum Pipini proles à maioribus degenerasset, rursus Odonem, mox eius fratrem Robertum, & deinde Roberti nepotem Hugonem ad summum fastigium euexerunt: is Hugo est qui uulgo Capetus dicebatur, unde oriũdi sunt qui etiamnum Francorum rebus moderãtur, & quod de maximis hisce regibus, nimirum Romano & Franco, dictum est, idẽ & in inferioribus obseruatum fuisse, qui historicos legerit deprendet: ut merito censeam diuina lege eum iustum principem esse, qui ex populi consensu regnet, quod & Aristoteles tradit: qui uero inuitis dominetur, eum Tyrannum esse, etiam si Cæsar sit, à septemuiris electus, uel quaqua alia ratione ciuili iure potentiam suam tueatur. Vnde cũ magna regna non ex subditorũ cõsensu, sed per uiolentiã primo constituta sint, merito diuus Augustinus LIB. de ciuit. dei quarto, magna latrocinia esse dixit, adducto etiam Piratæ cuiusdam exemplo, qui comprensus

& ante Alexandrum Magnum adductus, cum interrogaretur, Qua causa mare haberet infestum? Quid tibi, inquit, ut orbem terrarum habeas infestum? Sed quia id ego exiguo nauigio facio, latro uocor: tu quia magna classe, imperator.

EVM qui. a ¶ Vectigal est quod pro rebus ciuitati inuectis uel euectis publico solui

a l. ex præstat. C. de vect.

tur: ea est octaua pars unde Octonarij quãdo quæ dicti exactores: sicut & uigesimarij, & ducennarij. Sũt & fundi uectigales, qui ciuitatum sunt & mancipibus ita locantur, ut certum uectigal Reipublicæ pendant, quod in disputationibus, à me annotatum est, lib. III, cap. X.

CAIVS LIB. III. AD EDICTVM.

LEX XVI.

EVm qui vectigal[a] pop. Romani conductũ habet, publicanũ[b] appellamus nã publici appellatio in coꝑ pluribus causis ad pop. Ro. respicit: ciuitates enim loco priuatorum habeantur.

b ¶ PVBLICANVM. Quod publicum redimat, simpliciter enim publicũ accipitur pro uectigali. M. Cicer. Tranq. & Tacito. Iabolenus, Qui operas in publico, quod uectigalium causa locatum est dat, Reipubli. causa non abest[b].

b l. miles. supra exquib⁹. cau. ma.

c ¶ CIVITATES. Atqui regulariter quod iuris de fisco statuimus, etiam de priuatis constitutum censetur,

c l. item. §. in prin. supra de petit. hæred.

& econuerso[c]: quapropter licet uerbum publice proprie ad fiscum pertineat, non tamen idcirco differentia iuris aliqua inducitur. Sunt tamen quidam casus, quibus

plus

plus tributum est fisco, quàm cæteris ciuitatibus: ut in l. Iulia peculatus, ut aliqui sentiunt: item in redhibitione rei morbosæ, quæ ex ædilitio edicto fit [d]. Sunt & alij cũ ciuitatibus omnibus plusquàm priuatis conceditur. ut in præscriptione uel usucapione, quæ uel longiori tẽpore [e], uel nullo modo conceditur [f]: Idẽ si mancipiũ furto illis sit subtractum [g], atque id genus multa similia [h]. Sed nunquid ciuitatibus concedenda sit restitutio in integrum? & omniuniter concedi aiunt [i]: quoniam cum per administratores rogantur si in cõtractu uel iudicio lesæ sint, iusta est causa restitutionis, idemq; in oppidis huiusmodiq; uniuersitatibus [k]: quod uel maxime procedit, si in eis sint & pupilli, & furiosi, & uiduæ & id genus, qui aliàs iure communi restituuntur.

d l.j.§. illud. cod. tit.
e l.fi.C.de sacro san.ecc.
f l.vsucap. supra de vsu.
g l.mancipia. C.de ser.fu
h l. ciuitas. supra si cert. pe.
i l.rempu.C. de iur.reip. lib.xj.
k l.resp.C.ex qb.cau.ma.

VLP. LIB. X. AD EDICTVM.

LEX XVII.

INter publica [a] habemus, non sacra, nec religiosa, nec quæ publicis vsibus sunt destinata, sed si qua sunt ciuitatum velut bona, seu pecunia seruorũ ciuitatũ, procul dubio publica habẽtur. publica vectigalia intelligere debemus ex quibus vectigal

INTER publica. Publicæ res proprio sermone sunt, quæ populi Romani sunt, sed & quæ ciuitatum in usu publico sunt, per similitudinem publicæ dicuntur [a]: latissima uero significatione, etiam si in publico usu non sint, ita tamen appellantur [b]: quem sensum Iurisconsultus hic sequutus est, & propterea non publica hæc esse, sed inter publica haberi ait. Sanè & quæ iure naturali

a l. sed celsus supra de cõtrahẽ. emp.
b l.in tãtum. §. vni. supra de statu ho.

c .§.i.de rerũ diuiſi. communia ſunt eorum uſus iuregentium eſt publicus[c]: et occupanti conceditur, quod non eſt in his quæ iure ciuili publica ſunt, de quibus hic agitur.

b ¶ FISCVS. Aeriarum populi erat, fiſcus principis, donec omnia princeps i fiſcum ſuum transtulit. Conſtat autem, ut Pedianus ait,[n] fiſcus[b] capit: quale eſt uectigal portus vel venalium[c] rerum, item ſalinarum & metallorum, & piſcariarum.

canone, indictiõe, oblatione. Canõ ordinarios principum reditus ſignificat, ut portoria, & eiuſmodi, quæ in urbiũ exitu uel ingreſſu ſoluũtur. Oblatio nomẽ ſumpſit, quod à popularibus olim oblatum principi id munus ſit: eo continetur octaua, uel uigeſima, uel quicquid ex conſuetudine de rebus promercalibus ſolet pendi, quarum mentio hic habetur. Indictio eſt quod edicto principis ſubditis inducitur, quod ut plurimum certam quantitatem non complectitur. Sed hæc quomodo in iure aliter diſtinguantur, infra diſſeram.

PAV. LIB. IX.

LEX XVIII.

MVnus tribus modis dicitur, vno donum[a] &

c ¶ VENALIVM. Hæc eſt octaua pars, ſicut metallorum decima[d]: in Salinis uero ea eſt uectigalis natura ut ſoli mancipes[e], hoc eſt, qui à fiſco hoc ius emerunt, ſal uendãt, idq; principis monopoliũ eſt, quod antiquis quoque inſtitutum fuit: quapropter Liuius Salinator dictus, idemq; in piſcarijs, ſecundum regionum quarũdam morem, obſeruatum eſt.

d l.cuncti .C. de metal.

e l.ſi quis .C. de vectig.

MVNVS. a ¶ Donum. Cum munus pro largitione accipitur

accipitur tanquam ſpecies doni eſt, ſignificatq; quod ex aliqua cauſa fit donum, cum uero non habito ad largitionem reſpectu ſumitur, tunc generaliter quælibet munera comprendit, atq; ita hic accipiendum eſt.

b ¶ ALTERO *onus. Et hoc ſenſu tripliciter accipitur, eſt enim munus patrimoniale, quod ideo ſic dicitur, quia cũ ſum ptu fit, patrimoniumq; diminuit: id quandoque perſonæ imponitur nulla facultatem ratione habita, ut eſt capitatio: quandoque ſecundum fortunam ſoluentis imponitur, ut quam collectam dicimus, uel indictum, ſuperindictum ue: aliquando nullo perſonæ reſpectu rei ipſi incumbit, ut tributum, & cenſus: ſubiturq; uel in ipſa re, ut cum hoſpitem recipimus: uel ex re, ut cum certam partem fructuum pendimus: uel propter rem, ut ſi pecuniam pro cenſu præſtamus. Eſt & munus perſonale, id nunc dignitati adnectitur, & hono appellatur: nunc ſordidum eſt, ut calcem coquere, arenam fodere: nunc nec honorificum, nec uile aliquid in ſe habet, ut cum ſubire curam publicæ pecuniæ aliquis compellitur. Eſt & munus mixtum, ut decaprotiæ[a], id eſt, decemprimatus: erant enim Decemprimi ex decurionibus exactores tributorum, qui fiſcalia detrimenta de ſuo ipſi reſarciebant, publicanis mancipibus ue non multum abſimiles. Ex his aliqua ordinaria ſunt, aliqua extraordinaria: quæ ordinaria ſunt ſic definiri Bartol. ait[b], ut ea ſint quæ à lege principe ue*

[a] l. fi. ſupra de mune.

[b] Bart. l. j. C. de mulieri. lib. xj.

pé ue impoſita ſunt, & certam formam habent.

c ¶ IMMVNITATEM. Ea à patrimonialibus nun-
c l.his oneribus. ſupra de muneri. quam conceſſa uidetur [c], nec qui à perſonalibus immu-
nis eſt ab honore excuſatus cẽſetur [d]: ſed & ſi immuni-
d l. cui muneris. ſupra eo.tit. tas per ampliſſima uerba cuiquã conceſſa ſit, non trahe-
tur ad onus ex improui
ſo inopinatoq; caſu in munitatẽ [e], appellari: tertio
poſitũ, ut ſi bellũ ſuper- officium, vnde munera mi-
ueniat: publice enim in- litaria & quoſdam milites
e Doct.ĩ. l.ſi ex toto. ſupra de leg. j. tereſt huiuſmodi con- munificos [d] vocati. Igitur
ceßiones tunc negligi [e]. municipes [e] dici quod mu-
d ¶ MVNIFICOS. nera ciuilia capiant.

Munera militaria ſunt
excubiæ, angariæ, geſta
tiones in uſum belli, de-
curſio cãpi, erectio ual-
li, atque id genus ſimi-
lia: qui ab his muneri-
bus immunes erãt Be-
neficiarij dicebãtur, qui
ſubibant Munifices, Fe-
ſtus autor.

VLP. LIB. XX.

LEX XIX.

LAbeo libro I. prætoris vrbani diffinit, quod quædã agãtur, quædam gerantur, quædam contrahantur: & actum [b] quidem verbum generale eſſe, ſiue

e ¶ MVNCIPES. Qui ſint infra latius oſtẽdetur [f].
f infra eod. l. municeps. LABEO. a ¶ Prætoris urbani. Sic aliquem ex libris ſuis inſcripſit Labeo.

b ¶ ACTVM. Hinc ergo apparet ſtipulationem pro-
a l.v. ſupra de verb.ob. prie contractum non eſſe, licet in ea tam reus credendi quàm debendi dicatur [a]. Sicut nec donationẽ, neq; liberationẽ, aut pactum refutatoriũ, idq; genus remiſſionis, cõ-

tractu

tractuũq; dissolutiones, nã in his uicissim obligatio non oritur, quapropter si lex municipalis de cõtractu uerba faciat, hi minime cõtinebũtur, idq; receptius est[b]: nisi ea dẽ ratio quæ in cæteris cõtractibus ꝓcedit, in his quoq; locũ habeat: nam cũ ex lata significatione etiã hi cõtractus dicantur[c], quanuis re siue verbis quid agatur, dispositio odiosa sit, ꝺ vt in stipulatione vel nu= ratione interpretationẽ meratione: contractum[c] sumet: quapropter si autem vltro citro´que obli= lex uetat sine agnati cõ= sensu ex contractu mu= lierem obligari, nec debitorẽ liberare poterit[d], constitu= tum enim ita est, ut mulieris imbecilli consilio succurra= tur: at tũc uel maxime succurrendũ est, cum donare, uel debitorẽ liberare mulier cupit. Sed nunquid hæreditatẽ adire prohibetur? & aiunt communiter non prohiberi[e]: aditio enim hæreditatis etiã ex lata significatione cõtrac= tus nõ cõtinetur, licet lex interpretetur eum qui adeat quasi cõtrahere cũ creditoribus hæreditarijs. Nam quã= uis dispositio de contractu loquens, etiã de distractu in telligatur[f], tamen hoc ita accipitur, si uere gestus est ille quasi contractus, non si ficte[g]: ut in proposita est quæ= stione. Plerunq; enim lex nõ obseruatis uerbis ex aliqua ratione, idẽ iuris cõstituit de quibuscũq; obligationibus, quod de contractibus[h], sed non ideo consequens est, ut in municipalibus statutis, quæ non nisi ex ui uerborum du= ctam interpretationem accipiunt, idem obseruetur.

b l. siue ap. C. de transi.

c l. si cum do na. C. quod met. cau.

d Bart. §. pa= ctus ne pete ret.

e l. more, su= pra de acq. hær.

f l. ad reso. C. de prædi.

g mi. l. de eo. supra. de iu= di.

h l. omnẽ. su= pra de iudi.

c ¶ CONTRACTVM. Quod Græci συνάλλαγμα uocant, Sic dicitur, cum ultra uerba contractus, alio quid

quid utrinq; agitur: quapropter alibi Vlpianus [i]: Iu-
[i] l. iuriſgē. §. j. de pact. lianum, inquit, puto recte à Mauritiano reprenſum in hoc, dedi tibi Stichum ut Pamphilum manumittas, manumiſiſti, euictus eſt Stichus: Iulianus ſcribit in factum actionem à prætore dandam, ille ait ciuilem incertam actionem, id eſt præſcriptis uerbis ſufficere, eſſe enim contractum Ariſto adijcit συνάλλαγμα, unde hæc naſcitur actio: ita enim repoſita in Thuſco codice eſt hæc dictio, hoc ſenſu: cū præſcriptis uerbis actio detur quoties ex utriusq; parte aliquid factū eſt quo uterq; ſit obligatus merito in caſu noſtro ea competet, quia uiciſſim quædam quaſi permutatio Stichi Pamphiliq;, ut manumitteretur, interuenit. Et hæc ratio eſt, cur in contractu innominato, ut ſi facia ut des, et poſtquā feci ceſſas dare,
[k] l. naturalis. §. ſi faciam. ſupra de præſcri. ꝟ. præſciptis uerbis non agatur, ſed de dolo [k]: nā hic nō eſt συνάλλαγμα, id eſt, mutuum factū obligatorium: petuit enim factum tuū explicari abſq; meo, et ideo præſcriptis uerbis nō agitur, quod nō eſt in cōtractu, do ut facias uel do ut des, cum dare ſit dominiū transferre, quod nō niſi in conſentientem transferri poteſt: cū ergo tibi dederim, & conſequenter utriuſq; factū interuenerit, mei transferentis, & tui dominum acceptantis, merito præſcriptis uerbis agetur. Dixerit aliquis, ſi ratio hæc uera eſſet: cū traderem ut des (traditio enim facta eſt) de dolo agi non
[l] l. cū proponas. C. de dolo. poſſet [l]: non enim tradere poſſum quin tu accipias: ſed et ſi facerem ut faceres: de dolo agendū eſſet, quod præter Iuriſconſulti mentem uidetur eſſe. Cui ego reſponderim, cum traditionem acceptans nullum ius acquirat, merum id factum lex tradenti potius imputat, in cuius

facti

facti executionem uenit, in contractu uero, cum facio ut facias, ideo semper præscriptis uerbis agitur, quia ultra promissionem uidetur utrinq; interpositũ mandatum: & secũdum hanc declarationem accipienda sunt quæ Paradoxorũ lib. v. cap. septimo latius differui. Sanè συνάλλαγμα, Græcè ἀσὺμ quod est simul, & ἀλλήλα uicissim. & uerbo ἀλλαττω descendit, quod mutare uulgò significat: sed eius origo est ab ἄττω, uerbo antiquo, quod deducitur ab αἴσσω αἴττω, unde ἄττω, quod est impello, conuenio, tracto: qua ratione & contractum dici probabile est, quasi contra seu uicissim actum, id enim hæc uox significat. Vnde Vergil, homericon illud τὸν δ' ἀπαμειβόμενον, trãstulit, quem contra: sic & contrahere erit uicissim, & mutuo trahere. Est & ἀλλαγμα pro pretio, & munere quod ab aliquo capitur, ut interpretatur Hieronymus 11. in prophetam Amos commentario ἀντάλλαγμα quoque in euangelio Matthæi capit. XVI. pro re accipitur, quæ iuxta ueterum commercia in permutationem datur. Interpres tributionem uertit, Quam dabit homo retributionem &c. uulgatiore uocabulo Græci contractum συμβολαίον uocant.

gationem [d], quem Græci συνάλλαγμα, vocant uelut emptione venditionem,

d ¶ OBLIGATIONEM. Ex contractu enim oritur obligatio, ex obligatione actio [m]: quapropter ex contractu actionem dari, ex obligatione nasca dicimus. Sanè et quædam est obligatio quæ ex contractu nõ nascitur, sed ex quadam æquitate datur, ex ea non actione, sed officio iudicis

m l. licet. supra de pc.

n l.q̃ q̃ collu. supra de ac. emp. in fi.

o Bar.d.§.pactus ne peteret.

p Bal.in rub. C. de pact.

iudicis succurritur[o]. Planè & obligationis uerbũ generale est, & tam ciuilem quàm naturalẽ continet: quapropter mulier quæ obligare se prohibetur sine agnati consensu, neq; pactũ facere debitori de nõ petẽdo poterit[o], quoniã ex eo naturaliter nõ petere obligaretur. Sed nunquid simpliciter liberare posßit? & ex uerbis locationẽ, conditionem, sodicendũ est, posse, nisi cietatem: gestũ[c] rem significaratio legis aliud induceret[p], ut supra dixi.

c ¶ GESTVM. Cum rem sine uerbis factam significet, ad extraiudicialia tantum trahi Accursius credidit, reprobantq; inde quidam eam petitionem, qua quis in iudicio gesßisse negotia alicuius se asserebat. Sed hæc merito non

q l.a prætor. supra de mino.

recipiuntur, cum ex subiecto argumento gestum etiã accipiatur siue ex contractu, siue aliter quid factum sit[q]. Caius etiam infra tanquam leuem hanc differentiã inter gesta, & facta negligit. Nec dubium est ex cõmuni loquẽdi usu nihil hæc differre, quod Barto. annotauit[c].

IDEM LIB. XII.

LEX XX.

VERBA cõtraxerunt, gesserunt, non pertinent ad testandi ius.

t l.j de offic. procõ. cæs.

a d.l.ait prætor.

b l.j.§. fuit. supra ad treb.

c l.lege.§ sẽpronia. de leg.ij l. nõ enim. de in. offi. testa.

VERBA contraxerũt, Si minor testamentũ cõdat, aduersus eius cõfectionem restitui nõ potest, quoniam edictum prætoris de eo quod gestum est loquitur[a], quæ uerba testamentũ nõ comprendunt, atq; hoc omnes probant[b]: si tamen dolo fuit inductus, succurretur legitimis hæredibus per actionem de dolo[c]. Eadem ratione adolescens qui curatorem habeat, contrahendo res

suas

ſuas immobiles ſine decreto alienare prohibetur, & tamen teſtando non ſolum ipſe poteſt, ſed & cõcedere cui uelit, ut alienet[d]. Eodem modo lex quæ contractus minorum propter iuriſiurandi religionem corroborat, in eorum teſtamentis locum non habet[e]. Hinc & conſtitutio quæ à filio deportati ante patris reſtitutionem geſta confirmat[f], in teſtamento non intelligitur: ſuntq; id genus plura ſimilia[g], quãdoq; tamen uidetur in lege receptum, ut pro contractu etiam teſtamentum accipiatur; quod ideo eſt, quoniam olim per imaginariam quandam uendi tionem teſtamenta concipiebantur, quod ex Caij inſtitutionibus in Topica Ciceronis Boëtius explicat. Sunt enim & quædam ſucceßiones in conrractuum locum ſubrogatæ, ut bonorum poſſeſ. in bonis liberti, quam imago ſocietatis induxit[h]. Nam & de contractibus ad teſtamenta plerunq; argumentamur, idq; argumentum ualet, niſi rationis diuerſitas aliud ſuadeat: ea colligitur pluribus cauſis, tũ quòd teſtamenta fauorabiliorẽ interpretationẽ recipiunt, tum quòd ambulatoria ab teſtatoris uoluntate pendent, tum quòd in eis non facile quis uel falſus, uel fallendi conſilium habuiſſe præſumitur[i], tum quòd eorum robur ab aditione hæredis incipit. Cæterum & in teſtamentis contrahi poſſe dubium non eſt, quapropter & ab hærede ſtipulari legatario in teſtamento quis poteſt[k], & ſatis erit ſi duobus teſtibus hoc probetur, ut pleriq; ſentiunt: cũ uero ex teſtamento hæreditas aditur, nõ ipſe teſtator, ſed hæres quaſi contrahere cum creditoribus hæreditarijs cenſetur[l], atq; id Albericus probat: nam ita proxima contractuum naturæ eſt ultima uoluntas, ut de

d Bal. l. ij. C. quãdo dec.
e Doct. in authent. ſacramenta.
f l. fi. C. de ſententen paſſ.
g Iaſ in l. quę de legato. ſupra de le. j.
h l. j. ſupra de bon. liber.
i Bart. l. ſi is qui de vul.
k l. fi. C. de fideicom.
l l. fi ſupra ex quib. cau. in poſſ.

donatione causa mortis dubitatum sit, utri magis assimiletur, & esse contractum & similem donationi simplici omnes fatentur[m], quantũ uero ad efficaciã, effectum'ue, ultimæ uoluntatis naturam imitari[n]. Sed cum ita sit, mirũ est cur consentiente patre filius fumil. testari nequeat, & tamen causa mortis donare posit[o].

m gl. l. j. supra de do. præ.
n doct. l. ij. supra de le. j.
o l. tã is. supra de don. cau sa mor.

PAVLVS LIB. XI.

PRINCEPS. LEX XXI.

¶ Obligationes. Id dubium non est, cum is cui bona concedentur etiam ea petere posit, quæ alius debet, actiones enim in bonis sunt. Sed quid si super illis bonis aliquid alteri debeatur? & idem esse Accursius ex hoc responso existimauit, rationemq; affert, quoniam in beneficijs principum fit plenissima interpretatio[a]: quæ ratio mihi nõ placet: fit enim plenissima interpretatio in eius fauorem, cui princeps aliquid indulget, sed in proposita quæstione dãnum est impetrãtis, ut obligatiões susciperé cõpellatur: quare ipse ita existimauerim, bonorũ appellationẽ ære alieno deducto intelligendã, idq; ex sermonis proprietate: ex mẽte tamen disponentis aliter quãdoq; censendũ, ea sic præsumitur, cũ aliâs aliquid absurdũ induceretur[b], ueluti quod quis p parte tantum esset hæres[c], uel quod omnia onera ad alium pertinerent, ad aliũ uero omne lucrũ[d]. Idem est in restitutione facta à principe, qua omnia bona alicui cõcedit. Intelligitur etiã de obligatiõibus, quia aliâs is qui restituitur melioris fieret conditionis, quam prius esset[e].

PRinceps bona concedendo videtur & obligationes[a] concedere.

a l. si quando. C. de bon. mater.
b l. si quis ser. §. fi. de leg. ij.
c l. iij. supra de bõ. pos.
d l. cogi. ad Treb.
e l. j. C. de sen ten. pass.

Idem

Idem est si publicata bona alicui donat: nec enim ueri simile est uoluisse eum in hoc ærariũ suum aggrauare, ut æs alienum soluat, omni lucro ad alium spectante. Sed pone publicatis alcuius bonis indicta & exacta à principe est aliqua pecuniaria collectio, deinde ad bona sua exul restitutus est, nunquid in eorũ restitutione de ducendũ est, quod ex ea indictione ad eũ soluere petinuisset? & Alber. deducẽdum ait, idẽ & ipse sentio, si ad fructus quoq; interim perceptos sit restitutus: qđ in dubio non est dicendum[f], nã si fructus non sint restituti, nõ debemus à proprietate uerborũ recedere. cũ satis sit si interim fiscus, fructus ipsos lucratus est.

CASVS. LIB. IIII.

LEX XXII.

PLus est in restitutione, quàm in exhibitione: nam exhibere [a] est præsentiam corporis præbere, restituere [b] est etiã possessorẽ facere fructusq; reddere: pleraq; præterea verbo restituendo continentur.

PLVS est in restitutione. a ¶ Exhibere rem dicitur qui in præsentiam affert[a]: quapropter actio ad exhibendum, uẽdicationes prægreditur, mobiliaq; prius exhibẽtur, deinde à domino uendicãtur. Hinc & dicta sunt interdicta exhibitoria, ut cũ prætor nisi tabulæ testamenti, uel liber homo, uel liberi exgibeantur interdicit [b]: quod intelligitur ut uideri, tangi, agnosciq; possint [c].

b ¶ RESTITVERE. Est generalius uerbum, quod etiã ad fructus refertur, quod accipit Oldradus Alberiusq; cum uerbum id à lege profertur [d], alioquin si ab homine, fructus non continentur [e]: quod defendi potest si alia

f authẽ. idem. C. de hæret.

a l. ij. ad exhi.

b l. deinde. de lib exhib.

c l. quod & l. §. ait prætor. de lib. homi. exhi.

d l. in cõdem. infra tit. j.

e l. qui excubias. supra de re mil.

si alia ratio sit in fructibus, quàm in re ipsa. Ego distin-
guendum putauerim, si fructus bona fide sint percepti,
nec restitutionis causa retro inferat, tunc non restituan-
f l. at ex. §. i. supra de rei vend. *tur*[f]*: quam ob causam si princeps deportatum de damna*
tis eximit, & ex indulgentia bona ei mandat restitui, in-
terim acquisiti fructus
non restituentur g*, si restitutionis* [c] *continentur, uero mala fide perce-*
pti sint, dubium non sit quin restitui debeant. Idem si re-
stitutionis causa repetita die assumatur, ut cum quis in
fraudem creditorum alienat, prætor enim eum contra-
ctum perinde ab ipso principio irritum esse uult, ac si
g authē. idem. C. de hęret. *nihil alienatum foret*[h]*. Sanè & à principe restitutio fa-*
h l. videamus. supra de usuris. *cta, alteri damnū afferre non debet: quapropter ad ea bo-*
na nō extēdetur, quæ interim alienata sunt[i]*, nisi de aper-*
i c. quāuis. de rescri. in. 6. *tissima principis mente constet, ut cum condemnationem*
k Card. c. qa dilig. de el. *publicationemq; pro infecta haberi uelit*[k]*. Idem si publi-*
cæ utilitatis ratio hoc suadeat, uel si ideo quis restitu-
l l. quid si. §. scæuola. supra de min. *tus sit, quia iniuste sit condemnatus*[l]*: nam in his casibus*
dānum afferre alteri princeps non dicitur, cum pretium
restituere illi debeat, ex facto enim suo secuta est euictio:
& ideo nō prius restitui bona existimauerim, quàm pre-
tium emptori redditum fuerit: nimis enim graue illi esset
rem cuius possessioni incumbebat restituere, deinde ad-
uersus fiscum experiri.

c ¶ RESTITVTIONIS *uerbo. Nam non solum fru-*
m l. restituere. infra eo. *ctus cōtinētur, sed etiam causa usucapionis*[m]*, habetq; ex*
n l. si infra eo. *iuris interpretatione hæc non amplam significationem*[n]*.*
Sanè restituere princeps dicitur, cum ordini & digni-
tati

inti restituit [o], itemq; famæ [p], ut cum quis infamia nota tus, hoc ex principali indulgentia impetrat, quo casu infamia facti nō aboletur, nec eius effectus: nō enim potest princeps facere quominus alicuius opinio apud graues bonosq; uiros notata sit [q]: Restituūtur & natalibus qui serui nati sunt, ingenuitatisq; iura acquirunt. Restituuntur & in integrum minores, & qui iustam causam unde restitui eos æquū sit prætori probauerunt. Restituitur & dos soluto matrimonio. Restituitur ex S. C. Trebellianico hæreditas. Restituitur possessio ex interdictis.

o l.j C. de sen tent pass.
p l.j. §. de quæ de postu
q Feli. c testimoniū. de testib.

LEX XXIII.

REi appellatiōe & causæ & iura continentur.

REI APPELLATIONE. Accursius ita intelligit, ut qui rei mentionē facit, etiā de eius causis iuribusq; intellexisse credatur, ueluti ut cum quis generaliter res suas petat: quod exēplū in supplicatione principi porrecta procedere potest, item in libello qui in iudicio uniuersali, generaliue datus sit, ut in petitione hereditatis, tutelæ, uel pro socio actione [a], alioquin in particulari iudicio libellus generalis parte opponente non ualet. Nunquid ergo si fundum petierim, ei quoq; debitas seruitutes petisse uidear? & si petitus sit cum his quæ ad eum pertinent, dubium non est etiam de seruitutibus actū, & de his omnibus quæ ex cōsuetudine rei emptæ solēt accedere [b]. Si uero simpliciter fundus petitus est, aut per actionem personalē, & seruitutes nō debētur: cū enim id ius in re sit, actione personali cōsequi illud non possimus.

a l.j. supra de eden.
b Inno. c. cum ad sedē. de testi. ipo.

Aut per rei uendicationem, & uerius est, deberi[c]: aut nõ constat quæ actio sit intentata, & humanius est etiã de seruitutibus actum intelligi, ut hic habetur, nec dissentit Baldus[d]. Nam & rem uendens eam cum seruitute impo sita distraxisse existimatur[e]: & rei præscriptio ad ser uitutes quoque huiusmo di; acceßiones trahi turf, quod & de eius interruptione dicendum estg. Alij hanc legẽ alis ter interpretãtur, ut ap pellatione rei cõtineantur cæuſæ, id est domi nia: ut si quis rem legat, eius dominiũ legasse ui deatur, si est dñs, alioquin id ius quod in re habeth: quem sensum si reciperemus, naturã suã cõiũctiua nõ seruaret.

c l.via.§.si fũdũ.supra de ser.rusti.
d l.ij de cõdi. instit.
e l.si aqua. de cõtrah. em.
f l.si aliena.§. hoc iure.de vsucap.
g l.fi.C. de an na excep.
h l. si domus. in fin.supra de leg.j.

CAIVS LIB. VII. AD EDICTVM PROVIN.

LEX XXIIII.

NIhil aliud est hæredi tas, quàm succeſſio in vniuersum ius quod de functus habuit.

NIHIL. Refertur hic hæreditatis diffinitio, quã ita pleriq; intellexerunt, ut post defuncti mortẽ ante aditã hæreditatẽ quoddã ius interim subrogari existima rint, quod loco defuncti succedit, eumq; repræsentat, id hæreditatem appellari[a]. Exponitur itaq; hic suuceßio id est, ius succedẽs. Sed uix est ut hãc ego interpretationẽ simpliciter approbem: dictio enim uerbalis suceßio rem ipsam in uim nominis significat, non autem ad particis pium refertur, quod uim uerbi assumit, ut Grammatici tradiderunt. Etymologia quoq; huic sentẽtiæ repugnat: cum enim hæres idem sit quod dominus[b], sequitur ut hæ reditas sit rerum ipsarum dominium, non autem ius suc cedens

a Bar. rub. de acqui. hęre.
b §. fi. instit. de hære. qual.

cedens. Idem etiam ex eo confirmatur quòd hæreditas per quotas partes in rebus diuisionem recipit[c], quæ uix est ut congrue iuri huic succedenti quadrare posit: cũ enim diuisio illa de re ipsa dicatur, consequens est, ut & quod integrum est ad eam rem referatur. Nam & si ius hoc succederet, non in multis sed generaliter hæreditas personã defuncti sustinere deberet[d], & tamen in his quæ facti sunt nõsustinet, nẽpe quia quæ facti sunt[e], in hæreditarijs rebus non sunt, ad res igitur potius referenda est diffinitio. Accedit his, quod Iurisconsultus[f], cum de hæreditate ad bonorum possessionẽ argumentatus esset, bonaq; diffiniret, successionem dixit esse uniuersalem in ius mortui, unde credendum non est eadem uerba hic de iure succedente, alibi de rebus ipsis intelligi. Nam & ueteres Iurisconsulti hæreditatẽ in rebus ipsis intellexerũt, quod ex ea finitione apparet quam M. Cicero ad Trebatium in Topicis refert: Hæreditas est pecunia quæ morte alicuius ad quempiam iure peruenit, nec ea aut testamento legata, aut possessione detenta, confecta est. Merito igitur sciendum est, quoties pæterfamiliâs moritur, omnia eius bona, itemq; iura sine domino remanere, ea simul iuncta quadam uniuersitate comprehensa, id ius constituunt, quod hæreditas dicitur, id defunctum representat, & ubi per hæredem[g] acquisitum fuerit, fictione legis ab usque principio in eius bonis fuisse censetur. Quapropter recte Barto.[h] quandoque docuit, dum successionem hanc pro ipso patrimonio interpretatus est, quod de uniuersali iurium nominumq; collectione, nõ de particulari intelligendum est. Vnde cum lex municipalis matrifamiliâs

c l. seruum. §. fi. de hære. instit.

d l. hæreditas. de acqui. rer. dom.

e l. usufru. de stipu. ser.

f l. iij. de bon. poss.

g l. hæres quoque. de acq. hære.

h Bar. d. l. iij.

bonorum mobilium immobiliumq; alienationem interdi-
f Corn.consi. 104.in.ij. ceret, responsum est[f], posse nihilominus eam testari, & extraneum hæredem instituere. Cum enim hæreditas sit successio in uniuersum ius, & à bonis differat, non uide-
tur dura huiusmodi legem ad hunc casum protrahen-
dam: iure igitur hoc casu hæres uniuersali in iure succe-
k l.hæreditas. pe.per.hær. det, licet particulariter mobilia uel immobilia consequi nequeat, sed tamen non ideo minus hæres erit[k], tum quia etiam absque corporibus hæreditarijs hæreditas sibi con-
stat, tum quia iura & debitorum nomina consequetur, quæ legis prohibitione non comprehenduntur. Et ex hac diffinitione apparet proprie hæreditatem dici cum adhuc
l l.sed & si plures.§.filio.de vul. adita non est, alioquin ubi ab hærede agnita fuerit, nō am-
plius hæreditas, sed hæredis patrimonium est[l]. Quamobo-
rem cum plebiscito municipali statutis masculis fœmi-
na ab hæreditate patris excluderetur, & frater post pa-
tris agnitam hæreditatē statim decessisset, crebrius respō-
sum est, sororem non excludi, cum nō amplius patris hæ-
m l.j.§.veteres de acq.post. reditas, sed fratris patrimonium esset[m]. Idemq; traditum fuit, cum filia patris hæreditati renuntiasset, ut ad hanc
n Socy.consi. 74.in.tij. fraternam extendi abdicatio illa non debeat[n]. Sed tamen scrupulosa ea est sententia, uideamusq; plerunq; hæredi-
tatem appellari quæ adita sit. Vnde lex Falcidia quæ de
o l filiusfa.ad l fal. hæreditate quartam partem deducit[o], de adita intelligi-
tur, imò etiam in peculio locū sibi uendicat, quod à substi-
tuto tanquam hæreditas accipitur. Sic et in Senatusc̄ōsul.
p l.j.§.si pars adita ad tertur. Tertulliano hæreditatem[p] ex ui nominis dici Iurisconsul-
tus ait, quæ adita semel fuit, licet deinde in integrum hæ-
res restitutus fuerit. Idem & in plurimis legibus proba-

tur,

tur, quibus hæreditatem uendi, cedi, restitui, dicitur, & de adita intelligẽtur, absurdumq; esset toties improprie loquutos Iurisconsultos credere. Ciceronis quoq; diffinitio, etiã si adita sit hæreditas, locũ sibi uidetur uendicare. Sed ego à creberrima nostratium sentẽtia recedendum non arbitror, quæ tamen quibusdã casibus declarãda sit: Et in primis plerunq; in iure hæreditas appellatur ἀνάφορα κατὰ id quod fuit[q], licet amplius non sit, quod autem per relationem dicitur, figurate dicitur, nec figura omnino à proprietate dißidet. Sic & quandoq; insulã dicimus[r], quæ non est, sed quæ insula fuit, Item propter adiunctum grauamen, ut poßit de eo secũdum legis dispositionem prouideri, adita hæreditas nomen hæreditatis seruat, quod in supra scripto legis falcidiæ exẽplo apparet. Rursus quoties de hæreditate ipsa disponendũ est, uel iussu legis, uel quod ita ex usu[s], de adita intelligemus, ante enim quàm adeatur, de ea disponere hæres non potest. Quapropter cũ Mediolani sit lex, ne ulla mulier cũ hæreditate extra territoriũ nubat, de adita intelligetur, alioquin nõ cũ hæreditate nuberet, sed cũ adeunti iure[t], præpositio enim illa cũ, de habẽte intelligitur. Adde quòd ratio legis hoc suadet, ne facultates ciuium in alienigenas transferantur, cum & alioquin facilime eluderetur lex, si ante aditam hæreditatem nubere non posset[u]. Atqui contrarium ex ui uerborum uideretur dicendũ, ante aditam scilicet nubere non prohiberi, uerba enim legis cum hæreditate dicunt, nõ cum iure adeundi[x]. Sed tamen & hoc casu legi locũ esse uero propius est, tũ ex uulgari loquendi usu, quo eã habere hæreditatẽ dicimus que adire quo-

q l. item prætor. §. j. de suis et legi.

r l. insula. de acquir. re. do.

s Bald. consil. 393. in. 5.

t doct. d. §. veteres in. l. j. de pecul.

u c. si ciuitas de sent. excom. in 6.

x Socy. d. consil. 74. l. 3.

ties uelit poteſt, cum idē exiſtimetur, ſiue quis habeat[y], ſiue habere ſtatim poſſit: tum quia ius adeundi modus eſt per quē hæreditas acquiritur, unde prohibito effectu[z], modus quoq; uetitus cenſeri debet. Et hinc ſumitur etiā alia declaratio, ut ſcilicet ex communi uſu loquendi hæreditatem dicamus etiā quæ adita ſit. Sunt qui idem exiſtiment, etiam ſi adita ſit, dum tamen rerum hæreditariarū poſſeſſio adhuc nō fuerit apprehēſa, propriè enim tū hæreditatē dici: idq; eo argumēto, quod lex hæreditatis petitionem tum aduerſus poſſeſſores concedat[a]. Qua ratione proditum eſt, eam formulam non competere ei qui ſemel poſſeſſionem apprehenderit, ſicut nec ei quorum bonorum[b] interdicto Prætorem ſuccurrere. Sed ipſe nō arbitror rerū apprehenſione ſignificationē hæreditatis uariari, cum per ſolam additionē patrimonio hæredis accreſcat, dominiumq; ſtatim transferatur[c]. Illud generaliter fatendū, quoties cōiectura aliqua ſuadeat, de adita actū eſſe ſemper eam interpretationē accipiendam, dum titulo hæreditario acquiſita ſit, quod in propoſita ſpecie exiſtimaui. Legauerat teſtator omnē hæreditatem patris & matris ſibi obuentam, reſponderat Decius[d] de ea quoq; actum cenſeri, quam inſolutum à fratre acceperat. Ego contrà, cum titulo hæreditario[e] eam nō acceperit, ſed ex contractu. Ex eadem quoq; diffinitione creditur iuris ciuilis hæreditatem eſſe, cum hoc à lege inductum ſit ut, id ius ipſi defuncto ſuccedere cenſeatur: ſunt tamen qui potius iurisgentium ſucceſſiones eſſe exiſtiment, cum in Biblijs, & apud Diog. Laërtium appareat uſum teſtamentorū apud alias gētes quàm Romanos fuiſſe, & ex eis hæreditates

[y] Ang. l. item. §. petitā. de pet. hæred.
[z] l. oratione. de ri. nupt.
[a] l. ij. vbi Bar. de fid. hęre. pet.
[b] Alex. cōſi. 94. coll. ij. in. ij.
[c] d. §. filio. l. cū hęredes de acq. poſ.
[d] Dec. cōſ. 69.
[e] l. ij. §. ſecuti. de hęr. vē. Areti. 148. Ang. 30.

reditates deferri solitas. Sed eo deuentum est, ut existimemus origine[f] quidē tam testamēta quàm hæreditates gentiū iuris fuisse, naturaliq; ratione & æquitate inductas. Sed cū deinde Quiritium legibus alia testamētorum forma constituta sit, aliusq; hæreditatū deferendarū modus, iuris ciuilis esse cœperunt. Quapropter qui iura Ciuilia amittunt, ut deportati, nullā testamēti factionē habent[g]. Hincq; consequens est, ut legibus municipalibus & dari & adimi hæreditates possint, et quoquo modo legislatoribus placuerit, immutari. Quoniam ea quæ iuris ciuilis sunt, contrario municipum iure eorum arbitratu subuenti possunt[h]. Qua ratione cum supremus Princeps spurium filium instituisset, respondit Baldus[i] iure ei hæreditatem deferri, quoniam prohibitio successionis in spurio iuris ciuilis est, quæ à principe potuit conuelli. Quod si is princeps legibus solutus non esset[k], aliud dicendum fuerat. Eadem ratione & illud receptius est, posse legem municipalem filijs uel parentibus legitimam ex Iustiniani constitutione debitam auferre. Quoniam institutionis titulo præstatur, & hæreditatis pars est, usque uero ad alimentorum summam non posse[l], cum iure naturæ ea debeantur, quod ciuilibus sanctionibus immutari nequit. Quocirca etiam deportato alimenta relinquenda sunt, ea enim in publicationem bonorū nō rediguntur[m]. Hinc quoq; à plerisq; illud deducitur, in foro, quod conscientiæ uocāt, hæredē tametsi inuentariū non confecerit, ultra uires hæreditarias non obligari, iure enim ciuili obligatur, quia personam defuncti repræsentat[n]: at iure naturali uel diuino hæres non ideo tenetur, quòd autoris perso

f l. testa. factio. de test.

g l. j. C. de hæred. instit.

h Alex. cōsil. 2. i. 2. in fi.

i Bald. consil. 262. in. 2.

k Bald. consi. 361. in. 5.

l Doct. c. raynutius. de testa.

m l. legatū. de cap. di.

n l. fi. C. de iure delib.

persõnam sustineat, sed quia ad eum bona peruenerunt,
o In.d.rub. *merito eatenus solũ obligabitur, quatenꝰ peruenerintº: quæ sententia receptißima est. Eum enim qui repertoriũ nõ fecerit, idcirco lex insolidũ obligat quod subtraxisse hæreditarias res præsumit, at in fõro cõscientiæ præsumptiones huiusmodi legũ nullius momenti sunt, solaq; ueritas obseruatur. Quapropter si constet legatarios credito res ue ueritatis huius conscios esse, eo in fõro non ultra consequẽtur, quàm ad hæredem peruenerit.*

PAV. LIB. XXI. LEX XXV.

RECTE dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum vsusfructus alienus est: quia vsusfru-

RECTE. *Duplicem esse usumfructum nostrates Doctores prodiderũt, eum qui seruitus sit, quẽ forma lem appellant, isq; nullo modo ad dominum rei pertinet, quia cũ de seruitutũ specie sit, seruire illi res sua non po-*
a l. vti frui. supra. si vs. pe. *testª: aliũ qui causam dominij habeat, unde causalis dici tur: commoditas enim ea domini est, ut re sua utatur fruatur ue. Sed ego hanc commoditatẽ non memini in iure legisse proprie ususfructus nomine appellari: quãuis enim*
b l. qui vsum fruct. supra de verb. *lexᵇ eum qui fundũ, deinde usumfructum stipulatus sit, ei similem dicat, qui totum deinde partem stipulatus est, non tamen de hoc usufructu intelligi potest, qui non similis parti, sed uere dominij pars est: unde de seruitute accipiendum est, quæ in eo est similis parti, quia integram utilitatem non affert, diuersaq; est ab eo fundo: ideoq; ea*
c Raph. ibidẽ. *stipulatio, ut aliqui existimantᶜ, ualet: tametsi qui totũ, deinde*

deinde partẽ ſtipulatur, ſecunda ſtipulatione nihil agat. Non tamen negauerim, aliquam ſimilitudinem inter hãc domini commoditatẽ & uſumfructum eſſe. Quapropter ſi tibi fundum, alteri eius fundi uſumfructum legauero, uſusfructus iſte communicabitur [d], & tu fructuum dimidij fundi perceptionem, alter dimidij uſumfructum habebit. Eadem quoq; ratione factum eſt, ut quãdoq; alter alteri accreſcat: ut ſi liberis hæredibus inſtitutis uſumfructum fundi uxori cum liberis legauero: nam in liberorum perſona uſusfructus tanquam ſeruitus non conſtabit, cum enim ſint hæredes & domini, illis res ſua non ſeruit, & tamen mortuis liberis accreſcet uſusfructus uxori, & econuerſo, mortua uxore, accreſcet filijs [e]. Cum ergo etiam dominus uſumfructum cauſæ ipſi, id eſt domino cohærentem habere dicatur, pleruntq; accidit, ut uſusfructus appellatione de proprietate accipiamus: ut ſi legato uſufructu prohibeat teſtator alienationem [f], nã de proprietate eum intellexiſſe prohibitio alienationis arguit. Idem ſi is, cui uſusfructus pecuniæ legatus eſt, grauetur alteri reſtituere, cum enim ipſe non hæres reſtituere grauatus ſit, ueriſimile eſt de proprietate actum [g]. Idem ſi res legata modus additus ſit, ut ea legatarius uti poſſit [h], quod & in donatione obſeruatur [i], cũ enim res ad uſum donatur, non fit ea interpretatio, ut ab uſu proprietas ſeparata cenſeatur, ſed & ſi duo inſtrumenta exhibeantur, quorum altero habere proprietatem, altero uſumfructum dicar, non ideo inuicem aduerſantia produxiſſe exiſtimandus ſum, quoniam de uſufructu cauſali Iaſon & Socy. exiſtimant [k], intelligi poteſt.

[d] l. ſi alij. ſupra de vſuf. leg.

[e] l. ſi mulieri. de vſu. acc.

[f] l. proculus. de vſufr.

[g] l. fin de vſu. earum rer.

[h] l ſpecies. de auro et arg.

[i] l. donatiões. 5. j. de donã.

[k] In. d. l. qui vſumfru.

Dominij.

b ¶ DOMINII. *Si de causali accipimus, dubium non est esse partem, sicut paries pars est domus, ususfructus enim ille, unà cũ proprietate plenariũ dominij ius constituunt. Sed* Iurisc*ōsul. de formali hic inlellexit, q licet in se dominiũ habeat (fructuarius enim illius iuris dominus*

l d.l.vti frui. *est*[l]*) non tamen quicquã habet cõmune cum eius rei dominio, in qua usus fructus constitutus est, imò penitus ab eo dißidet, nec simul esse possunt: quapropter si in libello actor se dominũ*

m Alex. §. nihil. commune. 3. colũ. *dixerit, & de usufructu tantũ probet, obtinebit*[m]*, quia interpretabimur, eũ de ipsius ususfructus dominio intellexisse: sed si fundi dominiũ dixerit nõ obtinebit: qd' plerq; asserunt, & ego generaliter uerum esse probauerim, quo*

n l. f. de eden. *niam aliàs reus recte certioratus non esset*[n].

c ¶ SERVITVTIS. *Quapropter qui fundum stipulatus usumfructum accepto tulit nihil agit*[o]*, quoniam hæc acceptilatio de re uel parte rei non est, quod & in qualibet alia seruitute procedit: differentia tamen est*

o l. & per ius. de accep.

p l. cum filius. §. dominus. de leg. 1. §. l. meuius. §. fũdo. eo. tit.

q l. iiij. de vsu fruc.

r l. si a reo. §. ij. supra de fide.

aliqua, quoniam ususfructus portionis instar obtinet[p]*, quod in cæteris seruitutibus non est: & ideo lex ait, in multis casibus usumfructum partem dominij esse*[q]*, quod intelligendum per interpretationem, non quod uere pars dominij sit: fit autem hæc interpretatio suadente æquitate, ut in fideiussore pro eo usumfructum promittente, qui proprietatẽ dare obligatus sit*[r]*: iniquum enim esset,*

decipe

deciperetur̄q; creditor, qui solius rei fidem sequi noluit: si ex hac subtilitate fideiussoris obligatio nulla esset: idē si alia ratione uerisimile sit à partibus id actū[s], ut usus fructus pars dominij sit. [f] d.l. meuius.

¶ §. QVOD QVINTVS. *Sententia Mutij fuit, ut qui pro diuiso possideret, non partem possidere, sed totum dicere tur. Seruius etiam hoc casu appellari partem posse dicit: quod dubiū non est, si ad id tempus relatio habeatur, quo adhuc nihil diuisum erat[a], idem si in re, cuius constitutio à domini uoluntate pendeat, appareat eum uelle ut pars sit[b], cuius rei exemplum in fundo accipi potest: quapropter constat unum fundum dici, qui pro diuiso à pluribus possideatur, si ita ipsi uelint[c]: idem in domo, ut si tu cœnacula omnia, ego inferiora possideam, erit enim una domus[d]. Sed dubitari potest, si ex lege municipali qui partem domus habet, inconsulto socio uendere prohibeatur, an constructo pariete, partem suam separare possit, ut non pars, sed alia domus uideatur. Et posse ego existimauerim, nec in hoc Seruij sententia nobis aduersatur, que tunc non procedit, cum partium uoluntas reclamat[e], legisq; ratio non repugnat. Sanè & fundum cuius pars pro indiuiso sit mea, fundum meum appellare possum[f], cum iuris intellectu*

V. Quod Q. Mutius ait, partis appellatione rem pro indiuiso significari: nā quod pro diuiso nostrum sit, id nō partem, sed totum esse: Seruius non inelegāter partis appellatione, vtrunque significari.

[a] l. insulā. in fi. de acquirer. do.
[b] l. caius. de lega. ij.
[c] Bart. l. stip. non diui. j. quæsti.
[d] Alexā. 24. in. 4.
[e] l. magis. §. fi. de re. eorū.
[f] l. pup. in fin. infra eod.

intellectu non diuisione corporũ in eo partes habeam[g].

g d.l. meuius. §. duorum.

PARTVM. Cum partus rei furtiuæ pars non sit, sequitur ut usucapi à bonæ fidei possessore possit[a]: quod intelligendum est nisi apud furem conceptus sit[b]: matrem enim cõtrectando, & eum contrectasse, qui eius uiscerum portio est, uidetur: quod in furis hæ

a l. qui vas. §. si ancilla de fur.

b l. si aleina. §. fi. de uiuca.

VLPIAN. LIB. VI.

rede non est[c]: licet ipse propter autoris sui malam fidẽ usucapere neque at[d]: tolliturq; hinc illa dubitatio, cuius innominatus Poëta apud Græcos Diodorum iurisperitum illudens, meminit hoc epigrammate:

c l. si ego. §. partus. de publicia.

d l. sequitur. §. hæres. eo. tit.

LEX XXVI.

PARTVM non esse rei furtiuæ partẽ Scæuola lib. XI. quæstionum scribit.

Ῥήτορα πρὸς διόδωρον ἀνὴρ δείλαι ἀπελθὼν
Ἠρετόμην τοίνης ἀμφὶ δικασπολίνης.
Ἠμὶ τέρην θεράπαινα φύγεν ποτὶ τὴν δίτις ἐυσὼν
Ἀλλοτρίην τ' εἶναι λάτρίν ἐπιστόμενος.
Σὶυσεν ἐὼν θεράποντι τίνεν δ' ὑπὸ παῖδας ἑκείνῳ
Καὶ τίνι δικλίνειν εἶσὶ δικαιότεροι.
Ὅς δ' ὅτε μεσμήριξε κ' ἔδρακε βίβλον ἑκάστην
Εἶπεν ἐπιστρίφας γυρὸν ἐλισκύνιον.
Ἢ σοὶ τῶ ἰλόυτι τὴν θεράπαιναν ἀνάγκη
Δικλίνειν κινύσσων χάριν ἐξερέεις.
Δίζετο δ' ἐυμένίοντα δικασπόλον· αἶψα δ' ἀπόρσεν
Χὥφον ἀξειότέρην εἶγε δίκαια λέγοις.

Quod epigramma utcunq; Latine reddidimus, quo eius sensus qualicunq; lectori sit apertior:

Rhetora uir quondam pauper Diodoron adiuit,

Scire

Sciret ut hac ſpecie quid ſibi iura uelint.
Serua mihi aufugit, captam repperit olim
Neſcio quis, famulam conſcius eſſe meam.
Atque ſuo iunxit ſeruo, quæ fœta puellos
Addidit, an' ne mei pignora iuris erunt?

IDEM LIB. XIIII. AD EDICTVM.

LEX XXVII.

AGer eſt locus qui ſine villa eſt.

Ille anceps, raptus per multa uolumina, tandē
Sustulit hac uetulū uoce ſupercilium.
Hos opus eſt uernas tibi uel ſeruire, uel illi
Qui tenet ancillam non ſine fraude tuam
Sed tibi fāc iudex ſit amicus, dummodo iuſtam
Cauſam habeas, punctum protinus omne feres.

AGER. Ager ab agēdo dicitur M. Varroni: ſicut uilla, domus ruſtica, à uehendo, quod in eā fructus aruorum uehantur. Ex mente tamen teſtatoris quandoque fit plenior interpretatio. Paulus ſententiarum libro tertio. Villis, inquit, uel agris ſeparatim legatis, alterum alteri cedit. Bartol. Villam dici que ſine muris ſit. Subdunt alij, quaſi uallem uallatam appellari, quod ridiculum, & ineptum eſt. Sanè & ager pro territorio urbis, & quem Comitatum uulgò appellamus, accipitur: quare non exiſtimauerim agri Auenionenſis dici caſtrum, cuius iuriſdictio ad alios quàm Auenionenſes pertineat, quanuis intra ipſorum fines conſtitutum ſit. Refertur & ager ad longitudinem, ut cum dixit Horatius. Mille pedes in fronte, trecentos Cipus in agrum.

¶ §. STIPENDIVM. *Sic merces militum dicitur, sicut & salarium: ea erat denarius in singulos dies. Tacito libro 1. qui unciæ argenti octaua pars est. Tributum etiam appellari Pomponius ait, sed Tacitus lib. xx. Tributum accipit quod prouinciales ipsi præstant. Stipendium cum militibus datur: Neque quies, inquit, gentium sine armis, neque arma sine stipendijs, neq; stipēdia sine tributis haberi queunt. Loquitur autē de tributis Galliæ, quæ cum à Iu. Cæsare in prouinciæ formam esset redacta, impositum illi uniuersæ fuit stipēdium* HS *quadringēties, quæ summa est decies centena milia aureorū, cum hodie ter tantum de Francia, quæ Galliæ pars est, reges accipiant. Stipendiariæ autem omnes prouinciæ populi Romani erant, Italia non erat, & si quæ urbes ius Italicum haberent, uel fœderate essent.*

¶ Stipendium dictum est à stipe, quod per stipes, id est modica æra colligatur, ideo hoc etiam tributum appellari Pompon. ait. & sane appellatur à contributione tributum, uel eo quod militibus tribuatur.

l. fi. C. sine cens. l. j. supra de cen.

PAVLVS LIB. XXI.

ALEX XXVIII.

ALienationis[a] uerbū et

ALIENATIONIS. *a* ¶ *Alienationis uerbum late pertinet, nam ad directi & utilis dominij translationem, ad usucapionem, ad pignoris nexū refertur*[a]. *idq; siue à lege, siue in cōtractu, testamento ue prohibita sit*[b]. *Sed hoc quidem intelligunt, cum id nominis large sumitur, alioquin proprie alienationem esse cum directa domi-*

a l. fina. C. de reb. ali.
b c. nulli. de reb. eccle.

dominia transferuntur[c]. Et ideo si in aliquo argumento odioso, uel pœnali, uel alioquin proprie accipiendo, alie nationis mentio fiat, pignoris quod ueri similiter luendũ sit nexus[d], uel hypotheca, usus fructus ue constitutio nõ prohibebitur[e]. Ego & istis casibus proprie alienationẽ fieri non dubitauerim: cum enim de iure rei diminuatur, in aliumq; transferatur, quod translatum est negari, non potest esse alienatum: sed in eo uertetur cõiectura, an de huiusmodi translatione partes egerint, idq; ex ratione legis[f], uel causa contractus discernitur, ita ut in dubio à uerbis non recedamus. Finge duos Tyrannos ita conuenisse, ne aliquid de territorio alterius in alterum alienari acquiriq; posit, de iure hypothecæ interim actum non censebitur[g]: quoniam huius pactionis uerisimile est eam fuisse rationem, quod more aquilarũ uicini esse nollent: quæ ratio in simplici hypotheca non procedit, nisi cum iure pignoris dominium impetraretur[h]: quapropter licebit creditori id ius alteri cedere, ne uerbis pactionis teneatur. Nam & prohibeta alienatione, permutatio quãdoque permittitur, cum causa prohibitionis sola fuit ne quis facultatibus laberetur[i]: cessat enim ratio, cum tãtũdem ex permutatione consequuturus sit idem si rerum particularis affectio nulla fuerit[k]. Sed nunquid quod de alienatione dicitur locum sibi uendicet, si lex emptionis uenditionisq; uerbo utatur? Et idem esse traditum est[l], quoniam lex XII. tabularum emptionis uerbo omnem alienationem complectitur[m]: sed in ea lege id erat, quoniam quælibet alienatio per imaginariam emptionem, sicut & hæredis institutio & emancipatio

c l.j.C.de fudo.
d l. qui habebat.de leg.iij.
e l. non aliena.infra tit. j.
f l.ex hoc.§. j. ff. de alim. iud.mut.
g l. in quorũ. supra de pi.
h l.j.C.de iure dom.impe.
i l.fi.supra de iur. dot
k l. emp. in fi. de leg.ij.
l Bart. d.l. in quorum.
m §. quintus. supra de statu lib.

patio celebratur. Obseruabimus itaq; an ratio legis ge-
a l. fin. C. de præd. cur. lib. x. neraliter procedat[a], uel in ea tantum contractus specie[o]
b ¶ VSVCAPIONEM. Quod ergo alienari pro-
o Iaf. l. fi C. de tur. cptio. col. 29. hibetur, usucapi quoque non poterit [p], ut nemo non fa-
p l. vbi. supra de vsucap. tetur. Sed quandoq; non procedere uidetur, nam minor
alienare immobilia hoc
poteſt, & ea tamen non vſucapionem[b] continet: vix
iure præſcribi pote- eſt[c] enim vt non videatur
q l. fina. C. in quib. cau. ī integ. rant[q], in quo magna eſt alienare q̄ patitur vſucapi.
altercatio. Ipſe negaue
rim eorum alienationem ſimpliciter prohiberi: Oratio
enim diui Seuери ſolum ſe interdicere tutoribus & cu-
r l. j. ſupra de reb. eo. ratoribus, ne ea diſtrahāt ſine cauſæ cognitione aſſerit[r].
Nec obeſt quod adoleſcētes ipſi etiā alienare prohibean-
tur, quia hoc non eſt propter res ipſas introductum, ſed
quia in his quæ ſecum geruntur, præſumuntur propter
s l. iij. C. de ī it reſt. mil. facilitatem labi[s]: quæ ratio in præſcribente, qui nihil cū
eis agit, locum non habet. Sanè & res litigioſa alienari
t l. j. C. de lō. temp. præſ. non poteſt, & tamē præſcribi poteſt[t]: quod ideo eſſe Ac
curſius tradit, quoniam uitium hoc rem ipſam non affi-
cit. Ego accepi, licet id uitium peremptā inſtantia du-
v Bar. l. cenſe mus. C. de litig. ret, nō tamen alienationem rei factam, irritā eſſe[u], quae
propter nec præſcriptionē. Et ex hoc conſequens eſt, ut
quibus caſibus prohibitio alienationis non efficit quo mi
x l. ea. l. C. de cō. ob cau. nus diſtractus ualeat, uſucapio quoq; procedat, [x]
c ¶ VIX eſt. Interpretatur enim lex, quia patitur uſu-
capi, eum alienare: quæ interpretatio cum ex iuris anti-
qui æquiparatione proueniat, generaliter etiam in cor-
rectorijs locum habebit, Et hinc eſt, quòd ſi ex forma le-

gis

gis municipalis non possit sententia dici nulla, nisi intra triduum, eo elapso, nõ poterit neq; excipi, tãquam iurisdictio in iudice non esset: qui enim tremium labi permisit, magis ex facto suo, quam ex iudicis sententia uidetur excluſus, nec ulterius erit audiendus ut Paul. Castrẽ. Yre Yspõdit, cuius sententiam etiam alij probant. Cõsil. 329. Alex. 165. in .5. calcã. consi. 15.

Eum quoque alienare dicimus, qui non vtendo [d] amisit seruitutem. Qui occasione acquirendi nõ vtitur, nõ intelligitur [e] alienare: veluti qui hæreditatem amittit

d ¶ NON utendo Alij codices, abutendo: sed cõmunis lectio magis conuenit. Himcq; argumentũ sumitur, idem esse siue expresse quis alienet, siue tacite per lapsum temporis: quandoque tamen tacita hæc alienatio efficacior est [a].

a l. j. C. quãd.

e ¶ NON intelligitur. Merito lex in hæreditate exemplũ posuit, quoniam ea non nisi adeunti acquiritur: in legatis aliud est, quæ ipso iure in legatarij dominium trãseunt [b]: unde si repudiat dominiũ sibi iam quæsitum abdicat, merito alienare censetur [c]. Sed finge Titio legatam quartam partem bonorum, cum in hoc legato ipso iure dominium nõ transeat [d], repudiãs alienare nõ uidebitur: in edicto tamẽ quo prætor in fraudẽ creditorum gesta [d] reuocat non comprehenditur qui legatum repudiat [e], quoniam alienationis uerbo Prætor usus non est, sed simpliciter non permittit fraudationem, quæ minime interuenisse uidetur, in eo qui id repudiat, quod ex concedentis intentione arbitrarium sibi fuit, acciperet an non acciperet, nec enim hoc egit testator ut creditoribus pro-

b l. Titio. de fur.
c l. magis. §. fundum de reb. eorũ.
d l. si quis bonorũ. de le.
e l. qui autẽ. de his quæ in frau.

dessēt. Planè si quis ex natura contractus acquirere mihi teneatur, in eo quod dolo malo fecit ne acquirerem, con-
f l.ij.§.nō tan tā.de hære. vend. demnabitur f, idem si non ex natura contractus teneatur, sed ut fraudi lex obuiam eat, in eius rei restitutionem ali quem grauauerit, quæ non solum peruenit, sed peruenire
g l.sed si.§ p- inde. supra de pet.hæ- red. ad eum potuit g.

f ¶ OPTIONEM. Quod prius mente optauimus, re ipsa eligimus quapropter promiscue optio electioq; assumitur.

¶ §. ORATIO. Coniunctiua dictio utriusq; rei concursum requirit, disiunctiua alterius. Finge ergo me ita stipulatum, Titium, Pamphilum, Seium dabis? si de mente contrahentiū non constet, disiunctiue deberi Iac. sensit, ut ad minimam summam interpretatio redigatur. Accursius idem hoc casu arbitratur, ut aduersus eum qui ea uerba protulit, fiat interpretatio: tametsi cessantibus coniecturis non neget ea coniunctim prolata potius uideri. Ipse à uerbis non recedere, quæ in coniunctam erunt: nam & simili casu quandoque Accursius apponendum punctum affirmat, quod coniunctionis loco sit.

tit, aut optionem f intra certum tēpus datā non amplectitur. f Oratio quæ neque cōiunctionē neq; disiūctionem habet ex mēte pronuntiantis vel coniuncta vel disiuncta accipitur.

IDEM LIB. XVII.

LEX XXIX.

CONIVNCTIONEM. Grammatici coniunctionē simpliciter uocant etiam quæ disiuncta est: quapropter

propter Iustinianus[a] coniũctionem, inquit, aut pro & accipi, ut uidetur copulatiuo modo esse prolata, ut magis sit συνάφεια, ut & primam personam &c. Ita enim legendũ, & uox Græca ex antiquis codicibus restituenda: sicut uice uersa Rhetores disiunctam orationem uocant, & si concursum iunctione [b] accipi Labeo ait, vt in illa stipulatiõe, mi hi hæredíq; meo[c] te hæredeḿ que tuum. enũtiatorum requirat, dummodo κῶλα, id est, membra orationis separatim proferantur: cuius rei Aquilia Romanus autor est. Sed iurisconsulti aliter accipiunt, & disiunctionem appellant, quàm uulgò alternatiuam dicimus, de qua inferius latius dicetur.

a 1. cũ quidã C. eod.

b ¶ PRO disiunctione. Quapropter si pater filium, & ex eo nepotes in potestate habens ita instituat, filium & nepotes instituo, coniunctio naturam suam non seruat, quoniam ordo charitatis affectionisq;, neque non institutionis necessitas, suadent ut donec pater uiuat, filij nõ admittantur, sed ipse solus hæres sit, ut communiter traditum est[b]: quod si necessitas hæc uel affectio non subsit à natura uerborum non recedemus.

b l. gallus. §. j. supra de lib. & post.

c ¶ MEO. Atqui mentio hæredis uidetur superflue addi, cum qui dari sibi stipulatur[c], utiq; hæredi quoq; stipulatur, imo si alteri ex hæredibus tantũ stipulari uellet nõ posset: quoniam cum lex XII. tabul. obligationes æquis portionibus inter hæredes diuidat, supra contingentem portionem censentur extranei, & alteri extraneo nemo stipulari potest. Sanè illa stipulatio, mihi hærediq;

c l. cũ qui. §. j. supra de verbor. oblig.

meo non semper disiunctiue accipitur, uerumq; est Labeonis exemplum, cum in stipulationem id deductum nõ est quod tractum habeat: ut si mihi hærediq; meo centũ promittas, sed si per te[d], hæredẽq; tuũ habere licere promittas, item per te hæredemq; tuum[e] uim non fieri, contunctionis uim attendemus, infraq; latius hæc attingentur.

d l. stipu. ista. §. j. supra de ver.

e l. si stipu. supra eod. ti.

CAIVS LIB. VII

LEX XXX.

SYLVA. Arborum aliæ fructiferæ sunt aliæ cæduæ, aliæ nõ cæduæ. Cæduas esse hic apparet, quæ excisæ repullulant, siue ab eodẽ stipite, siue ex stirpibus, ut salix, arũdo, ornus, fraxinus, laurus, alnus, bætulla, sambucus, populus, æsculus, quercus[a], multæq; id genus species, quod ita intelligendum est, si in eum usum haberentur, ut cæderentur, siue materiæ causa seu lignorum[b]: alioquin si in eum usum habitæ nõ sint, ex prima quæ hic refertur opinione pro cæduis nõ erũt. Quid enim si animi causa platanũ, ulmũ, fagũ, fraxinũ, illicem educauerim? quid si syluam antiquã eãdemq; glandariam habeã, quam nunquã cædere solitus sim, sed subulcis locare? an sola arborũ cupressus nõ cædua erit, quia sola nõ repullulat? quod Ariti. & Picus[c] senserunt, sed dubio procul, male. Inter hæc arborum genera non leuis differentia est, nam fructiferas fructuarius non cædit[d], nisi uetustate consumptas[e]: quod si ui uentorũ deiectæ sint, in usum suum, uel uillæ, si aliunde non habeat, accipere potest[f], reliquum ei auferre

SYlua cædua est, vt quídam putant, quæ in hoc habetur vt cædatur. Seruius eam esse quæ succisa rursus lulant, siue ab eodẽ stipite, siue ex stirpibus, ut salix, arũdo, ornus, fraxinus, laurus, alnus, bætulla, sambucus, populus, æsculus, quercus[a], multæq; id genus species, quod ita intelligendum est, si in eum usum haberentur, ut cæderentur, siue materiæ causa seu lignorum[b]: alioquin si in eum usum habitæ nõ sint, ex prima quæ hic refertur opinione pro cæduis nõ erũt. Quid enim si animi causa platanũ, ulmũ, fagũ, fraxinũ, illicem educauerim? quid si syluam antiquã eãdemq; glandariam habeã, quam nunquã cædere solitus sim, sed subulcis locare? an sola arborũ cupressus nõ cædua erit, quia sola nõ repullulat? quod Ariti. & Picus[c] senserunt, sed dubio procul, male. Inter hæc arborum genera non leuis differentia est, nam fructiferas fructuarius non cædit[d], nisi uetustate consumptas[e]: quod si ui uentorũ deiectæ sint, in usum suum, uel uillæ, si aliunde non habeat, accipere potest[f], reliquum ei auferre

a l. cũ manu §. sylua. de contrahẽn.

b l. item. §. ij. de vsufruc.

c rep. §. titia. q. 36.

d l. æquissi. §. fructuarius

e l. agri.

f l. arboribꝰ.

auferre extra agrũ, ne solo officiant permittitur[g], ad dominũ tamẽ pertinebit. Cæduis uero sicut paterfamilias cædebat uti, uel per frondatores ramos decutere potest, pedamẽtaq; (sunt hi pali teretes uitiũ sustinendarũ causa) conficere[h], & etiã alteri uendere. In non cæduis, id solũ conceditur, quod pro ex stirpibus[a] aut radicibus ipsius uineæ usu necessariũ sit, dum fundum deterior ea causa nõ fiat, uel arbores grãdes nõ sint, huiusmodi enim uoluptatis causa solũ habentur, quã decussa coma amitterent[i]: harũ & M. Varro rei rusticæ lib. III cap. XIIII. memimit, uideturq; grãdes arbores intelligere, quæ in sylua cædua relinquũtur, nec unà cum cæteris amputãtur: possunt tamẽ etiã intelligi grãdes arbores, quæ decacumminationẽ, quã Græci ἐπικόπτειν uocãt, nõ ferunt: ut picea, pinus, abies, palma: addũt aliqui cupressum, & cedrum. Quid si grandem arborẽ intelligamus, quã Græci ἀξιολογώτατον uocant, uidelicet prægrãdibus ramis, ordinatis, paribusq; numero, qualis fraxinus, sorbus, picea? in conductore emphyteutaq; aliud dicendum est, fructiferas enim demortuas, ut lucretur substituere alias deberet[k]: quod etiam in nõ cæduis opinor[l]: cæduis indistincte cædit[m], modo ex cõsuetudine regionis, uel patrisfam. locatoris, si aliud actum non præsumatur, accepto: nõ minus enim quàm fructuarij horum est ius.

g l. proculus

h l. ex sylua.

i d. l. ex sylua.

k l. in fraud. §. pe. de pactis.

l l. diuortio. puto. solumat.

a ¶ STIRPIBVS. Sunt stirpes ferulæ seu uirgultæ quæ de radicibus nascuntur, ea & germina dicũtur[n], hinc & germinalis arbor. Accursius quæ stirpes sunt pedamenta esse arbitratur, cõtra M. Varronis, & columellæ, cæterorumq;

m d. l. cum manu.

n d. §. puto.

rumq; antiquorum autoritatem.

b ¶ STIPVLA illecta, Culmus est cum spica non collectus, sed in metendo derelictus, quem cum otium adest rustici deinde metũ: & quod dicitur deiecte, melius quadraret relictæ secundo casu, quanuis & illud defendi possit. Sanè ex lege ueteri, quæ in Deuteronomio habetur, præceptum est, ne stipulã inlectam, oliuas relictas, racemosq; remanentes dominus colligat, sed aduenæ, pupillo, & uiduæ permittat, unde spicilegium racemationemq; facere possint, quod præceptum etiam in præsentia à plerisque obseruatur. Aduertendum tamen, ne non uacauerint hic legendum sit, sed occauerint: quod rustici primo messes faciant, deinde occent, fodiantq; uineas, quo opere tanquam magis necessario perfecto, racemationem faciant: solere enim post messes occari uineas, autor est Palladius libro VII. & VIII.

nascitur. ℣ Stipula[b] inlecta est spicæ in messe deiectæ, necdum lectæ, quas rustici cum vacauerint colligunt. ℣ Noualis[c] est terra Proscisa quæ anno cessat, quam

c ¶ NOVALIS. Græci νεατὸν seu ut alij νέομα uocant, & duplici significatione accipitur, ut terra sit quæ anno cessat, quod Paulus hic ait: itemq; ager nũc primũ colicœptus[o] cũ prius sylua esset, uel alio modo incultus, atq; ita etiã Hieronymus interpretatur[p]. Addit Appianus lib. 1. decimam partẽ fructuũ Reipublicæ solitã pendi pro uectigali eorũ agrorũ qui deserti ad culturã redigerentur, hincq; apparet inculta loca in dubio præsumi

o l. fi. in fi. de ter. mo.

p c. j. c. quid sit. extra eo

Reipu

Reipublicæ, nec fieri occupatis qd' & alij tradiderunt[q]. Sanè proscissa dicitur terra, quæ primũ aratrum experta est grandioribus glebis relictis Catoni. Plinio, cæteris.

q l.j. de acq. poss.

d ¶ INTEGRA. Vt si quis uendat terram integram intelligetur nondum à pecore depastam, licet Accursius pascendi uerbum hic pro pinguefaciendi, contra rationem sermonis, intellexerit[r].

r l.j. de glan. leg.

Græci πολυν uocant ℣ Integra[d] autem est in quã nondum dominus pascẽdi causa pecus immisit ℣ Glans[e] caduca est quæ ex arbore cecidit. ℣ Pascua sylua est quæ pastui pecudum destinata est.

e ¶ GLANS caduca quæ ex arbore cecidit. Vnde interdictum de glande legenda competit. Sanè hæc expositio ex proprietate sermonis non est, quoniam caducus non qui cecidit, sed qui facile casurus est: ruinamq; minatur, significat, unde & paries caducus.

VLP. LIB. VIII. AD EDICTVM

LEX XXXI.

PRatum est in quo ad fructum percipiendum

¶ §. PASCVA sylua. In quam ius est pascendi causa pecora mittere. Sed finge deprendisse me pecora uicini in agro meo, quo iure mihi prouisum est? & lege aquilia agendum est[s], non autem iure pignoris pecus retinendũ, nisi illud diu aluerim[t], cum dominum ignorarem: uidetur enim, quia in rei utilitatem alimenta uersa sunt, eorum ratione retineri pecus posse[u].

s l. quintus. ad le aquil.

t l. hoc amplius. §. de his. de dam. inf.

u l. si nõ. §. cẽtum. supra cõ.

PRATVM. Pratum quasi paratum, ut Vlpianus, ad fru

ad fructuũ perceptionẽ, uel ut Varro, ad constitutionẽ: modico enim opere pratum fit, ut quod nec aratro, nec annua semente indigeat. Et hinc probatur, legatis pratis etiam inculta contineri, unde tamẽ aliquid fœni testator colligeret, secus si in eis pecuascere tãtummodo solebat, nam ea non prata, sed pascua dicentur: quæ si ad pagum aliquem in uniuersum pertineant, uulgò uicanalia appellantur: Vicani enim rustici sunt. Sed an prati appellatione arbores quæ in eo sunt contineatur? ut in eis damnum inferẽs ea pœna afficiatur, quã lex municipij in eos constituit, qui in prato damnum fecerint? Et quibusdam uidetur[a]*, tãquã arbores pars fundi sint. Sed ego rationẽ legis considerandam arbitror: ex ui enim uerborũ nõ uidetur qui arbores inciderit, damnum prato feciſſe.*

falce duntaxat opus est, ex eo dictum, quod paratum sit ad fructum capiendum.

PAVL. LIB. XXIII.

LEX XXII.

MInus solutum intelligitur etsi nihil esset solutum.

a Alb. in dict.

MINVS. In sermone Latino hæc dictio quandoq; uim comparatiui nõ habet, unde quod nõ recepi, recte dixero minus recepiſſe, et minus tribuere uidetur[b] *qui nihil tribuit, quod & infrà uidebimus. Et hinc argumentum colligitur, si in transactione*[c] *annuos ciuilium annonarum reditus tibi concesserim, addita lege ut si plus uel minus exigeretur tuo periculo esset, quanuis nihil exigatur, me non teneri. Verum est enim te minus exigere, si nihil exigis: id tamen ex proprietate sermonis non est*

b l. illud. §. j. de tribut.

c l. verbũ am pl. j. si ita. ĩ fra eod.

non est, sed ex interpretatione. Vnde si aliam mentem cõ trahentium fuisse præsumamus, à proprietate comparationis non discedemus.

PALAM. Palam quid fieri uarijs modis accipitur: palam nũcupatus hæres dicitur, si testes exaudiuerint:

VLP. LIB. XXI. AD EDICT.

LEX XXXIII.

PAlam est coram pluribus.

palam quæstum facit mulier, quæ passim, & sine delectu stuprari se sinit [a]: palam spurio reliquisse uidetur, qui apertis uerbis usus, nec hæredis fidem tacite

a l. palam. de ritu nup.

sequutus est [b]: palam quoq; rem esse dicimus, de qua constat. Hic tractatus solet quadrupliciter accipi, aut enim res euidens est, quod uulgò notorium dicimus, aut simpliciter manifesta, aut liquida, aut tantũmodo clara. Notorium est, quod omnibus constare potest, & colore nullo offuscatur, nec probatione indiget, ut palatium in urbe esse: idẽ de re quam per inspectionem iudex deprendit, ut cum quis accusatur occidisse Seium, & Seius uiuus exhibetur, & talis allegatio quandocunq; fieri potest: unde etiamsi in causa conclusum sit, debent iudices accedere in rem præsentem [c], huiusmodi enim probatio præualet omnibus, imò hac ex causa res iudicata nullius momenti erit [d]: res enim iudicata quanuis hac in specie contineatur, & quod ex ea cõstat, sit euidentissimũ, id tamẽ non uere, sed præsumptione legis est, quã præsumptionẽ notorie huic ueritati cedere æquissimum est. Manifestum est quod allegari probariq; oportet, ut Titium coram popu

b l. non intelligitur. de iure fis.

c l. si irrupt. fin. reg.

d c. fraternitatis. de frig.

populo occisum, Seium publice fœnus reprobum exercere, atq; id genus multa, quæ pōtificij iuris interpretes notoria quoq; dici contendunt: qua in re ego non multū operæ posuerim, qui sciam uerborum hanc differentiam plerunq; confundi, de re ipsa igitur non de uerbis disputandum est. Ego hac in specie id contineri arbitror, quod probabili aliqua excusatione obtegi potest, quod regulariter in his rebus procedit, quæ facti permanentis non sunt, & ideo sententia aduersus huiusmodi perspicuitatem lata ipso iure ualeret, prouocandiq; remediū solum

e l. cūes. C. de appel. supereſſet[e]. Liquidum dicitur id, quod iudici ex actis li-

f Cardi. c. ve ſtra. 7. & 31. q. quet, id enim proprie manifestus dici non potest[f], tametsi iuris interpretatione non multum ab eo differat. Hac in specie uidentur contineri, quæ per instrumentum uel confessionem in actis constant: si enim huic instrumen-

g c. fi. de coh. cle. to uel confessioni nihil probabile obijciatur, si item confessionis error non adducatur, censebitur res liquida[g]. Sed & acta ipsa rem faciunt iudici liquidam, sic & attestationes: hæc autem non simpliciter rem faciunt liquidam, sed ipsi iudici tantum, indeq; aliqui effectus iuris

h c. significauerunt. de testi. oriuntur[h]. Quapropter si filius uel uxor contra patrem uel maritum agant, hiq; negent filium uxorem ue esse, sufficient huiusmodi testimonia, etiam ante publicationē, ut iudex decernat eis interim alimenta deberi, itemq;

i c. ex parte. de accus. expensas litis[i]. Id enim est liquidū, quod sine morosa difficultate iudici probatur: & ideo si constitutum sit, causas inter agnatos compromitti, non intelligetur de his

k l. postrem. de transf quæ hoc modo liquent[k]. Clarum generaliter accipi potest, ut suprascriptos casus comprendat, sed inter ipsas

partes

partes id clarum fuisse iudex arbitrabitur, quod inter eas gestum ex instrumento uiderit, quod interim non modicæ utilitatis est[l]. Sed & quoties sola admonitio sufficit ne quis dolo denunciare uideatur, ex instrumenti extra iudiciũ ostensione, res palam facta existimatur[m]. Sed cum omnino in iudicijs expectanda sit sententia, quæ rem iudicatam inducat, quorsum attinet tam scrupulose perquirere, an res manifesta, clara, liquidaue sit? Verum his ego respõdeo in eo uersari utilitatem, quod in euidenti, & manifesto lata sententia præsumatur[n], retro quoq; rem fuisse euidentẽ & manifestam, quod in alijs casibus non ita est. Sed hæc hactenus, illud non prætereundum, differẽtiam esse quid palam factum dicatur, an publice: quandoquidem palam fieri dicitur, quod coram pluribus, puta duobus fit, at publice quod coram populo. Inde si testis asseruit publice ita affirmari in urbe, perinde erit, ac si extare publicam famam dixisset, quod quidam responderunt, licet alij hac in re controuertant[o].

l Bart. l. j. in l. p. de op. nouum.

m Bart. d. l. j. q. xj.

n Fed. cõs. 8.

o Salyce. l. ea quidem. C. de acc. pen. char.

PAVL. LIB. XXIIII.

LEX XXXIIII.

ACtionis verbo etiã per sequutio[a] continetur.

ACTIONIS uerbo. a ¶ Persequutio est implo-
ratio officij iudicis, quod nobile uulgò appellant, estq; extraordinariũ remediũ, sicut enim actiones aduersus eos qui ex facto suo uel alia iusta obligatione tenentur, cõpetũt, ita persequutiones aduersus eos dantur, qui sola æquitate, & quod dicitur de bono, et æquo sunt obnoxij, quare harũ actionũ instar habẽt persequutiones[a]: & ubi

a l. actionis. de act.

& ubi de stricto iure nulla actio datur, ex æquitate officiũ iudicis imploramus. Quãdoq; autẽ huiusmodi implo-
b l. plane. de pet. hære. ratio uim actionis habet, quãdoq; exceptionis[b]: nõ tamẽ dubiũ est, quin ex larga significatione persequutio actionis uerbo comprendatur: ideoq; si eadem ratio subsit, quod in actione dispositũ est, in hac persequu-

IDEM LIB. XIIII.

c Alex. l. j. de tut. om. tione etiã in stricta materia obseruabitur[c]: quod si nõ eadem ratio subsit, aliud erit: uerbi gratia, nõ possunt cœnobitæ minores actionibus in iudicio experiri, æquum est ut saltẽ officio iudicis ei succurra-
d l. quintus. de an. leg.
e Glo. l. j. C. qui ad. tur[d], quod etiam in filiofamiliãs aduersus patrem concedendum est[e].

LEX XXXV.

RESTITUERE autẽ is intelligitur, qui simul & rem & causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim iudicij accepti[a] tempore res ei reddita fuisset, item & usucapionis causam, uel fructus.

RESTITUERE. Qui rem ut restituat condẽnatus est, is & fructus restituere debet, à tempore litis
f l. præterea. de rei ven. contestate perceptos[f], & actorem in eã causam ponere quã habiturus esset, si statim ante litis cõtestationẽ restig l. cũ fund. si cer. pet. tuisset[g]: unde si ideo actor nõ usucapit, quia eo tempore
h l. iul. §. fi. ad exhib. res sibi restituta nõ sit, reus quãti ea res erit tenebitur[h].

i l. is q se ob. de rei vẽd. a ¶ IVDICII accepti, id est, litis contestatæ[i], tunc enim iudex iuris dicendi potestatem accipit, cũ ante definitiue condemnari nemo posit: solebant autẽ tunc partes quibusdam uerbis solennibus uti, quibus de eo negotio iudicandi potestatem faciebant, ut ex M. Varrone.

lib. v

lib. v. de lingua Latina colligi potest. Sanè quod hic dicitur, procedit in his casibus, in quibus à tẽpore lit. cõtesta. fructus restituẽdi sunt, quod in obligationibus dandi regulare est: in eo autẽ qui tradere tenetur aliud est, quippe is à tẽpore moræ fructus perceptos restituere debet[k]. k l. videam. de vsur.

Sed quid in usurario? et lucrũ seu fructus, quos sola industria sua acquirit, nunqnam restituere debet, quales sunt, si qui ex ipsa pecunia licite perueniũt, cæteros restituere tenetur, damnumq; omne illi resarcire, cui fœnora extorsit, atque ita etiam Theologi sentiunt[l]. l Anch. reg. peccatum. in sexo.

VLPIA. LIB. XXIII.

LEX XXXVI.

LItis nomen, actionẽ, significat, siue in rem, siue in personam sit.

LITIS. Litem post contestationem solũ dici, causam uero etiam ante, Doctores ferè crediderũt[m]: quod ipse nõ negauerim, quoties subiecta argumenti ratio hoc fert ut pro instantia causæ lis accipiatur[n]: alioquin proprie etiam ante iudicium acceptum litem esse Iurisconsultus hic ostẽdit, qui actionem siue in rem, siue in personã sit significari ait: nam & cum litem contestatam esse dicimus, uerba indicant quando adhuc contestata nõ erat, nihilominus litem fuisse. Eandem sententiam etiam Cor. Fronto probat. Dum lis, inquit, nascitur, pertinacia efficit controuersiam. Idemq; de controuersia Fortunatianus scribit, uidetúrque etiam extra iudicium litem dici[o], quod & Nonius Marcellus ferè sentit, nec alij dissentiunt. Hinc illa inscriptio, Hæi uxor etiam mortua litigas? Et quod in lite est, ipse etiam in quæstionis uerbo m l. causas. C. de transs. n l. postquã. C. de pact. o Abbas. c. ex parte. extra eod.

p l.si tibi .C. de lib.cã.
q l. amplius. rem rat ha-
r c. de causis. de offi. de-
le.

esse dixerim[p], quanuis Barto. cum quæstionis uerbum in lege reperitur post litem cõtestatam solummodo accipi sensserit[q], quod non probo: nam & dubium non est, etiã ante lit. contesta. causam dici[r], ut eiusdem ferè significationis has esse dictiones credere pronius sit.

VERBVM oportere. Solennia uerba actionum iure uetera erant, aio te mihi dare oportere: quorum uerborum Valerius probus in opusculo de notis antiquis meminit.

VLPIA. LIB. XXVI. LEX XXXVII.

VErbum oportere non ad facultatem iudicis pertinet qui potest uel pluris uel minoris condemnare, sed ad ueritatem refertur.

Pone ergo me in libello dixisse, te mihi decẽ dare oportere, quomõ hæc uerba accipiemus? Et Iurisconsultus ait, tametsi uere mihi ea debeãtur, licere tamen iudici uel pluris, uel minoris cõdemnare. Hinć; apparet eousque arbitrium iudicis protendi, ut ab eo quod uere debetur recedere possit, & ex causa condemnationem uel augere uel minuere. Auget in

p l.j. de in lit. iur.
b Inst. de pœtem lit.
c l. terminato. C. de fru et lit exp.
d l. si seruus. de con fur.
e l. sunt qui. de re iud.
f Felynus c. j pe cha. ee cõst. ỹ. 7.

arbitrariis[a], uel in his quæ ex inficiatione duplantur[b], quod & expẽsarum, uel eius quod interest ratione fieri potest[c]. Minuit si totius summæ actor capax non est, uel si pars aliqua post iudicium cœpit nõ deberi[d]: minuit & in executione: cum reus non nisi quatenus facere potest conuenitur[e]: & hæc exempli causa satis sint, alioquin generaliter licitum est iudici, ex causa legis dispositionem interpretatione mutare[f]: quapropter quãuis lex simpliciter uelit interrogationibus responderi, potes-

rit

rit etiam disiunctim respõdentem admittere[g]: & quan-
uis certa pœna noxijs statuta sit, illi tamen eam minuere
uel etiam augere permittetur [h]. Quod & in dilationi-
bus à lege conceßis obseruamus: ei enim qui pro tribuna
li cognoscit eas, prorogandi coarctandi ue ius non dene
gatur [i], qua ratione & à uoluntate testatoris
recedere ex iusta causa
concessum est. Quid
enim si fauore pupilli
hæredis prohibuit te-
stator diuisionem fieri,
appareatq; id in euidẽs
eius damnum reflecti [k].
Potest quandoque plus
iudicis ipsius quàm te-
statoris iussus [l]: nam &
tutori, quo minus reper
torium facere teneatur,
testator remittere non potest, iudex potest, ut si uideat
pupilli interesse ne patrimonij sui secreta aperiantur [m],
Planè quoties huiusmodi facultate iudex utitur, existi-
mationi eius consultius erit, si non nisi expressa causa id
agat, curetq; ut in actis eius ueritas appareat [n]. Accur-
sius in huius legis interpretatione neq; cœlum, quod dici
tur, neq; terram attigit.

g l. iusiurã. & ad. §. nõ solũ. de iur iũ

h l. quid ergo §. pœna. de insa.

i l. ij. de re iudic.

k l. iij. §. si pater. de admi. tut.

l Aret. cõsi. 22. in. ij. co.

m l. in confirmãdo l. utilitatẽ. de cõfir. tut.

n Barto. l. lucius. de ifa.

VLP. LIB. XXV.

LEX XXXVIII.

OSTẽtũ Labeo diffinit, omne cõtra naturam cuiusq; rei genitũ factumq;. Duo genera sunt ostento-
rum, unũ quoties quid con
tra naturam nascitur, tribus
manibus forte, aut pedibus
aut qua alia parte corpo-
ris quæ naturæ cõtraria est:
alterũ, cũ quid ꝓdigiosum

OSTENTVM. a ¶ Ostentum Corn. Fronto ait, quod præter consuetudinem offertur. ut puta si uideatur terra ardere, uel cœlum. Portentum, quod porrò

& diutius tendit, futurumq; postmodum aliquid significat. Monstrum, quod contra naturam est, ut Minotaurus. Prodigium, quod mores faciunt, per quod detrimentũ expectatur: id enim est prodigere. Sed Festus quod futurum prædicat per literarum immutationem prodigium dici arbitratur: alij qd' porrò sit adigendum, videtur, quod Græci φάσμα quod Nonius Marcel. vocant [b], sentit, qui & alias differentias refert. Sed antiquos indifferẽter his uerbis usos uerisimilius est.

b ¶ QVOD Græci uocant φάσμα. Ab apparendo nomen sumpsit, Ciceroni spectrum dicitur, nos etiam miraculum appellamus, ut si appareat uir humana forma augustior, qui deinde euanescat. In hanc significationẽ mẽtio est etiã Herodoto. Habẽt & Græci ἐμπούσαν, quam interpres Aristophanis ait uarijs formis sub meridiẽ apparere, & calamitosis ab Hecata immitti solitam. Hoc & dæmonium meridianum in psalmis appellatur. Sunt enim huiusmodi cacodæmonũ ferè aëreorumq; spirituũ opera, quorum uirtute etiam magi plurimum posunt: ut minime consequens sit aliquẽ sanctitate uitæ præcelluisse, quòd miracula fecerit [c]. Aduersus ea præsentissimum alexipharmacon est, inuocatio nominis IESV qua de re diligẽter disseruit Capnion lib. de philosophia Pythagorica ultimo. C. Cassius apud Plutarchũ in uita M. Bruti, ex Epicuri sententia, nullos esse dæmonas disputat nec huiusmodi spectra uere apparere, sed nobis ita quãdoque uideri, idq; ex imaginibus quas falso mens concipit

c j. q j. teneatur.

pit. Cui opinioni & Lucianus accedit, edito hac de re dialogo, qui φιλοψευδης, ἢ ἀπιστῶν inscribitur. Sed Christianis auribus haec sententia impia est, & id mali genus Galenus de affectorum locorum notitia libro tertio φαντασίαν uocat, quam definit esse intellectus corruptionem: quo morbo Athenis laborauit Thrasylaus, qui cum ad sanitatem redactus esset: Pol me occidistis amici, non seruastis ait, ut est apud Horatium.

PAVL. LIB. LII.

LEX XXXIX.

SVbsignatū dicitur, qđ ab aliquo subscriptum est: nam veteres subsignationis verbo proscriptione uti solebant.

SVE SIGNATVM. Subsignare est signum suum, quod & sigillum dicitur, subijcere. Ea sigilli impressio autoritatem scripturae confirmat, receptumq; est literis iudicis solito eius sigillo munitis, plenam fide ahiberi[a], si de his attestatur quae ad eius officium pertinent, & ab arbitrio suo pendent: quod si etiam testiū subscriptio accesserit, tunc generaliter iustam probationem facere[b]. Subsignare quoq; simpliciter est subscribere: nā & scriptura signum est, unde scribentis persona indicatur. Quoniā uero qui chirographo alicui subscribit uel subsignat, se obligat, nō secus ac si totum chirographum scripsisset[c], receptum est, ut id uerbum etiam pro eo capiatur quod est obligare[d]. Subsignabant & olim responsa sua Iurisconsulti, quod & hodie ferè obseruatur, redere enim testimonium uidentur quid iuris in proposita quaestione sit[e].

a c. post cess. de proba.

b c.ij. de fide instru.

c Bart. l, emptor. §. luciꝰ. de pac.

d l. semper. §. conduct. de iur im.

e l. ij. §. & vt obiter. de orig. iur.

¶ §. BONA. *Finge Titium mihi tertiam partem bonorum suorum donasse, deinde decessisse, & in eius hæreditatem quadringenta esse: deducetur primo æs alienum, quòd forte centum est, & ex trecentis quæ supersunt tertia pars mihi præstanda erit*[f]: *ante enim quàm bonorum computatio fiat, æs alienum deducendum est.* ¶ Bona intelliguntur cuiusque, quæ deducto ære alieno supersunt.

f l.fi.l. genera li.ī fi de vsu.leg.

Qui ratione si uxori bonorum legauerit, poterit hæres eatenus de rebus hæreditarijs uendere[g]. ¶ Attestari est absenti denūtiare.

g l. vsufru.ad le.falc.

quatenus creditoribus satisfaciat, & in his quæ superērūt mulier usumfructum habebit, quod etiam in legatarijs, ut illis satisfiat[h], *procedere uerius est, nisi annua sint legata. huiusmodi enim de reditibus satisfaciendum est*[i], *& hæc cum inuentarium hæres fecit, alioquin solus citra diminutionem ullam ususfructus, insolidum tenebitur*[k].

h l.fi.§.finautē ęs.C.de bo.que lib.

i Picus. §.titia.q.lx.

k l fina .C. de iure delib-

¶ §. ATTESTARI. *Dubium non est protestationem etiam absente parte fieri posse*[l], *ut cum quis denuntiat præscriptionis interrumpendæ causa: uel cum pater receptis à filio, qui mutuum ipsius nomine contraxerat, literis, se non consentire protestatur*[m]. *Sed dubitabit aliquis, cur magis attestari dicatur q absenti, quàm qui præsenti denūtiat? an quòd uidentur antiqui hoc uerbo uti, cum quis denuntiat, & ea de re testes rogat, eisq; imam aurem (quod ibi memoriæ locus est, ut Plinius ait) uellit? sic Horatius licet attestari? ego uero oppono auriculam rapit in ius. Sic Plautus in Curcul. & in Persa accepit.*

l l.pen.C. de an. præscr.

m l.si filius.ij. ad Mac.

Qua

Qua ratione deinde receptum est, ut cũ absenti denũtiamus proprie dicamur attestari: quia denũtiatio per scripturam fit, in qua necessario testes nõ nisi rogati interfuntⁿ: quod in præsente, quem uiua uoce admonemus, ne necessarium non est: nam tunc uel fortuito repertos mihi meq; rogatos testes sufficere nostri Iurisconsulti existimarunt, uetere enim testes uidẽtur pro rogatis accipere. Verg. diuos, quanquàm nil testibus illis profeci, id est & inuocatis, & rogantis. In aliis cõdicilibus, detestari, scriptum est: atque ita etiam Bar. alicubi legit: uidetur enim utrunq; uerbum eiusdem significationis esse, de quare infrà diffusius disseram.

n auth. rogat. C. de testi.

¶ §. INCERTVS. Possessor ille nobis incertus esse dicitur, cum ignoramus eum possidere: & cum possidere fãcti sit, huiusmodi ignorãtia est probabilis. Respectu autem sui ipsius nemo omnino incertus est possessor, cum incertam (ratione loci, simulq; quotæ portionis) rem nemo possessionis causa acquirere possitº: quod si huiusmodi incertitudo declaretur, aliud est: ut cum lex possessionem transfert, ea enim de his, quæ per rerũ naturam esse possunt, nunquã dubia estᵖ. Idem cũ ambiguitas sublata est, quod fit per relationem ad aliquod instrumentũ, uel per euentũᵍ: ut si cõstituas te meo nomine etiã bona futura possidere, eis enim acquisitis incipis possidere: tunc quippe quale quantumq; sit quod possides certũ est. Sed & quod mihi per seruum, uel filium ex peculio queriturʳ, quanuis incertus sim, possidetur tamenʳ, & hæc in

o l. iij. c. j. de acqui. pos.

p l. cũ quidã. quod dicitur. de acq qui poss.

q l si quis extra in fi. de acq hered.

r l. j. ff. de acqui poss.

possessione: nam in contractibus dubium non est posse generaliter deduci, omne ius quod tali in loco habeo[s], sicut & incertam partem in iudicijs uniuersalibus uendicare non prohibeor[t].

f l. quod si. de hære. vend.
t l. quæ de tota. §. j. de rei vend.

DETESTATIO. Protestationem quidam definiuerunt, clamosam esse testationẽ, quæ ob testãtis ipsius cautionẽ inuenta sit. Sed hanc finitionem plerique recte reprobauerũt, cum etiam citra clamorem, & in occulto quoq; protestatio fieri posit, uel coram testibus, uel scriptura, quæ nõ nisi improprie clamare existimatur. Adde quòd quandoque protestatio in alterius quã in protestãtis cautionem induc itur, ut cum pro alio protestamur, quod quibusdam casibus permissum est[a]: uel cum utilitatis publicæ causa denũtiamus. Quare Bar.[b] hoc in responso ueriorẽ definitionem referri existimauit, declarauitq; denuntiationẽ dici, ut ab ultimis uoluntatibus, itemq; contractibus differat, testationem requiri ut ostẽdatur & in scriptis, & absq; scriptura fieri posse[c]. Sed uix est ut hoc ego approbare posim, cũ denuntiatio sit specialius nomen, & augustius protestatione, eam enim solum significat, que alteri nuntiatur. Quod & etymologia satis indicat. Sed & testationem ad testes nõ referendã arbitror, cum de substantia protestationis nõ sint testes, neq; scriptura[d]: sed probationis causam solũ respiciant: nã & in libro rationum quandoq; fit protestatio[e], nec ulli testes necessarij sunt.

a l. j. C. si per vim.
b in. §. morte.
c l. fi. de cust. reorum.
d Bar. l nemo potest. de lega. j.
e l. nesennius. de neg ges.

VLPIA. LIB. VI.

LEX. XL.

DEtestatio est denũtiatio facta cũ testatione

Meri

Merito igitur nec Bart. sententiã ipse sequor. Videturq; cõmodius sic diffiniri. Protestatio est animi nostri declaratio, iuris acquirẽdi, uel conseruãdi, uel damni depellendi causa facta. Huius duplicem esse speciem uerius est, alteram quæ ex animo protestantis principaliter pẽdet, alteram quæ factum eius cui protestamur respicit. Illa declaratoria, cõseruatoria, certificatoriaq; dicitur: hæc inscitatoria, prohibitoria, inhibitoriaue: illa à testatiõe nomina accepit, hæc à nuntiatione. Et primæ illius uariæ sunt appellationes, quæ tamen aliquam inuicem differentiam continent. Et in primis testatio nomen est generale, quoquo modo animi sui sententiã quis declaret[f]. Specialiter uero eo nomine dicitur, quæ coram testibus facta est. Vnde et testato cõuenire, testato admonere dicimus[g]. Addit Barto. idem esse cum scripturam adhibemus, quoniam in ea testes rogandi sunt. Detestatio est quæ ad absentem mittitur, ut hic & supra apparet, idq; præpositio de, ostẽdit, cuius natura est augere, efficaciorẽq; actũ demonstrare. Quod & in uerbo deprecor A. Gellius lib v 1. cap. x v 1. declarat. Tunc enim non solum sententiam suam quis simpliciter ostendit, sed scriptura etiam cõuocatis testibus declarat. Contestatio est propriè plurium, ut in iudicijs, cũ actor quid mentis suæ sit, petendo explicat, contrà reus negando diffitetur, unde & litis contestatio dicta. Idem & in exceptionibus[h], præscriptionibus[i] ue. Sed & quando quis de dolo uel metu coram amicis protestatur. Idq; clam metu concussoris contestari dicitur[k]. Attestatio uidetur esse, quæ præsenti fit, declarãdi animi causa[l]. Quod supra ex Plauto Horatioq; docui

f Instit. de test. in prin.
g l fin. pro de relicto.
d. §. attestari.
h l. si quidẽ. C. de exce.
i l. ẽptor. C. de prę cri. ion temp.
k l. si maior. C. de transa.
l l. si. C. de negot. gest.

mus: quanuis ex uulgatis codicibus ibi attestari de assen-
m Barto. d. §. mor. e. te accipi uideatur. Sed uerior est lectio detestari[m]. pro testatio est, quæ declarat quo animo aliquid facturi sis
n l. j. §. j. de lib agn. d l. necessario. mus[n], præpositio enim, pro, anticipationem temporis argu-it. Secundæ speciei quæ a nunciando nomen sumit, uaria quoque sunt nomina: & in primis nũtiatio ipsa, quæ
o l fin. ad. leg. iul. de an. in ædicto Prætoris de operis noui nuntiatione prohibi-tionem significat, in lege Iulia de annona[o], qua mulierũ nuntiatio admittitur, accusationẽ. Erant & nuncia-iones, quas publice constituti Irenarchæ præsidibus facie-
p l. ab accusa-tiõe. ad ter. bant, de delictis quæ ubiq; fierent, hæc & notoria Latine dicuntur[p]: iubetq; lex, ut hi notorijs suis assistant, &
q l ea qdẽ. C. de accus. quæ detulerunt ita esse probent[q]. Quod & in Curiosis
r l. j. C de curiosis. li. xj. recipiendum est[r]: sunt Curiosi qui in curia Principum uel magistratuum commissa delicta denuntiant. Est & denunciatio quæ ad alium mittitur, & maxime incitato-riam continet: ut cum aliquem admoneo ut ab emptione desistat, ut defendende causæ adsit, ut à matrimonio cau-
s l. lege Iul. de testib. sa legis Iuliæ exercendæ abstineat. Fit & testibus, ut in iudiciũ causa perhibendi testimonij uenĩat[s], cũ alioquin sponte se offerentes suspicione non careant. Quæ prohi bitoria erat, obnũtiatio proprie dicebatur. Vnde obnuntiare cõsilio, Ciceroni in oratione quam in senatu post reditum habuit. Item obnuntiatio Augurum, cum aliquid fieri prohibebant, quoniam auspicia non addixissent. Cicero Philip. 11. Nos enim (inquit) nuntiationem solum habemus, Consules & reliqui Magistratus etiam inspectionem. Rursus: Mentitus es auspicia, obstrinxisti populum Romanum religione, Augur Auguri, Consul Consuli

ſuli obnunciaſti. Eſt & renuntiatio, cum quis ius ſuum repudiat, unde & renuntiare hoſpitium ueteres dixere: ſumitur & quandoq; pro relatione quam Architecti recte inſpecta iudicibus faciunt[t]. Renuntiantur & ſuffragia, cum refertur & proclamatur quem ſuffragia deſignarint. Sic & Magiſtratus renuntiari quandoq; legimus. Et hæc quidem, quod ad proteſtationis nomen attinet, ſufficiant: nunc de eius effectu aliquid attingendum. Et hic triplex eſt diſtinctio. Aut enim proteſtatio in his facta eſt, quæ à iure depẽdẽt, aut in his, quæ à poteſtate noſtra tantum, aut in his quæ à nobis, itemq; ab alterius facto uires ſumunt. In prima ſpecie pro regula traditũ eſt, proteſtationem in his quæ à legis diſpoſitione pendent nihil operari[u]: quapropter ſi mater alat filiũ: proteſtaturq; ſe animo alimenta ab ipſo repetendi id facere, non tamen his caſibus repetere poterit, quibus uel ipſa ad id tenebatur, uel maritus. Sic ſacra ædicula conſtituta, ædi tuoq; deſignato, fruſtra proteſtamur[x], nolle nos ius aliquod epiſcopo in ea eſſe: nec enim poteſt quiſquã facere, ne in actionibus ſuis leges locum habeant. Et cum lex iure publico aliquid diſponit, cuiuſquam uoluntate nõ inſpecta, fruſtra ille proteſtatur. Quapropter ſi plures arbitri in ſententia ſua expreſſerint, ne in maiore ſumma minor inſit, cum id à lege pendeat, prædictio huiuſmodi nullius erit momenti[y]: & qui dicit ſe litem contestari animo nõ cõteſtandi, litẽ cõteſtatus intelligatur[z]: huiuſmodi enim actus à iuris diſpoſitione dependent, & cum alio agũtur, qui poſtquã eum contestari accepit de eius animo nullam alterius curam gerere debet. Sicut

& cum

t l. qui fundũ de contrah. emp.

u gl. l. alimenta. de nego. geſt.

x x. qõ. ſ. c. ſi quidam.

y Gloſ. c. ſ. de arbi. 6.

z Ang. l. iuris gen. §. cp ſe re. de pact.

& cũ quis alteri, ſaluo (inquit) honore tuo mentiris: uer
a Bart.l.ſi qs extraneus. bum enim ipſum iniuriã irrogat[a], quã honoris illa ſerua
dẽ acq.hęr. tio nõ extinguit. Quod & in ea ſpecie proditũ eſt, cum
b Ange.l.ve ſtẽ.de iniur. quis tædet me, inquit falſi damnatum te eſſe [b], proteſta
tio dolentis animi nullius effectus eſt. Idem cũ quis aduer
ſus teſtes allegat, falſos eos, ſceleſtos, facinoroſos ue eſſe,
proteſtatur; id ſe non animo iniuriam illis faciendi, ſed
cauſam ſuam defendendi dicere, poterit nihilominus Le
c Soci.cõſil. 118.j. ge Cornel. de iniurijs conueniri[c]. Sed & Canonici colle
gam ſibi adoptantes, ſi proteſtentur ne ei ius ſit reditus
aliquos præbendam ue accipere; nihil tali præditione
d c.cũ M. de conſt. agũt[d]: quia lex ei qui canonicus ſit, dari ea omnia iubet.
Huc pertinet etiã cũ in his proteſtamur, in quibus nulla
nobis de iure eſt potectas, ſed de facto tantum, ut in deli
ctis, nihil enim tali teſtatione agimus: ut cum quis uulne
rat, præfatus animum ſibi occidendi nõ eſſe, ſecuto homi
e c.fin.de.ho mi in. 6 cidio, nihil ea prædictione iuuabitur[e], nõ enim in manus
ſua eſt certos ictus dirigere, & qui nõ niſi ex præſcripto
lædant. Sed & cũ quid ex diſpoſitione legis, itemq; facto
alterius pendet, idem eſt, ut cum emphyteuta inconſul
to domino alienat, ſaluo domini conſenſu, uolente enim
f l.ſi C.de iu re emph. domino ex Iuſtiniani conſtitutione à iure ſuo cadit[f], nec
proteſtatione huiuſmodi adiuuatur, ſi tamen ea diſpoſi
tio legis in priuatum fauorem alicuius introducta ſit, eo
g l.iij .C.cõ. vt.lud. conſentiente ualebit proteſtatio[g], idq; in pacti conuenti
uim. Quapropter patronus qui ſacram ædem conſtituit,
ex epiſcopi autoritate id facere poteſt, ut inſtituendi ſa
h] cum dile ctus.de cuſ. cerdotis ius nõ ad epiſcopum, ſed ad aliũ præſulem per
tineat [h]. Et hinc infertur, cum cauſidici actionem edunt

ſaluo

ſaluo addẽdi uel minuendi iure, fruſtra his uerbis uti, cũ addere uel diminuere propoſitæ intentioni, non niſi ex legis præſcripto poßimus [l]. Quod & reſponſum eſt, cũ instrumenta in actis exhibent, in his tantum quæ ſibi utilia ſint, poterit enim iudex religionem ſuam etiam aduerſus producentem ex his inſtruere [k], idq; uerius arbitror, cum fides inſtrumenti ſeparari nequeat. In ſecunda ſpecie, cum omnino à uoluntate noſtra protestatio pendet, regula eſt, ualere protestationem, animumq; declarari [l], nec referre præſenti fiat an abſenti, in ſcriptis an id minus, cum cauſa an ſine, ſufficit enim, ut ille inquit, proratione uoluntas [m]: quapropter traditum eſt lapſo triẽnio, poſſe dominum aduerſus emphyteutam, qui non ſoluit, protestari, declararéq; uoluntatis ſuæ eſſe ut à melioribus is cadat, quanuis abſens ſit. Sed & cum quis in cauſa, qua ſolenniter libellus offerendus erat, ſe intentionem ſuã in formã qualis qualis petitionis offerre dixiſſet, reſpondit Anch. [n] protestationi huic ſtandũ, adeo ut potius perperã egiſſe uideri debeat, id enim à ſola actoris uoluntate pendebat: ſi tamen quiſquam ex huiuſmodi protestatione grauaretur, is certior fieri deberet: nec enim æquitas patitur, ignorantem aliquem captari, quod in tertia ſpecie latius explicaturus ſum. Is ergo qui admonitus erit, non poterit ignorantiæ prætextu ſe excuſare [o], & his caſibus quibus ſciẽtia & patientia conſenſum inducit, niſi aduerſatus fuerit, cõſenſiſſe cẽſebitur [p]: per huiuſmodi quoq; notitiã in mala fide cõſtitueretur, unde rem tanquam furtiuam uſucapere non poterit, & uiceuerſa, qui dominum admonuerit, non poterit

cenſe

k Bald. l j. C. ut quæ deſ. ad.

l l. at ſi quis. §. plerig. de relig.

m l. quia. ad Treb.

n Ancha. conſi. 32.

o l. ſi fideiuſſor. §. j. manda.

p l. j. §. j de li beagno.

l l. egita. C. de eden.

censeri clam possedisse [q]. In eo etiam ea iuris regula obseruabitur. Eum qui certus est, amplius certiorem facere non oportet [r]. Sed & protestans ipse si eum cuius interest admonuerit, uel eius familiam, insimulari non poterit, clam uoluisse quicquã facere [s]. Hinćq; apparet, hac in specie comprendi qualemcunq; protestationem, siue animum nostrum declaret, siue iuris nostri alieníue conseruandi causa facta sit, dum à sola uoluntate nostra id pendeat cuius rei plurimis casibus accipi exemplum potest, ut cum creditori solutionis causa debitor fundũ pignoratũ dat, isq; protestatur, uelle priora iura sibi salua esse [t]: uel cũ quis sortẽ impræsentiarum recipit saluo sibi iure usuras, uel pœnã huiusmodíue acceßiones petẽdi [u]: uel cum recepta ab aliquo ex pluribus reis debendi parte, protestatur creditor ius solidi sibi saluum esse debere [x]: uel cũ immunis aliquis onera subit, protestatus absq; immunitatis suæ præiudicio se id facere [y]: uel cum emphyteuta alienat, saluo domini consensu, isq; deinde consenserit [z]. Sed & cum testator fundum legat, saluo iure coloni, ualet protestatio [a]: sicut & sententia qua iudex expensarũ uel fructuum taxationem sibi reseruat, uel in possessionem ex decreto suo mittit, saluo iure legitimi possessoris [b]: uel debitorem certa pecunia cõdemnat, saluo si intra decem dies illud uel illud fecerit [c], quod & in conceßionibus principum receptum est, cum saluo inquiunt iure alieno, & si qua similia. Sed hic ambigua suboritur quæstio, an per contrariũ factum ea protestatio tollatur? & Bart. si incõtinenti subsequatur, non tolli existimauit, si ex interuallo secus [d]. Verum hac in re altius

q l. si ancillã. pro suo.
r c. cũ qui. de reg. iur.
s l. aut quia. iter. quod ui aut clam.
t Bart. l. si qs aliã. de sol.
u Bar. l. fin. de eo qp cer.
x l. si creditori. C. de pa.
y l. j. C. de his qui spon.
z l. j. C. de fũdis patri.
a l. si quis legauerit. de leg. j.
b l. terminato C. de fruc. l. ille. §. j. ad Treb.
c Spec. tit. de sent. §. species.
d l. per retentionẽ. C. de usu.

altius considerandum est, uidemus enim quæ in præfatio
nibus dicuntur, in ipso contractu censeri repetita[e]: uide e l.titia.§.j.de
mus item ea quæ tractata sunt, si in cõtractu omittãtur, ÿb.oblig.
per errorem omissa censeri[f]: & errorem in principali, f l.ita stipul.
etiam in consequentibus existimari[g]. Videmus rursus ex eo.tit.
præcedentibus dictis, intentionem cuiusq; aliquid faciẽ g l.et si me.§.
tis declarari[h], etiam si extra illum actum, & ex interual j.de cõd.in
lo dixerit[i]. Ad hæc iuris regula est: Cuiusq; uoluntatem h l.si cer.plu.
mutatã non censeri: quæ procedit etiam si diutinum tem §.fi de le.j.
pus lapsum sit[k]: quapropter concludẽdum, protestatio- i Bal.l. preci
nem etiam ad cõtrarium actum, qui ex interuallo inter- bus.col. ij.
uenerit trahendam: cum & lex protestationem in testa- C. de ipu.
mento factam, etiam in codicillis obseruari mandet[l]: so- k l.sancimus.
lentq; codicilli etiam longo tempore post tabulas testa- C. de testa.
menti confici. Vnde & generalis est conclusio, Solere
codicillos, quocunque tempore factos, secundum expres- l l.si quis. in
sam in testamento mentem declarari[m]. Obseruabitur prĩ. de leg.
autem id tum certius, cum protestationis uerba generali iij.
ter concepta, & futurum respiciunt[n]: idem si ex natura m l.talis.in fi.
rei talis protestantis mens argueretur, ut cum quis pro- de leg.j.
testatur, nolle se alimenta donare, cum enim eorũ præsta n l.si ita stipu.
tio tractum habeat, etiam protestatio in futurũ proten- lat.ij. de fi-
detur[o]. Idem si semper eadem ratio & causa subest, ut deiuss.
in eo qui se religionibus, metu initiari professus est[p], uel o d.l.nesenni
qui metu Tyranni soluit, uel matrimonium contrahit[q] us.
& si qua similia: Idem si natura contractus id suadeat, p Bar.l pe.ff.
ut in mandato quod non solet protinus per procuratorẽ de cond.ob
expediri[r]. Vnde si Titio mãdaueris, ut hominem occidat, tur cau.
etiam si post aliquod tempus fecerit, mandati criminis q Gl.c. ad id.
de sponſ.
r Bar.l. nõ so
lũ.§.si man
dato.de in-
iur.

rem

reus eris. Tametsi dici posit iccirco esse, quia factum sub
sequens, protestationi nõ solum non aduersatur, sed cons
f l.si vero. de euic. cordat, eiusq; executionem respicit[f]. Qua ratione etiam
traditũ est, si in uenditione excepta sit seruitus, & dein-
t l. binarum. de ser. vrb. de ex interuallo re tradita, stipulatio nulla seruitutis in-
tercesserit, iure agi ad seruitutem posse[t], traditio enim
executionem contractus respicit: quãuis sint qui ideo agi
u Alex. cõs. 27. iij. posse existimẽt, quia uenditori ex protestatione iam ius
quesitum erat[u]. A prædicta conclusione tres casus exci-
piuntur. Primus est in contractibus qui cum alio gerun-
tur, & iusta est eius existimatio, à protestatione receſo
x Gl. l. pacta nouiſ. C. de pact. sum credentis[x]: quod maxime obseruãdum, cũ protesta-
tio pœnalis est, seu usurarium pactum adiuuat. Vnde per
nouam conuentionem maiorum usurarum, non censetur
y d. l. per retẽ tionem. obligatum pignus[y], quæ enim ex conuentione partium
z l. si credi-tor. de nou. ob commodum actoris contractui insunt, non censentur
nouata stipulatione repetita[z], ut fideiussores, pignora,
pœnæ, usuræ. Alter est quando ex subsecuto actu aliqua
protestãtis pœnitentia arguitur: uerbi gratia, cum quis
protestatus est de actu, quem incõtinenti facere debebat,
nam si ex interuallo fecerit, sicut in tẽpore pœnituit, ita
a l. si tibi cer-tũ. de ali. le. & à protestatione ipsa discesisse uideri debet[a]: idem si
b l. diuus. §. licet. de cõ di. aliter gesserit quàm dixerat[b], præsumitur enim prote-
statum rebus sic stantibus, capieturq; facilius huiusmodi
mutationis cõiectura in his quæ ex interuallo, quàm quæ
c l. nam ad ea. de cond. incontinenti fiant[c]. Tertius est casus, cum factum illud
post protestationem cum alio gerendum esset, tunc enim
d c. j. q. metu. factum contrarium, non autẽ protestatio obseruatur, ne
alioquin ille damno præter mentem suam afficeretur[d].

Vnde

Vnde qui protestatur se nolle esse hæredē, si pecuniā de inde à statulibero causa conditionis implendæ accipiat, uidetur protestationi renuntiare, cū ille liber non esset, frustraq; pecuniā dedisset, nisi renuntiatum censeretur[e], merito ad factū attendimus, protestationē nihili facimus. Sed tamen & hoc perpetuum non est, & plerūq; præualebit protestatio. Quid enim si ille cum quo actus geritur protestationi consenserit[f]? ualebit utique dum in ea materia agatur, quæ uolūtati contrahentium subijciatur sufficietq; uel tacitus consensus, unde qui salua prouocatione ad sedem apostolicam, ad archiepiscopum accessit: si ab eo tanquam contraria allegans reijciatur, protestationi renuntiasse non censebitur[g], quia archiepiscopus eum reijciens protestationi tacitè consensisse uidetur. Quid item si pars quidē non consensit, sed tamen subest iusta causa, puta metus uel iussus iudicis? certe protestatio ualebit[h], actus cōtrarius nō seruabitur. Quid rursus in foro quod conscientiæ uocamus? cum enim in eo solam mentem perspiciamus, protestantisq; testimonio stetur, tum quoq; protestatio præualebit[i]. Quapropter si mulier iurauerit patri, se fundum dotalem nunquā alienaturam, atq; ita sit protestata, si inde alienauerit, etiam conceptis uerbis, tamen uerius est protestationē ualere, contractum nō ualere[k]: quoniā sequēs iuramentū per prius eliditur, & legis Iuliæ prohibitio firma remanet: poterit tamen emptor actione de dolo id consequi quod sua interest, cum fraude mulier egerit, quæ cū prioris illius iurisiurandi non admonuerit[l]. Et hoc in iuramento obseruandum, quod principaliter Deo præstatur, & ex foro

e l. pro hære. de. §. papi. de acq. hær.

f Glo. d. l. pasta.

g c. solicitudinem de ap. pel. in fi.

h l. qui aliena. §. fi. de acq.

i c. tua. de spō sal.

k Alex. cōsil. 16 iij.

l Glo. c licet. de iur. in 6.

conſcientiæ interpretationē capit. Cæterum & quoties eodem momēto actus proteſtatioq; illi cōtraria perficiū-tur, proteſtationē ualere, actū perimi Bartol. ſenſit: eo exemplo, cum quis dicit, obligo me nō animo obligandi, non enim cenſebitur obligatus [m]: quæ ſentētia eo quoq; exemplo fulciri poteſt, quo traditum eſt, creditorē uendi tioni pignoris, ſaluo iure ſuo, conſentientē, nihil agere, & ſaluū illi ius remanere [n]. Nā & ſi teſtator fundi ſui fructum, deducto uſu, legauerit, propter proteſtationē deductionis uſus, legatū perimitur [o]. Vnde apparet etiā parum referre, ſiue proteſtatio ipſi facto contraria ſit, ſiue conſequentibus intrinſecus facti ſubſtantiam, qualis eſt uſus in fructu ſemper enim factū perimitur, proteſtatio efficacior erit, quod ſi proteſtatio adminiculū ali quod reſpiciat, ſecus eſt [p], ut cum teſtator uſumfructū fundi legat, & proteſtatur ne eum ſequatur aditus cum uia adminiculum quoddam ſit, non autē pars ſubſtātiæ uſusfructus inutiliter illud adiectum uidebitur. Verum & cum precario aliquid datur, ſub proteſtatione, quod in Calendas Iulias poßideat, proteſtatio ceu contra precarij ſubſtantiā reijcitur [q], quia ea in fauorem accipiē-tis facta eſt, qui ueriſimiliter conſenſurus eſt, ut ſaltem ſimpliciter cōtractus ualeat, nec omnino extinguatur [r], cū uel modicum habere præſtet quàm nihil. Sed & quo ties lex protæſtationi repugnat, ſemper contrario actu tollitur, ut cum quis ſaluo iure appellationis Metropoli ten adijt, illeq; eum non reiecit, adeundo enim iudicem, cenſetur à lege apellationi renuntiaſſe [s]. Idem in dia-cono, qui in ordinis aſſumptione proteſtatus erat, ut ſal uum ſibi

m l. obl. ſubſt. de actio. & oblig.

n l. ſi debitor. §. j. quibus mod. pig.

o l. per ſeruū. §. penul. de uſu. & ha.

p l. j. §. j. ſi uſufru. pet.

q l. cū precario. ff. de p̄cario.

r l. ſi peculū. §. j. vbi Bar. de peç. leg.

s d. c. ſolicitu dinem.

uum sibi ius ducendæ uxoris esset[t]. Idem in eo qui sacerdotium accepit cum protestatione, quod non renunciabat gratiæ sibi causa alterius obtinendi concessæ[u]: frustra enim, lege prohibente, protestatus est. Sed hæc magis ad primam speciem pertinent. Et hæc quidem tum in animaduersione sunt, cum protestationi contrarius est actus: sed si non contrarius, uerum diuersus sit, in confesso est, huiusmodi actum ambiguum ex protestatione declarari[x]: ut cum quis respondeat libello, animo litem non contestandi, ualet responsio, & censetur responsum ut simpliciter iudex instruatur[y]: & cum quis adit iudicem, saluo iure propria autoritate exequendi, quod ex pacto sibi competit, nam non censebitur illi reũnciasse[z], & cum quis in iudicio protestatur, se iudicem non approbare, non existimabitur prorogata iurisdictio[a]: & cum ad rogatum rei, respondet actor, uelle se testibus uti quatenus uerum dicant, excusabit eum protestatio à falsi pœna[b]: & si quis de possessione aduersariũ deiiciat, protesteturq;, se ciuilem tãtum uel naturalem uelle acquirere, ualebit protestatio[c], cum alioquin omnem abstuliisse uideretur[d]. Intelligendum tamen ex protestatione declarari actum ambiguum, quando huiusmodi interpretatio ab animo protestantis pendet, secus si à legis dispositione, quod suprà diximus. Idemq; si ea legis dispositio non ex ueritate, sed ex quadam firmiore præsumptione oriatur[e]. Sed & si declarationem turpem & illicitatem induceret, non esse ei standum, receptius est[f]. In tertia specie, cum de his protestamur, quæ à facto nostro, itemq; alterius pendent, non

t c. diacono. 28 dist.
u Cle gratiæ. de rescrip.
x Gl. l. in concubinatu. de cõcub.
y Doct. c. j. de lit. cote.
z Alex. cõsil. 103. in. 5.
a Alex. l. si ita scriptũ. de leg. j.
b Bartol l. diuus. de fal.
c Gl j. C. uti possi. verb. nec ui.
d Glo. Bar. l. sed si nolit. de acq. pos.
e Gl. c. p tuas. de cõd. ap. Iason. d. §. morte.
f Aret. q. l. titia. §. j.

est dubium ualere protestationẽ, dum tamẽ illi facta sit. Solet autẽ distingui, ut cum de iure quæsito tollendo agi-
g l perfectã. C. de dona. q sub mo. tur, requiratur consensus [g], quia ius nostrum à nobis sine consensu nostro auferri nõ potest. Sed & nautæ, caupones, stabularij, si protestẽtur ut hospes, uel uector, res suas seruet, nolle enim se custodiã præstare, nihilominus
h l. fin. §. item. si prædixerit. ff. nautæ caup. sta. tenebuntur, nisi ille expresse consenserit [h]: suspecta enim lex istorũ ingenia habet, ne aduersus eos, quos recipiunt,
i l. j in princi. eod. tit. cum furibus coëant [i], & ideo obligari iubet, nisi pars ex presse remisserit. Quod & ego in locatore horrei obseruandum arbitror: accipitur horreum pro quocunque loco ad reponẽdũ merces, cuius custodia & claues ad horrearium ipsum pertinẽt. Pone igitur eũ habuisse proposi tũ, seu quod idẽ est, pro ualuis horrei proscripsisse (nec enim propositum pro mente accipere possumus, cum si substãtiua uox esset Iurecõsulto Latine dicendũ fuisset, Propositum habuit recipiendi, non recipere, quod Valla lib. 1. cap. XXVII. annotauit) se aurum, argentum, margaritam, periculo suo non recipere, deinde simpliciter eas receperit, certe nisi expressus mercatoris consensus
k l. cã in plures. §. locator. ff. loc. accesserit nihil ab huiusmodi protestatione iuuabitur [k], nam cum claues ipse habeat, facillimum illi esset cum furibus coire, & mercatorem accipere, idemq; in eo iuris est, quod in nautis, atque id genus similibus, cum enim exercitium horrearij elegerit, uidetur, sicut & nautæ, & caupones tali custodiæ se à principio obligasse, quæ obligatio non nisi expresso patris consensu re-
l l. sicut. §. nõ videt. qb. mod pig. mittitur. Tacere enim eos ueri similius est, non quod consentire uelint, sed quia ius suum durare sciant [l].

Si uero

Si uero de iure quærendo agatur, tunc satis est partẽ admoneri, nec consensus requiritur. Et ideo si creditori Titij prædixero, ne me in fideiussorẽ accipiat, quia si acceptus fuerim nolo obligari, isq; nõ contradixerit, sed simpliciter tacuerit, & deinde me in fideiussorẽ acceperit, non tenebor[m]. sibi enim imputet, qui protestationi meæ sciens nõ est aduersatus: idq; frequẽtius receptũ est, tamẽ etsi non parum à ueteribus hac in re altercatum sit, Bartolusq; ipse[n] aliter quandoq; disseruerit, qui distinguit, protestatio causa obligationis tollẽdæ fiat, an uero limitandæ, ut hoc casu nõ requiratur expressus cõsensus, illo requiratur: sed crebriore calculo id reprobatum extat[o]. Sed & cum ab emphyteuta, qui per triẽnium non soluerat, dominus canonẽ etiã futuri temporis recipit, protestaturq; ius caduci sibi saluum fore, nisi emphyteuta contradicat, sensit Bartolus protestationẽ sustinerip: quod opinor ea ratione defendi potest, tanquã emphyteota tacendo cõsentire uideatur, agit enim de eo iure quærẽdo, à quo ceciderat, merito lapso solutionis tempore, manus inijci fundo poterit[q]. Sunt tamen & alij casus, quibus taciturnitas sufficit, lexq; cõsensum interpretatur, ut cũ de priuilegij remissione agitur[r]: cum enim facilius priuilegio quàm iuri derogetur, silentium pro consensu est. Vnde si tibi ꝓtester, quod si mecũ cõtraxeris, intẽdo fore, ne priuilegio ulli locus sit, tuq; tacueris, perinde erit, ac si consensisses. Idem cũ præter silẽtium aliquod quoq; factum interuenit, quale est receptio literarum[s]: quamobrem paterfami literis filij asserentis se mutuum quasi ex mãdato eius contraxisse, receptis, si obligari non uult.

m Bar. d. l. pacta nouiss.

n Barto. d. §. morte.

o Imo. & Alexan. ibi.

p Barto l. ij. C. de iu. emp.

q Moder. d. c. cum M.

r Gl. l. si fideiusso. q. fa cog.

s Clemẽ. j. de procur.

nec uideri consensisse, continuo protestationem contra-
t l. si filius. ij. ad macedo. riæ uoluntatis interponere debet[t]. Nec hic ego Pauli Ca-
strensis sententiam sequor, id constitutũ asserentis pro-
pter odium exceptionis, quæ ex Macedoniano Senatus-
consulto oritur: itemq; quia uel sola scientia pater obli-
gatur: nam respectu patris, quod ipse ex contractu filij
obligari non debeat, regulare est, nec odium aliquod
adest. Quod autem sola scientia obligetur, uerum est,
u l. si tamẽ. eo-
dẽ tit. cum pater scit, & prohibere potest, nec prohibet[u]:
at ubi abest, qui noster casus est, non uidetur consentire,
nisi acceptis literis. Illud fateor, cum lex continuo conte
stationem interponi uelit, arbitrio iudicis id intelligen-
dum, ut tempus huic non denegetur legendi, cogitandi,
peritiores consulendi: debet enim ueri similis esse consen-
sus, qui præsumptioni legis innititur. Quid enim si ra-
tionem calculi hæ literæ contineãt: num credendum
x Iaso. repe. l. admonẽdi. col. 53. erit dispunctioni consensum[x]? Iason enim negat, & re-
cte, nam & cum procurator scripsisset domino, se eius
y Com. cõs. 177. nomine centum Titio donasse[y], respondit Raphaël Co-
mensis receptis literis ius saluum domino esse perscrutã
di, donatio uere facta esset uel'ne. Cæterum sunt qui in
iudicialibus quoq; taciturnitatem pro consensu esse exi-
stimauerint: sed horum sentẽtia recepta non est: quod eo
exemplo proditum est, Cum quis testes in iudicio inter-
rogari citra iuramenti religionem curauit, aduersarius
enim qui præsens & sciens tacuit, nõ tamen acquieuisse
z c finis. de te-
stib. existimabitur[z]: aut enim actus fit à iudice, & tacens
non censetur consentire, nisi lapso conquerendi pro-
a c. fi. de accu. uocandi ue tempore[a]: aut fit à parte, & tunc idem
obseruan

obseruandum, quod in extraiudicialibus, ut qui contra dicendo actum impedire potuit, & nõ fecit, censetur approbasse[b], alioquin cõtra[c]. Ad hanc sectionẽ etiam pertinet, cum iuris nostri conseruandi causa protestamur, ut cum legatarius hæredi rẽ legatam alienanti consentit, saluo iure ad pretium, non enim alius consensus requiritur[d], imo etiã contradicẽte hærede, saluũ esset huiusmodi ius: sicut quando aliquis immunis subit munera, cũ se immunitati renuntiare nolle prædixisset[e]. Nam & monachus post probationis annum, pallium, cucullionemq; indutus, si nõ ideo uelle se initiari protestatus sit, nõ censebitur professus[f], etiam si protestationi huic monachi aduersati sint: hic enim agit ne ulterius aggrauetur, unde satis est si protestatio ei cuius interest palã facta sit, nec enim tunc eius consensus requiritur[g]. Qui enim certior factus est, nõ debet conqueri si alius iure suo utatur. Sed quid si is qui ledi posset incertus sit, quo modo admoneri poterit? Finge constituisse me iam diu Titiũ procuratorem meum, quẽ nunc uelim reuocare, nõ enim diu nare possum quis cum eo cõtracturus sit, & si certus sit locus in quo contrahendum est, sufficit si protestatio huiusmodi ibi proscribatur[h], & publice proponatur[i]: quod si locus quoque incertus sit, frequentißima urbis parte proscribendum est, edictaq; proponenda: & ita crebrior se habet sententia[k], quam ueram esse etiam eo casu arbitror, quo faciliter potuit protestans de loco, uel persona certiorari: adhuc enim uidetur sufficere edictum cum hic principaliter non agat ut alium sibi obliget, sed solum ut se exoneret, ne ex mandato quod

b l.j.C.de rel. c Bar.l.pompõ.§.rati. de procu.
d l. codicillis. §. j. de leg ij.
e Bart. d.l. j C. de his q sp.
f Inno.d.c.j. qp me. cau.
g l. si mandasse.ff.mad.
h l.sed si pub. §. proscrip. de institut.
i l.si putator. ad.l.acqui.
k Barto.l.qui hominẽ.§.si titiũ.de sol.

reuocauit posit obligari. Illud constat, ut quis se ab obligatione legali absq; facto suo orta exoneret, non requiri aliam partis scientiã: ut cũ pater protestatur, se electioni
l l. honores. §. fi. de decur. filij, qua in decurionem cooptatus est, non consentire[l]: cũ enim absq; suo facto ex præsumpto cõsensu obligaretur, per cõtrariæ uoluntatis testationẽ præsumptio elidi tur, & remanet liberatus: in actionibus enim legũ, scientia partis necessario non requiritur[m]. Sed quid si is qui
m l. si pecuniã §. plane. de cond ob cau. admonendus est absens sit? & regulariter uidetur sufficere, si adhibitis testibus protestetur[n]: sicut etiam solemus
n l. Iabeo de nau fœn. dicere, cum quis metu aduersarij nõ audet coram eo protestari[o], satis enim erit si idipsum publicè, uel corã pro
o l. fi C. de his q p met. bris uiris faciat[p]: quod tamen nõ procedit, cũ aduersarius
p l. iubemus. C. de def. ipse est iudex, tũ enim debet corã alio iudice protestari[q]
q l. vt perfectius. C de anna. præf. quod si de iudice conqueratur: haud quaquam mihi necessitas iniũgitur cũ diutius perquirẽdi, sed sufficiet si apud
r l j. §. adeundi. qñ. app. fit. tribunal testationẽ interposuero[r], dum talis sit, qui pro
s c. pastoralis. §. fi. de off. del. tribunali ius dicat, alioqui corã honestis personis testari nos lex iubet[s]. Sed & his casibus, quibus in ius uocari de
t Bart. l iij. §. prætor. de dam. i. e. d. domo qui potest, putarim etiã protestationẽ ad domum transmissam sufficere[t]: quod maxime in ea protestatione
cle causam. obseruandum, qua quis aliũ non offendit, sed se excusat, ne clam feciſſe uideri posit, tũc enim & uxori, & amico
u d l. aut qui aliter & familiæ denuntiari potest[u]. Sed & emptor pupillo, si tutore careat, uel is absens sit, euictionis causa denun
x l si dictũ in fi. de euict. tiare poterit[x]: quod pupilli fauore introductum est, ne sola testatiõe eo absente facta periclitaretur. Sed an scri
y l fi C. de negot gest. ptura protestationi necessaria est? & responsum est non esse[y], nisi cum protestatio uice actionis, uel exceptionis obijci

obijcitur, ut cũ præscriptionẽ interrumpere uolumus[z], uel exceptionem non numeratæ dotis opponere[a], nam sicut actio in scriptis necessario edenda est, & exceptio in actis producẽda, ita & protestatio scripturam requirit, cum earum uicem sustinet. Hinc presbyteri si tutelam acceptare uolunt, ex scripto protestari debent[b], is enim actus fori est. Idem cum maritus uxoris assectatori denũtiat, ne cum ea conueniat[c], cum enim impune eum occidere possit, iusq; propria autoritate sibi dicat, scriptura necessaria est, perinde ac in iudicijs. Sunt & hi qui idem existiment, quoties aliquis filio uel agnato denuntiat, ut curam furiosi suscipiat[d]. oportet enim ex scriptis attestationem eis dirigere, alioquin denuntianti hæreditatis lucrum non defertur. Ego accepi, quanuis lex scripturæ mentionem faciat, non tamen eam probationem excludere quæ testibus fit[e].

z d.l.vt perfecãtius.

a Gl.in auth. de tẽp.non num dot.

b autẽ.presbyteros.C.de epis.et cler.

c aũt.si qs ei. C.de adult.

d auten.vt cũ de appel.§. si quis de prędictis.

e l.j.C. de iuemphy.

¶ SVPEREST ut ad secundam speciem deueniamus, quæ à nuntiando nomen sumit, quoniã ab eius facto, cui aliquid nuntiamus, effectũ habeat. In hac quoq; duplicíter distingui potest, aut enim huiusmodi denuntiatio regulas iuris imitatur, aut aduersatur. De prima uidẽdum, & eius exemplum est, cum aliquem admones, ut id faciat quod debet, ueluti debitorem meum interpello, ut mihi soluat, ualet huiusmodi requisitio[f], & eum in mora cõstituit, nec alia fides ei fieri debet, qui obligationis à se contracte probabilẽ ignorantiam nõ habet[g]: quod si haberet, ut quia in alterius locũ successisset, & alieno ex facto obligatus esset, tũc fides ei facienda est[h], ostendendumq; nominis contracti instrumentum, nec aliâs autori

f l.quod re.sũcer.pet.

g l fi.pro suo.

h Cle. causã. de elect.

tate iudicis ei iubendũ ut faciat, quia res ita se habeat[i]. Sed & si mihi centũ spoponderis post Titij mortem, & denuntiẽ, ut soluas quia decesserit Titius, huius rei fidem saltem duorum testium relatione tibi facere debeo, alioquin iuste credes inhumanis adhuc esse Titium. Qua ratione etiã emptor, cui mota est cõtrouersia uenditori denuntiãs, ut litẽ suscipiat, cœptæ litis fidẽ, citationisq; uel libelli copiam ei facere debet, cum alioquin iuste credere posset, controuersiam nullã adhuc esse. Sed & debet huiusmodi denuntiatio clara esse: certioremq; uenditorẽ facere cur ei denuntietur, nẽpe ut ueniat, & iudiciũ suscipiat[k], ne uẽditor idcirco se admonitũ credat, ut ipsi emptori instrumẽta probationesq; suggerat[l], non ut liti assistat: unde tametsi sciat litẽ motam, tamen receptius est incitationem hãc necessariam esse[m]. Et hoc est quod lex ait, autorẽ laudandũ[n]: id est citandũ, & ad partes trahẽdum, quãuis nihil referat uerba expressim incitatoria sint an tacitè hoc inducant. Quid enim si debitorem meum interpellans, urbaniusq; agendũ putans sic dixerim? Indigerem tali pecunia, uel nihil mihi in præsentia antiquius esset, quàm si meæ illius pecuniolæ meminisses, opinor recte interpellatum uideri. Cæterum & loco, & tempore congruo facienda est, regulariterq; receptum est, quemlibet locũ, & quodlibet tempus idoneum uideri[o]: unde & in ecclesia, & feriato die ualet denũtiatio, actus enim est extraiudicialis, qui quandocunque fieri potest: quapropter quibus casibus in iudicio fieri debet, aliud esset obseruandum[p]: conferenda tamen erit solutio in locum & tempus idoneum. Potero igitur te in Lupanari fortuito

i l.fin. de lege com.
k c fi. de emp. & vend.
l l. ẽptori. C. de euict.
m l. qui absenti. ff. de procurat.
n l. herẽnius. §. j. de euic.
o l. dies. C. de ferijs.
p l. cum postulassem. infra tit. j.

tuito repertum, interpellare, ut mihi loco congruo solvas: potero tibi noctu inuento prædicere, ut cras mihi de reliquis satisfacias, non enim tempus noctis sat idoneum est recipiendis nummis, sicut nec cum quis in mensa uel in lectulo est, uel transuehitur, uel funeralem pompam ducit [q], & si qua similia. ad hanc quoque speciem pertinet, cum inhibeo tibi ne id facias, quod iure facere non potes, & in hoc enim regulam iuris imitamur, ualetq; huiusmodi denuntiatio, efficitq; ut quod alioqui clam fecisse uidereris, ui censeatur factum [r]: quod si iusta causa præcesserit, qua iuste facere arbitrabaris, debet tibi fieri fides eam causam amplius non subesse, cum aliter inhibitio sit nulla: quod eo exemplo receptum est. Cum quis exulem publicum hostem occidere uellet, isq; obnuntiabat abolitionem indulgentiamq; criminis se consecutum, non erit ei credendum [s], nisi in promptu assertionem suam ueram esse docuerit, uel in iudicium se tunc uenturum obtulerit [t], posítq; tuto deduci. Sanè his casibus procuratoris quoque denuntiatio sufficiet [u], quoniam iuris communis regulæ consentanea est, quod & in negotiorum gestore, & in coniuncta persona receptum est [v], dum tamen debitorem interpellent, ut ipsi creditori soluat [x], negotiorum enim gestori uel coniunctæ personæ solui non potest. Nunc ad secundam transeundum, in qua id regulariter tenendum est denuntiationem, quæ regulis iuris aduersatur, non ualere, ut cum incito ut id facias quod in tua potestate est uelis uel nolis [y], nec enim meo suasu auferre ius tuum possum: præstat tamen hæc denun

q l.ij.ff. de iniust voc.

r l.j. & .ij. ff vi.

s l. non oēs. in fi. de remi.

s Alexā. d. § morte.

t l. cū satis. §. fi. C. de ag. & cen.

v l. si qs solu. §. j. de vsu.

x Bar. l. si seruum. §. nūc vidēdū. de verb. ob.

y l. fideiussor. cred. de fi.

denuntiatio protestanti iustam excusationis causam, ut
z l.si titius sta tuas. de cõ di. l. si cer uũ. §. fegf. a cum per eum nõ steterit, cõditio pro impleta habeatur[z], unde & debitorẽ excusat, qui soluere creditori uoluerit, ne in mora amplius censeatur, sed ipse potius creditor[a]: qua ratione & creditor cõditionalis, qui conditionẽ adimplere potuit, huiusmodi nuntiatione in mora cõstitui
b l.hæc condi tio si in capito. de cõ d. & demõ. turb: & uice uersa idẽ in debitore cõditionali respõsum est, qui interpellatus conditionẽ adimplere neglexit, siue
c l.j. §. itẽ si. ad leg. fal. is ex ultima uoluntate debeat[c], siue legis iussu[d], siue sententia iudicis[e], siue, ut ego opinor, ex contractu, ut cũ ita
d Gl. j. C. de his quib. ut indig. stipulatus sum, si hominẽ Pamphilũ non dederis: centum
e Bar. l. suus. §. ẽ. de h insti. dabis? postquã enim denũtiauero ut hominẽ des, tuq; neglexeris nõ amplius homo, sed pecunia debebitur[f], quod Paradoxorum lib. 1. cap. xi. latius à nobis disputatũ est.
f l.ita stip. de ver. ob. Quod in incitatoria hac specie dictum est ut regulariter non ualeat, in prohibitoria quoq; receptum est, cum id prohibemus, quo prohibito facere arbitrariũ est. pari enim rõne obnũtiatione mea efficere nõ possum, ut quod arbitrij tui est, id nõ sit: qd' maxime obseruandũ si nullã iustã
g l. si maior. C. de re. vẽ. cãm habuero[g] uel etiã si habuero, sed tu salua honestate
h l. quintus: mand. & existimatione tua obtemperare non possis[h], uel si ad
i l. ij quod fal so tut. me negotium illud nihil attineat, is enim cuius nõ interest, uix est ut audiri debeat[i], nisi in id tantum, ut quod clam erat detexisse, scientiamq; qualẽqualẽ induxisse uideatur[k], quæ tamen scientia eo modo inducta alteri non
k l. itẽ. §. peti tam. de peti. hæred. d. l. ij. proderit, qui uel in dolo sit, uel de lucro captãdo in alterius damnum tractet[l]. Quandoque tamen inhibito huiusmodi ualet, nempe cum eius qui prohibet interest, iustaq; causa subest, & à principio priusquam ius aliquod

sibi

sibi quæreretur fuit monitus[m]: ut cum denuntio, ne emas talem fundum, quia est meus, uel mihi obligatus[n]: uel cũ te admoneo ne uendas, quia fundum ipsum uendicaturus sum: nisi parueris, uideberis dolo distraxisse[o]. Idem etiã cum creditores testato emptorem conueniunt, ne debitoris sui bona temere emat, si emerit, dolo emisse censebitur[p]: quod si postquam emerit denuntietur, nulla est interpellatio, nisi assertionis illius fiat fides, idq; instrumentorum exhibitione[q], uel iudicis autoritate, quod suprà à nobis proditum est. Et cum tradiderimus quæ alieni arbitrij sunt, non posse nos nostra denuntiatione efficere, ut ideo minus sint, consequens est ut idẽ multo fortis fateamur, cũ ei prohibemus ne faciat quod facere tenetur, ut si uenditori quis prohibeat, ne fundum uẽditum tradat[r], ut si debitor ei qui pro se constituit denuntiet ne soluat[s], quì enim facere quisquam potest ne uenditor fidẽ nõ seruet, aut qui cõstituit non soluat? quod eo magis seruandũ est, cũ nulla prohibitionis iusta aut uera affertur ratio, tametsi etiam si allegetur tantum idem sit, cum nihil referat quid uerum non sit, an non probatum[t]. Oportet igitur, si iusta & uera causa prohibitionis subsit, ut denuntiatio ualeat, fidem fieri, instrumentumq; ei cui denuntiatur legi[u], uel eius exemplum ei relinqui, eadem quam superiori casu diximus ratione. Sola tamen ueri similis causæ allegatio alicuius quandoque effectus est, in eoq; sufficit ut excusandus sit debitor, nisi cautio à creditore præstetur indemnem eum eius denuntiationis causa futurum[x], quod in arbitrio iudicis plurimum residet. Sed & ueri similis causa id efficit ut excusari debeat qui denun

m l. virilis. §. pen. de leg. præst.
n l. si fundũ. C. derei vẽ
o l. fulcinius. quibus ex cau. in pos.
p l. ait. infra si quis parti. ceps. ff que in ftau. cre.
q l. nomen. C. quæ res pi.
r l. si quis prohibuit. de publi.
s l. vtrũ. de cõsti. pec.
t Arch. 30. q. §. iudicãtẽ.
u d. clem. causam. d. l. nomen.
x l hæc autẽ. ff. si cui plus quã per le.

denũtianti credidit[y], poßitq; aduersus eum de dolo agi,
y l. ſ. de eo p quem fact. & ſi ſoluendo nõ fuerit, reſtitutio in integrum detur[x].
z l. ſi. eo. tit. Sed et quoties res principaliter ad denũtiantẽ pertinet
denõtiationi huiuſmodi etiã ſi alia fides tũc nõ fiat, obſe-
a l. ſi fideiuſſor. mand. quandũ eſt[a]: ut cũ debitor fideiuſſorem ſuũ admonet, ne
creditori ſoluat, quia pacti, uel acceptilationis, uel alia
exceptione tutus eſt. Idem cũ à denũciantis uoluntate res
omnis effectũ ſumit, quapropter creditore denũciante de
bitori ne ſoluat, tuſte parendum eſt, moraq; omnis dilui-
b d. ſ. ſequitur. tur[b]. Sicut & cũ prohibetur quod ſola denuntiatis uo-
c l. diuus. de ſer. ruſt. luntate illicitũ fit, ualet proteſtatio: ut ſi uetuero ne fun-
dum aucupij aut uenationis cauſa ingrediaris, [c]ne nego-
tia adminiſtres, ne mandato tibi ceu procuratori meo fã-
cto amplius utaris, id enim mei plane liberi arbitrij eſt,
unde alia probationis fides non eſt neceſſaria. Sed an hu-
iuſmodi denũtiatio per procuratorẽ fieri poßit? Et clarum
d d. l. ſi quis. i ſi. de poſ. eſt poſſe, dũ mãdati huius fides fiat[d], q; ſi non fiat, cautio
e Bal. in rub. extra de p cur. rati nequaquã ſufficeret[e]: Lex enim ſi fieri denũtiationẽ
iubet, ut is cui ea fit cognoſcat rẽ ita eſſe: quæ notitia ex
cautione huiuſmodi non percipitur, tãetſi aliãs in iudicia
libus, & in noui operis nũtiatione, quod iudicij præuia
f l. de pup. ſ. qui procuratorio. ſit ſufficiat[f], idq; receptius eſt. Quapropter ne negotio
g Bar. l. facta. ſ. ſi hæres. ad. Treb. rũ geſtori id ius cõpetit, niſi in his caſibus q̃bus ſola no-
titia à quocũq; facta ſufficit[g]: ius cũ poſſeſſori hæredita-
tis denũciamus ne bona diſtrahat, quoniam hæreditas ad
h d. ſ. petitã. Rota. 127. nouiſſ. eum nõ pertinet cõſtituetur enim in mala fide[h]. Quara-
tione & appellationis intimatio à negaciorum geſtore
i d. l. qui ab ſenten. fieri poteſt[i], quod multo magis in coniuncta perſona ado
mittendum[k]. Sed an procuratori fieri poterit? & non

puta

putarim, nisi his casibus, quibus scientia procuratoris domino nocet[l]: quod & tum quoq; nõ procedit, cũ lex in domini plenã notitiã peruenire aliquid iuberet, nõ enim sufficeret etiã specialẽ pro curatorẽ admoneri[m]. Item non procedit, nisi cum dominus ipse propter absentiã conueniri nequit[n], sed & cũ animi uitium, puta malam fidem domini inducere uolumus, nunquam sufficit procuratori nuntiare[o].

l r.c. puatoris. de trib

m Glo. d. cle. causam. ỹ. appellatiõ.

n d.l. aut qui aliter.

o d. §. petitã.

p l. seruis. de lega. iij.

q c. quoniam de fim.

¶ Serui[b] appellatio etiam ad ancilam refertur.

¶ Familiæ[c] appellatione liberi quoque continentur.

b ¶ §. SERVI. Econuerso autem appellatione ancillæ, serui non continentur[p]: quod obseruandum est, etiam si eadẽ utriusq; ratio sit[q], nisi gratia frequentioris usus de fœminis mẽtio facta ponatur. Quapropter si lex prohibeat capras in uilla haberi, nec hircos quidem habere licebit, atq; ita ex facto respõsum fuisse cõstat[r]: aruis enim calamitosum, præsertimq; Baccho, infestũ id animal est, ut etiam Græco epigrammate admonemur.

r Albe. in fla. j. q. 1. 4.

Κῆρ με φάγεις ἐπί γε ζαμὸς ἔτι καπόφος ἐσσομ' ἐπισπεῖσαι σοι τράγε τυομένω.

Rode caper uitem, tamen hinc cum stabis ad aram
In tua quod spargi cornua posit, erit.

c ¶ §. FAMILIAE. De familiæ significatione infrà latius disseretur, quod ad præsentem rem attinet dubium faciebat, quoniam familia ab osco uerbo famul deducitur, quod seruum significat, atque ideo de seruis proprie dici debuit, non autem ad filios, uel etiam liberos homines

mines trahi: sed tamen usus aliter obtinuit. Hincq; sequitur, ut argumentum ab Etymo. itemq; quod in Topicis M. Cicero à coniugatis uocat, probabile, non autem concludens semper sit.

s Bald. l. iubemus. §. sin autē. C. ad Treb.

d ¶ §. VNICVS. Videtur hinc Baldi sententia confutaris: Existimauit ipse cō stitutionem de eo, qui cū familia accesserit uer ba facientē, illū quoque complecti, qui cum unico seruo accedat, si eum solum habuerit. Sed ego rationē legis perpendendam magis crediderim, quæ si in dubiū deducatur, propius erit, ut de unico seruo familia, quatenus ad personas refertur, dici nequeat: in interdicto tamen à familia deiectus dicitur qui uel ab unico seruo deiectus est: sed id ex interpretatione, nō ex ui uerborum est. Sed quid si lex municipalis cuiquā alienigenæ ius ciuitatis cōcedi prohibeat, nisi per decennium cum familia in urbe habitauerit, an is qui relictis parentibus & familia, cum unico seruo habitauerit, reijcietur? Et ex facto consultus reijci respōdi, tum huius responsi argumento, tum quia familiam alibi maiorē reliquerat, & in patria ius incolatus retinuerat, ad quam ueri simile est eum quādoq; reuersurum fuisse. Lex autē municipalis id beneficiū concedit his, quos per tanti temporis incolatum suspicatur non recessuros.

d ¶ Vnicus seruus familiæ appellatione non continetur: nec duo quidem familiam faciunt.

t l. j. §. familiæ. de ui. et ui arma.

u l. nerat. us. ī fra cod.

x l. j C. de tuto. ill. perf.

y l. prætor. ui bon. rap.

e ¶ NEC DVO QVIDEM. Tres ergo familiam constituent sicut & collegium, cœtus uero decem homines requirit, quod & de turba, dicendum est, que

quæ uox à Græco sermone τύσβη deducitur, quod & de congregatione[z] ego crediderim, nisi ex subiecto argumento aliud inducatur, quo casu à Canonistis nõ dissentirem, qui uel ex duobus congregationem constare dixerũt. Sed & populũ plebem'ue decem uiris confici plerique existimauerũt: quod nusquã probatur, & ratiõe caret: cum maiorem numerum populi appellatio, quam cœtus requirat. Sanè dubium non est, quin decem oues gregem cõstituant, quod de minoribus animalibus solum intelligitur: nam quinq; sues, uel quatuor equinos pullos, gregem suum equorum'ue conficere Bartolus sentit[a]. Cuius rei argumento, si lex pœnam ei qui gentẽ congregauerit, imponat, eum nõ puniri existimauit, qui minus decem peditibus, aut quatuor equitibus contulerit. Sed mihi magis arridet, ne à turba gentem distinguamus, idemq; utroq; sit casu. Illud non omittendum, tametsi uniuersitates huiusmodi ex pluribus personis consistant, cæteris extinctis, ius uniuersitatis in unũ recidere, nec extingui[b],

z c.j.de elect.

a l.oues, de abig.

b l.sicut.in fi. cp cuiusv. uni.

CAIVS LIB. XXI

LEX XLI.

ARmorum appellatio, non utique tantum

ARMORVM. Armorum appellatio non est ea tantum, quæ offendendi causa habemus, refertur, sed & ea continet, quæ pro nostri corporis tutela gerimus, ut clypeus, & cassis: quod si lex non de armis, sed de telis loquatur, aliud est: nam hæc uox ea solum significat, quæ alterius lædendi causa habentur[a]. Nec Angeli[b] sententiã sequi possum improprie arma dici existimãtis, quæ

a Bar.l.j.et fi. de vi.pub.

b Ang.l.si pignore, de fur.

solum defensionis causa parantur: id enim à Iurisconsulti nostri mẽte procul abest: non tamen negauerim, ex subiecta materia, armorũ appellationem aliter quandoq; assumi: ut in Iustiniani constitutione[c], qua fabricensibus inhibet, ne arma priuatis hominibus uendant: intelligitur enim de his quæ militantibus usui esse possent, quoniam id publicæ securitatis causa cõstitutum fuit. Qui ergo cultrum uel fustem habuerit, non tenebitur[d], tametsi & cultellus quo panem incidimus, uel calamum acuimus, idemq; in graphio, armorum nomine non comprehendatur: & ideo si quis huiusmodi gladiolo aliquem occidat, non uideri eum occidendi animum habuisse[e], Aretinus[f] respondit. Sed & constitutio qua monachis tenere arma nõ permittitur, haudquaquam de fustibus & lapidibus intelligitur, cum hæc in alium usum haberi uerisimilius[g] sit, consuetudoq; uulgaris sermonis hoc hodie habet, ne appellatione armorum contineantur[h]. Sed cum Iustiniani sanctio, qua arma à priuatis retineri prohibitũ diximus, consuetudine nõ seruetur, an licebit machinas fusiles habere? quales sunt quas Bombardas, Colubrinas, Sclopos maiores uocamus? & non licere crediderim: cætera enim arma alio prætextu haberi possunt, at huiusmodi quæ ad demolitionem murorum solum sunt usui, nullo pacto priuatis conceduntur. nec ad hunc casum uidetur producenda consuetudo.

c Authen. de armis.

d Gl. dicta authen.

e c. significasti. de homi.

f Consi. 80.

g Cle. j. de statu mon.

h Car. d. cle.

PROBRVM. a ¶ *Probrum pro crimine ipso quan doq; accipitur, sed quia ex huiusmodi delictis igno= minia oritur, solentq; ea à conuiciantibus obijci, frequen tior usus obtinuit, ut pro inominia conuicijsq; accipia= tur sicut & opprobriũ, quod nil aliud est, quam obiectũ probriũ, hocq; modo à*

PRobrũ & opprobriũ idẽ sunt. Probra quæ= dam natura turpia sunt, quædam ciuiliter, & quasi more ciuitatis, vt puta furtũ[b]: adulteriũ est natura tur

Vallæ morsibus defen= ditur Vlpianus.

b ¶ FVRTVM. *Accursius ita intelligit ut furtum adulteriũq; natura probrum sit. quoniam in* Decalogo *legitur. Non furtum facies, nõ mœchaberis: quæ interpre tatio ut uera sit, potest tamẽ ita punctis distingui, ut de= fendamus furtum nõ natura, sed ciuili lege probrum es= se, adulterium uero etiam natura: nam legũtur fuisse ali qui populi, apud quos furari impune licebat, ut Aegy= ptij: quod ex Aristone iurisc̃õsulto A. Gellius tradit. La cedæmonijs certe etiam laudi dabatur esse furem, nec de prendi: quod hoc potißimum exercitamento cautiores diligentioresq; adolescentes fierent. Leges autem* XII. *tabularum aliquid quoq; de Lacedæmoniorum moribus sumpsisse dubium non est. Cum ergo communi omnium gentiũ iure furtum non puniretur, merito huiusmodi pro brum magis ciuile, quàm naturale dicitur: quod nõ est de adulterio, id enim etiam iuregentium abhominabile est, ut pote quod matrimonium polluit, datamq; à coniugi= bus inuicem fidem corrumpit. At hodie in his ciuita=*

tibus quæ malæ institutæ sunt, maior pecuniæ quam morum ratio habetur, furesq; laqueo strangulantur, adulteri mulctantur pecunia. Sanè quãuis lege Iudæorum fures punirentur, nõ tamen consequens est, iuregentium id crimen puniri, nec enim soli Iudæi ius gentium constituunt quibus, ut Cornel. Tacitus inquit, Moses nouos ritus contrariosq; cæteris mortalibus indidit.

Sed & si concedamus le ge naturali furtum uetari[a], non tamen sequetur ut ideo sit probrum:

a l. j. de fur.

nam & lege ciuili non potest maritus donare uxori, & tamen huiusmodi donatione opprobrium aliquod nõ inducitur. Illud ergo probrum est, quod non solũ prohibetur, sed etiam ignominia delinquentem afficit. Et hæc ut cunq; contra receptam sententiam induci possent, licet ab ea recedere periculosum sit.

c ¶ NON natura. Distinctio hæc iurisconsulti non magni effectus uidetur esse, quãdoquidem parũ refert, quis iure ciuili an naturali propudiosus sit, parem enim infamiæ notam sustinet[b]: multum uero refert in pactionibus quæ contra bonos mores fiunt: nam si contra bonos mores, quatenus iure ciuili considerantur, initæ sint, iuramẽto cõfirmãtur[c]; Atq; hinc est, quod donatio inter uirum & uxorem, uel patrẽ & filium iureiurando sancita, necessario obseruanda est, [d], ut cõmuni calculo proditũ est quod procedit cũ simpliciter lege ciuili contractus prohibetur

b l j. de his q̃ no.

c c cũ contingat de iure iur.

d l. pacta quæ cõtra. C. de pact.

hibetur, nam si etiam pœna apposita sit, aliud forte esset dicendum [e]: idem si iuregentium cõuentio reprobata sit, huiusmodi enim nec iuramento quidem roboratur. e l. cõuenire, de pact. do.

VERBO uictus. Si quis legauerit Titio uictum censebitur omnia legasse quæ ei ad uiuendũ necessaria sunt, & ideo & uestiariũ, & calceariũ, & habitatio, & lectus debebitur: idemq;, & si alimenta legata sint, uel educatio [a]: hæc enim nomina exæquata sunt. Legatis uero diarijs [b] uel cibarijs, secus est: Interpretamur autẽ diarium, unius diei cibum, quem Græci ἐφήμερον uocant. Sed quid si alicui promisero (quod uulgo dicimus) tribuere expensas? & uidẽtur uerba idem significare quod uictus ut uidelicet impendere illi omnia tenear, quæ eius uitæ necessaria sunt. Sanè non probat Valla, ut uictus appellatione de uestiario quoq; intelligamus, cũ multæ sint regiones, in quibus uestes usui hominibus non sunt, ut in Aethiopia: quod ridiculũ est, nec enim Aethiopum leges hic interpretamur, sed Romanorum, qui sine ueste non solent, uiuere. Non tamen negauerim, hanc significationem ex interpretatione magis, quam stricta uerborum ui esse: & ideo ex mente disponentis aliter quandoque iudicamus. Vnde si quis alimentis uel uictui renuntiauerit [c], non censebitur de uestiario uel calceario actum, huiusmodi c l. cum hi. §. qui trãs. de trans.

IDEM LIB. LVIII.

LEX XLIII.

VErbo victus continentur, quæ esui, potuiq;, cultuiq; corporis, quæq; ad viuendum homini necessaria sunt, vestẽ quoq; victus habere vicem, Labeo ait, a l fi. de alim. leg. b l. diarij. eo. uit.

modi enim repudiationes strictè accipiuntur. Quarõne qui famulo uictum mẽstruamq; mercedem promittit, non uidetur de uestibus intellexisse, nec ulla alia re præter ci-
d Bar. l. legatis. supra de ali. leg. baria[d]: & idem in prætore, qui simili modo officialibus suis promiserit, quod & generaliter in quacunque odio sa materia procedit.

CAETERA. CAIVS LIB. LXXII.

LEX XLIIII.

CAetera quibus viuẽdi, curandi ue[a] corporis nostri gratia vtimur, ea appellatione significantur.

VLPIANVS.

LEX XLV.

a Bart. d. l. legatis.

IN stratũ omne vestimentum continere quod inñ

b l. in rebus. §. possunt. cõ mod.

e d. l. legatis.

Caa ¶ Curandi. Intelligunt hoc doctores, ut quictũ debeat, etiam ægrotanti pharmaca suo sumptu præstare teneatur, sine his enim curatur nemo: qui uero cibaria debet, satis est si ea præstat quæ ad cibum pertinent[a], ut pulos: catapotia enim, & decoctiones, cæteraq; medicamenta emere non tenetur, nisi forte modica impensa habere ea posit[b], quod aliqui existimauerunt. Sed nunquid qui alere tenetur, in disciplinam quoq; minerual pendere cogatur? & non teneri uerius est[c], nisi iure sanguinis ex legis dispositione id debitum contractum sit: ut in patre

d l. cp de bonis. §. pe. de car. edi. qui filium alere debet, idoneisq; præceptoribus instruendum committere[d], quod & in fratre dicendum est.

a l. si victũ. supra de rei u. IN STATVM. Si quis prohibuerit uictum stratum ue[a] iudicato in carcerẽ deferri, & pœnali actione & iniuriarum tenebitur. Sed quomodo intelligemus uictum & stratum? & Vlpianus in stratum esse omnia

uesti

uestimenta que insternuntur, seu injiciuntur ait, qualia sunt toralia, gausapa, cētones, aulæa, tapetia: in uictu uero cætera uestimenta quæ nō sternūtur. Ex qua interpretatione uideretur dicendum, eum cui uictus uel alimenta debentur, stragula aliqua consequi non posse: quod bona ratione non subsistit, si

ciatur, Labeo ait: neq; enim dubiū est quin stragula[b] uestis, sit oē στρῶμα. In uictū ergo uestē accipiemus, non stragulam: In stratum, omnem stragulam uestē.

ne illis enim uiuit nemo nam & cū ex qualitate personæ alimenta debeantur[b], æquum nō est, nobilem uirum sine stragulis agere. Sed & cum constet huiusmodi legato lectum contineri[c], de instructo apparatoq; uideretur intelligendum: durum tamen est à uerbis legis recedere, nisi aliter de uoluntate testatoris constet. Nec uerum est sine stragulis uiuere aliquem non posse, qui enim aliunde non habet, suum sibi indumentum insternat: quod si uictus & uestitus legatus sit, forte etiā stragula debebuntur, nam ea uestitus appellatione contineri udentur[d].

b ¶ STRAGVLA uestis sit omne pallium. Atqui pallium indumenti species est, non stragulæ. In duobus meis antiquis codicibus legitur, sit omne στρῶμα, quam dictionem aliqui superaddito glossemate interpretati sunt palliū, eaq; glossula ab imperitis in contextū recepta est. Significat Græcè peristroma omne quod insternitur, sicut Latinis stragula: nec ea uox à nostris non recepta est, Plauto in Pseud. & Cicero, in Philip. 11. Hinc que apa-

b l. quos nos. infra eo.

c l. pen. de alimen. leg.

d l. uestis. de aur. & arg. lega.

paret cõtra Vallæ ſententiã ſtragulam nõ pro lecti operimẽto tantũ, ſed generaliter pro omni ueſte quæ inſternitur, accipi: ſic & Tranq. Funeratus eſt, inquit, Nero ſtragulis albis auro intextis, quibus uſus kl. Ianuarijs fuerat. T. Liuius libro XXXIIII. Cum tibi uiro liceat purpura in ueſte ſtragula uti. Feſtus Pomp. Veſtis generaliter dicitur, ut ſtragula, forenſis, muliebris: ueſtimentũ pars aliqua, ut pallium, tunica, uel penula.

IDEM LIB. LIIII.

LEX XLVI.

PRonuntiatum [a] & ſtatutũ dici idem poteſt, promiſcue enim & pronuntiaſſe & ſtatuiſſe, ſolemus,

PRONVNTIAtum. Siue dicamus iudicem pronũtiaſſe, ſiue ſtatuiſſe, idem eſt: hæc enim uerba ſententiam latam oſtendunt. Sicut & ordinare, iudicare, præcipere, decernere, cenſere, & iubere. Non tamen [a] eiuſdem ſignificationis ſemper eſt pronuntiare & ſtatuere: quandoquidem pronuntiare proprie dicimur, quod uiua uoce & memoriter profẽrimus, ſicut recitare, quod ex ſcripto: ſtatuere uero dicitur etiã qui generaliter aliquid cõſtituit, ut cũ lex in uniuerſum ſancitur. Hincq; eſt ut leges municipales uulgò ſtatuta apellentur, quem ſenſum non habet pronuntiare. Refertur enim ad id ſolum quod inter partes pronuntiatur, idq; Accurſius probat. Dum ergo lex alibi dicit [b], nulli qui ſtatuendi non habeat facultatem interdicere cui quam patria ſua permitti, ego intellexerim, ut qui in uniuerſum pro certo delicto conſtituere interdictionis pœnam non poteſt, is nec priuatim ea pœna multare aliquem

a c. in his. de verb. ſig.

b l. nulli. C. de ſent.

aliquem poßit, licet alij aliter accipiant.

b ¶ COGNOSCENDI. *Cum ergo arbitri*[a] *ipsi quoq; ius cognoscendi habeant, sequitur proprie dici eos pro-* a *l. ait prętor. supra de re iud.*
nuntiasse, uel statuisse, quod & in arbitratoribus admit-
terem: tametsi negent Doctores sententiam proprie di-
ci[b]*, quod ab arbitro* b *in l. j. de re iud.*
dicere eos, qui ius habẽt co- *pronũtiatum est: quod*
gnocẽdi [b]. ¶ Matremfami- *tamen mihi non fit ue-*
lias[c] acccipere debem[9], quę *risimile, cum id quod*
non inhoneste in domo sua *unusquisque etiam pri-*
vixit: matrẽ enim familias *uatus sentit, Latine &*
à cæteris fœminis mores *eleganter sententia di-*
discernunt, atq; separant: *catur: nec aliter soleant*
proinde nihil interest, nu- *Iurisconsulti arbitrorũ*
pta sit, an vidua: ingenua, *definitiones*[c]*, quàm sen* c *il. litiga-tores l. qua de arbi.*
an libertina: nam neque nu- *tentias appellare. Lau-*
ptiæ, neque natales faciunt *dum enim barbara uox*
matremfamilias, sed boni *est, & inepta.*
mores,

c ¶ §. MATREMFA- *miliâs. Tribus modis*
olim uxor habebatur, usu, farre, emptione. Confarreatio
solis pontificibus conueniebat, nec enim ad eam dignita-
tem admittebantur, nisi confarreatis parentibus geniti,
ut Cornel. Tacitus scribit. Emptio quibusdam solennita-
tibus peragebatur, & se coëmendo inuicem interroga-
bant: Vir, an sibi mulier materfamiliâs, Illa, an uir si-
bi paterfamiliâs esse uellet: respondebantq; inuicem,
uelle: atque ita mulier in uiri manum conueniebat: &
erat materfamiliâs uiro loco filiæ: ut ex Vlpiani autori-

tate in Topicis Ciceronis Boëtius refert. Si uero absque hac solẽnitate nuptiæ cõtractæ fuissent, huiusmodi uxor usu habebatur. Consentiunt igitur Cicero, Boëtius, Vlpia. Aul. Gellius, cæteriq; antiqui, matrem familiâs solam apud ueteres fuisse, quæ coëmptione nupserat, & in manum, id est potestatem uiri conuenerat, in eius enim familiam sic trãsibat. Sed hæc antiquitus fuere, nam longa cõsuetudine obliteratis illis solẽnitatibus, ex pudicitia & bonis moribus materfamiliâs appellari cœpit. Sumitur tamen significatio quandoque etiam strictius, ut solam matronam comprendat, quæ notæ sit autoritatis[d]: siquidem dicebat Euripides, Famam mulieris, non formam uulgatam esse oportere. Latius uero capitur, cum de qualibet fœmina intelligimus, quæ sui sit iuris, ut Accursius ait[e], quod nõ arbitror uerum, nisi adsint & boni mores, ut in exemplo uiduæ quod Iurisconsultus affert.

d 1 deinde. in fi de lib. ex hib.

1. nã ciuiũ. de his qui sunt sui.

PAVLVS LIB. LVI. AD EDICTVM.

LEX XLVII.

Liberationis verbũ eandem vim habet, quam solutionis.

LIBERATIONIS. Soluere est eum qui alligatus sit, liberum facere: inde qui præstitit quod debet, soluisse dicitur, & se ab obligationis nexu liberasse: quo fit ut proprie solutionis uerbum liberationisq; eiusdem sit significationis[a]: atque ideo siue debitor satisfecerit, siue acceptilatione sit liberatus, dicetur solutus. Quod si lex non simpliciter de solutione loquatur, sed pecuniam solui requirat, tũc acceptilatio nõ sufficeret[b], in ea enim pecunia

a 1. solutionis. supra de so.

b 1. solutam. de solu.

pecunia nõ interuenit. Nec nos mouet quòd edictum prætoris, quo iudicatos ut pecuniam soluãt, mandat, sibi locum non uendicat, aduersus eum qui acceptilatione sit liberatus[c]: quoniam in eo edicto pecuniæ mẽtionem prætor fecit, non quòd acceptilationem excludere uellet[d], sed ut ostẽderet non sufficere iudicato si satisfaceret, puta datis pignoribus uel fideiussore, ne obligationes ex obligationibus fierent. Alij tamen frequentiore calculo distinguunt, ut de stricta significatione soluisse non dicatur, nisi qui pecuniã numerauit: latiore uero sensu quoquo modo quis sit liberatus, censeatur soluisse. sed hoc nõ tamen improprie erit, quando quidem potest una dictio & stricte & late accipi, utroq; tamen modo propriè[e].

c l.iiij.§.soluisse. de re indi.
d d.l.iiij.§. ait
e l.cum lege. de test.

CAIVS. LIB. I. AD EDICTVM PRAET. VRB.

LEX XLVIII.

QVi neque sequantur neque ducantur.

QVI NEQVE sequantur. Accursius uarias his uerbis interpretationes affert. Aliqui enim in libris Caij Iurisconsulti ita inscriptum titulum credidere, alij eum qui prætoris edicto obsequi non tenetur, coram tribunali per uim minime esse deducendum[a], sunt et qui affirmãt sicut in ius de domo sua uocatus sequi atorem nõ tenetur, ita nec inuitum debere deduci[b]. Ipse arbitror interpretari Caium eiusdem significationis esse sequi & duci, quandoquidẽ is ducitur, qui ante se quem sequatur habet. Vnde & Duces dicti, qui præcedunt. Vergilius: Dux fœmina facti. Hinc & Senecæ Versus:

a l.in crimina li. C. de iur.
b l.plerique. de in ius voc.

Ducunt

Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt. In antiquis sanè codicibus sic scriptũ legitur: Caius.li.1.ad edictũ prætoris urbani, titulo, qui neq; sequuntur, neq; ducuntur.

¶ §. SOLVTVM. Solutus ergo is dicitur cui recedendi est libera facultas [c], non si adhuc sub custodia sit, & idcirco cum promissio in carcere ei facta qui iniuste me in eũ locum detrusit nullius sit momẽti [d], si extra deductus, assistente tamẽ aliquo custode eam ratam habuerim, nihilo magis cõfirmatur. Sed cum possit iudex ex causa, uel propter uiri probitatẽ aut crimînis leuitatem alicui ciuitatem pro carcere assignare, uel sub uadimonio dimittere [e], an huiusmodi dicitur solutus? & hic uidetur probari, non esse solutum [f].

c l.ij. de libe. ho. ex.

d l. qui in carcerẽ. quod met. cau.

e Ange. l. si a bonę. supra de rei vẽd.

f l nec nõ. §. j. ex quibus cau. ma.

¶ Solutũ non intelligimus eum, qui licet vinculis leuatus si, manibus tamen tenetur: ac ne eum quidem intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis seruatur.

VLP. LIB. LVIII. AD EDICTVM

LEX LXIX.

BOnorum appellatio, aut ciuilis, aut naturalis est.

¶ Naturaliter bona ex eo dicũtur, quòd beãt, hoc est,

BONORVM. Bona acipiuntur & naturaliter & ciuiliter: Naturaliter cum id solum significant quod beat, id est prodest: unde quod supereſt, deducto ære alieno, bonorum appellatione naturali solum comprendi tur. Ciuiliter uero id intelligitur, quod etiam onera admixta habet, ut hæreditas, uel id quod bona fide possidemus. atq; ita Accursius interpretatus est. Ego aliam

fuisse

fuisse Iurisconsulti sententiam existimauerim, nam bona ex natura significatione omnia comprendunt quæ prosunt, ex ciuili ad facultates tantum referuntur. In naturali sensu eo modo hæc dictio accipitur, quo apud Græcos τὰ ἐσθλά de quo extat distichũ:

Σεῦ βασιλεῦ τὰ μὲν ἐσθλὰ ϛ ἐυχομένοις ϛ ἀνεῦ ἄτοις,
Ἄμμι δίδου τὰ δὲ λίγδα ϛ ἐυχομένῳ ἀπερύκοις.

Quod nos ita uertimus

Siue uelint homines seu nolint, Iuppiter illis.
Da bona quæ mala sũt

beatos [a] faciunt: beare enim est prodesse. ℣ in bonis autẽ nostris cõputari sciendũ est, nõ solum quæ dominij nostri sunt: sed etsi bona fide à nobis possidẽtur, vel superficiaria [b] sint ℣ Aeque bonis adnumerabitur, etsi etiam cupientibus aufer.

Hinc antiquis Iouis epitheton est optimi, quod Cicero interpretatur beneficentißimi. Igitur cum sensu naturali bona dicerentur quæcunq; nobis benefaciunt, lex ciuilis ad facultates nostras hoc traxit, quoniã & hæ prosunt, utlesq; nobis sunt, hinc distinctio bonorum corporis & animi apud Philosophos.

a ¶ BEATOS. Beati dicuntur diuites. quia cæteris prodesse possunt, & debẽt. Iuuena. Vetulæ uesica beatæ. Sic appellantur etiam felices, nõ absimili ratione. Vergi. O terq; quaterq; beati. Fit & inde diminutiuum beatulus, Persio: Beatulus alto compositus lecto, eodem sensu.

b ¶ SVPERFICIARIA. Bona hæc sunt eius qui in alieno solo ædificiũ possidet, nã utilis in rẽ actio huic datur

turg: distatq; ab emphyteuta, quod ille & solũ & melio
g l.ij supra de superfi. ratiões suas à domino recognoscit, certamq; ex hac causa pensionem præstat: hic plerunq; nihil pendit, nec meliorationes à domino habere dicitur, nisi superficiem quoq; conduxerit, imo finito cõtractu indistincte eas illi auferre licet. Et hinc argumentari possumus, ius quod quis ex conducto habet, bonorum appellatione contineri:

c ¶ ET SI QVID Quod ergo nobis uel actione in personam uel petitione in rẽ, uel officio iudicis debetur, in bonis cõputatur: nã & nuda bonorum appellatione dubium non est nomina, huiusmodiq; iura cõtineri. Himq; consequens est in generali bonorum obligatione ea quoq; comprendi, quæ bona fide possidemus, ut hic traditur: eorum enim causa nobis actio competit à
h Rom. sing. 630. Publicio prætore constituta h.

quid est c in actionibus, petitionibus, persequutionibus: nam hæc omnia in bonis esse videntur,

IDEM LIB. LXI. AD EDICT.

LEx L.

NVRVS appellatio etiam ad pronurum, & vltra porrigenda est.

NVRVS. Cum in aliquo actu fit nurus mẽtio de pronuru quoq; & ulterius intelligi põt: quapropter cũ in edicto prætoris infames pro quibusdã affinibus, &
a l.cui. §. affini. de postu. nuru postulare permittantur, poterũt etiã pronurũ tueri a: & cũ rupto testamẽto per petitionẽ bonorũ possessionis cõtra tabulas conseruetur legatum nurui pro dote
b l.virilis. §. nurus. de leg. præstan. factũ, idẽ erit si pronurui debeatur b, & sicut possumus

nurui

nurui nostræ donare, ita & pronuruic, hæc tamen inter- c l.iij.§.socrui.de do. inter vi.
pretatio non procedit, cum ipsius nurus persona respici-
mus: ut si tibi promiserim pro tua nuru, non intelligitur
de pronurud, proprie enim nō est nurus, quod indicat Iu- d l.si quis ita. de test. tut.
risconsultus dum dicit, appellationem porrigendā. Por-
rigere enim est extende-
re, alioquin dubitādum
non erat, an sicut eam
quæ ex adoptiuo filio
nurus fuit uxorem duce-
re non licet, ita nec pro-
*nurum liceat*e*: itemq;* e l.adop.§.nurus. de rit. nup.
an edictū prætoris quo
qualemcunque fideiuſ-
sorem nurui in iudicio
sistendæ sufficere ait ad
*pronurū extendatur*f*.* f l.ij.§.prætor. qui satisd.cog.

CAIVS LIB. XXIIII. AD EDICTVM PROVIN.

LEX LI.

APpellatione parentis non tātum pater, sed etiam auus & proauus, et deinceps omnes superiores cōtinentur: sed & mater, & auia, & proauia.

Sanè sicut appellatio nurus ad pronurum protenditur, g l.gallus.§.forsitan. de lib. & post.
ita & soceri, generi, nepotis, aui, ad prosocerum, proge-
nerum, pronepotem, proauumg: quod inferius suo loco
explicabimus.

APPELLATIONE. *Parentis appellatione pater,*
auus, proauus, abauus, atauus, tritauus, etiam ex
sermonis proprietate continentur: quod & in superiori-
bus benigna interpretatione admitendum est, alioquin hi
*solum maiores dicerentur*a*: atque ita proprio uocabu-* a l.iiij.§.prætor. de ī ius vo.
*lo Romanos usos accepimus*b*, non quod pater, & auus,* b l.fi.§.parentes. de gra-
& deinceps maiores non dicerentur, sed quòd cum ultra
tritauum parentes non dicerentur, necessario qui supra
erant

erant maiores appellabãtur, ut parẽtes insint maioribus, sicut ſpecies ineſt generi, nã & huiuſmodi dictio eos ſimpliciter quandoq; comprendit, qui natu maiores ſunt: ut cum M. Portius Cato Tuſculo ortus primus ſui nominis in ſenatũ allectus, uetuſtiſſimos ſenatores, qui Reipublicæ fundamẽta iecerant, maiores ſuos apud Salluſtium appellat. Quapropter Vallæ ſententiam non omnino probo, in elegantijs ſuis à Iuriſconſulto noſtro diſſentientis. Et hinc receptum eſt, ut conſtitutio Pontificum, qua de

a Otd. conſi. 25. functos in ſepulchro maiorũ ſuorũ tumulari debere cautum eſt[a], ita obſeruetur, ut in patris & aui conditorium

d l. ex quæ. verſi. maiorum. C. de admi. tut. quis potius deferatur[d], quàm in eorum, qui deinceps ſuerunt, locũ: quod & obſeruandũ erit, cũ principis edicto

e Iaſ. d. l. iiij. §. prætor. unuſquiſq; habitare in ea urbe cõpellitur, in qua ipſe & maiores ſui nati ſunt[e], tametſi alij aliter. Sanè parentes hodie uulgò intelliguntur eiuſdem gentis, & inuicem quoquo modo coniuncti, quod & Hieronymum non latuit Lib. aduerſus Rufinum II. Hinc parentela, quæ dictio apud Capitolium in Gordiano legitur. Quapropter in edictis quæ uulgari ſermone concipiuntur, uel ab imperitis compoſita ſunt, hæc ſignificatio erit accipienda, ſi igitur perduellium parentes capiendi honoris ius huiuſmodi edicto amiſerint, & affines, & cæteros alia

f §. œconomis. in autẽ. de alien. & emphy. qua ratione coniunctos excludi Angelus reſpondit[f], cui aſſentio: niſi ratio conſtitutionis aliud ſuaderet. ſed quod de parentibus Iuriſconſultus inquit, an idem eſt & de patre? & Accurſius negat[g], proprie enim ad ſolum

g l. lege. de ri. nup. genitorem refertur: interpretatur tamen prerunq; lex, ut

h l. iuſta. in fra eod. patris nomine auus demonſtrari intelligatur[h].

PATRONI

PATRONI. *Sicut domino subijcitur seruus ita patrono libertus. Accipitur & patronus pro defensore eorum quos in clientela habet, primumq; locum post patrem in officio apud clientem obtinere patronus debet. Hinc & iura patronatus, quæ uel in libertos habemus, uel in clientes, quorum hodie instar obtinent, quos barbara uoce Vasallos uocamus. Sanè huius responsi duplex est interpretatio, potest enim intelligi, ut quæ iura de patrono loquantur, eadem & de patrona, quæ seruũ manumiserit, intelligi debeant: quãdoquidem dubiũ nõ est, quin masculinũ, ut uulgò dicitur, fœminum cõtineat, atq; is sensus omniũ calculo probatur. nisi quod aliter speciali ratione constitutum quandoq; legere est*[a]. *Potest & alio modo accipi, nimirũ ut quod de patrono dicitur, de eius quoq; uxore dictum censeatur, ut patronam hic pro patroni coniuge declaramus. Verum hæc expositio haudquaquam placet, quoniam huiusmodi proprie patrona non est, licet bonis moribus conueniat, huic etiã reuerẽtiã à liberto exhiberi & ideo sine uenia in ius uocari non debeat*[b].

a 1. sicut pat. de op. lib.

b 1. i. C. de in ius voc.

VLPIA. LIB. LXIII.

LEX LII.

PAtroni appellatione & patrona continetur.

PAVLVS LIBRO L. AD EDICTVM.

LEX LIII.

SAepe ita cõpertum est, vt coniuncta pro disiunctiua accipiantur.

SAEPE *ita compertum. Prosequitur eleganter Iurisconsultus, & declarat, quemadmodum plerunq; una dictio pro alia ponitur, ut coniũctiua pro disiunctiua, &*

cum nulla apposita est, quo casu oratio dicitur soluta, id est neq; coniunctim, neq; disiunctim connexa, fieri interpretatione ex subiecta materia. Sunt autem cõiunctæ dictiones &, que, atque, ac: Disiunctæ, aut, uel, ne, seu, Addit diuus Augustinus, in ea quam scripsit Grammatica, nec, neque disiuncti-

c l. si ita quis stipu. supra de verb. obliga. uam esse[c], quod nostris[a], & disiuncta pro coniunctis accipiantur, Interdũ coniunctim enim negant, soluta pro separatis. Nam & ideo quanuis alterum non fiat, committitur stipulatio[d],

d l. si is qui cc §. cũ ita. de re. dub.

a ¶ CONIVNCTA pro disiunctis. Negari non potest, quin regularis cõiunctiuæ significatio sit, ut coniungat, & utriusq; coniuncti concursum requirat[a]: quod procedit, nisi ex re ipsa, uel argumento de quo agitur, aliud iudicari æquum sit. Quid enim si repugnantia copulentur? tunc dubium nõ erit, pro disiuncta accipi: ut cũ quis fundum, eiusq; usumfructũ Titio legat[b]. Quid si eiusdem significationis duæ dictiones coniunguntur? nam & tũ ad

a l. si hæredi. de cõd. insti.

b l. si Titio de vsu. leg.

c l. j. supra de pac. disiunctam, uel potius expositiuã significatio trahetur[c]. Quid si secundũ hunc sensum absurdũ aliquod cõsequeretur? ut cum quis filios & hæredes substituit[d], uel filijs & hæredibus stipulatur. Sed & ubi uerba inter quæ copula additur, ex se principaliter, non autem alterius respectu, proponuntur, disiunctim fit interpretatio, ut lege XII. tabu. cum dicitur, Agnatorum Gentiliumq; hæreditas sit: prius enim agnati admittuntur, nam & hoc æquitas suadet. Sicut cum pater filios & nepotes instituit

d Bart. l. Gal. lus. §. etiã. de liberis & posth.

tuit[e], cæterum & idem est, quoties orationibus separatis coniuncta interseritur, quæ & ipsæ alicuius speciei respectum non habent ut si lege notari infamia dicantur, qui depositum abnegauerint, & qui socio tutelæ mandati condemnati[f], & qui calumniæ prævaricationisq; iudicati sint. Eadem ratio agnatorum[b] gentilium'q;, ne concursus non fit, pro separatione accipitur: cum duo adiectiua multitudinis numero absq; aliquo substantiuo proferũtur[g], ut lego empta & parata gratia uxoris, perinde enim est ac si dictum esset, lego empta, & lego parata. Idemq; esse arbitror, quoties ea adiectiua substantiuũ respiciũt generale, uel indefinitũ[h] ut idem sit, siue empta & parata legantur, siue res emptæ & paratæ: prioris enim legati uerba in hæc resoluuntur. Quapropter cui uestes emptæ & paratæ legantur, eas etiã obtinebit quæ paratæ, licet non emptæ sint[i]. Si igitur alicui seruos uernas & textores legauero, mihi uerius uidetur, etiã eos deberi qui simpliciter uernæ uel textores sint[k]: quod Socinus probauit: licet Bart. dissentiat. Sed & si nomina appellatiua cõiũctim prolata proponantur, si materia odiosa non sit, putarim hunc concursum non requiri: ut cum quis medicis & doctoribus legat, nec enim requiremus eundem & medicum doctorem esse[l]. Idem in constitutione quæ debitores fugitiuos & cessantes aliqua pietate prosequatur[m], quod si odiosam quandam seueritatem exerceat, non nisi qui idem & cessans & fugitiuus sit, ea coërceri humanius est[n].

e d.l. gallus §. j.

f l. j. de his q not. infa.

g l. ea tamen de leg. iij.

h l. j. de iusti. & iur.

i l. qui concubinã. de lega. iij.

k l. si is q cc. §. vtrũ de reb dub.

l Bal. & Ias. d.l. j.

m Rom. cõsil. 104. pater.

n Ang. cõsil. 16. visis.

b ¶ AGNATORVM. Verba sunt legis XII. tabul.

quorum mentio est libro Rhetoricorum ad Herennium primo. Si paterfa. intestatus moritur, familia, pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; esto, & rursus: Si furiosus existat, agnatorum gentiliumq; in eo pecuniaq; eius potestas esto. Sunt autẽ gentiles, quos uulgò uocamus, eiusdẽ parentelæ eos ita in:

Topicis Cicero diffinit Gentiles sunt, qui eodẽ inter se nomine sunt. qui ab ingenuis oriundi sunt, quorum maiorum nemo seruitutem seruiuit: nam sine dubio latior gẽtis quàm familiæ est significatio. Suet. in Nerone: Ex gente Domitia duæ familiæ claruerunt. Et rursus in Cæsare: Cuius gentis familia est nostra. Igitur gentis nomen agnatos & cognatos cõtinet. Vnde cum prius agnatorum mentio facta sit, sequitur ut de cognatis sub gentium appellatione accipiamus: quam interpretationem Accursius probat. Alij gẽtiles clarioris familiæ agnatos existimãt, quam interpretationem in lege XII. tab. propter Ciceronis diffinitionem probauerim: postea enim etiam qui à seruis oriundi erant, gentiles dicti sunt. Plin. lib. XXXIII. Singuli Marcipores Luciporeśue domiorum gentiles uitam in promiscuo habebant.

c ¶ AT CVM dicitur. Disiunctiuæ dictiones sunt, aut uel, ue, seu, siue: in his regula est, ut non utrunque disiunctum, sed alterum tantummodo requirant: quæ tamen plerunque non obseruatur, ut cum alterum sine

altero

at cum dicitur, super pecunia tuteláue sua, tutor separatim sine pecunia dari non potest: & cũ dicimus, quod dedi aut donaui, utrunque continemus. Cum uero dicit:

altero esse nequit: ueluti in lege qua iubetur tutorem super pecunia tutelá ue pupilli dari: cum enim pupilli custodiæ tutor datur, consequenter etiam rebus datur, curaq; pecuniæ pars administrationis ipsius tutelæ est: nam & quum inter genus & speciem disiuncta ponitur, plerumq; in coniunctam transit [a]. Sed & si Titium uel Seium instituero, uel tutores constituero, uel legatum fidei ue commissum illis dedero, coniunctim huiusmodi dispositio accipietur [b], ne propter personæ incertitudinem reddatur inutilis: quod & generaliter admittendum est quoties uel ex ui uerborũ, uel ex alijs legibus, uel ex præsumpta loquentis mente hoc infertur. Primi casus exemplum est, in dictione seu [c], quæ ampliãdi uim habet: quasi propter si quis donet pecuniam quam Perusij seu Patauij habet, utranq; donasse intelligitur: idem enim est, ac si pecuniam quam Perusij, uel etiam Patauij habet, donasse se dixisset: quoniam disiunctiua hæc duplex subdisiunctiuæ coniunctæq; simul uim habet [d]. Secundi exemplum in lege aquilia accipitur, cum in ea punitur qui quadrupedem uel pecudem iniuria occiderit: declaratur enim alibi quadrupedem, id est pecudem, intelligi debere, ut desiũcta pro expositiua scripta sit. At cum quis ita substituit, si filius meus, aut filia hæres non erit, Seius esto: clarum est ex mente testatoris disiunctam pro coniuncta accipi [e], ne cum altero filiorum concurrat extraneus. Idemq; in ea substitutione, si filius meus intestatus, uel sine liberis decesserit [f], non enim ueri simile est uoluisse testatorem nepotes suos excludere, quia filium testatus non sit.

a l. Qu. Mutius. de au. le.

b l. pẽ. C. eo.

c l. si quis ita leg. de aur. l. g.

d l. ij. ad leg. aquil.

e d. l. si is qui. §. fi.

f l. generaliter C. de instit.

d ¶ CVM uero dicimus. Solutam pro separatis poni præter regulam esse ostendit dictio interdum, cuius natura est de frequentioribus casibus excipere: nisi ergo ex subiecta materia aliud appareat, ipse arbitror solutã orationem inconiunctam magis, quàm disiunctam inferre. Vnde cum uerba tũc coniuncta dicantur, alicimus [d], quod eũ dare facere oportet, quoduis eorum

g l. 1 eo. §. vbi infra tit. j. terutrum fieri non suffi- ciet [g]: licet alij aliter, sufficit probare.

etiã crebriore calculo. ¶ Cum vero dicit prætor, si Contra quos etiam est donum, munus [e], operas ueterum Rhetorũ sententia, qui διάλυσιν id est, dissolutionem uocant, quã iuroseonsultus hic solutã dicit, eã sic Cicero diffiniuit: Dissolutio est quæ cõiunctionibus uerborum è medio sublatis, partibus separatis effertur hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus. Itẽ, Descẽde in integram defensionem, noli quicquã recusare, da seruos in quæstiones, stude uerum inuenire. Quod loquendi genus & acrimoniã habet, & uehementissimũ est, & ad breuitatẽ accommodatum: hæc ille. Cæterũ dubiũ non est, in quibus casibus disiũcta impropriè accipitur ut coniungat, multo magis solutã coniungere: & rursus. Quoties cõiuncta disiũgit, & solutã disiunge re, uidetur enim huiusmodi soluta oratio ambigua esse: quæ in alterutrã significationẽ cõmode uerti potest. Sanè in huiusmodi oratione illud proprie procedit, quod

h l. iul. de bo. lib. quandoq; Accursius dixit, punctum loco copulæ esse.

e ¶ SI DONVM, munus. Edixerat prætor [h] si donum

mu

munus, operas á patrono impositas libertus redemisset, aduersus eius tabulas bonorum possessionem patrono nõ daturum. Pone ergo solum donum fuisse impositum, ut libertus posit libere testari illud debebit redimere: nõ autem desideratur, ut etiã nõ imposita redimat: quod si munus quoque & operas

redemerit, si omnia imposi ta sunt, certũ est omnia redi mẽda esse: ex re ergo ꝑ con iunctis habẽtur, si quædam imposita sunt cætera nõ de siderabuntur. ¶ Item dubitatum ſ est, illa verba ope, cõsilio, quẽadmodum accipienda sint, ex sẽtentia cõiun gentiũ aut separantium: sed & verius est, & Labeo ait, separatim accipienda: quia aliud est factum eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit: sic enim alĩ

imposuerit, etiam hæc redimenda sunt.

¶ ITEM dubitatum Eum, cuius ope, cõsilio, furtum factum sit, furti teneri lex ait: unde dubitatũ est, an coniunctim hæc uerba accipi debe rent, an separatim: uariaueruntq; in hoc anti quorum sententiæ, sed Labeo eos, qui separatim accipiẽda dixerũt, probauit: quod aliud sit consilio, aliud ope furtum fieri. Vnde qui solam opem adhibet, furti tenetur, tametsi ipse non consuluerit, furtũ fieri debere, quod ut uerum sit, defendi tamẽ & illi possunt, qui coniunctim accepere: quoniam nõ satsit opẽ præstare, nisi eo consilio, id est animo præstetur, ut furtũ fiat. Si ergo cõsiliũ pro suasione accipiamus, soluta illa oratio disiũctiuæ, si pro dolosa adiuuãtis intẽtione, cõiunctim intelligetur. Et hic uerus est huius responsi

sensus, quem nec Accursius, nec cæteri satis percepere.

g ¶ ALII condici. Scilicet ei qui opem tulerit: quod tunc procedit, cum ad eum res peruenit, uel cum fur solo uendo non est[i]: ipse enim in subsidium tenetur, alioquin nec contra eum qui opem præstitit furtiua cõdictio competit: atque ita uulgo dicitur[k], condici[g] potest, alij non potest[h]. Et sanè post veterũ auctoritatem eo peruentũ est, vt nemo videatur fecisse, nisi & consilium malignum[l] habuerit: nec cõsilium[k] habuisse nocendi, nisi & factum secutum fuerit.

i l. peculiã. §. si opem. de pecul.

k l. proinde. de condi. fur.

h ¶ NON potest. Scilicet ei qui cõsuluit, quãdo alias furtum facturus quis erat[l]: atq; ita Accursius sentit[m], & pleriq; sequuti sunt. In dubio tamen contra cõsultorem præsumemus, eum uidelicet causam delicto præstitisse: nec enim postquàm quis omnino furari cõstituit, solet consiliũ petere, sed cum adhuc dubius est. Quapropter qui consilium dedisse probatus fuerit, furti condemnabitur: nisi ipse ostendat, etiã si nõ consuluisset, nihilominus furẽ idem fuisse facturũ[n], nam tunc leuiore pœna arbitrio iudicis ex cõmuni sententia afficietur[o], ut merito antiquum carmen celebretur, Malum consilium consultori pessimum.

l 1. nõ sum. versi. attili. de iniur.

m c. j. de offi. deleg.

n Ang. l. furt. §. ope. de furt.

o c. sicut dig. §. quia vero de hom.

i ¶ CONSILIVM malignum. Id intellige, ut si criminaliter agatur, lata culpa non idem ualeat quod dolus[p]: quod si ciuiliter, eum in causa furti qui condemnatus est ipso iure notetur infamia[q], uidetur tunc latam culpam sufficere: qua de re alibi latius disseritur[r].

p l. lege corn. de sicar.

q l. j. de insa.

r l. in actio. de in lit. iur.

k ¶ SECVTVM. In simplici cõsilio cogitationeq; uera iuris consultus prodit[s], quod si ultra consilium conatus

f Fely. in tracta.

aliquis interuenerit[t], in atrocibus delictis regula est pœ nam irrogari[u], in leuibus non irrogari[x]. Qua ratione si etiam de atroci crimine ciuiliter agatur[y], conatus sine effectu nõ punitur: idéq; est quoties delictũ nihil nocuisset, ut cũ quis falsum cõmittit, quod alicui damnũ inferre non potest[z]: idemq; si ante delictum quis sponte pœnitẽtia ductus desistiterit[a]. Cæterum et in hac re in primis legis uerba pensitanda sunt, nam si actum perfectũ uerba respiciũt, qui nondum perfecit non tenetur, ut cum instigitur pœna si quis appellauerit: actus enim consummatio per uerbũ præteriti tẽporis denotatur[b], aliud est in futuro si appellabit[c]. Sed & ubi ipso iure pœna irrogatur, perfectũ oportet fuisse crimẽ[d]: quod & in legibus municipalibus obseruatur, quia interpretationem extra uerborum uim non recipiunt. Aliud autẽ est crimen, aliud conatus: hic in itinere, illud in meta est.

t l.is qui cum C.de sicar.
u l.si quis nõ. C de episc. & cler.
x l.j. quod quisq; iur.
y Bal.l.si constiterit. C. si.reg.
z l.damus.C. de fal.
a l.qui ea .de furt.

VLPIA. LIB. XII. LEX LIIII.

CONDITIONALES[a] credito res dicuntur hi, quibus nondum competit actio, uerba respiciũt, qui nondum perfecit non tenetur, ut cum instigitur pœna si quis appellauerit: actus enim consummatio per uerbũ præteriti tẽporis denotatur[b], aliud est in futuro si appellabit[c]. Sed & ubi ipso iure pœna irrogatur, perfectũ oportet fuisse crimẽ[d]: quod & in legibus municipalibus obseruatur, quia interpretationem extra uerborum uim non recipiunt. Aliud autẽ est crimen, aliud conatus: hic in itinere, illud in meta est.

b Car.e præterea.de appellat.
c Ioã. And.c. ppetuo. de elec in.6.
d Bart.l.j.de sicar.

CONDITIONALES. Creditor cui sub conditione debetur, interim proprie creditor non est, cum ab inuito extorquere nihil possit: sed post euentum conditionis uere est creditor, quæ cõditio cum in contractibus retrotrahatur, censetur usq; à principio creditor fuisse[a]. Et ideo dispositio quæ generaliter de debitoribus uerba faciat, in dubio de eis quoq; intelligetur, qui sub cõditione debuerunt. Quapropter cum testator hæredi mandasset, ut omnia debita Titij dissolueret[b], respondere

a l.is cui. de act. & ob.
b l.j.si stipu. fuerim.5.j. de ꝟb.ob.

plerique etiã ad dotẽ, quam soluto matrimonio uxori suæ Titius restituere omnino debebit, obligari. Nam & si cõstitutũ sit, ut re uenali proscripta, teneãtur qui ius habẽt illud in scriptis intra certum terminum exhibere, aliâs ea res emptori cuinci nõ poßit[c]: censuerũt ueteres ius quod sub cõditione competeo

c Raph. Ias d.§.j.

re potest, in professionẽ est autem competitura[b], redigendum: non enim uel qui spem habent vt huiusmodi legis uerba competat,

magis a l præsens quàm

ad futurũ tempus referũtur. Accedit his, quod fideiussor sub conditione, si principalis non soluerit, promisisse uidetur, & tamen dubium non est, quin debitor sit[d].

d Bart. l.j. ff. cert. pet.

b ¶ COMPETITVRA. Vt quia promissum sit cum morietur, certum enim est hanc conditionem aliquando euenturam: uera tamen conditio illa est, quæ omnino est incerta, ante cuius euentum non oritur nec obligatio, nec actio, ut infra attingemus[e],

e l. credere.

c ¶ VEL QVI spem. Videtur hic probari si spes nulla subsit quod cõditio eueniat, creditoris loco nõ esse, sic ut nec illud pignus uidetur, quod ueri simile est fore, ut nunquam luatur, quod Barto. sensit[f]. Sanè spes in iure uarijs modis accipitur: alia enim est quam uigilantium somniũ Plato appellat, nos remotam dicimus, ut cũ agnatus agnato successurum se opinatur, & hæc nullius effectus est: alia est Paulo proximior, ut quam filius in hæreditate patris concepit, & huius quandoq; propter naturale uotum parentum ratio habetur[g]: alia est quæ ex præsenti iure nititur, semperq; in consideratione est: ut in eo

f l. in quorũ. de pig.

g l. nec ei. §. præterea. de adop.

qui

qui per fideicommissum alicui substitutus est, nisi enim huiusmodi spes probabilis esset, ei per cautionem fideicommissi nomine prætor nō succurreret[h]. *Idem in eo qui est statuliber, & præsentē spem habet, ut quia hæreditas adita sit, quod & in contractu conditionali obseruamus. Vnde illa clausula qua in contractibus solemus dicere, nos rem ittereomne ius quod habemus, uel habere speramus, ad ius solum præsens trahitur, uel ad futurum, quod temporalem timet, similis men ex causa præsenti habere speramus*[i], *ut Bart. scripsit.*

h l.ij. de stat. lib.

i l. post emancip. §. fi. de lib. leg.

PAVL. LIB. XVI. BREVIS EDICT. LEX LV.

CREDITOR[a] autem is est, qui exceptione perpetua tua submoueri non potest: qui autem exceptionem temporalem timet, similis est[b] conditionali creditori.

CREDITOR. *Quanuis qui exceptione perpetua, puta pacti de nunquam petēdo excluditur, ipso iure sit creditor, imò nisi exceptio opponatur, obtineat, attamen quia uerisimile est reū in re sua fore diligentem, & actori præscripturum, talis creditor non intelligetur: considerat enim lex effectum. Et ideo si petente creditore uelit lex etiam indicta causa debitorem in carcerem detrudi, hūc casum excipiemus: quoniam nec is proprie creditor est*[a], *qui exceptione perpetua submouetur nec proprie debitor, qui eam habet: idemq; cum dubium, est, an perpetua exceptio futura sit*[b], *ut cum promisi non petere donec Titius consul fiat.*

a l. creditores supra eo.

b l. sufficit. de condi. ind.

b ¶ SIMILIS *est. Sicut enim conditionalis creditor*

euent

euentum cõditionis, ita iste diem expectat[e]: alioquin non
e Bartol. l. ita stip. in. j. q. de yb. ob. paucæ sunt differentiæ inter hos casus. Sed sufficit similitudinem esse respectu eius rei de qua agitur[d]: unde si-
d d. l. sufficit. milia dicuntur, quæ eadẽ ratione innituntur, uel quæ in
e l. j. §. igitur. de excerc. effectu & causa conueniunt: idq; potius obseruabimus[e], quàm formã: quãuis quæ in forma nõ cõueniant, dissimilia plerunq; appellẽtur. Vnde quod nostrates Dialectici aiunt ut tollatur cõsequentia sufficere instantiam, accipiendum est, si instantia de ratione deducat, non simpliciter de pronuntiatio[f].

VLP. LIB. LX.

LEX LVI.

COgnoscere[a] instrumẽta, est relegere, & recognoscere. Dispungere, est conferre accepta & data.

f Iaſ. l. creditori. de op. no. nun.

COGNOSCERE. Descriptio, subnotatio, cognitio, dispunctio rationum instrumentorum'ue differunt. Describimus ea, quorum exemplum accipimus.
a l. fi. de bon. auto. iud. Subnotamus, cum quasi inuentarium conficimus[a], adscribimusq; quot corpora instrumentorum sint, & de qua re. Cognoscimus, cum ea legimus atq; relegimus, qui enim rationes recognoscit, uerum est, eum ipsas cognoscere, sicut qui reddit, dat: qui repetit, petit[b]. Dispungit rationes, qui data & accepta confert, excutitq;, & examinat: unde & dispunctio, pro diligenti percontatione examinationeq; accipitur[c]. Opinor quia ueteres solerent rationes, cum data acceptaq; constitissent, transuerso pũcto confodere: hinc Iuuenalis, morosam auarãq; mulierem designans, quæ rationes diu peractas, absolutasq; recognosceret: Longi (inquit) relegit transuersa

b Bar. in rub. sol. matr.

c l. si statulib. pœnæ in fi. de statu.

diurni

diurni. Id etiam expungere quandoq; appellatur[d], quod uerbum reijcere quoq; & de medio tollere significat[e], quoniam suffragia puncto notabantur, unde quos seu indignos præteribant, expungere dicebantur.

d l. in oīb⁹. supra de diu. præscri.

e l. pen. de remil.

b ¶ §. LIBERORVM. Huius responsi exemplum hoc affert Accursius, si

¶ Liberorum[b] appellatione continentur, non tantum qui sunt in potestate, sed omnes qui sui iuris[c] sunt

is qui opus Reipublicæ pollicitus postquam in choauerit, decessit[f]: hæres extraneus in quintam patrimonij partem, tenetur: quod si ex liberis sit, solum in decimam: interpretatusq; est diuus Pius inter liberos nepotem quoque ex filia contineri[g], quam interpretationem non procedere in priuilegijs quæ generaliter publicæ utilitati derogarent, communi sentētia receptum est. Idemq; si lege municipali agnati fœminas excluderent: uidetur enim, tum testator qui liberos instituit, prius de agnatis sensisse, & eum ordinem sequutus, qui in testati successione seruandus erat[h].

f l. pe & fi. de pollici.

g l. j de iur. f. l. quia. solmat.

h Bar. l. hæredes. §. cum ita. ad treb.

c ¶ SVI iuris. Vt emancipati & naturales: regulariter enim appellatione filij, etiā naturalis cōprenditur[i]: naturæ enim id nomē est, nō iuris ciuilis tātū et hoc nisi testatoris cōditio & dignitas[k], præsumptáue disponentis mens aliud inducat[l]. Quid enim si legitimi adsint? potiores certe illi esse debēt. Quid item si ab ecclesia emphyteutica bona pro se & liberis aliquis acceperit? ad naturales enim peruenire ea nō possunt: nec ueriśimile est de eis actū fuisse, qui abhominato à iure[m] canonico concubitu orti

i l. tutelas. de cap. di.

k l. ex facto. §. l. ad Treb.

l l. fin. de iure delib.

m c. statutum. ij. de hæret. in. 6.

orti sunt, sed & in materia odiosa humanius erit de eis
n Bar.l.quia. dei ius vo. nō intelligi [n], dum tamen melior inde nō fiat naturalium
quàm legitimorum conditio, uel pater ipse propter natu
o l.ij.§.legitimos. de excu.tut. ralium numerum priuilegia non consequatur [o]: & hæc
de naturalibus. At de spurijs aliud est, hos enim lex
p Authent.ex complexu. C. de incestu. pro filijs non habet [p]. Et ideo conditio, si sine liberis decesserit, fideicommisso addita, propter spurium non deficit: quod ego arbitror uerum, etiam si per rescriptum principis legitimatus sit, quoniam lex incertum illi patrem tribuit, nec præsumit ex legitimante ortum. Vnde parentis fideicommisso grauati, confessio & tractatus ipsi obesse debet, non autem substituto, nisi uere probaretur ex eo natus, ut quia ex ancilla domi retenta, quæ cum alio non consueseeret [q].

q Alb.l filiū. de dis qui sunt sui.

d ¶ VIRILIS sexus. Differentia est substituat quis ex uirilis, seu per utrilem sexum descendentes, an per lineam uirilem: nam primo casu etiam fœmina ex filio uel nepote nata continebitur, secundo non continebitur: non enim per lineam descendit, nisi qui in linea est [r].

r Mod.l.gallus.§.nunc. de leg.ff. de libe.& post.

siue virilis siue fœminini sexus sunt, ex uè fœmineo sexu descendentes.

VLP. LIB. LVIII.

LEX LVII.

CVi præcipua cura rerū incumbit, & qui magis quàm cæteri diligētiā & solicitudinē rebus quibus præsunt, debent, hi magistri[a] appellantur. Quinetiam ipsi magistratus per deriua

C VI præcipua. a ¶ Magistrare moderari est, ut Festus

ſtus inquit, unde magiſtri, non ſolum doctores artiũ, ſed etiã pagorũ præfecti, quos uulgò Syndicos uocamus, uel collegiorũ, ſocietatumue, quos Abbates appellant. Hinc & magiſter populi Dictator, & magiſter haſtæ, qui actionibus præeſt, & magiſter pecoris, ipſe cuſtos, & magiſter nauis, cui cura nauis demandata eſt. Sic autẽ dicti ſunt, quoniã magis cæteris poſſunt, unde & magiſtratus, q̃ per imperia potẽtiores ſunt, quàm priuati.

tionem à magiſtris cognominantur, vnde & cuiuslibet diſciplinæ[b] præceptores magiſtros appellari à monẽdo, uel monſtrando[c].

b ¶ CVIVSLIBET *diſciplinæ. Hinc legũ doctores magiſtri dicũtur, putauerimq; generaliter hoc nomine contineri. Baccalaureos, Licentiatos, Doctores. Sicut enim athletæ tribus coronis moræ Græciæ antiquo inſigniri debebant*[a]*, ita in agone literario tres ſunt diſtincti gradus. Primus qui à bacca laurea ſumpſiſſe nomen uidetur, ſcholaſtico ordini proximior, quàm doctorum. Secũdus ad eos pertinet qui nondum inſignia ſuſcepere, electi tamen autoratiq; ſunt, traduntq; in materia fauorabili, hunc pro doctore haberi.* a l. j. C. de ath.

c ¶ VEL *monſtrando. Atqui ſuperius non à monſtrando, ſed quod magis cæteris coram præſtare debeant magiſtros dictos ait, ſed ipſe arbitror illam etymologiã, hanc alluſionem eius uocabuli eſſe. Verũ fingamus aliquẽ huiuſmodi curã non præſtare, an idcirco magiſter non erit? & aiunt eſſe: quoniam nomen ab eo dicitur quod fieri deberet, licet non fiat. Qua ratione & pontificem & Auguſtum*

Augustum appellabimus, qui ad uitam æternam pontem non faciat, & qui imperij corpus non augeat.

d ¶ §. PERSEQVI. *Accursius persequi interpretatur, id est consequi: nam qui satis accepit, puta fideiussores*[b], *uel pignora, perinde habetur ac si rem petitam consequutus esset*[c]*: quæ expositio mihi non probatur, quia proprie illud persequimur, quod nõdum sumus consequuti, quapropter & libro* II. *A. Gellius. Non puto, inquit, Cæcilium sequi debuisse quod assequi nequiret. Verior igitur sensus est, ut quãuis aliquis satis acceperit, tamen adhuc dicatur persequi: quia satisfactio pro uera solutione nõ est*[d]*. In quo tamen arti culo solet distingui: aut lex satisfactionẽ requirit, & sufficit fideiussores, uel pignora offerre: aut ex forma contractus alicui satisfaciendum est*[e]*, & soluere pecuniam opus est, quoniam in his non de simplici securitate creditoris actum uidetur, sed de actus perfectione, plenaq; liberatione, quam solutione demum facta consequimur. Sanè & persequi dicitur, qui officiũ iudicis implorat quapropter si caueri mihi postulem per fideiussores quod in prætorijs stipulationibus regulare est*[f]*, persequi uidetur*[d] *& qui satis accipit.*

b l. item. §. j. quib. mod. pig.

c l. si rẽ. §. dicim⁹. de pi. act.

d l. j. supra q fat cog.

e authẽ. si qñ. C. de cõsti. pec.

f l. j. §. stipul. de præt. sti.

g l iubere. de iur. cm iud.

CAIVS LIB. XXXIII. LEX LVIII.

LIcet inter gesta[a] & facta videatur quædã esse subtilis differentia, attamen καταχρηστικῶς, inter factum & gestum nihil interest.

a l. j. §. ult. de ædil. edict.

LICET. *Quoniam supra gestũ rem significare sine uerbis*

uerbis factum, ex Labeonis[a] sententia traditum fuerat. Eam differentiam Caius hic tanqam nimis subtilem contemnit: quia καταχρηστικῶς id est, abusiue inter factum & gestum nihil interest. Laurentius Valla gesta referri ad Rempublicam, maioris q; dignitatis esse tradidit, acta etiam de priuatis dici, ¶ Paternos[b] libertos, recte videmur dicere nostros libertos: liberorum nostro- rum status ad priuatos pertinet. Ampla uero & faciendi est significatio, quam hic explicat Accursius, nos alibi commodius attingemus. Id ex hoc responso summe annotandum est uocem καταχρηστικῶς (Sic enim in antiquis codicibus legitur) id est abusiue, plerunq; propria & subtili interpretatione reiecta, accipi: nimia enim iuris subtilitas, crux est, ut antiqui dicebant. Vnde illud Comici: Summum ius summa iniuria est. Fabius Quintilianus καταχρηστικὸν figuram esse autor est, ubi proprio nomine omisso, aliud uicinum assumimus, Translationem uero, ubi nomen proprium deest, quo fit ut hanc necessitas excuset, Vsurpationem ornatus, uel ratio carminis.

a 1. Labeo.

b ¶ §. PATER NOS. Solebant Quirites cum repudiare uxorem uellent[b], libertum suum huius rei nuntiũ mittere, quod & Satyra sexta Iuuenalis indicat:

Collige sarcinulas clamat libertus, & exi,
Iam grauis es.

b l. nullam. de diuor.

Dubitatum fuit, quẽ libertũ suum intelligeremus, & paternũ quoq; seu auitũ suum libertum esse iurisc̃onsulti

tradiderunt. Quòd si à filio fortè milite castrensis peculij seruus manumissus sit, is libertus patris dici non poterit: miles enim eius patronus est, nō pater[c]. Cæterū & filius q ex assignatione patris libertū habet, solus ei patronus est, nō autē frater[d], quāuis etiā quantū ad eū recte pater nus libertus dicatur.

c 1. ātep. qui & à quib.

d 1. j. de assig. lib.

C ¶ NOSTRORVM liberorum. Alij codices habēt libertorū: nam li bertus[e] liberti mei meus libertus non est, sed ue rior hic lectio est libe rorū, nā & in antiquis simis exēplaribus una cōplexione sic finitur: Paternos libertos no stros libertos, liberorū nostrorū nō recte nostros libertos dicimus. Sed an id obs seruabitur etiā uiuēte manumissore? & qa gñaliter Iuris cōs. loqtur, uerisimile est, hoc quoq; casu scietiā hāc pro ducendā, nec abhorret ut patris libertus filij quoq;, cū re rum paternarū in uita patris filij quodāmodo dñi habeā tur[f]. Cæterum quāuis libertus filijfa. militis manumissore mortuo patris libertus non dicatur, deferetur tamen illi eius hæreditas, secundum Iustinia. constitutiones[g].

e 1. modesti nus. infra eo.

f 1. in suis de lib. & post.

g c. militis in fi. de suc. liber.

rum[e], non recte libertos nostros dicimus.

VLPIA. LIB. LXVIII.

LEX LIX.

PORTVS appellatus est cōclusus locus, quo īportatur merces, & inde exportantur: eaq; nihilominus statio est cōclusa atq; munita: unde angiportū dictum est.

PORTVS. Portū antiqui plerūq; p insula aut domo, ut festus, inquit, dicebāt: cuius rei ratione Iuris cōsultus hic assignat, qd' scilicet merces in eā portarētur. Hinc à similitudine, portus appellari cœpta est, nauium sta

tio

tio, qua incluſe naues à uctis tutæ eſſent: iſq; frequentiſſimus eſt huius uocis ſignificatus. Sed & angiportũ angustam uiam inter portus, id eſt domos, dixerunt: qua de re latius Grammatici diſſeruere.

LOCVS. *Locus fundi portiũcula eſt: fundus aũt intelligitur ſecundũ dñi mẽtẽ, qui ex uno plures fundos facere põt, ſi quibus q̃ſq; finibus contineatur deſignauerit: quapropter & minimã partem fũdum dicemus, ſi talis fuerit eius affectio. Hinc eſt, quod ſtipulatio fundi in genere nullius eſt momẽti, ꝓpter incertitudinem, offerẽdo enim uel ceſpitem terræ liberaretur promiſſor, ut quidam ſcribunt*[a]. *Sed & M. Ciceronis in quodã ioculari libello citantur hæc Carmina. Fũdũ Varro uocat quẽ poſſim mittere funda: Ni tñ exciderit qua caua funda patet. Igitur niſi affectio teſtõris ꝓbetur, in dubio appellatiõe fundi, de toto intelligemus*[b]: *nec ut ab hac interpretatione recedamus ſufficiet, ſi in plures regiones commodioris culturæ gratia*

a 1. cum poſt §. gener. de iure dot.

b 1. ſi defenſor. §. j. de interrog. act.

IDEM LIB. LXVIII. AD EDICT. LEX LX.

LOcus eſt, non fundus, ſed portio aliqua fũdi. Fundus aũt integrum eſt aliquid: & plerunq; ſine villa fundũ accipimus. Cæterum adeo opinio noſtra & cõſtitutio locũ à fũdo ſeparat, vt modicus locus poſsit fũdus dici, ſi fũdi animo eũ habuimus: non enim magnitudo locũ à fundo ſeparat, ſed noſtra affectio: et quælibet portio fundi poterit fundus dici, ſi iam hoc cõſtituerimus nec nõ & fundus locus cõſtituitur põt, nã ſi eũ alĩ adiũxerimus fũdo, locꝰ fũdi efficitur.

tia fundum diuiserit [c]. Sed & si tibi quis partem fundi
§ 1. caius. in fi. de leg. ij. Corneliani legauerit, deinde eadē scriptura fundum Cornelianum legit, non sola pars sed totus debebitur: pars enim fundi, ut diximus, tunc pro toto habetur, cū ea affectio est testatoris, ut non pars, sed totū sit. Quod in proposita quæstione dici non potest, quomodo enim pro integro fundo habuisse eum testator uidetur, qui partem fundi tantummodo appellauit? ut meritò Paulus Castrensis [d] sententia, qui aliter existimauit, reijcienda sit. Cæterum etiam si domini affectio non probetur, putauerim partem fundi pro fundo accipi debere, quoties de falso periurioq; euitando ageretur, adiuuanda enim quoquo modo est interpretatio in humaniorum partem.

[d] l. plane. §. j. & fin. de legat. j.

¶ Locis appellationem [b], non solum ad rustica, verū ad urbana quoque prædia pertinere, Labeo scribit: sed fundus quidem suos habet fines, locus vero latere potest quatenus determinetur & definiatur.

b ¶ LOCI appellationem. Locus ubi quid collocari potest, dicitur: eius autem μεταφορικῶς uaria est significatio, ut cum dicimus quē loco obscuro natum, uel loco fratris fuisse: illud enim ad genus nobilitatemq; refertur, hoc uicē denotat: sed & Aristoteli Ciceroniq; loca sunt argumentorum sedes, hoc est uniuersales propositiones, quæ particularia continent, sicut loci corpora. In iure uero quādoq; locus generaliter accipitur [e], & ex mēte proferentis interpretationem capit. Qua ratione in prædijs urbanis locus sine ædificio dicitur area: in rusticis, ager.

[e] l. fundi. infra eo.

At cum

At cum ſpecialiter reſpectu fundi locum dicimus, de portione aliqua accipimus. Quod ſi fundi Tuſculani dominus ſimpliciter locum ſuum Tuſculanum legat, ne ex incertitudine legatum uitietur, exiſtimauerim generaliter intelligendũ, ut integer fundus debeatur, nam & huiuſmodi expoſitio uulgari ſermoni alludit.

PAVL. LIB. LXV.

LEX LXI.

SAtisdationis appellatio ne interdum etiã repromittit qui nuda ſtipulatione ſe obligat. Cauere uero uarie accipitur, in diſpoſitione prætoria ſatiſdationẽ requirit[c], in ciuili ſolam promiſſionem, cum hypotheca bonorum, ut quidam ſentiũt. Quod ſi lex cauſa cognita caueri uelit, uel idonee, plene, recte, cõpetenter, ſufficiẽter ue, tũc arbitrio iudicis etiã ſatiſdandũ erit[d], ueluti ſi ſuſpectus ſit qui cauere debet, uel pignus præſtandum, alioquin nullius effectus eſſet[e]. Sanè qui ſimpliciter repromittit ex uerborum, non uidetur ſatiſdediſſe, licet lex propter creditoris cõſenſum ita interpretetur: ut in defenſore, quẽ lex ſatisdare iubet[f]. quod & in eo dicendũ eſt, qui euidẽtiſſime ſit locuples: nõ enim lex, quæ ſatisdationem requirit, de huiuſmodi homine ſenſiſſe uidetur[g]: quod uerum putauerim cũ ſatiſdatio idcirco ſolũ requiritur, quia quantum ad facultates, lex creditori conſulitum uelit[h]: ſed ſi etiam celeritatem perficiendæ litis re-

SAtisdationis[a]. Satiſdare prouocare dicitur qui dat fideiuſſores: Satisfacit qui pignore uel qualibet alia ratione ſecutũ contentum'ue creditorẽ reddit[b]:

a l. j. qui ſatiſ. cog.

b l. j. de præt. ſtip.

c l. ſancimus. C. de verb. ſign.

d Alexã. l. di uortio. §. interdũ. lol. mat.

e l. in omnibus. de iud.

f l. v. §. nunc. videamus. iud. ſoluí.

g l. quicunq. ij. C. de fũ. pat. lib. xj.

h l. j. vt leg. nom.

ſpiciat, fideiuſsio, tum quoq; præſtãda erit [i]: cum noſtræ quandoq; interſit, poſſe cum fideiuſſore experiri, qui nõ ita litigioſus, et tergiuerſator ſit, ſicut princ palis, quiq; bonam fidem fortè agnoſcet. Cæterum & bonus uir, qui compulſus ſatisdare, propter paupertatẽ non poſsit, repromittẽs cũ iuriſiurandi religione, admittetur [k], ne eum ad impoſsibilia obligare lex uideatur, uel aliàs ius ſibi iam quæſitum amittat [l].

i l.minor. I fide procu.

k Iaſ. l.j. in fi. qui ſatisda. cog.

l §.ſed hodie. inſt. de ſat.

miſſio cõtinebitur, qua contentus fuit is, cui ſatisdatio debebatur.

CAIVS LIB. XXVII. AD EDICTVM PROVIN.

LEX LXVII.

TIGNI appellatione in lege XII. tabularum uendicato, nec ſoluito. Declarat ea Iuriſconſultus, ut tigna [a] appellatione omnis materia, ex qua ædes conſtant, cõtineatur. Vnde tegulæ, lapides, cæmenta, calx, arena, atque id genus ſimilia, hoc nomine comprendentur [b]. Tigna enim à tegendo dicta ſunt. Quæ ratione & fabri tignarij appellatione oẽs materiarij, murarij, albarijq; ſignificabuntur [c]. Huiuſmodi tamen interpretatio à communiuſu loquendi abhorret: quandoquidem tigna ſolent trabes appellari, quibus ſumma domus contegitur, hinc & cõtignationes dictæ, quorum uocabulorum frequens mẽtio eſt M. Vitruuio: ut hinc argumentũ colligi poſsit, poſſe dictionem quamlibet, quoties deriuatio cũ ratione

a l.tigni.ad exhib.

b l.j.de tigno iniuncto.

c l. ferri.infra eod.

legis

legis conueniat, secundum eam acccipi, tametsi cõmunis loquendi usus repugnet. Sanè uerborum legis XII. tabul. in iure quoq; mentio est ubi dicitur, quemadmodũ ea lex tignum ædibus iunctum uendicari posse scisscit, sed interim id solui prohibuit, pretiumq; dari uoluit[d]. Quo in loco Accursius, si scit separatim legit, nimirum ignorans, idem esse scisscere, quod confirmare, unde & plebiscitum dicitur.

d l. qui ref. in fi. de solu.

omne genus materiæ, ex qua ædificia constant, significatur.

VLPIANVS.

LEX LXIII.

PEnes te, amplius est quàm apud te: nam apud te est, quod qualitercunque à te tenetur: Penes te est, quod quodammodo à te possidetur.

PENES. Qui penes se rem habet, plus iuris in ea habere uidetur quàm qui apud se: idem enim est penes se habere, quod penitus apud se, id est in potestate, iure dominioq; suo, cum dictio apud, ad personam uel locum simpliciter referatur: quod & Festus Pompo. probat, & Laur. Valla. Depositarius igitur, commodatarius, & colonus apud se habet, dominus penes se[a]. Licet confundi hanc differentiam plerunq; animaduerterim[b]. Quapropter si lege indicatur pœna illi, penes quẽ furtiua res reperiatur, putauerim etiam, qui simpliciter sciens detineat, obligari: tametsi ex hoc responso, is non penes se rem habere, sed potius apud se dicatur: nec enim uerisimile est legislatorem ad huius tam subtilis differentiæ modulum uerba sua redegisse.

a l. titia. §. Cæius. de legatij.

b l. si quis in tantam. C. vnde vi.

INTESTATVS. Testari uerbum inter alia significat etiam sententiam suam expromere: unde testimonium & testamentum deducitur & intestabilis, qui nec testimonium dicere, nec testamentum facere [a], ex testamento ue aliquid consequi potest. Hinc etiam intestatus deriuatur, cuius uocis triplex est significatio: primo enim eum significat qui testamentum non fecit, et hæc propria & indubitata est interpretatio: quoniam ut Bartolus [b] inquit, participium, id est, cuius ea est natura, ut potentiam ponat, actum neget: quam rationem non satis scio, an Grammatici reciperent: cum enim præpositio uerbo nõ conueniat, sequitur uim nominis habere, non participij, alioquin inductus, infectus, inuisus, insolens, cuidens, uim participij haberent, quod ipsi negant. Cæterum & is intestatus est, cuius testamentum iure defecit, ut quia iniustum uel irritum pronuntiatũ est. Idem enim est testamentum omnino non facere, uel huiusmodi facere, quod nullũ pronuntietur [c], Secundo intestatus dicitur, qui testamentum ex se quidem ualidum fecit, sed quod ex eo corruit, quia hæres institutus noluerit adire: & hic sẽsus quoq; non improprius est. Dixit tamen Bar. si lex aliquem admittat in eius successionem qui intestatus decederet, uerba legis hoc casu cessare: nõ enim intestatus decedit, is ex cuius

a l. cum lege. de testa.

b Barto. l. j. de suis.

c Inst. de hæred. quæ ab intestato. in princ.

VLPIA. LIB. LXVI. AD EDICTVM.

LEX LXIIII.

INtestatus est, non tantum qui testamentum nõ fecit, sed etiam is, cuius ex testamento hæreditas adita non est.

cuius testamento hæreditas nõ aditur, cum tempore quo decedit uerum sit eum esse testatum, licet deinde ex hæredis scripti facto reddatur intestatus. Sed hãc ego subtilitatem nõ approbo, quæ contra Iurisconsulti uerba est[d], eum proprie intestatum decessisse dicentis, cuius hæreditas adita nõ est: ut inde appareat dictionẽ hanc tractum habere, & ad perfectionẽ temporis referri, quod non nisi adita hæreditate consumitur. Tertio intestatus dici potest etiam is, qui testamentum facere iure non potuit, ut pupillus & furiosus: & ideo si filio intestato constitutũ sit agnatos succedere, pupillo mortuo nihilominus succedent, matremq; excludent: quoniam communi usu etiam intestabiles intestati dicuntur: idq; aliqui cum Bart. sensere[e]. Sed frequentius in contrariam sententiam itum est, quod intestati improprie hi appellentur, nec de hoc communi usu quicquam appareat: uideturq; agnatos in eius qui testamentum facere posit, hæreditatem facilius admittendos, ex defuncti præsumpta uoluntate, qui cum testamentum nullum fecerit, uoluisse illis hæreditatem relinquere censetur. At in eo, qui etiam si aliter disponere uoluisset, non potuit, præsumpta nulla pro agnatis est uoluntas. Nobis Barto. sentẽtia potior uisa est, cum de communi iurisconsultorum usu ex quàmpluribus legibus constet[f], nec præsumpta uoluntas testatoris probabilis causa differentiæ est, cum lex eam non sequatur, sed ipsa legem. Voluntatem enim suam secundum leges regere & moderari quisq; præsumitur, alioquin si quis de facto impeditus testari non potuisset, agnati fuissent excludendi, quod absurdum est. Sanè dubium non est,

d d.l.j.

e Alex.l.generaliter. C. de iust.

f l. qui duos. l. lucius. de vul. l. diu⁹. l. credẽtes. qui pet. tut.

g Alex.d.l.generaliter. recte proprieq; de intestabilibus dicig, eos sine testamento, uel etiam ad intestato decessisse, quãuis proprie intestati non dicatur.

a l.fi.C.de hę red.instit. HAEREDIS. a ¶ Hæredis appellatio etiã ultra proximum hæredem extenditur[a], unde solemus dicere, hæredis hæredem testatoris hæredẽ esse: quod ex pprietate sermonis, atq; etiam in pœnis pcedit, ut apud ple, rosq; tractatum est[b]. Quapropter conditio ut hæredi Titio detur, adimpleri in hærede hæredis potest[c]. Hinc & pater iure castrensis peculij rem filij mortui occupans, eius hæres dicitur[d], cui filius ipse miles etiam successerat, quod & Pontanus annotauit[e]. Sed & si de scriptis hæredibus mentio facta sit, etiam hæredem hæredis cõtineri, tametsi scriptus non sit, pleriq; contẽdunt[f]. Verum id ipse non ex ui uerborum, sed propter utilitatem receptum esse arbitror: quando nulla ueri simili affectio magis in scripto hærede considerari potest, quàm in non scripto[g]. Et ideo generaliter secundum hæredem non contineri: ego ex sermonis proprietate sentio, quoties scripti hæredis mentio fit, idemq; si infrascripti, uel suprascripti dicatur[h]: sed & si suum hæredem, uel ipsum, quis addiderit, non uideri, de hærede hæredis agi aliqui dixerunt[i]: quoniam huiusmodi pronomina specialiter ad personam

PAVLVS LIB. LXII. AD EDICTVM.

LEX LXV.

b Iaf.l.si quis filium.§ fi. de acquirẽ. hæred.

c l.cum ita.in fi. de cond.

d l.j.de castr. pec.

e Roma.sing. 602.

f l.j.C.quorũ leg.

g Cor.cõs.li. 69.in iiij.

h Bar.l.qui liberis. §.j. de vulg.

i Ol.cõs.21. Bald.304. in.5. HAeredis appellatio[a], non solum ad proximum hæredem, sed ad ulte-

perſonam referuntur. Quod ego non ſufficere arbitror, niſi alia mentis coniectura concurrat. Vnde cũ teſtator, quiſquis ſibi hæres erit, filio ſuo ſubſtituit, de primo hærede intellexiſſe uidetur, quia illi nõ parũ affectus fuiſſe creditur[k]. Quæ præſumptio in eo ceſſat, qui extraneis alicuius hæredibus relinquit: nec enim maiorem obſeruationem priorum habuiſſe, quã ſequentium ueriſimile eſt: quod inferius diffuſius attingam[l]. Cæterum & quoties Titio eiusq; hæredibus uſusfructus legatur, de primo tãtum hærede accipiemus[m], ne proprietas inutilis ſublatæ conſolidationis ſpe reddatur. Idem eſt quoties appellatio hæredis extraneos nõ cõprehendit, nõ enim ulteriores hæredes extranei admittentur, cum etiam primus reijciatur. Hoc autem aliquibus caſibus procedit, ut cum Titio hæredibusq; ſuis donec ipſe uixerit aliquid legauero, cum enim uiuentis nulli ſint hæredes, merito de filijs intelligemus[n]. Idem cum mentio hæredum fit in materia ex cuius natura ſit ut extranei excludantur: ut in emphyteuſi eccleſiaſtica, & feudo[o]. Idem etiã ſi de hæredibus maſculis dictum ſit, uidetur enim ad proprios deſcendentes reſpexiſſe. Sed & ſi iniquum aliquid ex generali interpretatione ſequeretur, hæredis appellationem reſtringemus: ut ſi quis hæreditatem reſtituere debeat, ſi ſine hæredibus deceſſerit[p]: ut enim conditio aliquando euenire poßitd, e deſcendentibus intelligimus, alioquim quilibet extraneus, & tandem fiſus fideicommiſſarium excluderet. Et eadem ratione ne extraneos ſubſtituti hæredes ſenſeatur teſtator extraneis hæredibus filij ſui, quẽ prædilexerat, prætuliſſe[q], hæc dictio reſtringetur:

k d.l.qui libe ris.

l l. in annalibus. C. de leg.

m l.antiquitas C.de vſuf.

n l.in ſuis. de lib.& poſt.

o c.fi.ſi de feudo fue.cõtro. inter dom.

p l. ex facto ſi ad Treb.

q Bar.d l.gallus. §. etiã.

non

non uidentur autem extranei hoc in casu, qui eiusdem agnationis sunt. Quapropter si pater filio sine liberis decedẽte Titiũ agnatum, eiusq; hæredes substituerit, euẽniente cõditione, hæredes Titij agnati non reijcientur, ut

e d. §. etiam. *Ang. scripsit[e], cui assentio: secus si omnino extranei sint*

b ¶ VLTERIORES.

Etiam per longissimam succesſionem, ut alibi di

f l. qui per successiones infra ti. j. *citur[f]: unde & pontifex Romanus Petri succes-sor dicitur, quanuis maximo numero alij meᷣdij interceſſerint[t].*

t c. j. de homicid. in. 6.

riores[b] refertur: nam & hæredis, & deinceps, hæredis appellatione cõtinetur.

IDEM LIB. LXVI.

LEX LXVI.

MErcis appellatio ad res mobiles tantum pertinet.

MERCIS. *Mercem de rebus mobilibus dici, ita ut uenalicij serui nõ comprehendantur uarijs locis proditum est: qua ratione de facto cõsultus Alexander*[a], *non esse absurdum respondit, si legẽ municipalem. quæ à socio initum mercatũ ratum haberi mandat, de re tantum mobili intelligeremus. Quandoquidem mercatus à merce deducitur, per locum ergo qui à coniugatis dicitur, ubi merx non est, ibi nec mercatus. Sed ipse à uerbo mercari potius trahi id nomẽ crediderim: quod uerbum simpliciter emere plerunq; significat, atque ita uulgaris loquẽdi usus seruat: Inde enim & mercatores dicũtur*[b], *qui res emunt, quas in eadem specie charius uendant. Nã qui emunt, ut ipsi in aliam formam uertant, quia manum operam adhibent, artifices sunt. Mercatores autem ipsi non artificium facere, sed officium habere dicuntur, si*

a Consil. 36. in 2.

b Roman. l. si publicanꝰ. §. j. de pub.

uera

uera Bartol. *senſit* [c] : *tametſi nemo dubitet, exercitium utriſq; commune uerbum eſſe,*

c Barto. trac. de teſte. ỹ-ſic. 62.

ALIENATVM [a] ¶ *Alienare dicitur, qui ius alicuius quod dominij transfert: ſed qui rem uendit, antequam tradat, nullum ius dominij transfert (traditionibus enim dominia rerum transferuntur* [a]*) merito non dicitur alienaſſe, cũ ſola perſonali actione poſſit conueniri. Et ideo ex duobus emptoribus, is cui prius res tradita eſt præfertur* [b]*. Si igitur aliquod ius ex uẽditione transferatur, cenſebitur alienatum, nec lex noſtra procedet: ueluti in eccleſia emente, cui ex priuilegio competit, ut abſq; traditione in eam tranſeat dominium* [c] *: idẽ in principe uendente, ut aliqui exiſtimauerunt* [d]*. Sed & ſi emptoris nomine poſſidere ſe uenditor conſtituerit, dubium non eſt eſſe alienatum: per huiuſmodi enim conſtitutionem poſſeßio uera transfertur* [e]*. Idem ſi ſpecialiter rem uẽditam pro contractus obſeruatione uenditor hypothecæ obligauerit* [f]*, dicetur enim alienaſſe: quandoquidem qui pignerat, alienare dicitur* [g]*. In generali autem obligatione bonorum de his quæ uenduntur actum non uidetur: ut pote quæ non obligenda à uenditore ſed tradenda ſunt* [h]*. Et ex hac lege argumentum colligitur, emphyteutam qui emonemata inconſulto domino uendidit, ante tradi*

a l. traditionibus. C. de pact.

b l. quoties. C. de rei vẽd.

c l. ſi. C. de ſacroſ. eccl.

d Iaſ. d. l. quoties

e l. quod meo. de acq. poſ.

f Butri. conſi. 34.

g l. ſi. C. de rebus alie.

h Roma. ſing. 605.

IDEM LIB. LXXVII. AD EDICT.

LEX LXVII.

ALienatum [a] non proprie dicitur quod adhuc in dominio venditoris manet: venditum tamen recte dicetur.

traditionem à iure suo non cadere [i]: nam & uendere cum effectu accipi debet: ante uero traditionem uenditio omnino perfecta nõ est [k], licet tum quoque res periculo emptoris pereat: & ita se habet omnium ferè cõsensus [l].

[i] l.fi.C.de iu. emphy.
[k] §. venditæ. ifti. de rerũ diui.
[l] l.cp sæpe .c. si res. de cõtrah em.

[b] ¶ §. DONATIONIS. Donationem generale nomen esse plerique autumant, & ideo sub se contimere, etiam causa mortis donationem, & quascunque alias: cum uero specialiter accipitur, proprie eam donationem solum dici, quæ pura est, & protinus sine spe recuperandi dominium transfert [m], & de hac in dubio siue in dispositione hominis, siue legis accipiendum. Quapropter qui filio permittit, ut donare possit, nec censetur de ea donatione sensisse quæ causa mortis fit [n]. Sed hanc ego declarationem non probo, quæ legem nostram coarctat, & nos dubios relinquit, quando in specie uel genere dictio hæc sit accipienda. Donationis igitur uerbum quamlibet donationem comprehendere existimo, ut hic dicitur, sed diuersis temporibus, diuerso modo: nam quæ sub conditione collata est, post euentum conditionis proprie donatio fuisse censenda est, ante euentum propter dubietatem improprie. Quæ uero sub conditione resolui posset, ut in mortis causa donatione, ubi spes resolutionis nulla subesse amplius poterit, & ipsa proprie fuisse donatio censebitur, interim non: & ideo concessio patris non uidetur ad eam trahenda, nisi ex eius uerborum magna

[b] Donationis verbo simpliciter loquẽdo omnẽ donationẽ cõprehendisse vide tur, siue mortis causa, siue non mortis causa fuerit.

[m] l.j.supra de donat.
[n] l.filius. versi. sed eni. de dona.

magna generalitate uel simili ratione aliud præsumamus[o]. Sed & donatio propter benemerita eatenus proprie fuisse donatio existimabitur, quatenus iustam remunerationis mercedẽ excedit[p], quod & in qualibet remuneratione dicẽdum est[q], quæ modico pretio facta propo natur[r], quicquid enim ultra pretium receptum iusti ualoris supereſt, proprie donatũ censebitur[s]. Idem in indebito quod sciens soluerit. Et ex his consequẽs est, ut solẽnitates quæ aliqua cõstitutione in donationibus requiriũtur, etiã in prædictis speciebus necessariæ sint[t]: nec quatenus diximus uerã esse donationẽ, cõtractus irritetur[u]. Sanè & donationis appellatione etiã legatũ cõtineri dubium non est[x]: quod procedit, si effectum consideremus, usus enim separatã esse speciem obtinuit. Donationẽ autem causa mortis ex Homeri carmine inductam Marcellus iurisconsultus[y] censuit: apud eum enim Odisseus. Telemachus sic donat Piræo.
Eius carmina sunt,

o Corn. cõs. 237 pe. colũ. in. iiij.
p Imo. l. aquilius. de dõ.
q Alex. cõsil. 21. in. 3.
r l. non amplius. de lega. j.
s l. quod si adiecit. de do. inter virum. Calca. consil. 24.
t Imol. d. l. j.
u Calc. d. cõs.
x l. legatum. de leg. ij.
y l j supra de do. ca. mor.

Τὸν δ' πείσαιος ηχότης & πσός μῦθον ἔειπεν
Τὴ λίμαχ' αἶψ ὅτσουτον ποτὶ δῶμα γυναῖκας
Ως τοι δῶρ ἀποπέμψω ἄτοι Μενέλαος ἔδωκεν.
Τὸν δ' αὖ τηλέμαχος πεπυμένος ἀντίον ηὔδα
Πείσαι, αὖ γὰς τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα
Εἴκεν ἐμὶ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρη κτίναντες πατρώια πάντα δάσόνται,
Αὐ τὸν ἐχοντά σεβοὔλομ' ἐπάμρσέμεν, ἤ τίνα τῶν δῆ
Εἶδέω ἐγὼ τούτοισι φόνον & κῆρ φυτεῦσω
Αὖ τότε μοι χαίδοντι φέρειν πσος δώματα χαίρων.

Hoc

Hoc sermone uirum Pireus commonet ultro
Telemache ad nostras famulas age dirige sedes,
Vt tibi quæ dederat Menelaus dona reportent.
Ad quem Telemachus sapiens ita farier orsus,
Piræe haud equidem hæc possum dignoscere facta,
Nãq; proci si me spatio
sa per atria furtim
Occidant, rapiantq; sibi
patrimonia sortes,
His te malo frui donis
quàm quẽlibet horum.
Quòd si illos fato meri-
ta & multauero morte.
Tum mihi gaudenti referes dona omnia gaudens.

Quorum carminum eò libentius mentionem feci, quod & in institutionibus corruptus locus ille pro Piræo Pyrrhum habet, relicta insigni lacuna, quam hisce carminibus replendam duxi.

IDEM LIB. LXVIII.

LEX LXVIII.

ILla verba, arbitratu Lucij Titij fieri, ius significant, & in seruum non cadunt.

a l. societatẽ. §. arbitrorum. pro socio.

ILLA VERBA. Arbitrorum duo sunt genera, nam alij ex compromisso adeuntur[a], quorum sententiæ metu pœnæ paretur: alij quos arbitratores uulgò appellamus, sunt qui tanquam boni uiri arbitrari & constituere aliquid debent, iuris dispositioni minime obnoxij, nec

Duo genera Arbitrorum

b c. quintaua lis. de iureiurando.

commination pœnæ formidabiles, quorum sententia magis transactioni, quàm iudicio conformis est[b], uidentur enim partes transigere arbitratu illius: cum priores arbitria sua instar iudiciorum dirigant, & non multum

c l. j. de arb.

ab ordinarijs differant[c]. Igitur in prima specie indubitati iuris est, seruorum arbitrum esse non posse, sed nec arbitrat

bitratorem[d]. Vlpianus ex communi omnium expositione hic existimauit: quoniam illa uerba arbitratu Titij fieri, ad ius referuntur. Lex autem non censuit ad ea quæ iuris sunt seruos admittendos: tum quod in personam serui ius residere nequit, sed merum factum[e]: tum quod quo ad ea quæ iuris ciuilis sunt, serui pro nihilo habentur. Sed dubium est, quomodo huiusmodi uerba ad ius referantur. Arbitrari enim uidetur facti esse: & Accursius ideo arbitraria ius esse existimauit, quoniam non nisi in legitimam personam cõpromitti queat: itemq; quia arbitrator tanquã bonus uir iudicare debet: quæ ratio mihi magis placet, quanuis enim secũdum iuris tramites incedere omnino arbitrator non compellatur, tamen ex bono & æquo decidere negotiũ debet, ut effectus iuris ex eius sententia oriatur merito hoc officium in seruum hominem conferri non debuit. Sed quid in deportato, an eius arbitratu aliquid committi possit? & omnes sentiunt posse[f], nisi antequam deportaretur mandatũ sibi fuerit, uidentur enim partes propter status mutationem mãdatum reuocasse[g]: quod tamen in testatore, qui electionẽ aliquã Titij arbitratu fieri iußit, non procederet[h], cum enim is testator mortuus sit, fingi non potest reuocasse mandatum. Sed & quod in deportato diximus[i], ad excommunicatum quoque communi calculo producitur, ut quo minus arbitrator sit, non censeatur prohibitus: quod intelli ge, nisi ex municipalibus statutis iudicialem aliquam formam arbitramenta habeant, ab omni enim iudiciario actu, præterquam si se defendat, excommunicatus repelo litur[k]. Idem si arbitraria hæc paratam habeant executio

d l. pedius. de arb.

e § sed cũ factũ. instit. de inut. stip.

f l cũ pater. §. hęre. de le. ga. ij.

g l cũ quis. de solut.

h l. ex facto. §. si qs rogat' ij. ad treb.

i Bar. l si arbitratu. de verb. obli.

k c. ad probã dũ in fi. de re iud.

nem uidentur enim iudiciorum instar tunc obtinere.

HAEC uerba. Finge, promisisti mihi aliquid per stipulationem, & ab ea stipulatione dolum malum abesse, cui rei nisi dolus malus abfuerit, promisisti centũ: declarat Iurisconsultus hæc uerba generaliter accipi, quod duobus modis explicari potest: Etenim respectu personarũ stipulatio hæc generalis est, quia nõ solum factũ suum hæredumq; promisisse cõtrahens uidetur[a], sed etiam cum stipulatio pœnalis sit, factum extranei[b]: & ita frequẽtius proditũ est, licet dissentiente Bartolo: nam & cum quis Titium daturum & facturum promiserit (quãuis stipulatio nõ ualeat, quia factum alienũ uidetur promisisse) si tamẽ subdiderit dolum malum abesse, abfuturum'ue esse, non simplex abnutiuum promissum lex interpretatur[c], ne corruat stipulatio, sed potius ex præcedentibus curaturum eũ promisisse intelligit, quod Titius dabit & faciet: aliquin stipulator deceptus remaneret. Cæterum respectu quoq; rei ipsius stipulatio generalis est, quoniam dolus uox est generalis, dolũ uerũ, & præsumptũ cõtinens, sed & latissimã culpam, & plerũq; latiorẽ[d]. Fraudẽ quoq; dolo inesse Labeo ait, qua de re infra latius disputabo[e].

a l. nouissima. iudi. sol.

b l. stipul ista. §. si qs dolũ. de verb. obli.

c l. iter. supra de ver. ob.

d Bar l. quod nerua. dep.

e l. iurisgẽ. §. sed si. de pa.

IDEM LIB. LXXIII. AD EDICTVM.

LEX LXIX.

HAec verba, cui rei dolus malus aberit generaliter cõprehendũt omnem dolum quicunque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio interposita est.

Sciendũ

SCIENDVM. *Superius diffuse uidimus hæredem*[a] *appellationem per multas successiones accipi, declaratumusq; quomodo hoc intelligendum sit, hic uero prosequitur Iurisconsultus tres casus quibus ea regula non procedit.*

a 1. hæredis.

¶ SVBSTITVTIO.

PAV. LIB. LXXVII. LEX LXX.

SCiendum est hæredem etiam per multas successiones accipi: nã paucis speciebus hęredis appellatio proximum continet: veluti in substitutione[a] impuberis quisquis mihi hæres erit idẽ filio hæres esto: vbi hæres hæredis non continetur, quia incertus est.

ne impuberis. Sed quæ ratio est, quod hoc casu à regula recedimus? & alibi dicitur, hæredis hæredem non admitti[b]*: quia ex iudicio testatoris non uenit, per huiusmodi autem substitutionem hi demum uocati uidentur, quos affectione aliqua testator prosequitur. Quæ ratio ut uera sit indiget tamen secretiore doctrina, quæ hic unico uerbo attingitur: cum enim huiusmodi uerba de certa persona intelligi possint, non debent extendi ut incertas quoque contineant. Quum ergo hæres aliquis instituitur, siue etiam seruus, siue filius familiâs sit, nõ debet intelligi de hærede hæredis, qui ipsi testatori incertus est. Eodẽ modo non intelligemus de patre aut domino, cum potuerit filius familiâs emancipari, & seruus uel manumitti, uel uendi, quo casu hæreditas patri aut priori domino lucrifacta non esset: non ergo uerba testatoris accipiemus, ut*

b 1. qui liberis. §. 1. de vulg.

ad incertos hoſce caſus porrigantur, ſed ut eas tantum perſonas contineant, de quibus nominatim actum eſt.

b ¶ ITEM in lege. Sentiam familiam Romæ fuiſſe, oſtendunt Sentius Gallus, & Sentius Augurinus, quorũ in epiſtolis meminit Cæcil. Plinius, & etiam Sentius Saturnius Vetulio apud Valer. Maxi. lib. VIII. Igitur Aelius Sentius legem tulit, quæ ab eius nomine Aelia Sentia appellata eſt. cuius Cicero in Topicis, & Boëtius mentionem faciunt: ea plurima capita habuit, quæ hic referre non attinet.

¶ Itẽ [b] in lege Aelia Sentia, filius hæres proximus [c] poteſt libertum paternum vt ingratum accuſare, nõ etiã ſi hæredi hæres extitit:

¶ Idem dicitur [d] in operarũ

c ¶ HAERES proximus. Interpretatio hæc ex uerbis legis deſcendit, cum enim filium hæredem proximum dixerit, conſequens eſt, de eo intelligi non poſſe, qui poſt aliquas ſucceſſiones ſit hæres. Placuit autem legislatori hãc ingrati accuſationem coarctare, quæ tanquam libertatis peremptoria odio nõ caret, quod etiam libro hiſtoriæ XIII. Cornel. Tacitus tradit. unde non niſi proximo hæredi [c], eidemq; filio, id iuris conceſſum eſt, cum etiam ſi proximus hæres non ſit, bonorum poſſeßionem contra tabulas liberti filius impetret [d], nec enim id beneficium ita odioſum eſt: nam & qui manumittere cõpulſus eſt [e], ingrati actionem nõ habet, & tamen præteritus contra tabulas poſſeßionem petit [f].

c §. illud. in authẽ. vt li. de cæt.
d l. ſi filius. §. paulus. de bo. lib.
e l. ij C. de ope. lib.
f l. j. C. de bo. poſſ. contra tab. lib.

d ¶ IDEM dicitur. Operarum duplex eſt ſpecies. quæ officia

officiales dicuntur, & quæ artificiales [a]: illæ personam patroni respiciunt, cui officiosum esse libertum naturalis ratio admonet, ut patronum comitari, cantu, sono, salutatione obiectare, suntq; huiusmodi ut plurimum incertæ: Hæ uero ad artificium pertinent, inde operæ pictoriæ, fabriles, & si quæ similes, & sunt plerunque certæ, quia sub certo numero solent promitti: alioquin incerta promissio arbitratu patroni secundum consuetudinem, aut qualitatem liberti, declarabitur. Quæ autem exercitium aliquod, assiduitatemq; non complectuntur, ad obsequium attinent, nec operarum nomen habent. Igitur si patronus operas sibi præstari stipulatur, regula est, ut ad hæredes hæredum talis stipulatio non transeat [b]. Obsequialis tamen reuerentia ad hæredem hæredis transmittitur [c]. Idemq; in his operis fabrilibus, quarum æstimatio hæredi ex iudicato præstanda fuit, eius enim hæres recte eam pecuniam petet [d]. In officialibus uero operis hæc non procedunt: quoniam hæ ad extraneos hæredes regulariter non transeant [e]. Sed ad filios tantum, etiam, si non sint hæredes [f], & ideo parum refert, quot à patre hæredes sint instituti [g]. Atq; ita hanc materiam ego extrico, licet alij aliter. Sed hic quæri potest, an in casibus quibus testator mentione hæredis facta de filio censetur intellexisse, eũdem requiratur hæredem quoque esse: & in contractibus dubium non est, filium non admitti, nisi sit hæres: quapropter si quis sibi & filijs & hæredibus emphytheusim stipuletur, nisi filius sit hæres, excludetur [h]. In testamentis quoq; idem crebriore calculo responsum est, in ea specie, cum testator filio si sine hærede morere-

a l.& si nõ. §. libertus. de condi. ind.

b l. cum patronus. §. j. de ope. lib.

c l. sed si hac. §. liberos. de ĩ ius. vo.

d l. qui liberti nº. § pe. de ope. lib

e l. fabriles.

f l. si operarũ eo. tit.

g l. vt ius. §. fi. eo. tit.

h Bart d. l. vt ius. §. fin.

tur substituisset, non enim sufficit si filiũ reliquerit, nisi si quoq; hæres sit, quod & in eo casu Paulus Castrensis
i l.ex facto § fi ad Treb. respondit[i], cum filio sine liberis moriente Titius & eius hæredes substituti sunt: non enim ad fideicõmissum Titij
k Paul. l.gal. lus. § j. filij admittentur, nisi hæreditatem patris adiuerint[k]. Sed quid si legitimi hæredes uocati sint? & cum exactiõe, ut filius hæres exi-
de his intelligatur qui gere possit, non longa suc-
intestato succedũt, for- cessione effectus. ¶ Verba
tè etiam si Titio hære- hæc[f] is ad quẽ ea res perti-
des nõ fuerint, admitten- net, sic intelliguntur, vt qui
tur, ne testator uideat in vniuersum dominiũ vel
tur fideicõmissum Titij iure ciuili vel prætorio suc-
arbitratui reliquisse, qd' cedit, contineatur,
infra attingam.

f ¶ §. VERBA hæc. Quoties in lege hæc uerba repe-
riuntur, considerandum est ob quam causam sint adie-
cta: nam si prætor actionẽ puta redhibitoriam emptori,
eiq; ad quẽ ea res pertinebit daturum pollicetur, de par-
ticulari successore intelligi non poterit, sed de uniuersa-
li tantum, ut hic dicitur: personalis enim actio ad partia-
l l.sciendũ §. deinde. de ædi edi. cularem successorem nõ pertinet[l]. Quod si de ea quæ in
rem scripta uel simpliciter in rẽ sit, loquatur, tunc aliud
m l.si rirtus. §. si qs ter. de aqua plu. erit[m]: idemq; cum etiam particulari successori ut succur-
rat eadẽ æquitas suadet[n], sed & in iure excipiendi du-
n l.his verbis. de adopt. biũ non est, quoniam id ad quẽcũq; indistincte transit[o],
o l.ait prætor. de iureiur. ut etiã si beneficium sit personale, nihilominus eo cui cõ-
p l.si tibi. § pa cãi. de pact. cessum est uiuente donatorio proficiat[p]. Accipiẽt igitur
hæc uerba ex subiecta materia interpretationẽ, alioquin

ex sui

ex sui proprietate successorem particularem comprendere putauerim, ad eum enim etiam pertinet, nedum ad hæredem. Quod maxime erit obseruandum si materia sit fauorabilis, ut beneficia principum, uel additum sit generale pronomen quicũque, & similia, quæ de nomine successoris recentiores tradiderunt [q]. Sanè quæ iura successoribus particularibus dentur quæue contra eos competant, latior est articulus, quàm ut hic perstringi possit [r].

q l.a l. quedã. §. j. de edendo.

VLPIAVS LIBRO LXXIX.

LEX LXXI.

ALIUD est capere [a], aliud accipere: capere cũ effluit ad effectum acquisitionis refertur [a], atq; ideo qui restituere tenetur, non uidetur capere: atque hinc est, quod spurius substitutus pupillariter fratri legitimo, ipso iure quidem uniuersorum bonorum hæres erit, sed quæ à patre proueuerunt restituet agnatis [b], quia eorum capax non est, filius tamen familias & seruus, quanuis restituere teneantur, capere dicuntur [c], quia per eos statim, absque alia restitutione patri uel domino acquiritur. Est uerbum accipere non ita frequenter ad effectum refertur, unde & plerunque accepisse dicitur, qui tamen dominium adhuc non acquisiuit [d]. Sed confunduntur hæc aliquando, & etiam capere dicimus eum qui rapit [e], uel simpliciter aufert. Sunt & qui accipere de manu alterius, capere uero propria autoritate intelligant [f]: quod mihi non displicet, ut præpositionem ad proiuncta

¶ Capere uerbũ

r Bart. d §. si quis tertio. l. nõ videtur quisquã. j. tit. j.

a l. nõ videtur quisquã. j. tit. j.

b l. si is qui de vulga.

c l. cepisse. infra eod.

d l. naturalis. §. j. de præscri. verb. l. j. de fide. tuto.

e Mod. d l. nõ videtur.

f

iuxta interpretemur: quãuis si testator Titio mandet ut fundum accipiat[g], quia de testatoris manu capere uidetur, non putem hæredis traditionem expectandam.

g Bar. l. cẽturio. iij. col. de vulg.

b ¶ CVM effectu. Adiuuatur hinc regula, quæ mandat cum effectu uerba accipi debere: quapropter si exulem capienti certum præmium dari constituatur, non intelligetur ceo pisse qui ad præfectum non traxerit[h]: uel cum armis reperisse, qui nõ ceperit. Qua ratione & qui tantum erogat, quantum acceperit, capere non dicitur[i], cum in effectu nihil illi reo maneat, illud enim datum, legatum, donatũ, cõcessum dicitur, quod deductis omnibus expensis reliquum est[k].

h Iaſ. l. j. §. fi. ꝙ quiſ. iur.

i l. ciuitati. in fi. de leg. j.

k I. non amplius. de leg. j.

fectu[b] accipitur: accipere & si quis non sic accepit vt habeat. Ideo´que non videtur quis capere, quod est restituturus, sicut peruenisse[c] proprie illud dicitur, quod est remansurum,

¶ Hæc verba[d], his rebus recte præstari, hoc significãt, ne quod periculum vel damnum ex ea re stipulator sentiret.

c ¶ PERVENISSE. Propria hæc huius uerbi est significatio, ut id quod remansurum est peruenisse dicamus[l], licet plerunq; ex subiecta materia aliter etiã non improprie interpretemur, quod alibi attingam[m].

l l. si ipſa. ꝙ met cau. m l. peruenisse infra eod.

d ¶ §. HAEC uerba. Quod conuentus rei uendicatione propter eã rem alteri promisit, ut ab actore indemnis seruetur, ita cautionem accipit, quas res tibi tradidero, prohis rebus recte præstari spõdes? quã cautionẽ etiam emptor recipit[n], qui redhibitoria aduersus uẽditorẽ experi

n l. ipſi. de rei vendi.

tur

tur, si eius rei nomine, quæ redhibenda est, alteri aliquid soluere damnatus est[o]. Interpretamur enim recte, id est tuto & secure, hoc est sine periculo & damno. Periculũ autem ad personam, damnum ad res seu pecuniã referri Accursius credit. Hincq; argumentum accipitur, pro sui defensione cautiones interponi posse. Quare si male ab aduersario tuo metuis, licitum erit iudicem adire, qui eum ex officio compellet, ut caueat, per se non fieri, ut uis aliqua tibi inferatur[p], idq; etiam sub pœna, & datis fideiussoribus. Sanè & M. Varro rei rusticæ lib. 1. solitos tradit eos qui indomitos boues emunt, sic stipulari, Illosce iuuencos sanos, deq; pecore sano esse, noxisq; solutos recte præstari spondes? atq; hanc formam M. Manilij actionibus cõtineri, que uerba hoc ex responso interpretationem recipiunt.

o 1. redhibere. §. cauendũ. de ædi. edi.

p Mod. l. si super. C. de transa.

PAVL. LIB. LXXIII.

LEX LXXII.

APpellatione rei, pars etiam continetur

APPELLATIONE. Qui de aliqua re quicquã constituit, ut de domo, insula, fundo, de qualibet eius parte constituisse intelligitur, & id quidem proprie, sicut in genere species, in maiori summa minor continetur. Alioquin quæ uox totum significat, proprie de parte dici non potest, quare si quis de domo loquatur, aut insula, de toto, non de parte locutus intelligetur[a]: quapropter si testes actoris fundum ab eo possideri dicant, de integro accipiatur, nisi alij testes omnino prioribus æquales, idẽ de reo dicãt, tunc enim ut à periurio soluantur, fiet interpretatio tam actorẽ quàm reum eũ fundum

a l. titia. §. j. de leg. ij.

communiter pro indiuiso possidere[b], atq; id plerique omnes tradidere. Sanè hinc colligitur, de parte ad totum uale-
c l. quę de tota de reiuē. re argumentū[c]: quod uerum est, nisi alia ratio sit in toto, quàm in parte. Pars autem tripliciter accipitur, quædam numeralis, alia integralis, alia quota. Exempli causa, tres arithmetica pars est no-
d Bar. l. si mater §. si iter de excep. rei iud. uem[d], usus fructus pars integralis dominij est, sicut paries, domus: at triens, quadrans, semis quota pars est assis. Percipitur etiam alia hinc regula: nimirum idem pollere generalem enu-
e l. oēs. C. de præsc. xxx anno. merationē, quod particularē omnium specierum[e]: quod ita intelligimus, dum sub generali sermone ea nō accipia-
f l. quod trāslatū de off. leg. mus, quorū specialem mentionē fieri opus est[f]: etenim dubium non est de generali sermone multa excipi uarijs ex-
g Roma. §. de viro. rationibus, quas hic referre nimiæ curiositatis esset[g].

HAEC VERBA. Restituendi uerbum ad fructus quoq; pertinere, supra ostensum est, quare cū luriscōsultus in hac stipulatione fructus contineri, propter dictionē recte sentiat, uidetur in stipulationibus, id uer-
a l. in condem. §. j. infra ti. j. bum simpliciter positū, fructus nō comprendere[a], quod Iacobus & Oldradus sentiunt. Sed id ita generaliter supra sequutus nō sum: quāuis enim ex huiusmodi contractus forma fructus debeantur, uerbum tamen recte non parui momenti est, cum deberi eos arbitrio boni uiri ostendat. Sanè hinc probatur dictionem hanc recte, ad

HAEC verba in stipulatione posita, eam rem recte restitui, fructus continent: recte enim verbum, pro viri boni arbitrio est.

iussit

iustitiã causæ referri, sicut ritè ad ritum, id est solennitatem b. Atq; hinc aliqui existimauerunt, si iudici demandatum sit, ut cognoscat an Titius recte captus sit, non posse eum discernere, an feriato licito'ue tempore sit captus, sed an iusta causa subesset, propter quam capi debuerit. Quæ decisio prudentibus uiris merito displicet: demandatis enim mens fuit, omnem quæstionẽ committere. Et Iurisconsulti differẽtia hac nimis subtili abutuntur, & doctissimi Grammaticorum aliter tradiderunt. Varro, Rite à ritu, nam quod secundum ritus fit, id ratum & rectum est. Priscianus, Rite pro recte: quia nihil traditur ritibus, nisi quod rectum esse creditur. Donatus, Recte dicitur, quod nullo uitio uerborũ dicitur. Vere ad rei seu sententiæ ueritatẽ refertur: hinc Terent. in Adelphis: Recte & uere dicis.

b Bar. l. lecta. si cer. pet.

PAVL. LIB. II. AD EDICT. AED. CVRV.

LEX LXXIIII.

SIgnatorius anulus or namẽti appellatione nõ continetur,

SIGNATORIVS. Signatorius anulus est, qui characterem, id est sculpturã habeat, quo utimur ut signum imprimamus a. Erant autem id genus anuli plurimo in usu apud antiquos, nã propter multitudinẽ seruitiorũ recluſa omnia, obsignataq; à dominis tenebãtur: sicq; à rapina, ut Plinius inquit, uendicabãtur. Cũ ergo huiusmodi nõ ornamẽti causa: sed custodiæ principaliter fierẽt, merito appellatione ornamẽtorum nõ cõtinebãtur b: q, maxime in his, pcedit, q leuis pretij essent, utpote aureos quinque

a l. ad testiũ. § pen. de test.

b l. arg. §. ornamenta de aur. leg.

quæ non excedentes, & ita iure cautum est [c]. Sed hanc ego summam hodie leuem non arbitror, Idq; propter no-
c l. diuus. de bo. eorum. strorum temporum paupertatem, nam constat ueteres Romanos fuisse ditißimos.

RESTITVERE. Restituere est retrostatuere: id est in eũ casum rẽ cõstituere, in quẽ fuisset, si nihil aduersus qd' facienda esset restitutio euenisset: de quo uerbo latius supra attigimus. Generalius aũt est quã reddendi. Reddit enim qui retro dat, id est trãsfert dominium: at restituere etiã ad facta pertinet. Proprie autem restituere dicimur, quod accipimus: quapropter si lex dicat, soluto matrimonio maritum tertiã partẽ dotis restituere debere, reliquã lucrari, de dote data intelligetur, non de promissa [a]. Sed id ego nõ probo, cũ nulla ratio sit, cur promissam minus lucrari debeat quàm datã: et restituere satis dicitur [b]: qui actionẽ remisit, remq; in eũ casum cõstituit, ac si promissa non esset, itaq; ita Salice. [c] censet, nec omisit Iason [d].

a Ang. consil. 158.
b infra l. seq.
c Sal. l. si cõst. C. de don. ante nup.
d Ias. rub. so. matr.

IDEM LEX LXXV.

RESTITUERE videtur is, qui restituit quod habiturus esset actor, controuersia ei facta non esset.

IDEM LEX LXXVI.

DEDISSE intelligẽdus est etiam is qui permutauit, vel compensauit.

DEDISSE. Quanuis uerbum dare proprie de eo intelligetur, qui per traditionem dominium transfert [a], tamen interpretatione legis etiam qui permutat uel compensat dare dicitur [b]. Vnde homo liber sciens qui

a l. vbi in fin. de verb.
b l. si ei, nupt. de iur. dot.

qui tanquam seruus ueneat, emptori tenetur, non solum in eo quod datum est[c], ut uerba legis indicant, sed etiam quod ea causa permutatum, uel cõpensatũ fuit. Nam & qui remittit, seu accepto fert, dare dicitur[d]: æquiparãtq; Iurisconsulti dantẽ accepto ferenti: quod procedit etiam in conditionibus quæ ad amußim implẽdæ sunt[e] & quanuis ex ui seruitutis qui remittit non det, cum tamen uerba omnino non repugnent, propter effectum lex dediſſe interpretatur[f]: qua ratiõe remißio quæ ultra quingẽtos aureos transfert, insinuatione indiget[g], idq; communiter approbatur. Quandoq; tamen nõ fit huiusmodi interpretatio, ut cum per remißionem nihil iuris seu commodi acquiritur[h], uel aliam ob causam quis remittit quàm ut donet uel cum debitum quod remittitur liquidò non apparet[i], id enim facto magis quam dationi accedit, nam & quandoq; donare licet[k], remittere non licet, ut quia lex extorqueri remißionem præsumat, quia facillius inducitur quiscq; ut remittat quàm ut det[l], quod & Bart. annotauit[m]. Sanè cum pecunia solutioni præparata est, remißio alia quoq; ratiõe uim dationis habet, quod uidelicet lex restitutam fingit, & incõtinenti rursus datam[n].

c l. intantũ. de lib. cau.

d l. si mulier. de cõdi. ob cau.

e l. si fundum. §. titio. de leg. j.

f l. Iul. de condi. & dem.

g l. creditori. C. de pac.

h Abb. c. veniens. infra de teſ.

i Paul. l. cõtra. §. j. de pact.

k Bar. l. acti. C. de transſ.

l gl. c. statutũ §. notariũ. de reſ. in 6.

m Bar. l. si duo in fi. de ver. obli.

n l. si sponsali bus. §. j. de iure dot.

IVLIANVS.

LEX LXXVII.

FRugẽ pro reditu[a] appellari, nõ solũ qp frumentis aut leguminibus, verum & quod ex vino, vel syluis cæduis, cretifodinis, lapicædinis capitur. ¶ Iul.

FRVGEM. a ¶ Reditus nomen generale est sicuti prouentus[a], seu obuentiones: comprendit autem omnia

a Cardi. cle. j. de exc. prę.

omnia iura seu utilitates quæ percipi possunt. Quam significationem etiã frugem habere aliqui dixerunt. Contra Iulianus, qui fruges esse quibus homo uescatur, censuit, præter carnes & poma, quæ sentẽtia uerior est, atq; ita usus obtinet. Vnde & Plinius duplex frugum genus agnoscit, quod aristam habeat, ut frumenta, & quod siliquã, ut legumina. Antiquiores tamen latius accepere, ut fruges sint, quicqd ex fructu terræ in alimoniam uertimus: qua ratione idem Plinius frugiferas arbores oẽs appellat, quæ fructiferæ sunt, oliuam, pyrum, pomũ. Dicuntur enim fruges à fruendo, ut Varro: uel à frumine, quod summa pars gulæ est, per quam cibus in uentrem demittitur, ut Donatus & Seruius scribit.

scribit, fruges omnes esse, quibus homo uescatur, falsum esse: nõ enim carnem, aut aues, feras ve, aut poma fruges dici.

¶ Frumentum [b] autem id esse, quod aristã in se teneat recte Gallum diffiniisse.

¶ Lupinum vero & fabam fruges potius dici: quia non arista, sed siliquã

b ¶ FRVMENTVM. Aristam habent triticum, auena, ordeum, siligo Laconica. Siliquã, id est folliculum, omnia legumina: sisama uero & papauer uasculis continentur: at milium & panicum nullis defenduntur integumentis paruarũ uolucrũ iniuriæ expositæ. Sanè quãuis frumenti appellatio amplior sit, tamen κατ' ἐξοχὴν de tritico intelligamus, atq; hoc communis loquendi usus in Italia obseruat, & ita etiam Iacobus & Bart. existimauere.

Sili

c ¶ SILIQVA, Id est, membranula seu folliculo. Significat etiam fructum arboris dulcis, longũ, & coloris atri, cuius Pli. quoq; meminit: & Hora. Vivit siliquis & pane secundo. L. Columell. fœnũ Græcũ sic appellari quoq; censet. Capitur etiã in iure alio significatu[b], nimirũ pro certo pondere: nã quatuor grana siliquã pendũt[c], hoc est quod Greci uocant ceration: Aurifices nostri corrupto sermone caraton: est autem XXIIII. pars solidi. & XVIII. drachmæ. Theodosiani codicis interpres, Centesima, inquit, usura est, qua in anno tres siliquas pro solido habemus: Siliquas uero duplici drachma constat, [d] quo fit ut quarta pars sit unciæ. Licet pleriq; inemendati codices pro siliquam scriptum habeant. Est & Siclus apud Hæbræos maioris ponderis: sic enim ipsi staterem, id est Semuncià appellant, in quem sensum uidetur etiam L. Columellæ capi, & Græcis quibusdam autoribus.

b auth. de hoc. C. de episc. & cle.

c auth. ad hęc. C. de usur.

d l. liberto. §. filiũ. de an. leg.

qua[c] cõtinẽtur: quæ Seruius apud Alphenum in frumento contineri putauit[d].

PAVLVS LIB. IIII. AD PLAVT.

LEX LXXVIII.

INterdum proprietatem quoque uerbum possessionis significat: sicut in eo, qui possessiones suas legasset, responsum est.

d ¶ PVTAVIT. Et male: colligitur autem hinc, legato frumento uel frugibus: etiam contineri quod adhuc in agro, in arista, uel siliqua est.

a l. fina. C. de præd. mino. l. cũ res. C. de cõt. emp.

INTERDVM. Non solum apud Iurisconsultos[a] in &

& in cõstitutionibus possessio pro proprietate ipsa seu prædio capitur, sed etiam apud alios autores. Vnde possessiones urbanæ & rusticæ Ciceroni in Philippicis. Et idem in Paradoxis: Callidi, inquit, æstimatores prata & areas magni æstimant, quod ei generi possessionũ à nemine noceri potest. Meritò igitur si quis dicit se possessiones suas legare uel donare, uel aliter alienare, de ipsa proprietate intelligimus: nec enim de nuda possessione actum uidetur, cũ ea non soleat à proprietate his uerbis separari: alioquin usum quis uel usumfructum legaret, non possessionem[b]. Ad res tamen mobiles hoc legatum nõ extenditur, quoniam communis loquendi usus repugnat, ut proprietatem mobilium possessionis nomine designemus, tametsi dubium nõ sit etiam proprie mobilia possideri[c]. Ad hanc rem pertinent quæ Festus quoque scribit, Possessiones appellantur agri late patentes, publici, priuatiq; quia non mancipatione, sed usu tenebantur, & ut quisq; occupauerat possidebat.

b Bar. l. vxorẽ. §. legauerat. de le. j.

c Iaf. l. j. de acqui. poss. in prin.

IMPENSAE. a ¶ Necessariæ impẽsæ dicũtur, quæ impendendi necessitatẽ habent, ne res uel pereat, uel deterior fiat: sed & quæ ex cõsuetudine regionis sine dedecore omitti nõ possunt necessariæ existimãtur[a]. Harũ plura exempla in iure habentur, ut si quis aggeres coërcen-

a Barto. pec. in fin. supra de an. lega.

IDEM LIB. III. AD PLAVT.

LEX LXIX.

IMpensæ necessariæ sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit

do torrenti faciat, in demortuarũ locũ alias arbores surroget, ædificium ruens instauret. Sed quid si iam causu dirutũ sit, ut quia ab igne correptum, uel ui bellica? Et alii qui scribunt, esse necessariam impensam. Quibus assentio, si ad uille necessitatem ille locus pertinebat. Quid enim si casa agrestis non necessaria utilitati prædij esset? Sanè has impẽsas & maritus deducit, & quilibet bonæ fidei possessor, itemq; malæ[b]: nisi sint impensæ quæ rei utilitatẽ perpetuam non respiciant, sed solummodo impendentis pro tempore cõmodum[c]: tunc enim nemo deducit, sed fructibus imputat.

¶ Vtiles[b] impensas esse Fulcinius ait quæ meliorem dotem faciant deteriorẽ esse nõ sinant, ex quibus reditus mulieri acquiratur: sicuti arbusti pastinatione ultra quàm necesse fuerat. Item doctrinam puerorum, quorũ nomine onerari mulierẽ ignorantem uel inuitã non oportet ne cogatur fundo, aut mancipiis carere. In his impensis & pistrinum & hor-

b 1. domũ. C. de rei vẽd.

c 1. iij. & seq. supra de impen.

b ¶ VTILES. Impensæ quæ rem meliorem faciunt, ut arbusti pastinatio, doctrina puerorũ, stercoratio, nouelletũ, pistrinum, horreũq; adiectiuũ, & his similia. Est autem arbustum locus quo certo ordine arbores uitium causa plantãtur: hæ sunt populus, ulmus, atinia, ornus: debet autem saltem bis in anno pastinari, id est pastino, quod ferramentum bifurcum est, fodi: huiusmodiq; impensa necessaria est: quod si tertiò quoq; fodiatur, erit utilis: atque ita M. Columella lib. III. capit. XXVIII. præcipit: has utiles impensas

maritus non consequitur[d], nisi uolente uxore fecerit, aut
d l.j.§.sed ne. C.de rei.vxo act. mulier eas cõmode restituere posßit, aliunde quàm ex fundo dotali: satisq; est soluendo eam esse, uel tempore quo
e Dyn.l.j. supra de imp. impensæ fiunt, uel quo repetuntur[e]. In cæteris uero bonæfidei possessoribus, quatenus dominus est locupletior, eatenus deducũtur, tanquam eorum negotium reum[c] insulæ dotali adiutiliter sit gestum, idq; ctum plerunque dicemus.
f l. sinautẽ. in fi de rei.vẽ. nisi dominus ipse non fuisset eas facturus[f]. Quid enim si pauper erat, qui re
g l.in fũdo supra de rei vend. qualisqualis fuisset erat usurus? nec curaret pretiosiorẽ facere, ut qui uenalem eam non haberet? permittetur tamen possessori hoc casu de impenso id tollere[g], quod si-
h d.l.domum. ne detrimento domini potest, sibiq; utile futurum sit. Idemq; in malefidei possessore[h], sed in hoc differentia est, quod prædo si impensa quam utiliter uel etiam ne-
i l. plane. de petit.hæred. cessario effudit, euanescat, ut quia res perimatur, nihil
k l. vticq. supra de rei vend. deducit[i]. quod in bonæfidei possessore aliter obseruatur: præter quàm cum rei uendicatione agitur[k]. Sed & si ædi-
l §. ex diuerso. instit. de rer. diui. ficium aliquod à fundamentis construat, sciens se in alieno ædificare, uidetur domino donare[l], & nil repetit, nisi
m d l.domum. tanquam negotiorum gestor fecerit[m], uel dominus is sit,
n arg l.in vo. lupta. supra de impen. in cuius persona consistere donatio nequeat, ut cum uir in hæreditario uxoris fundo ædificat[n].

c ¶ HORREVM. Meritò addita est dictio plerunque, nam si magnus fundus est, & frugum ferax, & plurima familia colatur, & pistrini, & horrei impensa necessa-
o l j.§ pen. de imp. ria est[o]: si uero modicus fundus sit, pistrinum & horreum ad utilitatem solum pertinet, quia locari potest.

d ¶ Volu

d ¶ VOLVPTARIAE. *Ad ornamentum solum pertinent* [p], *præter quàm in re promercali: quapropter in prædio urbano si maritus cœnacula quæ locari solent picturis exornet, pictura erit utilis non simpliciter uoluptaria: tanto enim pluris cœnaculum locabitur: quia ornatius, Has impensas*

p l. & si hær. de impen.

¶ Voluptariæ [d] sunt, quæ speciem duntaxat ornant, non etiã fructum augent: vt sunt viridaria, & aquæ saliẽtes, incrustationes [e], loricationes [f], picturæ.

nisi dominus ipse fructurus fuisset, nec maritus, nec bonæfidei possessor deducit [q]: *licitum tamẽ eis est auferre quod commode separari potest. In malæ uero fidei possessore distinguimus, ut si impẽsa in re facta sit, quæ separationem sui natura non admittat,*

q 1. pro voluptarijs. eo. ti.

IDEM LIB. IX. AD PLAVTIVM. LEX LXXX.

uideatur donasse [r]: *ut si aliquo casu separentur, auferre tamen ei nihil liceat: si uero sui natura res sit separabilis, licitũ est ei auferre, nec enim donasse uidetur* [s], *quod auferre potest: & ita ipse extrico, licet alij differentiam in modo agendi constituant* [t].

r d. §. ex diuerso.

s 1 vtiles. supra de petitione hære.

t Barto d. l. in fundo.

e ¶ INCRVSTATIONES. *Tectoria sunt parietum, ex crustis marmoreis.*

f ¶ LORICATIONES. *Sunt superficies integendi causa, quæ ad pauimenta maxime pertinent, fiuntq; ex calce & arena: qua de re* M. Vitruuius lib. VII. plura. *Est & lorica quæ uallis castrorum, uel podijs apponebatur alio significatu.*

INGENERALI. Verba legis XII. tab. erant [a]. Is uti legassit rei suæ ita ius esto. Quibus uerbis generaliter tributa est potestas legatarijs, legata sua petendi. Sed an idem sit in his quibus libertas testamento legata est? & ex uerbis uideretur non esse idem: qui enim libertatē legat, rem suam non legat, quippe libertas in bonis testatoris non est: & id neq; uere, neq;, ut Bartolus inquit [b], causatiue: sed tamen ex mēte legis idem dicendum est. Accursius hic uerbū petitione intelligit pro repetitione, quod mihi non placet, quāuis in iure uerū sit, sub generali repetitione legatorū in substitutione facta, etiā libertates conti-neri [c]. Quæ res argumento est, generali in dispositione etiam ea intelligi, quæ speciali priuilegio insignita sunt, ut libertates, dotes, testamēta militū, & similia [d]. Quod uerum, nisi priuilegium illud tolleretur, non enim ueri-simile est generalibus uerbis uoluisse legislatorē corrigere ea quæ fauore specialis causæ indulta sunt: ut hac in re ridiculi sint, qui contraria prodiderunt [e].

[a] l. verbis infra eo.

[b] Bart. l. j. de leg j.

[c] l. cū in subst. de leg. iij.

[d] l. in fraudē. in fi. de test.

[e] Iaſ. l. j. 3. nota. fol. matr.

IN generali petitione legatorum, etiam date libertates competunt, ex mente legis XII. tab.

IDEM LIB. X. AD PLAVTIVM.

LEX LXXXI.

CVm prætor dicat, vt opus factum restituatur, etiam damnum datum actor consequi debet, nam verbo restitutionis omnis vtilitas actoris continetur.

CVM prætor. In interdictis (inquit prætor) quod ui aut clam factum est restituas, item quod quis spreta nuntia

nuntiatione noui operis fecit, restituat, & id genus similia. Explicat Iurisconsultus quid restituendum sit, & non solum opus[a]*, sed etiam omne damnum resarciendum esse testatur, hanc esse enim uim huius uerbi restitutionis*[b]*. Sed dubium est cum hic dicitur damnum restitui,* [a] l. semper. §. in hoc. supra quod vi.

[b] l. antep. §. sine. supra de ope. no.

an etiam ratio lucri cessantis habenda sit. Et extat responsum apud Baldum[c] *in simili specie, eius qui conuenerat damnum restituere: existimat enim huius lucri rationem non habendam: aliud est enim damnum, aliud cessatio lucri. Sed*

[c] Bald. consi. 152. in. j.

IDEM LIB. XIIII. AD PLATIVM. LEX LXXXII.

VErbū amplius, ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur. Sicuti è contrario minus solutum videtur, etiam si nihil esset exactum.

hæc sententia hoc responso confutatur, quo omnem utilitatem resarciendam ei esse testatum est, cui damnum debet restitui. Itaq; ego hæc uerba secundum legis dispositionem interpretor, ut in casibus, in quibus de iure, cessantis lucri ratio habetur, qui damnum restituere promittit, etiam ad id lucrum teneatur. Regulariter autem traditur, lucri quod quis uerisimiliter fecisset, rationem habendam, præterquàm si cum alterius iniuria lucrum illud acquireretur[d]*. Idem in emptionis contractu seruatur*[e]*, cum enim emptor, si pecuniam non det, in legitimis solum usuris condemnetur, non fuit æquum ut uenditor, si rem non tradat, grauius puniretur, cessantisq; lucri rationem resolueret.*

[d] l. si is cui. de fur.

[e] l. si sterilis. §. cū per vē di. de acti. emp.

VERBVM amplius. Amplius & minus comparatiua

tiua quanuis sint tamen ex subiecto argumento uim cõ-
a supra .l. minus. infra .l. si ita. parationis quandoq; amittunt[a], ponitur q; amplius pro toto, minus pro nihilo, uerbi gratia: Quis promisit se restituturum, si quid legatorũ nomine ceperit amplius quã per legem falcidiam liceat, emergit ingens æs alienũ per quod legata omniũ ex-
b l.j.§.hæc.ỹba. si cui plus. tinguuntur[b], certe totum restituere debebit, licet ea dictio ex proprietate sermonis partem tantum comprehenderet. Finge constitutũ esse ut si prætor aliquẽ

IABOLENVS LIB. V. EX PLAVTIO.

LEX LXXVIII.

PRoprie bona dici non possunt, quæ plus incõmodi quàm cõmodi habẽt.

c Bar. l. si seruus. §. si ita. de leg. j. condemnauerit amplius quàm debeat[c], ipse certa pœna afficiatur, quanuis in tota summa quis indebite fuerit damnatus, prætor uerbis legis punietur. Illud non prætereundum, hanc dictionem si pronomẽ illi addatur, rerũ
d l. si sic. de lega. iij. repetitionem facere[d]: ueluti cũ dicitur, hoc amplius, uel eo amplius, uel amplius quàm talem rem. Si uero simpliciter apponatur actum legãdi solum repetere, nõ ipsam
e d. §. si ita. rem[e]. Et ita frequentius traditur, cæterum & minus aduerbium, positiuo adiunctum, cõtrariæ significationis cõparatiuum demõstrat ut minus stultus, id est prudentior. Terentius in Eunucho. Hoc nemo fuit minus ineptus, id est aptior, ut Priscianus interpretatur.

PROPRIE. Cum superius dictum sit bona intelligere alieno deducto, ostendit hic generaliter Iurisco sultus qualecunq; incommodum sit, etiam si aliud quàm æs alienum, eius respectu proprie bona non dici. Quotiescun

tiesçunque ergo alicui sunt prædia maioris incommodi quàm utilitatis, is bona ea recte non appellabit, & ideo permittitur ecclesiæ sine aliqua solennitate huiusmodi prædia alienare[a] tanquam bona nõ sint, quod & in minore plerique senserunt[b]. Quandoque tamen appellatione bonorum etiam æs alienum comprendi-

a §. pe. i auth. de non ali. b Iason. ij supra de offi. eius.

PAVLVS LIB. III. AD VITELLIVM.

LEX LXXXIIII.

Filiũ appellatione, omnes liberos intelligimus.

tur, itemq; ea in quibus plus incommodi est, ut in bonorum possessione. Sed quid in legatis? pone eum qui lx. habet, alijs xxx. mihi tertiam partem bonorum legasse, xx. ne, an x. consequar? & xx. me consequi, nec quæ alijs legata sunt deduci Bartolus censuit[c], quanuis enim deducto ære alieno bona intelligantur, quæ tamen legata alijs sunt, æs alienum ipsius testantis non erant, quod si ea huiusmodi fuissent, ut in illis lex Falcidia locum non haberet, qualia sunt quæ ad pias causas transferuntur[d], de mea solũ portione fiet deductio: unde in proposita specie cæteris legatarijs xxx. mihi decem, hæredi xx. relinquentur, & ita plerique tradiderunt.

c in. l. si qs sexuum. §. fina. de lega. ij. d Auth. similiter. C. ad. l. fal.

Filium. Filium pleriq; ab amore dictum uolunt, quasi φίλιον, sed syllaba refragatur. Ipse magis à Greco sermone υόε dictũ arbitror, addito ex more Aeolico digammate ϝυιός. sicuti ϝελένη ελένη dixerunt. Aeolico autem sermoni nostrum simillimum esse Fabius Quintil. tradit. Prior tamen deriuatio à cæteris approbatur.

atque hanc esse rationem existimãt, quod etiam nepotes filij dicuntur, cum & in illis sit mutuus aui amor. Ipse ex sermonis proprietate appellatione filij nepotem conti

a l. quod si nepotes de testat ut.

neri non arbitror[a], sed ex interpretatione, quæ in dispositione legis generaliter procedit[b], & id etiã in odiosis,

b l. filius. ad Mac. l. senatus. de ritu nupt. l. ij. §. si mater. ff. ad Tertul.

nisi ratio diuersa aliud suadeat. Ecce, miles à tutela præterquã filij cõmilitonis excusationem habet, quid si sit nepos? certe in eo est diuersa ratio, quia pater nõ militauit, licet auus fuerit

c l. sed & milites. de exc. tut.

miles[c]. Rursus, Filij fideicommisso grauati tametsi uolente testatore fructus in rationem quartæ non imputant[d], quod in solatium grauaminis lex illis specialiter indulsit, ergo ad alios trahendum non est. At in dispositione hominis, qui de filio loquitur de nepote non intelligetur[e], nec enim in eiusmodi materia fit extensio, nisi alicunde de mente coniecturamus[f], ut cum alioquin dura separatio inducereturg: uel extranei suis proponerentur, uel usus testatoris hoc suaderet[h]. Idem si natura contractus, ut cum cliens beneficiarium fundum pro se & filijs accipit[i], natura enim huius contractus est, ut in nepotes transmittatur.

d l. iubemus. C. ad Trebel.

e §. fi. inst. qui dar. tut.

f l. liberorũ. infra eodẽ.

g l. lucius. de hære. instit.

h l. alimẽta. de ali. lega.

i Iaf. §. instituens in l. gallus.

MARCELLVS LIB. I. DIGESTORVM

LEX LXXXV.

NEratius Priscus tres sacere existímat collegiũ & hoc magis sequendũ est.

NERATIVS. Fuerunt fortasse qui crederẽt duobus constare collegium, quandoquidem & college dicantur, duo ad idem officium electi. Neratius tamen tres mauult, cuius sententiam tanquam probabiliorem Marcellus

cellus probat. Cum enim collegiũ sit uniuersitatis nomẽ, aliquid ultra dualem numerum requirit. Sunt autem uaria collegia, sicut fabrûm, qui arcendis incendijs instituti sunt, dendrophororum, qui arbores cædunt. & torrent, centonariorum, qui uilia artificia exercent, quorum artificum complures alibi nominantur [a]: qui quod tenuiores sint, possunt se collegijs congregare, & stipem conferre. Permissa etiam sunt mastigophororum, quos disciplinatos uocãt, collegia, quod rei sacræ causa cõueniant, ea & scholæ & cõfratriæ appellãtur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, conuenticulum, sodalitium, quæ eandem ferè uniuersitatem significant. Sunt autem iure quæcunq; collegia prohibita, nisi permissa expressa reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerunq; etiam sub sacri conuentus prætextu multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri, quod T. Liuius libro. xxxix. eleganter prosequitur. Extat etiã hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinii. Sanè quod de collegio hic traditur [b], de familia quoq; dici supra uidimus. Vbicunque autem dubitatur aliquis in collegium admittẽdus sit, an id minus pro admissione pronuntiandum Baldus [c] respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge scolares seu collegas certæ ecclesiæ nemi nem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus reditus pios uertãt, quomodo puidebitur? Et puto si nõ minori quàm triũ numero sint, non posse cogi ut alios substituant uel eligant, & id huius re

a 1. fin. de iur. im

b 1. detestatio. §. fi.

c Bald. cõsil. 183. in. ij §

sponsi argumento, nisi tam ampli sint reditus ut recte administrari à tam paucis nequeant. Illud constat negligentes, uel fures ab episcopo amoueri posse[d].

d l. nulli. vbi Bal. C. de epis. & cle.

QVID aliud. Iura prædiorũ seruitutes esse, siue de rusticis, siue de urbanis loquamur, dubium nõ est. Sed iurisconsultus hic interpretatur clausulam, quæ instrumentis apponi consueuit, cum quis prædia cum iuribus suis restituere promittit, intelligitur enim ut eius æqualitatis reddat, cuius acceperit: eiusdem scilicet bonitatis, salubritatis, amplitudinis. Quapropter legendũ hic est, æqualiter nõ autẽ qualiter: nã ratio sensus, & recti sermonis nõ cõstaret. Illud tamen non negauerim, seruitutes ipsas qualitatẽ prædiorũ: nõ autẽ substantiã respicere[a]: quapropter eas sic descripsit Baldus[b], ut seruitus sit accidẽtalis habitudo & extrinseca qualitas prædij. Bartol. uero subtilius definiuit[c]. Seruitus est quoddã ius prædio inhærẽs quod eius utilitatẽ respicit, uicini diminuit. Planè hoc in respõso, ius pro qualitate rei inhærẽte ponitur, sicut & alibi pro cõmoditate[d]: sed & pro nuda facultate plerunq; usurpatur, ut si dicã, ius mihi est per uiam publicam eundi: uel filiusfam. seu seruus adeundi ius habẽt: fit enim interpretatio, ius adeundi, id est facultatem, ut Areti. sensit[e]. Sanè Alexander eum, cui ex iuribus prædiorum

CELSVS LIB. V. DIGESTORVM.

LEX LXXXVI.

QVid aliud sunt iura prædiorum, quã prædia æqualiter se habentia, vt bonitas, salubritas, amplitudo?

a l. pe de euic.
b Bal. auth. ei q. C. de bo. aut iud.
c Bart. l. j. de ser.
d l. quod dicimus infra eo
e Areti. l. legã. de leg j.

diorum quicquid uellet alienare concessum erat, posse reditus ex fructibus perceptos distrahere, huius legis argumento respondit [f].

f Consil. 15. in. 2.

VT ALPHENVS. Quoniam urbs ab urbo parte aratri dicitur, quo solebāt in cōdendis ciuitatibus maiores uti, sicq; muros definiebant, meritò urbs solū dicitur, quod murotenus ambitur. Roma uero etiā cōtimētia urbi ædificia significat, quod supra latius attigimus [a]. Sanè cum urbem sacram appellamus, sunt qui Hierosolymitanā accipiant, ut Baldus [b]. Ego Romā potius intellexerim, sicut & cum æternam dicimus [c], Ausonius, Urbis ab æternæ deductam rege Quirino. Vt mirū sit, quod literatores quidam ibi legunt, Hectoreæ. Ostendit & id uarijs locis Amianus. Cæterum cum Iurisconsultus consuetudinem loquendi in testimonium adducat, hinc apparet secundum communem usum uerba potius accipi, quàm secundum proprietatis originem, quod etiā in pœnalibus & odiosis receptū est. Sed hæc ita plerique declarant, ut in dispositionibus peritorū, eorum usus attendatur [d], sicut in idiotarū sermone, consuetudo imperitorum quod

MARCELLVS LIB. V. DIGESTORVM.

LEX LXXXVII.

VT Alphenus ait urbs est Romana, quæ muro cingeretur. Roma est etiā, qua cōtinentia ædificia essent: nam Romam nō murotenus existimari ex cōsuetudine quotidiana posse intelligi, cū diceremus Romā nos ire, etiam si extra urbē habitaremus.

a l.ij. supra e.

b l.ij. C. de naut. fœn.

c l.j. C. de sa. ar. lib. xj.

d Bald. c.j. de suc. feud.

quod non displicet. In dubio autem unum eũdemq; usum esse credemus, nec aliter loqui plebem quàm patritios [e]. Sed & si cõstitutum sit ut uerba ad literam intelligãtur, uel proprie, tunc communem usum imperitorũ non attendemus, eruditorum uero obseruabimus [f]: Quandoquidẽ cõsensus eruditorum, ut Fabius scribit, cuicunq; proprietati præualet: penes enim eorũ usum, arbitrium est, & ius & norma loquendi, Horatio autore. Probato autem usu præsentis anni, non sequitur eundem retro fuisse obseruatum: nisi ab eo tẽpore cœpisset, cuius initij nulla esset memoria: quod enim tam diu uiguit, semper fuisse obseruatum, etiam ante hominũ memoriã, creditur: idq; plerique omnes scripsere.

e l. si chorus §. j. de lega. iij.

f Mod. in rubri. de opere. nouo. nunc.

CELSVS LIB. XII. DIGEST.

LEX LXXXVIII.

PROPEMODVM.

PRopemodũ tãtũ quisq; pecuniæ relinquit, quãtum ex bonis eius reficiposteſt. Sic dicimus centum aureos eum habere, qui tantum in prædijs, cæteris q; rebus similibus habet. Non idem est in fundo alieno legato, quãquam is hæreditaria pecunia parari potest, neque quisquã eum qui pecuniam numeratam habet. habere dicit quicquid ex ea præstari potest.

PROPEMODVM.

Quæcunq; res secundum pecuniam æstimationem recipiunt, non autem pecunia secundum res: etenim iure gentium ea de causa signatus est nummus, ut commercia rerum facilius celebrarentur: functionemq; ex eo reciperent, quæ in rebus non est, unde minus in usu cœpit esse

esse permutatio [a]. Si igitur tu decem debeas: & pro his decem ego fide mea totidem modios tritici esse iubeã [b], tanquam de alia re promiserim fideiussio non ualet: nec enim res pecuniæ loco succedit, sed pecunia quibusdam casibus loco rei [c]. Planè dubium est, cum quis in censu habere dicatur quantum pecuniæ ex bonis refici potest, quomodo ineunda sit ratio: an ducto ualore secundum communem æstimationem [d], an secundum reditus, ut tantires censeatur quantum uiginti annorum reditus conferunt [e], an quanti uendi potest: quod uerius uidetur, respõsi enim huius uerba hoc indicant [f]. Cum enim res in pecunia functionem recipiant, tanti æstimari debent quantum pecuniæ reperitur, nisi de rescissione propter læsionem agamus [g]: tunc enim is cẽsetur læsus, qui à communi cursu aberrat. Sed & quoties rem æstimamus eius respectu qui eam acquisiuit, siue titulo hæreditario, siue ex contractu, tantum eum adeptum dicemus, quantum communi æstimatione res uendi potest [h]: nec enim affectionis ipsius ratio est habenda, nec etiam quid alius tunc sit oblaturus, cum is qui eam est adeptus, ne licitantis affectio deinde minuatur, non sit compellendus, eam quàm primum uendere. Vnde summa ratio est, ut tali casu communem ualorem potius æstimemus, in qua æstimatione redituum quoque ratio habebitur [i]: quod autem communiter reperitur, id iustũ pretium est, utpote quod ex ualore rei, non ex affectu constituatur. Quapropter eum in lege iusti pretij fit mentio, de eo quod communiter perciperetur intelligemus [k].

[a] l.ſ. de contr. empt.
[b] l.ſi ita fide. de fideiuſ.
[c] l.imperator. ĩ fi. de le.j.
[d] l.prætia. ad le.fal.
[e] auth perpetua. C. de ſacroſ.eccl.
[f] l.mortis. 4. in fin. ſupra de do.cau. mor.
[g] l.ij. C. de reſcin.ven.
[h] d.l.pretia.
[i] gl.ĩ.d.auth. perpetua.
[k] Alex.l.quí Romę § cohæredes.

Boues

BOVES. Veteres à iungendo iumenta appellabant quod currui iũgerẽtur: ea erãt equi, & muli: boues uero armenta potius dicebantur, ab arando[a], ut Varro inquit, quod principalis eorum usus is esset. Igitur legatis iumentis, nõ uidetur de bobus actũ[b], & Aediles cum de iumento mentionem fecere, subdiderũt, etiam de pecoribus[c], ut boues comprenderentur. Lucius tamen Columella lib. VI. iumenta appellari credidit, quæ nostrum laborem, uel onera subuectãdo, uel arando iuuarent. Sed aliter Iurisconsulti sentiunt, lege enim XII. tab. à iungendo, nõ à iuuando iumenta dicuntur: ut A. Gel. est autor. Videtur tamen nobis ex eruditorum usu Columellæ approbari sententia.

a l. seruis. de leg. iij.

b l. legatis. §. fi. de leg iij.

c l. ædiles. §. iumentorũ. de ædi. edicto.

POMPO. LIB. VI. AD SENATVS C. LEX LXXXIX.

BOues magis armẽtorũ, quàm iumentorum nomine appellantur. ¶ Hoc sermone, dum nupta erit, primæ nuptiæ significantur.

¶ §. HOC SERMONE. Hæc dictio dum, eam significationẽ habet quã donec, & quãdiu: unde proprie hæc uerba interpretantur, donec seu quãdiu erit nupta, referunturq; ut Pomp. ait, ad primas nuptias. Cuius rei rationẽ arbitror, quia eis dissolutis, uerba cessant, amplius enim nupta nõ est: & qd' semel desinit, rursus nõ cõualescit[d]. Cõmuni tamẽ calculo aliter traditur[e], uidelicet regulam esse, ut sermo simpliciter prolatus, de primo tantũ actu intelligatur[f], eã nõ procedere in sermone negatiuo[g], ut si testator mandet, ne filiæ suæ mercatoribus nubant, nam

d l. stip. de dote. supra de iur. dot.

e Iaſ. l. diuortio. §. quod in anno. supra ſo. mat.

f l. dotis promiſſio. de iure dot.

g l. ſi ſic ſtib. ſupra de ẏbo. oblig.

nam neq; secundas nuptias cum eis contrahere poterũt [h].
Idemq; in dispositione legis, nam si lex uelit causas inter agnatos cõpromitti, compromittendũ semper erit, donec lis finiatur [i], sed & si prior actus sit nullus, de secũdo ita suadente æquitate intelligemus [k]. Quinetiam si materia sit fauorabilis interpretatione eam adiuuabimus, ut sequentes quoque actus contineantur. Vnde si uxori suæ quis alimenta legauerit, etiam de secunda intelligetur. Et ex facto ita respondit Alexan. [l] Idem cum pater filiæ, casu quo uidua sit, habitationem domus relinquat, nam si tertio & quarto uidua fiet, legatum consequetur: quoniam uerba hæc generalia sunt, & ad rem natura sui multiplicabilem referũtur [m]. Sed & generaliter ex subiecto argumento aliter interpretabimur: quid enim si natura rei iterationem requirit? ut si uestitum testator uxori legauerit [n], uel princeps priuilegium aliquod mihi concedat, solent enim ea perpetua esse, nõ autẽ quàm primum finiri [o], Quid si ex primo actu menti disponentis non satis fiat: ut si procuratorem ad appellandum cõstituam [p], an à prima sententia solum appellabitur? & hæc quidem cõmuniter approbantur. Hincq; Othonis Maguntini antistitis fraus iniusta detegitur, is Alberto Francorum comiti sub iurisiurandi fide persuasit, ut relicta inexpugnabili, quã insederat, arce, secũ ad Ludouicũ regem, cuius filium occidisse insimulabatur, descenderet: se enim uel eũ regi conciliaturum, uel sopitem in arcem reducturum, uixq; egresso, tanquam melius esset prius prandere, iusso fit ut reuerteretur: mox finito prandio, ad regem duxit captiuum: cũq; ad supplicium duceretur, antistitis periurium

h Ol.cõsil.16.
i Alex.l.si cũ dotẽ.§.j.solu.mat.
k l.hæc condi tio infra de cõdi.& de.
l cõsil. 171. in ij.l. placet. supra de l². & postnu.
m But.cõs.30.
n Bald.l.j.C. be fideicõ.
o Feli.c.ij. de treug.
p Bald.l.fidei cõ.§. si qs. x.de leg.3.

iurium accusanti respondit, se datæ fidei satisfeciſſe, religioneq; exolutum, cum eum prandendi causa in arcem in columen perduxit. Dignus perpetua nota sacerdos, qui ignorauerit fraude periurium astringi, non solui.

q l. j. supra de eden.

¶ §. INTER reddere. Edere est rationes exhibere[q], & copiam describendi facere. Reddere uero est computare, & reliqua restituere[r]: quod si ad reliqua quis non tenetur, nec quidē rationes reddere debet[s]. Himcq; est quod uulgò dicimus ubi duo propter unum, ubi unum. Edere autem tenentur argētarij, tam quam fides eorum publicè approbata sit: habebant enim argentarij tabernas in foro, & priuatorum pecunias sub fœnore locabant, eligebāturq; magnæ fidei homines, & eorum codicibus fides dabatur. Hodie uero per chirographa debitorum manu subscripta, & à proxeneta agnita res tractatur: at nūmularij, & trapezitæ, & mensarij, collectariiq; inferioris gradus erant nec tantæ autoritatis: quod etiam ex Plauto facile est dignoscere.

r l. cū seruus. de cōdi. & demon.

s l. qui liber. 5. j. de cuic.

¶ Inter reddere, & edere rationes multū interest: nec is qui edere iussus est, reliquū reddere debet: nā & argētarius edere rationē videtur, etiā si quod reliquum apud eum sit non soluat.

VLPIA. LIB. XXVII. AD SENATVSC.

LEX XC.

QVI VTI. Clausula est in alienationibus rerū immobilium poni posita, quum dicimus nos predium uti optimum

QVi vti optimæ maximæ sunt, ædes tradi nō hoc dicit seruitutem illis

optimum maximumq; est tradere: quæ clausula nihil de eius bonitate, amplitudineq; diminutũ esse significat, & ideo libellum dari, quia si seruitutẽ aliquam deberet, de eius iure diceretur diminutũ: quanuis ergo hac clausula fundum liberũ esse ostendamus, nõ tamen ideo deberi illi aliquam seruitutem per uicinos pollicemur[a]. Sa- nè qui fundum simpliciter uendit, si seruitutem debeat, talem qualis est præstare debet[b]: com- petit tamen emptori ac- tio quanti minoris, si seruitutis ignarus rem emit[c]: poterit etiam ex empto agere[d]. Quod si additum sit, optimum maximumq; uendi, tanquã fides seruata nõ sit, nec uenditor parte sua adimpleuerit, posse etiam ad rescißionem cõtractus agi uerius est. Sed & si uicinus seruitutẽ impo- ni aduersus emptorẽ obtinuerit, per actionẽ de euictione prouidebitur[e], atq; ita ego sentio, licet Accursius aliter: qui eo solum casu talem qualis est, fundum præstandum credidit, cum uenditor expresse prædixit, se eum uti optimus maximus est nolle præstare[f]: quæ interpretatio Iurisconsulti uerbis non quadrat.

a l.pen. supra de euict.

b l.cũ vẽderes. supra de cõtra.emp.

c l.quoties de ædil. edic.

d l.in vẽditio. de act.emp.

e l.penulti. de euic.

f d.l.cum venderes.

deberi: sed illud solum ipsas ædes liberas esse, hoc est nulli seruire.

PAVLVS LIB. II. FIDEICOMIS.

LEX XCI.

MEorum & tuorum appellatione, actiones quoque contineri dicendum est.

MEORVM. Quoniam meum dicitur id, quod uendicare possum[a], cõstetq; actiones tanquã res incorporales, nõ uendicari, uidebatur hac appellatione eas nõ

a l.quintus. infra de au. et arg.

contineri, sed Iurisconsultus aliter censuit. Qui ergo omnia sua, uel omnes res suas donat, & nomina debitorũ donasse intelligitur, & ita cõmuniter traditũ est[b]: idem enim est, siue omnia mea dixerim, siue addito uniuersali substantiuo omnes res meas, seu bona mea dicã. Sed si generale substãtiuũ appositũ proponatur, ut si quis dicat, argentũ meum, uestes meas, hæc pronomina ad dominũ, uel quasi dominiũ referẽtur[c]: nisi subiecta materia aliud uelit, ut cum seruo uel monacho pecunia sua legatur, nec enim illi quicquã in domino habere possunt[d]: uel cum de famulis suis quis loquitur: nam si in dominio eos suo haberet, serui essent, nõ famuli. Sed & cũ colonus uineas suas, armiger (quẽ hippagiũ uocant) equos suos dicit, ratione curæ intelligitur, nõ dominij[e]. Quoties uero substãtiuo particulari id pronominis iungitur, demonstrationẽ facit, præterquã si futurũ respiciat, ut cum lego, Stichum qui meus erit, tunc cõditionale legatum est[f]. Celebre est Biãtis illud dictũ, cum patria sua capta, omnes cum rebus suis fugerent, ipse interrogatus, cur solus bona sua non asportaret: Ego, inquit, omnia mea mecũ porto. Inde ostẽdens bona animi propria & nostra esse, nõ corporis. Scribit Philostratus, Cyrum Persarum regem, cum exercitũ in Odrysios moueret, oraculum Orphei consuluisse, responsumq; accepisse, τὰ ἐμὰ ὦ κύρε σὰ, id est, mea ò Cyre tua. Quod ille interpretatus est tanquã Odrysios, quibus Orpheus imperauit, subacturus: cum ad genus mortis alluderet. Sicut enim Orpheus à mulieribus interfectus est, ita Cyrus à Massagetarũ regina. Quibus exemplis constat has dictiones latissimæ significationis esse.

[b] l. si legatus. §. si qs. l. nã quod. § fin. ad Treb.

[c] l. seruos aũt. de leg. iij.

[d] l. iiij. de manumiss.

[e] glos. l. ij. in prin. de orig. iur.

[f] l. iiij. de le. j.

Proximus

PROXIMVS. *Superlatiuum nomen est, & ideo ex natura sua positiuum præsuppenere deberet*[a]: *sicut optimus præsupponit cæterorum meliorem, & maximus ampliorem*[b], *sed tamen in iure hoc non seruamus. Et cum lex proximo agnato hæreditatem deferat, si unus solum supersit, is proximus dicetur*[c].

a l. vbi. de verbo. obl.

b l. illa verba infra eo.

c l. j. §. proximi. vnde eo.

IDEM LIB. VI.

LEX XCII.

PRoximus est, quem nemo antecedit: suprem[9] est, quem nemo sequitur.

Quod & de dictione primus obseruandum est: unde primogenitus dicetur, quem nemo sequitur, dum ante se neminem habeat[d]. *Sed & lex quæ primogenito regnum defert, in eo locum sibi uendicabit, cuius fratres maiores natu ante delatam hæreditatem decessere: quod etiam approbat Baldus*[e], *quoties quis sibi & primogenito emphyteuticum ius acquirit*[f]: *satis est enim, ne aliquē ante se habeat. Quod & in pluribus recipiendum est, ut duo eiusdem gradus, ambo ad successionē admittantur. Et si corona muralis ab Imperatore illi promissa sit, qui primus murum ascēderit, si duo eodē tempore ascenderint, utriq; sua debebitur: Verū est enim eos primos, quos nemo anteceßit. Et ita obseruasse P. Scipionem autor T. Liuius est, lib. XXVI. nec nostrates Doctores omnino reclamant*[g]. *Et quod de proximo dictum est, eadem ratione in supremo receptum est, ut supremus dicatur, quem nemo sequitur: ut cū prætor bonorum possessionē secundum tabulas supremas pollicetur*[h]: *fitq; hac ratione, ut si unus supereſt, idem proximus & supremus sit.*

d c. Ioseph. extra eod.

e Bal. l. si q. §. talem. C. de sec. nup.

f l. ij col. ij. C. de iu. emph.

g l. q filiabus. §. j de le. j.

h l. j. §. j. debono. po. sec. tab.

Quod anno tandum est, cum quis ei qui superemus morie
i 1. qui duos. de reb. du. tur, substituit[1]. His consequens est quæstio, cũ filio tecta
tor substituit, eum qui tunc secundo genitus erit filiorũ
sororis suæ, & defuncto primo, collitigat secundus cum
tertiogenito: putauerim enim tertium admitti, quia tunc
is secundogenitus est fi
liorum sororis, & ita
ex facto respondi.

CELSVS. LIB. XXIIII. DIGEST.

MOVENTIVM. LEX XCIII.

Licet mouentia actiuam significationem respiciãt, sicut mobilia passiuam, tamen pro eo dem accipiũtur, nisi ali= ter de mente constet: ut
a l.a diuo. §.ij. de re iudi. in edicto prætoris[a], in
quo executionem rei iudicatæ non prius fieri debere in mouentibus, ut eqnis, mulis, asinis, bubus, & similibus, ostenditur, quàm in mobilibus facta sit, dũ tamen id debi tori cõmodius uideatur. Dum ergo hoc in responso legi= tur, si tamẽ apparet, castigatior lectio est, si nõ apparet. & id etiã Latini sermonis ratio postulat. Sed an nomina
b l.quã tube= ronis. de pe cu. d. §. ij. uel iura mobiliũ uel immobilium appellatione cõprehen dentur? Et non cõprehendi certum est[b], separata quippe est species. Sed si sub altera prædictarũ specierũ hæc quo que collocãda est (ut quia cõstet de omnibus bonis actũ)
c Dy. l. potest. supra de au. tut. de eis iudicabimus, quod de actionibus: ut si rem mobilẽ petant, id nomen inter mobilia computetur, si rem im= mobilẽ, inter immobilia. Et hoc Dynus probauit[c], quod

MOuentiũ, itẽ mobiliũ appellatione idem si gnificamus, si nõ apparet de functũ animala duntaxat, quia se ipsa mouerẽt mouẽ tia vocasse, quod verũ est,

ex ui

ex ui sermonis non est, sed ex interpretatione legis: quoniam qui actionē habet, rē ipsam habere uidetur. Sed & si constitutione prohibitū sit, quæcunq; bona, siue mobilia, siue immobilia in extraneos trāsferri, de iuribus quoque actū uidetur. Iura enim improprie inter immobilia computantur. At illa dictio quæcunq; propter generalitatem etiā ad hoſce improprios caſus trahitur [d]. Vnde, quicunq; hæres etiā improprie hæredem comprehendit: & cum de quibuſcunq; cōtractibus loquimur [e], etiam de abuſiuis dicimus: quod tamen procedit, cū nulla differentiæ ratio aſſignari poteſt. Et quod de nominibus dixi- [f] mus, in annuis quoq; reditibus locū habet [f]: in quibus tamen fit huiuſmodi dictinctio, ut ſi perpetuo debeantur, immobilibus æquiparentur: ſi uero breui tempore ſint duraturi, mobilibus [g]. Sed hanc ego diſtinctionem ita intel- [g] ligo, ut ſi dies ceſſit, incipiantq; iā deberi, mobilibus æquiparentur: nam cum actio inde competat, uidetur res ipſa haberi, alioquin immobilium potius ſimilitudinem in eis approbo. Illud non prætereundum, iura quandoq; mobilibus potius adſcribi, quàm immobilibus, quoties ratio hoc ſuadet: ut ſi lex prohibeat bona mobilia curialiū ſub quiuſquā aſpectu diuidi [h], ne paupertas alicuius detegatur: nam etiam iura contimebuntur, & illa enim latere, in abſconditoq; eſſe poſſunt: quod de immobilibus dici nequit. Sanè nec illud omittendum eſt, quod ſententiarum lib. xii. titulo de legatis, ſcriptum Paulus iuriſconſultus reliquit [i]: is mobilibus, inquit, legatis, aurum uel argentum non debetur, niſi de his quoque manifeſte ſenſiſſe teſtatorem poſſit oſtendi.

[d] Ro. l. in tēp. in fi. de vſu cap.

[e] Mod. l. vnius. §. cognatorū. ſupra de quæſtio.

[f] cle. exiui. de verb. ſign.

[g] c. querelam. de elect.

[h] l. iij. C. quando quar. qs.

[i] l. ſi chorus. de leg. iij.

VERBVM reddendi. Reddere quandoque capitur simpliciter pro dare[a]: unde si testator alicui centum reddi iubet, quãuis nihil ipse accepisset, tamẽ legatũ deberi dubiũ nõ est. Quod tamẽ Accursius ex interpretatione[b] legis esse arbitratur, nõ ex sermonis proprietate. Reddere enim proprie est retro dare, nam plerunq; per abusum hanc præpositionẽ superflue addimus: ut cũ Lucilius dixit, Repudium remissum, id est simpliciter missum: & Terentius, Renuntio futurũ, id est nuntio, quod nec Grammatici omisere. Verbum autem dãdi proprie reddendi significatũ habet: quia qui reddit, utique dat: qui repetit, petit.

a l. Iucius. §. j. l. hæres. de leg iij.

b l. j. §. elegan ter. dep.

IDEM LIB. XX. DIGESTORVM.

LEX XCIIII.

VErbum reddẽdi, quãquã significatũ habet retro dãdi, recipit tamen & per se dãdi significationem.

MARC. LIB. XIIII. DIGESTORVM.

LEX XCV.

POtest reliquorum appellatio, etiam vniuersos significare

c Bar. in rub. sol. mat.

Hinc dicimus, soluto matrimonio dotem petic: quoniã id uerbũ generalius est, & repetitionẽ quoq; cõtinet. Sanè huius legis argumẽto respõdit Bar.[d] cũ duo fratres in diuisione certũ fundũ excepissent, pro dote uxori reddẽda, tametsi nõ cõstet ullã dotẽ eos accepisse, tñ fieri interpretationẽ tãquã dotẽ dari simpliciter stipulati sint. Quo casu absenti mulieri fauore dotis actio quæritur. Quod & ī uerbo restituẽdi, quosdã approbasse supra retuli.[e]

d Bart. consi. 123.

e in l. restituere.

POTEST. Reliquorum appellatio proprie ad partem

tem restãtẽ refertur, à qua sermonis proprietate in dubio nũquam recedimus[a]. Vnde si ex fideiussoribus alter x. promiserit alter reliquũ, si primus soluere nequeat, nõ tamen secundus in totũ condẽnabitur. Sed & testator, qui illud quod residuũ est pecuniarũ, apud argentariũ ecclesiæ legat, si deinde nouis lucris eam summmã auxerit non tamẽ totam legasse uidetur[b], sed id solũ quod tunc erat. Quapropter Barbatij sententiã nõ probo[c], qui cũ Rom. põtifex cuidã præposito indulsisset, ut de reditibus sacerdotiorũ libere testaretur, dum tamen de residuo liberalẽ se erga ecclesiã exhiberet, respondit saltẽ dimidiam partem appellatione residui cõtineri: quod ipse nõ approbo, eũ residuũ proprie de quacũq; restãte parte dicatur: satis ergo erit, si boni uiri arbitratu munificus sit. Sed & eadem ratiõe factũ est, ut qui decẽ pro residuo soluerit, censeatur liberatus[d]: cũ enim creditor eam summã sibi restare fãteatur cõsequens est, ut ea persoluta debitor liberetur. Recedimus tamẽ quãdoq; à proprietate sermonis, ut quia hoc materia suadeat, uel narrantis inuentio: fitq; eo casu, ut residuum quandoq; totum, quandoq; nihil inducat[e]. Finge testatorem ex semisse spurium instituisse, ex residuo Titium: cum spurius sit incapax, uidetur Titius in uniuersum institutus, nec enim pro parte solum uoluit testatus decedere. Qua ratione si quis partẽ domus uxori leget, quã uiuens solebat inhabitare, si integram inhabitabat, tota debebitur[f]: siue quia uidetur partem dixisse respectu aliarum domuum, siue quia præualet intentio ex alijs uerbis conjecta, proprietati uerborum. Finge è conuerso Titium in asse institutum. Sempronium in residuo

a Mo. l. iij. C. de hęre. inſtit.

b Paul. cũ ſtipulamur. ſupra de verb. obl.

c Barb. cõſil. 33 in j.

d l. ſi ex pluribus. de acc.

e l ij. C. de hę re. inſtit.

f l. vxori. de leg. iij.

si duo certe nihil ei debebitur, cum nihil supersit[g]. *Non recedimus ergo à priore significatione, nisi ex coniectura uoluntatis, atq; sic communiter dici consueuit,*

[g] l. itē quod. §. sed si. et l. qui non. de hære. instit.

LITTVS. a ¶ *Littus, proprie maris est, ripa fluminū. Veteres tamen μεταφορικῶς littus de quacunq; extremitate dixerunt: qua ratione Verg. lacet (inquit) ingens littore trūcus. Illud sic diffiniuit Gallus Aquilius, ut littus sit quousque hybernus fluctus eluderet, ut apud M. Ciceronem in topicis relatum est. Sūt autem hyberni fluctus maximi: quod eo tempore circiter Vergiliarum occasum tempestatibus maria conturbantur: quamobrem ex die tertio Iduum Nouembris, usque in diem VI. Iduum Martij, maria claudūtur, ut libro IIII. rei militaris Vegetius scribit: quod tamen in præsentia non obseruatur. Nihil enim inausum reliquit nostrorum temporum auaritia.*

CAIVS LIB. XXV. DIGESTORVM.

LEX XCVI.

LIttus[1] est, quousq; maximus fluctus à mari peruenit: idq; M. Tullium aiunt, cum arbiter esset, primum, constituisse. ¶ Prædia [b] dicimus aliquorum

b ¶ §. RAEDIA. *Tres fratres certa prædia habent diuisa, nec in alterius portione ullum ius est alteri, an recte dicemus, prædia illa esse illorū fratrū*[a]? *Et huiusmodi sermone uidebatur potius significari, esse communia, & indiuisa, sed tamen etiam facta diuisione recte sic dici, Iurisconsultus ait: debent enim uerba congruæ adaptari,* [b] *& secundum debitum ordinem intelligi, ut quanuis de uniuerso*

[a] l. recte. §. quintus. supra eodem.

[b] l. gallus. §. j.

uniuerſo uerba concipi uideantur, de ſingulis uniuerſi partibus actum cenſeamus. Nam & ſi teſtator pluribus filijs inſtitutis [c], ſubijciat, ſi aliquis eorum deceſſerit, uolo hæreditatem meã pauperibus diſtribui, aliquo decedẽte erogabimus nõ hæreditatẽ totã, ſed eam portionẽ quæ decedentis fuerat: fitq; uniuerſi interpretatio pro ſingulis eius portionibus. Qua ratione & quãdoq; genus pro ſingulis ſui partibus accipimus, & pro tempore exponimus, pro qualibet temporis parte [d].

c Alex. l. titia. ad falc.

d gl. c. generali. §. illos. de elec. in. 6.

ſed & ſi lex aliquid pecuniæ indicat agenti ad domum, etiam qui partem uendicat tenebitur [e].

e Mod. l. ij. §. ſi tamen. de verb. obli.

c ¶ VEL ALLIO. Id eſt etiam alio. Vel coniũctio quandoq; augmẽtatiua eſt, ut hic, & apud Verg. Vel Priamo miſeranda manus. Sicut econuerſo diminutiua, ueluti cũ lex mandat Chriſtianis [f], ut animum demittant, quod uel capitis inclinatione teſtentur: capitur ibi uel, id eſt ſaltẽ. Quandoq; diſiũctiua, ut promittis Stichum uel Pamphilum? Quandoq; coniunctiua [g], ut in eo qui ſibi uel hæredibus ſtipulatur. Quãdo exemplaris, uel apud Terentium, uel hic Pamphilus quoties iurabat Bacchidi, id eſt ueluti Pamphilus. Aliquando correctiua, ut ſi dicam Tiburi uel Romæ optime uiuitur, interpretamur enim uel potius Romæ. Plerunq; declaratiua, uel pro id eſt, ut cũ inter genus & ſpeciẽ ponitur, ueluti in lege Aquilia.

f e. decet. de im. ec. in. 6.

g c. j. de eo q ſibi in feud.

IDEM LIB. XXXII. DIGESTORVM. LEX. XCVII.

quadrupedum uel pecudem.

a l. venditorẽ. de hær. vẽ.

CVM STIPVLAMVR. Cum pecuniæ uerbum generale sit[a], si emptor hæreditatis stipuletur à uenditore, quanta pecunia ex hæreditate ad eum peruenerit,

b l. quisquis. de leg. iij.

species ipsas stipulatus uidetur, nõ pretia earũ[b]: idem si quantas summas sit stipulatus: quod etiam in legatis obseruatur, uerba enim huiusmodi de certis corporibus nõ improprie accipiẽtur. Sed quid si aliquis quantitatis nomine usus fuerit? Et species comprendi

c Bar. l. j. in. j. collũ. C. de sen. quę pro eo.

eodem argumento proditum est[c]. Mihi res dubia uidetur, dictio enim quantus, ad amplitudinem refertur, at quantitas non uidetur secundum usum accipi pro certis speciebus. Sed an hæc stipulatio etiam iura comprendet? Et dubium non

d l. pecuniç. in fra. eo.

est comprendi[d], & sortiũtur enim nomina naturam rerum corporalium, & eius loci esse existimantur, ubi debitores conueniri possunt[e].

e Alex. cõs. 16. in. j.

CVM BISSEXTVS. a ¶ Habuere ueterer Romani institutum à Romulo annum decẽ mensium qui erat dierũ CCCCIIII. Incipiebatq; Martio mense: quæ ratio cum neq; Solis, neq; Lunæ cursui cõueniret, Numa duos menses addidit, Ianuariũ & Februariũ, atq; ita dies distribuit, ut omnino CCCLV. essent. Sed quia hæc quoq; constitutio

Cvm stipulamur, quanta pecunia ex hæreditate Titij ad te peruenit, res ipsas quæ peruenerunt, non pretia earum spectare videmur.

IDEM LIB. XXVIII. DIGESTORVM

LEX XCVIII.

CVm bissextus[a] incalen-

constitutio non quadrabat, necessario intercalaris mensis cõstitutus est, id est mẽsis interpositicius arbitratu põtificum, qui alternis annis nunc XXII. dies, nũc XXIII. intercalabant. Is mensis additicius erat, & prope finem Februarij, quia is ultimus anni inserebatur. Sed hunc quoque modum cursui solis non conuenire, cum C. Iul. Cæsar animaduertisset, decẽ dies addidit intercalariunq; mensem sustulit. Et quoniam solis cursus annuus quadrantẽ quoq;, id est sex horas occupat, singulis quibusq; quadriennijs diẽ inseruit, qui Bissextus dicitur. Intercalatur enim, id est uocato populo inseritur, is dies post eũ, qui sextus calendarũ Martij est, & duo loco unius habẽtur. Vera ergo est Mutij sententia, qui mensem intercalarem, id est in quo intercalatur seu inseritur Bissextus, dixit esse dierum XXIX. Quæ uero M. Cato disseruit, computationi præsenti non respondent: floruit enim ille ante Cæsarem, quo tempore reformatus annus nondum erat, sed alternis annis XXII. & XXIII. dies inserebantur, qui dies totum mensem intercalarẽ faciebant, & non aliter quàm si solum momentum temporis occuparent, obseruabantur. Sed dum illum mensem extremo diei Februarij Cato attribuit, uideri potest Græcos imitatus qui ἐμβολιμαίους suos, id est exemptiles menses sub finẽ anni superaddebant. Romani uero VI. diebus anteuertebant post celebratã Terminalia, ne ueterem religionis suæ (ut Macrobius scribit) morẽ cõturbarent. Nam ut etiam libro XXVI. Amianus Marcellinus tradit, dies is Bissextus, Romanis rebus infaustus atq; ater erat. Diuiditur autem mensis in Calendas, Nonas, Idus. Calendarum primus est

dies

dies tunc enim pontifex calato, id est uocato populo pro nunciabat quot dies à calendis ad nonas supereſſent, καλέω enim Græce, idem est quod uoco. Confluere autem Nonarum die in urbem populares oportebat, ut addiſcerent, quid eo menſe in diuinis humanisq; rebus faciundū eſſet. Erantq; Nonarū aliæ quintanæ, aliæ ſeptimanæ: & ſic dictæ diſ[b] eſt, nihil refert, priore, an poſteriore die qs natus ſunt, quaſi nouæ obſeruationis initium. quæ ex nouæ Lunæ aſſumebatur. Vnde ex eius ortu nunc celerius, nunc tardius duorum dierum lapſu celebrabantur. Idus uero ab Hetruſco ſermone dicuntur. apud quos Iduare eſt diuidere: is autem dies diuidit menſem, nam eo lapſo, computamus dierum numerum, quatenus à ſequentibus calēdis diſtant. Vnde cū dicimus, ſexto calendas, ſextum diem intelligimus, qui ante calēdas eſt. Dies autem menſium his carminibus annotari poſſunt:

Septēbris Iunij Aprilis trigintaq; nono Menſe dies, unū adde alijs, duo Februus aufert. At nonarū Iduumq; ratio non abſimili diſticho ſic uulgò tradita eſt.

Sex Maius Nonas, October Iulius & Mars,
Quattuor at reliqui, tenet idus quilibet octo.

l. iij. ſ. mino ra. de mino.

b ¶ IN Calendis, non ſolum primus dies calendarum ſimpliciter calendæ appellatur, ſed omnes dies qui poſtridiæ idus incipiunt, uſque ad ſequentem menſem: idq; fortè exemplo Græcorum, qui primam partem menſis ἱσταμένου uocant, ſecundum ἰσταμένης, tertiam quæ poſt uigeſi

uigesimam diem est φθίνοντα.

c ¶ INTERCALATVR. Id est inseritur, & supra numerum additur, quod ostendit etiam Græcus sermo ὑπερεκ καίνοντας dies appellat, quos nos intercalares. Sic autem dicitur, quoniam calato, id est uocato populo, olim pontifex pronuntiabat, quando mẽsis intercalaris habendus esset: quod cum quãdoq; propter gratiã negligeretur, anniq; ratio nõ cõstaret, C. Cæsar eũ mensem sustulit, & singulis quadriẽnijs unã diẽ intercalariã fecit, ut supra retulimus.

betur, sed posterior dies intercalatur c non prior: Ideo quo anno intercalatum nõ est, sexto Calen. natus, cum bissextus Calendis est, priorem diem natalem habet. Cato d putat mensem intercalarem addititium esse, omnes 'que eius dies pro momento e tẽporis obser-

d. ¶ CATO. Hic est qui M. Portij filius fuit, & egregios de iuris disciplina libros reliquit, ut scribit Gellius: & ut ex eius lectione cõstat fuit lõge antiquior Cæsare, ut meritò eius sentẽtia præsenti cõputationi nõ quadret, sed antiquiori, cũ mensis intercalarius alternis annis insereretur, quem Cæsar deinde sustulit, additis unicuiq; anno x. diebus ut Tranquillus scribit.

e ¶ PRO momento. Cum igitur omnes illi dies pro momento haberentur, meritò in ultima die computandi fuerant: sicut hodie duo dies pro uno habentur. Sanè scribit Accursius, x. momento punctum conficere, & quatuor puncta horam. Latini tamen autores, momentum simpliciter accipiunt, pro breui tempore, sicut & punctum.

Hora

Horat. Quid enim? concurritur horæ momento. Terent. Tum temporis mihi punctum ad hanc rem. Minutis uero sexaginta cõstare horam receptum ex autoritate prudentium est: at Boëtius libro Geomet. ult. Pũcto minus esse minutum, rursus minuto momentum, autor est.

f ¶ ATTRIBVIT.

More Græcorum: Latini enim sexto Calendas Martias inserebant, nec confunderentur.

uat, extremo'q; diei mensis februarijs attribuit [f]. Quintus Mutius [g], mensis ait instatæ eorum ceremoniæ tercalaris constat ex diebus [h] XXIX.

g ¶ QVINTVS. Mutij sententia est uera, si intercalerẽ mensem accipiamus, id est in quo fit intercalatio: si enim de toto intercalari mense intelligamus, qui apud ueteres fuit, is XXII. dierum erat, ut Macrobius est autor, alternisq; annis uariabatur, quod latius ipse attingit.

b ¶ DIEBVS XXIX. Quanuis ergo dies interalaris pro eodẽ habeatur, cũ eo qui est sextus ad Calendas, neq; computetur: si tamen dispositio de certo dierum numero tractet, ut si liceat uenditori intra XXX. dies redimere [a], etiam bissextilis dies computabitur. Sed hic consueuit dubitari, Iudex mihi delationẽ menstruam concedit, de quot diebus intelligemus? & cum mensis absolute fit mentio traditum est XXX. dies computari [b], tot enim diebus cum tardissime à coitu solis luna remoratur, ad suas uices redit, cursumq; cõficit. Menses aũt à lũna dicti os, ex Græcis accepimus apud quos mensis μήν, Luna μήνη dicitur. Quod si materia fauorabili agatur [c], ubi lex duorũ mensium

a l.ij. supra. de diuer. præs.

b l.ff.5.j.C.de iure delibe. Alex.cõs. 114.in.5.

c l. vbi infra tit.j.

sium mentionē facit, & qui lx i. die uenerit, audietur: quod etiam procedere existimauerim, si lex duorū mensium utiliū terminū statuat. Quod si à certa die terminus mēsis assignetur, ut si quinta die augusti iudex dicat, se mihi mensis terminum constituere[d], usq; ad v. septēbris durabit, cōplectetur q; hac ratione unum & xxx. diem.

d l.ij l.fi.§.j. C de temp. app.

VLPIAN. LIB. I. DE OFF. PROCONS.

LEX XCIX.

NOtionem[a] accipere possumus & cognitionem & iurisdictionem.

NOTIONEM.

a ¶ Notionis uerbū generale est, & nō solū ad eos pertinet qui iurisdictionē habēt

sed & qui simplicē cognoscēdi facultatē. Quare assessores siue amici, qui in cōsiliū Procōsulū adhibētur, cū etiā ipsi cognoscāt, dicūtur habere notionem. Arbitri quoq; quos ex cōpromisso adimus, habēt notionē. Cum enim ex pacto priuatorū iurisdictio cōferri nequeat, cōsequēs est ut saltē notionē habere dicātur. Quare cū Iurisconsultus[a] exequēdas esse eorū sententias, qui notionē habēt, attestetur, etiā de arbitris intellexisse uidetur: quorū sententiæ uel per pœnæ petitionē[b], uel per exceptionē, uel etiam per actionē in factū, si arbiter à iudice datus sit, executionem sortiūtur[c]. Hodie etiā si à partibus simpliciter sint electi, & ὁμολογία, id est approbatio subsequuta sit[d]. Sed & si sub pœna etiā rato manēte pacto cōpromissum sit, oriri actionē in factū crebrius receptū est[e]: licet aliq; sufficere pœnæ petitionē existimauerint, quorū sententia cōmuni calculo locū sibi tantūmodo uendicat, cum actū non

a l. ait. de re iud.

b l. diem. §. fin. de arbi.

c l. ab arbitro. qui sat.

d l. iiij. & seq. C. de arb.

e d. l. ait.

non est, ut ratum sit pactum. Sed an is cui mandata est iu-
f l.j. in fin. de offi. eius. risdictio notionem solũ habeat? quod plerisq; uidetur[f], nihil enim proprium habet. Nobis magis ea sentẽtia probatur, ut habere iurisdictionẽ dicatur, licet alieno iure, & beneficio. Sed nunquid is cui causæ cognitio concessa est diffinire poterit? Et
g l.iij. ſ. cognoscit. de offic. præf. vig. si à lege concedatur, dubium non est posse[g], si uero ab homine. Bartolus negat quoniã aliud sit cognoscere, aliud diffinire[h]. Nam & si alicui mandetur, ut causam audiat, nõ iudicandi munus, sed referendi mandatum uidetur[i]. Ego si ordinario cognitio demandata per principem sit, putauerim etiam ius decernendi concessum. Solent enim ordinarij ipsi iudicare, non autem referre[k].
h l.vbi. C. de fal.
i Cle. auditor. de resc.
k l.j. C. si contra ius. l. fin. C. vbi sen.

b ¶ CONTINENTES. Prouinciæ dictæ sunt, quod procul ab Italia armis uictæ fuerãt. In has Procõsules & legati mittebãtur, qui ius redderent, & tributa exigerent. Aliæ autẽ erant cõtinentes, aliæ trãsmarinæ. Cõtinentes, ut Gallia, Illyricũ Rhetia, Vindelici, Pannonia, Germania: Trãsmarinæ, Asia, Aphrica, Syria, Cyprus, Achaia. Sed dubitatum est, quid de Sicilia: uidebatur enim transmarina quoniam ab Italia mari dirimitur. Sed tamen cũ illud fretum modicum sit, magis probat Iurisconsultus, ut & ipsa inter continentes sit. Hincq; apparet Italorum appellatione non contineri Siculos, tametsi olim, priusquã

¶ Cõtinẽtes, puincias[b] accipere debemus eas quæ Italiæ coniunctæ sunt vt puta Galliã & Prouinciã. Siciliã magis inter cõtinẽtes accipere nos oportet, quæ modico freto ab Italia diuiditur.

priusquam irrũpente freto dirimerentur, aliud esset. Nec obest quòd cum insula sit Italiæ uicina, pars potius Italiæ sit[l] existimanda, quàm prouincia: nam cũ in eam prætor destinaretur, sicut in cæteras prouincias, essetq; amplissima & uiris & urbibus, maior existimata est, quam ut insula appelletur. Refert autem plurimũ ut sciamus prouinciæ continẽtes an trãsmarinæ sint: propter dilationes, quæ in illis breuiores, in his prolixiores concedi debent[m]. Scribit Dion, edicto diuum Augustum prohibuisse, ne senatores iniussu principis extra terram Italiam peregrinarentur, præterquàm in Siciliam, et prouinciã Narbonẽsem: illam, quia Italiæ cõtinens, propinquaq; est: hanc quia imbellis, & nouandis rebus minime apta. Tacitus tamẽ lib. x i. egregiæ erga patres Narbonensium reuerentiæ hoc tributũ à Claudio attestatur. Sanè quantũ sit ad iurisdictionẽ, hodie quælibet ciuitas, quæ merum imperium habeat, suosq; sibi magistratus cõstituat, prouinciæ æquiparatur[n]. In iure uero pontificio, prouincia pro diœcesi accipitur[o]: in qua x. uel x i. sint ciuitates, quibus is qui dominatur Rex dici potest.

c ¶ §. INSTRVMENTORVM. in causis pecuniarijs dilatio unica debet concedi[p], & secundum locorum distantiam temperari, in ea debet actor per omne probationum genus intentionem suam adiuuare: quod si specialiter ad aliquod capitulum dilatio concessa sit[q], nihil obstat quin ad alia capitula plures dentur: quod seruandum non est, ubi generalis dilatio sit semel data, uel

l. insulę. de iud.

m l. j. C. de dil.

n l. cũ in lõgi. C. de lõ. itẽ. præf.

o 6. q. ij. scito te.

p l. j. C. de dil.

q l. fi. vbi Alexan. de fer.

etiam ſpecialis: ratione enim eius ſpeciei, ſecũda dari nõ
f l. oratiõe. de fer. debet[r], atq; ita oratione diui Marci cauetur. Vtilitatis tamẽ cauſa receptum eſt, ut etiam ſecunda dari cauſa cognita poßit: ut ſi ſub ſacramenti religione allegetur aliquid inopinatum emerſiſſe, uel impedimentum affuiſſe[s],
f d.l.ſ. Sed & propter inſtrumẽta cauſæ dilatio dan difficile erit ſeparare[d]: quæ da eſt: quod Iuriſcõſulſtus hic declarat, ueluti cum pars allegat aliquem de ea re inſtructũ eſſe, & ideo certum terminum cõſtitui petat, intra quem ille ſui copiam facere, adeſſéq; poßit: nam ſi ueriſimile ſit eum eſſe inſtructũ, ut quia allegetur ab eo negotium fuiſſe tractatum, dilatio concedenda erit. Hinc ergo probatur, inſtrumentorũ appellatione etiam teſtes
g l. ſ. de ſi. inſtru. contineri[t], & quidem proprie: & ipſi enim cauſam inſtruunt, unde merito inſtrumenta appellantur. Idemq; in ſcripturis priuatis. Ex cõmuni tamen loquendi uſu aliud eſſe doctores ſentiũt: unde in ſtatutis municipalibus, quæ ſtrictam interpretationem accipere ſolent, ea appellatio-
u Imo. ī rubr. extrà. de ſi. inſtr. ne, de teſtibus, huiuſmodiq; ſcripturis, nõ intelligemus[u]: & ſi publicatis atteſtationibus, iudex dilationem inſtru-
x Alex. d.l. oratione. mentorũ cauſa concedat, de teſtibus, nõ accipietur[x]: quoniam licet ſcripturæ uſq; ad concluſionem cauſæ produci
y c. cũ dilecta. de fi inſtr. poßint[y], teſtes poſt publicationem uon admittuntur[z].
z c. de teſtib. extra de teſtib. d ¶ SEPARARE, Diſtinguere. Cũ enim arbitrio iudicis hoc tributum ſit, qui ex ueriſimilibus coniecturis ſubodoret, an is cuius abſentia allegatur, cauſam inſtruere poßit, perquàm id eſt ualde difficile eſt, certam doctrinam tradere cũ ex qualitate negotij coniecturæ oriũtur,

e ¶ Quæ

e ¶ QVAE enim. interrogatiue legendum hoc modo, Quæ enim propriæ sint instrumenta, propter quæ dilatio danda sit, unde cognoscemus? non autem inde.

f ¶ IN præsentiam. Id est donec sit præsens. Hæc enim est natura præpositionis iunctæ accusatiuo casui, ut cum Virg. dixit, In lucẽq; tu lisset, id est usq; ad lucẽ: quod à Seruio Diomedeq; Grammaticis animaduersum est.

enim c proprie sint instrumẽta propter quæ dilatio danda sic vnde dignoscemus: si in præsentiã persona quæ instruere possit dilatio petatur puta qui actum gessit, licet in seruitute g, vel qui actor fuit constitutus, putem videri instrumẽtorũ causa peti dilationem.

g ¶ IN seruitute. Potest ergo liber homo testimoniũ eius rei perhibere, quam cum seruus esset, uidit: & maior xxv. annis, de eo attestari quod cum minor esset cognouit a: dum tamen proximus pubertati. Sed quoties lex ad substantiam negotij certum testium numerum requirit ut in testamentis, necesse est tunc, cum negotium agatur, esse liberum b. Illud constat, qui impræsentiarũ infamis sit, si testimonium dicat, fidem non facere, etiã earum rerum, quas inculpatas adhuc uiderat c.

a l. excipitur. §. j. ad syl.

b § sed cũ infti. de testa.

c l. iij. §. duæ. de carb.

IDEM LIB. II. DE OFF. PROC. LEX C.

SPecioſas a pſonas accipere debemus, clariſſimas

SPECIOSAS. a ¶ Quatuor esse in iure dignitatũ nomina, recentiores tradiderunt a: Superillustres, ut Senatores, Consules, Patritios, Dictatores: Illustres, ut

a l. j. de offi eius.

Præfectũ prætorio, Præfectũ urbis, Quæstorẽ: Spectabiles, Prætorẽ, Præfectũ uigilũ, & Augustalẽ: Clarißimos, Præsidẽ prouinciæ, & procuratorem Cæsaris. Sed hanc sententiã ipse nunquã probaui, & quadoq; diffusioribus annotationibus ostendi[b], longe & late à uero abesse. Nã & hoc respõso satis apparet, spectabilem, seu personas vtiusque [b] sextus. quod idẽ est, speciosum à clarißimo non differre. Itaq; sciendum est Senatores dignitate clarißimos fuisse [c], quod in iure apertißime uarijs ex locis probatur[d]. & ostendit Lãpridius in Seuero, qui Præfectis prætorij sui eũ tribuisse senatoriã dignitatẽ tradit, ut clarißimi dicerẽtur. Quapropter & in iure Opellius Macrimus, qui priusquã imperaret. Præfectus præt. Scueri fuit, clarißimus appellatur [e]. Et quia ex his Senatoribus aliqui consulari prætoriaq; ornamẽta consequebãtur, uel principis indulgẽtia, uel quia eos magistratus gesserãt omnesq; latum clauum habebãt, speciosi, spectabiles, illustres'ue, propter ornamẽta ipsa proprie sunt dicti. Deligebantur autem forte ex consularibus Proconsules, sicut ex prætorijs Prætores, qui in prouincias populo Romano attributas, cũ potestate mittebãtur. Cæsar uero in prouincias quas suæ curæ reseruauerat Præsides uel legatos mittebat: qui si ex senatu essent, Clarißimi erant, alioquin sola Præfectißmatus dignitate fruebantur[f], Meminit eius rei Amianus Mercellinus lib. xxi. Quæ autem essent consulares prætoriaq; prouinciæ, in calce operis sui Strabo Amasinus refert.

b ¶ VTRIVSQVE. sexus. Fœminæ enim maritorum

b disp. lib. iiij. c. iiij.

c l. fœminæ. de sen.

d l. ij. C. de his qui ven.

e l. j. C. de sen ten. pas.

f l. j. C. de perfect. dig. ib. xij.

rum dignitate illustrantur. g Vnde quæ clarissimo uiro nupta est, etiam ipsa fit clarissima. Addit angelus, fœminam naturalem, si legitimo uiro iuncta sit, effici legitimam h. Quod ita intellexerim, ut eas dignitates consequi possit, quas aliæ legitimo cõcubitu ortæ ex mariti persona habent i.

g l. j. de senat. h §. quod vero. ī authē. quib. mod. nat ēf. sui. i l. si qs. C. de nat. li. in fi.

Item eas, quæ ornamentis c senatorijs vtuntur.

c ¶ ORNAMENTIS, Id est ueste laticlauia. Gerebant enim senatores latum clauum, idq; amplissimi ordinis insigne erat k. Concedebantur etiam alijs consulatoria, alijs prætoria, alijs præfectoria, aliquibus & quæstoria ornamenta. Consularium prætoriorumq; insignia erant, sella curulis, & trabea uestis l. Decernebantur & quibusdã triumphalia ornamenta, ea sunt tunica palmata & toga picta: nam cũ omnia bella principis auspicijs gererentur, legatis prætoribusq; uel ducibus, qui hostes superassent, triumphus decerni non poterat, quia alienis auspicijs uicerant: unde repertum, ut saltem triumphalia ornamenta consequerentur. Concessit tamen Belisario Iustinianus, ut de Parthis triumpharet: quanuis non suis auspicijs uicisset.

k l. si rufinus. C. de testam. l l fina. C. vt dig. ord.

MODEST. LIB. VIII. DIFFERENT.

LEX CI.

INter stuprum & adulterium a hoc interesse quidam putant, quod adulterium est uoluntaria corporum iniuria, stuprum uero in uirgine, uel uidua, uel quolibet alio casu, quæ corpore quæstum non faciat. In puero quoque perpetrari stuprũ, alibi traditur a. Horum crimnum

¶ Adulteriũ proprie in nupta cõmittitur, stuprũ in uidua, uel uirgine, seu qualibet alia muliere quæ corpore quæstum non faciat. In puero quoque perpetrari stuprũ, alibi traditur a. Horum crimnum

a l. stuprũ. §. j. de adul.

uariæ pœnæ constitutæ sunt. In adulteros gladius [b], nisi quod nobiliores deportantur [c]. Mulier hodie in monasterium detruditur. Stupratores uirginũ uel uiduarũ ex lege Iulia coërtione corporali[d], ut fustium, flagellorum, plumbatarũ, uerberibus, relegationeq; affliguntur. Honestioris ordinis uiri, dimidia parte bonorum multantur. extra ordinem tamen solent omnes extremo supplicio afficiri[e]. Hodie iure canonico qui uirginis florẽ delibat, uel ipse eam in uxorẽ accipere, uel dotẽ, qua cum alij nubat, præstare compellitur[f]. At cum uir nubit in fœminã uiris porrecturam, armãtur iura gladio[g], notaturq; ipso iure uterq; infamia. Quapropter ex facto responsum est, etiã priusquã accusati sint, si moriãtur, ab eis cõditũ testamentum non ualere. Hos enim improbos & intestabiles lex appellat, quod Platus ciuis meus eleganter disputauit[h]. Sanè hinc apparet, tã adulteriũ quàm stuprum lege Iulia puniri, quo fit ut ex huiusmodi dãnato coitu nati paterni bonorũ bonorũ sint incapaces[i], quippe hoc nec ali quidem leges Quiritium iubent. Quæ pœna excipiuntur hi qui proprie naturales sunt, uidelicet ex concubina domi retẽta, uxoria quadã honestate. His addẽdi & spurij sunt[k] quos ex meretrice suscepimus. Sed & si ex pedisequa cliẽtá ue aliqua uiliore orti sint, idẽ iuris uidetur[l]: has enim propter utilitatem constat legum laqueis non innodari[m]. Sed quid in dubio præsumemus, an capacem, an incapacem filium? Et à Baldo responsum est[n] non censeri naturales in dubio filios, quia ad licitum concubinatum multa requiruntur, quæ raro in unum conueniunt[o]. Idẽ anno tauit, si quẽ instituam tanquam filium certæ mulieris, & probe

b l. quãuis. C. de adul.
c l. clau. de his quib. ut id.
d §. ij. insti. de pub. iud.
e l. j. in fin. de extraor. cr.
f c. j. de adult.
g l. cũ uir. C. de adul.
h In consiliis Barb l. uit. in. j.
i auth. ex complexu C. de incest. nup.
k l. si ea. C. de adul.
l l. quæ adulteriũ. C. eo.
m Salic. d. authẽ ex complexu.
n consil. 262. in. j.
o l. iij. de lib. & posth.

probetur ex me ortum, incapacem præsumi. Ego edictum ad testamenti factionem pertinens prohibitorium esse scio[p], & ideo quemlibet capacem esse qui non probetur incapax: quãobrem alio non constituto, putarem hunc admittendum, idq; benignius est

p l. si quis. de test.

[b] ¶ INDIFFERENTER. Alibi lex[q], Græce καταχρηστικώτερον appellat, ideſt abusiuus, unde colligatur, in constitutione pœnali uerba etiã per summũ abusum accipi, quando ex ipsius lectione constat, eius autorẽ indifferenter, & promiscue ea uoce uti solitum, tanquam propria.

q l. inter liberas. §. ult. de adul.

rium in nuptam, stuprũ in viduam committit. Sed lex Iulia de adulteriis, hoc verbo indifferenter [b] utitur.

& Diuortium [c] inter virũ & uxorem fieri dicitur, re-

c ¶ §. DIVORTIVM. Diuortium proprie in coniugibus est, Repudium sponsæ mittitur. Hodie iure pontificio neutrum permittitur, sed solum separatio ex certis causis: nec interim licet aliã ducere, etiã si separationi uxor causam dederit: ueluti si ipsa adulterium commisit, uel impietatis in deum, quam hæresim uocant, sit rea. Aliter tamẽ aliqui ex antiquis patribus olim obseruauere, inter quos Ambrosius, qui ex iusta causa marito ius facit diuertendi, atque aliam ducendi: non enim hos homo separat, sed Deus, quando ita optimis antistitibus propter malos fœminæ mores uidetur: quod & late disputat ERASMVS in priorem Pauli ad Corinthios epistolam[r] nec est uerisimile, Iustinianum pijssimum imperatorem hunc tractatum non fuisse de iure ciuili amputaturum, si

r 1. ad corin. cap. 7.

paßim tempestate sua pontificius ille canon obseruatus fuisset: ut fortè credendum sit, licere põtifici eos canones tollere, & ius Romanum obseruari permittere, si uelit. Nam & hodie filiusfamilias eo iure etiam patre reclamante, matrimonium contrahere potest, cum tamen ius ciuile aduersetur, &

Euaristus Rom. ponti. in uetustißimis decretis[s], unde pleraq; Gratianus compilauit, illud expreßim approbet.

pudium vero sponsæ[d] remitti videtur: quod & in vxoris personam non absurde cadit. ¶ Verum[e] est, morbum esse temporalem corporis imbecillitatem, vitium vero perpetuum corporis impedimentum:

[s] §. i. in fi. de nup.

d ¶ SPONSAE. Vxorem tamen repudiari etiam alibi legitur[t] sicut etiam aliquando diuortium dicitur, cum de facto tantum matrimoniũ fuit[u], Res enim quandoq; legitimi actus appellationem sortiuntur quamuis de facto solum tenuerint: unde supra annotaui posse dici eum emisse, qui de facto emit.

[t] l. fi qua. supra de rit. nup.

[u] l. quod seruius. de condi. ob tur.

e ¶ §. VERVM. Varia inter antiquos fuit opinio, quid inter se morbus, & uitium differrent: & Modestinus hic morbum temporalem, uitium perpetuũ dixit, cui sententiæ etiam Nonius Marcellus accedit: at Sabinus uitiũ generalius nomen esse definiuit[x], quod etiam ad animum referatur, sed & balbũ uitiosum esse, non morbosum. Vlpianus pro eodem accipi uitium & morbũ ait, quamuis in æditto ædilium curulium tollendæ dubitationis causa bis κατὰ τὸ αὐτὸ idem dictum sit. M. Cicero morbum totius corporis corruptionem existimauit, ægrotationem

[x] l. §. sed sciẽdũ de ædil. edic.

nem si imbecillitas accedat, uitium cum partes corporis inter se dißident, ut distortio membrorũ, & deformitas. Extat Comi antiquum monumentum hac inscriptione,

Morborum uitia & uitæ mala maxima fugi,
Nunc careo pœnis, pace fruor placida.

Huius Iurisconsultorum

veluti si luscus[f] sit, nam & luscus vtiq; vitiosus est. controuersiæ etiam A. Gellius libro noctium atticarum 1111. capitulo 11. meminit.

f ¶ LVSCVS. Qualis fuit Annibal, Sertorius, Philippus Antigonus, omnes optimi imperatores, cũ tamẽ uno culi & coclites essent. Sanè oculorum uitia sic declarat Vlpianus[a]. Sed & μίωπα morbosum est constat, idem ubi homo neque matutino tempore neque uespertino uidet, quod genus morbi Græci uocant νυκταλωπίαμ, eluescationẽ eam esse quidam putant, ubi homo lumine adhibito nihil uidet: hæc ille in correctis exemplaribus. Sunt Miopes, quasi minus uidẽtes dicas: cuius uocis etiã apud Nonium est mentio. Nyctalopes uero Latini luscios uocant. Festo autore, Horum duplex species, alij interdiu uidẽt, noctu nihil, quorũ Paulus Aegin. Alexãder libr. 1. Celsus v 1. memimere: sed & Plinius horum nocturnas cæcitudines commemorat. Alij parum interdiu uident, uespere aut noctu acie acutiore sunt, ut Galenus in Isagoge sua testatur, horum quoque Plinius aciem uespertinam appellat. Vtrunq; id malum breuiter & eleganter Iurisconsultus diffinit, licet imperitis ansam calumniãdi dederit, non nyctalopa, sed cæcum ab

a 1 idem of. de ædil. edic.

eo describi cauillantibus.

b l.j.supra eo. g ¶ §. SERVIS. Satis supra perstrinximus[b], quando masculinum concipiat fœmininũ, ostẽdimusq; per extensionem cõmuni usu approbatã, ex Baldi sententia, id fieri. At hoc responso uidetur potius ex proprietate sermonis esse[c], dum nomen id

c l seruis. de leg.iij. cõmune appellat, et ita ¶ Seruis g legati, etiam analiqui annotarunt. Interpretaturq; Angelus quasi commune nomen commune esse nomẽ in

d Ange.l. qui cũq. C. de ser.fug. substãtia[d], licet non ita sit in prolatione sermonis. Ipse arbitror etiã in prolatione esse commune. Serua enim datiuum habet pluralem seruis sicut seruus: unde meritò ex proprietate sermonis etiam ancillas continet, non ex ea regula, quod masculinum concipiat fœmininum: sed ex alia quæ habet, uerba

e l.j. de ale. iuf. generaliter accipienda, quatenus ex ui sermonis inferre possum[e]. Et quod de seruis dicitur, idẽ de dictione filijs dicendũ est: ueteres enim nõ filiabus solũ, sed etiã filijs fœminino genere protulisse cõstat. Ego cũ ius dicerẽ & in testamẽto patris cõditione filio apposita, si sine filijs decessisset, aliqui de masculis tantũ intelligendũ putarent, quibusdam cõiecturis, quod uidelicet propriã filiã testator excluserat, & quod ex lege municipali masculi fœminis præferentur, consului quàm plurimos notæ prudentiæ patres familiàs, an si ipsi illis uerbis testarentur, decedente filio neptem suam excludi uellent: negauerunt omnes & huiusmodi sermone, de utroq; sexu sẽ cõmuniter intelligere profeßi sunt, scrupulosam recẽtiorum interpre

terpretationem omnes uno ore damnantes.

DEROGATVR. ¶ Ferebãtur leges per populi rogationem, quia Quirites uel à Consulibus, uel à Tribunis rogabantur, uellẽt, iuberent'ne quid fieri: qui si sciuissent, id est, confirmassent, lata, sancitaq; lex erat. Quæ & alio nomine rogatio dici potest. Vnde & adoptionis species est arrogatio, quia ut A. Gellius scribit, non nisi lege lata, & per populi rogationem fieri poterat: hodie uero rescripto principis opus est [a], postquàm Popu. Roma. omne imperium in Augustum trãstulit: quanuis hac in re aliter alij sentiant [b]. Eadẽ ratione dicitur derogatio, per quam aliquid diminuitur de ui & effectu rogationis, id est legis: sicut abrogatio, cum tota penitus tollitur, ut etiam in II. Rhetoricorum M. Ciceronis declarat Victorinus.

a l.j. de mend.

b l.ij. de adop.

IDEM LIB. VII. REGVLARVM. LEX CII.

DErogatur legi, aut abrogatur. Derogatur legi, cũ pars detrahit, abrogatur legi cũ prorsus tollitur.

IDEM. LIB. VIII. REGVLARVM. LEX CIII.

LIcet capitalis, latine loquẽtibus, omnis causa

LICET. a ¶ Capitalis causa quælibet intelligitur, quæ ad existimationẽ refertur: sed si pœnã capitalẽ dicimus, de ea intelligimus, cũ uita, libertas uel ciuitas perditur [a]. Corruptus aũt est codex, in aliquibus enim legitur, nõ tamen, in alijs deest negatio: sed omnino legendũ est, pœnæ tñ. Hinc argumẽtũ colligitur, si in lege municipali

a l.ij. de publ. iud. l.ij. de pœn.

pœna

pœna capitalis, seu capitis simpliciter constituitur, non omnino de morte intelligendum, sed ut in pœnis mitiora
b glo.l.j.C.ne man. christ. sequamur exilium irrogandũ[b]. Fuere & qui solam infamiæ notã sufficere existimauerunt: unde traditũ est sicut beneficiarius cliens domini uitam pro uiribus tueri debet, alioquin beneficio priuatur, ita etiam existimationem:
c l. iusta. de ma. vind. quoniam famæ periculũ uitæ æquiparatur[c]. Sed & cum
d c.j. de homicid. sacerdoti capitale supplicium decernitur excommunicationis plerique intellexerunt[d]. Verum hæc ego iure consistere non arbitror: capitalis enim causa, de infamia, uel relegatione non nisi improprie accipitur, ut interpretes omnes huius responsi argumento tradiderunt. At in inferendis pœnis etiam sermonis proprietas maxime obseruatur[e]. Quod si delictum ita atrox sit, ut iure communi
e l. cũ lege. de testa. summo supplicio emendetur, nõ est credendum, legis municipalis autores, aliter capitalem pœnã accepisse, quàm
f Imol. d.l.ij. mortis[f]. Quod etiam fatendum est, quoties eo iure exiliũ nulli facinori pro pœna additur: nec enim de eo actũ uerisimile est, præsertim cum uulgaris loquendi usus hodie pœnam capitalem tantum intelligat, cum amputatur caput. Et ideo Iurisconsultus hic ex Latino sermone latam illam significationem causæ capitali tribuit, non autẽ ex eo quo uulgares & idiotæ utuntur. Sed an membri amputatio pœna capitalis sit[g]? Et non esse receptum est, nisi
g l. qui man°. supra. de testa. fortè craßiore significatione id nomen accipiamus: non
h l. nullam. C. de infa. enim membrum amputari potest, quin reus existimationis suæ detrimentum patiatur[h]. Iure autem ueteri huiusmodi pœna non inferebatur, sed hodie in quibusdam casibus, ex constitutionibus indicta est[i].
i l. ij. C. de seruis. fug.

Mor

b ¶ MORTIS. A principio urbis conditæ, pro delictis grauioribus pœna mortis reis ingerebatur: uerberibus enim à lictoribus affecti necabantur, uel arbori infelici suspẽdebantur. Verum M. Portius Cato legem tulit ne quis ciuis Romanus uerberibus necaretur, sed ex delicto in exelium mitteretur. Solebant tamen Senatores ex magna causa, more maiorum, id est eorum qui ante legem Portiam uixere, reos punire: ut in L. Catilinæ collegas obseruatũ fuisse Sallustius tradit. Imperatoribus quoq; quoniam legibus soluti essent, ad necem ciuem Romanum cõdemnare permissum erat, ut in Augusto Dion est autor. In exteros autẽ, raro quo quæ pœna mortis constituta fuit, sed damnatio in metallum, uel in insulam, sufficere uisa est: aliquis enim eorũ usus erat, cum opus facere compellerentur, & tamen merita pœna afficiebantur. Siquidem ut C. Cæsar apud Sallustium inquit: In luctu & miserijs, mors erumnarum requies, non crutiatus est. At hodie in pœnis mera carnificina est, & per leges municipales uel strãgulantur, uel decollantur, uel exuruntur, uel mutilantur rei: qui si in opus publicum damnarentur, & perpetuã pœnam subirent, idcircoq; acriorem, & maiori cæteris exemplo essent, publiceq; utilitatẽ aliquam afferrent, ut negari non possit, ut in plerisq; alijs rebus, sic hac quoque in parte ab anti

ixi stimatiõis, videatur, pœnæ tamen appelletio capitis, uel mortis[b], uel amissio nis ciuitatis, intelligẽda est.

MODEST. LIB. I. EXCVSAT. LEX CIIII.

ab antiquis recentiores legum latores superari.

NATORVM. C. Herennius Modestinus libros de excusationibus sex conscripsit, & hos quidem Græco sermone, quorum bonam partem in digestis Iustinianus referri iussit, leguntuŕq; hodie inde excepta pleraq; libro. XXVII.

Sed ab indocto aliquo in Latinum sermonem translata: in eorum ii. id responsum habetur, quod sub hunc titulum Tribonianus collocauit. Τῶν τέκνων πρόσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐκγόνους ἐκτείνεται. *Verisimile autem est à Burgaro Latinitatem consequutum fuisse, eo quo in præsentia legitur modo. Sanè hinc notandum est, per extensionem filios nepotes appellari, ideḿq; in Græco sermone esse, ut hinc argumentum sit, etiam in nostro uulgari idiomate idem obseruandum. Qua ratione, si in uiri imperiti testamento mentio liberorum, quæ latior est quàm filiorum, reperiatur, putarim secundum iuris distinctionem intelligi, quod & Bartolus probat; uerisimile enim est tabularium eius emphaseos uerba latine scripsisse, cuius fuerant uulgaria ab illiterato prolata. Sed an quod de natorum appellatione hic dicitur locum sibi uendicet etiam, cum de prognatis, seu progenitis fit mentio? Et horum appellatione proprie nepotes contineri magis crediderim, propositio enim hoc inducere uidetur. Sicut cum pronurum, pronepotem, prosoeerum dicimus: nam & progenitores, pro quibuscunq;*

Ἕκτων τέκνων πρόσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐκγόνους ἐκτείνεται. Natorũ appellatio & ad nepotes extenditur

ascen

ascendentibus accipiuntur.

MODESTINVS. *Solent testatores uestiarium, uel alimenta libertis, libertabusq; suis legare: quæritur potuit, an liberti libertorum intelligerentur? & hic traditur non contineri, quod dubium non est, nisi cum testator eos quoque libertos suos consueuisset appellare: quæ cõsuetudo uel ex patris familiãs epistolis, etiam nuntiatiue prolatis uerbis, probari potest*[a]: *ut si scriptum sit,* ΡΩΦΙΝΩ ΜΑΡΤΙΑΛΩ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩ. *hincq; argumentũ sumitur, socij mei sociũ, non esse sociũ meum*[b]. *Itemq;, inimici mei amicum, mihi inimicum non esse, nisi in perniciem meam uinculo amicitiæ sese coniunxerint*[c], *simulq; cõspirauerint. Qua ratione & clientis mei cliẽs, clientulus mihi non est. Si tamen beneficiarij fundi, quem à me quis in fidem acceperit*[d], *causa aliquem clientem acquisiuerit, potest ille* ΠΑΧΥΜΕΣΤΕΡΟΝ *cliens meus dici: sicut colonus meus appellari potest, is qui à colono meo in re mea ius conductionis accepit*[e]. *Quod & in secundo emphyteuta dicendum uidetur, & hoc ex lata interpretatione. Qua ratione subditi alicui purpurato regio, in quem Rex omne suum ius penitus transtulit. Regis subditi proprie non dicuntur*[f]: *improprie uero secus est. Quarũ decisionum eam esse rationem arbitror, quod uerba de eo quod prius est proprie accipiuntur non de eo*

IDEM LIBRO. XII. RESPONSORVM.

LEX CV.

MOdestinus respõdit, his uerbis, libertis libertabusq; meis, libertum libertæ testatoris nõ cõtineri.

a l. alimẽta. de alim. leg.

b l. socij. infra tit. j.

c glo. l. j. §. cũ patron⁹. de off. præfec.

d gl. 8 r. disti. legitur.

e Bald. l. j. C. cõ. de leg.

f Mod. d. l. socij.

de eo quod posterius, per quæ aliam personã assumunt[g].

g l.j.q liberis. §.j.de vul.

DIMISSORIAE. a ¶ Apostoli dicũtur nũtij ἀπὸ τοῦ ἀποστελλειν, quod est remittere. Sũt & de Lẽborum genere naues quædam Demostheni. Significant etiã in iure dimissorias literas. Cũ enim à sententia iudicis appellatur, debet is qui appellat instãter ab eo petere huiusmodi literas, quibus secundus iudex de causa instrui possit, teneturq; is à quo petiti sint eos apostolos dare: qui si appellationi detulit, dimissorij dicuntur[a]: si non detulit, refutatorij. Omnes autem obsequij aduersus superiorem testimonium præstant: unde & si dubitetur, an deferendum sit, dari debent[b], et ideo reuerẽtiales quibusdam appellantur. Sanè qui apostolos nõ petit, appellationi renũtiare intelligitur[c]. Idem si in termino, quem sibi iudex eorum accipiendorũ causa statuerit, nõ cõpareat. Succurri tamen in his casibus rusticitati quidã existimauerunt, nec enim omnes hanc iuris obseruationem nouerunt, sed id ego affirmare non ausim[d].

a l.fi.C.de ap.

b c.j.de appe. in.6.

c Cle.quãuis. de app.

d Guid. pap. quæ. 436. iij.col.

ASSIGNARE, Velleio Rufo & Hostorio Scapulacoss.

IDEM LIBRO I. DE PRAESCRI.

LEX CVI.

DImissoriæ literæ dicũtur, quæ vulgò dicuntur apstoli[a]: dimissoriæ autem dicte sunt quod per eas causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur.

IDEM LIB. III. PANDECTA.

LEX CVII.

ASsignare libertum, est hoc testari, cuius ex liberis libertũ eum esse velit.

Iacoss. Senatusconsulto concessum est patri plures liberos habenti, cui filiorum uelit libertos suos assignare[a]: *& licet huiusmodi assignatio neq; legati, neq; fidei cõmissi uim habeat, quæritur tamen ius patronatus ei filio, cui fuit assignatum.* †*Sanè uerbũ assignare ambiguũ est, & ad translationem dominij referri potest*[b] *& ad solam pignoris uel custodiæ cõcessionem*[c]. *Quapropter causa assignationis obseruari debet: si enim translationi dominij sufficit, eũ qui assignauit dedisse interpretabimur, si non sufficit, solam custodiam cõmisisse*[d]. *Quod et in dubio recipiendũ est, ne donatio præsumatur: & ita Barto. & plerique omnes declarant*[e].

a l.j. de assig. lib.

b l.iiij. de eui.

c l.j. §. antep. supra de vẽ. in pos.

d l. cum pater §. pluribus. de leg. ij.

e Bart. l. si cõstit. sol. mat

1 ☞ Debitorem quomodo strictè accipiamns.
2 Qui sub conditione vel in diem debet, proprié debitor non est.
3 An is, cui promissum fuit non petere per certum tempus, sit debitor.
4 Lex à tutela debitorem generaliter reijciens, quomodo accipienda.
Ibid. Si constitutum sit, ne debitor vectigalia redimat, de quo debitore accipiendum.

IDEM LIB. IIII. PANDECT.

LEX CVIII.

DEbitor[a] intelligitur, is, à quo inuito exi

DEBITOR. *a* ¶ *Suprà declarauimus quo significatu accipiẽdus sit creditor, & quo debitor lat*

a l. creditores. l. cõditionalis.

1 *tioremq; harũ uocum expositionẽ ostendimus*†: *hic Iu*
2 *risconsultus nos admonet, quomodo strictè debitorẽ acci*
piemus: ut is sit, à quo inuito exigere possimus. † *Qua*

ex diffinitione apparet, eum qui sub cõditione uel in diẽ debeat, propriè debitorẽ nõ essẽ, postquã autem condi-
3 tio euenerit, retro fingitur uerè debitorem fuisse. † Sed
b l. creditor. supra eo. an is cui promissum fuit non petere per certum tempus
c Iaſ. l. j. in fin. ſi cer. peta. sit debitor? Interim enim exigi pecunia ab eo nequit[b]:
d l. is cui. supra de acti. & similem eũ illi crediderim, qui in diẽ debet. † Colligitur autẽ
4 hinc argumentũ, si lex à tutela debitorem generaliter reijciat: si itẽ
e Areti. l si fideiussor. de leg j. constitutum sit, ne debitor uectigalia redimere posſit, eum contineri, qui proprie sit debitor, nõ autẽ conditionalem, uel qui in diem
f l. fideicõ. §. si rẽ. de lega. iij. debeat[c]. Sed hæc mihi sententia nõ placet, ratio enim huiusmodi legum est, ut magis consultum sit Reipublicæ uel pupillo, unde cum conditio ad tempus promißionis retrotrahatur[d], posſet Reſpublica uel pupillus à priore creditore excludi: large igitur debitoris nomen erit accipiẽdum, cum par ratio utroque in caſu hoc ſuadeat[e].

b ¶ EXIGI. Id est ab initio extorqueri: hæc enim huius est uerbi ſignificatio, ut Accurſius probat[f].

a l. proprie. de poſ.

gi[b] pecunia poteſt.

IDEM LIB. VI. PANDECTA.

LEX CIX.

SEqueſter dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua cõtrouerſia est depoſuerunt: dictus ab eo quod occurrenti, aut quaſi ſequenti eos qui contendunt, committitur.

SVMMARVM.

1 ☞ Sequeſter quis dicatur á Modeſtino I.C.
2 Modeſtinus taxatur in dictione Sequeſter.

Occur-

3 Occurrere & sequi quomodo differant.
4 Sequestres à depositarijs differunt.
5 Quæ actio aduersus sequestrum detur.

a l.propriè.d e pos.

1 SEQVESTER.† *Sequestrum hîc dici proditum est quasi occurrentem cõtrouersiæ, sequentemq; litigatores. Lauinius tamen in libro quem scripsit de uerbis sordidis, sequestrum dici mauult, quod eius utraq; pars fidem sequatur: idq; etiam A. Gellius libro* XX. *probat*
2 *& mihi displicet.† Etymologia enim, à Iurisconsulto hic tradita, subdura est, in quem & illud intorqueri potest, quod occurrere & sequi pro similibus accipit,*
3 *cum penitus sint diuersa.† Occurrit qui aduersum ten-*
4 *dit, sequitur qui post uenit.† In hoc autem differunt*[a] *Sequestres à Depositarijs, quod illi plurimum partium se medios gerunt, hi etiam ab uno deliguntur: hincq; apparet errare magistratus, qui sub prætextu, ut iurgijs & seditionibus obuiam eant, fructus penes alterũ partium sequestro deponunt: debet enim sequester esse medius, non ex collitigatoribus eligi*[b]*. Quod si iudex uereatur ne fructus rei controuersæ dissipentur, non eos sequestro tradere, sed describere simpliciter de-*
5 *bet, ut finita lite uictori consultum sit*[c]*.† Sed quæ actio aduersus sequestrem competit? Et nemo dubitat, depositi actionem sequestrariam*[d]*. Addunt quidam etiam præscriptis uerbis agi posse, ut aduersus eum, qui quos sponsionis causa anulos accepit, reddere negat*[e]*. Sed hic sequester non est, nec enim*

b Bald.c.j.de seq.possi.

c l.penul.§.ex quadrã. de doli except.

d l.&apud.l.si in actia.dep.

e l.si rẽ. in fi. de præscri. verb.

ab utraque parte anulus depositus fuit, nec de eo ulla erat controuersia.

e l. fi tẽ. in fi. de præscri. verb.

1 ☞ Bonæ fidei possessor fructus lucratur, & longo tempore præscribit.

2 Quis sit bonæ fidei possessor.

3 Etiam iniusta & fatua causa officit, ne possessor censeatur esse malæ fidei, & ut lucretur fructus.

4 Bona fides regulariter præsumitur, quod & exemplis ostenditur.

5 Bona fides an in eo præsumatur, qui nullum habet titulum.

6 Quoties possessioni ius ciuile resistit, bona fides non præsumitur.

IDEM LIBRO V. PANDECTA.

LEX CX.

BOnæ fidei emptor esse videtur, qui ignorauit eam rem alienam esse, aut eum qui vendiderit puta-

a l. si furt. §. j. de vsuca.

BONAE FIDEI. *Multũ interest scire, quando quis bonæ fidei possessor sit.* † *Is enim & fructus lucratẽ & longo tẽpore præscribit*[a]. *Hic autẽ Iurisconsultus,* † 2 *eũ esse bonæ fidei ostẽdit, qui titulũ habet, seu ab eo quẽ dñm arbitratur, seu ab eo quẽ dñi procuratorẽ, aut tutorẽ existimat*[b]. *Quod si credulitati illi suæ iniusta fatuaue aliqua causa ansam dederit, nihilominꝰ fructus lucrabitur*[c]: *quoniam ut eos suos faciat, sufficit si dolo careat.*

b l. q cũq; in fi. de publici.

c l. igitur. §. potest. de li. cau.

d l. sed & si. §. scire. de pet. hære. Bart.

3 † *Huiusmodi autem causa, licet in bona fide possessorem nõ cõstituat, efficit tamen ne malæ fidei uideatur*[d], *idq; satis est, & fructuum acquisitioni, & longissimæ præscriptioni*[e]: *itẽq; ei possessioni, de qua summariæ litis*

tis instruēdæ causa solet tractari[f]. At usucapioni, & x. uel x x. annorū præscriptioni nō sufficit[g]: hæc enim nō 4 nisi bonæ fidei possessorem adiuuāt. † Præsumitur autē regulariter bona fides[h], etiā in eo, qui iuris errore lapsus sit, nisi cōtractui lex specialiter resistat ueluti cum cēsitorum uēditio absq; agro cui ascripti sunt, celebratur[i]. Idem si in iure naturali, uel quasi naturali, uel etiā in ciuili iure uerisimilibus omnibus explorato, euidentissimoq; erretur[k]: atq; ita plerisq; uisum est. Sed & qui domino contradicente emit, malæ est fidei[l] & qui dolo uenditorem pellexit[m], quiq; ab eo emit, quem uendendi 5 ius non habere sciebat[n]. † Sed an bona fides in eo præsumatur, qui nullum habet titulum? Et nisi de possessore antiquiore constet, præsumi receptum est[o]. Quod uerum arbitror, si is persuasum habet ad se rem pertinuisse, alioquin quod suū nō est, scire debet ad alios spectare P. † Cæterum & quoties possessioni ius cōmune resistit, bona fides non præsumitur. Quapropter qui ius seruitutis præscripsisse asseritur, bonam fidem probare debet, cum pro cuiusque rei libertate regulariter præsumamus[r].

uel x x. annorū præscriptioni nō sufficit[g]: hæc enim nō 4 nisi bonæ fidei possessorem adiuuāt. † Præsumitur autē regulariter bona fides[h], etiā in eo, qui iuris errore lapsus sit, nisi cōtractui lex specialiter resistat ueluti cum cēsitorum uēditio absq; agro cui ascripti sunt, celebratur[i]. Idem si in iure naturali, uel quasi naturali, uel etiā in ciuili iure uerisimilibus omnibus explorato, euidentissimoq; erretur[k]: atq; ita plerisq; uisum est. Sed & qui domino contradicente emit, malæ est fidei[l] & qui dolo uenditorem pellexit[m], quiq; ab eo emit, quem uendendi 5 ius non habere sciebat[n]. † Sed an bona fides in eo præsumatur, qui nullum habet titulum? Et nisi de possessore antiquiore constet, præsumi receptum est[o]. Quod uerum arbitror, si is persuasum habet ad se rem pertinuisse, alioquin quod suū nō est, scire debet ad alios spectare P. † Cæterum & quoties possessioni ius cōmune resistit, bona fides non præsumitur. Quapropter qui ius seruitutis præscripsisse asserit, bonam fidem probare debet, cum pro cuiusque rei libertate regulariter præsumamus[r].

5 Principes, duces, pontifices, non habere absolutam potestatem in subditos.
6 Ius Italicum à prouincialibus iure distingui.
7 Libertæ seu francæ ciuitates in Germania solæ antiquam libertatem obtinent.

1 CENSERE.†

Censere proprie est sententiam suam exponere[a], *& constituere. Solebant autem à Consulibus Senatores interrogari, quid fieri placeret: Populus uero Romanus, uel let iuberet ne. Quapro*

a l. item. §. pridie. pe peti. hære.

2 *pter* † *senatum censuisse, populum iussisse, recte dicimus. Hocq; loquendi modo plena sunt antiquorum autorum uolumina:*

3 *quãuis & † censere sit præcipere, quæ enim censuerat*

§. S. consul. instit. de iur. nat.

4 *senatus, obseruanda omnino erãt*[b]. *Hinc & † censores dicti, qui quinto quoque anno de ciuium moribus iudicarent, præsentis transactæ uitæ rationem perquirerent, indignos honoribus abdicarent, famosos notarent, publica locarent, censum ciuium peragerent, per quam necessarius recte institutis urbibus magistratus, qui tamen hodie nusquam est, cum ea quæ ad auaritiam pecuniarumq; æruscationem pertinent, officia mirum in modum coaluerint, ubiq; laqueos tendentibus Satrapis, allucinãtibus Theologis, adulantibus Iurisconsultis, persuadentibusq; omnia principis licere, summamq; eorum*

IABOLEN. LIB. VI. EX CASSIO.

LEX CXI.

CEnsere est cõstituere, & præcipere: vnde & dicere solemus, censeo hoc facias, & senatum aliquid censuisse: inde & cẽsoris nomen videtur tractum.

5 rum & liberam esse potestatem.† Quod certe in Italia uerum non est: Romani enim cæteris Italis fœdere in societatem attractis, in Augustum lege regia nõ nisi ius trnsferre potuerunt, quod ipsi ex fœdere habebant: ut ridiculum sit affirmare Pontificibus, Ducibus, & quos Germanica uoce, Marchiones uocant, absolutam in substitutos potestatẽ cõpetere, quæ nec ipsi Imperatori in Italos competit, unde illi causam habent. Atq; hinc est, quod supra in tra-

IDEM LIB. XI.

LEX. CXII.

LIttus publicũ est eatenus quatenus maxime fluctus exestuat: idem iuris est in lacu, nisi is totus priuatus est.

6 ctatũ de censibus[c], †ius Italicum à prouincialium iure distinguitur: illi in censum uniuersas facultates deferre tenebãtur, & tributũ soluebant. Itali liberi erat, æquoq; c l.j. supra de cens.

7 cum Romanis iure agebant.† Solæ antiquam indolem retinuerunt in Germania ciuitates, quas illi francas uocant: ut enim Imperatoris fastigium libenter agnoscũt, ita tributis se atteri, uiolentia urgeri, tyrannide opprimi non patiuntur.

1 ☞ Quod de littore dicitur, idem in lacu publico locum habet.

2 Lacus publicus quis sit.

3 Lacus, stagnum, fossa, differunt.

1 LITTVS.† Quod de littore maris supra uidimus, producitur per Iurisconsultũ etiã ad lacus, dum tamen priuati nõ sint, sed & si Reipublicæ sit, qui soleat

piſcatoribus locari, ut eſt Traſimenus Peruſij, uidetur priuatorũ naturã ſequi, idq; in alluuiõis tractatu[a]. Bar
2 to. probat. † Publicũ ergo lacum propriè accipiemus,
3 q in uſu publico ſit, & in quo unicuiq; piſcari fas eſt. † Sanè Lacus eſt, qui peretuã habet aquã[b]. Stagnũ qd' tẽ
b l. j. vt in flu. pub. poralẽ, ut ſi hyeme tantum: Foſſa receptaculum eſt aquæ, manu factum. In eo autẽ priuatus lacus à publico differt, quod publicus eatenus publicũ littus habet, quatenus hybernus fluctus maximus exæſtuat, at in priuato id tantum littoris cõſtituitur, quatenus actum eſt[c], & in eius uẽditione tempus cõtractus obſeruamus

IDEM LIB. XIIII. EX CASSIO.

LEX CXIII.

MOrbus ſonticus eſt, quicunq; rei nocet.

c l. rutilia. de cõtra. emp.

1 ☞ Morbus quomodo accipiatur in lege duodecim tabularum, & item morbus ſonticus. & numero. 5.
2 Morbo ſontico impeditus, in ius venire non tenetur
3 Dies fiſſus in iure qualiter intelligatur,
4 Diffundere pro differre.

MORBVS. Lege XII. tabularum qui morbo laborabat, in ius uenire non cogebatur, niſi aduerſarius iumentum illi dediſſet, uel plauſtrum, quo uehere
2 tur. † Accipit autẽ ea lex morbũ, pro aliqua imbecillitate, & inualentia: alioquin ubi uitæ periculum uertitur, morbũ ſonticũ appellat, quaſi maiorẽ, uimq; nocen
a l. ij. 5. ſi quis ĩ iud. ſupra ſi quis caut. di habentẽ, ut Sex. Cæcil. Iuriſconſultus apud A. Gelliũ
2 interpretatur. † Hoc morbo qui affectus erat, neq; in ius uenire, ſed nec procuratorẽ mittere cogebatur[a], ſeno

tentiaq; aduersus eum lata, nullius erat momẽti[b], iubebat enim lex iudicij die esse diffusum, cuius nominis ratione ex Seruio Grammatico in vi. Aeneid. cõmentario colligere licet †. Is in iure diem fissum dici interpretatur, qui partim religiosus, partim factus est. Idem opinor qui & intercisus à Macrobio appellatur. Cum ergo aliqua negocia expedienda erant, quæ propter religionẽ differre oportebat, dies diffindebatur, id est scindebatur in sequẽtem, Meminit huius uocis præter A. Gellium Liuius quoque ab Vrb. cõd. lib. ix. Sed & Horat. lib. ii. sermo. Nihil hic diffindere possum, id est differre, quo minus pro te pronuntiem. Atque ita ipse sentio, licet indiscussum id uerbum Politianus in Miscellaneis cap. xl. reliquerit, idcircoq; non omnes suam in sententiam trahere potuerit †. Sanè Iurisconsultus hìc simpliciter sonticum morbum diffinit, qui cuiq; rei, intellige de qua agitur, nocet. Et ideo nequis in ius ueniat sonticus morbus accipietur, qui grauior est nocetq; ne uenire possit, ut magna febris[c] ne uero mancipium ueneat, sonticus accipietur, perpetuus uel residuus[d]: non enim est ueri simile, emptorem si huiusmodi morbo labo rare seruum sciuisset, fuisse empturum.

b 1. quęsitum de re iudi.

c d. l. quæsitũ

1 Soluendo an quis sit, attenditur, ut solidum creditori suo soluere possit.
2 Soluendo esse dicitur, cuius fideiussor soluendo est.
3 Soluendo est, qui in nominibus æs suum habet.
4 Regula, factum non videri, quod perfectum non est, in quibus procedat.
5 Indiuidua quatuor modis accipi.

1 SOLVENDO. a ¶ †An quis sit soluendo credito
ri suo, hoc attenditur, ut solidum possit soluere.
Quapropter cum lex fulloni aduersus furem actionem
a l. itaque. de fur. det[a] si is fullo domino soluendo sit, nisi possit solidum
dare, concedenda ei non erit actio, ne compellatur do-
minus ex uno iudicio
duo facere: ut uidelicet
cõtra fullonẽ ex locato
agat, et quanto minus
consequetur, aduersus
furem cõdicat, id enim

IDEM LIB. XV.
LEX CXIIII.

SOluẽdo esse nemo in-
telligit, nisi q̃ solidũ[b]

b l. si plures. §. prẽterea. de fideiuss.
ei damnosum esset: sed qui cum duobus contraxit, graue
2 sibi existimare non debet, si contra duos experiendum
c l. nemo dubitat. infra ti. tu. §. erit: qua ratione †ut quis soluendo dicatur, etiam fide-
iussoris facultates ei aggregãdæ erunt[b], satis enim est si
3 per alium soluendo sit[c]. † Sed & qui in nominibus æs
d l. facere. vbi Alexã. sol. mat. suũ habet, soluendo dicitur[d], compelli enim poterit in
e l. a diuo. §. fi. supra de re iudi. executione cõdẽnationis, ut nomina uendat, uel exigat:
f l. tres tutores. in fi. de admi. tut quod intelligendum, si debitores idonei sunt, & bonam
fidem agnoscunt[e]: Sanè is cuius bona uenierunt suspe-
ctus ist tanquam soluendo non sit[f].

4 b ¶ SOLIDVM. †Annotat hinc Accursius, factum
non uideri, quod perfectum non sit[g]: quæ regula in his
5 procedit, quæ indiuidua appellamus[h]. †Ea quatuor mo-
g l. rei. §. fi. supra eod. dis accipi receptum est: natura, ut seruitutes: Volunta-
h Bar. l. græce. §. illud. de fideiusso. te contrahentiũ, ut in eo qui in binos arbitros compro-
miserit, uel binos symphoniacos emerit, non enim ue-
risimile est altero fuisse contentum. Forma, ut in fideius-
sione quæ principali obligatione grauior esse nequit,

aliàs

aliàs penitus uitiatur. Acceßione, ut cũ quis Iudæo fundum cũ colonis Christianis uẽdit, coloni enim à fundo i separari possunt[i]. i. quẽadmodum. C. de agri. lib. xj.

poteſt ſoluere.

IDEM LIB. IIII. EPISTOLARVM.

LEX CXV.

QVæſtio ẽ, fũdusà poſſeſsiõe, uel agro, uel prædio quid diſtet. Fũdus eſt oẽ, quicquid ſolo tenetur. Ager eſt ſpecies fundi, quæ ad vſum dominis cõparatur, Poſſeſsio ab agro Iuris ꝓprietate diſtat: quicquid enim apprehẽdimus cuius proprietas ad nos nõ pertinet, aut nec põtpti nere, hoc poſſeſsionem ap

1 Fundus ager, poſſeſsio, prædium, quomodo inter ſe differant, & num. 3. 4. 5.
2 Fundus tranſlatiuè pro autore accipitur.
6 lege XII. tabul. duplex tãtũ aliẽatiõis ſpecies
7 Per vſucapionem lege XII. tabul. proprietas nõ acquirebatur, ſed iuris autoritate poſſeſſio defẽdebatur.
Ibi. vſucapio dicitur autoritas.
8 valla reprenſus.
9 Poſſeſsionis definitio.
10 Poſſeſsio quare dicatur, vſus à iure ſeparatus.
11 Ex facto ius oritur.

12 Poſſeſsio ſemper eſt facti, ſiue de acquirenda, vel acquiſita, vel amiſſa loquamur.
13 Poſſeſsionis duplex qualitas, naturalis & ciuilis.
14 Ciuilis poſſeſsio ſæpe iuſta, naturalis quãdoq; iniuſta.

1 QVAESTIO. *Declarat Modeſtinus† qdmter ſe differãt quatuor hæc uocabula, fundus, ager, poſſeſsio, prædiũ. Et fũdũ generaliter accipit pro omni eo qd'*
2 *ſolo cõtinetur[a], deducturq; à uerbo fundare: hinc† & μεταφορικῶς fundus pro autore accipitur, ut Feſtus inquit. Sic apud Cicer. in oratiõe pro* CN. *Corn. Fundi po-*

a l. v. C. dep.

puli: & apud Plautum in Trinummo. Fundus potior,
3 id est pes, & fundamentum promissionis †. Ager uero non tam latam habet significationem, sed eum fundum significat, in quo agatur, unde & nomen sumpsit, secundum M. Varronem. Ager ergo est qui colitur, & qui fructuum causa habetur, cum fundus quamlibet soli superficiem etiam incultam, & nulli usui destinatam
4 in qua aliquid fundari possit, significet †. Possessio is est fundus, qui non iure seu mancipatione nobis comparatus est, sed usu & præscriptione quæsitus, ut etiam Festus scribit: & ideo eius proprietas ad nos nō pertinet. Sed & si pertinere non possit, ut quia res sacra, possi-
5 deri tamen potest, possessioq; dicitur. † Prædium tam ad possessionem, quam ad agrum refertur: unde siue quis per mancipationem, uel in iure cessionem, agrum, siue per usum possessionem acquisiuisset, recte suum prædium appellabit. Tradidit autem Modestinus hac differen-
6 rentiam, legem XII. tab. interpretans, † quo iure du-
b Cy.l.j.C.de vsuca.trāsf. plex tantummodo alienationis species erat, quæ per nexum, & quæ per cessionem fiebat[b], ut M. Cicero in
5 Topicis declarat † Per usucapionē uero propietas non acquirebatur, licet iuris autoritate possessor defenderetur. Hinc eodem in opere Tullius usucapionem autoritatem appellat. Autoritas, inquit, usus fundi biennium est, sit ergo & ædium. Idem officiorum lib 1. Aduersus hostem æterna autoritas. In lege quoque Attimia, cuius A. Gellius lib. XVII. meminit, dicebatur, quod subreptum erit, eius rei æterna autoritas esto, id est æternum tempus antequam usucapiatur. Venuleius au-

torita

toritatem ius esse interpretatur, quo autor, id est dominus rem suam uendicare potest: unde amitti, inquit auc toritatem, id est actionem pro euictione[c], placet. Et ita accipiendum hoc responsum ipse arbitror quo sensu ridiculis ipse Valla erit, qui cùm uulgari interpretationi, uir alioqui non uulgaris, adhæsisset, Iurisconsultum nostrũ increpat, Musca planè, quod dicitur, elephantum. Illud non negauerim, in posteriore iuris disciplina, hãc differentiam nõ fuisse observatam, cuius rei nos etiam Accursius admonet.

c l.fi. de euic.

pellamus. Possessio[a] ergo usus est, Ager proprietas loci est Prædiũ utriusque suprascripti generale uocabulũ est: nam & ager & possessio huius appellationis species sunt.

9a† ¶ POSSESSIO. Colligi hinc potest diffinitio possessionis, ut sit usus rei à proprietate uel iure separatus. Hinc usucapio, id est, acquisitio, quæ per usum, hoc est possessionem fit. Aelius quoq; Gallus, cuius responsa frequenter in Digestis citantur[d], possessionem definiuit, esse usum fundi, uel ædificij, atq; ita Festus Pon. refert. Sed & Corn. Fronto: In habente, inquit, onus, in possidẽte usus est. † Idcirco autem à iure dixi seperari possessionẽ, tum ut ostenderem ab eo casu, qui seruitutis species est, differre: tum etiam, ut eos sequerer qui possessionem facti, non iuris esse censuerunt: quod apertissime multis in locis Iurisconsulti attestati sunt[e]. Nec quicquã me mouet, quod etiã ius possessionis aliquãdo legimus: †ex facto enim ius oritur, et ius habere is quoq;, qui ex pigno

d l. nec vtilẽ. C. ex quib. cau. ma.

e d.l. nec vtilẽ l. j. §. j. &. ij. de acq. pos.

f l. fi finita. §. pe. de dam. infe.

pignore prætorio detinet, dicitᵉ: nec idcirco consequēs est contractionem illam esse iuris. Summe autem ridiculi uidentur, qui inter acquisitionem, retentionem, amissionemq; possessionis distinguunt: cum hi actus manifeste ab ipsa possessione differāt. Sicut procreatio, uita, mors hominis, ab homine differunt, nec qui nascendo homo fuit, moriendo est asinus. † Quapropter si cum possessio acquiritur facti est, et acquisitam, & amissam,

f l.si finita. §. pe. de dam. infe.

g l.nemo. C. de acq. pos.

cōsequēs est facti esseᵍ. † Eius possessionis duplex est ratio, seu qualitas: nam cū quis corpore possidet, usumq; rei apprensæ percipit, naturaliter possidere dicitur: quod si uere ipse rei non insistat, neq; usum percipiat, sed per interpretationem legis, ciuiliter quoq; possidet. Quā rōne per fructuarium, & eum qui precario rogauit, possidemus[h]: & licet ipsi naturaliter fundo insistant, tamen proprie non possident, quia nomine nostro

h l.certe. §. de preca.

i l.j.ī fi. supra de oper. no. nun.

sunt in predio[i]. † Ciuilis igitur possessio semper iusta est, quoniam lex interpretationem illam, non nisi iusta ex causa adhibet. At naturalis quandoq; iniusta est, siue quia res prohibita possideri[k], ut liber homo: siue quia persona incapax, ut seruus[l]: siue causa iniusta, ut raptor: siue iure ciuili inualida[m], ut cū pater filio, maritus uxori donat[n]. Et ita ipse sentio, licet alij aliter diffusissimis tractatibus, & à quibusdā recentioribus usq; ad nauseam auctis.

k l.quod seruius. de acquis.

l l.iiij. §. fi. eo. tit.

m d.l.j §. ij.

n l.j. §. dei scitur de vi & vi arma.

1 His verbis, Siquis mihi alius filij filius ue hæres sit, au filia contineatur.

2 In præsumptionum concursu illi adhæremus, quæ uerborum proprietate defenditur

Si con

3 Si constitutum sit, verba testamentorum ad literam accipi debere, relictũ filijs an sit præstandum filiabus.
4 Filijs pro filiabus, in casu datiuo veteres dixere.

QVISQVIS.† *Cùm testator unum ex filijs exhæredem fecisset, alios etiam posthumos hac clausula instituit, quisquis mihi alius filij filius'ue hæres sit dubitatũ fuit, an filia centineretur, & ex proprietate uerbi non contineri Labeo, sed ex mente Proculus existimauit: qua propter si aliquibus coniecturis de contraria mẽte appareat, Labeonis sententia obseruabitur, ueluti cum testator proprijs filiabus exclusis, filiũ instituit, & si sine filijs decesserit Sẽpronium: natis enim filiabus, nõ deficere conditionẽ pleriq; existimauerunt: nam cum proprias filias pater excluserit, ueriſimile est multo fortius noluisse ab hæreditate nepotes reijci. Sed hoc mihi non sufficere uidetur, proprias enim filias propter filij masculi maiorem amorem excluſit, at Sempronium testator non ita amasse existimãdus est, ut neptibus suis prætulerit: efficacior est igitur cõiectura, cum ex lege municipali ab intestato succeden*

IDEM LIB. VII.

LEX CXVI.

QVisquis mihi alius filij filius ve hæres sit, his verbis Labeo ait non videri filiã cõtineri. Proculus cõtra: mihi Labeo videtur verborũ figurã sequi, Proculus mentem testãtis. Respondi, non dubito, quin Labeonis sententia vera non sit.

cedentes masculi fœminas excludunt: uidetur enim testator cum de filijs mentionem fecit eos ad successionem uocasse, quemadmodũ à lege uocãtur: præsumpta enim testatoris mens, per quam masculinum concipit fœminum, illi præsumptioni cedit, qua secundum leges uoluntatem suam quamlibet regere[a], accommodareq; dicimus † & in præsumptionum conflictu illi potius adhæremus, quæ uerborum proprietate defenditur. Cæterum & si constitutum sit uerba testamẽtorum ad literam, & sine interpretatione intelligi debere, quod filijs relictum erit, filiæ non præstabitur, atq; hoc Iasoni[b] uisum est. Sed hac in quæstione id ipse non approbauerim, cum potius credendum sit antiquorum exemplo de fœmina quoq; actum fuisse. † Siquidem Nœuius Plautusq; casu dandi filijs, non filiabus dixerunt, ut Priscianus lib. septimo probat: quapropter satis uidetur ad literã posse accipi de fœminis, ut meritò sententia Labeonis figurã uerborũ cõsiderãtis, nihil nos moueat, cum etiam uis uerborum expositioni huic non refragetur, tametsi ex frequentiore usu fortè aliud sit statuendum. Additur & à plerisq; alia coniectura, ut si in aliqua parte testamenti filiorum masculorum mentionem testator fecisset, quanuis alio in loco simpliciter filios nominet, uideatur semper de masculis tantum, intellexisse, sed id non omnino uerum est, ut infra attingam[c].

a Bast. §. cum ita ad Tre.

b Iaf. l. qui filiab°. de leg. 1.

c infra. l. hetẽnius.

1 ☞ Ad facti speciem adaptata hæc lex.
2 Extensio tex. nostri ad fideiussorem, actionis arbitrariæ nomine intercedentem.

1 NON POTEST. †Finge, decẽ tibi ex sorte debebã sed propter morã meã intererat tua plus accipere, iudex me condẽnauit in sortẽ, an ea soluta, dicar minus soluisse? Et hic traditur non uideri: eius enim quod ex mora debebam, actio nulla tibi cõpetebat, seu totum officio iudicis cõtinebatur, quod lata sentẽtia amplius nõ interponitur[a]. † Idemq; est in fideiussore, qui actionis arbitrariæ nomine intercedit, quod enim propter rei moram ex arbitrio iudex auget, si non soluerit, non tamen minus soluisse uideri potest, cum huius damni causa nulla aduersus eum 3 actio competat[b]. † Sed pone, aliquis fideiußit hoc modo, ex his quæ Titius tibi debet, quãtominus soluet, spõdeo: is Titius miles est, ita quod nisi in eo quod facere potest cõueniri nequit, an fideiussor tenebitur[c]? & puto teneri: aduersus enim Titiũ amplioris summæ actio mero iure competit, licet per exceptionem illi consulatur. Sed & ei cui pignoris retinendi ius est minus solutum uidetur, tametsi actio illi non competat, ut in chirographario[d] creditore, & eo qui sub pignore mutua uit, & nudo pacto cauit de usuris[e].

a l. v. C. dep.

b l. fin. de eo quod cer.

c l. si cum. de re iud.

d l. j. C. etiã ob chirog.

e l. per retent. C. de usur.

IDEM LIB. VIII. EPISTO.

LEX CXVIII.

NOn potest uideri minus soluisse is aduersus quẽ amplioris summæ actio non competit.

1 Nationum, aliæ Romanis subditæ, aliæ fœderatę, aliæ liberæ, aliæ nec hostiles, nec coniunctæ. & nu. 3.

2 Germani semper pro libertate aduersus Romanos pugnarunt

4 Omnes Christianos hodie populum Romanum esse.
5 In bello cum Turcis ius postliminij locum habet, & capti efficiuntur capientium, secus inter Christionos.
6 Capti libertatem hodie non amittunt.
7 Capta bello inter Christiaeos gesto, an fiant capientium.

POMP. LIB. II. AD QV. MVTIVM.

LEX CXVIII.

HOstes hi sūt q nobis, aut q̄bus nos publice bellū decernimus, cæteri latrones, aut prædones sūt,

1 HOSTES. † Nationum aliæ Populo Romano subditæ erant, ut prouinciales: aliæ fœderatæ, quo iure quædā ciuitates & in Asia, & in Hispania, alijsq; puincijs utebantur[a]: sic etiā Aetolos se Romanis iunxisse, T. Liuius libro XXXVIII. est autor: aliæ penitus liberæ, & suis legibus relictæ, nisi quod maiestatem Popu. Roma. cōmuniter obseruare tenebātur, ut Maßilieēses: aliæ hostiles, ut Parthi & Germani: quorū illi propter æmulationem, † hi pro libertate aduersus Romanos semper pugnauerunt: donec tandem Imperium euerterunt Turcæ qui ex perside prouenerant, Orientale, Gothi, Hunni, Vandali, omnes ex Germania, Occidentale: quod tamen Caroli magni auspicijs rursus instauratum est. Aliæ nec hostiles ne aliquo modo illis cōiunctæ[b], ut Scytæ, quos Tartaros uocamus, quiq; Mœotim incolūt. At cum Antonini constitutione omnes qui in orbe Romano[c] erāt, ciues Romani effecti sint. † Sequitur omnes Christianos hodie populum Romanum esse: quo iure excide-
runt, qui in Asia, Africa ue, cæterisq; prouincijs fidem

CHRI

a l.nō dubito. de cap.

2

b l.iiij .§.j. de capt.

c l.in orbe. de stat.hom.

4

CHRISTI non agnoscunt: hi enim Hostes Pop. Romani
5 sunt, & ciuitatis Romanæ ius amiserunt. † Hincq; est, quòd cum Turcis & Sarracenis indictum nobis est bellum: suntq; uicissim iura postliminij, & capti in bello efficiuntur capientium. At inter Christianos aliud est, cum enim ex lege CHRISTI omnes sint fratres[d], quæ inter eos mouentur arma, plusquã ciuilia sunt, unde ius
6 postliminij in his non est[e]. † Hincq; uidemus antiquissima consuetudine introductum, ut capti libertatem nõ amittant, sed præstita uictori pecunia (λύτρον Græci
7 uocant) ueniam recedendi impetrent. † Qua ratione etiam arbitror, capta in huiusmodi bello capientium non fieri: & id præsertim in eo, quod eorum conscientiæ uocamus, licet Theologi, uel ματαιόλογοι potius quidem aliter senserint: nisi ab his capta sint, qui libertatem suam tuentur, & iniuste ab aliquo Tyranno uexantur: unicuique enim iure naturali permittitur defensio, quã nec Christiana lex nobis abstulit: alioquin si duo principes de imperio belligerent, ridiculum est credere permissum esse militibus, alterutrius subditos spoliare, cum eorum nihil interfit, uter regnet: paratiq; sint illi uictoris imperio obsequi, & quod Petrus in priore epistola præcipit, ὑποτάσσεσθε πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ κύριον· εἴτε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι εἴτε ἡγεμόσι ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις.

d xj. q. iij. c. ad mẽsam.
e l. si quis. §. fi. de cap.

SVMMARIVM.

1 ☞ Nomina iuris alia particularia, alia uniuersalia.
2 Vniuersalia tripliciter assumuntur.

3 Hæreditas est iuris,& hæres dicitur,& si nihil sit in hæreditate.

5 Pecuium,dos,patrimonium,vt nomen suum habeat, aliquid requirit.

6 Quæ corporum vniuersalia sunt,vniuersaliter vendicantur,non particulariter:secus in his,quæ iuris communionem habent.

7 Bona deducto ære alieno intelliguntur.

IDEM LIB. III.

LEX LXIX.

HAEREDITATIS.† Nomina iuris alia sunt particularia,ut obligatio seruitutis,dominiũ. Alia uniuersalia†,ea tripliciter assumũtur,aut enim uniuersitas solius facti seu corporum est,ut grex,chorus,familia:aut iuris & facti mixtim,ut peculiũ,dos,patrimoniũ,aut solius iuris,ut hæreditas†ea enim nomen seruat,etiã si nulla corpora hæreditaria sint[a]:idẽq; arbitror si nihil sit in hæreditate. Vnde si quis nec alienũ neq; suũ æs habẽs decedat,poterit se proximus agnatus eius hæredẽ appellare: quãuis in hæreditate nihil omnino sit:†nomen enim hæreditas est iuris,per quod persona defuncti præsentatur,nõ autem facultatũ.† At peculiũ,cũ solius iuris nõ sit,ut nomen suũ habeat,aliquid requirit. Idẽ in dote & patrimonio. In his uniuersalibus propter æs alienum non fit deductio corporũ,unde si seruus debeat dño pluſquam sit in peculio,corpora tamen peculiaria remanent[b]:& si uxor debeat marito propter expensas necessarias in fundo

a l. hæreditas. de peti.hęr.

b l.peculiũ.§. pe de pecu.

HAereditatis appellatio,sine dubio continet& dãnosam hæreditatẽ iuris enim nomẽ est,sicuti

fundo dotali factas plusquã fundus ualeat, remanet tamen ex Pompo. *Vlpianiq; sententia fundus dotalis, licet Scæuola omnino desinere*[c], *Paulus soluta pecunia reuerti in causam dotis*[d], *censuerint. Diminuitur tamen uniuersitas ipsa, licet corpora nõ diminuãtur, censebiturq;*

6 *tanto minus in peculio & dote esse.* † *Sanè quæ corporum uniuersalia sunt, particulariter uẽdicari nequeũt, sed uniuersaliter: ut grex*[e]. *At quæ iuris cõmunionẽ habent, in uniuersum non uendicantur, sed particulariter; quãobrem nec peculiũ neq; dotem uendicamus, sed rem peculiarem, & fundum dotalem*[f].

a ¶ BONORVM *possessio. At qui aliud dicendum ex ui*

7 *uerbi uidebatur*[g], † *cum bona deducto ære alieno intelligantur, nec damnosa esse possint: sed in hac compositione propriam naturam non seruant, cum enim uniuersas facultates bonorum possessione prosequamur, absurdum esset commoda ad nos omnia pertinere, & nulla incommoda*[h].

c l. q dicitur de impens.
d l. si is qui. § j. de iur. do
e l. vẽdicatio. de rei vẽd.
f l. si peculiũ. de pec. leg.
g l. princeps. supra eod.

1 ☞ Verbum legare, stricte & latè accipitur.
2 Verbum legandi, in testamentis obliquum est.
3 Substitutio facta per verbum Lego, est fideicommissaria.
4 Fallit si ex alia partæ testamenti aliud appareat.
5 Facultas testandi ex lege xij. tabularum concessa, quo modo deinde coangustata fuerit. & numero. 7.
6 Libertatem conferendarum ius restrinxit Aelius Sentius, & fusius Caninius.
8 Nemo facere potest, quo minus in testamento suo leges locum habeant: & quomodo hoc debeat accipi.

VERBIS. *In duodecim tabulis lex hæc posita his uerbis fuerat. Is uti legassit (id est legauerit) suæ rei ita ius esto. Quã legẽ Iurisconsultus interpretatur, ut liberam facultatem testatori reliquerit non ad legata solum, sed etiam in hæredis institutione, libertatum datione tutelarum consti*

1 *tutiõe.† Legare enim* bonorum [a] possessio.

uerbũ, licet ex frequentiore usu simpliciter de his, quæ particulariter uerbis directis in testamento relinquuntur, intelligatur: tamẽ latiorem etiã significationem habuit, idemq; est legare, quod decernere, & mandare: unde & delegare dici-

2 *mus.† In testamẽtis tamen, in quibus uerba*

IDEM LIBRO V.

LEX CXX.

VErbis legis XII. tabularum, Is uti legassit rei suæ ita ius esto, latissima potestas tributa videt & hæredis instituẽdi, & legata & libertates dãdi, tutelas quoq; cõstituẽdi. sed interpretatione coangusta tum est, uel legũ, uel auctoritate iura cõstituentium.

secundũ testatorũ consuetudinẽ accipiũtur, uerbum le-

3 *gandi, obliquũ est.† Vnde in substitutione quã his uerbis filio pupillo pater facit. Quandocũque decesserit filius meus, omnia bona mea Titio lego, receptũ est [a], ut*

a Bar. l. centurio. ĩ. 5. co.

4 *omni tempore pro fideicõmissaria accipiatur: † nisi ex*

b ca. raynaldus. de test.

alia parte testamẽti aliud appareat [b]. Quid enim si alio

c l. mulier. §. fi. ad Treb

quãdo Titiũ hæredẽ appellat? quid si dixerit Seiũ in dimidia parte hæredẽ facio. Titio aliam dimidiem lego [c]? Quid si dictum esset: si filius in pupillari ætate decesserit,

rit, omnem eius hæreditatẽ Titio lego[d]. Arguitur enim his casibus mens testatoris directe nõ per fideicõmissum instituere uolentis. Idem si nemine instituto hæreditatẽ suã se legare dixerit, uidetur enim tũc uerbũ legare ad institutionẽ referri, quod pleriq; probant[e]. Sed & si cõstitutũ sit, ne maritus habens filios aliquid uxor legare posſi, crediderim institutionem quoq; uetari, eadẽ enim est ratio, & uerba inferre hoc possunt[f], tametsi aliter Cornæus responderit[g]. Quomodocũq; igitur de re sua quis decreuisset, ex XII. tabul, uerbis obseruandũ fuerat. Vnde cum eo iure pater in filios plenã potestatem iusq; necis & uitæ haberet[h], si tutores illis cõstituebat de re sua decernere dicebatur. † Coangustata autẽ fuit hæc potestas uarijs legibus & Senatusconsultis: & in primis Augusti tempore, ut Dio. scribit: C. Falcidius Trib. plebis legem tulit, ne quis plus testamento legaret, quam ut quarta pars hæredibus superesset. Addit Hieronimus in Chronica Eusebij, quartam partẽ hæredibus necessarie relinqui debuisse, si quatuor aut minus essent: si autem plus quatuor, medietatem: eo tenore, ut siue liberis, siue ꝓpinquis, uel exteris pater sua legaret, illa pars qua Falcidius constituit, nisi pater interdixerit, & legatis fruentibus, & eisdem carẽtibus æqualiter diuideretur. Aelius quoq; Sentius, & Fusius Caninius libertatum cõferẽdarũ ius restrinxerũt[i]. Nã ille in fraudem creditorũ manumitti uetuit, minoribusq; XXV. annis, nisi causa cognita, hoc ius nõ cõceſit. At lege Fusia quoniam pleriq; nimis liberales, prodigiq; cum moretur erãt certus fuit constitutus numerus, ultra quẽ te

d Bal. l. fi. C. fa. erc. in fi.

e Bal. Corne. l. ij C. com. mu. de leg

f l. filiũ. §. sed si portio. de leg. præſt. g consil. 185. in. j.

h l. in suis. de li, & posth.

i Instit. q ma. non pos.

k Instit. de. l. fusia can. tol.

ſtamento libertas ſeruis dari non poterat: quam rem diffuſe Caius Inſtitutionum libro primo proſequitur. Sed Iuſtiniani conſtitutione aliter cautum eſt, Pegaſiano quoq; Senatuſconſulto, & Trebelliano eadem poteſtas quæ ex x i i. competebat, diminuta fuit: tum etiam alijs legibus quæ teſtamenti factionem certis per ſonis auferebant.† Sed & generaliter proditum eſt neminem facere poſſe, quo minus in ſuo teſtamẽto leges ſibi locum uendicent, ut quanuis teſtatoris uoluntas poteſtati legis æquiparetur[l], non tamen iuri publico derogare poßit, quod in his legibus conſiſtit, quæ bonos mores reſpiciunt, uel certam formam induc-cunt, uel clauſulam derogatoriam habent[m].

l §. diſponat. in authẽ. de nup.

m l. nemo. C. de leg. j.

IDEM LIB. VI.

LEX CXXI.

VSura pecuniæ quam percipim⁹, in fructu nõ eſt: quia nõ ex ipſo corpore, ſed ex alia cauſa eſt: id eſt ex noua obligatiõe.

1 ☞ Vſura quid

2 Vſura iure Ciuili ad legitimum modum permiſſa fuit, ſed à Chriſto omnino prohibita.

3 Τὸκος belua quædam apud Ariſtoph. in Nubibus.

4 Vſuram in fructu non eſſe, quomodo accipiendum.

5 Vſuræ ex contractu principali non debẽtur, ſed opus eſt ſtipulatione.

6 Quoties ex mora fructus non debentur, nec vſuras deberi.

7 Vſuræ, quas filius ex peculio profectitio lucratur, an ſint peculij.

8 In generali peculij conceſsione non præſumitur pater mandaſſe filio, vt fœneret.

Vniuer

9 Vniuersa fœnerandi ratio damnata.
10 Publicè interesset, à fœneratibus ius ciuile obseruari.

1 VSVRA. † *Vsura sortis acceßio est, quæ propter mutuo datæ pecuniæ usum uel etiam moram, exigitur. Ea iure ciuili usque ad legitimum modum permis-*
2 *sa fuit*[a]: † *sed diuinis* CHRISTI *traditionibus omnino prohibita. Cum enim non nisi ab indigentibus, ex quadam necessitate, sub fœnore mutuo pecuniæ acciperentur, accidebat plerunq;, ut ipsi propter certitudinem promißionis soluere tenerentur, cum nullos fructus rerum suarum percepissent, sicq; ad inopiam redigebantur: quapropter legibus fœnebre hoc malum temperatum est. At* CHRISTVS *non conuenire existimauit mutua, quæ amicorum causa inducta sunt, in lucri certitudinem*
3 *uertere: atq; ideo uetuit, ex mutuo quicquam sperari.* † *Apud Aristophanem in Nubibus describitur τόκος (sic enim à partu usura dicitur, sicut à fœtu fœnus) esse bellua quæpiam, quæ ex processu temporis argentum*
4 *semper numerosiore fœtura progeneret.* † *Eam in fructu non esse, hoc est naturaliter ex re non oriri, Iurisconsultus hic tradit, sed extrinsecus prouenire. Debe-*
5 *tur enim ex alia causa, id est obligatione,* † *quando quidem usuræ ex contractu principali non debentur*[b], *sed opus est stipulatione: sunt enim odiosæ, & ideo ex pacto nudo non debentur, ex earum solutione obligatio non arguitur*[e], *ex lapsu temporis earum remißio faciliter præsumitur*[d], *debentur tamen ex quorundam*

a l. eos. C. de vsur.

b l. iij. C. de vsur.
c l. creditor. eo. titu.
d l. cũ quidã. §. i. supra eo. eo.

6 contractuum naturæ. Illud constat, † quoties ex mora
e l. videamus. eo. tit. 7 fructus non debentur, nec usuras deberi. † Sanè usuras quas ex peculio profectitio filius lucratur, nõ esse peculij, Oldradus, Albericusq; existimant: quoniam hic pervenire extrinsecus dicantur. Sed nõ dubito contrariã sententiam ueriorẽ esse, qualecunq; enim lucrum peculio
f gl. Bal. in l. cũ oportet. C. de bon. quæ lib. accedit[f], atq; ideo si pater peculium petat, eas consequi debebit, & restituere: sed si tanquã usuras petat, impro
g 46. di. sicut. 8 be petit[g], ut plerisq; uisum est. † In generali tamen peculij cõcessione, non est existimandum, mandasse patrẽ filio ut fœneret: id enim turpe esset, & reprobũ[h], quod
h l. si procurator. de cõdi. indeb. 9 genus mandati in dubio præsumendum non est. † Extat Plutarchi libellus περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανίζεσθαι, quo uniuersam fœnerandi rationem damnat, quòd contra naturæ regulã sit, quæ est, ex nihilo nihil gigni: quòd paupertati unicum eius solatium, nempe animi securitatem, aufert: quod nondum natos fructus deuoret: quòd qui accipiunt sub usuris, uorsurã ex uorsura facientes, nunquam se extricant: quod similes Phinei sint, cui Harpyæ uictum deuorabant: quòd ut plurimum ex luxu æs illud alienum contrahatur: cõsulitq; potius hæredium quodlibet uendendum, quàm mutuo à Danista quicquam ac-
10 cipiendum. † Apud nos certe publicè interesset legem
i l. eos. C. de usur. ciuilem obseruari[i], quæ certum modum fœnerantibus constituit, ut qui cum excederent, plecterentur: nam propter Canonum prohibitionem, non nisi pessimus quisque & impudentissimus fœnerat, qui Cambij nomine, uel alio ficto titulo indigentem, atque necessitate, quod humaniores non reperiat, compulsum, deglu-

bit:

bit: nec episcopi & sacerdotes id hominum genus ullo modo coërcent, sed adiuuant potius, suis quoque pecuniis Danistæ an id lucrum clam creditis, quod & diuus Cyprianus conqueritur.

1 Si testator scribat, filio tutores do, de omnibus sensisse censetur.

2 Si dicat testator, filio filijsque tutores do, an de fœmina sensisse videatur.

3 Si testator simpliciter filios nominet, etiam

IDEM LIB. VIII. LEX CXXII.

HErēnius ait, si ita scriptū sit, filio filijsque fœminæ continentur.

4 In hac substitutione, Filios meos masculos instituo, si sine filijs decesserint, Sempronius hæres esto, nata filia substitutum excludet.

5 Quando prædicta doctrina non obtineat.

7 Filijs in datiuo, etiam de fœminis intelligitur.

8 Ius semper certum est.

9 Dictio, liberis, in textu, pro filijs ponitur, nec ad hæres protenditur.

1 HERENNIVS. † *Cum testator plures filios impuberes habens, simpliciter scribit, filio tutores, do propter incertitudinē de omnibus sensisse uidetur*[a]: *nō enim est ratio, cur magis de uno, quàm de alio acipiamus, meritò oēs continentur:* † *At si dixerit, filio filijsq; meis, quidā fœminas non cōprēdi dixerunt, quasi nomiñ masculini generis geminatio mentē eius arguat eius modi esse, ut de fœmmis nō intellexerit. Sed id Pōponio non placet, quādoquidē huius geminationis alia potius coniectura assumēda sit: nimirū cum de singulari dixisset, ad pluralē numerū transitū fecisse, ut omnibus filijs cōsuleret, & ideo à regula nō esse recedendū, ut filiorū*

2 1. si quis ita. de testa. tut.

3 appellatione filiæ quoq; cõtineantur.† Et hinc sumi argumentum potest, cum in testamento filiorum masculorum mẽtionem testator fecit, si alia in parte simpliciter
4 filios nominet etiã fœminas cõtineri.† Quapropter in hac substitutione, filios meos masculos instituo, si sine filijs decesserint, Sempronius hæres esto: nata filia, Sempronius cõditione defectus cẽsebitur, si enim neptes excludere testator uoluisset, utiq; qualitatem priorem repetijsset, ut Ancharanus[b], Ananiasq; respõdit, idemq; Iasoni[c] recentioribusq; quibusdam uisum est. Alijs tamẽ non idem uidetur, maximeq; controuersi iuris hæc quæ
5 stio, sed priorem sententiam ego magis probo, †nisi aliqua uerba addita proponãtur, quæ uim repetitionis habeant, ut cũ conditio sic concipitur. Si decesserit sine filijs masculis, uel nepotibus: uidetur enim masculis repetitũ[d]. Idem si filiabus in re certa institutis, & masculis hæredibus relictis scriptũ sit, omnes filios meos inuicẽ substituo, intelligemus de masculis[e]. Substitutum enim in portionibus hæreditarijs uidetur, quæ nullæ apud fi-
6 lias erant.† Quod & in ea specie traditum est, cum dictum est. Si quis eorum decesserit, portio superstitibus relinquatur[f]: eorum enim, id est masculorũ, accipimus: qui ipsi hæredes fuere. Sed & in ea conditione, si filij mei sine filijs morientur, uel ex eis unus tatum remaneat, & filios non habeat, tunc ille qui remanserit filius masculus centum Titio det. Respondit Nicolaus[g] Abbas, si fœmina supersit, non uideri conditionem euenisse: quoniam licet prius filium simpliciter appellauerit, dum tamen paulò inferius addidit, masculum: satis

ostendit

b Anch. 110.
c Iaſ. l. qui filiabus. Alexan. 49. in. 4.
d Corn. cõſi. 127.
e Bar. l. luci⁹. pe. colũ. de vulga.
f Bar. l. fin. ad Trebel.
g Abb. 37. l. j.

ostendit de fœmina non intellexisse.

7 a ¶ EVNDEM sensum. † Atqui filijs in dandi casu, etiam de fœminis intelligitur, ut ex Nœuij Plautiq; auctoritate Priscianus libro septimo docet. Sed Iurisconsultus ad temporum suorum frequentiorum usum respexit, quo filiabus plerunq; dicebãt, nõ filijs. meis hoc tutores do, masculis duntaxat tutores dato: quoniam à singulari casu hoc filio, ad pluralem videtur transisse, continentem eundem sexum[a], quẽ singularis prior positus habuisset. Sed hoc facti[b], nõ iuris habet quæstionem: potest enim fieri, vt singulari casu de filio senserit deinde plenius omnibus liris[c] prospexisse in tutore dãdo voluerit: qđ magis rationabile esse videtur.

b ¶ FACTI quæstionem. Propter incertitudinem uoluntatis testatoris, quæ ex cõiecturis colligitur, † ius uerò semper certũ est, unde et articulis iuris respõdere nõ cogimur[h]. probabilis tamẽ in iure est dubitatio, ꝓpter altercationẽ sẽtẽtiarũ: succurituṙq; in eo erranti, sicut si in facto erraret[i].

h 1. ornamẽto tũ de au. le

i Socy. in ru. de reb. dub.

9 ¶ LIBERIS. † Sed an nepotibus? & hîc uidetur probari de eis quoq; intelligi: quod tamen falsum est[k], cum testator filijs tutores dedit: nec Iurisconsultus hic uult idem esse, siue filijs, siue liberis dictum sit: sed ideo dixit liberis, ut elegantius loqueretur, nec idem uerbum repeteret. Si tamen solos duos filios testator haberet, & ex alio præmortuo plures nepotes, putarẽ de eis quoq; sensisse eũ uideri, ne subijciẽdo dictionẽ filijs, uideat mcõtimẽti se correxis-

k l. sed si nep. de test. tute.

1 ☞ Verbum, erit, quomodo ad præteritū trahatur.
2 Verbum, esse, atque erit, ex Gellio declaratur.
3 Quando ad futurum tempus incerta dispositio produ cenda sit, ambigua quæstio est.
4 Tempus indefinitum omnia tēpora cōprēdere potest.
5 Tempus indefinitum propriè de præsenti intelligitur, & regulariter.
6 Fallit aliquoties.
7 Exemplum ponitur ex T. Liuio,
8 Legata codicillis olim non dabantur.

IDEM LIB. XXVI. AD QV. MVT.

LEX. CXXIII.

VErbum erit[a], interdū etiā præteritū, nec solum futurū tēpus demon-

1 VERBVM erit. a ¶ Explicat† Iuricōsultus, *quo modo uerbū erit ad præteritū trahatur: in quo articulo dubitasse ueteres legis Attiniæ interpretes, lib.* XVII. *capitu.* VII. *Gellius tradit: qua de re* P. *Nigidius*
2 *in hunc modū disseruit:* †*Verbū esse atq; erit, quādo per se ponuntur, habent atq; retinent tempus suum cū uero præterito iunguntur, uim temporis sui amittunt, & in præteritum contendunt: cum enim dico, im campo est, in comitio est, tempus instans significo: item cum dico, in campo erit, tempus futurum demonstro: at cum dico factum est, scriptum est, subreptum est, quanquam uerbum est, temporis sit præsentis, confundi tur tamen cum præterito, & non minus præsens, quàm præteritum ostendit. Idem cum dico subreptum erit, non duo, sed unum uerbum est, quod unica patiendi declinatione non solum futurum, sed & præteritum indicat, hæc ille. Vnde apertissime* Iuriconsulti respon-
3 *sum hoc declaratur.* † *Cæterum in iure perquam amo-*

bigua quæstio est, quando ad futurum tẽpus incerta dispositio producenda sit: & in his casibus, quibus supra retuli, præsens tempus etiam ad futurũ referri[l], dubium non est multo magis indefinitiũ referri debere, † id enim omnia tempora cõprendere potest, † proprie tamen de præsenti actum potius intelligitur, idq; regulariter obseruatur. Quapropter in contractu emptionis, tempus præsens inspicitur[m], in rescriptis, compromissis, renunciationibus feriarum, concessione sacerdotiorum, de futuris[n] litibus, ferijs, sacerdotijs non accipietur: et publicatio bonorum[o], immunitas ædicularũ bona præsentia ædiculas q; continebit[p]. † Nõ obseruatur tamẽ hæc regula certis casibus, ueluti in uniuersalibus, ut si quis gregẽ leget, uel peculiũ, capita enim quæ accedunt, etiã gregi imputantur[q]. Idem si me familiam q; meã hospitari promiseris, si enim mihi familia iuste augeat, nihilominus eam recipere debebis[r], nisi magnũ tibi damnum immineret[s]. Sed et si generaliter omnia bona sua, uel eorũ usum fructum quis legauerit: in uniuersum dispositisse intelligetur, & iccirco futura bona comprendet[t]. In priuilegijs quoq; ne cõtra naturam suam tẽporalia sint, de subrogatis intelligemus, ut si antistiti cõcessum sit, ut quatuor eius clerici, tametsi ab ecclesia absentes, sacerdotiorũ fructus acquirant[u]. Idem q; quoties de solo cõcedentis damno agitur, fit enim plenissima interpretatio, atq; ideo de futuris quoq; actũ censetur, ne diuersum ius iisdem de rebus constituamus[x]. Cæterum & si contrahentes futura prouidere potuerũt, generaliter de eis quoq; promissio accipietur, ut si quis promiserit luminibus nõ

l. ẏbũ oportet. supra eo.
m l. rutilia. de cõtra. empt.
n laſ. l. ſi ſtip. tu. §. j. ſupra de ver. obl.
o l. ſi tibi. §. is cuius. ſupra man.
p c. cũ capella. de priuil.
q l. grege. de lega. j.
r Alexã. 177. in. ij.
s c. quanto. de cenſib.
t l. quoties. §. fi. de vſufr.
u Gem c. fi. etitu. in. 6.
x c. quia circa. de priuil.

office

officere[y]. Quod etiam alia ratiõe niti potest, qui enim sibi ita cauet, non idcirco renunciare intelligitur, quo minus sibi liceat ampliores fenestras facere, absurdũq; 7 esset si illis per uicinũ obstrui luminibus liceret: †quam rationem in nõ dißimili casu T. Liuius lib. x x 1. affert: In fœdere Romanorũ Carthaginiẽsiũq; cautum erat, ne alteri alteris, socijs'ue belliũ inferrent. Deinde Romani Sagũtinos in socios adsciuerũt, quibus Carthaginienses intulere bellum, quæsitum fuit, an id ex fœdere liceret, uidereturq; futuris socijs ea conuentione prospectũ: qua in re Liuius, Si priore (inquit) fœdere staretur: satis cautũ erat Saguntinis, socijs utrorũq; exceptis. Nam neq; additũ erat, his qui tunc essent: nec, ne qui postea assumerentur. Et cum assumere nouos liceret socios, quis æquum censeret, aut ob nulla quẽquã merita in amicitiã recipi, aut receptos in fidẽ nõ defendi? Tantũne Carthaginiẽsiũ socij aut solicitarentur ad defectionem, aut sua sponte desciscentes reciperentur. Angelus[z] in proposita specie ideo ad futuros socios fœdus trahi existimauit, quoniam mutua promißio est, quæ utriq; utilis esse potest. Sed ipse etiam si ab altera tantum parte promissum sit idem opinor[a], quod & frequentius[b] receptum uidetur[c].

y l. si ceruit⁹. supra de seruit. urb.

strat: quod est nobis necessarium scire, & cũ codicilli ita cõfirmati testamẽto fuerint, qđ in codicillis [b] scriptũ erit: utrum ne futuri tẽporis demõstratio fiat, an etiam præteriti, si ante scriptos codicillos quis relinquat, quod qui de ex uo

z consil. 260. 192.
a ar. d. l. si seruitus.
b Io. And. in rub. de treu. in Spec.
c Ias. d. §. cũ stipulamur.

Codi

8 b ¶ CODICILLIS. †*Legata codicillis iure ueteri dari nõ poterãt, ut Institutionũ li. 11. Caius scribit, et ex recentioribus aliqui*[d] *tradiderũt, nisi hi codicilli testamento confirmati essent. Pone ergo sic in testamẽto dictum, qd' in codicillis scriptũ erit, uel qd' quibusq; tabulis reliquero, ualere uolo: & intelligentur hæc uerba, cũ moriar quodcunq; codicillis uel tabulis reperietur scriptum*[e]*, siue ante testamentum scriptæ sint tabulæ, siue post.*

d Raph. Are. l. j. de leg j.

e 1. plotiana. de iur. cod.

luntate scribentis interpretandum est. Quemadmodum autem hoc uerbũ est, nõ solũ præsens, sed & præteritum tempus significat, ita & hoc verbũ erit, nõ solum futurũ, sed interdum etiã præteritũ tempus demõstrat. Nam cũ dicimus, L. Titi[9] solutus est ab obligatione, & præteritũ & præsens significam[9]; sicut hoc L. Titius allegatus est. Et idẽ erit cum ita loquimur, Troia capta est, non enim ad præsentis facti demonstrationem refertur hic sermo, sed ad præteritum.

☞ Disiunctiua & subdisiunctiua quæ dicatur.

2 Contraria & diuersa differunt.

3 Alternatiuam vulgò vocant, tam disiunctiuam, quàm subdisiunctiuam.

4 Quoties diei fit mentio, ad differẽtiam noctis, de naturali intelligitur, non ciuili.

5 Naturalis dies est ab ortu ad occasum solis.

6 Natura oppositorum quæ.

7 Contrariorum cõtraria iuris dispositio est.

8 Termini sunt partes prædicatiuarũ, verbáque quibus propositio cõnectitur.

9 Accumbere, & occumbere, & incubare.

10 Accursius reprehensus.

1 HAEC uerba, ille. a ¶† Disiunctiua est quæ inter
econtraria ponitur, quorũ uno posito, alterũ tol
litur, sublato ponitur. Subdisiunctiua est quæ diuersa di
2 uidit, siue ea simul posint, siue nõ posint.† Intelligo au
tem hoc in loco cõtraria, quæ nullo medio inuicẽ repu
gnant: diuersa quæ me
dium habent, ut sedere
& ambulare, medium
enim est accumbere,
& stare. Idem si inui
cem non repugnent, ut
in homine actiua &
passiua qualitas: sed et
quoties sensus cõiungi
tur licet uerba disiun
gantur, subdisiunctiua
est, ut Alexander siue

PROCVLVS LIB. V. EPISTOLA.

LEX CXXIIII.

HAec uerba, ille aut[a] il
le, non solũ disiuncti
ua, sed etiã subdisiunctiua
orationis sunt. Disiũctiuũ
est ueluti cum dicimus, aut
dies[b] aut nox est: quorum

a Bar. in rub. C. de nauic. lib. xj.

Paris[a]. Idemq; si aurũ uel argentũ à te petã: nõ enim al
terum peto ut alterũ excludã, cum utrũq; sim paratus
3 accipere.† Cõmuni autem uocabulo tam disiunctiuam
quam subdisiunctiuam, recentiores alternatiuam uocãt
quam uocem non omnino barbaram existimo, sed ue
teribus quibusdam usitatem.

4 b ¶ AVT dies. Hinc argumẽtũ colligitur† quoties dici
fit mẽtio ad differentiam noctis, de naturali intelligi,
non de ciuili. Est autẽ naturalis ab ortu ad occasum so=
lis, ut Censorinus tradit: quapropter post occasum, tam
etsi lux aliqua adsit, nox dicitur, sicut & ante ortũ al=
bescente cœlo: idq; plerisque uisum est[b].

b Bar. l. aut fa
cta. §. tẽpus. supra de pœ
na.

POSITO

6 ¶ POSITO altero † Natura enim oppositorum est
7 ut se inuicē tollāt: ut ponāt, hincq; solemus dicere, † cō
trariorū cōtrariā iuris dispositionē esse: quod uerū si cō
traria inuicē rōne nitātur[c], alioquin si eadē utriusq; est c 1. fuit. de ac-
rō, tūc eadē cōtrariorū, ut uulgò dicitur, est disciplina. qui. hæte.

d ¶ ITA simili. Castior
posito altero[c], necesse est lectio, item.
tolli alterū: itē sublato al e ¶ FINIBVS. Id est
ro poni alterū. Ita simili[d] fi 8 terminis. † Sunt autem
guratione uerbū aut pot st termini prædicatiuarū
esse subdisiunctiuū. Subdis partes, uerbaq; quibus
iūctiuorum autem genera propositio cōnectitur.
sunt duo: unū, cū ex propo Sed hic finibus usus est
sitis finibus[e], ita nō potest iuriscōsultus, ut osten
vtrūq; esse, vt possit neutrū deret inter has propo
esse: veluti cū dicimus, aut sitiones mediū quiddā
sedet, aut ambulat: nam ut esse, atq; ideo inter di
nemo potest vtrūq; simul uersa, nō inter contra
facere, ita aliquis pōt neu ria subdisiūctiuā poni.
trum, ueluti is q accūbit[f]. f ¶ ACCVMBIT. Qui
Alterius generis est, cum ex 9 iacet. † Occumbit, qui
propositis finib⁹ ita nō po in facie cadit: hinc mi
test neutrum esse, ut possit lites qui moriētes mor
esse vtrūque: veluti cū dici dicus humū captabant
mus omne animal aut fa occumbere dicebātur.
cit[g] aut patitur: nullū enim Incubat qui fouet, hinc
gallina incubatrix.

g ¶ AVT facit. † Accursius ridicule ad coitum hæc refert,
10 cū Iuriscōsultus uelit in quocūq; animal esse affectus,
seu qualitates actiuas & passiuas: qd' à dialecticis acce

11 ptũ est.†q in subiecto has decẽ prædicatiões cõstituũt, Substantiã, Qualitatẽ, Quãtitatẽ, Relationẽ, locũ, Tempus, Situ, Habitũ, Actionẽ, Paßionẽ, quæ si quis intelli-
12 gere cupit: librũ Aristotelis περὶ κατηγοριας cõsulat.† Sanè & Plutarchus historicæ narrationis argumenta hæc esse prodidit, Personã, Causam, Locum, Tempus, Instrumentũ, Actionẽ, Perpeßionẽ, Modũ. Qua in distinctione Aristotelẽ uidetur imitatus.

1 ☞Cùm socer genero dotẽ promittit, cũ poterit, vel cõmodum erit, quãdo eã debeat.
2 Promissio cũ potero & cũ cõmodũ erit, an omnino idem polleat.
3 Fauor dotis.
4 Verbum, Posse, quid significet.
5 In fideicõmissis nõ attenduntur verba, dum mens colligi possit.
6 Verbum Posse, interdũ præcisam necessitatẽ inducit.
7 Verba ãbigua in cõtractibus pro qua parte inteligẽda
8 Verbum ambiguum ex A. Gellio declaratur.
9 Verbum ambiguum & obscurum differunt.
10 Averborũ proprietate regulariter nõ est recedẽdum.
11 Militi relinquenda arma, scholari libri.
12 Ei, qui beneficium competentiæ habet, relinquẽdum est pro sua dignitate.

animal est, & nec faciat nec patiat: at potest simul & pati & facere.

IDEM LIB. V. EPISO. LEX CXXV.

NEpos Proculo suo S. Ab eoqui ita dotẽ tibi pmisit: cũ cõmodũ erit dotis filiæ meę tibi erũt aurei C. putas ne ptiñ nuptijs factis, dotẽ peti posset quid si ita pmisisset, cũ potero doti tibi erũt C? quod si aliquã vĩ habeat poste-

1 NEPOS.†Cũ ſocer genero dotẽ promittit cũ pote
rit uel cõmodũ erit, uel cõmodiſſimũ[a]: intelligi
tur cũ deducto ære alieno, & ſalua dignitate poterit:
2 atq; ita oẽs hoc reſpõſum interpretãtur:† quãuis Pro
culus aperte nõ explicet, an illa promiſſio, cũ potero, o=
mnino idẽ polleat qd'
rior obligatio poſsit[2] ver
bũ quomõ interpretaris,
vtrum ære alieno deducto,
an extãte? Proculus putat,
cum dotem quis ita promi
ſit: cũ potero doti tibi erũt
C. exiſtimo ad id quod
cum cõmodum erit: po
tuitq; probabiliter du
bitari, quoniam ſocer
qui ſimpliciter dotem
promiſit, nõ niſi in id
qd' facere poteſt dãna
tur, nec tamẽ æs alienũ
deducitur[b]: ergo hu=
iuſmodi promiſſio eadẽ ratione extante ære alieno uide
3 debatur intelligenda.† Accedit is quod de fauore dotis
hic agitur, quã ſolidã ſolui publice intereſt, & p qua
in ambiguis pronũtiandũ eſt. Sed tñ ex cõiectura mẽtis
aliter Proculo uiſum eſt, ut pleriq; oẽs interpretantur.
4a ¶ POSSIT.†Significat id uerbũ ſimplicẽ potentiã,
nulli neceſsitati ſubiectã, idq; ex ſermonis proprietate, à
qua tñ ex cõiectura mentis qñq; recedimus: ut cũ teſta=
tor hæredi diligentẽ agrorũ curam mandat, ut ad filios
peruenire poſsint: his enim uerbis fideicõmiſsi neceſsitas
5 inducitur[c]:† quoniã in fideicõmiſsis nihil refert, quẽad
modũ uerba cõcipiantur, dũ mens colligi poſsit. Sed &
ſi quis ſeruũ liberũ eſſe uelit, cũ decem hæredi dare po
terit, niſi res ipſa detur, libertas nõ cõpetet[d], nõ enim cõ
ditio ſolius dilationis cauſa adiecta uidetur, ſed ut hæ

a 1. anus. de iu re dot.

b 1. ſunt qui. l. ſicut. ſupra de re iudi.

c 1 fi. d. §. hæc verba. de le ga. iij.

d l. iij. §. ſi qs ſic accep. de ſtatu lib.

redi quoq; consultũ sit. In casu quoq; nostro, cum quis daturũ se spõdet cũ poterit, interpretatione ꝓmissionẽ moderamur, quoniam nõ uidetur ꝓmisisse, quod cũ sũmo incõmodo facere potest [e] †. Quoties uero negatiua cõiũctio id uerbum præcedit, præcisam necessitatẽ induc it, generaliterq; modũ omnẽ remouet, unde effici dispositio posset [f]. Quod tamẽ ex subiecti argumẽti natura quãdoq; nõ recipitur, ut cũ Roma. Põtifex se nõ posse dispẽsare ait [g]: intelligitur enim, nisi ex iusta causa, uel cũ id quod ad suã notitiã peruenisset, non potuisse uicimos latere affirmat [h]: accipiemus enim nõ potuit, id est nõ potuisse præsumitur. Sed & quanuis lex pupillũ non obligari dicat [i], uel alteri stipulari alterum nõ posse [k], naturalem tamen obligationem non prohiberi interpretabimur.

e gl. of. l. iij. de an. leg.

f gl. c. j. de regu. inr. in. 6.

g c. literas. de resti. spo.

h c. quãdo. de præsum.

i l. obligari. de auto. tu.

k §. alteri. insti. de inuti. stipu.

b ¶ ID QVOD actum. Cum enim uerba sensum nostrũ exprimant, is in primis spectandus est †. Vnde in contractibus illud obseruabimus, quod ueri simile est à partibus fuisse actũ: quod si uerba huiusmodi sint, ut ueri simile sit, alterã partiũ uno mõ, alterã alio intellexisse, cõtra eum fiet interpretatio, qui legem potuit apertius dicere. Quapropter contra uenditorem [l], locatorem, stipulatorem [m] in dubio intelligemus, ut ei fãueamus qui se obligat: satis aperte locutus tamen uidetur qui generali usus est uerbo [n].

l l. ueteribus. de pac.

m l. quicquid. de ver. ob.

n l. in lege. lo.

8c ¶ AMBIGVE. † Chrysippus omne uerbum ambiguum natura esse ait quoniam ex eodem duo uel plura accipi possunt. Diodorus autem, cui Crono cognomẽtum fuit. Nullum, inquit, uerbum est ambiguum, nec quisquam ambiguum

ambiguũ dicit aut sentit, nec aliud dici uideri debet, quàm quod se dicere sentit is qui dicit: at cũ ego inquit, aliud sensi, tu aliud accepisti, obscure magis dictũ quã ambigue uideri potest: ambigui enim uerbi natura illa esse debuit, ut qui diceret duo, uel plura diceret, nemo aũt duo uel plura dicit, q se sentit unũ dicere. Hæc A. Gell. li. xi. ca. xii. †Sed ego ambiguũ esse accepi, quod in ambas partes agi potest: obscurũ quod in quãplurimas: ut si quis leget fundũ, quàmplures enim sunt fundi: confunditur tñ ab autoribus pleruncq;

actum[b] est, interpretationẽ redigẽdã esse: nam qui ambigue[c] loquimur, id loquitur, quod ex his quæ significãtur sensit[d]: propriꝰ est tamen, vt eum hoc sensisse existimẽ, deducto ære alieno potero. Potest & illa accipi significatio, cũ sal

10 hæc differẽtia. d ¶ SENSIT. †In primis tamen cõsiderãda sunt uerba, à quorũ ꝓpria significattone nõ est recedendũ[o], nisi de mẽte cõstet expressa, uel etiã præsumpta[p]. Idem cũ in superueniẽti casu si de eo cogitatũ esset, ueri simile fuerit testatorẽ aliquo mõ dispositurũ[q]: id enim in testamẽtis obseruatur, dũ uerba nõ repugnẽt. Quod si uerba certa sint & clara, ab eis nunquã recedimus[r], tãetsi alia uolũtas testatoris allegetur[s]: nõ enim sufficit uoluntas, nisi dispositio seu actus ipse accedat.

e ¶ POTERO. Sed hoc non sufficit, quum euenire possit, ut deducto ære alieno, adhuc commode soluere nequeat: unde prior hæc interpretatio, ei quæ subsequitur, coniũgenda est.

o l. non aliter de leg. iij.
p l. cum auus. de condi.
q l. tale. in fi. de pac.
r l. Iabeo. de sup. leg.
s l. quidã. de hære. instit.

11 f ¶ DIGNITATE. Id est cõmodo. † Nam si miles est ei relinquenda sunt arma, sicut scholasticis libri, quod Accursius tradit: nec enim huiusmodi instrumenta in obligatione generali cõprehenduntur, nec in his seruia
t Iaso. §. item serui instit. de act. 12 na locum sibi uendicat t. † Hinc̃q; argumentum accipitur, quoties priuilegiũ quis habet ne condẽne tur, nisi quatenus fãcere poßit, debere ita fieri deductionẽ ne egeat relinquendum ei esse, unde secundum dignitatem suã, honestè cũ familia sua uiuere possit, quod plerisq; uisũ est u: poterũt tamẽ quæ ad mollicię põpam̃ue pertinẽt, oĩa auferri, ut mulæ instratæ, quæ urbẽ peram bulãdi causa solũ habẽtur, serica uestis tapetia, idq; genus similia, nec enim apud seueros & graues uiros quisquã minoris autoritatis est quia huiusmodi nõ habeat.

u Are. cõsi. 17. pen. col.

1 Vendẽs rẽ, liberã vẽdere debet vel admonere ẽptorẽ.
2 Quid obtineat si vẽditor dicat, se vti opt. maxique est, vendere.
3 Clausula Notariorum, pro dato & facto suo.
4 Et quid operetur hæc clausula, si ĩ cõtractu apponatur.
5 Subsequens clausula præcedentẽ generalẽ restringit.
6 Quibus casibus hoc non procedat.
7 Ex scripturæ proximitate rationis mentisq́ue coniectura sumitur.

dignitate f mea potero: quę interpretatio magis accipienda est, si ita promissum est, cum commodum erit, hoc est, cum sine incõmodo meo potero.

IDEM LIB. VI.

LEX CXXVI.

SI cũ fundũ tibi darẽ, legem ita dixi, vti opti-

1 SI CVM fundum. † Cùm quis rẽ uendit, liberã uẽdere tenetur

2 tenetur, uel emptorem ad monere, † quod si se uti optimus maximus ſq; eſt, fundum uendere dixerit, ſit huiſmodi uerborum ea interpretatio, ut ab omnibus ſeruitutibus liberum tradere uideatur: ſed ſi ſubdiderit clauſulam illam, quæ in pleriſq; inſtrumentis ſolet apponi uidelicet, Ius fundi deterius per dominum factum non eſſe, præcedentia ſecundū hāc declarantur, generaliſq; clauſula à ſubſequenti declarationē accipit.

mus, maximus ſq; eſſet, & adieci ius fūdi[a] deterius factū nō eſſe[b], p dominū id præſtabitur[c], amplius eo præſtabitur nihil: etiam ſi

Cùm enim conſtet hoc actum, ut ius fundi diminutum non ſit, ſi tradatur uti optimus maximus eſt fundus, ſit relatio ad id quod actum eſt: dictio enim uti ad aliud relatiua eſt, non ex ſe diſpoſitiua[a].

a l. j. vti poſſ.

3 a ¶ IVS FVNDI. † Clauſula hæc eadem eſt cū ea, quā tabelliones barbare pro dato, & facto ſuo tantum ap-
4 pellant: † quā ſi uenditor in cōtractu appoſuit, nihilominus ſucceſſoris quoq; ſui factū promiſiſſe uidebitur, cēſetur enim is eadē perſona: qua ratione ſi res ex facto quoque autoris ſui euincatur, uēditor obligatus erit[b]: uidetur enim ſolū cuictio, quæ ab extraneis fieret, excepta[c]. Qua ppter & ſi ex facto autoris ſingularis euincatur, uēditor nō tenebitur, is enim uēditori extraneus cēſetur, cū in eum perſonales actiones nō tranſierint[d].

b l. ſtip. iſta. in prin de verbo. obl.
c Bar. l. ſi fernus. de cōd. fur.
d Crem. ſing. 157.

b ¶ NON eſſe, per dominum. Concepit Iuriſconſultus uerba clauſulæ in tertiam perſonā, alioqui uenditor ſolet dicere, ius deterius per ſe factum non eſſe.

c ¶ PRAESTABITVR. Alij codices id præstabitur, & castigatius d ¶ POSTERIOR.† Subsequens ergo clausula præcedentem generalem restringit, quod uerum est, quoties præcedens ad sequentem se refert, ut in hoc responso, uel aliàs ambigua incertáq; est: idem si utraque clausula ab eodem uerbo reginẽ, determinationemq; accipiat. Sed & ne posterior specialis dispositio frustra adijcerẽtur, præcedẽtem generalem arctari dixit prior pars, qua scriptũ est, vti optimꝰ maximusq; sit, liberũ esse significat: eoq; si posteriorꝰ pars adiecta nõ esset, liberũ præstare debere: tamen inferiore parte satis me liberatũ puto, quod ad iura attinet, ne qd aliud præstare debeã, quàm ius fundi per dominum deterius factum non esse.

e l. legatorũ. ī fi. de le. ij.

f l. nã quod. §. fi. de pe. leg.

g Bald. l. quoties. C. fam. erc. l. quæsi tũ. in fin. de fundo instr.

c Bal. g. † Quod tamen nõ omnino uerum est, attẽdimusq; in uniuersum rei gestæ rationẽ, à qua dubiũ nõ est quã libet dispositionẽ regulari, ut ubi cesset ratio, & dispositio quoq; cesset: cessare autẽ non dicetur, si aliquo modo applicari negocio posit. Ecce, lex Iulia quo facilius per quæstionẽ explicari de adulterio dominæ posit, uetuit intra certũ diem seruos manumitti, an de eo quoq; seruo intelligemus, qui absens fuit? Et receptũ est, hunc etiã contineri: non enim omnino ratio cessat, cũ is de priori uita attestari posit, unde subsequentis indicia assumuntur. Adde quod si dubitaretur, absens an præsens fuisset, iudices ut libertati fauerẽt, potius absentem pronuntiassent, exemissentq; quæstioni, quod præter legisla

h l. prospexit. supra qui et a quib.

i c. mandato. de præscri.

k l. iij. §. j. de alī. iud. mu.

7 legislatoris mentem accidisset. † Sanè & illud constat, ex scripturæ proximitate sumi plerunq; rationis mentisq; coniecturam[1].

1 l. si fern⁹ pl. §. fina. de leg. 2. j.

1 ☞ Vestimentorum varia genera. & num. 5.
2 Vestis vnde deriuatur.
3 De vestibus tragicis & comicis.
4 Thymelici, tibicines qui.

CALLISTRATVS LIB. IIII. DE COGNITIONIBVS.

LEX CXXVII

VEstis[a] appellatione tã virilis, q̃ muliebris, & scientia ẽt si tragœdica: aut cytharœdi sit, cõtinet.

VESTIS.

a ¶ † Vestimẽtũ alia uirilia, alia muliebria, alia cõmunia uiris mulieribusq; sũt: ea igitur omnia uestis appellatione continentur. † Sumpta autẽ uidetur hæc uox à Græco sermone ἱσθῆς. Addit Iurisconsultus etiã scenicas, tragœdicas, comœdicasq; contineri. Solebant enim in scena usui esse pleraq; indumenta, quæ à choragis assumebantur, quæq; præbenda ædiles locabãt, ut est apud Plaut. in Persa. De huiusmodi uestimentis non
3 pauca prodidit Iul. Pollux onomasticon lib. iiii. † ubi Tragicas uestes his deorum heroũq; personis aptas refert, quæ representabãtur: sicut et comicas, quales in seruis palliolũ album coquis duplũ & rude, aniculis uestis gilua, uel cœlestis coloris, iuuenibus byssina, lenonibus tunica florida, & circũplexa, parasitis nigra uel fusca, rusticis pellis caprina, aduleſcentibus purpurea.

b ¶ CITHAROEDICA. Suas citharœdis uestes, suasq; item aulœdis tragœdisq; fuisse, Lucianus in Cyni

co ostendit. Itelligi autem hinc potest, Thymelicorum
4 ornamenta, à cæterorum indumentis diuersa extitisse.† Thymelici uerò sunt fidecines, citharistæ, lyristæ. Tibicines, qui in orchestra actiones suas peragebant, sicut histriones in scena, ut M. Vitruuius est autor. Quanuis igitur hæc indumenta certis solum actibus usui sunt, uesti tamẽ appellatione continẽtur. Quapropter cum hodie sub ueris initio, ex antiquorum cõsuetudine, cuius historiæ, lib. primo Herodianus meminit, soleant iuuenes personati choreas & ludicra exercere, legatis uestibus, de eis quoq; intelligetur, quæ in eum usum paratæ sunt siue uersicolores, seu uirgatæ, seu quoquo alio modo sint.

VLPIANVS AD LEGEM. IVL. ET PAPIAM.

LEX CXXVIII.

SPadonũ[a] generalis appellatio est, quo noïe

1 Spadonum varia genera.
2 Spadones apud veteres fuisse in pretio.
3 Quibus vnus testis relictus est generare possunt.
4 Qui dicantur Græcis ἀμφιτίλεις ἐυνοῦχοι.
5 6 Castrati, quasi castri facti, & qui dicantur castrati.
7 Lege cautum olim fuisse, ne pueri castrarentur.
8 Eunuchi aliqui apud veteres insignes viri.
9 Spadones eunuchosque ad quãcunque dignitatem assumi posse.
10 Spadones vnde dicti.

1 SPADONVM. a ¶ † Spadonum uaria sunt genera: Castrati qui penitus nõ arrigunt, siue quia naturaliter

liter sine testibus progeniti sunt, siue quia ante pubertatem omnino excisi: Thlasiæ, quibus testes fracti sunt, θλάω enim frango significat, hi & θλασίαι dicũtur: Thlibiæ qui attritos eos habent, ἀπὸ τοῦ θλίβειν Eunuchi, qui τὸν εὐνῶν, id est lectum uirginum custodiũt, alij quod bonæ sint mentis εὐνόους, & à uenereis semotæ, dicti autumãt, his enim nõ solũ testes, sed & totus coles ipse solebat amputari. Lucianus in Pamphilo hoc distare eunuchos à spadonibus ait, quòd eunuchi ab ipso statim ortu excẽti, nihil uirile unquam experiri poterunt, quo sensu uidentur hi Græcis esse eunuchi, qui apud Latinos sunt castrati. Sunt et qui aliqua ægritudine testiũ usum amiserunt, sunt qui uno tantum teste nati sunt, sunt & quibus cũ uterq; adesset, altero exsecti sunt. Castrari quoq; mulieres in Lydia repertum est: has autem omnes species spadonis appellatione cõprendi, Iurisconsultus hic tradit. †Erãt planè apud ueteres in pretio hi spadones, habebanturq; pueri in delitijs, ut Bagoæ regibus Persarũ, Ligdus Druso, Sporus Neroni: quod & in Asia hodie frequentatur. Sed & mulieribus quoq; subseruiebant, quæ iniri uolebãt, non parere, quod Satyra VI. Iuuenalis conqueritur: nec enim rei uenereæ spadones omnes abstinẽtes sunt: †nam quibus unus testis relictus est etiam generant[a], sed & qui puberes exẽti sunt et hepate sũt feruẽtiore, uasaq; genitalia capaciore possident, hi coëunt, licet nõ generent, †uocãturq; Græcis ἀμιτελεῖς εὐνοῦχοι. Qui igitur coire queunt, hi & uxorem ducere possunt[b], & adoptare[c] & posthumum[d], instituere: at qui nõ possunt, †hi castrati, id est casti facti di

a l. põp. in fi. de ædi. edi.
b l. si serua. in fine. de iure dot.
c §. sed & illud. insti. de adop.
d d. l. 6. supra de liber. & posth.

ɛti dicuntur, qui cum non arrigãt, nec ducere uxorem, nec adoptare queunt. Accursius & eum sequuti cæteri recentiores,† castratos solum intelligunt, qui naturaliter sine testibus sunt, unde et uulgatum extat carmen, Castratos natura facit, uiolenta Spadones. Improbitas, amor Eunuchos, & fœda libido. Sed ex Latinis autoribus apertissime ostenditur, etiam castratos dici quibus ferro diminnuta sunt uirilia[e]: unde rectius est castratos interpretari castos, siue natura non arrigant, siue quia omnino spadones sint. Habẽturq; hi pro uitiosis[f], & in his locus est redhibitioni.† Sanè uetuit. Domitianus Impe. edicto, ne puericastrarẽtur[g], quod & Constãtij lege est cautum: estq; inde publicum iudiciũ ex lege Cornelia constitutũ, quod et in his qui Thlibias faciunt, locum sibi uendicat[h], siue libidinis, siue cõmercij causa factum proponatur.† Fuere autẽ apud ueteres eunuchi aliqui insignes uiri, ut Phauorinus Philosophus Arelatensis, quæ urbs est iuxta Eridanum, ut est apud Philostratum. Sed Oppianus ἁλιευτικῶν lib. III. ostendit, Eridanum à Græcis quoq; dici, qui apud nos Rhodanus est. Narses quoq; Iustiniani dux, qui Gothos Italia expulit, spado fuit. Celebrat & Amianus Marcellinus libro XVI. Enterium Cubiculo Constantij Cæsaris præpositum, qui sicut inter uepres rosæ nascuntur, & inter feras nonnullæ mitescunt, ita ipse inter spadones recti exempli fuit. Quapropter posse spadones eunuchosq; ad quamcunq; dignitatẽ assumi non dubitauerim, tametsi Lucianus tempore suo, an ad doctoris officium diligi possent, dubitatum tradat, & propter iudi-

cum

e l. si seruus. §. & si puerũ. supra ad. l. aquil.

f d. l. pompo. &. l. seq.

g l. j. C. de eunuch.

h l. 3. 4. 5. de sicar.

cum uarias ſententias rem ampliatam. Sed & Suidas ira tum Theodoſium Antiocho præpoſitio ſcribit edictum protuliſſe, ne inter patrtios eſſent eunuchi.

10 b ¶ NATVRA. † *Cùm his diuulſi teſtes nõ ſint, uide*
11 *batur ſpadonis nõ omnẽ cõuenire: † deduciturenim hæc uox* πασὰ τὸ ἀποσπᾶσθαι, *eſt, ab euellẽdo, ut eſt in etymolo. magno: qua ratione: &* ἰκτομίαι *appellãt, quaſi exectos dicas ſicq; eos Pau. Aegineta lib. vi. appellat quibꝰ uero colliſi sũt, eũuchos. Inſates enim, inqt, pellui inſidere faciũt, & flaccescentibus ob calidæ aquæ calorem corpuſculis, digitis teſticulos collidunt, quoad euaneſcãt, nec contrectari amplius poßint.*

tam hi qui natura b ſpadones ſunt, item thlibiæ thlaſæ que, ſed & ſi quod aliud genus ſpadonum eſt, continetur.

PAV. LIB. II. ADLE. IVL. ET PAP. L. CXXIX.

QVi mortui a naſcuntur, neque nati, neq; procreati videtur: quia nũ

1 ☞ Qui mortui naſcũtur: nũq; nati videtur, nec teſtamentum eorum præteritione rumpitur. & num. 4.
2 Quid ſi uiui quidem nati ſint ſed non vitales?
3 Abortiui præteriti teſtamentum non rumpunt.
5 Quid ſi hæredes abortiuum, mater vitalem natum fuiſſe dicant?
6 Octauo mẽſe natus, ſecũdũ naturam viuere nõ poteſt.
7 Mortui nati pro viuis habentur, infauorem matris.

1 QVI MORTVI. a ¶ † *Eos qui mortui naſcũtur, non uideri unquam natos conſtat, & ideo teſtamentum eorum præteritione non rumpi certum eſt. Sed illud eſt dubium, quid ſi uiui nati ſunt, eiuſ-*

modi tamen ut secundum naturam uiuere non possent,
a in l. quod. dicitur. supra de libe. & posth. ut si ante septimum mẽsem[a] ? Et crebrius receptum est non rumpere, quoniam lex abortiuos præteritos non rũpere testamentum ait: nec dubium est quin abortiui dicantur[b], tametsi uiui nati sint, nam & constat huiusmodi filios non esse perfectos[c], qui tamen ut rumpant
b l. uxoris. C. de posth. hæred.
c Soci. in l. cũ auus. in fin.
4 perfecte debuerunt nasci[d], & ad orbem deuolui. † Sed
d l. iij. C. de posth. hære. quid si legitimo tempore infans natus est, sed antequã omnino de uentre extraheretur, puta cùm pede adhuc retineretur, extinctus est? Et idẽ esse receptum est, non enim perfecte natus est, nisi inciso aliquo mẽbro uiuus
e d. l. iij. extractus esset[e], perfectus enim dicitur, sicut & uir manu amputata, non ideo minus perfectam hominis subf d. l. quod dicitur. 6 stantiam in se habet[f]. † Quid si mater legitimo tempore editum contendat, & heredes testamento instituti abortiuum dicant? Et non arbitror matri credendũ, nisi
g Barto. l. gallus. in prin ex medicorum obstetricumq; sententia[g]. Sanè qui octauo mense nascitur, secundum naturam uiuere non potest, idq; medicinæ autoribus receptißimũ est, hoc autẽ in tractatu ex cursu Lunæ considerandi uidentur menses, non autem habito respectu anni quem Cæsar ordinauit, nõ enim de eo Hippocrates cæteriq; antiquißimi medici diuinare potuerunt.

7 b ¶ LIBER I. † Non procedit tamen hoc cum conditio fauorem matris respicit, ueluti in illa, Arethusa si liberos perpererit libera esto: cum enim etiam si mon-
h quęreret l. fin. eod. strum enixa sit libertatem consequatur, quia non est quod sibi imputetur[h]. Idem censendum si mortuum,

uel

uel debilem, uel imperfectum pariat.

1 ☞ Legitima hæreditas est, quę ab ītestato defertur.
2 Quid de ea, quæ ex testamento defertur.
3 Iusta hæreditas quæ.
4 Nomē, iustus, emphasim habet, quod exēplis ostēditur.
5 Qui sibi & suis legitimis hæredibus stipulatur, an ad extraneos trahi possit.
6 In contractibus stipulans sibi & suis hæredibus legitimis, nō cē setur agnatis stipulat⁹
7 Confirmans ḡare videtur, & quando hoc procedat.
8 Confirmatio irriti priuilegij non prodest à principe emanata, nisi ex certa eius scientia facta sit.

VLPIANVS LIB. II. AD LEG. IVL. PAPIAM.

LEX. CXXX.

LEGE obuenire hæreditatē, nō improprie ꝙs dixerit etiam eam quæ ex testamento defertur: quia ex lege XII. tabularum testamētariæ hæreditates cō

1 LEGE *obuenire.* † *Legitima hæreditas proprie dicitur, quæ ab intestato defertur*[a], *quoniam eam lex*
2 *ipsa absq; facto hominis defert.* † *Sed & quæ ex testamēto defertur, legitima quoq;, nō improprie, latiore tamen sensu dicetur: ea enim à lege XII. tab. cōfirmatur,*
dū in illa constitutū est, uti quis rei suæ legasset, ita ius esse[b]*. Est & iusta hæreditas, quæ iure sanguinis gētilitatisq; defertur*[c]*, ea enim omni æquitate suggerēte, & oī iure, tā naturali, quā ciuili debita est, & ideo iusta di*
3 *citur:* † *quoniā id nomē emphasim quandā habet, quale apud Græcos* ἀνεψιὸς ἐκ νοῦ μόνου. *Inde dicimus testamētum*[d] *esse iustā sententiā, id est per quā solennē & plenam iustos liberos*[e] *ex uera uxore genitos, iustā uxorē*[f]

a l. j. de suis & leg.
b l. verbis. supra eo.
c l. iij. supra pro socio.
d l. j. de testa.
e l. cū quis. C. de nat. lib.
f l. si vxor. de adul.

omni legum perfecta solẽnitate ductã iustum pactum, quod uulgò uestitũ dicimus[g], & stipulatione roboratũ, iustum amorem, apud Tibullũ immẽsum, & omnes Cupidinis uires complectentem, iustum prælium, Liuio magnum, & stataria pugna certatum. Sic & Apuleius in apologia secũda: Sciebat, inquit, intestati pueri legitimum magis quàm iustũ hæredem se futurũ: quod & Paradoxorũ lib. IIII. latius prosequutus sum. Igitur si de iusta hæreditate qualiscumq; dispositio mentionem faciat, de ea intelligemus, quæ ab intestato defertur. Si uerò de legitima dictum sit, utranq; contineri ex uiuerborum constat. †Et ideo qui sibi & hæredibus suis legitimis stipulatur, etiam de his sensisse uidetur, qui tametsi extranei, testamento hæredes instituti fuerint: licet domino Alexandro[h] aliter uisum sit, cuius sententia uera nõ est, nisi ex subiecto argumento hoc persuadeatur, ut si quis in regno Titium & eis legitimã successionẽ instituat[i]: accipietur enim de filijs primogenitis hæredibus, quoniã natura successionis huiusmodi, hoc indicat. Idem si testator ueri similiter aliquo modo afficitur hæredis sui agnatis, quos prima spes successionis attingit. his enim uerbis de huiusmodi propinquis intelexisse uidetur[k]. Quapropter filio instituto, si sine liberis decessisset, cũ Titius pater bona sua se fratri & illius hæredibus legitimis masculis relinquere dixisset, & post cõditionis euentũ is testatoris frater hærede extraneo instituto decessisset, respõdi ad fideicõmissum agnatos, qui eiusdẽ cũ Titio familiæ erãt, uideri uocatos: uerborũ enim proprietas, & suæ gẽtis affectio hanc in sententiam

g l. ſtichum. §. naturalis. de ſolut.

h Alex. conſil. 56. in. ij.

i Abb. cõſi. 3. in. iij. dub. in. ij. lib.

k l. ex facto. in fi. ad Treb.

tentiã me trahebãt: nec mouebar, quod à substituto extranei, nõ autem legitimi, id est agnati, essent instituti:
6 †quia licet us cõtractibus stipulãs sibi & suis hæredibus legitimis, non censeatur agnatis stipulatus, nisi sint hæredes, quia nõ est ueri simile uelle aliquẽ alteri quàm hæredi stipulari, in præsẽti tamen fideicõmisso aliud esset dicẽdum, ex Titij uoluntate, quem non est ueri simile uoluisse in bonis suis fideicõmissum facere elusiorium, & cuius uires ex grauati uoluntate penderent, ut si alios quàm legitimos instituerit, onus fideiconmissi extingueretur. Illud non diffiteor, quoties testator ipse & tabellio ignari & idiotæ, pbarẽtur ex uulgari usu illa uerba de filijs accipi, nõ de agnatis. b

¶ CONFIRMATVR.

7 †QUi ergo confirmat, dare uidetur. In quo tractatu sic censẽo distinguendum, ut ante omnia pẽsemus cõfirmantis intẽtio qualis fuerit. Si em̃ actus qui fit, substãtiã

firmantur[b].

IDEM LI. III. AD L. IVI. & PAPIAM. LEX CXXXI.

à mera cõfirmantis uolũtate sumit, cõfirmans actũ nullum dare dicitur[l]: idẽ si actus sit ualidus, sed tamẽ cõfirmans hoc egit, ut nouũ actum induceret[m]. At si ex sola uolũtate confirmãtis negotiũ nõ pendeat, qui confirmat non dat, ut cũ hæres centũ, quæ autor suus Titio legauerat, rursus ipse legat[n]. Sed & prætor qui alienationẽ pupilli confirmat, alienare ipse nõ uidetur, quoniã natura huius consensus hanc interpretationẽ nõ admittit[o], nec id actum est. Quod si Præfectus prætο. defensorẽ à populãribus electum cõfirmet[p], dare uidebitur, principale enim robur eius actus à Præfecto initium sumpsit,

l adoptio. supra. de ado.
m l. quæreba tur. de testa. mil.
n l. unum. §. si de. supra de leg. ij.
o Bar. l. more. de iurisd. omiud.
p §. decreto. authenti de def.

cum migistratũ sibi eligere, & iurisdictionẽ conferre,
8 † *soli priuati nequeant. Illud annotãdũ est, cõfirmatio*
nem irriti priuilegij à principe emanatam nõ prodesse,
nisi ex certa eius sciẽtiã facta sit, quæ tunc præsumitur,
cum causa cognita cõfirmatio impetrata, uel scire libel-
li totus tenor declara
tus, uel geminata iuſ-
sio subsequuta sit. Idẽ si
ex certa sciẽtia se hoc
facere princeps attestetur, uel æque pollentibus uerbis
utatur, quãuis si probetur principi obreptum fuisse, ni-
hilominus cõfirmatio nullius effectus est, ut pleriq; om-
q c. porrecta. de cõfir. vti *nes tradidere* q.

ALiud est fraus, aliud pœna: fraus enim si-

1 ☞ Fraus differt à dolo.
23 Fraus pro pœna veteribus, & pro periculo & læsione.
4 Fallacia, calliditas, machinatio, differunt.
5 Sontes rarissimè pœnas euadunt.
6 Inquisitio priusquã fiat, constare oportet perpetratum esse crimen.
7 Sine culpa, nisi subsit causa, non est aliquis pnniendus.
8 Quando hæc regula non procedat.
9 Filij quoque inijcientis violentas manus in principem, puniuntur.
10 Multa, quale nomen.
11 Multa ex vsu pecuniariam tãtùm pœnam significat.
12 Multa & pœna varijs modis differunt.
13 Generalis delicti nomen qnomodo intelligatur.
14 Speciale delictum, siue innominatum.
15 Multa enim ex pecude pendebatur.
16 Multa quomõ ex arbitrio eius veniat, qui eam dicit.
17 Certari multa quid.
18 Quãdoque certa pœna est, & multa dicitur.

19 Vbi à iure non est constituta certa pœna, tunc arbitraria imponitur,
20 Adiudicare quid significat.
21 Olim corpus debitoris adiudicabatur creditoribus.
22 Illis tantùm ius multæ esse: qui imperium habent.
23 Delegatus iudex multam non indicit.
24 Ius multæ dicendæ inductum ex lege XII. tabul.
25 Municpales magistratus ius dicenda multæ non habent. & num. 22.

1 ALIVD est fraus. ¶ †Fraus differt à dolo, quod dolus fit alterius circũueniẽdi causa, fraus proprie dicitur etiã si decipiendi consilium non adfuerit [a], sed is qui deceptus est à seipso, uel ex euentu fraudatus est, uñ quatenus alter circũuẽtus sit, fraus dolo inest [b]. Aliqui tñ ex Ggãmaticis dolũ in faciẽdo cõsistere credi derũt, fraudẽ in uerbis, argumẽto Græci sermonis Φσέ-

2 ξειρ, quod est loqui. † Dixerẽ etiã ueteres fraudem pro pœna [c], quos & Vergilius imitatus est Aeneid. XI.

Iam noſces uentoſa ferat cui gloria fraudem.

3 Dixere & pro periculo, & ita in iure legi atteſtatur Seruius, ut cũ dicimus, ne ea res fraudi sit. Hinc & Vergilius —Quis deus in fraudem egit. Accipitur & pro læsione, ut apud Horatium in carmine seculari: Iuuit ardentem sine fraude Troiam.

4 Quod Acron interpretatur. † Differunt autẽ fallacia, calliditas, machinatio, impostura, uidẽturq; fraudis species esse. Fallaciam loquendo comitti, calliditatem tacẽdo, Accursius [d] existimauit. Ego fallaciam simulationi annexã arbitror, calliditatem ad ingenium referri, machinationẽ ex præcogitata aliqua inuentione, manuq;

a l. fraudis. infra ti. ſ.
b l. iuriſgẽ. ſ. ſed ſi. ſupra de pact.
c l. cum aũt. ſ. excipit. de ædi. edic.
d d. l. iuriſgẽ.

& arte cõfici, ἀπὸ τῆς μηχανῆς. unde & techna dicitur, ἀπὸ τῆς τέχνης. impostura ab impostoribus. i. deceptoribus[e], quos etiã planos uocant, nomen sumpsit: ductaq; uidetur metaphora ab his, qui operimentũ rei imponũt, ut uitium tegant. [h] ¶ SINE POENA. Vt quia fraus eiusmodi sit quæ pœnam nõ mereatur: uel etiã, quia delictũ tametsi graue probari neq; quiuerit[f], † sciãt tamẽ fontes rarißime accidere ut pœnas euadant: quandoquidem, ut Græco uersiculo admonemur.

ne pœna[b] esse potest, pœna sine fraude esse non potest: pœna est noxæ uindicta, fraus & ipsa noxa dicitur: & quasi pœnæ quædã

Ἐστὶν δίκης ὀφθαλμὸς ὃς τα πάνθ' ὁρᾷ.

Est iustitiæ oculus qui ubiq; conspicit.

[c] ¶ NON POTEST. † Quappter antequã acquirere iudex incipiat, cõstare prius perpetratum fuisse crimen oportet, tũ enim quærẽdũ deinde est. Quis perpetrauit. Sanè huic dicto cõformis est iuris regula[g]: † Sine culpa, nisi subsit causa, nõ est aliquis puniẽdus. † Quod tamẽ non procedit, cum in consequentiam quis punitur, ut in eo qui seruũ noxæ causa dat. Sed & fauore publico etiã quandoq; receptum est, ut ubi fraus nõ fuerit, pœna sit: ueluti cum ex senatusconsulto sumebatur suppliciũ de seruis omnibus qui sub eodem tecto fuerãt, cũ dominus à seruo occisus esset[h]: quanuis enim aliqui in eis insontes esse potuissent, tamẽ attrocitate pœnæ securitati domum consulendum fuit: quod eleganter C. Caßius apud Tacitum lib. XIIII. disseruit: Vbinam & ex fuso (in-

e l. i. §. i. de var. cog.

f l. absentem. de pœn.

g l. i. §. itẽ. ad Sill.

h l. i. ad Sil.

quit) exercitu, cum decimus quisq; fuste feritur, etiam strenui sortiũtur: habet aliquid ex iniquo omne magnũ exemplũ, quod contra singulos utilitate publica repen-
9 ditur. † Qua ratione introductum arbitror, cum quis in principem uiolentas manus inferṫ, etiam filios puniri, i 1. quisqs. C. ad. l. Iul. ma.

præparatio. ¶ Inter multã auten d et pœnam mul ueriſimile eſt pleroſq; fore qui uel liberorum ſuorũ charitate ab huiuſmodi conſilijs abſti-
10 neant. d ¶ §. INTER multam. † Multa Oſcũ uerbũ eſt, quo pœna ſignificatur, licet Grammatici quidam à mulcendo per antiphraſim dictam putent, unde multare uerbum condẽnare eſt & punire: Sic Plautus multare matrimonio: Terentius & Vergil. Aenei. lib. xi. multare morte: Trãquillus, multare gẽtilitijs hæreditatibus
11 Corn. Tacitus, multare uerberibus, dixerũt. † Ex uſu tamen, anguſtiore ſignificatione uox hæc, pro pecuniaria
12 tantũ pœna, recepta eſt: † ſicq; uariæ differẽtiæ introductæ ſunt, quod pœna quælibet coërtio eſt, multa ſolius pecuniæ: quod pœna certa eſt, legeq; expreſſa, multa ab ius dicentis arbitrio pendet: quod pœna à quocũq; iudice infligi poteſt, cui crimmis exequutio demandata ſit, multa ab ordinarijs tantummodo, hisq; qui pro tribunali ſedent: quod multa fiſco datur k, pœna etiã parti appli- k l. pen. C. de mod. mul. 13 l. C. eodẽ.
cari poteſt: quod multa infamiã non irrogat l, pœna quãdoq; irrogat: quod à pœnæ irrogatione cũ quis criminis cõuictus eſt, prouocatio nõ eſt m, at multæ indict io per iudicẽ appellationis reuocari poteſt: ſed & ſi ultr a modũ à lege conſtitutum Præſes prouinciæ mul- m l. ſi qua. iſta eo.

tam dicat, ipso iure rescissum est, si pœnam, appellatione opus est[n]: is quoq; qui multam dixit, officio suo functus non est, & ideo eam reuocare potest[o], ut qui pœnam constituit, amplius ea de re non aditur. Sunt autem pœnæ per leges & S. consulta certis delictis constitutæ, multa specialibus quibusdam: ut cùm quis in ius uocatus iudicem negligit[p], contumaciæ enim infligitur. Plini. epist. lib. IIII. Licinius Nepos Prætor acer & fortis multam etiam tum interest: cum pœna generale nomẽ sit, & omniũ delictorum coërtio, multa specialis[e] peccati, cuius animaduersio hodie[f] pecuniaria est, pœna autem nõ tanta dixit Senatori, qui ad iudicandum non uenerat, egit ille in senatu causam suam, egit autem sic, ut deprecaretur: remissa est multa, sed timuit, sed rogauit, sed opus uenia fuit.

n l. certa. C. qñ pro. nõ est.

o. l. illicitas. in fin. de offi. præs.

p l. j. supra si quis in ius voc.

13 e ¶ † SPECIALIS. Generalis delicti nomẽ intelligit Iurisconsultus illud, quod certa appellatione plurima eiusdẽ naturæ crimina cõplecti potest, ut furtũ, homicidium, falsum[q]. Quod & doctores nostri nominatũ de 14 lictum appellãt. † Speciale uerò delictũ uidetur, quod innominatũ dicunt, ut cũ quis in ius uocatus nõ paret[r], cum temere appellat, cum ius dicentem contemnit, cum in munere sibi impositio per desidiam quis cessat[s]: eiusmodi enim facta, pluribus uerbis specialiter designantur, non uno generali.

q l. si familia. supra de iu om. iud.

r l. ij. C. de ep. aud.

s l. ij. C. de sport.

15 f ¶ HODIE. † Olim enim ex pecude multa pendebatur, maximaq; erat XXX. boum, & duarũ ouiũ, minima

unius

unius ouis: deinde in pecunia cœptum est multari, & bos centusse, ouis decusse æstimata est. Mentio huiuus rei est A. Gellio, & Sex. Pompeio.

168 ¶ EX ARBITRIO. † Siue quia arbitrarium ei sit quam multam dicat dum legitimum modū non excedat

tum pecuniaria, verum & capitis, & existimatiōis irrogari solet: & multa qui dē ex arbitrio[g] eius venit, qui multā dicit pœna non irrogatur, nisi quæ quacūque lege, vel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est[h]: qnimo multa ibi dicit, vbi specialis pœ-

qui hodie in Præsidibus prouinciarū usq; ad duas auri uncias est, in Proconsulibus sex, idemq; Præfectis Aegypti[t], at in alijs spectabilibus usq; ad tres: Siue quia postquā dicta est multa, adhuc in arbitrio iudicis est eam remittere[u]. Olim ex lege XII. tab. pro-

t l. eos. C. de mo. mul.

u d. l. illicitas. 5. fin.

17 uocabatur ad populū, † dicebaturq; certari multa cum petebat eius remissio, uel modus q. ex T. Liuio lib. XXV. et M. Cicerone in Philip. XI. cognoscere in prōptu est.

18h ¶ IMPOSITA. † Quandoq; tamen certa pœna est, & multa appellatur, ut in eo qui X. H. S. argenti punitur[x], quia temere Sed hoc casu mulca improprie dicitur: ut quidam sentiunt, uel quod est uerius cum prius huic delicto certa pœna constituta nō esset, proprie dicebatur multa, unde quanuis certitudo ultionis addita sit, antiquum nomen tamen seruauit.

x l. ij. C. de pe. aud.

191 ¶ SPECIALIS†. Intelligendū est, cum pœna pecuniaria infligitur, alioquin ubicunq; à iure determinatū

non est, quæ pœna delinquenti constituenda sit, arbitra
y l.j.§. quib⁹. de effract. riũ iudici est, nec huiusmodi pœna ideo multa dicitur y.
20 k ¶ ADIVDICATIO. †Adiucare est iudicio per acto
21 rem controuersiam actori addicere. †Olim ex lege xii. tab. si debitor soluendo non erat, adiudicabatur corpus eius creditoribus, quibus fas erat mẽbra artusq; partiendi, quod deinde tacito cõsensu abrogatũ est, cœptũq; est pecunia transigi, et bona ipsa non corpus adiudicari: quod apud A. Gel. lib. xx. Cæcilius Iuriconsultus elegãter
z l. iubere. supra. de iurisdict. om. iud. 22 disputat. † Cùm ergo adiudicatio merum mixtũq; imperiũ respiciat z, sequitur
a l.ij. in fin. de iudi. hic probari eis tantummodo ius multæ esse, qui imperiũ
b l.ij. C. de defen. ciui. habeat, quod & alibi proditum est a. Quapropter inde
c l.j. §. quis ius di. consequens est, ut defensores ciuitatũ b, magistratusq; municipales, item duumuiri c (hi sunt ipsius ordinis duo
23 præfecti) multam dicere nequeant, licet aduersus contumaces alijs remedijs uti eis permissũ sit. †Sed & eos quibus mandata est iurisdictio, multã nemini irrogare possе cõstat, nisi is sit delegatus principis: & ita frequentius proditum est d.
d c. de causis. de offic. del. 24 l ¶ †MAGISTRATVS. Ius multæ dicẽdæ ex lege xii. tab. introductum est, & solis magistratus Po. Ro. concessum: eius uerba sunt: Iusta imperia sunto: ijsq; ciues modeste ac sine recusatiõe parẽto. Magistratus ne obe

na non est imposita. Item multã is dicere potest, cui adiudicatio k data est, magistratus l enim solos et prælides prouinciarũ Posse multã dicere, mandatis permissũ est: pœnã aũt vnusquisque irrogare potest, cui huius criminis, siue delicti ex

dientē et nocuū, ciuē, multa, uinculis, uerberibus ue coēr
cēto: ni par, maior ue potestas, populꝰ q; prohibeßit, ad
quos, puocatio esto. Cū magistratꝰ iudicaßit, irrogaßit
ue, per populū multæ certatio esto. referuntur hæc à M.
25 Tullio lib. de legibus III. † Cū ergo id ius à XII. tabulis
magistratibus cōceßū
sit, nō potest de muni-
cipalibus intelligi, qui
bus lex XII. tab. scripta
non est, & qui nō sim
pliciter magistratus,
sed cū additamēto mu-
nicipales dicūtur. Præ
sidibus uero prouin-
ciarū id ius cōpetit: q a

ecutio competit m.

PAVL. LIB. II.
AD LEG. IVL.

LEX CXXXII.

ANnicul⁹ amittitur q extremo anni die mo
ritur, & consuetudo loquē
di ita esse declarat.

mandatis, quæ solent imperatores legatis suis, cum eos
in prouincias destinant, dare hoc permittitur.

m ¶ COMPETIT. Vnde & defensores ciuitatis uiūl
criminum cognitionem habentᵉ, & quos fontes repe-
riunt pœnis afficiunt.

5. & audiēt. de def. ciui.

1 Anniculus infans, siue iuuenis quis.
2 Legislatori de consuetudine attestanti creditur. Quid in doctorem?
3.4. Aliud esse, decimo Calend. aliud decimo die Calendarum, contra Paulum Iurisconsultum.
5 Quibus modis defendatur hoc Pauli responsum à Doctoribus.
6 Nona Alciati declaratio ad hoc responsum.

1 ANNICVLVS. † Anniculus infans dicitur anni u-
nius, quē quidē Vniennē uocant, exemplo Græci
sermo

sermonis ἐνιαυσιαῖον, diciturq; hoc nomine qui extremum anni diem attigit, tametsi integrũ eũ non uixerit: comprobatq; id Paulus ex consuetudine sermonis, quod
2 mirum est in hac uoce, præsertim repertu rara, †uerùm legislatori de consuetudine attestanti credi par est. Sed an cui libet doctori

a Bar. l. de q b°. in. 4. q. prin. c. egregio? et Bartolus[a] credi existimauit, si ab eo in scriptis redacta

b Ias. d. l. sit, cuius sententiam probare ipse nequeo: cum enim sit facti, quis plenam fidem adhibebit[b]? cum etiam prudentissimos huiusmodi prætereant, idq; crebrius receptum mihi uidetur.

¶ Ante diẽ decimũ Calendarũ, et post diẽ decimũ Calendas

¶ §. ANTE diem. Variè hic locus accipitur, apud ueteres enim uidẽtur nõ eodem sensu hæc uerba intelligi. Nam qui promittit ante x. diem Calẽdarũ, uidetur perinde ac si dixisset, decimo Calẽdas: sicut q ante calẽdas

c l. qui ãte. de verb. obl. stipulatur, perinde est, ac si Calendis stipularetur[c]: Nãratio hoc suadet, cum decimo Calendas compendio uerborũ dicatur, pro decimo die ante calendas.
3 †Sed tamen ipse aliud opinor decimo calendas, aliud decimo die Calendarum. Cùm enim ante calendas dicimus, ipse Calendæ non comprenduntur. Cicero ad Lentulũ: Senatus habere ante calendas Februarias per legẽ Papiam, id quod scis, non potest, neque mense Februario toto, nisi perfectis aut reiectis rogationibus. Verùm in aliam sententiã nos urget, quod per hæc uerba dies, qui est nono Calẽdas, significari uidetur: idq; probatur Ciceronis auctoritate, qui Philippica v. Ante diem (inquit) XIIII. Ca-

lend. Ian. decretis eum uestris concidistis, constitutisq; ut hæc ad uos Calend. Ian. referrentur. Rursus Philippica ultima: Memoria tenent, me ante diem xiiii. Calend. Ian. principem reuocandæ libertatis fuisse, me ex Calend. Ian. ad hanc horam uigilasse. His autē uerbis de eo die intelligebat, qui est xiii. Calen. Ian. quod ostenditur in dicta Philippica v. in principio. Cum enim eam orationem uti censuerat Senatus Calend. Ian. haberet: Recordamini (inquit) qui dies nudius tertius decimus fuerit. Et paulo inferius: Hoc dies x ii. profuerunt, ut quem nemo præter Cotylam &c. Idem apertius ostēdit lib. epictol. famil. xii. ad Cornificium, nam eius diei mētionem faciens, ad xiii. Calend. (inquit) Ian. Senatus frequens mihi est assensus. Et iterum: Ad xiii. Calend.
4 Ian. fundamenta Reipub. ieci. † Quomodo ergo Paulū hīc defendemus, penitus his contraria sentiētem, cum significari his uerbis censet eum diem, qui xi. Calend. est? Adde quòd etiam ante Calendas & post, idem esse existimat, quod falsū est est, imò ut apparet apertissime dissident. Sed et Cælius Ciceroni: Dicebat (inquit) Pompeius se ante Calēdas Martias non posse sine iniuria de prouincijs Cæsaris statuere, post Calēdas martias se nō
5 dubitaturum. † Sunt qui his difficultatibus adducti scripturam inuertant, & legendū existimant, nō post diem x. sed post diē xii. Qui sēsus indubitatus est, reditq; responsum hoc superfluum, prætereaq; aduersus ueterū omnium Codicum fidem fit huismodi mutatio. Alij neutro sermone legunt, non utroquæ: sed hæc insolētior est correctio: & nō satis uera. Alij crassiore minerua intelligunt,

ligunt, ut ante diem decimum Calẽdarum, de undecima die actum putemus mensis lapsi, si retro, & mensis instantis, si porrò computemus. Qua ratione ante diẽ decimum Calend. Ian. uigesima erit Decembris, quia ab ea ad Calẽdas undecim intersunt dies, post diem decimum Calendarum erit undecima Ianuarij, & hic enim undecim intersunt dies. Sed certe Iurisconsultus ludere nos
6 hoc sẽsu potius, quàm docere uoluisse uideretur. † Ego dupliciter declarari id responsũ posse sentio. Et in primis, si de die præterita loquamur, ut quia me quicquam feciſſe post diem decimum Calendarum dicam, id intelligi arbitror XI. Calendas esse factum, quod si ante diem decimum dicam, intelligitur nono Calendas: sicut apud Ciceronem, ante XIIII. diem Calend. intelligitur XIII. Cal. Et ratio ea est, quia in cõputatione præteriti, unde cima post decimam est, sicut. XIII. ante XIII. quod si de futuro uerba faciam, ut quia post. X. diem Calen. spõdeam tibi centum, nono Cal. intelligitur: si ante X. diem spopondero, undecimo obligabor. Vnde meritò Iurisconsultus utroq; sermone undecimã diem significari dixit: Quod intellige diuersis tamen casibus. Ante decimã diẽ significat undecimam de futuro loquar, post decimam
7 diem significat undecimã, si de præterito agatur. † Altero modo potest etiã accipi siquidem illud scire debemus apud Græcos consuetũ fuisse ut dierũ cõputatio retrorsum à sequente mẽse duceretur, fiebatq; uti mensis, quẽtum φθίνοντα id est deficientem appellabant, ἀπὸ τῆς ἑνὰς &, hoc est à uigesima die inciperet retro nũerari ad sequentem. Quod in Nubibus Aristophanes ostendit, &

dit, & Homerus τῷ μὲν φθίνοντι μηνὸς τῷ δ' ἰγαμίνοιο. Eum morē & Latini seruauerūt, & post præcedētis mensis Idus, subsequentis Calēdas numerare cœperunt. Quapropter quartus dicimus Decēbris dies, decimus septimus est Calēdarū Iānarij, sicq; deinde procedimus, Sextūdecimum, quintūdecimū, quartumdecimū ab augmento in diminutionem usq; ad ipsum Calēdarū diē cōputando. Si ergo scriptū sit, post diem decimū Calendarū aliquid factū, undecimo Calendas cēsetur factū quoniā ab instante mēse retro cōputādo undecimus dies post decimū numeratur: quod si ante diem decimū dicatur, idem significari potest: respectu enim deficiētis mensis undecimus ante decimū est. Et sic diuersis rationibus sermo qui hic repugnās uidetur, idem denotare potest.

§ Sanè hinc argumentum sumitur, † nō uideri inuicem aduersari testes, quorum aliqui ante bellū, aliqui post bellum rem gestam dicāt: cum enim hæc res tractū habeat, poterunt intelligi ante bellum perfectum[d], & post bellum cœptum, idq; frequentius traditū est[e]. † Ego accepi hāc dictionē ante ad initiū, & post ad finē referri, idq; ex sermonis proprietate, à qua ut testes à periurio tueātur, recedere permissum est. Sed & qui ante Calendas promittit, solis Calendis conuenietur[f], ante enim dies non uenit, alioquin momenti illius ratio esset habenda, quod Calendarum initium anteceßit, at in diebus momenta temporum non cōsiderari infra traditur[g]. Quapropter si tibi spondeam ante mensem Februarium centum aureos me daturum, initio eius mensis conueniri potero, idq; receptius est.

d Bart. l. ij. §. creditum. ff cer. pet.

e l. ij. C. ne de stat. def.

f d. l. qui ante.

g l. ij. in fra eo.

¶ §. F A

10. ¶ †. §. FALSVM. *Parere uerbũ, enitẽtis mulieris actũ significat, quapropter si execto utero infans ei detrahatur, peperisse nõ uidetur. Hincq; est quod si Titio legauerim si Arethusa pepererit, cũ conditio uoluntaria sit, execte utero non ueniet*[h]*: si necessaria, secus est: ut cum quis si uxor sua pepererit filiũ instituit, & si decesserit, Titiũ: nõ enim respexisse modũ uidetur quo filius in lucem prodeat, sed quomodocunq; natus sit illi cõsuluisse: & ideo ex coniectura mẽtis fit interpretatio, etiam si cõditionis uerba omnino non quadrent: & ita Baldo Salicetoq;*[i] *uisum est, quod & nos contra Iasonis*[k] *sententiam probauimus.*

h Bart. l. gallus. §. & quid si.

i Sali. l. fi. C. de post. hære. instit.

k Iaſ. l. cp di citur. de lib. & post.

lẽdarũ vtroq; sermone vn decima dies significatur.

/ Falsũ ẽ ea peperisse, cui mortuæ filius exectus est.

VLP. LIB. IIII. AD L. IVL. PAP.

LEX CXXXIII.

SI qs sic dixerit, vt ītra[a] diẽ mortis eius aliquid

1 ☞ Antiquæ præpositiones, in, uls, cis, post ea additionem receperunt, vt diceretur, ultra, citra, intra.

2 Intra Calendas, quomodo accipiendum.

3 Præpositio, intra, accusatiuo iuncta, etiam pro vsque accipitur.

1 SI QVIS SIC. *a* ¶ † *Apud ueteres tres erant præpositiũculæ diuerso sensu, in, uls, cis, quæ quoniã obscuro sonitu promebantur, euphoniæ causa additionem eãdem receperunt, diciq; ultra, citra, inter cœptum est: sicq; intra idem significat, quod in, unde recte dicimus, Brigantium intra alpes est. i. in alpibus ipsis, sicut Sequsiũ citra alpes, Voconij ultra* † *Sic & qui dicit se in*

2 *tra*

tra Calendas facturũ, in ipsis Calendis dicere uidetur, ut apud Aulum Gelliũ lib. x i i. cap. x i i i. Sulpitius Apollinarius disseruit. Vsus tamen obtinuit, ut nõ solum diem Calendarum, sed omne tempus quod citra eum diem est contineat: quapropter si libertas sic relicta sit. Stichus intra annum postquã mortuus fuero, liber esto[a]: statim post mortem liber est: Cuius cõ suetudinis loquendi ratio est, quia tempus concessionis usque ad extremum diem, quo negotium explicari potest, pro uno habetur: unde quicquid citra extremum diem factum est, intra illud tempus factum dicitur. In hac ergo uerborum conceptione, intra diem mortis, dubium non est quin etiã dies quo quis moritur comprensus sit, perinde ac si in diem mortis dictum esset.† Præpositio enim ista, accusatiuo iũcta, etiam pro usq; accipitur, ut in diem interpretemur usque ad diem, quod & suprà[b] ex Grammaticis annotauimus. Quapropter qui intra Calendas pronuntiare iussus est, Calendis ipsis recte atq; ordine pronuntiaturus est.

a l. si ita. in fi. de man. testa.

b l. notionẽ. i fi. supra eo.

b ¶ FIAT. Si ergo Titio legauero, ut intra diem mortis suæ mihi monumentum suis sumptibus faciat, etiam Titio defuncto, dum eadem die fiat, legatum debebitur: idq; Accursius probat, quoniam id factum eius naturæ est ut per alium explicari possit[c].

c l. j. §. ne autẽ. C. de ca. tol.

1 ☞ Lex anni mentionem si faciat, de perfecto intelligitur.

2 Sufficit ad perfectionem anni ultimũ diem ceptũ esse.

3 In odiosis de momento ad momentum fit computatio.
4 Quandoque sufficit cœptũ fuisse annum.
5 Taxatiua, Tantum sæpe subauditur in legibus.
6 Bissextus quare institutus singulis quatuor annis.

1 ANNICVLVS.a ¶ †Quoties in lege certi anni mẽtio habetur, intelligim⁹ de perfecto, qui CCCXLV. dierũ est: †nec ideo minus perfectus est quod ultimus dies nondũ sit exactus, cum satis sit esse cœptũ idq; in his quæ fauorẽ respiciunt, ut in usucapionibus[a], in testamentis[b], in libertatibus. † Quòd si de re odiosa agatur, de momẽto ad momẽtum fit computatio. Hincq; est, quod qui ultimo die uigesimi quinti anni cõtraxit, & læsus est, in integrum restituetur[c], idẽ & in præscriptionibus[d] †. Quandoq; etiam fit latißima interpretatio, & satis est cœptum fuisse annum, ut est in municipalibus muneribus[e], quæ curã Reipublicæ non exposcant. Idem si uerba hoc inferant, ueluti si scriptũ sit, in XX. ano licere aliquem ad sacros ordines promoueri[f], sufficit enim XX. annũ esse cœptum. Idem si intra XX. dicatur[g], uel (quod ferme idem est, ut Aul. Gel. lib. XII cap. XII. tradit) ante uigesimum. Hæc enim uerba magis initium

PAL. LIB. IIII.
LEX CXXXIIII.

ANniculus[1] nõ statim ut natus est, sed trecẽtesimo sexagesimoquinto die dicitur, incipiẽte plane, non exacto[b] die: quia annuum ciuiliter[c] nõ ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

a l. & ideo. de vsuca.
b l. de ætate. de testa.
c l. iij. §. minor. de min.
d l. in oĩb⁹. de ac. et obl.
e l. ad rẽpu. de mun.
f Cle. fi. de ætate. vbi Car.
g l. q filiũ. §. fi. ad treb.

initium quàm finem respiciunt.

5 b ¶ NON exacto†. Id est perfecto, & subauditur taxatiua: qui modus loquendi Iurisconsultis est frequens[h], ut cum dicitur, ueteratorẽ non ex tempore, sed ex genere & causa æstimandũ. Item domus appellatione[i] nõ proprietatem, sed domicilium contineri: interpretabimur enim non ex tempore tantum, & non proprietatem tantum. Et id, quoniam subiecta materia hoc indicat: alioquin certum est, si quis debere se quinque dicat, tum quoque taxatiuam subinducì[k], quod omnes ferè admittunt. Eadem ratione hic intelligemus, non tantum exacto, sed etiam incipiente die.

h l. ſi. de ædi. edict.

i l. lex corne. §. domum. de iniur.

k l. rogaſti. ſupra ſi cer. pe.

c ¶ CIVILITER. Secundum iura ciuilia, nam naturaliter ultimus dies integer anno accedere deberet,

6 & præterea quadrans, hoc est sex horæ, †unde institutus singulis quibusq; quadriennijs est Bissextus.

1.2 ☞ Monstrosorum partuum duæ species in muliere.

3 Vlpianus fataliter nasci monstrosos partus censuit.

4 Variæ referuntur opiniones, vnde progenerentur partus monstrosi.

5 Defensæ mulieres ab adulterio ratione picturarum, &c.

6 Filij communiter legitimos patres referunt.

7 Adulterini partus adulteris similes,

8 Plumbini dux ridiculo habitus ob Aethiopem ex sua concubina natum.

9 Partus aliquatenus ampliora membra habens: pro mõstro non habendus.

10 Philosophus tres testes habuit.

11 Emendatus huius legis locus.

QVAERERET aliquis. a ¶ Monſtroſorũ partuũ duæ uidentur in muliebribus eſſe ſpecies. Prima eſt cum quid aſpectu inæquale naſcitur: cũ enim ita homo à natura formatus ſit, ut ſumma ſit in eo proportio reſpondeãtq; uiciſſim ſingula membra, quoties aliquid deficit, uel

VLPIA. LIB. IIII. AD LEG. IVL.

LEX CXXXV.

QVæreret aliqs ſi portẽtoſum, vel mõſtroſum[1], vel debilẽ mulier edi

præter cæterorum naturam augetur monſtrum eſt: ut cum magnitudine corporis nimia, uel paruitate quis naſcitur, ut quos pumilios uocamus. Item ſi ſuperfluis mẽbrorum partibus, ut bicipites & trimani: uel deficiẽtibus aliquibus, ut qui unica tãtũ manu prodeunt, uel qui ſine capite: itẽq; quibus ſuo loco membra non ſunt, ut qui oculos in pectore, uel in fronte, aures ſupra tẽpora habẽt. Hos partus puenire Empedocles exiſtimauit, ex defectu uel augmento ſeminis: alij ob uerſam, uel ſpiritu interceptã matricem † Alia ſpecies eſt, quam Græci ἑτερομορφίαν uocãt, cũ mulier partũ producit, in animalis alicuius naturam deformatum, ut Minotaurus. Legitur & bellis ciuilibus Hetruſcam mulierem ſerpentem peperiſſe: nati etiam traduntur caninis capitibus quidã, alij & aſininis auribus fuere & qui uagiẽtes ruderent. Traditum eſt, cum Thales in Periandri armento ex equa natũ monſtrũ conſpicatus eſſet, quod pectore

re tenus humanã effigiem referebat, cætera bestiã: furri
dentẽ admonuisse, ne pastoribus quibus uxores deessent
3 uteretur. † Sed Vlpianus fataliter, id est diuinæuolũtatis,
inclinãte in id præstituta serie, nasci huiusmodi naturæ
4 ludibria existimauit: † cui facilè Astrologi consensuri
sunt, ex qbus Alchabitius quosdã gradus cõmemorat,
in quibus si luna sit, dum aliquis concipitur, monstro-
sum nasci opinatus est: quod & ex Iulio Materno co-
gnoscere possumus. Accursius in cogitationem mulie-
ris causam refert, si dũ miretur de aliquo animali cogi-
5 tauit † Nam & Hypocrates mulierẽ suspicione adulte-
rij laborantẽ, quod marito penitus dissimilẽ filium pro-
creasset, hac ratione liberauit, quod in cubiculo pictu-
ram ea mulier habebat, cui similẽ infantẽ pepererat: idq;
Hierony. in quæstionibus super Genesim refert. Quo ar-
gumento & Quintilianus matronã defendit, quæ Ae-
thiopem enixa erat, cum eius coloris icunculã in thala-
mo haberet. Meminit etiã nõ absimilis rei Augustinus
libro de ciuita. Dei. x. Vbi & Iacob Hebræi inuentũ ap-
probat, qui ut uersicolorem gregem haberet, in canali-
bus uariegatas uirgas ponebat, ut tales fœtus progigne-
rentur, quales erant uirgæ, quas potũ ducta pecora con-
6 templabantur, ut Geneseos cap. x l. habetur. † Quæ ra-
tio ut quãdoq; uera sit, frequentius tamen accidere usu
uidemus, ut legitimos patres filij referant, alioquin qui
ex adulterio concipiũtur, maritis maxime similes essent
cum in huiusmodi coitu solicitari de mariti aduẽtu mu-
7 lierem ueri simile sit, † &, tamen experiẽtia cognitũ est
8 adulteris similes esse adulterinos partus, † quod &

Plumbini dux patrum nostrorum memoria re ipsa expertus est, is cum de se prægnantem concubinam credere t, inuitassetq; ad baptismi sacra quàmplurimos primarios uiros, ea Aethiopem peperit, quoquo suo simillimum: quapropter ridiculo habitus dux, quæstione ueritatem deprendit, cuius sententiæ fuisse eo

tiam Phocylidem Poëtã eius carmen indicat:

οὐγὰς τίπτει παῖδας ὁμοίους μοίχοις μοιχικὰ λέπτρα.

Dißimiles gignunt stuprata cubilia natos.

derit, uel inæqualem[b], visu uel vagitu nouũ, nõ humanæ figuræ, sed alterius magis animalis, quã homnis partũ, an quia enixa est, p desse ei debeat? Et magis est, ut hæc quoq; parẽtibus prosint: nec enim est quod eis imputetur, qui qualiter potuerũt, statutis obtẽperauerunt: necq; id quod fataliter accessit, matri damnũ iniungere debet.

l. nõ sunt. de stat. hom.

9 †*Sanè hoc sciẽdum pro monstro non haberi partum, qui aliquatenus ampliora membra habet, ut qui senis sunt digitis uel tribus testibus, quos Græci* τρόις-

10 χεις *uocant*†: *qualẽ fuisse Philelphũ ætatis suæ doctißimum, sed eundem libidinis indomitæ uulgò ferunt.*

11 *b* ¶ VEL *qualem.*† *Ratio Latini sermonis argumento est corruptum esse locum, & inæqualem legendum uidetur, & sequalis dici posse, quem Græci* ἄνοιρον *appellant, quasi sine ulla qualitate dicas. Alij codices simpliciter, uel uisu scriptum habent.*

1 ☞ Generi apapellatione qui contineantur.
2 Præpositio Pro, in compositione variè accipitur.

GENE

1 GENERI.†Generi appellatione hîc traditur proGeneros,& si qui ulteriores sunt,cõtineri, quod ex proprietate sermonis esse Barto.credidit,at alij contra.Ipse ex interpretatione esse nõ ambigo,cui tamẽ interpretationi larga uocabuli significatio, nec omnino impropria accedit:& ideo in quacũq; materia hoc procedere,nisi rationis diuersitas aliqua reddatur,qua aliud in genero, aliud in progenero statui debere appareat†.Præpositio enim pro, in compositione uariè accipitur,quãdoq; ut ordinem quẽdam designet,qui porrò,procul ue sit,ut si pronepotẽ proauum,progenerũ,prosocerũ dicamus,quòd in gradu distantior nepos,auus,gener,socer sit.Quandoq; ut improprietatem ostendamus,eũq; qui loco alicuius habetur:ut cùm dicimus, protutorẽ, proregem,proconsulẽ. Quãdoq; ut extra ordinem rem gestã denotemus, unde prorætor dicitur,nõ simpliciter qui loco prætoris est, sed quilibet extraordinaria prætura insignis. l.gallus .§ instituens.

IDEM LIB. V.

LEX. CXXXVI.

GEneri appellatione & Gneptis, & proneptis, tã ex filio,quàm ex filia editarũ ,cæterarumq; maritos nontineri, manifestum est.

1 ☞Multa fœcundis mulieribus præmia à Romanis constituta .& numero 3.

2 Ancillæ olim propter multos partus libertatem consequebantur.

4 Hodie virginitas à fœcunditate nihil differt.

5 Ter enixa mulier quæ dicatur.

6 Quod argumentum ex hac lege sumi possit.

1 TER ENIXA † Procurabãt ueteres Romani, quã tum poterant, ut filijs ciuitas repleretur, multaq; fœcundis mulieribus præmia constituebant. Hinc cautũ Tertulliano S. consulto, ut quæ mulier ingenua tres liberos enixa esset[a], filio defuncto succederet: traditq; Gellius profuisse hoc matribus, etiam si filij stat. PAV. LIB. II. AD LEG. IVL LEX CXXXVII.

a §. j. iustit. ad S.C Tertu.

2 tim decessissent. † Lucius quoq; Columella moris antiquorũ fuisse autor est, ut ancillis quæ tres liberos peperissent uacationẽ, quã plures libertatẽ cõcederent. Vnde fortè illa conditio in iure emanauit. Arethusa si tres

TEr enixa videt etiam, q̃ ter geminos pepit.

b l. arethusa de stat. ho.

3 pepererit, libera esto[b]. † Apud Eusebiũ quoq; proditũ est, matronis quæ filios progenuissent, lecticarũ usum, margaritarũq; permissum, cũ alijs esset lege ademptus. Opinor & hac de re aliquid lege Papia Popæa fuisse cõstitutũ, quapropter Trãquillus testatur, cũ eius legis claudius uacationẽ certis ex causis permisisset, Latinæ cõditionis uiris ius Quiritium cõcessisse, fœminis uero ius quatuor liberorũ. Quod enim Romanæ mulieri priuilegiũ ex tribus filijs cõpetebat, Libertinæ, uel Latinæ conditionis ex quatuor dabatur: cuius rei in S. consulto

4 Tertul. exemplũ sumi potest. † Hodie tamẽ & Honorij & Iustiniani cõstitutionibus[c], extincta hmõi priuilegia sunt: nihiloq; differre à fœcũditate uirginitatem uoluerũt: qd' Græcus autor Procopius admodũ improbat causamq; euersionis Ro. Imperij inde ortã arbitratur,

c l. j. & ij. C. de iur. deli.

quod

qd' cũ hoĩes propagationi prolis nõ cõsulerẽt, in frequẽtiores factæ ciuitates, à barbarorum ingentibus exercitibus se tueri nequiuerunt. † Igitur ostẽdit hic Iurisconsultus, ter enixam mulierẽ dici, etiã quæ uno partu tres edidit, nihilq; refert diuersis temporibus, an uno utero tres pepererit: cum enim non eodem nixu plures infantes nascantur, sed unus post aliũ, proprietas uerbi hanc interpretationem necessario recipit. † Qua ratione sumi hinc argumentum potest, si ei qui tribus uulneribus aliquem affecerit certa pœna ex lege constituta sit, qui cũ tridente seu trifixili telo uulnerauerit, teneri d, ut nihil referat, an diuersis temporibus, an eodem nixu, tres plagas inciderit: quod utiq; crebrius receptum est, præterquam cum uerba legis actum percutientis respiciunt: ut si ita concepta sint, Si quis ter aliquem uulnerauerit, uel si quis telum contorserit, itemq; si quis in cuiusq; crura sagittas iecerit.

d Bar. l. fin. ff. pra ar. fur. cæs.

IDEM LIB. IIII.

LEX CXXXVIII.

HAereditatis appellatiõe, bonorũ quoq; possessio continetur.

1 ☞ Bonorum possessio pro iure ipso hæreditario accipitur, quod cum prætoris decreto acquiritur.
2 Bonorum possessio & hæreditas differunt.
3 Bonorum possessor an propriè hæres appelletur.

1 HAEREDITATIS. † Bonorum possessio pro iure ipso hæreditario accipitur, quod cum Prætoris decreto acquiritur: ut tametsi res ipsas hæreditarias possideamus, bonorum tamen possessionem, id est ius ipsum

2 à iudice impetrare nobis neceſſariũ ſit: † nihilq; ea ab hæreditate differt, niſi quod ſolo animo hæreditas aditur, bonorũ poſſeſſio, ut acquiſita uideatur, ius dicẽtis officium requirit. Qui ergo bonorum poſſeſſionem agnouit, hæreditatẽ habere, uel pro hærede gerere, etiã pro
3 prie dicetur[a]. † Sed an bonorũ poſſeſſor proprièhæres appellabitur[b]? Et loco hæredis eſſe traditum eſt: quo fit, ut proprièhæres non ſit[c]: natq; præptor hæredẽ ip ſe facere non poteſt, ſed cũ omnino hæredi ſubrogatus ſit, quælibet diſpoſitio de hærede uerba faciẽs, eũ quoq; comprendet[d]. Quod opinor obſeruandum, etiam ſi materia odioſa pœnalisq; ſit[e], quanuis quidam aliter ſentiant eo potiſſimum argumento, quod in huiuſmodi materia nec pater, qui iure peculij caſtrenſia filij occupat[f] nec fideicommiſſarius pro hæredibus habentur[g]. Sed illi quo ad effectum ſolum hæredibus æquiparantur, bonorum poſſeſſor etiam quo ad nomen.

a .l.puberẽ.C. de iur. deli.
b l.j.ſupra. de bo.poſ.
c .§.quos aũt. inſti. debon. poſſ.
d l.in cõdit.§. ſi patronus. de cod.
e Soci. l.j. ij. no. de vulg.
f l.pap.§.j. de inoff.
g l.ſi ante.l. ſeq.ad Sil.

VLP. LI. VII. LEX. CXXXIX.

AEdificia Romæ fieri, etiã ea videtur, quæ

1 ☞ Aedificiorũ penſiones olim Romæ indictæ.
2 Munus colonarium quid.
3 Quæ intelligantur ædificia Romæ eſſe.
4 Caſus ad hanc legem ſecundum Accurſium.
5 Alia ſpecies applicata ad hanc legem.
6 Perfectum quid dicatur.
7.8 Perfectum ædificium quomodo accipiatur.
9 Factum non dicitur ante conſummationem rei.

AEDIFICIA. † Cùm populo Rom. aduerſus Antoniũ in Mutinæ obſidione belligerãti pecuniæ deeſſent,

ſent, ſcribit Dion, Senatorij ordinis uiris indictũ, ut qua
tuor obolos ſoluerẽt, in ſingulas quasq; tegulas ædificio
rũ quæ Romæ incolerẽt: idem à triumuiris cõpulſos ci-
ues ait, ut edificiorũ quæ Romæ habebãt, pẽſiones pẽde-
2 *rent†: quod munus Colonariũ appellari M. Ciceroẽ ad*
Atticũ epiſt. lib. XIII.
in cõtinẽtibus Romæ ædificijs fiunt.
& C. Cæſare bellorũ ciuiliũ cõmentario III. ipſe arbitror, cuius uo-
cis etiam in authenticis[a] mentio habetur, tametſi & Co-
3 *lumnariũ legi poßit †. Igitur potuit dubitari, quæ intel-*
ligãtur ædificia Romæ eſſe: & hic traditur, etiam quæ
extra muros in cõtinentibus urbis fiunt, contineri: Ro-
ma enim mœnibus nõ terminatur, ſed cõtinentibus ædi-
4 *ficijs. † Accurſius caſum in lege fingit. Si conſtitutũ eſ-*
ſet, ut qui ædificium Romæ feciſſet, ciuis Romanus ha-
beretur. Addit Bart. talem uere & proprie ciuem eſſe,
quoniam quoties lex ea confert quæ ſolius iuris ciuilis
ſunt, proprie confert, nõ per fictionem: unde conſequẽs
eſt, ut etiam in idioſis huiuſmodi receptitius pro ciue
5 *exiſtimetur[b] †. Ipſe in ea quoq; ſpecie interpretationẽ*
hãc intellexerim, cum cautum eſt, ut ædificia Romæ ul-
tra certam altitudinem non erigantur[c], uel nõ deſtruan-
tur, & ſi qua ſimilia, intelligentur enim Romæ eſſe, &
quæ in ſuburbijs ſunt. Sanè quod ad ædificantium inſtru-
ctionem attinet, Græcum elegans extat carmen.

2 §. quidã. in auth. de nõ ali.

b l. cũ ex oratione. C. de exc. tut. vbi Bal.

c l. j. &c. ij. C. de æd. pri.

Ζῶ ματα πολλὰ τρέφειμ κεί δώματα πόλλ' ἀνεγείρειμ·
Ἀτραπὸς εἰς πενίημ εἰράμ ἑτοιμοτάτην.

Aedificare domos, multorum & paſcere uentres,
Pauperiem in miſeram prompta frequensq; uia eſt.

6 ¶ .§. PERFECISSE. † Perfectũ dicitur, cui nihil ad
d 1. iurisperitos. de exc. tut. di uel minui, salua integritate, potest [d], idq; proprie. Quandoq; tamen ex subiecta materia aliter iudicamus,
7 † & perfectũ ædificiũ interpretamur, quod in tali usu esse potest, qualem paterfamiliâs destinauit, sicq; Vlpiani uerba hic accipiẽda sũt, alioquin quodlibet imperfectum ædificiũ, aliquo in usu esse potest. Scribi. M. Vitruuius architectonices libro x. Ephesi antiquam legem fuisse, Architectus cum publicum opus curandum recipit, polliceatur quanto sumptu sit futurum ædificio perfecto, si quod professus est, omne impensum fuerit & ultra quartam eius partem etiam aliquid, quod præterea
8 excurrerit de suo suppleat: † quomodo hìc accipiemus perfectum ædificiũ? an simpliciter, ut Vlpianus hic ait? Minimè uerò. Sed perfectum intelligemus, cum factum
9 est illud, qd' fieri inter partes cõuenit: † antè enim quàm res consummationem acceperit, factum nõ dicitur, quæ si accesserit, non solum factum, sed etiam perfectum di-
10 cetur. † Sed finge, concedit lex uolẽti laute ædificare, ut uicinum ad proxime rei uenditionem cogere possit, an eum quoq; adiuuabit, qui lautum ædificium perfecit, sed addere illi aliquid desiderat, puta hortum ampliare, uel impluuium? Qua in re cum ego impeterer, negabã adiuuari: cum enim ornatus urbis ratione ita constitutum esset, & quo ciues ad expoliendã ædificia incitarẽtur, in eo qui iam perfecisset, hæc ratio locum non babebat:

¶ Perfeciſſe ædificiũ is videtur, qui ita conſũmauit, vt iam in vſu eſſe poſsit.

bat: nam incitandus non erat qui iam perfeciſſet, nec uo lebat ædificare qui iam ædificaſſet: quãdoquidem et modica illa ampliatio ciuitati ipſa ornamento nõ erat, ſed ædificium quod ſatis iam perfectum fuerat: reſtringendumq; interpretatione decretum dicebam, quod non ſolum aduerſus legem ciuilem inductum erat, ſed etiã ius gentiũ tollebat, quod lib. Regũ III. cap. XXI. habetur: nam & Tranquillus tradit, Auguſtum Imp. forũ feciſſe anguſtius, cum poſſeſſoribus proximas domos extorquere auſus non fuiſſet: aiebantq; optimi principis Auguſti exemplum imitandum, non cuius uis alterius, qui eius decreti autor fuiſſet. Verum cũ non tam iuri meo quàm iudicibus differem, tranſegi: ut ueriſſimum ſit illud Heſiodi:

Μὴ δ' βοῦς ἀπόλοιτ' ἀνδρὸς ἐπιμήτειτωμηκάδα εἰη.

Quod ut L. Columella ait, non ſolum de boue dicitur, ſed etiam de omnibus partibus rei familiaris, adeò refert non habere malum uicinum.

1 Facti ſpecies applicata ad hanc legem, vnà cum dubitandi, decidendique ratione.
2 Cepiſſe an intelligatur, qui alijs acquiſiuit.
3 Non videtur receptum quod receptum non durat.

PAVL. LIB. VII.

LEX CXL.

CEpiſſe quis intelligit̃ cũ quis alijs acquiſiuit

CEPISSE. † Cum filio uel ſeruo aliquid relictum eſt, & præſtitum, quanuis eius rei dominum incõtinẽti in patrem uel dominum trãsferatur, nihilominus 2 ipſe filius uel ſeruus cepiſſe uidetur: † qua in re potuit meritò dubitari, cũ cepiſſe nõ uideatur, qui reſtituturus ſtatim

statim est[a]. Sed hæc dissimilia sunt, pater enim uel dominus ex iure subiecti sibi hominis nituntur[b], qui etiã potuit illud ius nõ agnoscere[c]. Sed is cui quis restituere debet, proprio iure innititur, & ut sibi restituatur actionem habet. Quãuis igitur effectum acquisitionis attendamus, ut acquisiuisse nõ uideatur, nisi is cui quæsitũ durat, tamẽ et filius uel seruus acquisiuisse uidentur, cũ tale ius ex eorũ persona consideretur, sicut qd' pater cum moritur ac quirit, acquisiuisse uidetur, quia illud in hæredẽ trãsmittendi ius habet[d]. Idem in eo qui continenti restituere nõ habet necesse: cõmoditas enim medij tẽporis non modici effectus est[e]. Et ex his decidi potest quæstio, si lege municipali quicunq; aliquid iure contractus receperit domino translato, teneatur Reipublicæ uectigalis nomine decem pendere, qui recepit, sed cõtractus deinde resolutus est, an debeat? Et extat responsum, non debere[f] quoniam non uidetur receptũ, quod receptum non durat[g]. Quod uti uerum est, cum recipientis ius extinctum est, alioquin si nõ extinctũ, sed translatum proponatur, ex hoc responso receptum uidetur.

a l. aliud. supra eo.
b l. qui hominem. §. quidã. de solut.
c l. cũ proponas. C. de hære. insti.
d Bart. l. fi. de cõdi. instit.
e l. sulpitius. de iure do.
f Abb. consil 69. in. j.
g gl. c. nã &. extra eo.

1 ☞ Duo exempla, quibus mater cùm moritur, filium non habet, quem post mortem habet. & num. 2.

3 Si mater aliquid sibi, filijsque quos cùm moritur habet, acquisierit, etiam cæsi ex utero continentur.

4 Cæso ex utero, omnia, quæ cæteris filijs indurgentur, competunt.

VLP. LIB. VII.

LEX CXLI.

ETiã ea mulier cũ moreretur creditur filiũ habere, quæ excisso ventre edere possit: nec nõ etiam

1 ETIAM.† Referũtur hic duo exẽpla, quibus mater cum moritur filium non habet, quẽ tamẽ post mortem habet. Primum est, cum ex fictione iuris habet, uere non habet: qui cũ execto uentre natus est, uere mortua matre nascitur, sed lex eum qui in utero est fingit uiuere. † Secũdũ est, è conalio casu mulier potest habere filium quẽ mortis tẽpore non habuit, vt puta eum qui ab hostibus captus remeauit.

2 uerso cũ uere filiũ, habet, sed lex interpretatur nõ habere: ut quãdo filius ab hostibus

3 captus est.† Et hinc cõsequẽs est, si mater aliquid sibi filijsq; quos cum moritur habebit, acquisierit eos etiam cõtineri, qui cæso utero nascuntur[a]: quod ex proprietate uerborum nõ esse Baldus sentit[b], sed ex coniectura mentis, quæ in actu filijs ipsis fauorabili cũ primis obseruãda est: cui ego facile assentior. Hincq; fit, ut is fratribus institutis, à matre præteritus, pro institu-

4 to habeatur, at extraneis institutis querelam inofficiosi testamenti habeat[c] †. Generaliter enim proditum est, quæcunque cæteris filijs indulgentur, huic quoq; Cæsari competere[d].

a l. fi. C. de suis & leg.
b l. cũ mater. C. de inoffi. testa.
c l. posthumus. § de off. test.
d l. quod dicitur. de libe. & posth.

1 ☞ Epitome huius legis.
2 Cognito quod mixtũ est, simpliciũ natura cognoscitur.
3 Coniuncti verbis.
4 Re & verbis coniuncti.
5 Re & verbis coniunctus cæteris præfertur.
6 Verbis tantùm coniunctus, excludit re tantùm coniũctum.
7 Quibus casibus præcedens doctrina fallat. & num. 8.

uerbis

9 Verbis coniuncti ab initio sibi partes faciunt, re ōciuncti per concursum.

10 Explicatus Seruius Iurisconsul. in l. i. §. j. de hære. instit.

11 Confutata sententia eorum, qui putant, si testator Titio & Seio leget fundum, non esse re coniunctos.

12 Tacitus intellectus in cōiunctionis materia non considerandus.

13 Hæc verba ī, qua parte Titiū instituī, in ea Seium instituo, quid operentur. & num. 14.

15 Re tantum cōiuncti, à Iustiniano semper disiuncti appellantur.

PAV. LI. VI. AD L. IVL. & PAPIAM. LEX CXLII.

TRiplici [a] modo itelligi cōiūctio pōt: aut enim re p̄ se cōiūctio cōtin

1 TRIPLICI. a ¶ † Explicat hic Iurisc̄ōsultus triplicē cōiūctionis speciem, prosequiturq; exempla
2 cōiunctorū re & uerbis: † quouiā cognito quod mixtū est, simpliciū natura cognoscitur, demū exēplū affert, quo ex tribus cohæredibus duo re coniungūtur, tertius
3 nullo modo. Sciendū itaque, † cōiunctos uerbis dici, qui una structura in eiusdē rei partibus cōiūgūtur: ut si ita dixerim. Titio fundū Seianū lego, Seio eūdē fūdū æquis portionibus: nā si Titius & Seius à diuerso uerbo regerētur, dubiū nō esset cōiunctos nō uideri: idē si respectu diuersarū rerū coniūgerentur, ut si dictū esset, Titio fūdū & Seio centū lego [2]: licet enim uerbis copulentur,
2 l. huiusmodi. §. quibus de leg. j.
quia tamē nō ad eiusdē rei certas partes uocātur, huius
4 modi cōiūctio modici effectus est. † Quod si ad eādē rē, nō diuisā, sed solidā à principio cōiunctim aliqui uocētur, etiā re coniūcti dicūtur: ut in ꝓpositō casu, si dictū sit, Titio & Seio fundū Seianū lego: uidetur enim quilibet ad integrū fundū uocatus, unde per cōcursū partes

sibi faciũt, & altero excluſo, alter totũ habet: nõ quia collegæ portio ſibi accreſcat, ſed iure pprio: quia cũ à principio ſolidũ uideatur ſibi legatũ, collega nõ cõcurrente portio decreſcere nõ debet†. In hac cõiunctione, qui re & uerbis cõuexus eſt[b], *cæteris præfertur: duplex* b l.re cõiũcti. de leg.iij.
enim uinculũ fortius allegat.† At qui uerbis tantũ iungitur, eũ excludit, qui ſolũ re cõiunctus eſt: cũ enim uerbis coniuncti ad eandẽ rem, licet certis portionibus, uocati ſint, portionũ illarũ à teſtatore mẽtio facta uidetur, reſpectu coniunctorũ inter ſe, qui unũ corpus cenſentur: unde ſi eorũ aliquis excluditur, perinde cæteri admittũtur, ac ſi quo ad eũ partiũ mentio nulla fuiſſet facta: cõiunctiq; illi nõ uerbis ſolũ, ſed & re fõrẽt[c] *quapropter* c l.j.§.hęc ita. C. de cad. tol.
qui re ſolũ coniũgitur, ab eis excluditur[d]*.† Quæ interpretatio quãdoq; ex alijs cõiecturis ceſſat: & re coniũctus æqualiter cum cõiuncto uerbis ſuccedit, ueluti cum apparet re cõiunctũ à teſtatore cæteris prædilectũ eſſe, ut ſi quis ita ſcripſit*[e]*, Titius hæres eſto, Caius & Mæuius ex æquis partibus hæredes ſunto. In hoc enim exemplo, cũ primũ ſolidum Titio datũ ſit quã Caius & Mæuius uerbis cõiuncti nominarẽtur, nõ uidetur fuiſſe mẽs teſtatoris, in deficientis portione cũ penitus excludi interpretamurq; intẽtionis eius fuiſſe ſingulos ſeparatim inſtituere, ſed ut celerius ſcriberet, duos poſtremos con-*
iunxiſſe quod & Sali. probat[f]*.† Idẽq; ſi ſcriptũ ſit, Mæuio fundi partem dimidiã, Seio partẽ dimidiã lego: eundem fundũ Titio lego: quãuis enim Titius re cõiunctus ſolũ ſit, tamẽ in Seij deficiẽtis parte cũ Mæuio, qui uerbis cõiungitur, ſuccedet: nõ enim minus eo dilectus uide-*
d l. plane. in prĩ. de le. j.
e l. ſi ita quis de hęr. inſti.
f l. Męuio. de leg. iij.

tur, qui ultimo loco ad solidũ uocatus est, cum Mæuius solum ad dimidiã admitteretur. b ¶ NEC *dubium.* Potuit *tamẽ dubitari,* † *quoniã qui uerbis cõiunguntur, ab initio sibi partes faciunt, qui re per cõcursum: unde tanquã qualitates hæ inuicem aduersarẽtur, nõ uidebũtur posse iungi: quod falsum est, ut enim quis uerbis cõiungãtur, satis est si nominũ complexu copulatus sit.*

10 c ¶ VENIANT. † *At qui cũ sine partibus instituti in hoc exẽplo ponãtur, portio uacãs etiã Sẽpronio accrescere deberet, ex Seruij sẽtentia: qui quãtum ad ius accrescẽdi nõ eẽ cõiũctos ait*, *q sine partibus instituũtur, sed intelligẽdus est Seruius in his hæredibus qui separatim instituti sũt, cũ enim partes expresse nõ sint coniuncti re nõ uidẽtur: sed quoties uerbis iuncti sunt, non est dubiũ ius accrescẽdi uicißim esse*[h].

gít: aut re & verbis, aut verbis tãtũ: nec dubium est [b], quin coniuncti sint, quos & nominum & rei complexus iungit: veluti, Titius & Mæuius ex parte dimidia hæredes sunto: vel ita Titius Mæuiusq; hæredes sũto: vel ita, Titius cum Mæuio ex parte dimidia hæredes sunto. Videamus autem, ne etiam si hos articulos detrahas, &, q, cum interdum tamẽ coniũctos accipi oporteat: veluti, L. Titius P. Mæuius hæredes sunto ex parte dimidia: vel ita, P. Mæuius L. Titius hæredes sunto Sempronius ex parte dimidia hæres esto: vt & Titius & Mæuius [g] veniãt [c] in partẽ dimidiã, & re & verbis coniuncti videãtur [d]. L. Ti-

VIDE

g l. itẽ. §. j. de hære. instit.

h l. æredes. supra de hær. inst.

11 d ¶ †VIDE ANTVR. Consultatur hinc aliquorũ sententia qui existimauerũt, si testator Titio & Seio leget fundum nõ esse cõiunctos, quia per copulã ab initio uidetur in uiriles portiones facta distributio[i]: quod si uerũ esset, Mæuius hic nõ cõiungeretur re Titio, unde meritus ex parte dimidia hęres esto: Sei[o] ex parte qua[e] L. Titiũ hęredẽ instituit, esto: Sempronius ex parte dimidia hęres esto. Iulianus posto eorũ opinio recepta nõ est: nam & copula ex propria natura solum coniungit, licet tacite & per interpretationẽ distribuere uiriliter cẽseatur: †Sed tacitus hic intellectus in cõiunctionis materia nullius cõsiderationis est[k]: quippe hoc in ea potißimũ attendimus, an expresse eadem structura plures uocentur, an id minus: arbitror tamen in is quæ pondere, numero, mensura ue consistunt prædicto casu coniunctionem nullã re fieri[l], cum enim diuisio absq; creditorum alio facto in eis protinus fiat, non uidetur solidum ab initio unicuiq; datum, sed uiriles solum portiones.

i .l. j C. si plus vn.

k Bal. l. si sor. tid. C. de leg.

l l. si mihi. de verb. obl.

12 13 e ¶ EX PARTE qua. †Videretur his uerbis partẽ Titij omnẽ adimi, & Seio dari: sicut cũ dicimus, quod Titio legaui, id Seio do[m]: sed in legato aliud esse quidã respondẽrũt: quod pleriq; reprobant[n], nõ enim differre hac in re legata ab hæreditate: unde cõmuniter tradũt, in ppo sito casu nõ oẽ legatũ trãsferri: sed Titiũ Seiũq; cõiungi[o], quod mihi à Iurisconsulti mẽte abesse uidetur, igitur 14 forma uerborũ considerãda est: si enim dixero, †In qua parte Titiũ instituo, in ea Seium instituo, uerba transla-

m l. sicut. de adi. leg.

n Bar. l. re cõiuncti. ij. oppo.

o in. d. l. sicut

lationem non inferunt, cũ absurdũ nõ sit in eadem parte duos institutos esse: at si dixero, quod Titio legaui, id Seio do in persona Titij ademptio necessario infertur:
p l. Mœuio. de leg. iij. nõ enim dari potuit Seio, nisi Titio auferatur[p]: ut enim nouũ nõ est, eandẽ rem pluribus legari, qui per concursum sibi partes faciãt, ita quod uni legãtũ est alteri dari non potest, nisi illi adimatur: quoniam si per concursum admitteretur, nõ haberet secũdus quod primo legatũ est, sed partem, qd' cõtra testatoris uerba induceretur.

se dubitari ait, an tres semisses[f] sint facti, an Titio in eũ dẽ semissem cũ C. Seio institutus est, sed eo[g] qd' Sẽpronius quoq; ex parte dimidia scriptus est uerisimilius esse, in eundẽ semissem duos coactos, & coniun-

f ¶ SEMISSES. Et causa dubitationis ex relatiuo erat, si enim ad quãtitatem simpliciter referretur, tres semisses faciendi erant, sed magis est ut ad eandẽ speciẽ trahatur, ideoq; censeatur uterq; in unum semissem coactus, sintq; re cõiuncti: addũt aliqui eti ã uerbis cõiunctos uideri tantãq; relatiõis emphasim esse, ut quãuis duæ sint orationes, una uideatur: quæ sententia recepta non est.

g ¶ SED EO. Quid si hæc ratio cessaret, ut quia Sempronius ex triẽte solũ institutus esset? Et putarim in eũdẽ se
q l. Iul. quoq;. de hær. inst. missem Seiũ nihilominus admitti[q]: nec ĩ hac rõne Iulianus tuetur, sed ꝓpter naturã relationis. Quid si etiã Titius in triente institutus esset? & hoc casu fortè à natura relationis recederemus, tum ut omnes hæredes essent æquales, tum ne uideretur testator de parte solum

hæredit

hæreditatis prouidisse.

15 *h* ¶ CONIVNCTIM. † *Re tantum, ut creberrima se habet sententia: tametsi Iustinianus huiusmodi, qui solum re coniunguntur disiunctos semper appellet*[r]. r l.j.C.de cad. tol.

1.3 ☞ Qui actionem habet, rem habere videtur.

2 Actiones ad mobilia competentes, inter res mobiles numerantur.

ctim[h] hęrede scriptos esse. 1

VLPIA. LIB. IX.

LEX CXLIII.

ID apud se qs habere videt, de quo habet actionem: habetur enim quod peti potest.

IDAPVD. *Qui actionem habet* † rē *habere uidet: himcq; est, quod actiones quæ ad mobilia competūt, inter res mobiles computantur*[a]. *Procedit autē hæc regula nō ex ueri* 2

a glos.l.j.C.si aduer.trās.

ritate, sed ex interpretatione legis[b]: *alioquin minus est actionē habere quàm rem. quod propter litium anfractus introductum est*[c]. *Hinc est quod in odiosis uel cor* b l.minus.infra tit.j.

c l.labeo.§.fi. supra eo.

rectorijs supra diximus regulam hāc nō obseruari, qd' etiam dicendū est, cum de rescissione cōtractus agitur. Quapropter cū transactionem ex eo rescindimus, quia in dimidia iusti pretij parte erratum sit[d], *iustū pretiū non intelligemus, quod actione etiam legitima petitum est, sed quod ex dubio euētu colligi potest. Inde etiā est, quod possessor in censum rē ipsam deferre debet*[e], *nō q interim actione aduersus eū experitur: prodestq; hmōi possessio, ne satisdare quis ex edicto compellatur*[f].

d Bar.l.si qs cū aliter. supra de ver. obli.

e l.forma.§.si eū.de cens.

1 ☞ Pellicis significatio explicatur ex sīa Masurij. f l.pe.§.peq sat.cog.

2 Latinè a viris nō dici, hæc est pellex mea, sed ad vxoribus.

3 Defensus Masurius ab impugnatione Vallæ & Perotí.
4 Pellex est, quam Græci παλλάκην dicunt.
5 Accursij sententia de amica & concubina.
6 Concubinæ nomen apud ueteres nõ fuit inhonestum.
7 Amicæ nomen quascunque meretrices continebat.
8 Meretrices à Solone publicitus institutæ.
9 Meretrix quæ sit.

1 MASVRIVS. † Explicat. Iurisconsultus pellicis significationem, ostendit ex Masurij Sabini sententia eo nomine accipi, quæ citra matrimoniũ cum aliquo consuescat, domiq; retineatur, subijcitq; uulgò sic accipi: quæ cum eo se misceat, cui sit uxor. Sed priorem interpretationem nobilißimi Grammaticorum Valla &
2 Perotus non recipiunt: † quoniam Latinæ à iuris dici non arbitrantur, hæc est pellex mea, sed ab uxoribus potius. Hinc Philomela apud Ouid. in meta. se pellicẽ sororis dicit, & apud Senec. Tragicũ Iuno se cedere pellicibus ait, ut manifeste appareat, pellicẽ nõ dici nisi uxoris respectu, forteq; à pellẽdo, quod maritos ad expellẽdas uxores cõpellat: quod si apud aliquos autores aliter legatur: ut apud Plin. Curtiũ Trãq. codices uitio librariorũ cõtendũt: & nõ pellices, sed pallacas, quæ Græ
3 ca uox est, legendũ autumant. † Verum penes me anti-

PAV. LIB. X. AD LEG. IVL. & PAP.

LEX CXLIIII.

MAsuriꝰ scribit libro Memoraliũ pellicẽ apud antiquos eam habitam, quæ cũ uxor nõ esset, cũ aliquo tamen uiuebat: quàm nunc uero nomine amicam, paulo honestiore concubinam appellari. C. Flacꝰ in libro de iure Pepy

quior est Masurij autoritas, quem & in Satyra Persius
4 celebrat, & apud Græcos Athenæus: † nam & Nonius Marcellus pellicem esse, quàm Græci παλλάκην uocãt, cum Iurisconsulto opinatur, ut merito eiusdẽ significatiõis utraque uox sit. Sed & Martialis ponticũ deludit, pellice læua utentem: quem locum ne corruptum credamus ratio carminis manifesto argummẽto est: qui, si Vallæ sentãtia probaretur, nimis dura & barbara trãslatione usus esset. Satius ergo Iurisconsulti est expositionẽ sequi, & utrãq; interpreta-
5 tionẽ defendere. † Quod aũt uero nomine amicã, paulò honestiore cõcubinã appellari hic traditur. Accur. non probat ut honestius nomẽ cõcubinæ censeatur, quã amicæ, & ideo nõ respectu amicæ sed pellicis cõparationẽ fieri existimat, quæ interpretatio cũ sermõis ipsi⁹ ductu
6 nõ admodũ cõuenit. † Igitur sciendũ, apud ueteres cõcubinæ nomẽ inhonestũ nõ fuisse, solũq; sic appellatas quæ
7 extra legis pœnã, & sine metu criminis haberẽtur: † at amicæ nomẽ, etiã quascũq; meretrices cõtinebat, qd' ex Terẽ. Plautóq; uarijs in locis cõstat, idq; Græcorũ exẽplo, ἑταίρας. i. amicas, quæcũq; scortilia uocãt, etiã ignobilia. Hinc Aristophanes in Pluto. Ὦ τὰς γ' ἑταίρας φά-
8 σιτάς ποθ' ὑβρίσας & quæ sequũtur: † Institutus autẽ publicitus meretrices à Solone Philemõ est autor, ut ea uene

re contenti iuuenes, à pudicis solicitandis abstinerent.

9 †Sanè meretricem nõ esse quæ cum uno aut altero, etiã pecunia accepta, se commiscet, dubium non est: sed eam quæ palam & pluribus se prostituit, solamq; huiusmodi de uicinia posse expelli existimauerim, ne probis mulieribus malo sit exemplo.

VLPIAVS LIB. X.

LEX CXLV.

VIrilis appellatione, interdum etiam totam hæreditatem contineri dicendum est.

1 ☞ Virilem portionem pro æquali intelligi.

2 Aliquando dictio, virilis, naturam suam amittit.

3 Excussa l. pater. §. filiã. ff. de hæred. instit.

1 VIRILIS. †Virilis portio pro æquali intelligitur, unde si Titium & Seium in uiriles partes instituero[a], æqualiter admittentur. Sed finge Titium hæredẽ esse non posse, an totũ Seius habebit[b]? Et hic probatur

2 habiturũ. † & hoc casu dictio illa uirilis, naturam suã nõ seruabit, quod & supra de dictione reliduũ tractauimus[c]. Et ex hoc respõsõ sunt, qui consequentem quæstionẽ decidant †. Filia hærede instituta uetuerat[d] quis ædificiũ de nomine suo exire, sed ad uernas quos nõiauerat pertinere iusserat, defuncta hærede & legatarijs cum uernarum unus supereſſet, respondit Scæuola ei uirilem partem præstandam. Interpretatur Accursius, pro uirili portione omne fideicommissum comprendi, atque ita à cæteris traditum est. Sed negari non potest, quin expositio hæc impropria sit, nec uerbis iurisconsulti

a l. virilis. de leg. præst.
b l. ij. C. de hę re. insti.
c l. potest. supra eo.
d l. pater. §. filiam, de le. iij.

sulti quadrãs, unde ego proprie de uirili portione intel ligo, & cum ex ordine contextus appareat prius hæredẽ deceßisse quàm legatorios, statim ab eius morte ipso iure uirilis portio translata est, unde quanuis alijs decesserint, superstiti sola sua pars remanet, quoniam cæteri collegatarij legatum suum ad hæredem transmittunt, nõ enim ipsi quicquam restituere grauati fuerant, sed filia: & licet prohibitione de nomine suo exiret, uim aliquam fideicommißi habere uideatur, quia tamen nominauerat quibus legatum restitui uellet, satis est ipsis semel acquisitum fuisse quæ decisio in fideicommisso uniuersali non procederet, cum illud necesse sit agnosci, nec ipso iure quæratur [c].

c Bar. l. j. de legat. j

TERENTIVS CLEMENS LIB. II.

LEX CXLVI.

SOceri et socrus appella

1 ☞ Soceri, nomine socer magnus continetur: idem de socru.

2 Patrui nomine continetur patruus magnus, & quando hoc obtineat,

3 Soceri socruſque deriuatio.

4 Antiqui soceram pro socrum dixere.

1 SOCERI. † *Cùm supra explicuerimus, an appellatione generi & nurus, progener & pronurus cõtineatur* [a], *cõsequẽs est idẽ in socero dicẽdũ: correlatiua enim sunt, nec absq; altero alterũ esse potest. Illud hic tãtùmodo admonendus est lector, sicut soceri nomine socer magnus continetur,* † *ita dicendũ de patruo, ut de eo lex*

a l. nurus. l. generi.

uerba faciens etiam patruum magnum comprendat. In quo articulo magna est cõtrouersia, uideturq; crebrius
b l.j. C. de sui. edi. *recipi*[b], *ut in materia fauorabili cõprendatur, in stricta uero uel aliàs odiosa non comprendatur: in quam sententiam & ipse accedo. Quandoquidem in fauorabilibus cum amplior fiat interpretatio, uerisimile est de utroq; patruo actum, nec nouum est aliquã dictionem duplici de specie*
c l. in lege. locati. 3 *intelligi*[c]. †*Sanè socer à Greco sermone deducitur* ἑκυρὸς *sicut socrus* τῆκυρᾶ *ut Modestinus scribit*[d]; 4 †*quo exemplo & aliqui ex antiquis soceram pronuntiauerunt, non socrum.*
d l. iiij. de gra. tione, auum quoq; et auiã uxoris uel mariti continere respondit

IDEM LIB. III. AD EDICTVM.

LEX CXLVII.

QVI incontinentibus urbis nati sũt, Romę nati itelliguntur.

1 ☞ Continentia pro suburbijs accipi.
2 Natus in continentibus, in urbe natus dicitur.
3 Orirundum quomode accipiamus.

1 QVI IN cõtinẽtibus. †*Continentia pro suburbijs*
e l. ij. supra eo *accipiũtur*[e], *qđ' cũ ipsa urbe se teneãt, cõtiguaq;*
2 *sint*: †*qui ergo in his nascitur, Romæ natus dicitur.*
f l. q ex vico. ad mun. *Quid si in uico aliquo qui urbi Romanæ respõdeat*[f]? *Et licet is patriam Romam habeat, non tamem Romæ natus intelligitur. Quid item si lex eum qui Romæ natus non sit à dignitatibus excludat, an is cuius mater extra*

extra domicilium peregre peperit, recipiendus sit? Et certum est uerbis legis eum excludi, licet ex interpretatione aliud forte sit[g]*: in eo enim loco is esse intelligitur, in quo domicilium constituit, & non recessisse uidetur qui animum reuertendi habet*[h]*. Quid si lex non de nato sed de oriundo loquatur? † Et uulgò traditum est, oriundum esse*[i]*, qui ipse natus est, uel qui inde originem duxit: puta quia pater uel eius maiores ex eo loco antiquitus prognati sunt. Sed peritiores oriundum non esse qui ipse natus sit existimant, sed qui genus duxit. Sic T. Liuius: Natti, inquit, Carthagine, oriundi à Syracusis.*

g pe. Cy. l. huiusm. §. legatū. de leg. j. l. plericq; de ritu nup.

h

i c. j de vsur. in. 6.

CAIVS LIB. VIII. AD L. IVL. PAP.

LEX CXLVIII.

NOn est sine liberis, cui vel unus filius una ue filia: est hæc enim enunciatio habet liberos nō, habet liberos, semper plurali numero profertur sicut, & pugillares, & codicilli,

1 ☞ Dictio, liberi, de vnico filio dicitur.
2 Liberum etiam singulariter dicimus pro filio.
3 Pupillares quid.
4 Sine liberis non decedit, qui vnicum filium relinquit.
5 Conditio, Si sine liberis decesserit, relicto nepote ex filia, deficit.
6 Si conditio de filijs loquatur, an ad excludendum substantiuum vnicus sufficiat.
7 Si lex dicat, Extantibus liberis filiæ excludantur, vno existente excludi debent.

1 NOn est sine liberis †. *Hæc dictio liberi, etiā de unico filio dicitur. Solet enim Latine loquētibus plurali*

rali numero proferri, sicut pugillares, & codicilli:
2 †quanuis quandoque etiam singulariter liberum dicamus: & ut Iustinianum omitam, cuius autoritas, quantum ad rem Latinam attinet, non multum pollet: Modestinus[k], Non potest, inquit, quis nolle suũ liberum esse. Vlpianus quoq;[l], Locupletior non est factus qui liberum acquisiuit. Addit Valla se eandem uocem apud
3 Quintilianũ obseruasse. Pugillares quoq; † (sunt hi libelli uel tabulæ ceratæ, in quibus scribebant, quos Græci, ut opinor, ἐγχειρίδια uocant) singulari numero reperiuntur, ut apud Ausonium: Bipatens pugillar expedi. Quod & de Codicillis frequentius inuenitur: sed tamen qui castigatius loquuntur, Caij sententiam hic
4 approbant †. ut dubium non sit, qui cum unico filio filiáue decebat, sine liberis non decedere. Sed hoc amplius
5 constitutum est †, conditionem si quis sine liberis decesserit, relicto nepote ex filia, deficere[m]: receptumq; est idem esse si additum esset, sine liberis ex se natis: quoniam per continuationem sanguinis, nepos uel neptis satis dicitur ex auito corpore nasci, ut Bal. & Corn. existimarunt, licet reclament aliqui[n] †. Sed quid si conditio de filijs loquatur? uidetur enim in eo casu saltem duos requiri propter pluralem numerum. Sed in descendentibus dubium non est etiam unico filio extante substitutum excludi, idq; coniectura pietatis[o], ne alienos suo sanguini præposuisse testator uidea tur. Dubitari igitur potest, cum conditio illa extraneo adiecta est, nam tunc etiam ratio Caij hic cessat. Sed tamen unico nato deficere conditionem uerius est[p], et recep tius,

k l. iusaute. de pact.
l l. nemo prædo. infra ti. j.
m l. j. C. de cũ di. inser.
n Gurd. pap. & q. 353.
o l. cũ au[o]. de cõd. & dem.
p Bald. d. l. j.

ptius, ut ex præsumta mente pluralis numerus in singu-
7 larem resoluatur†. Sicut in lege municipali, qua extanti
bus liberis, fœminæ excludantur: non enim est ratio, cur
uno existente, excludi non debeant. Quod & in ea spe
cie proditum est, cum pontifex mihi sacerdotium con-
ferri mandat, si pro alijs non scripsit: nam ut submouear, uel pro uno scripsisse satis est: & ita plerisq; huius respõsi argumento uisum est[q]. His accedat, q quod ex facto responditi Calderinus[r], cum r hæredes si sine liberis decederent ædiculam cõstruere à testatore iussi essent, altero defuncto sine liberis, non tamen alterum interim teneri, nec conditionem scindi. Sunt et id genus pleraq; quæ à recentioribus coacta legere est[s]. s

Bald. Car. c. mandatũ de rescrip. Cald. consil. 42. de testa.

Fely. c. oĉs. j. dist.

IDEM LIB. X. AD LEG. IVL. PAPIAM.

LEX CXLIX.

NAm quẽ sine liberis esse dicere non possumus, hunc necesse est, vt dicamus liberos habere.

1 ☞ Argumentum per locum à contrarijs semper concludit.

2 Cum pluribus substitutũ est, si sine liberis legitimè natis decesserint, etiam pupillo substitutum videtur.

1 NAM quem. † Argumentatur Iurisconsultus per locum à contrarijs: repugnãt enim habere liberos, & non habere, ut altero concesso, alterum necessarium sit negari, quod genus argumenti semper concludit, nisi ex mente loquentis aliud colligatur: uerbi gratia, Hæc conditio, si Titius & Seius hæredes erunt, altero repudiante deficit: ergo ista, Si Titius & Seius hæredes non erũt, hoc casu euenit, & tamẽ his uerbis aliquis substi-

tutus nõ admittitur[a]. Sed primus hæres solidum habet, quod propter mentem testatoris est, qui uidetur primũ magis dilexisse, quam substitutum[b]†. Sed dubitari potest, cum pluribus substitutum est, si sine liberis legitime natis decesserint, an pupillo substitutum uideatur, & uideri Bar. sensit, idq; uerius est[c].

a l. quãuis. C. de impud.
b Imo. §. cum ita.
c in l. cẽturio, 5 col

IDEM LIB. VII. AD LEG. IVL. PAPIAM.

LEX CL.

SI ita à te stipulatus fuero, quãto min[9] à Titio cõsecutus fuero, tantũ da-

1 Promittens quanto minus à Titio exigetur, si nihil exigatur, solidum debet.
2 Dictio, minus, etiã ad nihilũ referri potest.
3 Comparatiuum nomẽ propriè naturam suam seruat, & positiuo confertur, déque eadem specie intelligitur.
4 In subsidium promittens, videtur sub conditione debere, nec propriè fideiussor est.
5 Cautela, vt à promittente in subsidium totum exigi possit.

1 SI ITA *a te, a* ¶ † *Qui promittit quãto minus à Titio exigetur, si nihil exigatur solidũ debet, quia dictio hæc minus, ex mente contrahentium uim comparationis amittit, & perinde est, ac si promisisset, etiam si nihil à Titio haberi poterit, quod etiam superius à nobis tractatum est. Hinc est quod cum Iustinianus constituerit coniugem inopem coniugi locupleti in quartã partẽ bonorũ succedere siue plures siue minus, filij fuerint, interpretabimur constitutioni locum esse, quanuis* 2 *filij nulli adsint, †quoniam dictio illa minus, etiam ad nihilum*

nihilum referri potest [a] : idq; Alex. & Iaso. probant.
Sed & Bal. cum constitutum esset, ut qui centum liberis censerentur soluant decem, qui minus, soluant quinq;, etiam eum quinq; debiturum scripsit, cuius census esset nullus [b]. Cæterùm quanuis hæc interpretatio admittatur, † propriè tamen comparatiuum nomẽ natura suam seruat, et positiuo confertur, & de eadem specie intelligitur. Quapropter cũ lex uerberantem multa x. aureorum afficeret, uulnerantem maiore, arbitrio iudicis: Responsum est, non posse iudicem aliam quàm pecuniariam pœnam pro uulnere indicere. Comparatiuum enim maiore ratione multæ collationem facit [c]: idq; Cy. Bal. sas. scripserunt.

a authen. præterea. in fin. C. vnde vir.

b l. si supra. si cer per.

c l. vbi. de verbo. obli.

3 re spõdes? Nõ solet dubitari, quin si nihil à Titio furo cõsecutus, totũ debeas [b] quod Titius debuerit.

4 b ¶ DEBEAS. † Is enim, puta Seius, qui in subsidium promisit, uidetur sub conditione debere [d], quatenus à Titio consequi non potero, & ideo proprie fideiussor non est, & ante euentum conditionis, id est priusquàm constet à Titio me non posse consequi: utiliter cum eo

5 agi nõ põt. † Arbitror tamẽ posse me ab eo totũ petere, dũ tempore accepti iudicij, id est quo lis cõtestatur, excussionẽ fieri procurẽ, & per iudicis interlocutionẽ declarari, quatenus Titius soluendo sit: nam quãto minus soluendo erit, tanto petitionẽ totius, prius præstità mode rabor, itaq; à Seio cõsequar: nec ideo in aliquo puniar, quòd à principio plus petierim: quã sententiã Celsus pro

d l. x. de. verbo. obli.

bat

bat [e]: licet in uulgatis codicibus cum prius legeretur, tanto minus postea petere posſit: additũ existimem: à Tritio: & in de maxima inter doctores altercatio orta sit.

e l.fi.ſi cer.pe.

1 ¶ Vt adire quis possit hæreditatem, quæ sint necessaria.

2 Que dicatur delata hæreditas.

3 Si statutum mandet, delatam in quemcunque successorem transmitti, an ea trãsmittatur, quã sibi quis delatam ignorauit.

TERENT. CLEMENS LIB. V. AD. L. IVL. ET PAPIAM.

LEX CLI.

DElata hæreditas [a] intel

4 Infanti proprié dicitur delata hæreditas.

5 Quid in furioso.

6 Ratio, cur nondum delatæ hæreditatis repudiatio nõ valeat secundum Alciatum.

7 Vnde sit, quòd decretalis bonorum possessio repudiari nequeat.

9 Bonorum possessiones edictales, & decretales.

a DELATA *hæreditas a* ¶ † *Vt adire hæreditatem quisquã posſit, necessariũ est eũ scire hæreditatẽ sibi delatã, & delationis causam. Et ideo si nesciat testatorẽ mortuũ uel dubitet de iuribus testamẽti, uel quomodo sit institutus, pure, an sub cõditione, uel an aliquis eũ præcedat: itemq; an testator iure testatus sit, uel ex qua causa sibi hæreditas defferatur, ex testamẽto, an ab intestato, uel ex quota parte sit hæres [a], suus ne & necessarius an uolũtarius, adire non potest, quapropter nec repudiare.* † *Explicat igitur Iuriscõsultus quæ dicatur delata hæreditas, et proprie sic dici arbitratur, quando eã*

a l.is potest.de acq.hære.

hæres

hæres adire potest, ita quod nihil neq; ex parte hæreditatis, neq; ex parte hæredis impedit, quominus eam consequi possit. Quod si aliquid impediat ex persona ipsius hæredis, puta quia ignoret, huic proprie hæreditas, ut quidam existimant, non dicitur delata. Hinc est quod furioso nõ dicimus delatam[b], large tamen accipiendo consequi[b]. 3 Item dicitur, quam quis possit adeundo consequi[b]. Hinc quoq; dubitatum fuit, si lex municipalis hæreditatem delatam in quẽcunq; successorem tracsmitti mandet, an ea transmittatur quam quis sibi delatam fuisse ignorauit? Aliqui negãt[c], sed Alex.[d] & plerique aiunt, quibus ego accedo, & quanuis hæres ignoret, hæreditatem proprie delatam dici arbitror: potest enim eam quis adeundo consequi[e], quod in dubitante non procedit. 4 Quapropter infanti proprie dicitur delata[f], qui quanuis in præsentia ius suum ignoret, 5 tamen præsumitur quòd factus adultior sciet: at furiosus nec scit, nec sciturus præsumitur, unde illi non pleno iure, sed miserationis causa ratione fructuum prouidetur.[g]

b ¶ CONSEQVI. Et repudiando amittere. Sed cur nondum delatæ hæreditatis repudiatio non ualet[h], cum facilius uideatur spem ipsam à nobis segregare, quàm ius semel quæsitum? Alcia. respondet, eum qui repudiat nihil iuris sibi acquirere, nec in alium transferre, nec enim transferre potest, quod ipse adhuc nõ acquisiuit[i]: & ideo quanuis pendente conditione repudiauerit, nihilominus lex ei ius defert, sed quãdo iure delato repudiat

b l. j. §. furiosi. de succes. edic.
c Math. notabi. 194.
d Alex. d. l. is potest
e l. pantonius. eo tit.
f l. si infanti. C. de iu. del.
g l. j. supra. de bo. pos. inf. fur.
h l. is q hæres de acq. hær.
i l. fuit. eo tit.

diat, subit incontinenti qui gradu proximus est, unde qui repudiauit, excluditur, pendente uero conditione nemo subit, cum interim uocetur nemo: quod si quis ius futurum pacto remisit, uel in iudicio publicæ personæ absentis nomine acceptanti renuntiauit, licet nihilominus lex ei hæreditatem legatum'ue deferat, ex pacto tamen non agnoscere id lucrum tenetur, si modo pacisscentis interest, & in hoc Rapha. Paul. Iason con-
k d.l.is qui. 7 senserunt[k]. † Sed unde est, quòd decretalem bonorum
l l.j.de succes. edic. possessionem repudiari non posse lex ait[l]? quoniam antequam decreta sit, non est delata, postquàm autem decreta est, sero repudiatur, quod iam acquisitum est? Cum enim id sit delatum, quod adeundo possumus consequi, si in casu à lege permisso decretalem petam, cum eam consequi possim, cur delata dici non debet? Et si communem sententiam sequamur, qua traditum est, eandem bonorum possessionem antequam decreta sit dici edictalem, post uerò decretalem, non uideo quid re-
8 sponderi eleganter possit: † sed existimo edictales bonorum possessionem esse quas ordinarias uocamus, & quæ ius tribuunt. decretales uerò extraordinarias, quæ
m l.ij. §. si qs ex libe. ad Tertul. sunt facti, ut Carboniana, & quæ uentris nomine, uel litis instituendæ gratia[m]: itemq;, quæ furioso decernitur, nam ut demus etiam in ordinarijs hoc iure decretum necessarium fuisse, solæ tamen extraordinariæ decretales dictæ sunt, quoniam hæ potissimum à decreto pendent: priores enim etiam antequam concedantur aliquid sunt, & ius in se continent, quo defuncti persona repræsentatur, sed posteriores omnem

substan-

substantiam ex prætoris decreto accipiunt, & eodem momento oriuntur: petentiq; acquiruntur: non ergo ante decretum potest dici ius aliquod delatum esse, cum ius nullum adhuc ortum sit, sed speremus ut ex decreto prodeat.

CAIVS LIB. X. AD LEGEM IVL. ET PAPIAM.

1. 4 ☞ Homo, tam masculum quàm fœminam continet.
2 Adam, quasi terra natus.
3 Homo vnde dictus.
5 Qui in vtero est, homo non dicitur.
6 Veterũ ritus, vbi quis primùm natus esset.

LEX CLII. Hominis appellatione

1 HOMINIS.† *Homo commune nomen est, & tam masculum quàm fœminam continet, idq; exem-*
2 *plo Græci sermonis,* ἄνθρωπος, *nam & Hebræi† Adam quo nomine terra natum hominem significant, ad utrunque sexum referunt, ut habetur Geneseos quinto. Creauit eos & benedixit illis, & uocauit nomen eorum Adam. Ridiculi uerò sunt antiquiores Græci, dum nescio quem Adamum finxerunt Cæli & Terræ filium, qui Adameæ regioni nomen dederit, ut apud*
3 *Stephanum* περὶ πόλεων *legere est.*† *Dicitur autem homo siue ab humo, ut Varro existimauit: siue à concordia,* ἀπὸ τῆς ὁμονοίας, *quod nullum animal*
4 *sit socialius.*† *Et hinc apparet legem, quæ de hominibus loquitur, etiam de fœminis accipiendam esse,*

& quidem propriè[a] *quod arbiratur Bartol. etiam si*
a L.ſ.ſupra eo. *articulus quis præponatur. In qua tamen re dubito,*
moueorq; exemplo Græcorum qui per articulos ὁ ἡ τὸ
5 *ſexum diſtinguunt. Illud* † *conſtat, cum hominem di-*
cimus, quemcunque contineri, non ſolum ſiue maſcu-
lus ſiue fœmina ſit,
ſed ſi liber ſiue ſeruus, tam fœminam, quam ma-
ſiue pubes, ſiue impu- ſculum contineri non du-
b l.iŭ.§.ſ.deli be.ho.exhi 6 *bes*[b]. † *Sed an is qui* bitatur.
in utero eſt, homo di-
c l. cum iter. defid.lib. *catur*[c]? *Et conſtat non dici, expectari igitur lex iubet*
d l pen C. de poſth.hær. *poſtquàm natus eſt, & in terram ceciderit*[d], *quæ uer-*
ba ex antiquorum conſuetudine interpretari debemus.
7 † *Siquidem ſolebant ueteres, ubi quis natus eſſet, nu-*
dum protinus in terra ſtatuere, opemq; Deum inuoca-
re, ut naſcenti auxilio eſſent: cuius rei meminit Augu-
ſtinus ciuitatis diuinæ Libro quarto. Et Plinius libro ſe-
ptimo. Macrobiusq;. Hinc Statius: Tellure cadentem,
Excepi, fouiq; ſinu,

1 ☞ Qui in vtero eſt, pro nato habetur, in ſui fauorẽ fall.num.3.4.
2 Lex fingit impoſſibilia, dum ſubſit æquitas.
5 In cõputatione annorum ortum hominis attẽdimus.
6 Aduerſus eum, qui in vtero eſt, vſucapio procedit.
7 Lex in eadem ſpecie bis non fingit.

1 INTELLIENDVS. † *Qui in utero eſt, in ſui fauorem*
pro nato habetur, idq; per fictionem legis, quæ licet
per naturam impoßibile ſit ante ſeptimum menſem eũ
2 *naſci & uiuere, hoc fingit:* † *ut omnino uerum non ſit*
quod

quod uulgò traditur, legem nunquam fingere impoßibilia: fingit enim dum ſubſit æquitas. Igitur ſi auus cuilibet nepoti, qui tempore mortis ſuæ uiuat, centum relinquat, etiam eum qui in utero eſt admitti, Dynus reſpondit. Qui enim in utero eſt, cum de ſuo commodo agitur, natus exiſtimatur. † Quod tamē ſemper non procedit, uelut cum damnum nullum partui infertur, ſi natiuitas expectetur. Cur enim lex fingat, cum neceſſaria nulla cauſa hoc ſuadet? &

TERENT. CLEMENS; LIB. XII. AD LEG. IVL. PAPIAM.

LEX CLIII.

INtelligendus eſt mortis tempore fuiſſe qui in utero relictus eſt.

ideo poſthumo non confertur[a], antequā ſit natus: item ad partē hæreditatis interim nō admittitur[b]: nec præteritus rumpit teſtamentū[c], neq; interim ſuus eſt hæres, nam & propter incertitudinem his in caſibus aliud cō 4 ſtitui non potuit †. Cæterū & ſi decretum ſit, in demortuorum decurionum locum filios ſubrogari[d]. Oldradus exiſtimauit eius qui in utero ſit rationem non habendam, cum huiuſmodi fictio ad id trahi non debet, quod iure ſtatuti uel conſuetudinis defertur. Sed id ego uix probo, niſi protinus uel ſine dilatione ſubrogandū lex diceret. Cum enim appareat moram ullam fieri non debere, haudquaquam uidetur interim infantis natiuitas expectāda, ſed & ſi uerba legis partui non conueniunt, ut quia de homine loquantur, tunc de eo non intelligemus, ſi tamē ciuſmodi ſit lex quæ ex ficta interpre-

a l.ſi. ſupra de col.
b l. antiqui de pet. hær.
c l. aſſi. poſth. mo. C. de cō tra. tab.
d Alb. in l. pe. C. de aduo. di. iud.

tatione extendi nequeat, ueluti si sancitum sit hominis occisorem decollari: constat enim qui prægnantem abortire fecerit, ea lege non puniri: quoniam ut suprà quoque diximus: hominis appellatione qui in utero est non comprehenditur quod in hac specie ea quoque ratione obseruandum est, quoniam hic de eius commodo directe non tractatur, & in hoc omnes consen-

e Feli. c. sicut, de hom.

tiunt[e]. † *Illud quoque certum est, in computatione annorum, eius temporis calculum non duci, quo quis in utero fuit, etiam si eius utilitas hoc suaderet, ab hominis enim ortu solemus annos nummerare, idq; &*

f c. cū in cunctis. de elec.

Baldus prodidit[f]. *Verum & quanuis dubitetur, an contra infantem ipso iure currat præscriptio, dubium*

g l. etiam. ij. de usu.

non est, † *aduersus eum qui in utero est usucapionem procederes*[g], *licet restitutionem prætor polliceatur. Cæterum & si mater prægnans apud hostes enixa sit, nec infans reuersus sit, non uidetur in utero tempore captiuitatis fuisse, nec aliquod legis Corneliæ caput ei patrocinabitur,* † *ne bis in eadem specie fingere lex uideatur.*

1 ☞ Mensurarum aliqua nomina.
Ibid. Digitus, palmus, pes.
2 Dimidius pes, semis vulgò apppellatur.
3 Spithana græcè latinè dodrans dicitur.
4 Cubitus, gressus, passus.
5 Vlna, pertica, plethrum, iugerum.
6 Stadium, diaulus, milliarum, dolichus, & leuca.
7 Parasanga triginta censetur stadijs.
8 Scœnus, & stathmus, & mansum quid.
9 In dimensuratione vnde inunda computatio.

Mille

MARCELVS LIBRO I.

MILLE PASSVS. a ¶ Vt sciamus qua longitudine sit passus, † præfari nos oportet mensurarum aliqua nomina, ex quibus minima est Digiti, quorum quatuor Palmum conficiunt decimũsextũ pedem. Est autem Pes tanquam as in numeris, † & ideo dimidius pes Semis etiam uulgò appellatur, quantum uidelicet pugno extenso; pollice metimur.

MILLE PASSVS, nõ à mu; † Sicut Spithama uox Græca, quæ & ipsa uulgò seruat nomen, quantum extensis articulis à minimo ad pollicem amplecti possumus: Latinæ Dodrans dicitur, & Palmus maior quibusdam: † at Cubitus sesquipedalis est, Gressus uerò duos pedes & Semissem continet: Passus quinque pedes, sic dictus, quod passis, id est dilatatis brachijs & manibus hanc dimensionem conficiamus. † Vlna (sic enim Orgyian interpretor) sex pedibus, ut Herodotus scripsit, constat: Pertica duos passus in se habet, hoc est pedes decem, unde & decempeda dicitur: Plethrum pedes centum: Iugerum longitudine pedibus ducentis quadraginta, in latitudinem dimidio minus conficitur, duosque in se Actus continet. † Stadium passus centumuigintiquinque habet, qui sunt plus paulò pedes sexcenti: Diaulus duo sunt stadia: Miliarium sunt mille passus, hoc est stadia octo: Dolichus stadiorum est duodecim: Leuca dico est Gallica,

cuius tamen Amianus Marcellinus meminit, mille & quingẽtos etiã ipſa paſſus habet, ut Antoninus in itine-
7 rario oſtẽdit, licet pleriſq; in locis ſit amplior, † Para-
ſanga uocabulũ perſarũ, triginta cenſetur ſtadijs, quæ
8 mẽſura paulò minor eſt miliario Germanico. † Schœnus apud Aegyptios ſexa-
ginta eſt ſtadiorum: Sthathmus, id eſt man-
ſio, miliaria habet ui-
gintiocto ſemis, huius in autenticis[a] mentio habetur. Eſt & uulgaris uox Manſum, qua tantum agri ſigni-
ficatur, quantum ſingulis annis par boum arare co-
lereq; poteſt[b].

ro vrbis[b], ſed à cõtinẽtibus ædificijs numerandi ſunt.

a .§ ſi igitur. in authẽ. vt om. obe.
b c.j.decẽſib.

9 b ¶ VRBIS. † Quapropter cùm præfectus urbis, de his, quæ intra centeſimum lapidem perpetrata ſint[c], cognoſcat, inibitur computatio à continentibus, quod & in dubio ſemper ſeruandum eſt: alioquin diſtingui-
mus quemadmodum concepta ſint uerba, ut ſi prohibi-
ti ſint ciues capras retinere prope urbem, computetur à muris, ſi prope Romam à continentibus, ut plerique hìc ſentiunt.

c l.j.§.cũ vrb. de off.præf.

1 ☞ Cùm lex agnato proximo hæreditatem defert, an hæredem ſe aſſerens, eam qualitatem probare debeat.
2 Proximus dicitur etiam ille qui ſolus eſt.
Ibid. Is præſumitur ſolus, cuius ſocij nulli apparent.
3 Deriuatio vocũlæ proximus.
4 Ius proximitatis ex cõmuni vſu, de cognatione ſpeciali intelligitur.
5 Proximus interdum dicitur, qui priorem ante ſe habet.
6 Proximus à conſorte differt.

Proximi

PROXIMI. Quemadmodum proximus intelligatur qui solus est, supra à nobis tractatum est:
1 † sed dubium est, cũ lex agnato proximo hæreditatem deferat, an necesse habeat eam qualitatem probare, is qui se hæredẽ asserit: Et si non possideat, aliusq; agnatus ei contradicat, non est dubium probari debere: quod si in iudicio alius agnatus non appareat, durum esset si eum ad id cogeremus, ut probaret, neminem quàm ipse sit, defuncto propinquiorẽ esse: idq; Cornæo[a] placuit, cui & nos assentimus: † cùm proximus sit, ut hìc dicitur, qui solus est, eumq; præsumamus solum, cuius socij nulli appareant: cum ueri simile sit ad lucri partem omnes conuolaturos si extarent. Terent. in Phorm. At si talentũm rem reliquisset decem, primus esses, memoriter progeniem uestram usq; ab auo atq; atauo proferens. Hinc & prouerbiale apud Græcos carmen.

[a] consil. 194. in. iiij.

Τῶν ἐυτυχόντων πάντες εἰσὶ σύγγενεῖς.

Omnes uirorum diuitum sunt proximi.

Sufficit igitur si intra eũ gradũ esse se probauerit, unde legitimos prætor uocat, idq; & Alexand. probat[b], hunc enim esse proximũ agnatum cẽsebimus. Cæterum hìc supereſt uidere, & quæ prima sit huius uocis significatio

[b] In l. is post. de acq. hæ.

LICINIVS RVPHIN. LIBRO VII. REGVLARVM.

LEX CLV.

PRoximi appellatione, etiam ille continetur, qui solus est.

catio: † & constat à propriè fieri proximum, & ideo uox est ualde generalis: unde uicimus proximus dicitur & amicus transfertur & ad sanguinis iura, & proximi, tam agnati quàm cognati dicuntur. † In usu autem magis est, ut cum ius proximitatis dicimus, de cognatione specialiter intelligamus[c]: † quo sensu etiam qui ante se aliquem habent, nihilominus proximi dicuntur: quod eius constitutionis exemplo apparet, qua traditur, proximis necessarijsq; personis solummodo deferri copiam de adultero accusandi[d]: non enim dubium est licere patruo accusare, licet frater extet. Itēq; cum legatum rei alienæ ab ignorante factum, traditur non ualere, nisi proximæ personæ relictum sit[e]: intelligemus proximam, etiam qua aliquis prior in gradu sit. † Addit Baldus[f] hoc differre proximum à consorte, quòd proximus per consanguinitatem dicitur, consors socius est, & dominij particeps. Sed ego à peritioribus intellexi, consortem eiusdem sortis & conditionis hominem significare, sed ex subiecta materia aliter atque alite. μεταφορικῶς accipi.

c l. ad ītestati. C. de le. hæ.

d l. quānuis adulter. C. de adul.

e l. cū cem. C. de leg.

f Bal. l. dudū. C. de cōtra. empt.

1 ☞ Maiore parte anni possedisse quis dicatur.
2 Interdictum vtrobi, & vti possidetis, sunt exequata.
3 Aduerbia, vtrobi, alibi, inibi, necubi, sicubi, nuncubi.

MAIORE. Interpretatur hic Iurisconsultus interdictum, quo cauebatur, utrobi quis maiore parte anni fuisset, ibi & maneret: † ostenditq; maiorem partem anni intelligi, respectu possessionis aduersarij: hodie

hodie tamen hoc in interdicto id solum attēdimus, utro bi litis cōteſtatæ tēpore ea res ſit[a], *de cuius poſſeßione* [2] *litigatur: idq; exemplo interdicti,* † *Vti poßidetis, exæquata enim hæc ſunt. Eadem autem ratione dicimus,*

[a] §. ſed hodie. Inſtit. de interd.

utrobi, utro in loco: qua alibi, alio in loco: & mihi, in eo loco: ne cubi, ne quo in loco: & ſicubi, ſi quo in loco. Ouidius:

Sicubi Colchorum Minyis regina uacaui.

Ita enim cenſeo legendum.

Nuncubi, num quo in loco. Terentius in Eunucho: Nuncubi meam benignitatem ſenſiſti in te claudier? Conciſa autem ſunt hæc ex dictione alicubi, ut etiam Vallæ placere uideo.

IDEM LIB. X. REGVL.

LEX CLVI.

MAiore parte anni poſſedisſe qs intelligitur etiā ſi duobus mēſib⁹ poſſederit: ſi mō aduerſarius eius aut paucioribus, aut diebus nullis poſſederit.

1 ☞ Murus propriè eſt, qui urbem munit.
2 Murus pro pariete priuati ædificij.
3 Maceria.
4 Parietum varia genera.
5 Via, iter, actus differunt.
6 Via ſi de ſeruitute nō accipiatur, etiā ſemitam cōtinet.
7 Iter diſtat à ſemita,
8 Varia viarum genera.
9 Via publica de regalibus an ſit.
10 De eo, qui in via publica deliquit, quiuis ſupplicium ſumere poteſt, cui ex generali principis conſeſsione competit.

Quan

1 QVANTVM. a ¶ † Murus propriè dicitur pu-
2 blicis qui urbem munit, & mœnia continet: †imo propriè hîc uidetur accipi de priuato ædificio, quod paries dicitur: quo sensus aduersus Vallæ traditionem, etiam Cornel. Tacitus lib. XV. utitur. Ostendit autem Iurisconsultus parietem
3 esse etiã maceriã, †sic appellatur paries sine tarce aliã ue compactione formatus. Erãt autem parietum uaria
4 genera, †lateritij, lapidei, cæmentitij, testacei, cratitij. Fuerant Lateritij ex lateribus durißimæ soliditatis, ut pote qui crudi sub sole diutius permãserãt, ut exiccarentur: Testacei ex latere cocto, qui etiam nunc sunt in usu: Cæmentitij fiunt ex temere coniectis lapidibus calceq; commixtis, & imbricum modo hærentibus: Cratitij, quos concratitios Papin.[a] appellat, ligneis cratibus insertis fiebant, seu asseribus arrectis transuersisq; in modum cratis, uocanturq; alio nomine intergerini, ut etiam Festus ostendit, quod uidelicet uicinorum cœnacula his dirimeretur, quod diffusius explicat M. Vitruuius.

a1. si fratres. supra p so.

AELIVS GALLVS.
De verb. quæ ad ius pertinẽt significatiõe.

LEX CLVII.

QVãtũ ad iuris ptinet largã significationẽ, paries est, siue murus[a], siue maceria est. Item via[b] est, siue semita, siue iter est.

5 b ¶ VIA. †Cum de priuata uia loquimur, quatenus seruitutis species est[b], ab itinere actuq; dictat, quæ doctrina ex uocabulorum etymo accipitur. Iter enim ab eundo

b Instit. de ser. in prin.

eundo dictum est, & ideo iter ius est eundi hominis. Actus ab agendo, unde ius iumentum agendi actus est. Via à uehendo, & ideo ius in se continet etiam uehiculum ducendi, tametsi & qui habet actum, in consequentiam iumentorum etiam uehiculum adducere possit. Sanè lege XII. tabul. ea mensura uiam confici traditum est, ut in porrecto pedum octo esset, in anfractu XVI. cuius dimidium actui tributum est. Quum uerò de seruitute non accipitur, aliter uiam intelligimus, cõ-
7 tinetq; non solum iter, sed etiam semitam: ✝Hoc autem distat iter à semita, quod iter latius est, semita angustior, & quidam quasi callis. Videtur etiam iter proprie dici de uia publica, quæ populo debetur: quod ex Iulio Frõtino lib. de colonijs Italicis intelligi potest, quo sensu semitam tramitem priuatum interpretabimur. Græci ἀτραπὸν dicunt, unde paræmia, cuius Eustathius Odiss. N. meminit, ὁδὸς παρρούσης τὴν ἀτραπόν ζητεῖς. Cum præsto uia sit, tu requiris semitam Plaut. in Culcul. Semitam accipere uidetur pro ea uiæ parte, per quam incedunt homines, in cuius medio aguntur currus & iumenta: quapropter apud eum parasitus minatur se facturum, ut obuij capite si stant in uiam de
8 semita. Mar. Seruius in IIII. Aeneidos commentario aliter explicat, nimirũ ut semita sit semis uia, uia actus dimidius, qua possit ire uehiculum actum autem duo capere propter euntiũ & uenientiũ uehiculorum occur-
8 sum, in qua re dissentit à Iurisconsultis c. Sũt autẽ uiarũ aliæ strictæ, quas cõsulares uocãt, aliæ uicinales, quæ ad uicos ducũt, & ex his utraq; publica est: sicut priuatarum

c l. ij. neq; ulà in hoc pub.

tarum duplex quoq; est species, Agrariæ, & quæ ad seruitutes spectant. Sed dubium est. † uia publica ad quem pertineat? Et extat relatum esse de regalibus[d], & ideo uideretur in simplici concessione castri eam non transferri. At alibi creberrime proditur ad ciuitates pertinere[e], & idcirco licere decurionibus lata lege eam in priuatum redigere. Ipse censeo uiæ publicæ securitatē ad principem specialiter pertinere, eius fundū ad municipes, iurisdictionem uero ad eum cui castrum ipsum cōcessum est. † Et ideo si quis in uia publica deliquerit, posse supplicium de eo sumere quemcunq;, cui ex generali principis concessione hoc competat: & ita quidam ex antiquis senserunt, & ego ex facto consultus, respondi.

9 cf. quæ sint reg.

d

e Bar. l. centinuus. 5. cum qui. dever. obli.

1 ☞ Orationum alia particularis, alia singularis, alia indefinita.

2. In legibus indefinita æquipollet vniuersali secus in dispositione hominis.

CELSVS LIB. XXXV. DIGESTORVM.

LEX CLVIII.

IN usu iuris frequēter utimur, Cassellio ait, singulari appellatiōe, cū plura generis eiusdē significare velimus, nā multū hominē ve

1 TITVLVS v. † Orationum alia est particularis, ut cum signum particulare præponitur, quale est quidam, aliquis, unus: Alia singularis, ut si nomen proprium ei inseratur: Alia est indefinita, ut cui nullus terminus præpositus est, unde eius significatio ualde ambigua est particula

ticulariter ne, an in uniuersum accipienda sit. Et cum ex proferentis mente id pendeat, eam ex subiecto argumento conijciemus. Constat autem necessario huiusmodi sermonem uniuersalem sensum non accipere, & id circo in testimonijs non fiet hæc interpretatio[a], sed potius aduersus eum qui produxit, ut non probatū sit intelligimus[b]. † In legibus autem nō ita est, & ideo in his indefinita æquipollet uniuersali, cum legum natura sit, ut de uniuersis constituantur. Sed & si lex uelit homicidam summo supplicio affici, nisi ab hærede pacem impetrauerit omnium consensum, si plures adsint, requiri existimo: idq; frequentius receptum mihi uidetur. † At in dispositionibus hominum non æquipollet, nisi uerba ex sui natura generalitatē quādam significent, ut pisces, aurū argentū, lana: idem in hærede ex communi usu loquendi, cum enim plures sunt hæredes, hæc dictio hæres uni soli omnino non conuenit[d], cum insolidum non sit hæres, sed unà cum alijs admittatur, meritò inualuit usus, ut de omnibus intelligeretur: sed & si hæres indefinite prohibitus sit ne alienet, existimauerunt plerique, de omnibus successoribus actum uideri, si tamen generale id nomen certis finibus contineretur, ut homo particu-

a l.nō hoc vbi Iaſ.C. vnde leg.

b Bar.l.ſi plu ribus. de lega.iij.

nisse Romā & piscē vilē eē dicimus. Itē in stipulando, satis habem⁹ hæredi cauere si ea res secūdū me hęredem ue meū iudicata erit. Et rursus, quod ob eā rē te hæredē ue tuū: nēpe æque si plures hæredes sint, continentur stipulatione.

2

c l.iij.§.cato. de verb ob.

3

d Bar.l. Lucio.§. Sēpr. de leg.iij.

paticulariter potius propter sermonis proprietatem intelligeremus, & mediocris posset accipi[e]. In dispositione quoq; ipsi proferēte fauorabili uerisimile est tali sermone eum uniuersaliter prouidisse, ut cum pater filiū suum se instituere, uel filio tutores dere professus est[f]: quod si pluraliter id nominis proferat, tūc uniuersaliter, & ideo collectiue, semper accipitur, ut si filios exhæredare se dicat, uel cognatis legare[g].

e l. legato. general. de legat. j.

f l. si qs ita de testa. tut.

g Raph. d. l. si pluribus.

VLPIA. LIB. I. AD S.C.

LEX CLIX.

ETiā aureos numeros æs dicimus.

1 ☞ Aes metalli species antiquior ferro.
2 Qualiscunque pecunia, æris apellatione continetur.
3 ἐξαργυρίσμ. græcè, latinè exargentare.
4 Numus aureus cuius olim valoris.
5 Solidus idem quod aureus.
6 Græci χαλκόν. id est, æs pro quacunque pecunia accipiunt.

1 ETIAM Aureos. † Aes separata ab auro argentoq; metallis species est, apud antiquissimos quoque prius in usu quàm ferrum, ut Hesiodi Poëte carmē indicat: unde et pecunia solo ære cudi cœpta est, hincq; paulatim factum est, ut qualiscunque pecunia, æris appellatione comprenderetur: idemq; in transalpina Gallia de argento: qualencunque enim nummorum speciem, simpliciter argentum uulgo appellant: nam & Græcæ ἐξαργυρίσμ. quod Mar. Cicero ex argentare transtulit, in pecuniam redigere significat. Nummos autem

autem aureus, cuius hic mentio est, sestertios æris centum ualebat, quod in Dispunctionibus annotaui, hoc est denarios argenteos uigintiquinque. Idem autem est denarius quod drachma. Sed deinde minoris æstimatio
5 nis aureus fieri cœpit,† & in Cæsarum constitutionibus solidus appellari, quorum septuaginta duo aurei libram confi-

l. quoties. C. de suscep.

IDEM LIB. II. AD SENATVSC.

LEX CLX.

ciũt, qua ratione cum aureus, quo hodie uulgò utimur, drachmam auri pendat, consequens est solidũ drachmam pepẽdisse, eiusq; præterea tertiam partem, hoc est siliquas
6 sex. † Sanè & Græci χάλκοι, id est æs, pro quacunq; pecunia accipiunt, unde ὀχαλκῆι apud Lucilium Epigramma 11.

Ἑρμοδότῳ τόδε δόγμα τὸ πάντοφορ', εἴ τις ἀχαλκήι
Μηκέτι πειν ήτω θεὶς τὸ χιτωνάριόν.

Hermoti hoc dogma est, quisquis miser, indiget ære,
Philosophi assumat pallia, diues erit,

1 Cæterorum appelletione omnes contineri.
2 Dictio, cætera, unde deducatur.
3 Clausula, Et cætera, abbreuiationis causa apposita, quid operetur.

CETERORVM.† Sicut supra uidimus has dictiones, amplius, reliquum, uirilem partem, etiam de

toto dici: ita de dictione cæterorum admittendum est: & ideo legata Titio optione seruorũ, & cæteris Sẽpronio relictis, si Titius non optet uel alio modo à legato excludatur, omnes ad Sempronium pertinebunt[a]: non quod portio Titij ad illum per ius accrescendi deuoluatur, sed ex ui ipsorum uerborum: & ita Pomponius[b] id responsum declărat, & in eo qui superfluum relictũ erat Raphaël[c] ex facto consultus idem respõdit.† Deducitur autem hæc dictio cætera à Græco, Λοιπός, id est, et alia:† & ideo cũ abreuiationis causa apponitur, eius uirtute censentur alia repetita, quæ ex natura & cõsuetudine actus requirebãtur, obseruabimúsq; hac in re notarij ipsius consuetudinẽ: unde in re dubia, nõ licebit eius successori absq; iudicis mãdato eã clausulam extẽdere, ut Bart. sensit[d]. Sed & ubi de iure necessaria est scriptura, uel expreßio uerborũ, nõ est existimãdũ sufficere, quod eius clausulæ inuolucro tabelliones implicant[e], & ideo nec iuramentum, nec stipulationem in se cõtinere uidebitur. Sunt & qui plurimum referre putent extensim cætera scriptum sit, an præscriptis notis &c. quod ridiculum ego arbitror.

a l. cum optio. de op. leg.

b Roman. singul. 35.

c Cum. cons. 105.

d Bart. l. gal, ius. §. ij.

e l. j. de his que in testa.

PAVL. LIB. II. AD S. C. LEX CLXI.

ILla uerba, optim[2] maximusq;, uel in eum cadere

1 dit.† Deducitur autem hæc dictio cætera à Græco,
2 Λοιπός, id est, et alia:† & ideo cũ abreuiationis causa

1 ☞ Fundus opt. maximusque in eum cadere potest, qui solus est.

2 Superlatiua de pluribus dicuntur regulariter.

4 Puer unde dictus, & sub puero puellam contineri.

5 Reprehensus Paulus Iurisconsultus.

ucte

6 Veteres pueras dixere.

1 ILLA VERBA. † *Legauit testator fundum suum, quem optimum maximumq; habet: dubitatum fuit, si*
2 *in uno uerba hæc locum sibi uendicarent,* † *superlatiua*
3 *enim de pluribus solent dici.* † *Sed quoniam quandoque etiam simpliciter pro positiuis accipiũtur, uerius est, ad unũ quoq; referri, idq; prætoris exẽplo, q cũ se daturũ bonorũ possessionem secundum supremas tabulas edixisset, eum quoque admittit, qui solis tabulis institutus sit*[a]. *Cui exemplo & illud conuenit, quod* Fab. Quintilianus *quadam declamatione refert.* Is *cum lex ultima testamenta rata esse debere mandaret ultimum interpretatur primum, post quod tamen aliud factum erat, quod iure non ualebat, hocq; ex uoluntate legis esse autumat, licet non ex uerbis.*

possunt, qui solus est: sic & circa edictum prætoris supremæ tabulæ habentur etiam solæ.

¶ Pueri appellatione, etiã puella significatur: nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu: & Græci communiter ὁ ϖαῖς appellant.

[a] l.j.§.j. supra de sec. tabu.

4 §. PVERI. † *Puerum à puritate dici quidam existimauerunt, quã dictionem etiam de fœminis prædicari. Paulus hic tradit, sententiaq; suæ duo argumenta adducit. quod etiamnum fœminas à partu recẽtes puerperas uocemus, itemq; quod Græci utroq; genere* ὁ ϖαῖς *dicant*

5 cant. † Sed iudicio meo hæ rationes nõ consistũt, cũ puer
6 pera non à puero, sed à puera dicatur: † Veteres enim
pueras dixisse, ut in Caligu. Tranquillus autor est, &
M. Varro Noniusq; Marcellus indicant, unde diminu-
tiuum puella: nec Græcorum exemplo quicquam moue
ri possumus, cum apud
eos πᾶις commune nos
men sit, ut ipse ait, &
Theocriti carmine in
Syracusis admonemur:
μαλλίστα πᾶισδ᾽ μείς
γαθήμ πάντα τελεῖται.

IDEM LIB. VII.

LEX CLXIII.

NOn est pupillus qui in vtero est.

Latinorum nemo puerum fœminino genere protulit. Satius est ergo id responsum per eam interpretionem simpliciter accipere, qua masculinum concipit fœ-
mininum.

1 ☞ Pupillus non est qui in vtero est.
2 Ancilla non ideo preciosior, quia prægnans.
3 Parturiens mulier in periculo mortis censetur esse.
4 Hæreditas in lege Falcidia propter ventrem ancillæ non augetur.
5 Si mulier prægnans in exilium acta sit, filius ibi natus non est exul.

1 NON EST PVPILLVS. † Qui in utero est, pu-
pillus non est, sed uiscerum matris quædam por-
tio: & ideo ancilla prægnante uendita, si partus euinca
tur, non agitur duplæ: quia nõ uidetur magis in contra
ctu ad partum habitus respectus, quam ad quoduis a-
2 liud intestinum[a]. Hincq; est consequens, † ut nõ ideo
pretiosior sit ancilla, quod prægnans sit: quanuis enim
aliqua

aliqua spes lucri inde domino subesse uideatur, contrario tamen detrimẽti periculo eliditur. Quid enim si ancilla abortiret? † cum præsertim parturiens mulier cen-
4 seatur in periculo mortis esse[b]. † Meritò ergo in legis falcidiæ computatione propter ancillæ uentrem hæreditas non augetur[c], quod periculum in brutis tam frequens nõ non est. Si tamen chariore pretio propter partum quis ancillam emat, quod ex ea natum erit titulo oneroso habere uidebitur[d]. Sed & si fur matrem fustulerit, partum quoque qui apud eum conceptus est contractasse uidetur, unde neque eum ullo tempore per possessionem acquirit, quod suprà attigimus[e]. Et ex his
5 cõsequens est, † si mulier prægnans in exilium acta sit filium ibi natum non uideri exulem[f]. Sed & legem Corneliam aduersus homicidas latam, uerius est non procedere in eo, qui abortionẽ procurauit, tametsi alij aliter senserint[g]. Illud quoque traditum est, si lex portorij uectigal pro quocunque animali imponat, pro eo quod in utero est nihil soluendum esse, nam & huiusmodi in censum non refertur, & in hoc omnes consentiunt. Sanè Iurisconsultus pupillum hic uidetur lata significatione accipere, pro quocunque infante. Accursius tamen etiam proprie accipit, & ideo infert tutores pupillis suis datos non uideri uentris tutores fuisse, si infans non nascatur, cuius sententia uera est[h].

b Abb. c. pastoralis i fi. de offi. ord.

c l. i. l. fa. pla. cuit. ff. ad. l. falc.

d l. quod si ex pamphil. de leg. ij.

e l. partum. supra eod.

f Bar. l. in seruorũ. de stat hom.

g Feli. c. sicut. de homic.

h l. cũ pater. de neg. gest.

1 ☞ Applicata facti species ad hanc legem.
2 Supremus dicitur, qui unicus fuit.
3 De qua substitutione text. sit accipiendus.

4 Quid si dictum sit, Mihi & ei, qui supremus morietur, Seius hæres esto.

5 Humanitus accidere, est mori.

6 Conditio illa, Si quid acciderit, de morte intelligitur.

7 Et an mors ciuilis hoc casu sufficiat.

8 Imperiti testatoris verba ex vulgi consuetudine declaranda.

1 IN VVLGARI, † Instituit testator filiũ quẽ habebat, & quoscunq; habiturus esset: eiq; qui supremus moritur Seium substituit, dubitari potuit, si alios filios non habuerit, an Seius illi saltem quem tum cum testaretur habebat, rectè substitutus uideretur. Et exemplo legis duodecim tabularum rectè substitutum defendit[a], † quoniam in ea lege supremus dicitur, qui unicus fuit, satisq; est ut ultimus qui censeatur, qui post se neminem habeat, etiam si à nemine quoque precedatur, quod & supra latius attigimus. Sed in hac specie dubium est, si plures ille filios haberet, an inuicem substituti uiderentur[b]? & receptum est censeri legitimæ successionis inter plures cohæredes ius reseruatum, nisi si ultimo decedenti in omni hæreditate substitutio facta sit[c]: non enim qui supremus moritur omnem hæreditatem restituere potest, nisi ipse eam habuerit, at habere eam non potest, nisi uicissim eos grauatos dicamus.

a l. qui duos. de reb. du.

b l. vel singulis. supra de vulga.

c l. titia seio. §. ij. de leg. ij.

POMPONIVS LIBRO II. AD S.C. LEX CLXIII.

IN vulgari substitutiõe, qua ei, qui suprem⁹ morietur, hæres substituitur, recte substitutũ etiam vnico intelligitur: exemplo legis XII. tabul. ex quibus proxi

Sunt

Sunt qui idem esse opinantur[d], cum ita uerba concepta sunt, ut post mortem omnium restitutio facienda sit, tametsi expresse dictum non sit, ut qui ultimus moriatur, restituat[e]: quod rationem in se ullam non habet, non ergo ultimus omnium portionem, sed in eo casu unusquisque suam restituet.

d Soci. §. cum ita ad Treb. argu. l. codicilli. de vsu fru. leg.

e

mus agnatus, etiam sol[o] habetur. ¶ Si quis ita[b] in testamento scripserit, si quid fit

a ¶ VVLGARI. †Accursius interpretatur, id est pupillari. Ego aliter sentio, cum enim testator filijs institutis ei qui supremus morietur substituit, si unicus ille ante aditam hæreditatem decedit, substitutus ex uulgari admittetur si post aditam, ante tamen quàm pubes esset, ex pupillari: unde à principio ea substitutio satis posset uulgaris appellari, nec obstat quod ex uulgari ei non succedatur, sed testatori, quia pronomen illud pro superuacuo

4 habetur, idq; Albericus probat[f]. †Sed quid si dictum sit mihi & ei qui supremus morietur, Seius hæres esto? Et adhuc opinari quis posit de uulgari & pupillari substitutione solum egisse testatorem ut ordinem coniuncta denotet, quasi sibi substituerit si filius hæres non erit, & filio si hæres erit. Quidam etiam fideicõmissariam contineri aiunt, ut Ponta. & Iason[g] & in electione substituti esse, directe an per fideicommissum hæreditatem uendicet: quæ sententia propter ueri similem testatoris uoluntatem adiuuanda est.

f I. j. in prin. de vulg.

g Iaſ. l. penul. C. de imp.

5 b ¶ §. SI QVISITA. †Humanitus accidere est mori[h].

h Inſti. de do. in prin.

& ita docti solent loqui. Sed testatores ex uulgi sermone qui concisior est[i], *& breuior, simpliciter accidere, & cõtingere pro uita defungi accipiunt: ultimus enim* 6 *qui homini euenire possit casus, est mors: † meritò illa conditio, si quid acciderit, de morte intelligitur*[k], *alioquin propter generalitatẽ nullius ferè mo-* 7 *menti esset. † Sed an mors ciuilis hoc quoq; casu sufficiat, ut qui in exiliũ quis missus sit? & Baldus*[l] *de ea sentire contrahẽtes nõ ar-* 8 *bitratur. † Hinc q; argumentum sumi potest, imperiti testatoris uerba ex uulgi cõsuetudine declarari: quod & Socinus*[m] *in ea specie annotauit, cùm filium quidam uiuum & mortuum relinquere sè Titio in testamento dixisset, interpretatus est enim Titium uiuenti tutorem datum, mortuo hæredem*[n]. *Sed huiusmodi uerbis hæreditatem dari periculosius est, quàm ego affirmare ausim, cùm & curam mortui gerere quis possit, dum pompam funeris, ornatum sepulchri, parentaliaq; huiusmodi procurat.*

i l. publia. de pos.

k l. vxorẽ. §. seia. de leg. iij.

l Bal. in rubr. C. de pos.

m l. qui duos. de reb. du.

n Lancel. l. cẽturio. in fin

lio meo acciderit, Damas seruus meus liber esto: mortuo filio, Damas liber erit: licet enim accidat & uiuis attamen vulgi sermone etiam mors significatur.

1 ☞ Posthumus propriè quis.
2 Testator de filiabus disponẽs, an de posthumis senserit.
3 Propria significatio ex interpretatione restringenda: & quando id locum non habeat.
4 Portio de qualibet parte dicitur.
5 Quando hoc non obtineat.

Quibus

6 Quibus casibus etiam de minima portione actum fuisse intelligatur.
7 Regulariter verba cum effectu accipienda.
8 Habere quis dicatur.
9 Vis pro effectu accipitur in iure.

VLPIA. LIB. XV. AD S.C.

LEX CLXIIII.

NOmen filiarum, et in posthumam[a] cadere quæstionis non est, quanuis posthumæ non cadere in eam quæ iam in rebus humanis sit, certum est.

1 NOMEN *filiarũ.* a¶ †*Posthum*[9] *propriè intelligitur, qui patre humato natus: sed & qui post testamentum natus est, largo modo posthumus dicetur*[a]. †*Sed pone testatorem de filiabus aliquid disposuisse,* 2

a l. iiii. c. i. de iniust. rup.

an de posthumis quoq; actum censebimus? Et dubium non est, ex proprietate sermonis posthumas ea appellatione contineri: sed quia earum meminisse non uidetur, neq; cogitasse ut posthumæ nascerẽtur, ad futuros post b
3 *mortem suam filios respexisse non creditur* [b], *& ideo propriam significationem ex interpretatione restringimus: quæ interpretatio locum non habet, cùm cõtrarijs coniecturis prior præsumptio tollitur, ut si in parte testamenti posthumarum mentionem fecerit, nõ enim oblitus uideri potest, qui aliqua parte posthumam commemorauit. Idem si necessariò posthuma admitti deberet ut in institutione, testamentum enim corrueret. Quod & dicendum est, cum filiabus tutores*[c] *quis designat,*

b l.g filiabus. de leg. j.

c l. si qs filia. de test. tut.

utilis enim hic actus posthumæ est, nec hæreditati damnosus: unde propter favorem de posthumis quoque actum credimus, & uim uerborum obseruamus. Sanè qui post testamentum nascitur, indistincte admittendus est, si tamen testator cum natum esse sciuit: cum enim nihil mutet, declarare uidetur, de eo quoq; se intellexisse, & hoc Bar. probat [d].

d l. si cognatis de reb. du.

¶ .§. PORTIONIS.

4 †*Portio uidetur mihi de qualibet parte dici: quapropter cùm lex in totũ uel pro parte aliquid recipi uetat, qui uel minimum recepit, pœnæ reus est* [e]. *Est emphyteuta qui particulare damnum tolerare, suoq; periculo ferre debet, qualecũq; erit, feret* [f]. *Et facultas rem à socio uenditam luendi, illi qui in ea partem habeat competens, uel ei cuius si millesima non denegabitur* [g]. *Quoties autem ueri simile non est, de minima re actum esse, ut quia dispositio nullius redderetur momenti, ueluti in eo qui partem fundi promittit* [h], *uel alio simili dubioq; casu, de dimidia accipiendum est* [i]. *Vnde qui partis bonorum usumfructum legat, de dimidia intellexisse uidetur* [k]. *Et cum quis ab altera se parte electum ait, non minus quàm dimidia sit intelligemus* [l]: *alioquin quæ in pauciore numero esset,*

V portionis [b] nomẽ, nõ semper dimidiam significat: sed prout adiectum est: potest enim iubere aliquis, & maximam partem partiri posse, & vicesimam & tertiam, & prout libuerit, sed si nõ fuerit portio adiecta dimidia pars debetur.

e c auaricię. ĩ fin. de elec. lib. 6.

f l. j. C. de iu. emph.

g Bald. l. j. C. de com. ser. ma.

h gl. l. cũ post. §. gener. de iur. dot.

i l plane. ĩ fi. de l. g. j.

k l. etiam. de vsufr.

l gl. c. si prius quã. 28. dis

esset, cum nullius momenti haberetur: alterâ nihil impe
6 diret. † Quod si portiũculæ mentio fiat, uel alicuius, uel
quãtæcũq;, uel certæ patris, uerius est etiam de minima
intelligi [m]. Idem si quantula, uel minuscula scriptum
sit [n]: nisi ad certam aliquam iuris dispositionem se re-
ferãt, ex subiecta enim
materia interpretatio
nem recipiunt. Qua-
propter qui in testa-
mento sextam partem hæreditatis suæ reliquit, sextam
assis legasse intelligetur, idq; Bart. uisum. Quod in hæ-
reditate procedit, quam lex in duodecim partes diui-
dit, in alijs uero rebus Angelus dissentit [o], quod & nos
probamus. Quapropter si duas partes rei petieris, non
duas ex asse, sed ex tribus partibus petisse uideberis:
quod si sex partes dari testator uoluerit, dubium non
est semissem deberi. Quaratione si unam partem hæ-
reditatis relinquere se dixerit [p], de una uncia intelligen-
dum uidetur.

c ¶. §. HABERE. Regula est generalis quam alibi ato
7 tigimus. † Verba cum effectu accipienda esse [q]. † Is au-
8 tem est effectus, ut ex persona sua quis habeat, ut de-
ductis oneribus, lucrum illi supersit, ut momentanea
non sit acquisitio, quæ si non interueniant, habere quis
proprie et stricte non uidetur. Effectũ quoq; ea respice
re existimãtur, quibus actus alicuius si momẽti, nõ autẽ
elusorius remãet [r]. Sed et ut lex rebus ipsis, nõ uerbis im
posita

m Bar. l. ij. C. qũ & quib. lib. x.

n l. qui cõcub. §. j. de le. iij.

o Ang. l. defũcta. de vsuf.

p Bar. l. inter dum. de hę red. insti.

q l. aliud. l. cepisse.

r c. si ciuitas. de sent. exc. in. 6.

9 posita censeatur, ad effectum pertinet[f]. † In iure quoq; lectum est uim pro effectu accipi: ut apud Marcellum[t], ei qui hominum stipulatus est, promissor eum dando qui tunc illi seruierat, liberatur ui ipsa. Sic et Cornelius Tacitus lib. XIII. Vectigal mancipiorum remissum magis specie, quàm ui.

[f] l.ij.C. com. de leg.
[t] l.q decē.§. stichū.de solu.

Cuius locutionis ratio est, quia uis à Græco βίᾳ descendit, cuius contrarium & κατ' & ἀντιστοιχιον est ius. Vnde ad differentiam eius quod ipso iure fit, dicimus aliquid in effectu, uel ui ipsa factum.

POMP. LIB. V. AD. S.C.

LEX CLXV.

VEniſſe ad hæredē nihil intelligitur, niſi deducto ære alieno.

SVMMARIVM.

1 Ad hæredem peruenisse dicitur, quod deductis oneribus peruenit.
2 Quid in legatario obtineat.
3 Regula, Eatenus habuisse quilibet videtur, quatenus deductis oneribus remanet. Fallit hæc regula, vt num. 4.

1 VENISSE. † Ad hæredem id peruenisse existimandum est, quod deductis oneribus peruenit: hocq; 2 exemplo legis falcidiæ rationem inibimus. † Ad legatarium uerò qui fundum accipere, & decem hæredi dare iussus est, totum fundum iure legati peruenisse interpretabimur[2]. & hoc quantum sit ad hæredis falcidam, qui x. illa conditionis implendæ causa sibi data computare non tenetur, alioquin uerum est huiusmodi legatarium

[2] l. ad veteranī. ad le. fal.

rium in toto fundo lucratiuum titulum non habere[b].

3 † *Et hinc generalis regula colligitur, eatenus habuisse quemlibet uideri, quatenus deductis oneribus remanet*[c]. *Hinc si quis sacerdotium ualoris centum aureorum impetrauerit, illud obtinere poterit quod ducentis censeatur, si deductis oneribus sola centum sint reliqua: quod & in portoriorum legibus obseruandum est. Habetur autem in his oneribus & medij temporis usurarum ratio*[d], *& cuiuslibet pecuniæ, quæ pro re ipsa effundatur, quale est* ξυμπρευτικόν, *id est, proxenetæ merces, hastarumq; solennium impendia, & si qua similia. Sanè cùm lex exactionis effectum non respicit, sed petitionis modum, aliud dicendum est: ut si actorem mandet duos aureos in singula centum, quæ petat pro sportulis, deponere, sacramentoq; sic contendere*[e]: *nihil enim refert, quòd reus ita inops sit, ut etiã si uincatur, petitam summam soluere nequeat.*

b l. nõ amplius. de leg. j.

c Dec. consil. 156.

d Ias. d. l. non amplius.

e l. cũ quædã. de iurisd. omn iud.

SVMMARIVM.

1 Vrbana mancipia à rusticis quomodo separentur.
2 Dispensator quis, & vnde dicatur.
3 Seruus villicus.
4 Seruus insularius.
5 Insulæ pro domibus accipiuntur.
6 Numerus etiam ordinem & turmam significat.
7 Serui ordinarij & vicarij.
8 Qui prouinciæ præest, extra eam pernoctare non potest.
9 Quid sit pernoctare.
10 Dictio, Per, in compositione ad totum siue integritatẽ

Refert

refertur.
11 Pernox luna.
12 Peregisse reum,

IDEM LIB. VI.

LEX CLXVI.

VRbana familia[a] & rustica, nõ loco, sed genere distinguitur: põt enĩ aliquis dispẽsator[b], nõ esse vrbanorum seruorum numero, veluti is qui rusticarum rerum rationes dispẽset, ibiq; habitet, & non multũ abstit à villico[c]. In

2 1. quẽadmodũ. de sup. leg.

1 a VRBANA. a ¶ † *Vrbana mancipia non loco, sed genere usus cognoscuntur*[a], *& à rusticis separãtur: unde qui rationes uillicas dispensat, & de cibarijs prouidet, in rusticis computabitur: at qui insulas custodiunt, urbani existimabuntur, cum tamen dubitamus, quid patersamiliás senserit, ex eius consuetudine deprendimus*[b] *: cuius rei & ex rationibus libellisq; eius, aut uicariorum, qui uel rustica curant, uel urbana, certiores fieri poterimus.*

b l. seruis vrb. de leg. diss.

2 b ¶ DISPENSATOR. † *Seruus est qui impendia domus curat, & uictui præest: huic obsonatores, piscarij, coqui, idq; genus serui parent. Sumpsit nomen ab expendendo pecuniam, uel quod rationes dispendat, id est procuret, & consideret, calculumq; ducat: hi ut plurimum in urbe degunt.*

3 c ¶ VILLICO. † *Villicum* M. Cato. & L. Columella *pro eo seruo accipiunt qui ruri præest, & agriculturam rusticasq; operas curat, eisq; secundum domini utili*

utilitatem præcipit: huic serui ipsi agricultores subijciuntur.

4 d ¶ INSVLARIVS.† Recentiores quidam insularium accipiunt seruum, qui propter aliquod delictum in compedibus opus faciat, in insulamq; relegatus sit, quod falsum est. Insularius enim simpliciter seruus accipitur insularius d autē vrbanorū

5 læ custos, cuius rei Pomponius autor est c. † Insulas autem Festus interpretatur domos quæ uicinorum communibus parietibus non coniunguntur, sed quoquo uersum uel priuata uel publica area ambiuntur. Quam sententiam sunt ex recentioribus qui improbent, quoniam ex Pomponio. Victore constat, longe plures Romæ insulas, quàm domos fuisse, quod uerisimile non esset, si hoc significatu insulæ accipientur: quapropter ipsi interpretantur insulas eas ædes esse, quæ inquilinis locari solerent: quod & ipse probarem, si aliqua hoc Etymologiæ ratio suaderet. Festi igitur opinionem sequor, quæ ex Corn. Taciti. lib. xv. confirmatur. Is propter crebra incendia, cum multi aquæductus in urbē deferrētur, à Nerone excogitatum tradit, ut aqua priuatorum licentia intercepta, quo largior & pluribus in locis haberetur, in publicum fluerit, ædificiaq; non communione parietum, sed proprijs quæq; muris ambirētur, canalibus, ut opinor, eis in parietibus additis, ut reprimēdis ignibus aqua facilius decurreret, hinc insulæ momē deductū. Erāt autē nō modo ab incen

c l. si ita. de vsu. & hab.

ab incendijs tutiores[d], sed etiam à furibus, qui per tegulas commeare in eas non poterant, ideoq; in eis pretiosiora quæq; reponebantur, utquæ solius effracturæ periculo subijcerentur.

d l.iij.§.effractarij.de.of.præf.vi.

6 e ¶ NVMERO. † Numerus etiam ordinem & turmam significat[e], unde numeri militum dicuntur: hinc & numerus familiæ. Obseruandum igitur erit, an paterfamilias in ordine & consortio rusticorum seruorum aliquem haberet, an uerò urbanorum.

e l.j.in fin. de bon. pos. ex test. mil.

numero[e] est: videndum tamẽ est, ipse dominus quorum loco quẽq; habuerit: quod ex numero familiæ, & ex vicarijs[f] apparebit.

7 f ¶ VICARIIS. † Serui ordinarij dicuntur, quibus peculium dominus concessit, negociariq; sinit[f]: Vicarij sunt, qui ordinarij uices gerebãt, quidamq; quasi subinstitores. Igitur si ordinarius urbana rusticaq; negocia pertractasset, habuissetq; alios uicarios urbanis, alios rusticis, qui seruus in rustici uicarij famulitio erit, rusticus censebitur. Martialis, Esse sat est seruum, iam nolo uicarius esse.

f l.si seruus.supra depecu.

Qui rex est, regem Maxime non habeat.

8 g ¶. §. PERNOCTARE. † Qui prouinciæ præest, extra eam etiam uoti soluendi causa pernoctare non po-
9 test[g]. Quæritur, † quid sit pernoctare? & integram noctem significari Iurisconsultus ait. Sic Flamem Dialis quoties ualetudo aduersa incidisset non ultra binoctiũ pernoctare poterat, ut Tacitus lib. iii. scribit. Sic & in lege xii. Tabula. Quæ trinoctio abnoctasset.

g l.illud de offic.præf.

usur

usurpabatur. ut ex Q. Mutio A. Gellius libro tertio tra
10 *dit.* †*Id autem dictio per, in compositione demonstrat, quæ uox ad integram noctem refertur. Quo argumento si lex prætori in delictis sui officij tempore perpetratis iurisdictionem mandet, cum prioris tempore quis uulneratus à sicario esset, & sub successore perijsset, responsum à quibusdam est, neutri ius cognoscendi esse, quum integrum delictum neutrius tempore factum sit, perpetrare autem ad totum refertur*[h]. *Sed hæc decisio uera non est, qui enim*[i] *letifere percussit*[i], *quod inse est, omne delictũ perfecit, & ideo ad primũ magistratũ ius coërtionis pertinet*[k].

V Pernoctare extra vrbem intelligendus est, qui nulla parte noctis in vrbe est: per enim totã noctẽ significat,

[h] Alb. hic. [i] l. fin. §. sicut de bo. eor. [k] l. deuotio. §. si vir. fol. matri. Alex.

11 †*Sanè hoc exemplo & pernox Luna dicitur, quã Græ*
12 *ci* παννύχιον *uocant*. † *Sic & peregisse reum dicitur: non qui solummodo detulit, sed qui comdẽnauit*[l]: *quo exemplo & perennare dicimus, & perhibere, & perlegere & perferre, & percipere: hæc enim omnia ad quandam integritatem, perfectionemq; referuntur. Tametsi non negauerim in compositione eã dictionem aliter quoq; accipi, ut cum perfidum, periurum dicimus Itemq; perpluere, perspicuus: & rursus perpauci, pertinas: sed & perorare dicitur, cui finis orandi demandatus tantummodo est.*

[l] l. ij. de adul.

1 ☞ Materia rei appellatione, quæ ex eã conficitur, non venit.

2 Appellatione materiæ, quod ex ea factum est, nõ vẽ-

nit, si speciali nomine vocetur.
3 Ligni appellatione quid contineatur.
4 Carbonarij à Græcis dendrophori dicti.
5 Ligna propriè quæ.
6 Sulphurata quid.
7 Nuclei oliuarum pro nucleis non habendi.
8 βάλανος quid significet.
9 Bellaria sunt secundæ mensæ.
10 Palma arbor alia mas, alia fœmina.
11 Pinus quid.
12 De strobylis aliqua.

CARBONVM.

1 †Materia rei appellatione, quæ ex ea confi:tur, non uenit. Vnde qui carbones dicit, de lignis non intelligit, qui libros, de chartis, qui calcem de lapidibus: quanuis ex lignis carbones, ex chartis libri, ex lapidibus calx conficiatur: idq; & Accursius, 2 & quadam disputatione Pylleus probat.† Econuerso, nec appellatione materiæ, quod ex ea factum est, comprenditur, si speciali nomine nuncupetur, nisi eiusmodi sit quod effectum est, ut in materiam suam redigi rursus posit[a], quale est argentum factum, uel aliter mens 3 tem testatoris conijciamus.† Hinc est quod ligni appellatione, id solùm continetur, quod comburendi causa paratum est[b], & à solo diuulsum, & alio speciali nomine non appellatum, nisi uel testatoris uoluntas, aut conditio, uel regionis natura aliud suaderent. Quo exemplo cum omnia nemora quis locasset, respondit

VLPIANVS LIB. XXV.

LEX CLXVII.

Carbonũ appellatione

a l. quæsitum. §. illud. de lega. iij.

b l. ligni. de lega. ij.

And.

Andr. Siculus[c], de eo non censeri actum, quod materiæ causa haberetur, cum id in alium elegantem usum destinatum esset. Sed hac in re planè μάταιος est, & Siculis gerris uaniora conscribens. c Barb. cõm. & in. 2.

a ¶ MATERIAM. Sic proprie ligna appellatur, quæ ædificiorum causa, uel alterius operis habentur, inde materiarij fabri. Hîc autem de materia intelligit, quam idcirco quis præparauerat: ut carbones conficeret: † hi in antiquorum eulogijs[d] Græca uoce dendrophori appellantur, quod arborem ferunt & torrent.

materiam[a] non contineri, sed an lignorũ? & fortassis quis dicet, nec lignorum[b]: nõ enim lignorũ gratia habuit: sed & titiones, & alia ligna cocta ne fumũ faciãt, utrũ ligno, an carboni, an suo generi ãnumerabim[p]? & magis est, ut propriũ genus[c] habeatur. Sulphurata quoq; de ligno æque eam 4 d l. fi. de iur. im.

5 b ¶ LIGNORVM. † Sunt lignis propriè quæ comburendi causa habemus: unde materia carbonum, cùm in alium usum principaliter habeatur, non intelligitur lignum esse.

c ¶ GENVS. Cùm enim speciale nomen titiones, sulphurata, faces, & nuclei habeant, non uidetur quisquam ligna nominans, de eis intelligere. † Sunt autem sulphurata tenuissima ligna sulphure utrinque illita, ad accendendas lucernas, quorum & Martialis meminit, nos uulgò sulphuretos uocamus. 6

7 d ¶ NVCLEIS oliuarum. † Hi enim ab antiquis ossa oliuarum appellantur, ut meritò pro lignis habendi nõ sint: quod & in cæteris dicendum est, quales sunt glandium, nucum, amygdalarum, & siqua similia. Idemq; in uinacijs statuendum, cum acini non ignibus tantum, sed & pascendis columbis usui esse soleant.

c ¶ BELLARIIS. Antiqui codices balanis habent, & castiga
8 tius. † Significat βάλανος glandem generali nomine, sed specialiter de palmulis, quas uulgò dactylos uocamus, accipitur. Palma enim in Aegypto & Syria eos fructus fert, gustu suauissimos, ut bellaria
9 omnia præcellant. † Sunt bellaria que sub finem conui-
10 uij afferuntur, & secundæ mensæ appellantur. † Iulius Pollux palmam aliam marem, aliam fœmininam arbitratur: & fœminæ fructus ex Herodoti Xenophontisq; sententia propriè balanos dici: propendent autem ab inuolucro, corticoso uue operimẽto quod elatem seu spathen uocant, & ipsum magni in medicina usus, ut Galenus ostendit, tametsi hodie in eis regionibus nullũ alium quàm ignibus usum præstet.

dem habebunt diffinitionem: ad faces quoq; parata nõ erũt lignorũ appellatione cõprensa, nisi hęc fuerit volũtas. Idem etiam de nucleis[d] oliuarũ, sed & de balanis idem est, uel si qui alij nuclei sunt. De pinu[e] autẽ integri strobuli, ligni appellatione continentur.

11 f ¶ PINV. † Nihil aliud est pinus, quàm picea excultior, eius nuces strobyli, coccali, coni, & Latinis nu-

clei

cli uocantur, qui pinei sunt detrahuntur gustatu idonei, & medicina utiles. At Iurisconsultus hic, cum integros strobylos dixit de pinu agresti, uel picea intellexisse uidetur, qui cassi & cibo inutiles sunt, ideoq; à cono non diuelluntur, solis ignibus aptissimi. Potest & de nuce ipsa pinea domestica intelligi, in quibusdam cẽ regiõibus ita abũdat, ut eius fructus nulla sit æstimatio: † nã de ea strobylos speciatiore significatione dici ex Dioscoridis lectione obseruatũ est, qui lib. 1. cap. LXXXV. itemq; cap. LXXXIX. στρωβύλον pro pinu accipit, πύτιν pro picea, πύκνην pro tæda, quæ congeneres omnes arbores sunt. Sanè ubi nucis pineæ fructus in pretio sit, non opinarer, legatis lignis strobylos eius integros contineri: sed tum deberi, cum fructus exempti fuerint.

IDEM LIB. IIII. AD SENATVSC. LEX CLXVIII.

PAli & perticæ ĩ numerum materiæ redigẽdi sunt & ideo lignorũ appellatione non continentur.

1 ☞ Pedamentorum tria genera.
2 Pedamenta lignis legatis non continentur.
3 Quando hæc decisio non habeat locum.

1 PALI. † Pedamentorũ, quæ uitium adminicula sunt, tria sunt genera: unum robustũ seu fissile, ex quercu, uel iunipero, quod appellatur Ridica: alterum est è pertica, qui palus dicitur, hicq; teres est: tertium ob inopiam ex harundineto sumitur, sicq; M. Varro, &
4 L. Columella tradiderunt. † Hæc pedamẽta, quæ & stamina

tumina uocantur, lignis legatis non continentur, quoniam in materia sunt & alium usum quàm ignis præ-
3 *stant: †putauerim tamen: cum propter uetustatem amplius in uineæ usu esse non poterunt, præstandam: nam ratio Pauli tunc locum non habet: nec enim amplius in numerum materiæ rediguntur, imò tunc solent patres familiarũ eos palos comburere.*

1 ☞ Si fundus, vti optimus maximúsquæ est, sit vẽditus, idque obligatione aliqua propter munera publica sit affectus, an venditor teneatur.

2 Clausula hæc, vti optimus maximúsque est, & in contractibus & testamentis apponi olim solita.

IDEM LIB. V.

LEX CLXIX.

NOn tantũ in traditionibus, sed etiã in emptiõibus & stipulationib⁹, & testamẽtis, adiectio hæc, uti optim⁹, maximusq; est, hoc significat, ut liberum præstetur prędiũ, nõ etiã ut seruitutes ei debeantur.

NON TANTVM. ¶ *Qui fundum tradit, uendit, legat tta uti optimus maximusq; est, non illi qui-*
1 *dem seruitutem deberi ait, sed nemini eum debere: quare supra à nobis tractatum est. † Sed quid si fundus ea cum clausula uenditus, obligatione aliqua propter munera publica affectus sit? Et si uenditor sciens empto-*
2 coñsil.105. in fi. *rem eius obligationem non admouerit Aretinus[a] respondit, quãti minoris emptor comparaturus rem erat, posse uenditorem conueniri, nec eius adiectionis prætextu excusari. Sed & Pau. Castrẽsis[b] non imputari hoc*
b cõsi.195. in j. in nouiss. *casu emptori existimauit, si cũ generaliter sciret fundũ obliga-*

obligatum, minime diligentiã adhibuit, ut quãtitatem, summãq; debitæ pecuniæ certius exploraret: cum enim eius declaratio ad uenditorem pertineat, tutò negligere potuit, qui ius suũ non diminui sciebat[c], *nisi specialiter*
2 *fuisset admonitus.* † *Erat autẽ clausula hæc & in cõtractibus*[d], *& in testamẽtis apponi solita, quod & antiqua inscriptio*
oste ndit, quæ in Gratiano oppido Mõtisferrati sic legitur V.F.T. Vectius.T.L. Hermes Seplasiarius, mater genuit mater recepit, hi horti ita uti optimi maximiq; sunt cineribus seruiant meis, nam curatores substituam, qui uescantur ex horum hortorum reditu natali meo & præbeant rosam in perpetuum, hos neque diuidi neque ab alienari uolo.

c l. sicut. §. nõ videtur. supra quibus mo. pig.

d l. iuli. §. idem Iuli. de actiemp.

VLPIA. LIB. XXX. AD S.C.

LEX CLXX.

HAeredis appellatione omnes significari successores credendum est, etsi verbis non sint expressi.

1 ☞ Si hæres grauatus sit legato, nec adeat, an substitutus illi soluere teneatur.
2 Hæredis nomen ad quoscũque gradus pertinet, omnesque successores continet.
3 Sibi, & quibuscunque hæredibus paciscens, de particulari sensisse intelligitur.
4 Idem si hæredib. & successoribus dictum sit.

1 HAEREDIS. † *Hæres meus Seio cẽtũ dato, primus hæres nõ adiuit, an substitutus si adeat tenebitur?*
2 *Et dubiũ nõ est* † *ad quoscũq; gradus hæredis nomẽ per-*

timere [a], *tum omnes quoq; successores intelligi, siue iure ciuili, seu prætorio, siue directè, siue per fideicommissum succedãt: sed & qui particulariter succedit, seu in certa re, hæredis appellatione continebitur* [b], *dum uel materia fauorabilis sit, uel res eiusmodi sit naturæ, ut in singularem successorem transeat.* † *Sed & cùm quis sibi & quibuscunq; hæredibus paciscitur, de particulari quoq; accipiendum erit* [c]. † *Idem si hæredibus & successoribus dictum sit* [d], *ut geminatio alicuius sit effectus, nec alterum uideatur superfluum* [e]. *Sed in hoc quidam dissentiunt, cum hæredes de iure ciuili successores de prætorio intelligere posimus* [f], *quod non probo: qui enim sic contrahit, non modo successionis, sed effectum considerasse uidetur. Adde quòd cum hodie ex iure prætorio fere nunquam succedatur, non est ueri simile infrequentis casus mentionem factam: nam & si hæredis tantum mentio facta esset, satis hoc responso apparet bonorum possessoris habitam rationem. Verior itaque prior est sententia, quam de facto consultus Alexander approbauit* [g].

a l. hæreditatis. supra eo.

b l. in cõuentionalib. §. fin.

c Ro. in l. tempus. de vsuc.

d l. flumina. §. j. de dã. inf.

e Iaſ. l. quidã. §. j. de edẽ.

f l. ſtip. ita habere. iprin. de verb. ob.

g 193. in 2.

SVMMARIVM.

1 ☞ Facti ſpecies præſenti legi adaptata.
2 Dubitandi cauſa in hac lege.
3 Decidendi rationes.
4 Peruenisse ad me quid dici possit. & num. §.
5 Verbum, Peruenire, in substitutionibus an sit directũ vel obliquum.
7 A liberto, pro, de liberto.
8 Accursium ignorasse huius legis hypotesim.

Peruenisse

1 PERVENISSE. † Per rogationem adoptauerat quis filium, qui cuiusdam liberti patronus erat, caueratq; qđ ad eũ filiũ peruenisset, eo impubere defũcto, his ad quos ea res pertinere potuisset, restitutum: deinde is filius liberto suo successit, quæ hæreditas ex regula iuris nec momento quidem in eius persona constitit[a] sed protinus patri quæsita est, fuit dubitatum, an ad filium hæreditas peruenisse diceretur? 2 † Et dixisset aliquis, non uideri peruenisse. huiusmodi enim uerbum cum effectu accipitur, & dictio Per, illi additæ, perfectionẽ quandã acquisitionis denotat[b], † sed tamẽ in proposito casu aliud dicendum fuit, non eo solùm argumento, quod etiam si cautio nulla interposita fuisset, nihilominus ea hæreditas restituẽda erat, quia ipsius filij respectu nõ autẽ patris delata uideretur[c]: sed hac etiã ratione, quia uerba 4 stipulationis hoc inferũt. † peruenisse enim ad me dicitur quod per me ad aliũ peruenit, dũ ille iure meo nitatur, ut superius à nobis expositũ est: idẽ si culpa mea peruenerit. Exempli causa, Constitutum est, ut Præfectus pro apparitoribus suis in id teneatur, quod ad se peruenerit si aliquid peruenerit, quanuis amplius non habeat, ut 5 quia per iniuriã amisit, nihilominus tenebitur[d]. † Alibi

a l. placet. de acq hære.

b l. qui concubinã. §. ij. de leg ij.

c l. sed si plures. §. in arrogato. supra de vulg.

d paul. Cle. §. cæterũ. de priui.

POMP. LIB. XVI.

LEX CLXXI.

PErueniſſe ad te recte dicitur, quod per te ad alium peruenerit, vt in hæreditate à liberto per patronum filium familias patri eius adoptiuo acquisita responsum est.

quoq; proditum est, id solum peruenisse uideri, quod deductis expensis supereſt, idq; in uenditore hæreditatis[e], qui quod ad se peruenit tradere tenetur, respõsum est. Dubitatum quoq; extat, †an peruenire uerbũ in substitutionibus directum sit, an solum fideicommißi uires habeat? & non esse directum frequẽtius traditum est[f], nisi additũ esset, ut eo ipso perueniat, uel pleno iure, uel libere: huiusmodi enim uerba eius sunt effectus, ut hæredis manus expectanda non sit. †Sanè hoc in contextu annotanda est constructionis forma, qui iuris consultus acquisitam à liberto hæreditatem, id est de liberto dixit. Sicut cum nos à quæstoribus acquisiuisse mancipium dicimus, hoc est lucrifeciſſe, uel comparasse. †Accursius constructionis huius nouitate motus, ὑποθ σιν, seu facti speciem aliam fingit: quam adeò non probo, ut eam referre distædeat.

e l. ij. §. j. de hære. vend.

f Mod. l. centurio. in fi.

VLP. LIB. XXXVIII. LEX CLXXII.

LIberti appellatione, etiam libertam contineri placuit.

1 ☞ Liberti appellatione etiam liberta continetur.
2 Libertorum tres fuisse olim species, ex Caio: Ciues Romani, Latini, Dedititij.
3 Manumissi per vindictam efficiebãtur ciues Romani.

LIBERTI. Solebant testatores uestiaria, uel cibaria libertis libertabusq; suis relinquere[a], quod & de iuribus sepulchrorum obseruantum fuisse, ex quàm plurimis inscriptionibus constat. †Pone testatorem solũ mentionem libertorũ feciſſe, existimat Vlpianus etiã de liberta

a l. iiij. de ali. leg.

libertabus accipiendum, quod etiam in fideicommissis proditum est. Cuius rei ea est ratio, quod masculinum semper sub se fœmininum complectitur [b], ut superius [2] tractauimus. †Tres autem libertorum fuisse species Caius institutionum lib. 1. tradit: Alios enim Ciues Rom. alios Latinæ conditionis, alios esse Dedititios. Ciues Rom. sunt, qui testamento aut in æde sacra, aut ante consulem fuerint manumissi. Latini sunt, qui aut per epistolam, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione manummittuntur. Dedititij uero sunt, qui post admissa crimina supplicijs subditi, & publice pro criminibus cæsi sunt, aut in quorum facie uel corpore quæcunq; indicia aut igne aut ferro impressa sunt, & ita impressa, ut deleri non possint. Hi si manumissi fuerint, Dedititij appellantur. Sed inter hæc tria genera libertatum ideo Ciues Roma. meliorem statum habent, quia & testamenta facere possunt, & ex testamento quibuscunque personis succedere: nam Latini & Dedititij nec testamenta condere, nec sibi ex testamento aliorum aliquid dimissum possunt ullatenus uendicare, tametsi Latini certis rebus priuilegia Ciuium Romano. libertorum consequi possunt, Dedititij uero nulla ratione possunt ad Ciuium Romano. libertorum beneficium peruenire. Nam Latini patronorum beneficio, id est si iterum ab ipsis aut testamento, aut in æde sacra, aut ante consulem manumittuntur, Ciuium Romano. priuilegia consequuntur: hæc Caius. Quæ uerba referre placuit, quod Iustinianus, qui has differētias sustulit, nimis cōtise, & suspensa ut dicitur manu, eas declarauit, tametsi

[b] l. cum pater. §. cū inter. de leg.

tametsi ad multorum in iure ueteri locorum interpre-
c l. qui Rom. 5. flaui⁹. de verb.obl. 3 tationem pertinent[c]. † Nam cùm de manumißis uin-
dicta mentionem reperimus. Ciues Rom. intelligimus:
eo enim modo ante consulem, seu quod idem est, procon
sulem, uel prætorem manumittebantur, fiebantq; Ciues
Roma. nisi aliter con-
d l. j. §. illo. C. de lat. lib. tol. uētum esset[d]. Persius:

IDEM LIBRO.
XXXVIII.
LEX CLXXXIII.

Vindicta postquàm
meus à prætore recessi.
Hinc Corn. Tacitus
lib. XIII. eos tradit.
qui uindicta manumis
si non essent, aliquo ue
lut seruitutis uinculo teneri. Auson. in Grippo: Triplex
libertas, capitisq; minutio triplex. Meminit et Boëthius
in Topica Marci Ciceronis.

Collegarū appellatione hi continētur, qui sunt eiusdem potestatis.

1 Collegæ qui propriè dicantur.
2 Ab eligendo collegæ dicti.
3 Ecclesia collegiata dicitur, etsi Canonici eius simul non habitent.
4 Collegia quæ dicantur.
5 Vt collegium dicatur, non est necesse aliquē ei præfici.
6 Collegæ possunt de his, quæ ad artem suam pertinēt, cōstituere, dummodo alijs præiudicium non ferant. & numero. 7.
8 Collegæ an constituere possint, ut aliquis non recipiatur, nisi omnibus consentientibus & num. 10.
9 Id in collegijs maior pars potest, quod totus ordo.
11 Quæ dicatur esse maior pars.
12 Abesse quis dicatur.
13 Emendatus locus huius legis.

COLLE

1 COLLEGARVM.† Collegas Iuris periti nostrates eos proprie dici opinãtur, qui simul habitãt, quasi unà se colligãt, cui sententiæ ueterũ autoritas aduersa-
2 tur,† à quibus proditum est, ab eligẽdo collegas dictos, quasi in idẽ munus coëlectos diceremus quod & Iuris consultus hic sentit, cũ eiusdem esse potestatis ait, sicut
3 erant cõsules, prætores, tribuni plebis, & similes† Qua propter And. Siculi rationẽ non approbauerim[a], ecclesiam collegiatam (ut ipse ait) negantis, quoniam eius canonici simul non habitarent: nam hoc nil referre uerius est, dum aliter de eorum iure constet: sufficitq; si eligere actorem consueuerunt[b], & sigillo communi uti, aliaq;
4 eiusmodi facere, quæ uniuersitatum propria sunt.† Eadẽ ratione collegia dicuntur, in quibus qui dent nomen eliguntur, dum pauciores tribus non sint[c]. Sic collegiũ doctorum dicimus, sic & nauiculariorũ, sic cæterorũ artificium. Fuit & collegium olim Poëtarũ. Solentq; hi aliquos sibi præficere, ut plurimum duumuiros, quos uoce parum Latina Abbates uocamus. Sunt & qui unicum
5 rectorem habeant, sunt & qui nullũ: †nec enim ut collegium dicatur, necessariũ est aliquem ei præfici[d], imò eo
6 casu congregandi collegij, referendiq; ius ad eũ pertinebit, qui in albo prior antiquiorq; sit[e]. †Posse autem eos collegas de his quæ ad artẽ suam pertinent, cõstituere, seq; uicissim illis decretis alligare, euidentissimi iuris est,
7 † dũ tamẽ alijs præiudicium nullum inferant[f]: ut si monopolium sapiant, uel ambitiosa sint. Vnde cũ semel cõstituissent, ne qui sacris imitatus esset addmiteretur, Responsum est, decretum non ualere. Quod tamen in collegio iu-

a Barb. cõsil. 27. in. 5.

b Abb. c. a nobis. de iure patro.

c l. neratius. supra eod.

d Inno. c. cum nõ. de prç.

e l. fi. de alb. scr.

f l. fi C. de iu. om iud.

gio iudicum, quale Mediolani est, non censetur seruandum: nec enim huiusmodi decreto libertas ecclesiastica imminuitur, cũ iure quoq; Canonico à ciuilibus iudicijs
g c. ij. ne cle. vel mo. 8 abstinere eos honestas suadeat[g]. † Sed nũquid constituere possint, ut aliquis non recipiatur, nisi omnibus consentientibus? Et licet constitutio ex se ualeat, præsertim si iuramentum accesserit: putauerim tamen, qui à maiore parte admissus sit, iure admissum uideri. Nec enim legem sibi imponere potuerunt, à qua recedere non possint, tametsi periuri
h l. dilecto. de præb. 9 efficiantur[h]. † Id enim in collegijs maior pars potest[i], quod totus ordo[k]. Et hoc maxime annotandum aduersus eos est, qui singuli plurima promittunt munificosq; se exhibent, cum uniuersi eius legis prætextu nihil extricent, fidemq; uiolent. † Si tamẽ à principe eiusmodi constitutio confirmata esset, non diffiteor omnium consensum necessarium esse[l]. † Sed quam maiorem partem esse dicemus? Et receptum est, duas partes ex tribus necessario requiri, si tamen autoritate ordinarij iudicis omnes citati sint, & quia non aduenerint contumaces habiti, in his qui paruerint solis ius uniuersitatis residet, tametsi minima pars adsit: Secus si à collegis simpliciter fuerint uocati, ut quia collegiũ præfectis careat, uel præfecti iurisdictionem non habeant[m]. Et ita ego censeo, repugantiumq; sententias concilio.

¶ Qui extra cõtinentia urbis est, abest: cæterum usq; ad continentia non abesse uidebitur.

i l. quod maior. admun. cip.
k Bald. l. fin. C. de aut. to præst.
l glos. c. vbi. verb. singulis. de elect. in. 6. 11
m Dec. c. cum oẽs. de cõst.

¶. §. QVI EXTRA. Absentium procuratores rem ratam

ratam haberi[m], aut iudicatũ ſolui, ſatiſdare debent, præ=
12 ſentis non debent. † Quæritur ergo, quis abeſſe dicatur? [n] glo. l. præ, ſens. de pc.
Et Iuriſconſultus reſpondet: eum abeſſe, qui extra conti
nentia urbis eſt, id eſt ſuburbia, & quatenus ſe urbs cõti
13 net. † Vulgati condices continentiam fœminino genere
ſcriptũ habent, ſed ra=
tio Latini ſermonis
hoc nõ patitur, neutro
itaq; genere pronun=
ciandum eſt. Sanè uer=
bũ id abeſſe uarijs mo=
dis in iure accipi ſu=
pra o[o]ſtendimus, ut mi
nime operæpretiũ ſit
ea quæ diximus repete
re: tametſi & infra Iu
riſconſultus de eodem
non nihil ſcribat.

IDEM LIB. XL.

LEX CLXXIIII.

ALiud eſt promittere furem non eſſe, aliud furto noxeq; ſolutum: qui eum dicit furẽ nõ eſſe, de hominis propoſito loqui tur qui furto noxaq; ſolu lum, nemini eſſe furti obli gatum promittit. [o] l. mulieris.

1 ☞ Mancipium vendens, tenetur id præſtare, eum furto noxaquæ ſolutum.
2 Et quomodo verba accipi debeant
3 Admittitur excuſatio, qua dominus rei, vt furẽ liberet, ſua ſponte rem alatam atteſtatur.

1 ALIVD eſt promittere. † Qui uendit mancipium,
tenetur id præſtare [a] eum furto noxaq; ſolutum: [a] l. ſ. in princ. de ædi. edic.
2 † quæ uerba hoc ſignificant, ut tempere quo uenditur
ſolutus ſit. Vnde quanuis aliquando furtum fecerit, ſi
tamen ea noxa ſit liberatus, redhibitioni locus non eſt.
At qui furem non eſſe dicit, de moribus dixiſſe uidetur,
& ideo

& ideo hoc præstare debet, quòd nunquã furtum commiserit[b]. *Sed & si ipsi uenditori quandoq; furatus fuerit, non dubitatur quin ex stipulatione emptori succurratur*[c]. *Sed finge uenditorem, ut iudicium euitet, asserere, nullum furtum sibi à seruo unquam factum fuisse, sed seruum se uolente accepisse, et propter familiaritatẽ quam cum seruo dominus habuit: fortè credendum ei uideretur,*

d l.quod si nolit. §.j.eo.ti.
e l. furtũ. eo. titu.

POMP. LIB. XXIII.

LEX CLXXV.

FAcĩēdi verbo reddẽdi causa etiã continetur.

3 *cùm traditum sit, † admitti eam excusationem, qua dominus rei, ut furem liberet, sua sponte rem ablatam attestatur*[d]: *si ex amicitia, uel familiaritate, quam cum domino is qui furti reus est, habebat ueri simile id sit. Qua ratione deprænsi in concubitu, & adulterij accusati, se excusant, si coniugium cõtraxisse adseuerent, eorumq; affirmatio ueri similis sit*[e]. *Sed in proposita quæstione eam assertionem emptori non obesse existimauerim: cum enim integritatem morum, & propositi, id est uoluntatis serui pollicitus uenditor se præstiturum uideatur, non sufficit si sua sponte ablatam rem dixerit, nisi & hoc probetur, credidisse seruum qui abstulit, se uoluntate domini auferre.*

d Bar.l.inter. §. recte.de fur.
e gl.l. pen.C. de fideiuss. Felin.c.j.de præs.

1 ☞ Quæ in fraudem creditorum facta sunt, restitui prætor iubet.
2 Factum dicitur, quod est redditum.
3 Stipulatio quæ de reddendo est, si actum sit, vt incõti tinenti reddatur, magis facti quàm dationis dicitur.
4 Qui dat, facere dicitur.

FACIEN

1 FACIENDI.† ¶ Quæ in fraudem creditorum facta essent restitui Prætor iubet[a]. Finge in fraudē creditorum illud quod sub conditione, uel in diem debebam, me creditori ante tempus reddidisse, an creditoribus cō
2 suletur? Et indubitati iuris est consuli; †factū enim dicitur, quod est redditū.

a l. oēs in fin. quæ in fra. cre.

VLPIA. LIB. XLV.

LEX CLXXVI.

SOlutionis verbo satisfactionē q̄q; omnē accus edicto declarauit, id quoq; factum uideri, cum per metū sibi rē suam non adito iudice aliquis debitorē reddere compulisset. Sanè cum stipulationes aliæ in facto,
3 aliæ in dando consistant, † ea quæ de reddendo est, si actum sit ut incōtinenti reddatur[c], magis facti quàm da-
4 tionis existimatur[d]: †tametsi & negari non possit uerbum facere tam generale esse, ut & dationem comprendat, quod infrà suo loco dicemus: qui enim dat, procul dubio aliquid facit.

Quapropter & cum prætor si quid metus causa factum affirmaretur, auxilium pollicitus esset[b], diuus Mar- b l. extat. q̄ met. cau.

c l. si pœnā. de verb. ob.

d Bal. l. cū alle gas. de vsur

1 Procurator solutioni recipiendæ constitutus, si delegationem aliam ue satisfactionem recipiat, debitorē nō liberat.

2 Mandans solutionem recipi, mandasse id intelligitur, vt in specie debita recipiatur.

3 Quoties lex pecuniam solui vult, de alia satisfactione solui non potest.

4 Procurator recipiendæ solutioni constitutus, si confiteatur se recepisse, debitorem non liberat, nisi de vera numeratione constet.

5 Contraria sententia defensa.

SOLVTIONIS. ¶ Quid solutionis, liberationis, satisdationis, satisfactionisq; uerbo cõtineatur, superius
1 à nobis traditũ est. Hic solũ admonendi sumus, †procuratorẽ qui solutioni recipiẽdæ cõstitutus sit, si delegationẽ aliam ue satisfactionẽ recipiat debitorẽ nõ liberare: ut enim solutionis uerbo uerũ sit omnem satisfactionẽ accipi, tamen cũ aliud pro alio inuito creditore præ-

cipiendam placet, soluere dicimus eũ, qui facit quod facere promisit.

2 stari nõ posit. †qui mãdat ut solutio recipiatur, mãdasse id intelligitur, ut in specie debita recipiatur: & ideo absq; dñi consensu, procurator reũ debendi liberare nõ
a consil. 95. in. iij. potuit, idq; Alex.[a] in facti quæstione respõdit, quod et nos probamus. Dum ergo hic omnẽ satisfactionẽ contineri dicitur, subinferendũ est[b], quã tamen creditor acce-
b l. item libertur. in fi. qb. mod. pig. 3 ptare uoluit. Addit Bart. † quoties lex pecuniam solui uult, de alia satisfactione intelligi nõ posse, quod à nobis superius explicatũ est. †Illud cõstat, procuratorẽ ad
4 recipiendũ solutionẽ cõstitutum, si confiteatur se recepisse, debitorem non liberare, nisi uera de numeratione aliter constaret, idq; frequentius receptum est: quoniã si de numeratione non appareat, qui confitetur, donare uidetur: at huiusmodi mandato nõ est existimandum id
c Bart. l. ij. in fi. si cer. pet. 5 actũ ut donare liceat[c]. †Fuere tamen, qui hoc in articulo dissentirent, quorũ sententia hac mihi uidetur ratione defendi posse: nã cur nõ ea sit interpretatio ut de donando mãdatũ uideatur, ratio illa prodita est, quòd qui donat perdit, remq; suã prodigit, quod in nostro casu

non

non est, cum posit dominus aduersus procuratorem agere, ut rationes reddat, restituatq; quod se recepisse confessus est: quod non soluendo procurator si sit, æquius est ut domino id imputetur, qui huiusmodi procuratorem elegit, quàm creditori, qui bonam fidem sequutus ei satisfecit, & apocham recepit. Et satis durũ uidetur ad debitorem id pertinere, ut probare debeat ueram numerationem interuenisse, ut sic in domini facultate sit, procuratorem eligendo, duriorem debitoris cõditionẽ facere. Et fortè uerior hæc opinio est, nisi quod ut in cæteris rebus, sic in iure numerãtur plerunq; sententiæ, nõ ponderantur.

IDEM LIB. XLII.

LEX CLXXVII.

NAtura cauillationis, quã παρεμφασιν Græci appellauerũt, hęc est, ut ab euidenter veris, per breuissimas mutationes, disputatio ad ea, quæ euidenter falsa sunt, producatur.

1 ☞ Cauillari, varijs modis in iure accipi.
2 Cauillari dicitur, qui eo assumpto, quod euidenter verũ est, dissimiliter, acceptis terminis, quod falsũ est infert.
3 Tribus id modis fieri, ex Aristotele probatur.
4 Sylogismus sophisticus.
5 Restituta Græca dictio in hac lege. & num. 7.
6 Διαφορὰ definitur.
8 Sophistæ nomen quod veteres honestum.
9 Mutato facto, etiam ius mutari.
10 Ex facto ius oriẽ, quo variato, & ipm variari necesse est.
11 An cauillationibus uti aduocatum deceat.

a NATVRA. †*Cauillari uarijs in iure modis accipiẽ, Cauillatur, q̃ calũnioſe agit: cauillaẽ q̃ breuiter*

& falsè aduersariũ sermone captat, aut irridet: cauillatur, qui sciens, ut suã sententiã tueatur, falsa prodit.
2 † Specialius uerò & ut ita dicã, ὑμφατικωτέρως cauillari dicitur, qui eo assumpto quod euidenter uerũ est, dissimiliter acceptis terminis, quod falsum est infert. † id
3 tribus modis fieri Aristoteles in Elenchis tradit: Aut enim argumentum in materia peccat, aut in forma, aut in utroq;. In materia, ut si dicam, quæ in nullius bonis sunt, occupanti conceduntur, res sacræ in nullius bonis
4 sunt, ergo occupanti conceduntur. † Is autem syllogismus propriè σοφιστικὸς appellatur, de quo Accursius Iurisc̃onsultum hic intellexisse existimat, cui & ipse assentior. In forma, ut omnis seruus in potestate est, filius familiãs est in potestate, ergo filius familias seruus est: nomenq; huic argumento παραλογισμὸς est. In utroq; peccat, cum dicimus, quilibet seruus pro mortuo habetur, nemo alieni iuris est, qui seruus non sit, qui igitur alieni iuris non est, pro mortuo non habetur. Sed hæc latius ab Aristotele eiusq; interpretibus accipienda sunt.
5 † Quomodo autem cauillatio Græcè appellatur, Iurisconsultus hic ostendit: sed in uulgatis codicibus uox illa deficit. Fuere igitur qui διαβολὴν reponendum exi-
6 stimauerunt: † eam sic definiendam Lucianus arbitratus est, ut sit criminatio ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως. Id est, nocumento orta, cùm reo nihil sciente, nedum ad contradicendum non admisso, soli delatori fides adhibetur. Quæ ex definitione apparet, eam uocem hoc in loco nõ esse reponendam: hìc enim non de calũnia agitur, sed
7 de sophistico argumẽto. † Antiqui codices hic γοητείαν habent

habent, & infra de regulis iuris, ubi idem responsum legitur, σόφισμα. quæ lectio utraq; conuenit, posteriorq; plus mihi arridet, quæ magis specialiter rem exprimit, quãdoquidẽ γοητία pro quacunq; fraude uidetur posse
8 accipi.† Apud antiquiores tamen sophistarum nomen honestum fuit, & qui philosophiæ doctores erant, uulgò sophistæ dicebantur, idq;, ex Philostraro, & M. Victorino palam est: suspicorq; propter malos eorum mores, nominis quoq; dignitatem conuersam: nam & Plutarchus, grauis autor, à maiorum institutis eos de generasse ostendit, & pro Philosophis, Planos, Sycophantasq; quosdam fuisse. Sane hinc apparet, ex bre
9 uissima mutatione ueritatem obnubilari:† unde prodi tum est, mutato facto etiam ius mutari: nec ideo Iurisconsultum reprendi posse, qui uaria responderit, cum aliquamtulum mutatæ sibi facti species essent propositæ:† ex facto enim ius oritur, quo uariato, & ipsum
11 uariari necesse est.† Sed an huiusmodi cauillationibus uti aduocatum deceat? Et graui uiro conuenit nunquã uti[a]: nec enim debet quis de uictoria magis, quam de ue- [a] 22.q.ij. dominus.
ritate esse solicitus: quoniam id uitium, ut Cicero inquit, maxime contra prudentiã est. Sed recentiores pleriq; ambitione præcipites, omnes disciplinas puerilibus hisce nugis peruertere, & quum paucis ueritatem explicare possent, per argumenta & oppositiones, artem in uerborum contentionem deduxere. Sic magno reipu. Christianæ detrimento Theologi & Philosophi, sic denique & legũ interpretes fecere: receptissimumq; apud omnes est, licere aduocato bonam causam falsis rationi

bus tueri, & fraude fraudem trudere. Imò pro consilio proditum est, plurimas semper rationes iudicibus afferendas, ueriscq; falsas immiscendas, cum indocti pleriq;, qui iusto argumento fidem nõ adhibuerunt, futili moueantur. Sed & nescio cuius Pontificis factũ laudatur, qui nocenti impunitatẽ promiserat, ut delicti cõfessionẽ extorqueret: huiusmodi ego dolũ probare non possum, nec ex simili cõfessione damnari reum debere arbitror, cum ea fiducia fateri potuerit, ut quãprimũ litium carceris'ue molestiã euitaret: cũ crederet fore, ut sibi fidem iudex seruaret: nisi ergo spe huiusmodi defectus reus, priorem confessionẽ ratam habeat, liberabitur: atq; ita Imo. & Decius scripserunt[b]: licet in contrariã sententiam frequentius itum sit, pro qua apud Græcos extat hic Aeschyli senarius,

b l. ea est. infra tit. j.

Απάτης δικαίας οὐχ' ἁπτεται θεός

A fraude iusta nec Deus quidem abstinet.

1 Pecunia vnde dictum.
2 Pecuniæ appellatio ad omnem censum refertur.
3 Pecuniam pro numis simpliciter accipi.
4 Hæreditatem vendens, rebº hæreditarijs euictis nihil præstat.
5 Diminuta hæreditate, si grauatus restituere, tantum ex fructibus percepit, restituere eos cogitur, quatenus diminuta est.
6 Hæreditas quibus modis augeatur.
7 Iure gentium nullæ erant actiones, sed in XII. tabulis repertæ sunt.
8 Formulæ actionum olim variæ.
9 Formula rei vendicationis pro re immobili.
10 Forma rei vendicationis pro re mobili.

Actionis

11 Actionis in personam formula antiqua.
12 De interrogationibus & vindicijs.
13 Proposita olim actionis formula, quæ fuerint iudicis partes.
14 Sacramento vincere apud M. Varro. & Ciceronẽ, quid.
15 Sportulæ iudicum.
16 Vadimonium facere, siue vadari.
17 De legis actione.
18 Cùm lex de magistratu, apud quem legis actio est, verba facit, de ordinario iudice intelligit.
19 Actionũ variæ species.
20 Interdicta dicuntur, quasi interim dicta.
21 Officij iudicis imploratio, propriè persecutio dicitur, & ad mixti imperij causas pertinet.
22 Officium iudicis quoque competit, quod in executionibus exerceri solet.
23 Fideicómissa antiquo iure an ordinariè per actionem peti potuerint.
24 Verbum, Debere, si ad omnes actiones refertur, etiã realem comprehendet.

IDEM LIB. XLVIII. AD S. C. LEX CLXXVIII.

PEcuniæ[a] uerbum, non solùm numeratam pecuniam complectitur, uerum etiam omnẽ omnino pecuniã, hoc est, omnia corpora: nã corpora quoq; pecuniæ appellatione contineri, nemo est, qui ignoret.

1 PECVNIAE uerum. a ¶ †Pecuniam dictam esse à pecu receptum est, quòd in pecoribus omnis uetera
2 rum census esset: hinc q; tractum est, † ut appellatio pecuniæ[a], cùm latissimè accipitur, ad omnem censum refe-
3 ratur, quo sensu & species, & corpora, & iura quoq; cõtinentur: in fauoralibus q; ppius est, ut ita intelligamus. †Plinius tñ pecuniã pro nũmis simpliciter accipit,

a l.fi.C.de cõfti.pec.

quòd pecudum nota antiquitus moneta signaretur, qui
b l.sed iul. §. mut. ad mac. sensus in materia odiosa probabilior est[b], hocq; & uul
garem loquendi usum secuti pleriq; tradiderunt: quòd
c l.si vero. in fi. fol. mat. si subiectum argumentum nec omnino fauorabile[c], nec
odiosum sit, mediam uiam diligemus, pecuniamq; ad id
d Bar. l. talis. de leg. j. quod in numerato est referemus[d]: idemq; si pondere uel mensura consistat, ut in legatis & contractibus: nisi aliud ex coniectura uoluntatis appareat, uel ratio legis æquæ in corporibus procedat, atque in quantitate[e].

¶ Hæreditas[b] nomen iuris est, quod & accusationem, & decessionem[c] in se recipit: hæreditas aũt vel[d] maxime fructibus augetur.

e l.j. & seq. de calum.

b ¶ §. HAEREDITAS. Ipsum ius est, personam defuncti referens, ideoq; ab ipsis rebus hæreditarijs diso
4 fert: †unde qui hæreditatẽ uendit[f], rebus hæreditarijs
f l.ij. in princ. de hęr. ven. euictis nihil præstat ἀναφορικῶς tamen supra dixi pecuniã ipsam hæreditariã, hæreditatis nomine accipi posse.

5 c ¶ DECESSIONEM, Id est diminutionem: † plerũq;
enim accidit, ut diminuatur hæreditas, quo casu grauatus restituere, si tantùm ex fructibus percepit, restituere eos compellitur quatenus decesserit hæreditas, ut Celsus & Metia. scribunt[g].
g l.si is q. cccc. ad Treb.

6 d ¶ VEL. Id est, †etiã fructibus. Augetur enim & alijs
h l. ancillarũ. de pet. hęr. modis, ut partu ancillarum[h], itemq; pensionibus: interestq; hoc scire, ut omne hæres habeat, nam & fideicommissario, huiusmodi fructus restituendi sunt: nec distinguitur, coactus hæres, an sponte adierit: pars enim hæreditatis

reditatis sunt, nihilq; à cæteris rebus hæreditarijs differunt[i]. Sed quid si iacenti hæreditate seminatum est, & ea adita ab hærede fructus percepit? & existimauerim eatenus computandum, quatenus in agro spes, quæ aditionis tempore suberat, uendi potuisset. Ita accipi quod uulgò dicitur, in lege falcidia fructus pendentes hæreditatis esse[k], quodq; alibi traditur, hoscе fructus filium sibi in legitimam iure naturæ debitã imputare[l]: licet alij aliter

[i] l. ita tñ. §. ia. ad Trebel. vbi Alex.

[k] l. in lege ad l. falc.

[l] l. in fideicõ ad Trebell. vbi Alexã.

¶ .§. ACTIONIS.

† Iuregentium olim actiones nullæ erant, sed manu regia controuersiæ dirimebãtur: deinde in XII. tabulis actiones repertæ sunt, & certis uerborum formulis cõclusæ, quas à pontificibus litigaturi accipiebant: qui formulam male concepisset, causa cadebat. † Huiusmodi autem quæstiones in hoc genere, ut Quintilianus libro tertio ait uersabantur, an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore agere liceat: quas nunc dilatorias, declinatorias q;

aA 5

¶ Actionis verbum generale est, & speciale: nam omnis actio dicitur, siue in personam, siue in rẽ sit petitio: sed plerunq; actiones personales solemus dicere. Petitionis autem verbo in rem actiones significari videntur Persecutionis verbo extraordinarias persecutiones puto contineri: vt puta fideicõmissorũ, & si quæ aliæ sunt, quæ non habent iuris ordinarij executionem.

riasq; exceptiones appellamus. Hæ formulæ ex natura actionum uariæ erant.† In petitione fundi, huiusmodiq; rei immobilis, hæc ex parte uendicantis uerba recepta fuisse traditum est. Fundus qui est in agro, qui Sabinus uocatur, meus est: cum ego ex iure meum esse aio: ibi ego te ex iure manu consertum uoco. Cui is, à quo uendicabatur sic præscribebat: Vnde tu me ex iure manu consertum uocasti, inde ego te reuoco. Quorum uerborum Cicero in oratione pro Murena meminit, uimq; eorum libro ult. cap. IX. A. Gellius explicat.† Rei uerò mouentis uendicatio sic fiebat, apud magistratum Populi Rom. uel prætorem, uel præsidem, is qui uendicat in iudicio rem exhibitam tenens dicebat: Hanc ego rem ex iure Quiritium meam esse aio. Cui aduersarius, At ego eam contra uendico. Quod si aduersarius contra non uendicabat: sed actui assentiebatur, cessio in iure dicebatur [m]: fiebatq; ut plurimum, cum filium quis adoptionis causa uendicaret, imaginaria enim hæc uendicatio obseruabatur, prætorq; uendicanti addicebat, idq; legis actio uocabatur: cuius rei lib. Institut. II. Caius est autor.† Actionis in personam uerba erant, In usu aio te mihi dare oportere [n]. Itemq; oportere facere: quorum Val. Probus in libello de præscriptis notis memmit.† Harum actionem præparatoriæ erant Interrogationes, & Vindiciæ. Interrogatio sic fiebat, Q. T. I. I. C. P. A. T. F. A. id est, quando te in iure conspicio, postulo an te facias autorem. Vindiciæ erant ius possessionis, quo disceptabatur pendente iudicio,

m l. j. §. j. de rei vend.

n l. verbum oportere. infra eo.

cio, penes utrum res quæ uendicabatur deberet remanere: sic dictæ, ut Pedianus ait, quòd qui in his obtineret, uindicem, id est prædem dare deberet, nil in re possessa deterius interim facturum. Pomponius o, Cum animaduertisset, inquit, Virginius App. Claudium uindicias filiæ suæ à se abiudicasse, & ei qui in seruitute ab eo suppositam petierat, addixisse. Quæ uerba adduxi, quoniam in uulgaris codicibus corrupta circumferuntur. † Cæterum proposita formula, Prætor de ea primum cognoscebat, ut an formula uel actione actor excidisset, perspicere: ut sic actionem, quod Vlpianus p quoque usurpat, eximeret: si uero negocio conueniens q, iustaq; ea formula uideretur, actionem dabat, quam quoniam certis uerbis partes petebant, impetrare dicebãtur. Interrogabat enim, An sibi de ea re iudicandi potestatem facerent? Ipsiq; se facere respondebant: sicq; iudicium accipiebatur, id est lis contestabatur, deponebantq; in æde sacra sportulam, in qua pecunia erat, quam qui uicisset, lucrabatur: ea pecunia sacramentum dicebatur. † Inde est apud M. Varronem, & Ciceronem, Sacramento uincere. † Et quia deinde cœptum est ex huiusmodi ære iudicibus honoraria persolui, sportulæ iudicum inde nomen traxerunt. Erant & qui re ipsa non deponerent, sed simpliciter sponderent: unde ductum ut Sponsione contendere, dicerentur, tractabanturq; huiusmodi sacramenta & sponsiones, ut ego arbitror, sponte partium: inuiti uerò compellebantur uadimonium facere, id est sub certa pœna se iudicio staturos promittere.

o l. ij. de orig. iur.

p l. sed & si. §. ait. supra ex qui cau. ma.

q l. j. C. de sor.

Id etiam

Id etiam Vadari dicitur, quòd uidelicet ea de causa qui multæ fidei possessor non erat, uadem, id est fideiussorem dare tenebatur. † Supererat postremo legisactio, cùm prætor negotium definiebat: id tribus uerbis explicatur, Do, Dico, Addico. Primum ad actiones, quibus rem dari petimus: secundum ad facta, uel rei uendicationem: ultimũ ad executiones pertinet, sicut & adiudico. † Cùm igitur lex de magistratu, apud quem legis actio est, uerba facit, de ordinario iudice intelligit[r], qui non solum iudicare, sed etiam exequi possit. Idemq; est, cum de eo meminit, cui adiudicatio data sit, ut supra uidimus[s]. † Sanè actionum uariæ sunt species, non enim in rem aut in personam tantum sunt, sed etiam mixtæ, quibus utrunque persequimur[t]: qualis est familiæ erciscundæ formula. Sicut & personales in rem scriptæ, ut quæ ad exhibendum datur[u], omniaq; ferè interdicta: licet enim in personam sint, tamen ratione rei compelunt[x] † Dicuntur autem interdicta, quasi interim dicta: cum enim possessionem respiciant, totam litem non perimunt, quin de dominio quæri possit. Quapropter & præiudicia quandoque appellantur. Interdicere autem apud ueteres id significat, quod interim dicere. Cicero in Rhetoricis ad Herennium libro. 11. cap. x1. Verum pueriles horum opiniones rectißimis rationibus, cum uoles, refellemus: impræsentiarum hoc interdicere non alienum fuit[y]. † Est & officij iudicis imploratio, quam Persequutionem propriè uocamus[z]. Solaq; æquitate suggerente conceditur, & ideo extraordinarium est iudicium. Pertinet autem ad mixti imperij causas, sicut

r l.iij.de ado ptio.
s l. aliud supra eo.
t §. quædam. inst. de act.
u l.iij. §. est autem. & §. fi. ad exhib.
x l.j. § interdicta. de iterd.
y l. actionis. supra de act.
z l. actionis. supra eod.

fas, sicut Accusatio ad meri[a], Actio simpliciter ad nudam iurisdictionem: sic res iudicata executioni mandatur, sic de damno infecto cauetur[b], tutores constituuntur, iudices dantur, decretum semel iterumq; interponitur: sic & fideicommissa olim effectum habebant, licet hodie Iustiniani constitutione actio concessa sit, tam personalis quam hypothecaria[c]. † Addit Angelus[d], officium quoq; iudicis competere, quod in executionibus exerceri solet, quoniam si in testamento non cancellato nec abolito scripta sint, executionem in promptu habeant[e]: cui ego assentior, licet alij contra, quorum sententia hoc iure uerior esset. † Sunt & qui hoc iure fideicommissa ordinarie per actionem peti crediderint, nam plerunq; ex fideicommisso rem peti, agi, uendicari, in ipsis digestis reperitur. Accedit his quod Vlpianus[f] scribit, per omnia exæquata esse legata fideicommissis, uideturq; crebrior hæc sententia, cui tamen nos minime assentimur, nec enim Vlpianus è conuerso dicit fideicommissa legatis exæquari, ut sicut ordinario iure legata petuntur, ita & fideicommissa peti necessario fateamur: annotauimusq; plerisq; in locis, uerba illa, peti, agi uendicari, ad officium iudicis referri: qua de re Paradoxorum libro 11. cap. x. diffusius disputauimus: sentitq; nobiscum[g] Petrus, Cyn. Bald. Imol. Raphaël, & quandoq; idem asseruit Bartolus cum Accursio.

a l.imperiſſ. de iur. om. iud.
b l.iubent. eo. tit.
c l.j.C. com. de leg.
d Ang. §. fi. in authē. de hę re & fal.
e Mod. l. fin. C. de edi. dī ui Adr.
f l.j. de leg. j.
g l.etiā. C. de compenſat.

24f ¶. §. HOC VERBVM. † Verbum, debere si ad omnes

Hoc verbum[f], debuit, omnem omnino actionē

22ria

omnes omnino actiones refertur, proculdubio etiam eam quæ in rem est comprendet: quam sententiam uerioremesse etiam supra testatus sum[h], & Accursius hic probat: atque ideo consequens est, ut lex municipalis aliquid aduersus eum, qui quod sibi debetur petere negligit, constituens, etiam de eo intelligetur, qui uendicare rem suam nolit[i], licet aliqui dissentiãt. Qua ratione etiã arbitror si quis liberationem ab eo quod sibi debetur legauerit, etiam legata uideri, quæ uendicari potuissent, nisi cum probatur testatorem hoc non egisse, ut donaret, sed quia uere redditas sibi rationes existimabat[k], tunc enim ne furtum committere quisquam tutor impune posit, propius est, ut in rem actio hæredi detur. Sed & si quis uetet rationem reposci, clarum est his uerbis non esse rei suæ dominium remissum[l]. Sed num is qui id quod Titius debet, fide sua esse iussit, promisisse etiam uidebitur, quod officio iudicis accessorio debetur, quales in contractibus bonæfidei sunt usuræ? Et nõ teneri uerius est, nisi in omnem casum promiserit[m].

comprehendere intelligitur, siue ciuilis, siue honoraria, siue fideicommissaria fuit persecutio.

h l. creditores. supra eod.

i Bal. Iaf. inst. de act. in princip.

k Bal. l. cũ ne cess. C. de fideicõ. l. pactum. C. de co: l. q x. ij

l l. fi. §. pẽ. de lib. leg.

m l. quæro. ff. loc.

1 ☞ Hæc verba, quanti ea res est, ad veram rei æstimationem referuntur.

2 Plerunque tamen etiam ipsum interesse continent.

3 Item hæc verba interdum ad pœnam referuntur.

4 Clausula, In quãtũ iudici æquũ videbitur, quid cõtiẽat.

5 In iudicijs id dicitur esse verum, quod ex actis verum esse probatur.

6 Iudex secũdũ acta iudicare debet, non secũdũ cõsci.

1 INTER HAEC VERBA. † Hæc uerba quanti ea res est, ad ueram rei, de qua agitur æstimationem re- a l.arbitro.su
feruntur a, non etiam ad id quod interest: illud enim pra de dol.l.
2 plerunque rei pretium excedit. † Quandoq; tamen etiã prætor.ij. vi
id quod interest continent: uerbi gratia, in magistra- bo.rap.
tum qui damni infecti caueri non curauerit, lex quanti ea res est actionem dat b, eius enim culpa non minus damnum rei quàm acceßiones quoq; respicit: unde meritò omnis utilitas actori reponenda est, quoniam ea res, id est detrimentum de quo agitur, tanti est. Sed & hæc clausula ad eam quæ petita est quantitatem c quandoque refertur c, licet ueritas æstimationis alia sit, ut quidam sentiunt d, quod tamen ipse omnino non probo, intelligimusq; quanti ea res est, scilicet
3 quæ petita est e. † Refertur & quandoque ad pœnam, ut cum quis stipulatur, si dolus malus non abe- f
4 rit, quanti ea res erit dare spondes f? † Est & alia clau- g
sula huic similis, In quantum iudici æquum uidebitur g: quæ sine dubio idq;, quòd interest continet. Hinc autem notandum est, non differre quanti est, uel quanti esse apparet, id enim esse dicimus, quod probatum est.
5 † Vnde in iudicijs id uerũ esse proditum est h: non quod h L.fi.de prob.

IDEM LIB. LI.

LEX CLXXIX.

INter hæc uerba, quanti ea res erit, uel quanti eã rẽ esse apparet, nihil interest: in utraque enim clausula placet ueram rei æstimationem fieri.

b l.iij.§.i ẽſ. de dam.inf.

l.fin.supra si quis ius di.
d l.iij.i fi. qui satisf.cogã.
e l.hæc verb. infra eo.
f l.nouissima. iud.sol.
g l.fin.de var. cog.

ex se simpliciter uerum est, sed quod ex actis uerum esse pro

6 se probatur. † Qua ratione infertur, debere iudicem[i] secundum acta iudicare, non secundum conscientiam suã: nisi is legibus solutus sit, ut princeps: uel qui absq; actorum confectione ius dicere posit, uel exploratissimum habeat, nihilq; penitus dubitet, quin ueritas aliter se habeat, quàm probatum fuerit: tunc enim principem admonere debet, cum probabiliter dubitet, illudq; exequetur quod sibi responsum fuerit[k]. Crediderim & posse eum munere iudicandi absolui, si sibi non liquere iurauerit: cum enim per conscientiam suã probationes infirmentur, non iniuria quid agere debeat dubitare potest, & ideo more maiorum iurabit N. L. id est, non liquere[l]. Quod & A. Gellius cum iudex à Prætore allectus esset, se in casu non æque dubio feciſſe autor est, libro XIIII. cap. II.

i l. illicitas. 6. veritas de off. præs.

k 5. fi. i auth. de iud.

l l. põp. de re iudi.

1. 4 Tugurium quid & vnde dictum.
2 Res ab eo denominandæ, quod sibi specialius est
3 Vnumquodque ab eo, quod potentius est, denominari debet.
5 Mapalia & attegiæ apud Verg. & Iuuenal.

1 TVGVRII. † Tugurium rustica est casa, à tegendo dictũ, quòd uidelicet maximũ in eo usum præstet, quòd

POMP. LIB. XXX.

LEX CLXXX.

TVgurĩ appellatione, omne ædificiũ, quod rusticæ rei magis custodiẽdæ conuenit, quàm quod vrbanis ædibus, significatur Ofilius ait, tugurĩũ à tecto, tanquam tegulariũ esse dictum, vt toga, quod ea tegamur.

quòd ab aëre & pluuijs nos tegat: propter fragilitatem enim cratiũ, nec à frigore satis defenditur, nec à calore,
2 neq; admodũ à furibus effractoribus'ue tutũ est. †Himcq; apparet, debere quascũq; res ab eo potius denominari, quod sibi specialius est, quàm quod cum alijs commune habeat. Sic stipulatio potius à uerborum firmitate quã à consensu nomen sumpsit[a]. Sic hominem negat Fab. Quintil. ab humo dictum, cum id omnibus animantibus
3 cõmune sit: †nam & ab eo quod potẽtius est, unũquod que denominari debet, potentius autẽ id cesnetur, quod
4 magis specialiter conuenit[b]. † Sanè uidetur Iurisconsultus tugurĩũ accipere pro quacunq; domo rustica, quod ita simpliciter uerum non est, quæ enim parietibus & tegulis latericijs cõstat, tugurium non est: igitur de gurgustiolo intelligendũ est, quod uel harundine, uel ulua palustri, stramentis'ue, uel etiã, ut Verg. scribit, Cespite contectũ sit: cuius parietes uimmei, luto, uel huiusmodi materia crustati sint. Videturq; prius dictũ esse teguriũ à tegulo, quasi tegularium: non autem à tecto, ut uulgati hic habent codices. Plin. tegulo aquaticarum harundinum domos suas septentrionales populi operiunt.
5 †Hunc in modũ domũculas suas habebant Aphri. quas Vergil. Mapalia, Iuuenalis Attegias uocat.

a l. j. in princ. de ver. ob.

b l. quæritur. de stat. ho.

1 ☞ Verbum, Pertinere, latissimam habet significationem.

2 Pertinere ad me dicitur, quod nullo iure pertinet, sed pertinere potest.

3 Articuli dicuntur pertinentes, si quoquomodo etiam leuissimę causæ adminiculentur.

4 Petens rem in libello: cum his, quæ ad eam pertinẽt,

petijsse intelligitur quicquid ad eam spectat.

5 Furti aliquem accusans, si simpliciter dicat, rem ad se pertinere, obtinebit.

6 Verbum, pertinere, in substitutionibus commune est.

1 VERBVM illud pertinere. ¶ † Verbum, Pertinere, latißimã habet significationem, siue enim res aliqua ad me iure dominij, siue etiã iure possessionis tantũ spectet, pertinere dicitur, idẽ 2 si iure pignoris: † sed & si nullo iure pertineat, sed pertinere possit, idem dicendum est.

IDEM LI. XXXV. L. CLXXXI.

VErbũ illud ptinere, latissime patet: nã et eis rebus petẽdis aptũ est, quæ dominij nostri sunt, & eis quas iure aliquo possidea

Quare si quis mihi Stichum dare promiserit, quo casu sola personali actione conueniri potest, uere potero dicere Stichum ad me pertinere. † Quapropter dicuntur 3 articuli ad causam pertinere, qui quoquo modo uel leuißime adminiculentur[a], atque ideo admittendi sunt. 4 † Sed & qui quancunq; in libello rem petit, cũ his quæ ad eam pertinent petijsse intelligetur quicquid ad eam spectat, seu ex iuris cõis, uel municipalis forma[b], seu ex consuetudine, seu per se, seu per alium[c]. Vnde qui fundum cum his quæ ad fundũ pertinent uendidit, ius quoque incidendi nemoris pro illius fundi usu uẽdidisse intelligetur[d], si ex domini consuetudine id nemori in hoc deputatũ erat, atq; id Socino placuit. Sed & si Roman. Pontifex episcopo concedit quæcunq; ad legatos pertinent, ea quoq; tribuisse uidebitur, quæ speciali priuile-

gio le

a Bal. c. j. ex ma de testi.

b docto. c. cũ ad sedẽ. de testi. spo.

c glo. c. fin. de elect. in. 6.

d Socin. l. j. de reb. du.

gio legati cõsequuntur, ut Decius respondit[e], & mihi placet: quoniã id beneficiũ tanquã fauorabile interpre- [e] Consi. 128.
5 tatione adiuuandũ est. † Cæterùm dubitari potest, cùm is qui furti accusat, debeat asserere in libello, an res ablata iure proprietatis, uel quasi dominij ad se spectet: si simpliciter ad se pertinere dicat, an causam obtinere possit? Et quidam negant, propter eius uerbi incertitudinem[f]. At ipse aio: debet enim ad iuris dispositionẽ referri, ut de eo intelligatur, quod sustinendæ intentioni necessarium erat[g]. Illud [f] Soci. cõsi. 8. col. ij.

mus: quãuis nostri dñi nõ sint: ptinere ad nos etiã ea dicimus, quæ in nulla eorũ causa sint, sed esse possint.

VLPIA. LIB. XXVIII. AD EDIC. L. CLXXXII.

PAterfamiliãs peculiũ habere nõ põt, quẽadmodum nec seruus bona

[g] l. si quis intẽtiõe. de iud.

6 non omittendum, † id uerbum in substitutionibus commune esse, & tam ad directam quàm fideicommissariam substitutionem referri[h], idq; frequentius proditum est. [h] l. licet. C. de pact.

1 ☞ Peculij lata significatio.
2 De quo peculio Iurisconsultus hîc loquatur.
3 In filijsfamil. peculium quadruplex.
4 Peculium seruorum.
5 Serui præter peculiũ nihil proprij habere possunt.
6 Seruus peregentium bona habere potest,
7 Seruus naturaliter possidere potuit, non etiã ciuiliter.

1 PATERFAMILIAS. ¶ † Peculium rata significatione pro patrimonio omni accipitur[a] ea quoq; pecunia, quam repositam qui in subditos casus habet, [a] l. cogi. ad Treb.

peculium dicitur. Quapropter Proculus se audisse rusticos senes refert, asserentes pecuniam sine peculio fra-
b l.chorus.de leg.iij. 2 gilem esse[b]. † Sed hoc sensu minimè intelligi potest. Est & peculium, de quo hic Iurisconsultus loquitur. quod nisi his, qui in aliena potestate sunt, quæritur: & cum extra potestatem mittuntur: amplius
c l.fi C. de in offi.testa. 3 peculium non est[c]. † In filijs familiâs Profectitium dicitur, quod propter patrem habent, Aduentitium, quod aliunde, Castrense, quod militibus acquiritur. Quasi castrense his qui priuilegia militum habent, quales sunt
4 sacerdotes & aduocati. † Habent & serui peculium, quod illis dominus administrãdum permittit, unde etiã
5 exercitoria institoriaq; actio prodita est, † alioquin p
d l.recte.supra ex qui.cau. maio priũ nihil habere possunt serui[d], præterquã si quid cõ-
e l.iiij.de manumiss. niuentibus oculis domini acquirant[e], uel ex dimẽso suo,
6 uel aliunde: † Iure tamen gentium non ambigo seruum bona habere posse, quod in Hæbraica Regum Historia cap. I X. & cap. X V I. probatur. Vnde si paulò opulentiores essent, ad munera quoque publica eligebantur, quod ab Aristotele lib. Politicorum I I I I. cap. X V. proditum est. Nam & eo iure dominis sine legitima prole decedentibus, succedebant, ut ἐμ τοῖς βιβλίοις Geneseos cap. xv. habetur. Et ideo Corn. Tacitus nõ multum
f l. quod seruus. de acq. poss. 7 à liberis apud Germanos differre eos tradidit. † Vnde non dubito, seruum naturaliter possidere potuisse[f], licet ciuiliter secus sit g. Nec mihi placet quorumdam
g Bart. l. fi id quod. de cõdi. inde. sententia duplex ius gentium distinguentium, ut ex antiquiore serui sibi acquirerent, ex posteriore non acquirerent, sed pro nihilo reputarentur: hæc enim distin

ctio

ctio iure probari non poteſt, & lex expreßim iure ciui li incapaces eos eſſe[h]*, non autem gentium dicit, mecũq; Archidiaco. & Aretin. ſentiunt*[i].

h l. quod attinet infra ti. primo.

i l. j. de acqui. poſſ.

1 ☞ Taberna vnde dicta.
2 Argumentum ab etymologia quando valeat.
3 Cùm etymologia vim definitionis habet, argumentũ & affirmatiuè & negatiuè concludit.
4.5. Cùm etymologia naturam ſuam ſeruat, argumentũ affirmatiuè non valet negatiuè valet.
6 Quod nõ procedit, ſi ratio inuentionis vocabuli aliud inducat.
7 Monachi, tutores, pontifex, Auguſtus, vnde dicti.
8 Si ab eo, quod olim obſeruabatur, nomen deductum ſit, argumentũ ab etymo non concludit.
9 Alluſio ad ſolius vocis ſimilitudinem refertur.
10 Vera poſſeſſionis, magiſtri, furtis, teſtamenti, ſacelli, interdicti, deriuatio.
11 Argumentum ab alluſione quando ſit validum.
12 Alluſio quid ſit.

IDEM LIB. XXVIII. AD EDICTVM.

LEX CLXXXIII.

TAbernæ appellatio, declarat omne vtile ad habitãdum ædificium, non ex eo quod tabulis claudatur.

TABERNAE.

¶† *Taberna dicta eſt, quod tabulis, ut Feſtus interpretatur, conficeretur, non quòd tantũmodo clauderetur: omne tamen ædificium, licet tabulis nõ cõficiatur, uel claudatur, taberna dici poteſt. Et hinc apparet, argumentum ab etymologia, etiã*
2 *negatiue aſſumendo, nõ ualere.† In quo articulo inex-*

tricabiliter ferè disputatum est. Sed hanc rem ego sic fi-
3 nire soleo: † Cum etymologia uim diffinitionis habet,
quam κατ' ἀντίλεξιν Victorinus appellat, argumentum
& affirmatiue & negatiue concludit: ut donatio, est
doni datio: exceptio, est actionis exclusio: instrumen-
tum, quod instruit causam. Appellauerunt autem uete-
4 res id genus non etymologiam, sed aduerbium. † Cùm
uerò etymologia naturam suam seruat, argumentum
affirmatiue non est efficax: cùm enim generalius id sit,
a l. si quid .5. inter. de le-ga.iij. unde fit deductio, quàm ipsum quod deducitur[a], posita
aliqua generis parte, non sequitur eam speciem, de qua
agimus poni: unde qui dicit, id de meo fit tuum, non
5 ideo concludit esse mutuum. † Negatiue uerò effi-
cax est, quia à quo remouetur genus, ab eo & quælibet
species remouetur: exempli causa, Fur à ferendo, id est
contrectando dicitur: uerum erit si dicamus res nõ fuit
b l.j. de acqui. poss. contrectata, igitur in ea furtum factum non est[b]: & id
6 pro regula proditum est. † Quæ hanc exceptionem pa-
titur, ut non procedat, cum ratio inuentionis uocabu-
li aliud inducit. Quid enim si quid inductum est ab eo
quod fieri deberet? Non sequitur si id minus fiat, no-
7 men non competere. † Tutores dicti sunt, quòd pupillũ
tueri debent: Monachi, quòd solitarij esse deberent: nõ
consequitur, eum tutorem, qui pupillum negligit, non
esse tutorem: nec assiduum in frequentibus locis, non es-
se monachum. Quod & in Pontifice, & Augusto ex
recentium interpretatione dicendum est: iam diu enim
est, cum nec Pontifices ad uitam æternam nobis pontem
8 faciunt, nec augent imperium Augusti. † Quid item, si

ab eo,

ab eo, quod olim & frequẽtius obseruabatur, nomen de
ductum sit[b]: ut nuptiæ quod in his solerent obnubi capi-
ta[c]: tãetsi nõ obnubãtur hodie mulieres, sunt tñ nuptiæ.
Sic taberna prius dicta, quod ex tabulis fieret, unde
etiam si alio modo conficiatur, nihilominus seruat no-
men. Sic monasterium nomen retinet, etiam si à mona-
chis derelictum sit[d]. Putarem tamen in dubijs propius
esse, ut arbitremur, ab eo quod de substantia in præsen
tiarum sit[e], fieri deriuationem, quã ab eo quod esse de-
beret, uel olim fuerit. Et ideo consequens erit, caret mo
lis, ergo non est molendinum, ut Baldus scripsit[f]. Item
non inuenitur in bonis pupilli, ergo in inuentario de-
scribendum non est[g], ut Bartolus existimauit, & hæc
in etymologia procedunt, quam uerborum Cicero ap
pellat. † In allusione uerò aliud est: hæc enim nec ad
substantiam rei, nec ad deriuationem omnino respicit,
sed ad solius uocis similitudinem refertur: ut possessio
quasi positio, magistri quòd monstrent, furtum quasi
furuum, testamentum testatio mentis, sacellũ sacra cel-
la, interdictũ inter duos dictũ: † uera enim possessionis
etymologia est, à sedibus magistri, quòd curã magis cæ-
teris præstare debeat: furis à Græco Φῶς, quæ uox ἀπὸ
τοῦ φέρειν, id est, auferendo contrectandoq; deducitur:
testamenti sacelliq; à simplici testatione, & sacro: in-
terdicti, quasi interim dicti, ut suprà ostẽdimus. † Vnde
consequens est, ut cum allusio ad similitudinem uocũ so
lum referatur, argumẽtum ab ea non sit iustum, nisi si-
militudini nominis similitudo quoque rationis accedat.
Damnãtur à plerisque huiusmodi allusiones, ut à Do-

[b] Instit. de pa. potest.
[c] c. cum dile. 2. de cõsu.
[d] Abb. c. j. in fi. de iudi.
[e] Bald. c. j. 5. si quid. de cõtro. inuest.
[f] l. tutor. de admi. tut.
[g]

nato. Fabioq; Quintiliano, libro primo. Sed & Diuus Hieronymus quadam epistola interpretem Lucæ dam
12 nat, qui alluditin uerbis, friget in sensu. † Videtur allusio esse, quam Græci. ut Martianus inquit, παρισον uocant, uel παρονομασιαν, id est, adnominationem.

SVMMARIVM.

1 Taberna pro omni habitatione.
2 Contubernales sunt, qui simul habitant.
3 Taberna ex vsu loquẽdi dicitur, in qua merces venduntur.
4 Tabernarij apud Ciceronem.
5 Contubernales qui sint in re militari.
6 Contubernium.

PAVL. LIB. XXVIII LEX CLXXXIIII.

INde tabernacula, & cõtubernales[a], dicti sunt.

1 INDE. a ¶ Contubernales. Aedificia antiquorum solis tabulis constabãt, claudebanturq;: † unde taberna generaliter potest accipi pro omni habitatione, & ta-
2 bernaculo. † Inde & contubernales, qui simul habi-
3 tant. † Vsus tamen posteriorum obtinuit, ut tabernam simpliciter dicamus, in qua merces uenduntur. Sicq; Catullus dixisse uidetur: Salax taberna uosq; contu-
4 bernales, A pileatis nona fratribus pila. † Sic & M. Cicero tabernarios accepit pro his, qui negotiationes in tabernis faciunt, dum inquit, Opifices, & tabernarios, atque illam omnem fœcem ciuitatis, quid est negotij concitare? Addit Nonius Marcellus, tempestate sua tabernas appellari solitas uinarias, quod & uulgò
5 nunc obtinet. † In re militari contubernales[a] dicuntur.

a l.rẽ.§ j. cõmod.

qui

qui in ijsdem tabernaculis seu tentorijs militant.
6 † *Hinc & contubernium. Sanè quod in quiritibus matrimonium est, in seruis contubernium quandoque appellatur* [b].

b l. libertorū. infra eod.

1 ☞ Tabernam vendens vel legans, de solo loco intellexisse videtur: tabernam vero pignerasse dicitur.

VLP. LIB. XXXV. AD EDICT.

LEX CLXXXV.

2 Si tabernam cum Instrumento dicat, quid in ea contineatur.

3 Instructam tabernam quomodo Vlp. accipiat.

INSTRUCTAM.† *Qui tabernam uendit, uel etiam legat, de loco ipso intellexisse uidetur* [a] *non de instrumento uel mercibus: qui uero pignerat* [b], *etiam merces pignerasse intelligitur, nullum enim inde detrimentum debitori affertur cum non ideo plus debeat. Idemq; si quis de taberna pannaria seu pannorum contrahat* [c], *uidentur enim merces causa demonstrationis adiectæ.*

a l. qui tabernas. de contrah. emp.

b l. qui tabernā. de pig.

c Bart. l. cū pater. §. mēsæ. de leg. ij.

2 † *Quòd si tabernam cum instrumento dici, non contineri institores Paulus respondit* [d], *sunt enim illi negotiationis ipsius, non autem loci instrumenta: unde tabernæ Cauponiæ instrumento legato, loci tantum instrumenta præstabuntur, ut doliaria uasa, uectiones, ancones, calices, trullæ, quæ circa ahenum solent*
3 *traijci congeriæ, sextaria.*† *Nec obstant quod instructam tabernam hic Vlpianus appellet, quæ nō solum re*

d l. tabernę. de fund. instr.

bus, sed etiam hominibus ad negociationem parata est: quia quanuis taberna hominibus instructa dici posit[c] non tamen institores ipsi tabernæ instrumenta proprie sunt, nisi cum tabernam pro uniuersitate iurium ipsius negotiationis, non autem simpliciter pro loco accipere nos constat, de cæteris igitur seruis accipiendum hic est, cum eiusmodi est negociationis genus, ut sine operis non consistat[f].

c l. librorum. § sed si biblioth. dele ga. iij.

f l cum quæritur. defund. instr.

IDEM
LEX CLXXXVI.

COmmẽdare nihil aliud est, quàm deponere.

1 ☞ Commendare in iure uariè accipi.
2 Commendatio generalibus uerbis facta non obligat.

1 COMMENDARE. † Commendare uarijs modis in iure accipitur: Commendamus amicum, quẽ laudibus, ut charior alicui sit, prosequimur. Commẽdamus rem quam deponemus: unde qui centum tibi commẽdat usuras exigere nõ potest, id enim notissimos depositi terminos excederet. Commendat[a] et Roma. Pontifex sacerdotia, cum administratorem generalem alicuius opulenti templi aliquem constituit, censeturq; is leberam habere procurationẽ, modo nimirũ reperto, quo citra ius irreuocabilis tituli ex sacrorum fructibus οἱ ἑλκεσιπέπλοι luxuriarentur. Commendat etiam qui custodiam mandat. † Sanè uerbis generalibus facta commendatio[b] non obligat[c]: & testator qui libertum suum hæredi commendat, non ideo alimenta legasse existimatur. Sed & si Scium tibi commendem, iubeamq; ei plenã fidem adhiberi, non

a c. nemo, de elect.

b Barto. l. lucius de fide iuss. 2

c l. fideicõ. §. j. de leg. iij.

beri, non tamen meo periculo illi credes, cum aliquid persuadere tibi uoluerit [d], *quod ad suam utilitatem uel honorem pertineat, ut si se constitutum à me procuratorem dicat.*

d l. fi. C. cp cum eo.

1 Verbum, exigere, variè accipi.

2 Exegisse propriè dicitur, qui id recipit, quod instituta actione petebat.

3 Exactâ pecuniâ quomodo Vlpianus intelligat.

4 Delegatio vicem solutionis habet.

IDEM LIB. XXX.

LEX CLXXXVII.

VErbum, exactæ pecuniæ, nõ solũ ad solutionem referendum est, verum etiã ad delegationẽ.

5 Procurator ad exigendum constitutus, etiam præsẽte domino voluntariam solutionem recipere potest.

6 An mulier, cui vsusfructus legatus est, donec dotem nõ exegerit, si alteri actiones cedat, legato excludatur.

1 VERBVM *exactæ.* † *Exigere uariè accipitur, exigit qui extra agit, id est expellit: inde exacti reges urbe Roma Pomponio* [a]. *Exigit qui requirit, qui perficit,*

a l. ij. de orig. iur.

2 *qui iniuste petit* [b]. † *Sed stricta significatiõe proprie exegisse dicitur* [c], *qui id recepit, quod institutã actiõe petebat, unde exigere ab inuito accipitur. Iuriscõsultus tamẽ*

b x. q. ij. quia. Arch.

c l. fideicõ. §. si rem. de leg. iij.

3 *latius id uerbũ patere existimauit,* † *et exactã pecuniam intelligit, quæ persoluta est: siue enim uolẽs, siue inuitus debitor dederit, non est dubiũ dici eum soluisse. Sed &*

4 *exegisse dicitur, cui per delegationẽ satisfactũ est,* † *cùm delegationem uicem solutionis habere receptum sit* [d]: *hinc q; arbitror in dubijs hunc sensum admittendum esse, ut exegisse dicamus, etiam quod sponte debitor obtulit cum*

d l. quãuis. §. interdũ ad Vell.

5 lit cum alioquin inuitum potuissemus cogere: † unde qui procurator ad exigendum constitutus est, etiam præsente domino uoluntariam solutionem recipere po-
e l. nõ solum. 6 terit[e], idq; crebrius probatum est. † Sed an mulier, cui
sol. mat. usus fructus à marito legatus est, donec dotem non exe-
gerit, si alteri actiones cedat, legato excludi-
f Bar. authẽt. qđ' locũ in fi. C. si mul. fec. nup. tur[f]? Et non excludi uerius est, qui enim ce-
dit, non ideo exigit, quod si cessionarius ipse exegerit putauerim usumfructum amplius non deberi, non enim à testatore hæredem intantum uoluisse grauari credendum est: atqui ideo usumfructum legauit, quia interim dotem hæres possidebat. Sibi igitur imputet mulier, ex cuius facto conditio deficit[g].

IDEM LIB. XXIII. AD EDICTVM.

LEX CLXXXVIII.

HAbere duob⁹ modis dicit, altero iure dñij altero obtinere sine interpellatione id quod quis eme-

g l. qui paliũ. infra titu. j. Bart. l. am plius. in fi. rẽ rat. ha.

1 ☞ Habere tã ad dominũ, quam possessionẽ refertur.
2 Is qui de facto detinet, habere dicitur.
3 Hæc verba, habere licere, in venditionis contractu eũ solum intellectum recipiunt, vt emptori liceat sine interpellatione obtinere.
4 Venditorem non teneri ad dominij translationem.
5 Hæc stipulatio, habere licere, est indiuidua.
6 Cauere dicitur, qui vel fideiussores, vel pignora dat.
7 Si lex ideo caueri velit, vt creditor reddatur securior, simplex stipulatio non sufficit: secus si eum cauere velit, quem adhuc debitorem esse non constat.

1 HABERE. † Habere generale uerbum, quod &
2 ad ius dominij, & ad possessionem refertur: † qui etiam

etiam de facto detinet, ut seruus, habere dicitur[a]. Cornelius Fronto, in libro quem de uerborum differentijs scripsit: Habere, inquit, potest etiam fur, nequam: possidet nemo, nisi qui aut relictæ, aut donatæ, aut emptæ rei dominus est: ita in habente onus, in possidente usus est. Quibus uerbis à iure antiquo proditam differentiam declarare uidetur, nõ autẽ id iuris qd' hodie receptũ est[b]

a l. stipl. ista. § hi qui. de verb. ob.

rit. ¶ Cautum intelligitur siue personis, siue rebus cautum sit.

b supra eo l. quæstio.

3 †Solebat autem in uenditionibus emptori promitti habere licere, quæ uerba cùm ex se duplicem habeant intellectum, in hoc contractu alterum tantummodo recipiunt, ut uidelicet emptori liceat sine interpellatione obtinere, in eo enim contractu de iure dominij actum
4 non uidetur[c]: †quoniã uerior est eorum sententia, qui non teneri ad dominij translationem uenditorem existimauerunt, & ideo tradendo liberari, quod & Iurisconsultus hìc sentit[d], & nos quandoq; disputando demonstrauimus[e] licet in contrariam partem frequenter
5 tius itũ sit. † Sanè hæc stipulatio habere licere diuisionẽ non recipit[f], accidit enim contractui uẽditionis qui pro parte ualere non debet: unde si res diuiduæ accederet, aliud dicendum esset, quod pleriq; probant[g].

c l. si ita. de cõtrah. emp.

d l. si stipu. de vsur.

e l. j. C. de eo quod inter.

f l. cũ ex causa. de verb. oblig.

g l. ij. supra de verb. ob.

6 ¶. §. CAVTVM. † Siue fideiussores quis dederit, siue pignora, cauisse dicitur: uerbum enim cauere, idem significat, quod securum facere. Is autem securus est, cui uel pi-
7 gnore, uel fideiussione cõsultũ est. † Et ideo quoties lex ea causa caueri postulat, quod securiorem reddere credito-

rem

rem uelit, existimarent simplicem stipulationem non sufficere: si uero eum quem adhuc debitorem esse non constat cauere uelit, secus est: quoniam Iustinianus sanxit [h] cautionis nomine, uel ἀσφαλείας (ita enim ille scripsit, licet in uulgatis codicibus Græca uox, quæ securitatem significat, deficiat) nudam promissionem significari. Satis quippe illi cautum dicitur, qui per stipulationem iuri suo consuluit. Quod si is debitor pauper suspectus ue sit, sola stipulatio non sufficeret [i], non enim securus creditor esset, qua de re superius [k] à nobis latius disputatum est.

h l. sancimus. C. de verb. signifi.

i l. pen. de peti. hæred.

k l. satisdationis.

IDEM LIB. XXXIIII.

LEX CLXXXIX.

FAcere nõ oportere, & hãc significationẽ habet vt abstineat qs ab eo facto, quod cõtra conuentionẽ fieret, & curare ne fiat.

1 ☞ Promissio, vt aliquis non faciat duplicem habet sensum,

2 Facti appellatione, etiam ne fiat continetur.

3 Et quomodo in tractatu sit distinguendum. & num 4.

a l. si fundus. loc.

1 FACERE.† Promisit aliquis non facere [a], quominus domo mihi locata frui posim: habent ea uerba duplicem significationem. Altera est ut abstineat ab omni facto, per quod usus meus impediretur. Altera est, ut etiam curet, ne à quouis alio impediatur: & hic ex uulgari scriptura sensus elicitur. Alij tamen codices, facere oportere, absq; negatione scriptum habent: qua ex lectione colligitur, †facti appellatione, etiam ne fiat con-

2 tineri. † In quo tractatu sic distinguendum opinor: aut si

aut facta accipimus, quatenus ab his quæ iuris sunt differunt, & propriè obligationem, ne quid fiat, facti esse dicemus: cum enim in dando non consistat, consequens est ut facti sit[b] Aut in naturalem sensum id uerbum accipimus, & qui non facit, proprie facere non dicitur: quapropter lex perduellionis, quæ eos insequitur, qui aduersus principis personam aliquid faciunt, in eo locum sibi non uendicabit[c], qui conspirationem sciens, non reuelat, idq; receptius est, punietur enim mitius: & hoc ex proprio sensu dicendum est, nam ex interpretatione legis aliquando ultra uim uerbi aliud respondemus. Vnde fraudem facere creditoribus intelligitur, qui seruitutes per negligentiam amittit, uel rem pro derelicto habet[d]. † Ceterum cùm in lege de eo fit mentio, qui contra facit, obseruabimus qualis sit iussio: si enim affirmatiua est, qui negligit, aduersus eam facere dicitur[e]: rursus si prohibitiua, ne quid fiat, sit aduersus eam negligendo non facimus, sed faciendo tantum. Hinćq; apparet, si à testatore ei hæredi pœna constituatur qui aliqua in re aduersus testamentum fecerit, pœnam committi, si legata soluere hæres neglixerit, idq; indubitati iurisopinor, tametsi quidam aliter existimauerint[f].

b l.ij. supra de verb. ob.

c l.j. & ij. ad leg. pomp.

d l.iiij. supra quę in frau. cred.

e l. si quis. maior. C. de transs.

f Alex. l. vbi. §. qui id q. de verb. ob.

1 ☞ Prouinciales qui dici possunt.
2 De iure domicilij patria acquiritur.
3 In prouincia ortos, & alibi domicilium habentes, prouinciales non esse, quomodo accipi debeat.
4 Ortus & oriundus inter se differunt.
5 Appellatione Florentinorum non solùm hi continentur, qui Florentiæ originarij incolæque sunt, sed etiam qui altero tantùm iure nituntur.
7 Ius prænsionis à veteribus clarigatio dicebatur.
Prouincialem esse, & de prouincia esse, idem significat.

1 PROVINCIALES. † *Vario modo uidetur accipi prouincialem posse, & qui origine in colatuq; ex prouincia est, is omnino absq; ulla dubitatione prouincialis est: sed & qui in prouincia domicilium habent id nominis sortiuntur. Hinc Apollonius Rhodius dictus est, quanuis patria Alexandrinus esset, ut Suidas scribit. Aggripinenses quoq; apud Cornel. Tacitum libro. x x. deductis, in quiunt, olim alienigenis, & nobiscum per cõnubia sociatis, quiq;*

2 *mox prouenere hæc patria est: † ut minime dubitari oporteat ex iure domicilij patriam acquiri, & id proprie, licet aliqui dissentiant. Qui uerò in prouincia orti sunt, & alibi domicilium habent, sentit Iurisconsultus ex recentiorum sententia nõ esse prouincialis quod interpretatur Iac. Oldra. Alberi. ex communi loquendi usu. Sed ipse prouinciales esse magis sentio, ne minus natiuitas, quàm domicilium posßit: deceptiq; in eo*

3 *sunt interpretes, † quod oriundum existimauerunt idem significare quod ortum, cùm suprà ex Latinis autoribus docuerimus, oriundum dici respectu originis maiorum suorum, non respectu suæ. Quanuis igitur originem patris filius sequatur*[a]*, non tamen eius patriæ nomine censetur, cum aliò pater habitatum conceßit, & liberos sustulit, & ita nostræ opinioni respõsi huius*

a l. assumptio. ad municip.

IDEM LIB. XXXIIII. AD EDICTVM.

LEX CXC.

PRouinciales eos accipere debem⁹q in ꝓuincia domicilīū hñt, nõ eos, qui ex ꝓuincia oriūdi sūt.

huius uerba non obstabunt. Accur. Bartolusq; dictionẽ dũtaxat in uerbis Iurisconsulti subaudiũt, quã & aliqui ipsi cõtextui inseruerũt, nec exemplo caret, ut ita subau
5 diamus, quod à nobis supra demõstratũ est [b]. † Et ex his infertur, apellatione Florentinorum, nõ solũ eos cõ

[b] in.l. annicu 1º. supra eo.

tineri, qui Florentiæ originarij incolæq; sunt, sed etiã qui alte ro tantum iure nitun tur. Recipit tamen id ex materiæ qualitate aliquam restictionem. Finge concessum aduersus Florẽ
6 tinos † ius prensionis (Clarigationem ueteres dixere) iniquum esset eos qui Florentiæ non habitant, nec mu nera subeunt, comprendi, tametsi inde orti proponan tur [c]: cùm enim Reipublicæ munera ibi non subeant,

[c] Alex. in rub. sol. mat.

non debent in eas pœnas incidere, quæ propter Reipu blicæ delictum irrogantur, quales sunt huiusmodi pẽ
7 siones, manumq; iniectiones. † Sed an idem est, siue prouincialem dicamus, siue eũ qui de prouincia sit [d] set

[d] c.ſ. de ſpon

idem esse communiter traditum est, nisi quod illa uerba de prouincia, aliquanto magis ad originẽ, quàm ad do micilium referrntur [e].

[e] l.ſ.ĩ fi de tu. & cur. dat

1 ☞ Repudiare propriè ad ius quærendum refertur.
2 Repudium & diuortium quomodo differant.
3 Diuortium etiam de sponsis dici posse.
4 Fribusculum quid apud Vlpianum significet.

1 INTER DIVORTIVM. † ¶ Repudiare generale uer bũ est, quod proprie ad ius quærẽdũ refertur: quæsi ta enim propriè nõ repudiantur: atq; hinc dicimus hæ=

PAVL. LIB. XXXV.

LEX CXCI.

INter diuortium & repu diũ hoc interest, quod re

2 reditatem delatã repudiari.† Hinc etiã Repudium dici tur, cùm futuri matrimonij sponsalia dirimũtur. Diuor
a l. inter stu- prũ. §. j. supra co- 3 tium[a] uerònon nisi inter coniuges est[a]:† quanuis pinguiore minerua putem etiam de sponsis dici posse. Qua ratione & P. Vergilius diuortia aquarũ dixit, nec etymologia omnino repugnaret, cum etiam discedant sponsi, in diuersasq; eant partes. Non diffiteor tamen ἰμφατικωτέρως in coniugibus dici, cùm enim coniuncti prius fuerint, missorepudio, uerè in diuersas partes eunt. Est & apud

pudiari etiam futurũ matrimoniũ potest, non recte aũt spõsa diuertisse dicitur: quod diuortiũ ex eo dictũ est, quod in diuersas partes eunt qui discedunt.

b l. cum hic. §. si diuortiũ. de do. i. vi. 4 Vlpianum[b] † Fribusculum dictio à me nusquam alibi lecta, cum propter iram subitariam coniuges recedunt, non tamen diuortunt, sed cessante fribusculo, & quiescente ira, reuertuntur.

1 ☞ Hæc clausula, plurisve, vel, plus minus, certo numero adiecta, ad modicam summam refertur.

2 Si quis fundi veram æstimationem nesciens, eum centum aureis vendat, & si plus valeat, illud se donare dicat, non intelligitur donasse, nisi cùm aliquid modicũ plus valet.

3 Quicquid illud est, quod dimidium excedit, tametsi modicum & incertũ sufficit vt contractus rescindatur.

4 In testimonijs hæc adiectio, pluris ve, nulli[?] est effect[?], quoties de certa quantitate deponendum fuit.

5 Probationes necessariò concludere debent.

6 Ampliatio legis nostræ.

7. 9 Ad iudicem pertinet constituere, quæ minuscula

summa

ſumma ſit.

8 Modica ſumma in iure variè accipitur.

10 Textum huius legis variare.

1 HAEC ADIECTIO. ¶ Hæc adiectio, pluris'ue, quæ ſolet numero certo adijci, ad modicã ſummã refertur: quod & dicẽdum eſt, cum quis plus minus dicit[a], quã clauſulam duabus notis P. M. antiqui ſcribere ſolebant. † Hinc q; argumẽtari poſſumus, eum qui ueræ æſtimationis neſcius fundum centũ aureis uendat, & ſi plus ualet, illud reliquum donare ſe aſſerit, nõ intelligi donaſſe, niſi cũ aliquid modicũ plus ualet[b]. Quapropter ſi multo pluris res uẽdita ualeat, poterit cõtractus reſcindi. Sed & ſi ultra iuſti pretij dimidiũ deceptũ, uel rẽ eius pretij qd' accepi, duplo pluris q; ualere pbauero, cõtractus reſcindetur: † quoniã quicqd illud eſt, quod dimidiũ excedit, tãetſi modicũ & incertũ, ſufficit ut cõtractus reſcindatur[c]. Quaratione in interdicto retinẽde, ſi cæteris probationibus paribus, alter litigantiũ ſe tanto tẽpore quãto aduerſarius intẽdit poſſediſſe, pluſq; pbauerit, obtinere debebit, ſufficit em etiã tẽpus incertũ, ut lõgiore poſſeſſiõe uſus uideatur, & ex eo aduerſariũ ſuperet[d]. † In teſtimonijs uerò hæc adiectio nullius eſt effectus[e], quoties

IDEM LIB. XXXVIII. AD EDICTVM.

LEX CXCII.

HAec adiectio, pluris' ue nõ ĩfinitã pecuniã continet, ſed modicã duntaxat. Adiectio hæc ſolidorum x pluris' ue, ad minuſculam ſummam refertur.

a l. publia. in fi. dep.

b Bar. l. 1 ſi qs cũ aliter. de verb. ob.

c l. ij. C. de reſcin. vend.

d c. licet cãm. de probat. laſ. l. & ſi poſt. ſi qs. caut.

ties de certa quãtitate affirmare testes debent: si enim in
5 certũ afferũt pro superuacuo habetur, †quoniã ꝓbatio
f c. in præsen-tia. de pro. nes necessario cõcludere debent [f]: idq; crebrius receptũ
est: nisi testẽ iudex rursus interroget, ut certius testimo
nium ꝓhibeat, & de quãta summa senserit declararet[g].
6 †Et hæc nõ solum in hac dictione obseruanda sunt, sed
g §. illud. ĩ au thẽ. de test. etiã in præpositionibus, ultra, citra, circiter, penè locũ
sibi uendicãt, & si quæ aliæ similes, quæ tamẽ ex subiec-
ta materia aliter atq; aliter accipiũtur[h]. Vnde in his
h iij. q. vij. qui sine. cum certa significatio afferri non poßit, arbitrio iudi-
7 cis erit deferendũ[i], †cuius partes etiã in eo uersabũtur,
i l. j. supra de iure delib. ut constituat quæ munuscula summa sit, quãdoquidem
in iure pro modica summa quãdoq; duo aurei accipiũ-
8 tur[k], †quãdoq; quarta pars eius de quo agitur[l], quan-
k l. idẽ. supra de dolo. doq; quod intra sextã est, ut cũ ab arbitro nos læsos di-
l l. si qs ĩ suo. ĩfra de inof. test. cimus[m], quãdoq; quod minus centũ aureis est: huiusmo
di q; lites ideo breuiores sunt[n]: quandoq; quod x. libras
m l. societatẽ. §. arbitrorũ vbi Bar. supra pro soc. 9 nõ excedit[o]. †Ex qualitate igitur personarũ ius dicen-
n Bar. ĩ auth. nisi. C. de sẽ ten. pass. tis religio, quid constituendũ sit, discernet: nã & pau-
o l. sed et si. §. j. supra de iu dic. peri uiro maximũ erit, quod locupleti & aßiduo modi
10 cum: † Sanè in antiquis quibusdã codicibus aliter, quã
in uulgatis responsi huius uerba concepta sunt, hoc sci-
licet modo: Hæc adiectio pluris'ue, non infinitam pecu-
niam cõtinet, sed modicã, ut taxatio hæc solidorum de-
cem, pluris'ue ad minutam summam refertur

SVMMARIVM.

1 ☞ Verbum, Esse, ad veritatem referetur.
2 Hæc verba, quanti ea res sit, veram æstimationem cõ
tinent.
3 Facta quia difficulter æstimari possunt, tutius est pœnã
certam

certam comprændere.

4 Triplex intereſſe in iure, ſingulare, commune, & conuentionale.

1 HAEC uerba, quãti. ¶ †Verbũ eſſe ad ueritatẽ re-
2 fertur: †ũde ſi Prætor quãti ea res ſit actionẽ det, de ea quãtitate, quæ ueram æſtimationem complectatur

IDEM LI. I. L. CXCIII.

HAec verba, quanti eã rẽ apparet eſſe, nõ ad id quod intereſt, ſed ad rei æſtimationem referuntur.

intelligemus, non autẽ de eo quod præterea intereſt: & cum de re danda agitur, facilliмè cognoſcitur quanti ea res ſit: ſed cũ ideo datur actio, quia ali-
3 ter quã debeat fiat, difficilius ratio initur, † quoniam pleraq; facta in prõptu æſtimari nequeũt, & ideo conſultius tunc eſt, certã pœnã comprændere, quod in prætorijs ſtipulationibus obſeruandum Venuleius inquit, alioqui ex qualitate negotij diſcernemus, quãti æſtimatio ducẽda ſit. Finge iuſdicenti me nõ paruiſſe, in eo cõdemnabor quod habita ratione iudicis & mea æquũ uidebitur, ut quo grauior & dignior eſt iudex, uel cõtemptus iniquior, eo grauius, & in maiorẽ quãtitatem puniar: nõ autẽ eius quod intereſt tali caſu ratio ducetur.

l. fi. de præto. ſtip.

l. j. in fi. ſi qs ius dic.

4 †Tripliciter autẽ noſtra intereſt, ſingulariter, cõmuniter, & ex cõuentione, quæ qui apertius dignoſcere uelit, is eum librũ legat, quem de eo quod intereſt inſcripſi, nec ulterius hoc in reſponſo à nobis elucubrandum eſt, cum in eiuſdem argumẽti lege ſupra explicata ſint, quæ ad rem pertinere uiſa ſunt.

1 ☞ Differentia inter munus & domũ quæ sit, variatũ à Grammaticis.
2 Iurisconsultorum interpretatio de munere & dono.
3 Munera nuptiarũ & natalitia, Græcis ἐπαύλια & γενεθλίσια.
4 Varia munera nomina apud Græcos.
5 Φυτίον, emphiteutica pensio, corruptè fictũ dicitur.
6 Cœnacularium apud Vlpianum quid.
7 Cœnaticum quid.
8 Varia munerũ nomina apud Latinos.
9 Xenium in iure quomodo accipiatur.
10 Xenicon quomodo apud Aristophan. sumatur.
11 Verba textus, Quod inter genus & speciẽ, explicantur.

VLPIA. LIB. XLIIII. AD EDICTVM.

LEX CXCLIIII

INter donum & munus hoc interest, qđ inter genus & speciẽ: nã genus esse donũ Labeo ait, vel à dãdo vel à donando dictũ. Munus speciẽ: nam munus esse donum cum causa: vt puta natalium, nuptiarum.

1 INTER *donum.* † *Quid inter munus & donũ interesset, non Iurisconsulti tantùm, sed & Grammatici plerunq; dubitauere: alijs opinãtibus dona ad deos pertinere, ut Seruio & Donato, alijs ad homines etiã quibus à potentiore donatur. ut cùm pauperibus diuites. Imperator militibus donat, quod Corn. Frõtoni placuit.* † *Sed*
2 *uerior est Iurisconsultorum interpretatio, ut donũ latiore significatione accipiatur, quàm munus: esse enim munus quod ex necessitate officij, iustá ue aliqua causa præstatur, ut cũ patrono donatur, qui nuptias contraxerit, uel qui filiũ sustulerit. Terent. in Phormi. Nam Herilẽ*

filium

filium eius duxisse audio uxorẽ, ei credo munus hoc corradiatur. Et rursus: Porrò aũt feriętur alio munere, ubi hera pepererit: Porrò alio autem, ubi erit puero natalis dies. erat enim hæc ueterũ cõsuetudo: unde ΞΩΤΗΡΙ nostro recẽs nato, Magi reges aurũ, thus, mirrhã obtu
3 lerunt. † Suntq; hæc munera quæ nuptiarũ & natalitia
4 hîc dicũtur, Græcis ἐπαύλια, & γενεθλίδια. † Apud eos enim uarijs ex causis uaria munerũ nomina habẽtur, ob inuentionem λύσιτσορ, ob redemptionẽ rei amissæ[a] λύτσορ, ob nuntiũ μήνυτσορ, ob uictoriam νικητήσιορ, ob certamẽ ἐπαθλορ, ei qui nos duxerit ἡγεμόσυνορ, q sono demulserit πσοαύλιορ, qui nutrinerit θτέπτσορ, uel τσέφημα, qui mediũ se uel interpretem pro nobis gesserit[b], 5 εἰσμηνευτικόρ, qui rẽ mihi meã attulerit φόσεθσορ. † Arbitror & φυτίορ dici posse emphyteuticã pẽsionem, seu mercedẽ meliorationis quæ pro plãtis pẽditur, unde uulgus corruptè Fictũ dicit, ut quod in prædijs urbanis est ἐνοίκιορ, in rusticis sit φυτίορ, uidetur̃q; utrunq; Latinè
6 dici posse Colonarium. † Est & cœnaculariũ Vlpiano[c], c pro pensione quã inquilini pro cõducto Cœnaculo solã-
7 uunt. † Cœnaticũ uerò Sportulam significat, quã cœnæ nomine extorquebant à prouincialibus milites. Sed & quæ medico præmia præstãtur, Soteria, uel latrea dicuntur: quæ præceptori, didactra, uel didascalia, Latinè Minerualia: quæ artifici, Epichera: aliqd ferẽti, Comistra:
8 beneficio, Charisteria: † quo exẽplo & Latini, quod in dicibus datur, Sportulas uocant: quod Iuriscõsultis Honorarium: quod militibus stipendiũ: quandoq; & solatium, Græci & obsoniũ dicunt. Lucæ in Euãgelio, unde

a 1. falc. §. pleriq; de fur.

b 1. fi. supra de proxen.

c 1. solutũ in fi. de pig. act.

& Iselasticorũ obsonia Plin.x.in epist.quod extra ordinem exercitui, Donatiuũ: plebi, Congiariũ: quod Rei pub.pro solo occupato, Salarium[d]: quod magistratui pro supellectile, cæterisq; ad commeandum necessarijs, Vasariũ: quod ubi cõmeauerit, pro præmio gesti honoris, Salarium: quod nutricibus in mercedem, Nutritium: quod Nautis naulum: quod præconi, præconium. Plauto in Menæh. quod aduocatis, uel amicis, Strena: quod principi in nouæ dignitatis honorem, Coronariũ quod cõmentariensi ob diligentis custodiæ significationem, Carceraticũ[e]: quod Reipu. ob cloacarũ purgationem, Cloacarium: quod absenti ut alere se posſit, Viaticum: quod ut quis singulis diebus se alat, Diariũ: quod pro calceis impenditur, Calciariũ: pro uestitu, Vestiarium: idq; genus similia. † Est et Xeniũ propriè munus, quod hospitibus datur, sed in iure pro munusculis accipitur, quæ iudicibus solent ad eorum gratiã aucupandam mittit[f], de quo extat prouerbium, οὔτε πάντα οὔτε πάντη οὔτε παγὰ πάντως. Testatur Plinius Cæcilius quadam epistola in causis dicendis se omni dono, munere, xenijs abstinuisse, quæ uerba à Iurisconsulti nostri distinctione non dißident. † Xenicon uerò apud Aristopha. pro militari nutritio accipitur, quod Corinthij aduenis militibus pendebant. Laurentius tamen Valla etiam cum causa donum dici existimauit, Iurisconsultosq; insectatur, quòd pugnantia simul scripsisse uideãtur, sed hanc ego litem infrà dirimã. † Quod autem hìc dicitur, interesse inter hæc uerba, hoc quod inter genus & speciem: non aliud significat, quàm sicut latior est ge

[d] supra ne qd in loco pub.

[e] l.pen.de bodam.

[f] l.solet.§.penul. de offi. proconſ.

est generis quàm speciei significatio, ita esse latiorem doni notationem quàm muneris: nec enim proprie donũ genus est. Similiter & alibi scriptum est, plebs à populo differt, quod species à genere, quòd uidelicet latius populi nomen pertineat g.

g §. plebs. insti. de iu. na

1 Sub masculino continetur fœmininũ ex extẽsione, non ex proprietate sermonis.
2 Regulariter in quacunque materia sub masculino comprehendetur fœmininum: & quando fallat.
3 Familia ad res & personas refertur.
4 Familia de personis quinque modis potest accipi.
5 Verba legis x i i. tabul. relata.
6 Quomodo dignoscendum, cùm familiæ fit mentio, de rebus, an personis actum sit.
7 Accursij intellectus ad hoc responsum non quadrat.
8 Alciati intellectus ad hanc legem.
9 Liberti olim parentela patroni censebantur.
10 Personæ subiectæ sunt & naturali & ciuili iure.
11 Vxor est in familia viri.
12 Legato facto familiæ, etiam vxor admittetur. item & vidua.
13 In [illegible]diosis vxor nomine familiæ non veniet.
14 Familiæ appellationem vltra quantum gradũ in descendentibus intelligi ex Vlpiano hîc probatur.
15 In prohibitione alienationis hæredi facta, vt res in familia perpetuò remaneant, Iustinianus secus statuit.
16 In fideicommisso familiæ, agnati ad decimum vsque gradum admittuntur.
17 In fideicõmisso, quod duobus antiquioribus de domo relictum est, etiam vlteriores admittuntur.
18 Domus pro familia,
19 Dominium pro præeminentia.
20 Paterfam. vt quis dicatur, sufficit vt familiæ suæ sit dominus.

21 Emancipati sunt extra patris familiam,
22 Emancipati hodie in fauorabilibus de familia esse dicuntur.
23 Familiam etiam pro agnatione accipi, & cognatione.
24 Cùm familiæ testator reliquit, admittẽdi sũt qui proximiores gradu tempore testamenti vel mortis erant, cõceptis post mortem excludendis.
25.27 Casus vbi etiam cencepti post mortem admittũtur.
26 Prohibita hęredi alienatione extra familiã, illi censentur vocati, qui tũc in familia proximiore gradu erant.
28 Si cuilibet ex familia relinquatur, omnes promiscuè admittentur vsque ad decimum gradum.
29 Si quis simpliciter iussus sit fundum in familiam relinquere, potest eligere de familia quem velit.
30 Filius illegitimus an sit ex familia.
31 Gens pro agnatione, vnde gentiles agnati.
32 Seruientium appellatie latior quàm seruorũ & seruientium familiam dici.
33 Dominus liberatur, si seruum pro noxa det.
34 Nobiles qui in famulitium improbos homines accipiunt puniuntur arbitrio iudicis.
35 Caupones & nautæ pro familia sua tenentur.
36 Si hospes ab aliquo ex familia cauponis vulneretur, an dominus teneatur.
37 Quomodo cognoscendum, de qua familiæ significatione intelligere nos oporteat.
38 In viris familiæ nomẽ durat pomnẽ desceẽdẽtiũ seriẽ.

IDEM LIB. XLVI.

LEX CXCV.

Pronũtiatio sermõis in sexu masculino, ad vtrũq; sexũ plerunq; porri-

PRONVNTIATIO. † *Sub masculino nomine cõtineri fœminiuũ, nõ ex proprietate sermõis est, sed ex exten*

2 extensione, quod uerbũ porrigitur hic ostẽdit: † quia tamen extensio hæc communi usu recepta est[a], in quacũq; ferè materia regula hæc obseruabitur, nisi cùm aliã loquentis intentionẽ esse apparebit, ut quia diuersa ratio diuersum ius suadet: quapropter si filij exulũ lege lata extra urbem expellẽdi sunt, de filiabus actum nõ uidebitur, propter enim sexus imbecillitatem, ab eis nihil periculi imminet[b], qua de re à nobis latius supra tractatum est[c]. a ¶ §. FAMILIAE.

a Bal. c. ad audiẽtiam. de rescrip.

b Bal. d. l. quæcunque. de ser. fug.

c l. j. supra.

gitur ¶ Familiæ appellatio[a] qualiter accipiatur videam[a], & quidẽ varie accepta est: nam & in res, & in personas diducit[b]. In res, vt puta in lege x ii. tabularũ his verbis: Agnatus p[r]o

3 † Familia ad res & personas refertur: cum de personis
4 intelligitur, quinq; modis potest accipi. Primo, † ut certas personas, puta libertum contineat. Secundo ut corpus quoddam, cuius caput iure proprio membra subiecta habet, ut filiorum, nepotum, pronepotumq; soboles qui in patris familias potestate sunt. Tertio, corpus in quo non præeminet alicuius potestas, sed communi omnes iure utuntur, ut agnati inter se. Quarto seruientium turba, qui uetustißimus huius uocis significatus est: antiqui enim Famuli seruum dicebant, unde famulari uerbum, à quo familia. Quinto, nec ad ius proprium, nec ad commune, neq; ad seruos refertur, sed ad originem, & memoriam, ut cum dicimus, hic est ex Iulia familia. i. originem à Iulio traxit.

b ¶ DIDVCITVR diuiditur.

c ¶ FAM

5 c ¶ FAMILIAM. † Id est hæreditatem. Cicero ad Heren. libre Rhetoricorum primo cap. XXVI. uerba legis. XII. tabularum sic concipit: Pater familiás uti super familia pecuniáue sua legauerit, ita ius esto: si intestatus moritur, familia pecuniáq; eius agnotorum gentiliumq; 6 esto. † Sed quomodo dignoscimus de rebus, an personis actum sit? Et proditum est, cum familiæ relinquitur, de personis actum censeri[d]: cum à testatore de familia disponitur, tunc, de rebus agi. Nec enim possumus tunc de personis intelligere, quæ cum liberæ sint, ad nullius dispositionem pertinent. Ego arbitror, & cum de familia disponitur, de famulitio seruorum ue choro actum uideri: obsoleuit enim ex communi usu illa quæ in XII. tabulis est significatio: quapropter de ea in dubio accipiendũ non est, nisi cum aliqua nos in hoc coniectura adigit, ut quia testator rogat hæredem, ut familiam suam restituat, si enim de seruitio intelligeretur, nõ erat opus hæredẽ rogare in eo quod directe legari potuit[e]. 7 d ¶ EX EA FAMILIA. † Accursius uerba legis sic adscribit. Ex ea familia in eam patroni familiam liberti bona ueniãt. Intelligitq; de bonorum possessione, quæ patrono in liberti bonis datur[f]: qui sensus non quadrat, quoniam huiusmodi bonorum possessio ex edicto prætoris descendit: at hic de duodecim tabularum lege agitur. 8 † Ipse igitur aliter sentio, & opinor uerba legis hæc fuisse:

maximꝰ familiã [c] habeto. Ad personas autem refertur familiæ significatio, ita cũ de patrono et liberto loquit lex, ex ea familia [d], et ex ea

d Bar. l. fin. C. eod.

e l. nã quod. ff. ad Treb.

f §. quinto. inst. de bon. poss.

fuisse: Ex ea familia, unde Titius missus manu est, in eam
9 familiam adscribatur. † Liberti enim nomine, seu ut ita loquar, parentela patroni censebantur, ut in dispunctionibus docuimus, accipiturq; tunc familia pro singularibus ipsorum personis, nec enim cõmunia cũ cæteris cognationis iura habent, nec aut serui, aut domus habitatores sunt: meritò igitur hæc significatio à cæteris distinguenda fuit.

inquit, in eã familiã: & hic de singularib⁹ personis legẽ loq cõstat. Familiæ appellatio refertur & ad corporis cuiusdã significationẽ quod aut iure propio ipsorũ, aut cõi vniuersę cognatiõis cõtinetur. Iure enim ꝓprio[e] familiã dicimus plures personas, quæ sunt sub vni⁹ potestate, aut natura aut iure subiectæ: vt puta patremfamiliãs: matrẽfa.[f]

e ¶ IVRE proprio.
10 † Personæ subiectæ natura sunt, id est æquitate naturali, uxor marito, gener, nurusq; socero, deniq; quilibet familiaris domino. Filij uerò & nepotes, cæteriq; deinceps qui in potestate sunt, etiam iure ciuili subijciuntur[g].

g l. in suis. de lib. & post.

11 f ¶ MATREMFAM. † Videtur hîc probari, uxorem in familia uiri esse[h]: habet enim maritus dominiũ, id est quã
12 dam præeminentiã in illam. † Quapropter legato facto familiæ, etiã uxor admittetur[i]: quod & in uidua obseruãdũ est, iuris enim interpretatiõe adhuc ĩ matrimonio
13 esse existimatur. † In odiosis tamẽ fortè aliud obseruãdũ esset. Et ideo si quis in exilium cũ familia mittatur, uxor ea lege nõ tenebitur, idq; Oldrad⁹ et Albericus probãt.

h l. quicũque. C de re mi.

i d. l. fin.

¶ NEP

14g ¶ NEPTES & deinceps. † Hic constat familiæ appellationem ultra quartum gradum in descendentibus
15intelligi: † in prohibitione autem alienationis hæredi
k in authē. de test. fideicō. facta, ut res in familia perpetuò remaneant[k], Iustinianus sanxit, ultra quartum gradum descendentium prohibitionem non extendi, cuius rationem alij
16uiderint. † Illud constat, in fideicommisso familiæ usque ad decimum gradum agnatos admitti, quoniam gradatim, instar successionis: quæ ab intestato defertur, uocantur:
17† in fideicommisso uero quod duobus antiquoribus de domo relictum sit, cum non sanguinis coniunctio, sed solum familiæ nomen in testatoris consideratione fuisse uideatur, etiam decimi gradus ulteriores non excludi, quidam senserunt[l].

filiūfam. filiāfa. quicq; deinceps vicem aliorū sequuntur, vt nepotes, & neptes[g], & deinceps. Pater autē fā. appellatur, qui in domo[h] dñiniū habet, rectecq; hoc uomine appllatur, quāuis filiū nō habeat: nō enim sō lam personam eius, sed & ius[k] demonstramus. Deni-

l Dec. 321. in fin.

m l. pe. de test. n l. cum vnus. de alí. legi

18h ¶ DOMO. † Quandoq; tamen domus pro familia accipitur, idq; præsertim in uulgari sermone: uideturq; μετωνυμικῶς continens pro contendo poni[m]: quapropter proprie de his qui unà habitant intelligitur[n].

o Bar. l. si qs vi. §. differētia. de acq. p Cle. pastoralis. §. denicq; de re. iud. i ¶ DOMINIVM. Id est, præeminentiam. † Alioqui alio sensu dominiū est ius perfecte disponendi de re sua corporali[o]. Sanè qui solo huiusmodi præeminētiæ iure etiā principibus subsunt, in eos delinquendo, perduellionis crimine non notantur[p].

20[k] ¶ SED & ius † Vt quis paterfamilias dicatur, satis est ut familiæ suæ dominus sit, quoniam hæc uxor nõ sũ in eis locũ habet, qui uere patres sunt, filios quæ habent, sed etiam in eis qui sine prole sunt, dum iura in domo sua habeant quæ cæteri patres familiâs.

que & pupillũ patremf. appellamus: & cũ patersam. moritur, quotquot[l] capita ei subiecta fuerũt, singulas familias ĩcipiũt habere: sin guli enim patrũfamil. nõ mẽ subeũt. Idemq; eueniet in eo, qui emãcipat[9 m] est, nã & hic sui iuris effectus, propriã familiam habet. Cõmuni iure familiæ dicimus omniũ agnatorũ[n] nã

l ¶ QVOTQVOT capita. De suis hæredibus intelligendũ, quia qui in aliorũ potestate recidũt familias nõ habẽt

m ¶ EMANCIPATVS.

21† Extra patris familiã emãcipati sunt, ut hic traditur, alioqui propria familiã non habeãt: quod hoc iure maxime accidit, quo emancipati agnationem nõ

21 seruant[9]: † sed cùm ho

die instar suorũ redacti sunt[r], putauerim in fauorabilibus eos contineri siue de familia lex uerba faciat, siue de agnatione[s]. Quod in legibus quoq; municipalibus obseruandum esse arbitror, quibus agnati masculi cæteris excludunt: non enim in his uinculum patriæ potestatis in animaduersione est, sed id solum, quod cognomen familiæ eiusq; insignia seruent[t]: quod etiam emancipatis conuenit, licet alijs aliter uisum sit[u],

q tntelas. de cap. dimi.

r l. memínim. C. de legi. hæred.

s d. l. fin. & l. q se patris C. vnde li.

t Bal. in. l. fin. C. de eman. lib.

u Dec. cõ. fi. 13.

23n ¶ AGNATORVM. † Accipitur ergo familia etiam pro agnatione, quod dubium esse non debet: cum huius

huius uocabuli significationem, Iustinianus in cognatis quoq; cæterisq; propinquis acceperit, quod ideo esse ab eo constitutum arbitror, quoniam agnatis cognatos
24 æquales in successionibus fecerat. † Cùm igitur familiæ testator relinquit, qui proximiores in gradu tempore testamenti, uel mortis
x l. cum ita. §. fi. de leg. ij. erãt, admittendi sunt[x] quippe illi proprie agnati sunt. Qui uerò post eius mortem con
y l. titius. de suis & leg. cepti sunt[y], cùm agnati non sint, non admit-
25 terentur, † nisi aliter de uoluntate testatoris appareat. Veluti in fideicõmisso conditionali, cum enim dies tempore existentis conditionis cedat, eos admittemus, qui
z Io. An. rub. de testa. in Spec. 26 tunc in familia proximiore gradu erunt[z]. † Vnde fit, ut prohibita hæredi alienatione extra familiam, illi censeantur uocati, qui propinquiores ipsi hæredi superarerunt cum alienabitur, tametsi alij extent ipsi testatori coniunctiores: idq; quanuis doctissimis quibusdam
a Socin in l. si cognatis. reclamantibus [a] receptius apud recentiores uidetur, quoniam de manu hæredis fideicommissum accipitur. Sed in directis substitutionibus, cum ab ipso testatore
b l. fi. C. de insti. & substi. continentur hæreditas deferatur, eius proximiores cen-
27 sentur uocati [b]. † Sed & si quis uelit fundum in familia remanere satis conijcitur, mortuis his quibus fideicommissum restitiutum est, eorum propinquiores deinde
c Com. d. §. fi. 28 admitti, licet post testatoris supremum diẽ natos[c]. † Sed quid si cuilibet ex familia relictum sit? & promiscue in

etsi patrefa. mortuo, singuli singulas familias habẽt: tamẽ omnes qui subvnius potestate fuerũt, recte eiusdẽ familiæ appellabũtur qui

obserua

obseruato gradu quicunq; admittentur[d], dum intra de-
cimum gradum sint, ut etiam Paulus Castren. respon-
29 dit[e]. † Quid item si simpliciter quis iussus est fundū in
familiam relinquere? Et posse eum quem uelit de fami-
lia eligere idem respondit[f]. Quid rursus, si familiæ ali-
cuius extranei cum il-
le iam fato functus
esset, reliquero? Et ad-
mitti eius descendētes
omnes æqualilier, ple
risq; uisum est[g].

d l. unum de leg. ij.
e Paul. consil. 383 notandum in. j cōsi. 32. pro. prietari⁹. in j. l. volūtas. C. de fidei.
f
g Barto. dl. si cognatis. in fine.

ex eadē domo[o] & gēte[p]
diti sunt. Seruiētiū[p] quoq;
solemus appellare familiā,
Vt in edicto prætoris ostē-

30 o ¶ Ex eadem domo & gente †. Sed nunquid filius
illegitimus ex familia erit? Et cū agnatus nō sit, nō erit,
31 si familiam hac quarta significatione accipiamus. † Gēs
enim hic pro agnatione sumitur: unde gentiles agnati.
Sed cū hodie in sanorabilibus Iustinianus omnes cōtine
ri sanxerit[h], qui ab eodē sanguine proficiscuntur, cog
natosq; etiam admiserit, dubitandum non est, quin natu
rales hoc casu ex familia censeantur: quod aliter in spu
rijs est, quoniam illorum patrem incertū lex existimat
odioq; insectatur.

h d. l. fin.

32 p ¶ SERVIENTIVM. † Non de seruis solū intelligē-
dum est, sed etiam de quibuscunquæ famulantibus, &
operam suam in id, quod domōstatum est, præstātibus.
Sic in edicto familia publicanorū accipitur[i]. Sic & qd
raptum, uel ui factum, cum familia dicitur[k]. Sic ædiles
emptorem, qui redhibitoria experitur, resarcire uendi-
tori uoluerunt, quatenus seruus culpa sua, familiæue
suæ deterior factus est[l]. Sed cum in prædictis casibus

i l. j. §. familię. de pu.
k l. ij. §. hæc actio. ui bo. rap.
l l. j. l. adde etiā. de ædi. edi.

dominus ex delicto familiæ obligetur, an in cæteris quo
que idem generalitr constituemus? Et non obligari dicē
m l.ij. supra de noxa. 33 *dum est*[m]: † *quapropter liberabitur, si seruum pro no*
xa det, nisi eum delinquenti consensisse constet, quod ex
coniecturis quoq; deprendetur ut quia consultus de de
n c Petrus. de homicid. *licto tacuit, uel cū pos*
set, non prohibuit[n]. dimus, sub titulo de furtis
34 † *Sed & nobiles, qui* vbi prætor loquitur de fa
in famulitium suum Si milia publicanorū: sed ibi
carios, Lenones, idq; nō omnes serui, sed corpus
genus improbos reti quoddā seruorum contine
nent ex eorum delictis tur: quod demōstratur eius
arbitratu iudicis puniē rei causa paratū esse, id est
o clemē. ne in agro. §. porro. de statu. mona. *di sunt*[o]: *præsumūtur* uectigalis causa. Alia autē
enim eorum conditio parte edicti, omnes serui cō
nem notam habuisse, tinentur, vt de hominibus
nec eis licuit detestabi coactis, & vi bonorum ra
p c. cōstituti. de testi. *les hosce domi habe* ptorum. Itē redhibitoria, si
re[p], *& fauoribus pro* deterior res reddatur ēpto
sequi: & ideo etiam si ris opa, aut familiæ eius, &
dolo careant, culpa nō interdicto vndevi, familiæ
35 *carent*. † *Caupones*
q l. 1. supra nau. caup. *quoq; & nautas pro familia sua teneri constat*[q], *si da*
mnum in re commissum est, cuius custodiā præstare de
36 *buerunt*: † *Sed finge hospitem ab aliquo ex familia cau*
ponis uulneratū, quid erit? Et si in diuersorio dum cau
r Iaſ. l. j. co'ū. iii. C. de ser. fug. *ponum curæ confidit affectus est, putarim dominū obli*
gari, damnumq; ab eo emendandum, alioquin caupo
nem absoluendum[r].

FILIIS.

q ¶ FILIIS. *Siue in potestate, siue sui iuris sint, siue una cum patre habitent, siue separatim: eademq; interpretatio in ædilitio edicto capitur*[s].

s l. quod si non lit. §. idem.

r ¶ VLtimi. *Retro computãdo. Et hæc ultima significatio intelligitur, cum propter antiquitatem originis, gentiles isti nullo gradu se cõtingunt: sic enim hoc casu ab agnatione differet familia, & ita cæteri interpretes sentiũt:* † *Sed cũ in hoc respõso tot familiæ significationes proditæ sint, quomodo cognoscemus de qua intelligere nos oporteat? Et ex subiecta materia arbitror dijudicãdũ esse, utrũ trelictis familiæ, cõstitutione* t *Iustiniani seruemus si lex captũ à familia prætoris certa pecunia condemnet, de seruientibus, iureq; officij cadientibus intelligamus, qua ratione filius ex familia non censebitur* u. *Si pistor panem coquere Titio eiusq; familiæ promisit* x, *de cohabitantibus accipiamus, Videtur enim pater familiãs curæ domui suæ tantum prouidisse, ut quibusdam uidetur* y. *Quem sensum & accipere, lex debet, quæ ciuem cogit, cum familia sua in urbe habitare. Idem & dicendum, cum lex alicui & eius familiæ priuilegium concedit* z.

appellatio omnes seruos cõprendit, sed & filij q contineantur. itẽ appellatur familia pluriũ personarũ, quæ ad eiusdẽ vltimi r genitoris sanguine proficiscitur: sicuti dicimus, familiã Iuliã quasi à fonte quodam memoriæ. Mulier f autẽ familiæ suę & caput & finis est.

37

d. l. fin.

u Ray. d. l. ædiles

x l. tria onera. de excu. tut.

y Cep. de ser. verb. ca. 50.

z l. ij. C. de epis. & cler.

s ¶ MVLIER. *Caput, id est principium. Refertur autẽ*

38 *hoc ad ultimã familiæ significationem.† In uiris enim familiæ nomen per omnem descendentium seriem durat. Vnde Ascanius, qui Iulius dictus est Iuliæ familiæ primus autor, descendentes suos Iulios appellatos semper habuit. Sic Appius Claudius, Claudios, quorũ Nero ultimus fuit. At mulierum filij earum nomina nõ seruant, sed patrũ suorum, unde in eis nulla familiæ origo propagatur, sed cum eis extinguitur.*

CAIVS LIB. XVI. AD EDICTVM PROVINCIALE.

LEX CXCVI.

FAmiliæ appellatione, & ipse princeps familiæ continetur.

1 ☞ Familię appellatio & dñiũ cõprehẽdit.
2 Collectiua seu vniuersitatum nomina, & membra, & caput includunt.
3 Episcopus, in studio vniuersali scholasticorum nomine censetur.
4 Legitimi filij patris familiam sequuntur.
5 Quidam ex priuilegio matris originẽ sequuntur.
6 Nobilitas ex patre deducitur, cuius & insignia gentilitia geruntur.
7 Illegitimi non patrem, sed ventrem sequuntur.
8 Qui pẽdẽte statº cõtrouersia natus est, vẽtrẽ sequitur.

1 FAMILIAE.† *Cùm familia à famulãdo, id est seruiẽdo deducatur, ut supra ostendimus, non uidebatur eius appellatione posse dominũ contineri, tanquã Etymologia repugnaret, & tamen aliter Caius hic censuit:*

2 † *quoniam nomina hæc collectiua uel uniuersitatũ, nõ membris solũ, sed & capite cõstant, ideo illud quoq; cõprendere debẽt. Sic appellatione militum, Imperator*[a] *appell*

a l. j. de testam.

appellatione Populi, Senatus contimebitur [b]. Qua ratione cum curiam dicimus, etiam de Cardinalibus [c], cũ monachos, de Abbate [d], cum capitulũ, de Decano quoquæ intelligemus [e]. Sic & scholasticorum nomine, rector admittetur: nam † & episcopus qui studiorum causa in Academia sit, nihilominus scholasticus dicetur, id que Baldus tradit [f].

b §. plebs ĩsti. de iur. nat.
c Oldr. hic.
d c. fina. de simo.
e c. quía. §. j. de cõcess. præb. in. 6.
f iu præe. decretal. in. iij. col.

¶ Fœminarum liberos in familia earum non esse, palam est: quia qui nascũtur, patris, nõ matris familiam sequuntur.

¶ §. FOEMINARVM.

4 †Hoc regulariter proditum est, ut filij legitimi patris familiã sequantur, nõ matris: †

VLPIANVS LIB. I. AD EDICTVM.

LEX CXCVII.

5 nisi specialiter aliud indultũ sit [g], ut Ilienſibus, Delphis, & Ponticis, quibus ex priulegio cõpetit, ut ex alienigenis & eorũ mulieribus nati matris originẽ sequãtur. Ex hacq; regula tradi-
6 tũ est, nobilis matris filiũ non idcirco nobilẽ esse, † quoniã ex patre solũ deducitur nobilitas, unde nec gẽtilitia matris insignia filio gerere concessum est: nec præterea principẽ quisquã cõstituere posset, ut originem matris filij sequerẽtur [h]: quoniam ne id ab aliquo decernatur,
7 lege expreßim prohibitum est. † Et id in legitima prole sibi locum uendicat, alioquin spurij, cæteriq; illegitimi
8 uentrem sequuntur [i]. † Sic & natus pendente statu cõtrouersia, cum matre euentum litis maternæ sequetur quod in eis non seruatur, qui ante litem nati sunt [k].

g l. j. ad mun.
h l. exẽplo C. de decur.
i l. cũ legit. supra de stat. ho.
k l. fi. C. de libe. cau.

1 ☞ Defert, qui coram iudice nocẽtem nominat, causamque cognoſci petit.
2 Delatio libello fiebat, ſubſcripto delatoris nomine.
3 Delator ſi obtinuiſſet, premium: ſin cubuiſſet, pœnam ferebat.
4 Cognitio de iudicijs delationem ſequebatur.
5 Accuſabant olim aduocati continuis orationibus, de cauſa cum partibus diſputantes.
6 Accuſatoris præmium erat, quarta pars bonorum rei.
7 Indicat reum, qui defert, arguit, accuſat, & cõuincit.
8 Non dicitur arguiſſe, qui non & conuincerit.
9 Arguere, & demonſtrare ſignificat.

1 INDICASSE. † *De ferre reum, idem eſt quod poſtulare*[a], *id eſt coram iudice nocẽtem nominare, & ut*

a l. deferre. de iur. fiſ.

INdicaſſe reum, eſt detuliſſe: arguiſſe, accuſaſſe & conuiciſſe.

2 *cognitionẽ ſuſcipiat, petere.* † *Fiebat autẽ id libello, cui*
3 *ſubſcribere neceſſe habebat qui detuliſſet,* † *ut ſi obti-*
nuiſſet, præmijs afficeretur, & ſi ſuccubuiſſet, ex Turpi-
4 *liano Senatuſcõſulto puniretur.* † *Hoc peracto, diſputa-*
batur, an ſuſcipienda cognitio eſſet, de iudicijſq; cogno-
ſcebatur: id erat arguere reum, id eſt demonſtrare, &
ex argumentis probare, ab eo cõmiſſum crimen: quod ſi
b l. Senatꝰ. in fi. cod. tit. *ſubeſſe legitimas coniecturas iudex uidiſſet*[b], *ulterius*
procedendũ eſſe interloquebatur, ſicq; eius nomen, qui
c Bar. l. iſs qui reꝰ. iiij. co. de pub. iud. 5 *delatus erat, inter reos recipiebatur*[c]: † *tum iudex ora-*
tores, aduocatos'ue admittebat, qui unà cũ partibus cõ-
tinuis orationibus de cauſa diſputabant, tumq; proprie
Accuſare dicebãtur, & hinc Accuſator, inde reus eſſe.
6 † *Si reus cõuictus eſſet, præmiũ accuſatori decernebã-*
tur,

tur, quarta pars bonorũ rei, ut in crimine Læsæ Maiestatis Cor. Tacitus lib. IIII. autor est: Silio, inquit, condemnato M. Lepidus quartam accusatoribus, secũdum
7 necessitudinem legis, cætera liberis cõcessit: † Igitur ostẽdit Iurisconsultus indicare reum id significare, cum nõ solum delatus, argutusq; reus: sed & accusatus conuictusq; esset. Quapropter cũ ei præmiũ debeatur, qui famosi libelli autorem indicauerit, ut constitutioni locus sit: reũ oportet esse conuictum[d]. Et quæ diximus ex stricta significatione procedũt, nam latius quãdoq; ea uerobа accipiuntur: † & arguisse quoq; nõ uidetur, nisi & qui cõuicerit. Vnde cum ex senatusc̃õsulto libertas pro præmio seruo debeatur, qui cædem domini arguerit, arguisse intelligemus, qui ostenderit[e], & damnari fece-
9 rit. † Sic & in quibusdã constitutionibus responsum à prudentibus est, cũ præmia his decernerẽtur, qui impietatis reos arguerẽt[f]: id enim uerbũ generaliter pro ostẽdere demõstrareq; accipitur, ut in carmine Vergiliano.

Degeneres animos timor arguit.

d l. lex. Cor. fi. de iniur.

e l. si quis in graui. §. si ex stipu. ad sy.

f Alber. l. j. C. qb. ex cau. ser. pro prę.

1 Seruitutes à prædio denominantur, cui debẽtur.
2 Seruitus eundi & agendi ad domũ per fundum, vrbana est.
3 Vrbana prædia, sunt oĩa ædificia habitãdi causa facta.
4 Diuersoria & tabernæ hĩc stabula dicuntur.
5 Stabula pro septis in rusticis prædijs habentur.
6 Meretur, qui mercede operam præstat.
7 Prætorium domus Imperatoris, vt principia, taberna culum principis.
8 Olim quicunque Imperator prætor dicebatur.
9 Prætorium dicitur hodie ornatior domus ruri posita.
10 Villa triplex est.

11 Vrbanam inhabitat dominus.
12 Rusticam villici, operæque rusticæ incolunt.
13 Fructuaria, in quam fructus deuehuntur.
14 Aedificium in usum hominis extructum, vrbanum est prædium, licet casa uel tugurium sit.
15 Pecorum habitatio domui proxima, vrbani prædij pars est.
16 Horti uoluptarij cum ædificijs contiguis censentur.
17 Horti ob reditus constituti, rusticis prædijs connumerantur.
18 Olitor ab olere dicit.

VRBANA.

1 Vrbana. ¶ † *Seruitutum aliæ sunt urbanæ, aliæ rusticæ: quæ sic nomen sumunt, quod prædio urbano uel rustico debeãtur: obseruamus enim non simpliciter seruitutem ipsam, sed*
2 *prædium cui debetur*[a]. † *Vnde quanuis uia censeatur rustica seruitus, si tamen per fundum tuum eam mihi debeas, ut ad domum meam ire agere possim, uerius est urbanam seruitutem tunc esse, quoniam urbano prædio*
3 *debetur.* † *Quæ autem sint urbana prædio, sic explicat Iurisconsultus, ut sint omnia ædificia habitandi causa facta ubicunq; sint, siue in urbe, siue extra urbem, in uicis uillisue, & conciliabulis: urbanum enim prædium materia non locus facit.*

a l. f. §. area. de ser. rust. prædio.

4 b ¶ STABVLA. † *Diuersoria, & quas tabernas uocamus, ueteres stabula appellarũt. Sed & hæc uox pro septis*

IDEM LIB. II. DE OMNIBVS TRIBVNALIB.

LEX CXCVIII.

VRbana prædia[a] oĩa ædificia accipimus, non solum ea, quæ sunt in oppidis, sed & si forte stabula[b] sunt, vel alia merito

ptis accipitur, quibus iumenta uel greges stabulantur: in priore significatu hic accipiēda est, quod arguūt sub sequētia, uerba: tumq; certissimum est, urbanū prædium stabulū esse: † In posteriore sēsu uidetur accepisse Neratius[b], cum numero urbanorum non esse, quoniam à cæteris ædificijs separata sint, scripsit. Cū enim

ria[c] ī villis, & ī vicis, uel si peætoria[d] voluptati tātū deseruientia: quia urbanum prædium non locus non pro hominum habitatiōe, sed pro pecorū, quæ in rei rustice fructu sunt, commodi

b l. eo iure. supra in qb. cau. pig.

tate structa fuerint, naturam rusticorum sequuntur, tametsi ædificijs constent.

c ¶ MERITORIA. † Mereri est mercede operā præstare: unde loca meritoria, quæ mercede locātur, fortè uiatoribus, uel peregrinantibus. Hinc & meritoria scorta meritoriæ rhedæ, & muli meritorij, idq; genus similia.

d ¶ PRAETORIA. Prætoriū domus imperatoria est, † quòd quēcūq; militū Imperatorē antiqui prætorē dicebant[e]. Sic & Principia pro principis tabernaculo accipiūtur Vegetio. † Cœpit tamē prætorij appellatio pro ornatiore domo accipi, in qua paterfamiliās ruri habitat. † Tripartito enim uilla diuiditur: † Prima urbana, quā dominus ipse ad inhabitādū sumit[d], ea et prætoriū dicitur Palladio, Tranq. Papinio in Pollij Surrētino, et Iurisconsultis: † Altera Rustica, quā uillici operæq; rusticæ incolūt[e]: † Tertia fructuaria, in qua fructus deuehūtur: unde & à uehendo uilla dicta, autor L. Columella.

c l. officiū. in fin. supra de re mili.

d l. plenum. dē vsu. & hab.

e l. videamus. locati.

e ¶ MATERIA. † Quid ergo si quis tuguriū, uel ca-

ſam ex ſtramentis ædificet? Et ſi pro uſu hominis ſit, ut
banũ eſſe prædiũ receptũ eſt: quapropter in ea aliquis
[e] l. pterig. de in ius voc. *capi, & in ius duci, non magis poterit, quam ex domo*[e].
15 † *Si uerò boum, pecorumq; habitationi præparata ſit,*
aliud eſt, niſi domui coniũcta uel proxima ſit, nam tunc
urbani ædificij pars cẽ
[f] Cap. cap. xj. de ſeru. *ſebitur*[f]. *facit, ſed materia*[g]. *Proinde*
16 ¶ HORTOS. † *Cũ horti propter amœnitatem urbani prædij, cui contigui ſunt, cõparẽtur, æquum eſt urba*
17 *nis eos cõtineri: † quod ſi plurimum in reditu ſint, id eſt principaliter propter ruſticos reditus cõſtituti, ſecus eſt.* hortos[f] quoq; ſi qui ſunt in ædificijs conſtituti, dicẽdum eſt in vrbanorum appellatione contineri. Plane ſi plurium horti in reditu ſunt vinearij forte, vel etiã olitorij[g], magis hæc non ſunt vrbana.

Quid enim ſi olitoribus locentur, uel uineas includunt? arguitur inde mens patriſ familiæ non minus utilitatis ut fructus uendat, quam amœnitatis cauſa eos colentis.

18 g ¶ OLITORII. † *Ab olere fit olitor, non ab oliuis, ut Accurſius exiſtimauit.*

1 ☞ Abſentiæ cauſa quadruplex.
2 Abeſt, qui extra vrbis continentia eſt.
3 Reus in faciem citandus ſub initium cauſæ.
4 Semel iudicium ingreſſus, ad domum citatur.
5 In cauſis quibus mora nocet, ad domum denutriatur.
6 Abeſt nonnunquam, qui in iure non eſt.
7 Ab hoſtibus captus, non dicitur abeſſe.
8 Mortui quoque abſunt.
9 Succeſſor eius qui captus eſt ab hoſtibus, citandus eſt.
10 Captus à latronibus, abeſſe dicitur.

1 ABESENTEM. † Abesse quis dicitur uarijs modis, sunt enim qui ex causa necessaria probabilique abs-
sunt, ut milites[a]: qui ex probabili tantum, ut qui studio- a l.ſi. de reſti. in integ.
rum causa peregre agunt: qui necessario tantum, ut re-
legati: sunt & qui sponte, ut mercatores. Accipitur au-
tē absentia uarijs mo-
dis, ut suprà à nobis an-
notatum est. † Hoc ue-
rò in responso, is tra-
ditur abesse, qui extra
urbis continentia est.
Quapropter cùm lex
uelit in iudicijs ordina-

IDEM LIB. VIII.

LEX CXCIX.

ABsentē accipere debe-
mus eū qui nō est in
eo loco, in quo petitur: nō
enim trans mare absentē

2

3 rijs[b], † sub ipsum causæ initiū reū corā & in faciē, nisi
absens sit, citari: non ualebit citatio ad domū facta, nisi
proponatur reū extra cōtinētia urba fuisse[c], uel nisi lae-
4 titet, ut hīc dicitur: † postquàm uerò semel in iudiciū ue-
5 nerit, sufficiet si denuntietur domum[d]. † Sed & in cau-
sis quæ celeritatem requirunt, ut quia periculosa
sit mora[e], satis erit etiam à principio libellum uoca-
6 tionis domum deferre[f]: † diceturq; tunc abesse, qui
7 in iure non est. † Quod autem hic subijcitur abesse non
uideri, qui ab hostibus captus est, eam habet ex uete-
rum interpretum sententia rationem[g], quia capti ab
hostibus pro mortuis habentur: in quo ipse dubito,
8 † quoniam etiam qui mortui sunt abesse dicuntur. † Ve-
9 rius igitur est, absentem secundum subiectam materiam
accipi, & cum hic respectu petitionis loquamur, nō po-
terit captus ab hostibus neq; tanquam absens uocari,
citatione in domum suam delata, sed eius successor uocā

b §. ſi verò etiam. in au tent. de exhib. reis.
c l. fulcinius. §. illud. ex quib. cau. in poſ.
d l. & poſt. de iudi.
e c. cauſam. de dolo.
f l. iiij. §. abeſſe. de dam. infe.
g l. mulieris. ſupra eo.

h l.succurritur. supra ex q. cau. maio.

10 dus erit: †In capto uerò à latronibus aliud est, licet ei propter iustam causam Prætor succurrat[h].

1 Noxa omne delictum continet.
2 Stipulatio, noxis solutum esse mancipium, excludit fraudem capitalem.
3 Ex legis dispositione constractus censetur.
4 Masculini fœminis præferebantur.
5 Promissio, legata soluere deducta falcidia intelligitur.
6 Verba cõtrahẽtiũ sũt generaliter accipiẽda.
7 Crimen famosi libelli, publici est iudicij
8 In publicis iudicijs facta arguebantur, dicta impunè erant.
9 Augustus primus de falsis libellis cognouit secundum legem maiestatis.
10 Publicũ crimen nonnunqnam id est, quod tamen publicis iudicijs non communeretur.

desideram[9]: sed si forte extra cõtinentia vrbis est, abest, cæterum vsque ad cõtinentia nõ abesse videtur, si nõ latitet. Abesse nõ videbitur, qui ad hostibus captus est, sed qui à latronibus detinetur.

IVLIANVS LIB. II. DIGEST.

LEX CC.

HAec stipulatio, noxis [a] solutũ præstari, nõ existimat ad eas noxias pũere, quæ publicã exe-

a l.plebs.§. fi. infra eod.

1 HAEC STIPVLATIO.[a] ¶ †Licet noxæ appellatione omne delictũ contineri uerum sit[a]†, cũ tamen emptor mancipij à uenditore stipulatur noxis solutum esse, non de omni delicto intelligitur, nec de capitali fraude actum censetur. Cuius rei illa est ratio, quoniã ædiles qui cõstituerãt quibus casibus redhibitioni locus sit[b], noxam ab huiusmodi fraude distinxerãt† Vnde creditur contrahentes uerba sua secundum legis sensum de

b l.j.l.si qs sit. §. qd aiũt. de ædi. edi.

ea re loquentis intellexisse: qua ratione affirmandũ uidetur, generalis uerbi significationem restringendã esse, ut secundũ legis dispositionem contractum censeatur.

4 †Sic qui posteris & successoribus hæreditatẽ reliquit, masculos fœminis prætulisse existimãdus est, quãdo ex lege municipali præfecutionem[b], & coërtionem capitalem habent.

5 rebantur [c]. †Sic hæres qui legata generaliter soluere promittit[d], de

c But. cõsil. 2. de constan.

d l. fi. C. ad l. falc.

ducta falcidia promisisse intelligitur: quod hanc quoq; rationem habet, quum enim huiusmodi cautio ex necessitate præstetur, nõ uidetur ulterius cautum, quàm quatenus ex legis iussione cauendum fuerat, quod & in hu-

6 ius responsi specie dicendum est, †alioquin uerba contrahentium generalia satius est generaliter accipi[e].

e gl. l. si prior. fol. ma.

b ¶ PVBLICAM. executionem. De quibus delictis

7 supra habetur sub rubrica de publicis iudicijs. †Crimen quoq; famosi libelli publici iudcij est[f], quam rem Corn. Tacitus libro histor. primo sic exequitur: Legem maie-

f l. quod senatus. de iniu.

8 statis Tyberius reduxerat, cui nomẽ apud ueteres idem, sed alia in iudicium ueniebãt, si quis proditione exerci-

9 tũ, aut plebẽ seditionibus, † denique malè gesta Republica maiestatem Pop. Ro. minuisset, facta arguebantur, dicta impune erant: † Primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis eius tractauit, commotus Cas-

10 sij Seueri libidine, qua uiros fœminasq; illustres procacibus scriptis diffamauerat. † Quæ uerba referre placuit, ut ambigere desinerent doctores, quomodo crimẽ illud publicum sit, quod tamen in tractatu publicorũ iudicio

rum non

rum non connumeretur[g]: *apparet enim sub lege Maiestatis contineri, cum ad eius exemplum iudicetur*[h].

g l.j. de publi. iud.

h l. famos. in fi. ad le. iul. maie.

1 Filij appellatio non propriè, sed ex rationis similitudine ad filiam, nepotem, neptemque extenditur.

2 Nepotes potius sub descendentium nomine, quàm filiorum continentur.

3 Filiæ per appellationē filiorū tantùm ex interpretatione continentur: propriè enim fœminæ dicuntur,

4 Patris nomine & auus cōtinetur, nisi ratio diſparāt odiū impediat.

5 Quæ gradu longius distant, minus descendētes afficiunt.

IDEM LIB. XXXI. DIGEST.

LEX CCI.

IVsta interp̄tatione recipiēdū est, vt appellatione filij[a], sicuti filiam familii. cōtineri sæpe respōdim[9] ita & nepos videatur com

6 Dedecus filiæ magis patrem quàm auum respicit, vt pote iunctiorem sanguine.

7 Certa persona patris excludit auum.

8 Dictio restrictiua, solus, in dubio non excludit à patre auum.

9 In matris & auiæ appellatione, & proauia continetur.

1 IVSTA. *a* ¶ †*Sicuti filius etiam filiam continet, ita et nepotem, eademq; ratione opinor & neptum: cumq; conformes esse has regulas Iurisconsulus hic ostendat: consequens est, ut sicut masculinum non nisi per interpretationem fœminimum sexum continet, ita & filius ad nopotē ex sermonis proprietate non referatur, sed tantū modo ex interpretatione, per quā ex similitudine rationis fit extēsio, & ita cōmuniter receptum est.*

2 †*Hincq; si testator filijs Titij & eius descendētibus fun*

dum

dum perfideicommissum relinquat, si aliqui filij superstint, prius admittentur[a], tanquàm sub illo nomine, filijs, censeantur nominatim uocati, nec cum eis unà nepotes Titij, ex alijs filijs præmortuis, succedent: illi enim sub nomine descendentium, potius quàm filiorum cõprendentur: quippe appellatio filiorum, non nisi per extensionem, descendentium uero etiã proprie, ad eos refertur. Donec ergo supersunt filij qui prius nominati sunt, non erit locus cæteris descendentibus posteriore 3 loco scriptis: & ita quidam sentiunt[b]. †Idemq; dicendum in ea specie, cum existentibus filijs, fœminæ à successione repellantur: censebitur enim filias fœminas exclusas: quoniam sub dictione filijs, per quam uocarentur, non nisi per interpretationem continentur: at sub uerbo fœminæ, per quod excluduntur, prioriè habentur.

a l.cum ita. §. fi. de lega. ij.

b Dec. cõsi. I. in fin.

prendi: & patris nomine[b], auus quoque demonstrari intelligatur.

4b ¶ PATRIS nomine. †Sicut filij nomine nepotes sic et patris auus cõtinetur: quod generaliter uerũ est, nisi cum materia odiosa est, & non omnino tantũ rationis 5 est in auo quãtũ in patre. †Hinc lex Iulia, quæ Senatori prohibet, ne eam uxorẽ ducat, cuius pater artem ludicram fecerit[c]: non uidetur prohibere, si non pater, sed auus fecerit: quoniam quo magis ille gradu distat, eo minus artis infamia descendentes afficit. †Eadẽ quoq; patri concedens, ut deprehensam in adulterio filiam occidere 6 possit, tantum iuris auo dedisse non uidebitur[d], ad cuius

c l. lege Iul. de ritu nup.

d l. patri. supra de adult.

ius dedecus adulteræ turpitudo nõ ita pertinet, sicut ad
7 patrem sanguine iunctiorẽ. † Sed & quoties certam per
e Bart. l. liberorũ. in fin. sonam patris appellatione intelligimus [e], ad auum non
8 fiet extensio. † Quid si lex aliquid soli patri concedere se dicat, an propter eam dictionem restrictiuam auus excludetur? Et ex subiecta materia faciendã interpretationem pleriq; senserunt, & in dubio casu propius est ut non excludatur:
9 † nam & lex contra ueteris iuris regulas, solis matri et auiæ tutelam
f auten. vt matri & auie. defert [f], & tamen frequentius proditum est, pro auiam non excludi.
g Moder. in. l. gallus. §. instituens.

ALPHENVS VARVS LIB. II. DIGESTORVM.

LEX CCII.

CVm in testamẽto scripti esset, vt hæredes in funere, aut in monumẽ

1 Hæres plus expendendo, quàm certam summam testatoris, non derogat vltimæ voluntati.
2 Maior summa minorem continet.
3 Nec taxatiua duntaxat hæredem fingit.
4 Fauori suo qui vis renuntiare potest.
5 Hodie tamen taxatiua stringit in odium auaritiæ sacerdotalis.
6 Impia sacerdotum exactio circa mortuorũ sepulturã.
7 Ex necessitate legis pars deducitur in legato sepulchri loco.
8 Executor, mandata sibi cura sepulchri, si prætor iussum plus impẽdat, nulla actione ab hærede cõsequetur.
9 Minus mandato impensum, hæredi proficit.
10 Fauor aut industria executoris, hæredi cõmodat.
11 Vltima volũtas pro modo facultatum obseruãda est.

CVM

CVM *in testamento.* † *Cùm testator certã summã in*
2 *funere erogari mãdat, potest & plus expendi:* †*in*
3 *maiore enim summa etiã minor continetur:* †*quod si eã*
summã dũtaxat consumi voluit, adhuc idem est, uidetur
enim taxationẽ additã, ut ei qui grauatus esset, consuleo
4 *ret:* †*unde licitũ est fa-*
uori suo renũtiare, &
quicquid ulterius ue-
lit, impendere. †*Quod*
hodie fortè aliter esset
obseruandũ, cum ple-
runq; accidat, ut pru-
dentes testatores man-
to dũtaxat aureos centum consumerent, non licet minus consumere: si amplius 5 uellent, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere videntur.

dent se duobus tantũ cereis, totidemq; presbyteris præ-
sentibus sepeliri, propter enim auaritiã quorũdam sa-
cerdotũ coërcendam, ita præcepisse uidentur: qui cõtra
Christiane legis simplicitatẽ, mille strophas inuenerũt,
6 *unde hoc nomine pecunias extorquerent.* † *Quid enim*
ipsi, ppter pallia, propter cruces, propter æris campani
sonitus, propter deniq; sacræ humationis, uel defodiẽdi
cœmiterij ius remiserũt, quod aliquo colore possent exi-
gere? Ad hæc, cãdelas, cãtores, sandapilarios, parochos,
pannos? Quid de his cõtrouersijs dicã, quæ ad quartam
7 *canonicã pertinẽt?* † *Vt si quid sponte loco sepulchri le-*
gatũ est, ex necessitate legis contra uoluntatẽ testatoris
pars deducatur[a]. *Cũ igitur in proposita specie, nõ tam* a c.j. de sepul.
ut hæredi cõsuleret testator ita mandasse uideatur, quã
ut auaritiæ Symonicoq; ambitui sacerdotũ obuiã iret,
nõ putarẽ licere plus impendere, nec respõsum hoc Al-

8 pheni obseruandũ. † Illud constat, executorẽ cui sepulchri cura mãdata sit, si præter iussum plus impenderit,

b l. qui alena. §. j. de neg. gest.

9 nulla actione ab hærede consequi posse[b], † quòd si minore pretio industria sua mãdato defunctus est ab hærede quod supererat proficere[c]: tametsi enim non posse minus quàm iussum sit impendi hic dicatur, si tamen per

c l. lucius. §. j. de leg. ij.

10 industriã, † uel quia apud artificẽ quis gratia ualeat, aliáue ratione minore pretio quis id cõsequetur, quod secundũ cõmunẽ æstimationẽ designata à testatore pecunia fuisset censendũ, satisfeciſſe mandato uidebitur, accrescetq; hæreditati illud lucrũ, ut Dyn. Albericusq;

11 prodiderunt. † Quid si ultra modum facultatis suæ iusserit quis sumptum fieri? Et hanc uoluntatem non esse

d l. & si quis. §. qd ergo. de relig.

sequendam, recepti iuris est[d].

1 ☞ Vectigal quatenus exigẽdũ censores statuebãt.
2 Vectigal à rebus inuectis.
3 Portorium à mercibus in portu datur.
4 Exactor portorij, portitor est.
5 Domicilium est, in quo frequẽtius paterfam. habitat.
6 Sedes & perpetua habitatio.
7 Possessio à potis & sede dicitur.
8 Vsus semper generaliter accipitur.
9 Vectigal non soluitur de his quæ in vsu sunt.
10 In dubio contra fiscum respondetur.
11 Fisco publicani hactenus æquiparantur.
12 Vsus impropriè ad victui parata restringitur.
13 In vsu est, quod domi est vsui.
14 Verba ex præcedentibus coarctantur.
15 Vectigal iure communi de seruis vsurarijs penditur.
16 Lex de asportãdo tritico quo ad vsum non prohibet.
17 Iuramento asportãtis statur, ni contrarium appareat.
18 Atrienses domini negotia procurabant.

Atrien-

19 Atrienſes ab atrio dicti, in quo cibaria ſeruis diuidebant.
20 Textores ſerui a taxendo.
21 Operarij ſunt operæ ruſticæ.
22 Toleto pro ſuſtento.
23 Vectores ſerui dominos vehere ſolebant.
24 Cubicularij qui cubili præſunt.
25 Adminiſtratores menſæ curam agebant.

IDEM LIB. VIII. 1

LEX CCIII.

IN lege cenſoria portus Siciliæ ita ſcriptum erat: Seruos quos domum quis duceret ſuo vſu, pro his portorium ne dato. Quærebatur, ſi quis à Sicilia ſeruos Romam mitteret fundi inſtruendi cauſa, vtrum pro his hominibus portorium[3] dare debet nec ne? Reſpondi duas eſſe in hac ſcriptura quæſtiones. Prima quid eſſet

IN LEGE CENSORIA. † *Solebãt cenſores publica locare, & ideo pacta cũ publicanis ineebant, quibus ſtatuebatur, quatenus uectigal exigundum eſſet. Cum igitur in lege Cenſoria portus Ciciliæ cautum eſſet, ne pro ſeruis quos quis domum pro uſu ſuo duceret, uectigal ſolueretur, fuit apud Alphenũ dubitatũ quo modo eiuſmodi uerba accipienda eſſent.*

2 *A* ¶ PORTORIVM, † *id eſt uectigal, quod quia de re-*
3 *bus inuectis ſoluatur, nomen ſumpſit* † *ſic, & poxtorium quod pro his mercibus quæ in portu ſunt, detur:*
4 † *cuius exactor & manceps Portitor appellatur antiquis autoribus.*

5 b ¶ DOMVM. † Vbi igitur domicilium aliquis constituerit, domum habere dicitur, ut satis non sit quod aliquo in loco quis habitet, animo forte recedendi, sed necessarium est domicilium esse cõstitutũ, id est rerum suarum summmam ibi esse, frequentiusq; à patrefamiliãs incoli.

c ¶ SEDES. † Id est, habitationem perpetuam. Vergilius. Nec uero hæ sine sorte datæ sine iudice sedes. Et rursus: Priusquã sedibus ossa quierint. Potes etiã intelligere agros, seu fundos: † unde

7 possessionõ à pedibus, ut uulgò legitur[a], sed à dictione pos, unde fit impos, & compos, & potis: itemq; à sedibus dicta est. Hinc capere sedes, mutare sedes, occupare sedes, & similia apud ueteres exempla. Ille ergo possedet, qui sedere, id est sedẽ ponere potis est, à sessitando Galli etiãnũ uulgò cõtinuare possessionẽ sessire uocant.

a l. j. de acqui. poss.

8 d ¶ Magnam dubitationem. † Et ratio dubitationis esse poterat, tum quia cũ de usu loquimur[b], generaliter ac-

9 cipimus, ita ut familia quoq; ipsa uti possit: † tum etiam quia iure cõmuni de his quæ patres familiãs ad usum proprium

b l. iij. de usu.

domum[b] ducere: Altera quid esset suo usu ducere. Igitur quæri solet, utrũ ubi quisq; habitaret: siue in prouincia, siue in Italia, an dũtaxat in sua cuiusq; patria domus esse recte diceretur? Sed de ea re recte cõstitutũ est, eã domũ unicuiq; debere existimari, ubi quisq; sedes[c] et tabulas haberet, suarum'q; rerũ cõstitutionẽ fecisset. Quid autem esset usu suo magnã esse dubitationem[d]: & magis placet, qd'

proprium reuerebũt uectigal nõ soluntur[c]. Vnde ut lex censoria aliquid induceret, debuisset latior interpreta-
10 tio sumi.† Accedit his, quòd sicut in dubijs quæstioni-
11 bus aduersus fiscum facilius respondẽdũ est[d], †ita & ad
12 uersus publicanos, qui causã à fisco habẽt.† Et certe negari nõ potest, quin ad uersus proprietatẽ uerbi ex hac interpretatione fiat restrictio.

c l. vniuersi. C. de vectig.

d l. non puto. de iur. fis.

victus sui[e] causa paratum eũ, tãtũ cõtineri. Item q̃ de seruis eadẽ ratione quæri q̃ eorũ usus sui cã parati esse nt utrũ dispẽsatores[f], in-

e ¶ VICTVS SVI.

13 †Ratio decisionis est, quia immunitas ei cõcedebatur, qui domũ pro usu suo duceret: quibus uerbis apparet, nõ illud cõsideratum fuisse, quod usui domino quoquo modo esse posset: sed quod usui in domo esset: id autẽ est quod uictus patrisfamiliãs causa habetur: ut serui, qui ad domini personã tuendã, eiusq; cultũ perti-
14 nẽt.† Non igitur nouũ est, ex præcedẽtibus uerbis subse-
15 quẽtia coarctari.† Satis priuata portus Siciliæ lex operabitur, cum iure communi etiã de seruis, quos sibi usuarios quis duxit, uectigal pendatur: licet aliud sit in cæte-
16 ris rebus[e]. † Vnde cõmuniter receptum est, si lex tri-
17 ticum extra territorium absportari uetet, qui pro suo usu ducat, non censeri prohibitum[f].† Addunt pleriq; iuramento eius, qui absportat stare publicanum debere[g], quod intellexerim, dum nullæ sint ex aduerso coniecturæ[h].

e l. fin. §. quoties. de publica.

f Bart. l. cæterã. §. ij. de leg. j.

g Clem fin. de censi.

f ¶ DISPENSATORES. Qui sint hi serui, sicut & Insularij, & Villici, à nobis suprà expositum est.

h l. j. C. de lit. & iti. cust. libro. xij.

18 g ¶ ATRIENSES. † Horum summa erat autoritas, quod domini negotia procurarẽt, res uenales distrahe
rent, debita exigerent, & in alios seruos non parum iu
ris usurparent, quod ex Plauti Asinaria cognosci po
19 test: † arbitror & alimenta cæteris seruis diuidere soli
tos, & inde ab atrio nomen sumpsisse: con
stat enim in atrio spor tulas cibaria'ue dis
tribui.

h ¶ TEXTORES.
20 † Serui à texẽdo dicti.

i ¶ OPERARII.
21 † Qui ruri operaban
tur, unde & antiquis autoribus simpliciter opere appellantur: af
firmat M. Cicero ab operis Clodianis Mi
lonem insidias passum uisse.

k ¶ TOLERARET.
22 † Id est sustẽtaret: no uus modus loquendi. Cæsar equos tolerari, cætera iumenta interisse. Sic & Tacitus tolerare uitam. Græci διαξῆν dicunt.

sularij, villici, atrienses g: te
xtores h, & operarij i quoq; rustici, qui agrorum colẽ
dorum causa habentur, ex quib9 agris paterfamilias fructus caperet, quib9 se to leraret k: omnes denicq; ser uos q̃s quisq; emisset, ut ipse haberet atq; eis ad ali
quam rem uteretur, neque ideo emisset ut venderet. Et sibi videri, eos demum usus sui causa patremfami liâs habere, qui ad eius cor pus tuendum, ad'q; ipsius cultum præpositi destina
tiq; essent: quo ī genere ue

23 l ¶ VECTORES. † Solebãt ueteres uel lecticis deuehi, uel curribus: inde serui Vectores dicti, quo genere lecti carij, Agasones, mulionesq; sũt, quos tñ usu suo habeat.

Cubicu

24 m ¶ CVBICVLARII. † *Qui cubiculo uel ad limina aßident.*

25 n ¶ ADMINISTRATORES. † *Ministri ipsius patrisfamiliâs in mensa: sic enim proprie ministrare accipimus à manibus ducto sermone.*

ctores [1], cubicularij [m], coqui administratores [n]: atque alij qui ad eiusmodi vsum parati essent, numerarentur.

PAVL. LIB. II. EPISTOLARVM.

LEX CCIIII.

PVeri appellatio, tres significationes habet:

1 Puer tria significat, seruum, masculũ, minorem quatuordecim annorum.
2 Puer propriè impubes dicitur.
3 Pueritia in postulãdo decimum & septimũ annum, in legatis alimentis ad pubertatẽ, decimumoctauum de signat.
4 Ars vel industia propria alimoniæ puerorum, non sufficit ante decimumoctauum annum.
5 Puer in sacris exactam ætatem signat.
6 Macrobius septem ætates facit.
7 Seruius Tullius tres.
8 Aristoteli corpus deficit post trigesimum sextum, animus post quadragesimumoctauum annum.
9 Varro quinque gradus facit.
10 Iureconsultis infans ad septimum, adolescẽs decimũ quartũ, iuuenis donec senuerit, senex maior quinque & quinquaginta annis aut supra septuaginta habetur.
11 Cùm adultus, & cùm vir factus fuerit, dispares conditiones sunt.

1 PVERI. † *Explicatur hic triplex pueri significatio. Prima est, cum seruos pueros appellamus,*

cuiuſcunq; ætatis ſint. Sic Perſius: I puer & ſtrigiles Crispini ad Balnea defer. Qui ſermo in uulgari idiomate etiam hodie eſt in uſu. Altera eſt cũ cõtrario puellæ nomine utimur: ut uidelicet ſexũ diſcernamus: tametſi dubium nõ eſt pueris legatis[a], etiam puellas contineri: quæ de re ſupra dictũ fuit.

a l. ſeruis. §. ſi pueris. de legat. iij.

Tertia eſt, quæ ætatẽ iudicamus: † unde propria ſignificatione, cùm puerũ dicimus, impuberem intelligemus, id eſt qui quatuordecim annos non expleuerit.

2 vnam cùm omnes ſeruos pueros appellaremus: alteram, cum puerum cõtrario nomine puellæ diceremus: tertiam, cum ætatem puerilem demonſtraremus.

3 † Accipitur tamen aliquando aliter ex ſubiecta materia: unde cùm prætor à poſtulando pueritiam excuſauit[b], excuſatus cenſebitur, qui decem & ſeptem annos nondum compleuit: ſed & legatis uſq; ad pubertatem alimentis[c], donec ad decimũoctauum annum quis peruenerit, debebũtur: quod propter alimentorũ fauorem conſtitutũ eſt, & rationem habet: † ante enim eam ætatem, ut plurimũ uidemus nõ ſufficere pueris ſuã ipſorum artẽ, uel induſtriã, ut ſe alãt: meritò interpretatio in id tempus proferẽda fuit, nã & tũc plenæ pubertatis eſſe incipiũt[d]. † Accipitur & in ſacris literis pleniore ſignificatione hæc uox, ut apud Eſaiã: Maledictus puer centum annorum[e]. Sed hoc ἀναφορικῶς accipiẽdum eſt, id eſt per relationem ad tempus, quo quis puer fuit. Sanè quemadmodum ætates diſtinguantur, uaria fuit apud ueteres ſentẽtia. † Nam Macrobius gradus omnes huma-

b l. j. §. pueritiam. de poſtul.

c l. mella. de ali. leg.

d l. arrogato. §. nõ tantũ. de adop.

e ij. q. vij. Paulus.

5

6

humanæ uitæ ſeptenario numero diuidit: Bis ſeptē annis
pueritia perficitur, incipitq; pubertas: Poſt ter ſeptem
genas flore iuuenta neſtit, idemq; annus finem in longū
creſcendi facit: Poſt quater ſeptem in latum quoq; cre-
ſcere deſinimus: Quinquies ſepteno uirium incrementū
abſoluitur: Sexta hebdomas ante collectum robur con-
ſeruat: A' ſexta in ſeptimā fit occulta paulatim diminu
tio: Septima totius hominis maturitatem adfert, etiam
7 animi: Decima uitæ metam præſcribit. † At Seruius Tul
lius Rex Romanorum cum claſſes cenſum faciendi gra-
tia inſtitueret, Pueros exiſtimauit, qui minores eſſent
annis ſeptēdecim: abinde uſq; ad annū quadrageſimum
ſextum, Iuuenes, et militiæ idoneos: qui ſupra eū annum
erant Seniores: idq; ex Tuberonis hiſtoria A. Gellius li
B bro decimo refert. † Ariſtoteles uerò in Politicis, corpo
re uigorem poſt annum trigeſimū ſextum minui putat,
9 animi uerò poſt duodequinquageſimum. † Sed M. Var-
ro, cui propemodū conſentiunt Arabes medici quinq;
ætatis gradus commemorat: Pueritiam, ad quintumde-
cimum Adoleſcentiā, ad trigeſimū annū: Iuuentutem ad
quadrageſimumquintum: Virilitatem, ad ſexageſimum:
10 qui ulterius uiuendo progrediuntur, Seniores eſſe. † Cæ
terùm prudētius exiſtimaſſe Iuriſconſulti nobis uiden-
tur, qui Infantiam ad ſeptimū uſq; annum acceperunt[f]:
Pubertatem, ſeu Adoleſcentiam à quartodecimo initiū
ſumere, uigeſimoquinto perfici: Iuuentutem inde appel-
lari, cui certus terminus non ſit conſtitutus, ſed ex habi
tu corporum, & conſuetudine eum, ad cuius notionem
pertinet, exiſtimaturum: ut qui adhuc inter Seniores

[f] l. j. §. j. de ād mini. tut. l. j. de mino.

numerari non cœpit, pro Iuuene habeatur: atque ita Marcellus respondit[g]. Eodem modo & de Senecta iudicandum, nisi quod ab oneribus personalibus maiores quinq; & quinquaginta annis tanquàm senes excusantur[h]: à tutela uero et cura qui supra septuaginta annos uixere † Existimauit Bartolus, qui uerum dicit, de adulto intelligere: perinde ac si eadē sit conditio, cùm uir factus erit, uel cùm adultus, erit: sed hanc ego sententiam Dispunctionum libro quarto cap. XII. confutaui.

g l. nō aliter. supra de legat. j.

h i. fin. C. qui ætate.

IDEM LIBRO IIII. EPITOMARVM ALPHENI.

LEX CCV.

QVI fundū vendidit, omnis fructus adeundo paratus pomum est.

1 ☞ Omnis fructus adeundo paratus pomum est.
2 Pomum in specie accipitur hîc.
3 Verba in dubijs secundum speciem accipiuntur.
4 Pactio ambigua venditori nocet.
5 Paulus indefinitè pomum accipit.
6 In pactione non ambigua, verbis statur.
7 Vuæ in escam repositæ, pomo continentur.
8 Duracinæ contra frigora durant.
9 Purpureæ vuæ in ollis condiuntur, vt fiat omphacium antequam nigrescant.
10 Vua græca dicitur Massilienſis
11 Vuæ esui destinatæ decem et tres habent species.
12 Ex præcio fundi vuarumque quantitate contrahentium voluntas æstimatur.
13 In re planè bubia cōtra venditorē pronuntiandū est.
14 Recipit qui excipit, & præstaturum pollicetur.

1 QVI FVNDVM *uendidit, pomum.*
a ¶ † APPELLATIONE *Pomi omnis fructus.*

ctus, edendi causa paratus, continetur: non ita si ad po-
tum pertineat: & dubium in hoc casu faciebat, quo-
niam pomum dupliciter accipi potest, speciali significa-
1 tione, qua mala intelligimus, itemq; generali. † Videba-
3 tur autem potius specialiter capiendum, † tum quia uer-
ba in casibus dubijs
sunt potius secundum
speciem, quàm secun-
dum genus interpreta-
tanda[a], tum quia cum

pomum [a] excepit: nuces,
& ficus, & uuas duntaxat
duracinas[b], & purpureas,

a l. hoc legatum. de leg. iij.

exceptio hæc à uenditore facta fuerit [b], æquum erat
pactionem ambiguam ei nocere, qui legem potuit aper-
4 tius dicere. † Adde quòd indefinite prolatus fuit hu-
iusmodi sermo, & in contractibus indefinita oratio
5 proprie uniuersali non æquipollet [c]. † Sed tamen aliud
Paulo uisum est: non enim aliter, quàm in uniuersum,
exceptio illa indefinita intelligi potest, alioquin nul-
lius effectus esset: nec in specie de malo tantummodo
fuit accipiendum, cum non minus propriè nuces, cæte-
riq; fructus, pomi nomine comprehendatur, quàm ma-
6 la: licet hodie in uulgari usu loquentium aliud sit. † Non
ergo tam ambigua est pactio, ut quid actum sit, intel-
ligi nequeat: unde uerbis standum est, nec contra uen-
ditorem interpretio sumenda.

b l. veteribus. de pact.

c Bar. l. si plu ribus. de leg. ij.

7 ¶ DVRACINAS. & purpureas. Ostendit Iurisconsultus eas uuas quas nõ uini causa habemus, sed esus, po-
ma dici posse: eas Græci τραγήματα, quasi comestibiles di-
8 cas, appellant: atq; ita in antiquis est codicibus. † Sunt
autem duracinæ, uuæ duriores, quæ propter firmitatem
etiam

etiam contra frigora durarent, & ideo seruarentur: sunt qui earum species esse Veniculas, & Numesianas credant: Purpureas uerò appellasse Iurisconsultus eas uidetur, quæ in ollis condirentur, quoniam cùm adhuc rubescunt, ante uidelicet perfectam maturitatem, decerpi debent, ut Cato præcipit: qua ratione etiam Omphacium fit Dioscoridi, uuæ uideli cet μιπο πεϱμαζούσις & quæ ciusdē generis [c] essent quas nō vini cā haberem[9], & Græci τϱωξίμους appellant. Sed Columella ait, id est nondum nigrescentis, ut ego interpretor. Potest & hic intelligi de uitis syluestris, quam Græcis τὴν ἄμπελον ἀγϱίαν uocant, uuis. Hæ enim πυῤῥοῖ, id est ruffi coloris sunt, uel ut Plinius inquit, cocco similes.

10 †Sunt & satiuæ aliquæ purpureæ, usui aptissimæ, quas Græcas in prouincia Massilienſi uulgò appellant. Oui Metamorphoseos libro octauo non uuas, sed uites ipsas purpureas appellat.

Et de purpureis collectæ uitibus uuæ.

Meminit & plinius libro decimoquarto. capite tertio & quarto.

11 c ¶ GENERIS. † Vuarum quæ esui seruantur, quas quę aliqui suburbanas uocāt, hæ species ab autoribus proditæ sunt: Præcoquæ, quas & lagoas, quasi Leporarias dicunt: Duracinæ Purpureæ, Digitales, Rhodiæ, Libycæ. Cerauniæ, Stephanitæ, Tripedianæ, Vnciariæ, Cydoniæ & ex his aliquæ etiā uinis conficiendis usui esse possūt.

12 †Vnde si uenditor edules esse asserat, emptor uerò tanquam

quam uinarias ad se pertinere contendat, putarem id, quod ueri similiter actum est, obseruandum & ex præ-
tio fundi, uuarumq; quantitate æstimandum, quid con-
13 *trahentes senserint:* † *in re uerò planè dubia contra-*
uenditorem pronuntiandum.

14d ¶ RECEPTA, † Id est excepta. Inde receptitius seruus, quem mulier de dote excipit ut Gellius interpretatur. Est etiam Recipere præstaturum se promittere, quod Græci ἀναδέχεσθαι dicunt, & uterq; sensus hic quadrat.

pellant, recepta d videri.

IDEM LIB. VI. EX MINVTIO.

LEX CCVI.

VInaria vasa 2, ppriè vasa torcularia eē pla

1 ☞ Vinaria vasa multifaria.
2 Torculari mustum fiebat.
3 Serijs & dolijs de ferueſcebat.
4 Seriæ figulini erant operis.
5 Promercalia vina minoribus vasis continebantur.
6 Amphora, vrnale, cadus, minora vasa.
7 Vrnale vrnam continet.
8 Vrna viginti quatuor sextarios continet.
9 Sextarius congij pars.
10 Modius sextarij sedecim.
11 Medimnus modij sex.
12 Amphora duæ vrnæ.
13 Cædus tres vrnæ.
14 Cupæ incertæ mensuræ vasa.
15 Vino legato vasa non debentur.
16 Vasa tantùm vino parata seruandũ, cũ vino debẽtur.

2 VINARIA. a ¶ † Varia sunt apud ueteres uasorũ nomina, quibus uina imponebãtur: † et in primis ea erant,

ea erant, quæ conficiundo musto usui habebãtur, & tor
3 cularia coniuncta erant, unde Torcularia dicta sunt: † Eo
perfecto, in Dolia & Serias inferebatur, in quibus de-
ferueſceret: erant hæc uaſa maiora, & capacia, & non
minus quam Culleum, id eſt uicenas amphoras contine-
4 bant: † uideturq; ſerias figulini fuiſſe operis, nec ſolebant ea de cel-
lis uinarijs abſportari, licet alij quoq; uſui eſ-
ſe poſſent, quàm uino
5 continẽdo: † ubi deſer-
buiſſet, quod promer-
cale effici uolebant, ut
melius inueteraſceret,
in minora uaſa, & cer
tæ menſuræ, diffunde-
batur: conſueuerantq; patres familiàs illud ſic diffuſum
1. vinum. de tri. leg. 6 uendere. † Ea uaſa erant Amphoræ, uel Vrnalia, aut
7 Cadi: dicta ſunt † Vrnalia, † quòd urnam contine-
8 rent, hæc eſt menſura ſextariorum uigintiquatuor.
9 † Eſt autem Sextarius quinædenæ unciæ, ſic dictus,
10 quod ſexta ſit pars congij. † Sextarij ſedecim conficiunt
12 Modium, † modios ſex continet Medimnus: † ut Am-
12 phora idem eſt quod Quadrantal, quia pedẽ quadratũ
13 recipiat: id duarum urnarum pondus eſt, † ſicut cadus
14 uel metreta triũ. † Diffundebatur etiam quãdoq; in Cu
pas uel Cupulas, quæ & ipſa uaſa modica erant, ſed nõ
l. iij. eo. tit. certæ menſuræ, ut arbitror. Quæſitum igitur fuit quæ
proprie uinaria uaſa eſſent? & ea ſolum Vlpianus re-

cet: dolia aũt, & ſerias, tam
diu in ea cauſa eſſe, quam
diu uinũ haberent: cũ ſiue
uino eſſe cœperint, deſine-
re in eo numero eſſe, quo
niã ad aliũ uſum tranſferri
poſſunt: ueluti ſi frumẽtũ
in his addatur. Eandẽ cau-
ſam amphorarum eſſe, ut
cum uinũ habeant, tũc in

ſpondit, quæ torcularia ſunt: dolia enim, & ſeriæ, & amphoræ, etiam in alium uſum, quàm uini habentur: ut ſi tritico, uel pecunia impleantur. Sic Horatius amphorã mellis: Perſius, Argenti ſeriã dixit: Cicero quadrãtal tritici. Et hæc ex proprietate uerbi locũ ſibi uendicant. †Sed ſi legatum ſit uinũ, uel uendi tum, amphoræ & cadi debebuntur, dolia non debebuntur: quoniã ea non ſolent loco amoueri, ſed patribus fam. remanent. Sic apud Terentium, Chremes uir locuples, Reliquit, inquit, dolia omnia, omnes ſerias. At d.l.iij.&.4.
Horatius ſe empto uino uti oſtendens, Torquatum uocat, ut ſecum uina bibat, Tauro iterum conſule diffuſa.

vaſis vinarijs, cum inanes ſint, tunc extra numerum vinariorũ ſint, quia aliud in his claudi poſsit[b].

16b ¶ POSSIT. †*Sitamen uini ſolum cauſa eis paterfamiliás ſemper eſt uſus, uinariorum uaſorũ numero erũt ut ueteres probauere. Idem ſi in eum tantummodo uſum* Iac.& Alb. hic.
comparata fuiſſe huiuſmodi uaſa conſtet. Sed hæc interpretatio ex mente, non ex uerbis deſcendit. Iuriſconſultus autem hic de ui uerborum diſputat.

1 ☞Mrcator emit quę reuendat nõ abſque quæſtu.
2 Vnus actus emẽdi ut reuẽdas, nõ cõſtituit mercatorẽ.
3 Conducere poſſeſsiones & locatæ non ſunt merces.
4 Qui ſibi nata vendit, non mercatur.
5 Vſurarij non ſunt mercatores nec fœneratores.
6 Pecunia non eſt merx.
7 Mercator eſt q̃ã plioꝛẽ ſubſtãtię ptẽ i mercimo. habet.
8 A principaliori exercitio quis denominatur.
9 Sine fraude in albũ mercatorũ adſumpt' nõ excluditur
10 Venalitiarij emunt minutatim, vt iterũ vendãt alijs.

Seruu

11 Serui in mercibus non sunt, sed venalitio.
12 Mango à manu & ago dicitur.
13 Artifex est, qui à se rem in aliam formam elaboratam reuendit.
14 Merx non est artificium.
15 Magistrij negotiatores, mercatores sunt proprie.
16 Mercator nō est, qui non ipse quandoque negotiatur.
17 Tabernaria non censetur vilis, si per alios tantùm exerceas.
18 Qui exercet, non qui imperat vilia notatur.
19 Mercatores inhonoratæ personæ sunt.
20 Qui ergastarijs adhærent, à militia & dignitatibns arcebantur.
21 Hodie sordida dicuntur, quæ vrbis consuetudine vilia habentur.
22 Honesta, quæ ab honestis geruntur.
23 Sordidi quæstus sunt, qui in hominum odio sunt.
24 Opifices voluptatis & gulæ viles habentur.
25 Miropolæ animos effœminant.
26 Qui negociatores lucrū mentiendo faciunt sordidi habentur.
27 Literator monstrua mercede seruiens vilis est.
28 Factores, qui priuatas res administrāt, indecores sunt.
29 Scribæ & tabelliones non sunt hodie ignobiles.
30 Scribæ consiliorum sunt participes omnium.
31 Præco ignobilis est.

AFRIC. LIB. IIII. QVAESTIONVM.

LEX CCVII.

MErcis appellatione, homines nō cōtineri Mela ait: & ob eam rem

1 MERCIS. †*Mercator est qui negotiationis exercē dæ, quæstusq; faciēdi causa merces emit, ut uēdat*

†Qua

2 †Quapropter qui semel emit pannos ut uenderet, mer
3 cator non est, quia in eo deficit exercitium: † Idemq; & cùm quis possessiones conducit, & locat, hæ enim mer=
4 ces non sunt[a] †. Sed & cùm quis triticum, uinũ, oleum, in agris suis collectum uendit, non ideo mercator est, non enim ab alio emit, ut uendat[b]. † Vsurarij quoq; mercatores non
5 sunt, † quia pecunia in
6 merce non est: imò si quis sit mercator, & fœnus etiam exerceat, mercatorũ priuilegijs non fruetur: quoniam non est uerisimile, legislatorem tam improbo homini quicquã uoluisse indulgere. † Cæterum & qui amplum patrimonium habens, in re modica negotiatur, licet eius respectu mercator sit, non tamen huiusmodi priuilegio fruetur[c].
8 Cùm enim quilibet ab eo nomen sortiatur quod principaliter agit, non uidetur lex mercatorem accepisse, qui principaliter non sit, & ampliorem partem substantiæ
9 in mercimonijs non habeat. † In qua tamen quæstione quæ ratio legis sit, in primis attendemus[d], & si citra fraudem in album mercatorum quis fuerit assumptus, eiusq; negotiationis se profiteatur, mercator proprie existimandus erit, tametsi non magnam fortunarũ suarum partem in quæstũ deduxerit[e]. † Venalitiarij sunt,
11 qui quæstus causa uenalitiarum rerum negotiationem exercent. Sunt autem uenalitiæ res quæ in usum indigentium uenales propositæ sunt: quapopter qui ipsi à mercatoribus minutatim emunt, ut rursus uendant, uena=

a l. mercis. supra eod.

b Bart. l. legatis. de le. iij.

c l. semper. §. negociatores. de iure immu.

d Bal. in tub. C. de const. pec. col. fi.

e l. si quid. in fi. de æd. ed.

litiarij sunt. Hos uulgò reuenditores appellamus. Sic & Propolæ & Annonarij, quiq; à rusticis esculenta emunt, ut deinde uendant, uenalitiarij sunt. Mangones quoq; uenalitiarij sunt quoniam uenalitia, id est seruos uenales expositos ipsi emere præoccupant, ut charius uendant. † Cùm enim mercis nomen in huiusmodi seruis locum non habeat [f], tametsi mercis loco sint, consequens est, ut saltē uenalitij appellatione censeantur. † Dicuntur autem Mangones, quòd homines agant in manum, id est potestatem. † Artifices sunt, qui rem à se in aliam formam elaborata uendunt [g], quales sunt cerdonæs, fabri, pelliones, sutores, textores, sarcinatores, fullones, bractearij. † Mercis enim appellatio ad hos non pertinet [h]: quod & in pigmentarijs dicendum est, qui ipsi medicamenta conficiunt, & contusas species mutatim uendunt: † nam magnarij negotiatores, qui trans mare ad se deuehi species curant, uere, & ut ita dicam, ἐμφατικοτέρως, mercatores sunt. Sed quid si utrunque aliquis faciat, ut quia trans mare negotietur, & etiam domi pharmaca conficiat, officinisq; aßideat? Et mercatorem esse dicendum est, si id principalius agit [i]. † Quid item si ipse non exerceat, sed institorum seruorumq; opera utatur? Et si nullo modo ipse negotium tractet, uerius est mercatorem uel artificem non esse: sed si aliquando non solum rationes excutiat: sed & ipse negotium curet, aliud esset. Illud non negauerim, leges quæ respectu exercitij, propter utilitatem aliquē notant, in eo non procedere, qui per alios artem exerceat [k], licet ipse rationes deinde à seruis exigat. † Sic tabernaria

f 1. seruos. in fi. de leg. iij.

g 88. dist. eūjciens.

h 1 j. §. j. de tributt.

i l. legatis. §. si vnus. de legatis. iij.

k arg. l. iij. §. si procurator. qui satisdare cog.

tabernaria, licet inter uiles & abiectas personas connumeretur, si tamen per alios solum exerceat, uilis non censebitur [l]. Sic & Clericus, qui præsens ipse eam artem non exercet [m], uti tabernarius non notabitur. Tradit Philostratus in sophistarum uitis, lege fuisse prohibitũ ne quis artifex, seu ut ille inquit, τῶν βαναύσων ἢ ἀνητελῶν ἐργάζων statuam in Olympijs habere posset: quo argumento Isocratis Rhetoris patrem Theodorum ostendit instrumenta musica non confeciſſe, cum ipsius
18 statua in Olympijs conspiceretur. † Potuit igitur non ipse quidem confeciſſe: sed aliorum opera in eo artificio usus esse. Sic & Aristoteles in tertio Politicorum accipiendus est, dum in bene instructis ciuitatibus tradit, à ciuium consilio excludi τοὺς βαναύσους, id est ipsos uilium artium operarios: poterunt ergo eorum domini admitti, si ipsi non operentur: in qua tamen re urbis ipsius consuetudo obseruabitur, an eos quoque qui his imperant inter uiles & mechanicos habeat. Eiusmodi legem apud Hæbreos quoque fuisse ostenditur Ecclesiastici capite trigesimo octauo, ubi de pigmentarijs, pictoribus fusoribus, architectis, fabris, & figulis uerba faciens: In ecclesiam (inquit) non transilient, & super cathedram iu-
19 dicis non sedebunt. † Constat autem iure ciuili non uenalitiarios & artifices solum, sed etiam mercato-
20 res inter inhonoratas personas censeri [o]. † Quapropter lex trapezitas, id est mensarios, gemmarum & argenti, & uestium distractores, omnesque apothecarios, & quibuscunq; ergasterijs adherentes à

l. humilem vbi Alb. de incest. nup. l. quæ adi. l. C de adult.
m Cõ. c. j. de vita cler. i. 9.
o l. si cohorti. C. de condict. lib. xij.

21 dignitatibus & militia submouet.† Sed hodie aliud dicendum uidetur, non enim ea est in prouincijs Populi Roma. opulentia, diuitiarumq; copia, quæ olim florente imperio fuit, & ideo mercatores passim inter uiles non habentur: & cum huiusmodi artium negotiationumq; autoritas & honor ab ipsius populi existimatione dependeat, ea exercitia sordida interpretabimur,

p Barto. l. j. C. de dig. 22 quæ ex urbis cõsuetudine pro sordidis habentur[p]: †ea uerò honesta, quæ ab honestis communi sententia personis geruntur: uideturq; communem urbium in Italia opinionem ab eo non recedere, quod M. Cicero officio-
23 rum libro primo censuit. † Is illiberales & sordidos quæstus eorum esse scripsit, qui in hominum odia incurrunt, ut portitorum (hi sunt qui uectigalia portubus insidentes exigunt & magnarijs publicanis subseruiũt) & fœneratorum, itemq; eorum quorum opera, nõ quo
24 rum artes emuntur. † In quorum genere etiam sunt opifices, qui in rebus sordidis uersantur, et maxime qui uoluptati & gulæ subseruiunt, ut cæterarij, lanij, coci, fartores, piscatores. Sed & unguentarij eodem pertinẽt quos urbe expulsos à Lacedæmonijs, autor est Seneca
25 naturalium quæstionũ lib. iiii. †Hi Myropolæ Græcis
26 dicuntur, effœminandorum animorum artifices. † Saluatores quoque in eadem causa sunt, sed & Mercatores tenues sicut & Venalitiarij, qui à mercatoribus emunt, ut statim uendant (uulgò Retaliatores dicũtur) sordidi sunt: quod uidelicet lucrum mentiendo faciant. Et ex hac Ciceronis diffinitione apparet egregios Pictores et Statuarios uiles non censeri sicut nec copiosos

mercato

27 mercatores. Sed an literator pædagogus uilis sit? † Et
nõ esse arbitrarer, profitetur enim studia liberalia: qd'
si mẽstrua mercede in domo aliena cõductus deseruiat,
Luciani testimonio, in libello cui titulum fecit, περὶ τῶ μ
ἐπὶ μισθῶ συνόντων, tanquã indecori muneris assecta-
28 tor, reijciendus est. † Eos quoq; qui rem alicuius priu-
atam administrant (uulgò factores uocamus) uelu-
ti indecores à præfectißim atus dignitate leges repel-
lunt q. Huiusmodi enim procurationem suscipientes, tan- q l. j. C. de præ-
29 quã immemores libertatis & generis, lex notat r. † Sed fect. dig. lib.
quid de scriba, aut Tabellione censebimus? Et cum eis r l. si quis, pc.
merces hodie, non tam pro opera, quã pro industria & C. de decur.
publico autoramento constituta sit, non uidentur pro l. uni uersos.
ignobilibus habendi, idq; ex Ciceronis diffinitione: licet C. de decur.
constitutionibus Cæsarũ aliud cautũ sit s. Scribit Aemi-
lius Probus, apud Graios honorificentius esse scribarũ
30 officium, quam apud Romanos: † hi enim mercenarios s l. eos. supra
existimant, at Græci ad id munus neminem admittunt, de decar.
nisi honestis natalibus, fideq; & industria cognitum:
quòd necesse sit eos omnium consiliorum esse partici-
pes, quem morem etiamnum seruari ubique con-
31 stat. † Quid rursus de præcone dicemus? & Mar. Ci-
cero. Epistol. libro sexto, ex autoritate Balbi Iurisconsulti ignobile munus arbitrari uidetur, unde uetari eum
in decurionibus esse t, ad Leptam scripsit. Quam sen- t l. eos. supra
tentiam & nos probamus, non enim simpliciter hic de decur.
musicam profitetur, sed uoce & clamore populum
alloquitur. Iuuenalis.

Quondam hi cornicines & municipalis harenæ

Perpetui comites, notæq; per oppida buccæ.

1 ☞Bona hæreditaria, æs quoque alienũ includunt.
2 Regulariter nomina in bonis non sunt.
3 Dos materna in ære alieno patris continetur.
4 Emphyteuseos bona ad filios hæredes pertinent.
5 Hæreditas & nomina continet.
6 Legatis debita non compensantur.
7 Dos datur alieno, ære deducto.
8 Hæreditati omne augmentum debetur.
9 Bona augmenta post mortem excludunt.
10 Legitima filij de bonis præstatur.
11 Legitima filij in hæreditate est secundum quosdam, sed malè sentiunt.
12 Filius honoratiore titulo succedit.
13 Pater filium in certo fundo rectè hæredem scribit.
14 Legitima deducto ære alieno debetur.
15 Filius perceptos fructus non restituit, deductionem æris alieni non moratur.

IDEM LIB. IIII. QVAESTIONVM.

LEX CCVIII.

BOnorũ appellatio, sicut hæreditatis, vniuersitatem quãdã acius successionis, & non singulas res demonstrat.

1 BONORVM.† *Cùm bonorum appellatio ad successionem refertur, pro hæreditate capitur, seu iure uniuersali, quo etiam æs alienum continetur. Cuius rei exemplum accipi potest, cùm quis bonorum possessionem petit, uel bona sua Titio rectitui man-*
2 *dat*[a]*: † declarauimus'que suprà, quando id locum habeat, ut censeatur appellatione bonorum de uniuersitate agi: regulariter enim eo sermone æs alienum non*

a l.iij. de bon. pos.
l nam quod. in fi. ad trebel.

non significari constat, in eoq; ab hæreditate non mo-
dico interuallo differunt bona: tumq; hoc Iurisco-
sulti responsum non procedit: quod quibusdam exem-
plis explicari potest. Finge centum filiæ relicta hac
conditione, ne quid amplius ex bonis paternis petat,
an dotem maternam quam restituere pater teneba-
3 tur, petere poterit? † Et cùm huiusmodi dos æs alienum b Bart. l. vt in
4 sit, constat non prohiberi[b]. † Idemq; in emphiteuticis rifiur. in fin.
de oper. lib.
bonis, quæ ex forma initi contractus necessariò ad fi- c Ias. authen.
lios hæredes pertinerent[c]: quod si prohibita esset de vnde. C. de
inoff. test.
hæreditate petere, aliud constitueretur: tametsi enim ut
5 quodlibet æs alienum debeantur, † non est dubium hæ-
6 reditatis appellatione æs alienum contineri. † Finge rur-
sus, maritum uxori de bonis suis centum legasse, an
compensare uoluisse credemus quod uxori debebat[d]? d Ias. authē.
præterea.
Et negant plerique, cum enim ea uerba hoc uelint, col. pen. C.
unde vir.
ut æs alienum prius prius deducatur, restituendum
erit uxori omne debitum, deinde eo amplius legatum
7 præstandum. † Qua ratione si mulier ære alieno op-
pressa bona sua in dotem dat, etiam in detrimentum ma-
riti creditores exequentur: quoniam id actum uide-
tur, ut id solum, quod ære illo deducto supereſt,
8 sit dotis. † In ea quoquoque specie aperta inter hæ- e Guid. pap.
reditatem bonáque differentia est, quòd cum hære- pe. 447.
ditas sit uniuersitas quædam, augmentum omne illi ac-
cedit: unde quadranti, quem deduci de hæreditate pos-
se C. Falcidius constituit, is seruus imputabitur[f], qui f l. seruiq. ad
leg. Fal.
in hæreditate tempore mortis non erat, sed post fuit, ut
9 quia ab hostibus reuersum sit. † At in bonis aliud est,

quapropter cum legitima quæ patrono debetur, nõ quota pars hæreditatis, sed bonorum sit, quod augmentum undecumq; post tempus mortis prouenit, nihil patrono
g l.fi.patronũ. in fi.de. bo. lib. 10 pficiet[g], sed hæredi. †Sed quid iuris in legitima quæ iure naturæ filio debetur? & cum ea quoque ex bonis
h Iaſ.ī. authẽ. nouiſſima. præſtãda ſit, uidetur augmenti nullam rationem ducendam[h], & ita pleriſq; uiſum, & ex facto reſpondit Cur-
i Curt. cõſi. vlt. 11 tius[i]. † Contrà uidentur ſentire alij: cùm enim iure inſtitutionis debeat, & ideo in ipſis corporibus hæreditarijs accipi poſſit, augmentum non minus filio, quàm hæredibus proderit[k]: nam & filius in legitima hæres eſt.
k Corn.conſi. 295.in.j. 12 †Sed hæc ego non probo, cũ clariſſimi iuris ſit, ex bonis non ex hæreditate legitimam deberi: & inſtitutio ſolum requiritur[l], ut honoratiore titulo filius ſuccedat,
l l.pap.§.quarta.de inoffi. 13 †alioquin non poſſet pater in certo fundo filiũ pro legitima ſua inſtituere, cùm fundus quota hæreditatis
m §. cęterũ.in authẽ.vt cũ de app. pars non ſit[m], & tamen conſtat poſſe: & hic enim ex corpore rerum hæreditariarum eſt[n]. Sibi ergo imputet,
n l. ſcimus.§. repletionẽ. C.de inoffi. 14 qui ſtatim fundum pro legitima non petijt. † Hincq; etiam conſequens eſt, ut cum legitima hæc portio non
15 niſi deducto ære alieno debeatur, † ſi hæres moram nõ fecerit quò minus deducatur, non eſſe compellendum ut reſtituat fructus, interim dum ad liquidum res perducitur perceptos[o]: quod & in ratione legis Falcidiæ obſeruamus, in qua tamen quæſtione aliter atque aliter altercatum eſt[p].
o Ang. conſi. 101. 1.in fideicõmiſ. devſu.
p Fab.d.auth. q.6.ver.7.

1 ☞ Coram & preſens eſt, qui corpore præſtò eſt,
2 Coram Titio ſit, etiam id quod non intelligit.
3 Plerunque res & præſentiam & intelligentiã requirũt.

Fruſtra

4 Frustra præsens est, qui rem quæ agitur non intelligit.
5 Mens, non oculus, videt.
6 Notarius conscribens instrumentum testibus non intelligentibus rem, punitur.
7 Coram cliente si positionibus responsum sit, non intelligente, non dicimur coram eo fecisse.
8 Crimen falsi committit notarius qui dolosè agit.
9 Præsens habitu intendentis, intelligere præsumitur.
10 Præsumptionem legis tutò notarius sequitur.
11 Quod impunè inuitis fit, multò magis nescijs vel absentibus.
12 Vbi consilium alterius requiritur, accepisse sufficit.
23 Imperitus non tantùm accipere, sed etiam sequi consilium debet.

1 CORAM titio.

a ¶ † Coram et in præsentia idem est, referturq; ad corporalem præsentiã. † Vnde si testis aliquid coram Titio factum dicat, quanuis Titius nõ intelligeret, nõ ideo mendax erit, dum corporaliter adesset [a]. Sic & lex quæ solennia testamenti in præsentia testium fieri requirit [b], non tamen in hoc adigit, ut intelligãt, sed satis est ut sciant, cui rei 3 sint adhibiti [c]. † Ex natura tamen rei plerunq; illud coram factum non uidetur, cui intelligentia non accesserit [d], ut cũ quis coram Titio facere iubetur, nã nisi eo intelligẽ-

FLOR. LIBRO. X. INSTITVT.

LEX CCIX.

CORAM [a] Titio aliquid facere iussus, nõ videtur præsente eo fecisse, nisi is intelligat: ita si furiosus, aut infans sit, aut dormiat, nõ videtur corã eo fecisse: scire autẽ, non etiã velle is

a Bar. l. j. in fi. de aut. tuto.
b l. sivnus. C. de testa.
c l. qui testa. in fin. de testa.
d l. si diẽ. §. coram. de arb.

te fieret huiusmodi præceptum nullius effectus esset.
4 † Quid enim opus erat eius præsentiã adhibere, qui qđ
5 agatur non intelligat? † si quidem aiebat Epicharmus
Philosophus mentem eam esse, quæ uideat, non autẽ ocu
6 los: qui igitur animo non adest, abesse uidetur. † Sed & notarius qui intelligentibus testibus conficere instrumenta, debet, si simpliciter scribat, rem coram illo & illo gestã, nisi intellexerint puniri potest: cum enim oporteat ut testes negotium percipiant, id uerbum secundum naturam actus accipiatur, ut non corpore solum, sed etiam animo præsentes essent: unde si aliter reperiatur, tabellio ipse reus agi
7 poterit. † Quapropter cùm aduocatus in præsentia eligẽtis positionibus latino sermone respondet: non debet notarius in actis profiteri coram cliente responsum fuisse, nisi sciat eum Latini sermonis peritiam habere,
e Bald. l. j. C. de er. aduo. 8 ut intellexerit e. † Sed an in prædicta quæstione notarius reus, crimine falsi puniri poterit? Et non putauc rim, nisi dolose egisse aliter probetur: ut quia data opera tempus obseruauit, quo qui præsens erat, non attenderet, uel scienter affirmasse eum scripsit, qui somno
9 allectus capite annuebat: † alioquin qui præsens negocio, habituq; intendentis est, intellexisse quoque præ=
10 sumitur, † nec fraudi notario esse debet, qui præsumf Bal. l. si tutor. C. de peri. tut. ptionem legis sequutus est f.
11 b ¶ INVITO. † Et hoc casu non procedit quod dici solet, qui potest inuitis facere, multo magis & ignorantibus, &

bus, & absentibus: & ratio est, quia uis uerborum ita
12 suadet.† Qua ratione & qui cum consilio alicuius fa-
cere tenetur, satis est si consilium accipiat g, licet non se g c. cum olim. de arb.
quatur, tametsi & hoc perpetuum non sit. Quid enim
si expressim mandatum est ut sequatur? Quid si tacitè
ex coniecturis hoc col
ligamus? ut quia con-
sultor idem & ad mi-
nistrationis collega
13 sit.† Itē quia is qui re-
quirere consilium de-
bet, inhabilis et idiota
alioquin sit, ut cùm lex
adolescentibus permit

MART. LIB. VII.

INSTITVT.

LEX CCX.

IS qui natus est ex māci-
pīs vrbanis & missus est
in villam nutriendus, in vr
banis seruis constituetur.

tit h suspectos facere curatores, dum ex consilio necessa- h l. titium. de admi. tut.
riorum id faciant i. Qua ratione cùm princeps causam i l. impuberib⁹. de susp. tut.
difficilem & maximè controuersi iuris cuidam legum
imperito mandasset, ut non nisi me consulto iudicaret:
responsum fuit, mandatum non obseruasse, qui simplici- k Raph. Cō. cons. 55.
citer consilium petijt, nisi & sequutus fuerit k. Idemq;
dicendum est, quoties aliæ coniecturæ hoc suadeant, nec
enim omnes enumerare possumus.

1 ☞ Locus designatus ad tempus, non censetur per-
petuus.

2 Omni supellectile vrbana legata, etiam ea continen-
tur quæ ad tempus in villam missa sunt.

3 Legatis omnibus quæ in villa sunt quoquo modo, etiā
ibi nutriendos continet.

1 IS QVI natus.† Qui in uillam mittitur, ut interim nu-
triatur, nō ideo rusticis seruis constituitur: quia quæ
ad tem

ad tempus in aliquem locum delata sunt [a], non censetur ibi esse, sed potius in loco in quo adesse consueuerunt [b]. Quapropter si quis omnem suppellectilem, quam urbe habet, legauerit: ea quoq; continebuntur, quæ in uillam missa sunt eo animo, ut diutius ibi non essent, sed in urbem referrentur, ut Paulus castrensis respondit. Hincq; consequens est, seruis rusticis legatis, eum qui in uillam nutriendus missus est, non contineri [c]. Idemq; arbitror, si omnes serui qui in uilla sunt legati fuerint:

a l.j.C.de verbo.sig.
b l.quæsitum. §. fi. de leg. iij.
c l.seruis vrb. de leg.iij.

† quod si dictum fuerit, qui in uilla quoquomodo sunt, secus esse Bart. sentit, & ratione non caret [d].

3

d Bar.l.generali.§.vxori. de vsufr. leg.

FLOR. LIB. VIII. INSTITVT.

LEX CCXI.

FVndi appellatione omne ædificiū, & omnis ager continetur: sed in vsu vrbana ædificia ædes, rustica villæ dicūtur. Locus vero sine ædificio, in vrbe

1 ☞ Fundus omne ædificium continet.
2 Quæuis res super fundum potest fundari.
3 Veteribus agri quàm fundi significatio latior erat.
4 Villa receptaculum est frugum.
5 Aedes solo & superficie constant.
6 Superficie continetur quicquid super terræ faciem est.
7 Aedes sine tecto, domus minimè esse potest.
8 Area sine ædificijs est ab hæreditate dicta.
9 Area ruri tantùm est.

FVNDI. Explicat Iurisconsultus, quid fundus, quid ager sit: quid uillæ, quid ædes, itemq; quid area.

1 area.† Fundus omnem agrum, omneq; ædificium signifi-
2 cat[a] † quia ut supra uidimus, ab eo nomen sumpsit, quòd fundari super cum quæq; res posit, ut minime Iuuiani Pontani sententiam probem, qui dictum opinatur, quòd fructus patrifamiliæ fundat, id est præstet: quod & M. Varro tradidit. [a] l. quæstio. l. loci

area, in rure autẽ ager appellatur: idemq; ager cum ædificio fundus dicitur.

3 † In formulis ueterum Iurisconsultorum uidetur latiorẽ fuisse agri, quàm fundi significationem, dum ita uerba concipiebant: Fundus qui in agro est, qui Sabinus uocatur. Sed forte in ea formula ager pro ipso territorio accipitur, nõ pro prædio, de qua sig-
4 nificatiõe suo loco dicemus.† Ville domus sunt in quas fructus deuehũtur, quod & suprà ostendimus, uulgò tamen in Gallia uillas etiã ciuitates dicunt: sed hanc signi-
5 ficationem sermo Latinus non admittit.† Aedes urbana
6 sunt prædia, quæ solo superficieq; constant.† Est autem Superficies, omne quod supra faciem terræ est: quapropter in prædijs urbanijs parietes & tecta, in rusticis arbores, herbæ, frutices superficiei adscribuntur. Latiorẽ esse ædiũ quàm domus appellationẽ pleriq; senserunt[b]. [b] l. j. §. deinde. de don.

7 † Aedes enim pro omni specie ædificij capi, etiã si nulla adsint tecta: at Domũ non dici, quæ adhuc cõtecta non sit. Sed promiscue hæc accipi, ego magis sentio, exemplo Græci sermonis. Vnde apud Homerũ, ὀλύμπια δώματα.

8 † Area, locus sine ædificio est, ab ariditate dictus, quòd in ea fructus arescant: alij quòd solo sit nimio solis ardore arido: quidam quod sicut ara in tẽplis pura est, ita hæc ab

hæc ab ædificijs pura, nec obtecta sit: sunt & qui ab aëre dictam credant. Ego priorem etymologiam pro-
c l.fi.C de ser uit.in fi. *bo, & aream proprie pro rustico loco interpretor*[c], *de quo P. Vergilius.*

Area quàm primùm ingenti est æquanda cylindro.

9 † Nec *in urbe sibi no-*
men uendicare arbi-
tror, nisi μεταφορικῶς. *Videtur enim quod ueteres impluuium cohortem, plateã, hypetriumq; dixerunt, unico nomine per translationem aream appellari posse.*

VLP. LIB. I. DE ADVLT.

LEX CCXII.

PRæuaricatores eos appellamus, qui causam aduersarijs suis donãt, et ex parte actoris, in partem rei cõcedunt: à varicãdo enim præuaricatores dicti sunt.

1 ☞ Varicantur qui in trãs uersum eunt.
2 Varicari à varice deriuatur.
3 Præuaricatores sunt, qui prodita sua causa aduersariũ adiuuant.
4 Præuaricator infamia notatur.
5 Præuaricator à vario certamine non dicitur.
6 Non præuaricatur qui visis aliorum iuribus priori re-nuntiat, & aduersæ parti accedit tanquam iustiori.
7 Prodẽs secreta alterius partis, falsi pœna coërcetur.
8 Honoratorio restituto iustiori accedere causæ pti licet.

1 PRAEVARICATORES. † *Varices noxiæ uenulæ sunt in cruribus, quæ propter atram bilem turgescunt, & ferro aductioneq; curantur: Græci Ixyta uel circos appellant: qui eo morbo laborant, rectè ire*
2 *nequeunt:* † *inde Varicari uerbum in transuersum ire*
3 *significat, & præuaricari.* † *Sunt autem præuaricatores*

qui cum aduersa parte colludunt, quod frequentius ab accusatoribus fit, qui subornati uera crimana abscondunt, & diuersam partem prodita causa adiuuant[a]: & inde nomen traxerunt, quasi uaricentur, id est in aduersam partem eant: † in hos ex legibus grauis pœna constituta est[b], condemnatiq; etiam infamia notantur. † Labeo à uaria certatione id nomen tractum aiebat: sed eius sententiæ etiam ratio syllabæ refragatur quæ in præuaricatore quandoq; producitur, cum Varius primam corripiat. † Sanè existimauerunt aliqui[c], eum aduocatum, qui uisis alicuius iuribus, aduersæ parti accessit, cũ priori renuntiasset, præuaricatorem non esse: non enim causam prodit, qui aperte aduocaturum se negauit. Quod & ipse probo, dum sciamus, † qui causæ alicuius secreta iam cognouerit, non debere in alias partes transire, quoniam ea aduersarijs prodens, lege Corn. falsi coërcetur[d]. Quid ergo si nihil secreti in causa, sed omnis quæstio iuris est? † Et licere ei defendere quem sciat iustiorem causam habere, uerius est, dũ tamen honorariũ quod ab alio causæ tuẽde gratia recepit, restituat: sicq; in Senatu damnatũ Tuscillium nominatum Vicẽtimorũ causæ desertorẽ, Plin. Cæcilius ad Valerianũ scripsit.

a l.j. de præuaric.

b l.athletas.§. pen. de his. qui not.

c Bar.d.l.j.

d l.j.c. qui de posita. de fal.

1 ☞ Dies cedit, quo ius alicuius incipit.
2 Venit, quo obligatio orta est.
3 Licet dies & cesserit & venerit, actionis tamen exercitium suspenditur paruo tempore.
4 Suspensi exercitij tempus decendium est.
5 Dos post annum exigitur.
6 Executio rei iudicatæ quadrimestri suspenditur.
7 Qui anticipat hoc tempus, nullam pœnam sustinet.

Pœna

8 Pœna celeritatis est, duplicatæ induciæ.
9 Præscriptio dilationis nec exceptioni nec compensationi obstat.
10 Obligationi in diem exceptio obstat.
11 Tẽpus nõ est mod' tollẽdæ vel inducẽdæ obligatiõis.
12 Promissio vsusfructus in diem, nec obligationem, nec actionem parit ante diem.
13 Lex nihil frustra inducit.
14 Actio in rem post diem nascitur.
15 Legatum ante diem frustra repudiatur.
16 Vbi tacita dies subauditur, actio prius non oritur.
17 Perperàm agi, & non peti posse, actionis verba sunt.
18 In die incerta tantùm obligatio oritur.
19 Maxima incertitudo conditionem sapit.
20 Die & obligatione post mortem collata, ab hærede incipit obligatio.
21 Dies mutiplicans, obligationem & actionẽ suspendit.
22 Dies in contractibus multiplicans, non suspendit obligationem nec actionem.
23 Conditio obligationem & actionem suspendit.
24 Conditio quæ præsens tempus respicit, censetur pura.
25 Aes pro pecunia capitur.
26 Aes transfertur & ad facultatem.
27 Aes nonnunquam professionem signat.
28 Lata culpa est negligentia, per quam nõ intelligimus quæ omnes intelligunt.
29 Negligeutia & culpam & factum respicit.
30 Is non intelligens punitur, qui si voluisset, intelligere potuisset.
31 Is negasse dicitur, qui consentire potuit.
32 Medicis tantùm ignorantia medicinæ imputatur.
33 In sua quisque professione negligens dicitur..
34 Qui in iure errat, in lata culpa est.
35 Error iuris propriè ad iurisprudentes restringitur.
36 Ignorans, quæ omnibus eius artis constãt, in lata culpa est, quæ

est: quæ excellẽtes, in leui: excellentissimi, in leuissima.

1 CEDERE † diem. Cedere uerbum uariæ significationis est, accipitur autem quandoque pro incipere in ius alicuius uenire, unde & accedere dicimus: sic cedit dies hoc in responso, cum incipit ea die res ad ius alicuius pertinere, licet agi adhuc possit.

IDEM LIBRO I. REGVL.

LEX CCXIII.

CEdere diem significat incipere deberi pecuniam: venire diẽ significat eum diẽ venisse quo pecunia peti possit. Vbi purè q̃s stipulatus fuit, & cessit, & venit dies: vbi in diem, cessit dies, sed nõdum venit: vbi sub cõditione, nec̃ cessit, nec̃ venit dies pendente adhuc conditione.

2 †Venit uerò dies, quãdo perfecte pertinet, ut quia & obligatio & actio efficaciter & uere orta est. Referuntur autem hic exempla stipulationis puræ & quæ in diem, itẽq; eius quam sub conditione concipimus. †

3 Videndum igitur est specialiter de singulis. In prima specie quãdo debetur pure & cessit et uenit dies, quia obligatio & actio efficaciter est orta, 2 suspenditur tamen actionis exercitiũ [a] ἐξ πλάτει & modico tempore, arbitratu iudicis [b]: non enim creditor stat 4 tim cũ facco uenire debet [c]. † Aliquibus tñ casibus id tẽpus quale sit expressum est, in cõstituto, ut ante decimũ 5 diẽ nõ cõueniatur [d]: † in dote, quæ cùm olim annua, bima, trima die deberetur, hodie post annũ soluenda est [e]: in re iudicata, cuius olim XXX. dies iusti ex lege XII. tabula.

2 §. fi. inst. de inuti. stip.
b l. j. de iure delib.
c l. quod dicimus. de sol.
d l. ꝓmissor. §. j. de cõst.
e l. j. §. exactio. C. de rei vxo. actõe

bula, erāt, ut A. Gellius scribit, † hodie uerò ei executio
f l. fin. C. de vsur. rei iu. g l. ij. de re iu. ni quadrimestris dilatio indulta est[f], posséq; qui p̄ tribunali sedet, huiusmodi terminos ex causa mutare[g].
† Si quis tamen hmōi tempus humanitatis causa indultū nō obseruaret, sed statim peteret, nō ideo ante diem dis-
ceretur agere: † nec illi in nimiæ celeritatis pœnā dupli
h §. hodie. in fi. de act. carentur inducię[h]. † Hincq; est quòd in præscriptione
i l. in rebus. C. de iu. do. in fin. eius dilationis rationē nō habemus[i]: unde nec cōpensationi impedimēto est[k]. neq; exceptioni, cū uideatur dolo
k l. si cū mi'ti. ī. fi. decō. pens. facere actor qui id petit quod post eum terminū resti-
tuere cōpellitur[l], & hæc cōmuniter approbata sunt[m].
l l. si socer. §. Lucius. ff. solu. matr. † In secunda specie, cum de obligatione in diem agitur,
m Bar. ī l. ita stip. in. fi. q. receptior est opinio, ante diem & obligationem & actionem esse ortam, sed obstare exceptionem: cuius sententiæ illa est ratio, quia cum dies addita obligationis
n l. ex his. C. qñ di. leg. executionem respiciat, nō debet interim eius substantia impediri[n], unde obligatio actioq; formantur, † cùm nō
o l. obig. fere. §. placet. de act. & obli. soleat tempus adiectum ipso iure, effectum obligationis auferre[o]. † Non procedit tamē hæc cōclusio in p̄missa
p l. j. in fi. quā do dies leg. vs. ced. ne ususfructus, in ea enim ante diē nec obligatio neq; actio nascitur[p], siue quia cum ad hæredes ususfructus
non transeat, si antequàm dies ueniret moreretur creditor, frustra obligatio esset orta: † lex autem plurimū
cauet, ne quicquā frustra inducatur, siue quia ususfructus antequā dies ueniat in rerum natura nō est, sed in
ipsa proprietate permanet, nec operæpretiū fuit separatam à proprietate rationē eius haberi priusquā constaret omnino esse re ipsa præstandū, ut quia & cessisset & uenisset dies. † Nō procedit rursus in actione in

rem

rem[q], nam in ea ante diem actio nulla oritur: trãslatio enim dominij uel iuris in re per executionem legis fit, quam lex ante diem non facit, unde huiusmodi actio cõ petere non potest: uendicatio enim propter dominiũ in re detur. † Quapropter cùm repudiatio ad dominũ referatur, qui legatum in diem ante eam diem repudiat, nihil agit[r], adhuc eum non pertinet. † Et hinc etiã consequens est, ut quoties ex dispositione legis tacita dies subauditur, ante eius aduentum actio non oriatur[s]. † Lex enim quandoque peremptam agi dicit[t], quandoq; peti noc posse: quæ uerba ad actionem solum referuntur, licet hoc casu aliqui etiam obligationem non nasci crediderint[u], quæ sententia recepta non est. † Nam & in die incerta ueluti cùm moriar, crebrior est eorũ opinio, qui idem iuris esse opinãtur, ut ante diem solũ oriatur obligatio, post diem actio: unde qui ante diem soluit non repetit[x], cum uere interim deberet, licet agi nõ posset. Nec nos mouet, quòd medij tẽporis utilitas incerta est, non enim hoc obesse potest quo minus in id quod principaliter deductũ est, obligatio proueniat. † Quapropter si ultra diei incertitudinem alia quoq; quæ in promissionem deducuntur incerta sint: ut cum quis fructus qui ex fundo percepti fuerint promittit, neq; obligatio, neq; actio interim oritur[y]: hæc enim maxima in certitudo cõditionẽ sapit. † Idem cũ nõ solùm dies, sed obligationis quoq; substãtia post mortem cõfertur, tunc enim obligatio ab hærede incipit[z]. † Sanè & in diem, quæ multiplicandæ obligationis causa additur solet distingui, ut in legatis annuis ante diem nec obligatio, nec

q l. Semper Attalꝰ. de vsu. leg.

r l. si ita scriptum. §. i. de leg. ij.

s l. interdũ. de verb. obl.

t l. iij. §. si qs. ij. de eo qđ cer.

u l. continuus. §. ij. de ver. ob. vbi Are.

x l. sub condtiõe. de cõ. indeb.

y l. j. de condc & dem.

z l. j. C. vt act. ab hære.

actio competant, quoniam tacitam in se, sequentium
a l.si in singulos. de ann. leg. annorum respectu, conditionem habeant[a], † in contractibus uerò competat[b]: cuius rei ratio à nobis li-
b l. si Stichū. §.j. de verb. oblig. bro Paradoxorum primo. cap. XVI. disputata est. In tertia specie, quando sub conditione aliquid debetur certissimum est neq; obligationem, neque actionem ullam esse, antequam conditio euenerit: † idēq; est siue expressa sit conditio, siue tacita, ut quæ à lege subinducatur[c], † dum tamen propriam conditionis naturam habeat, substantiamq; rei, non autem solam executionem respiciat[d]: conditio enim quam certum est extituram, uel quæ tempus præsens respicit, proprie conditio non est, sed pro pura habetur[e].

¶ Aes alienum est, quod nos alijs debemus: æs suū est quod alij nobis debent.

c l. item quia. §.j. de pac.

d l. ita demū. in fi. de arb.

e l. si pupillus. §.j. de nouat.

¶ §. AES ALIENVM. † Vetustissimorum Romanorum pecunia in ære cōsistebat: quoniam propter eorum paupertatem, rarus illis argenti, rarior auri usus fuit: indeq; æris appellatio pro pecunia accipi consueuit: & quanuis domitis nationibus in maximas diuitias excreuissent, seruauerūt tamen antiquum nomen, & siue pecunia aurea, siue argentea esset, æs appellabatur: quapropter æs alienum dicitur, omnis pecunia aliena, id est, quæ nostra nō est, sed alijs debetur: sicut æs nostrū est quod nobis alij debent: † μεταφορικῶς uerò latius quoq; accipitur, ut cū dicimus, quicquid in ære nostro est, id in tua manu esse scito †. Intelligitur enim, nō

solum

solũ in nostris nũmis, sed etiã in omni facultate & pote state, Trahitur etiã quãdoq; latißimè ad profeßionem. ut cũ Iurisc̃ōsultus de sophißmate dialectico interroga tus, resp̃ōdet, id in ære suo nō esse, id est ad profeßionẽ suã nihil attinere. Sanè notãdus est hic loquẽdi modus,

¶ Lata culpa, est nimia negligentia, id est non intelligere, quod omnes intelligunt.

æs suũ est, qd' alij nobis debent: rectius enim scriptũ fuisset æs nostrum, nisi ea uerba ex aliqua lege desumpta credamus, quã hic Iurisconsultus interpretetur, ut ἀποφαντικῶς apposita sint, uel (ut Accursius solet loqui) materialiter.

28 ¶ §. LATA CVLPA. † Explicat Iurisconsultus quid sit lata culpa, & eã ita diffinit, ut sit nimia negligentia, per quam non intelligimus quod omnes intelligunt, ad uersus quam doctores nostri nouas argutias confinxerunt[a], ut & aliquid ipsi scire uiderentur, quod Iurisc̃ō sultum latuisset, fiuntq; hac ratione ex interpretibus ac

a in.l.qd' nerna.dep.

29 cusatores, uel potius calumniatores. † Aiunt primò, nō in negligendo solùm esse culpam, sed etiam in faciẽdo, cùm id fit, quod fieri non debet[b], quasi negligere etiam ad factum non referatur, cùm aliquam rem non adhibita cura, sed cum neglectu pertractamus. Aiunt iterum dementem uel pupillũ nō intelligere quod omnes intel-

b l.si seruum. §.j.de ver oblig.

30 ligũt, & tamẽ in culpa ideo non esse. † Sed hi nō idcirco non intelligunt, quia negligentiæ eorum aliquid imputetur, sed quia in altero naturæ uitiũ, in altero ætatis defectus est: nam & cũ lex aliquid nō intelligenti imputat,

de eo accipiendū uidetur, qui si uoluisset intelligere, po-
31 tuisset. † Sicut cum neganti aliquid damni irrogat, de
l. ab admini stratiõe. C. de leg. eo accipitur qui cõsentire potuit[c]. Sicut & proprie si-
lere solum dicitur, qui potest loqui. Et propriè excusa-
d Abb. consi. 22. in. ij. tur qui potest acceptare[d], unde & generalis est regula:
e l. iiij. infra ti tul. j. Eius est nolle, qui potest & uelle[e]. Argumentãtur rur-
sus, Medicus propter imperitiã & latam culpam tene-
f l. illicitas. §. fin. de offic. præs. 32 tur[f], & tamen non omnes medicinam intelligunt. † Sed
& hoc eadem ratione tollitur, non enim in alijs quam
medicis ignorantia medicinæ negligentiæ imputatur.
33 † Negligẽs enim dicitur in sua quisq; cõditione & pro-
34 fessione, nõ in aliena. † Subdunt etiam errorem iuris la-
g l. reg. §. pe. de iur. igno. tæ culpæ assignari[g], & tamen pauci iurisperiti sunt.
35 Sed hoc in pœnam ignorantium constitutum est, cum
omnes prudentes uiri quæ ipsi ignorant, ab alijs peritio-
ribus scrutentur: qui igitur ipse nec scit, nec peritiores
consulit, in lata est culpa, nam & idem hominum ge-
nus Hesiodi carmine improbatum est, quãuis & gene-
ralis hæc dictio secũdum subiectam materiã restringa-
tur, ut de eis solũ intelligatur, qui eiusdẽ conditionis uel
h l. j. §. ij. de ope. no. nũ. 36 professionis sunt[h]. † Et ex hac diffinitione infertur, qd'
non omnis imperitia latæ culpæ assignatur, sed si in eo
quis errat, quod cõmuniter omnes eius artis intelligũt,
est lata culpa: si in eo, quod soli excellentes, est solum
leuis: si in eo quod non nisi rarissimus quisq; sciebat, ut
quia excellentissimis solum erat cognitum, leuissima ui-
detur culpa, ut pleriq; senserunt. Sed quia hic tractatur
iterum & iterum in cognitionem reuocabitur, infrà
i l. latæ. l. ma-gna. quid sententiæ nobis sit disseremus[i].

Munus

1 ☞ Munus pro onere capitur.
2 Munus pro largitione vsurpatur, ex causa tamen non necessaria.
3 Consuetudo longa sufficit ad impositionem muneris, quod vectigal concernit.
4 Præsumptio firmissima est pro longa consuetudine pariformi.
5 Consuetudo longa omnium iuri officit.
6 Vsucapio aduersus vectigal non principis, procedit in bonæfidei possessore.
7 Qualiscunque largitio vel donum, munus vocatur ex vsu communi loquendi.

MARC. LIBRO I.
PVB. IVDIC.
LEX CCXIIII

Munus proprie est, quod necessario subimus, lege, more, imperioue eius, qui iubēdi habet potestatem. Dona autem proprie sunt quæ nulla necessitate iuris, officioue, sed sponte præstantur: quę si non præstentur, nulla reprensio est, & si præstētur, plerūq; laus ineſt. Sed in hoc ventū est

1 MVNVS. † Duplex est muneris significatio de qua hic agitur: altera onus officiumue quodcūq; intelligitur, quod necessario subimus, 2 †altera largitiones accipiuntur, quæ ex causa aliqua, non tamen necessaria fiūt. In prior re significatione quē admodum soleat distingui superius [a], à no 3 bis tractatū est. † Illud supereſt addendū existimasse Accursium, non licere munera, quæ ad uectigalia pertinent, ex sola cōsuetudine imponi, nisi etiam lex acceſſerit [b]: & ideo dum hic dicitur, munus lege more

a l. munus supra eod.

b l. si publi. §. fi. de publ.

subiri, coniunctim accipit: sed crebrius receptum est ut disiunctiue hæc soluta oratio accipiatur, sufficiatq; alterum, siue lex iubeat siue consuetudo, dum uetustissima, & post hominum memoriam sit, ea enim priuilegij ius habet, & qualis nunc est, præsumitur semper re

e c. super. §. j. extra eo.

4 tro fuisse[c]: † estq; illa firmissima præsumptio, quam uulgò iuris 5 & de iure uocāt: † nec in ea consuetudine introducenda uidetur, vt non quodcūq; munus, idem donum accipiatur: at quod donum fuerit, id munus recte dicatur.

d Imol. d. §. fi. Alex. cōs. 6.

principis scientiam necessariò requiri cum non simpliciter, sed in uniuersum iuri omnium officiat[d]. Qua ratione & aduersus Imperatorem, ex tali iure, poterunt pleræq; Italiæ urbes præscriptione se tueri, tametsi Imperator ignorasse se alleget, idq; uerius uidetur, præsertim cum ex fama satis potuerit hoc Cæsar scire, si modo res Italas curasset. Curat autem minimum, ut qui tot egregias urbes, eius fidem implorantes, in summas calamitates incidere permittat, cum ipse interim, uel sacrificulorum preculis, uel alijs non æque necessarijs rebus 6 operam insumat. † Sanè aduersus uectigal quod ad aliū quam ad principem pertineat, non est dubium usucapionem procedere, etiam breuioris temporis, dum titulus & bona fides possessioni præscribentis accesserint[e]. Quod ad alteram muneris significationem attinet, 7 à nobis latius supra disputatum fuit. † Illud in præsentia omittendum non est, existimasse Vallam, Martianum hic Vlpiano aduersari[f], quòd ille tradit,

e Bar. d. §. fin Barbat. cōsil. 8. j.

f l. inter donū supra eo.

doni

doni significationem latius quam muneris patere: at hic aliter distinguatur, nimirum munus ad necessitatem pertinere, donum sponte dari, rursus in hoc uentum esse, ut omne donum munus dici possit. Sed has obiectiones ipse sic extrico, ut munus, si generaliter accipiatur, cum ad onera officia ue etiam pertinet, uerum sit non quodcunque munus donum esse: sed si pro largitione accipiatur, tunc id significare, qd' ex necessitate alicuius officij, uel ex causa datur, nisi quòd in hoc ex communi loquendi usu uentum est, ut qualiscunq; largitio uel donum, munus dici possit. Vlpianus igitur rationem sermonis, Martianus usum considerat.

SVMMARIVM.

1 Potestas pro mero imperio accipitur.
2.4 Merum imperium quid, & vnde dictum.
3 In quibus mixtum imperium exerceatur.
5 Potestatis significatio in persona liberorum.
6 Patria potestas hodie ad omnes Christianos pertinet.
7 Potestatis significatio in persona serui.
8 Potestas pro facultate.
9 In lege Attinia quando in potestatem domini res venisse dicatur.
10 Ninnia Accursij restrictio ad hoc responsum.
11 Potestatis plures esse significationes, quàm hic Paulus recenseat.
12 Potestates pro magistratibus accipi.
13 Potestas pro cura & administratione, item pro autoritate sumitur.
14 Potestas pro copia.
15 In potestate consistere dicitur, quod in actu non est. sed esse potest.

1 POTESTVTIS. Potestatis uariæ sunt significatiõnes, ex quibus quinq; hic connumerantur. † Prima
2 est, cũ de magistratu dicimus eum, habere potestatem: intelligimus enim merum imperium, † quod nil aliud est, quam potestas animaduertendi in facinorosos homines[a]: dicunt autem merum, quasi liberum: quoniam cum delicta ex uarijs causis uel aggrauentur[b], uel eleuentur, in arbitrio iudicentis residet, quam potißimum pœnam irroget: quod non est in causis pecuniarijs, in quibus certam proferre sententiam, secundum ea quæ probata
3 sunt, debet. † Vnde in his quæ officio iudicis expediuntur, quoniam summo iure non debentur, plurimumq; in arbitrio eius consistunt, et tamen priuatam utilitatem respiciunt, imperium mixtum exercetur. † Merum igitur
4 imperiũ in inquisitionibus, accusationibus ue cõsistit,

a L. imperiũ. de iur. om. iud.

b l. aut facta. de pœ.

PAVL. LIB. SINGVL. AD. L. FVSIAM CANINIAM.

LEX CCXV.

POtestatis verbo plura significantur: in persona magistratũ, imperium: in persona liberorum, patria potestas, in persona serui, dominium. At cum agimus de noxæ deditione, cum eo qui seruũ non defendit, præsentis corporis copiam facultatem que significam[2], In lege Attinia in potestatem domini rem furtiuam uenisse uideri, si eius uendicandæ potestatem habuerit, Sab. & Cassius aiunt.

Mixtum

Mixtũ persequutiõibus, Simplex iurisdictioactionibus.

5 †Secunda significatio est in persona liberorũ, ut patriã potestatẽ intelligimus: hoc ius propriũ ciuiũ Romano-

6 rũ est quoniã à lege xii. tabul. introductũ est: †sed cùm constitutiõe Antonini[c], qui in orbe Romano sunt, ciues Ro. effecti sint, sequitur ad omnes Christianos hodie illud pertinere. Quapropter & Francis cõmunicatũ est, qui licet Regibus Germanorũ, quos Imperatoris titulo Romani Pontifices insigniuerunt, non subsint: Romani

7 tamen imperij et ipsi pars sunt, eoq; iure uiuũt. †Tertia significatio est, in persona serui, & ad dominium refertur: ut cum dominus se suos seruos in potestate habere dicit, uel de potestate dimittere: id autem ex iure gẽtium descendit, quo iure capti in bello, capientium fiebant, unde & mancipia dicuntur. Sic Ausonius:

Capta manu, sed missa manu nescivit herile
Imperium, dominæ vult domina esse manus.

8 †Quarta accipitur pro facultate, quæ in præsẽtia & ad manum sit: unde cum lex[d] nisi dominus seruum pro noxa det, cogat eum ad suscipiendum iudicium, si modo in potestate sua sit, intelligemus potestatem, id est facultatem exhibendi: quid enim si ad aram confugerit? †Quam

9 to in lege Attinia in potestatem domini res uenisse uidetur, si eius uendicandæ sibi facultas data sit, & ipse neglexerit, nõ enim amplius cẽsetur inuito domino ablata,

10 unde tanquã furtiua nõ sit, poterit, usucapi. †Accursius nõ sufficere existimauit, quod dominus rei uendicãdæ facultatẽ habuerit, nisi etiam apprenderit, uel litis æstimationem sit cõsequutus: quæ interpretatio respõsi huius

uerba

c l. qui in orbe. de statu ho.

d l. quoties. de noxa.

uerba nimis coarctat. Et hæ sũt, quas huic uerbo significationes Paulus refert: † ueriſimile autem eſt, noluiſſe eum plures recenſere, ſunt enim & aliæ: ueluti cùm ipſos magiſtratus ſimpliciter Poteſtates appellamus[e], ut eſt apud Plm. & Apul. ſic & Iuuenalis: An Fidenarum Gabiorumq; ecce poteſtas? Quod μετωνυμικῶς dictum uideri poteſt, cùm generaliter poteſtas[f], proqualibet iuriſdictione quandoq; accipiatur: nam et quod Paulus ad Ro. dixerat, ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις. Latini poteſtatibus ſublimioribus habent[g], quibus omnis anima ſubdita eſſe præcipitur. Antiquiores tamen, cùm poteſtatem dicebant de maioribus magiſtratibus intelligebant, qui meorum imperium haberent[h]: quod & Paulus Caſtrenſis annotauit. † Dicitur etiam Epiſcopus eccleſiæ ſundos in poteſtate habere[i], id eſt in cura & adminiſtratione, tutor quoq; in pupilli caput poteſtatem habet[k], id eſt autoritatem. Vnde & alibi ſua poteſtate quis feciſſe dicitur, quod propria autoritate fecit[l]. † Sed & in edicto prætoris poteſtatem ſui non facere intelligitur[m], qui ſui copiam, ut conueniatur, non facit: quales ſunt abſentes, uel qui latitant. † Illud quoq; in poteſtate conſiſtere exiſtimatur, quod in actu non eſt, ſed eſſe poteſt, quod Graeci δυνάμει dicunt, quo ſenſu & Iulianus[n] nam δυνάμει, inquit, qui à fideiuſſore petit, à reo petit.

e l. fid eiuſſ. de pig.

f l. iij. de reb. eo. c. fi. de iudi.

g xj. qõ. magnum.

d l. eũ qui. de iur. om. iud.

i c. j. de reb. eccle.

k Inſti. de tut. in prin.

l Auth. ne def. in prin.

m l. iij. ex qb. cau. in poſſ.

n l. aduerſus. de arbi.

1 ☞ Corporali pœna afficiẽd⁹, í viculis teneri debet.
2 Reus in graui delicto in vinculis cauſam dicat.
3 Qui in carcere eſt, non cenſetur vinctus.
4 Quomodo incluſus tãtùm, vinctus dicatur impropriè.
5 Vincula multiplicia ſunt.
6 Boiæ torques damnatorum eſt.

collaria

7 Collaria infamiam irrogant.
8 Numellæ incuruus quis includitur, tantùm pedes & caput exercens.
9 Mulieres caudici alligatæ opus faciebant.

1 VERVM.† *Quoties reus in carcerem conijcitur, et corporali aliqua pœna afficiendus est in uinculis teneri debet, si de crimine conuictus est*[a] *: sed* 2 *& si conuictus non fuerit,* †*uerùm grauissimum delictum commisisse arguatur, ueri similiaq; extent indicia, in uinculis quoq; causam dicere debet*[b]*. Meritò igitur hic dubitatum fuit, quemadmo* 3 *dum in uinculis quis esse intelligitur.* † *Et quanuis in carcere sit, non tamen idcirco uinctus censetur. In edicto tamen prætoris, quo his qui in uinculis essent, per integrum restitutionem succurritur*[c]*, etiam qui simpliciter* 4 *inclusi sunt, continentur.* † *Sed id ex æquitate per interpretationem extensum est, non ex uerborum pro-* 5 *prietate de qua hic agitur.* † *Sanè uaria sunt uinculorũ genera, nam & Compedes, & Pedicæ, & Manicæ le-* 6 *guntur: tum Catenæ, Nerui, Boiæ.* † *Sunt autem Boiæ damnatorum torques, quasi iugum boum: unde locus* 7 *Plautinus in seruum uinctum, Boius boiam terit.* † *Ad hæc sunt et uincula ad infamiam magis & pœnã, quàm custo*

a 1. si cõfessus. de cust. reo.
b 1. diuus. eo tit.
c 1. succurrit ex quibus can. ma.

VLP. LIB. I. AD L. AELIAM. SENTIAM.

LEX CCXVI.

VErũ est eũ qui carcere clauditur, nõ videri neq; vinctũ, neq; in vinculis esse, nisi corpori eius vincula sint adhibita.

custodiam pertinentia, ut Collaria quibus in publico blaphemi et lenæ etiamnum alligantur, ut derisui uiato
Bribus sint.† Est et Numella ligneum instrumentum, quo quis incuruus & quadrupes caput & pedes exerit, hocq; modo impetitur uulgò Berlinam dicũt, at Græci ΠΥΦΩΝΑΣ *cuius meno-*
tio Aristophani quo-
9 q; in Nubibus est.† So-
lebant & mulierculæ
sic notari, ut caudici
siue stipiti alicui alli-
gatæ opus facere coge-
rentur. Propertius:

Codicis immundi uincula sentit anus.

Iuuenalis: Horrida quale facit residens in codice pellex.

Serui quoq; in compedibus opus faciebant, ne facile fu-
gam possent capessere. Idem.

Squalidus in magna fastidit compede fossor.

Inde etiam in latomijs, hoc est lapidicinis custodiebantur, idem & in ergastulis.

IAB. LIB. I. EX. POSTERIORIB. LABEONIS.

LEX CCXVII.

INter illam cõditionem, cũ fari potuerit, & post-

1 ☞ Cùm fari potuerit, naturalẽ potentiam significat.
2 Postquàm fari potuerit, ad actum refertur.
3 Legatum sub cõditione postquàm, sine actu nõ cedit.
4 Nemo potest quod non reducit in actum.
5 Discrimen inter Cùm, & Postquã, nõ tenet cõtra Bart.
6 Et, Cùm & Postquàm, conditionem important.
7 Pluralis locutio duobus contenta est.
8 Incertitudo numeri per errorẽ omissi vitiat cõditionẽ.
9 Promissio, In illis diebus, nihil operatur.
10 Iudex de promissione ex cõiecturis cognoscit incerta.

INTER

1 INTER illam. †Illa conditio, Cùm fari poterit citius uenit, quàm illa, postquàm fari poterit: quoniam prima statim cùm primum quis potest proloqui adimple-
2 tur, at alia successiuum aliquod tempus designat.† Oldradus primam referri ad potentiam naturalem existimauit, unde cum septimo anno infantiam pueri exeant, sequitur ut eo tempore dies ueniat, at sequens ad actum ipsum refertur. †Quapropter cui legatum est, postquam fari poteri, si mutus ꝯ se perseueret, legatum

quã fari potuerit, multum interest: nã posteriorẽ scripturam uberiorem esse cõstat: cum fari potuerit, arctiorem: & id tantũmodo significari tempus, quo primum fari possit.

¶ Ita data conditione: illud non consequetur: & hanc interpretationem licet hic uacillet, tamen alibi Barto. approbauit[a]. Mihi non placet, quia non uideo cur & in priore casu nõ debeat expectare, donec actu fari quis possit: † nõ enim posse propriè
4 5 dicimus, quod actu facere nõ possumus: †nec ulla est ratio cur hæc coniunctiua cum, ad potentiã solam referatur, & postquam, etiam actum respiciat. Alibi Bart.[b] cũ, non ita expressam conditionem facere attestatus est, sicut postquam: & ideo legatum Titio, cũ hæres certæ ætatis esset, non uideri conditionale, cum tamen legatũ,
6 postquam certæ ætatis erit, conditionale sit[c]. †Sed hæc sententia recepta non est, utranq; enim esse conditionẽ hic dicitur, nisi quòd hæc posterior aliquãto uberior est.

7 ¶ §. ITA DATA.† Quoniam pluralis eloquutio duorum

2 l.ij. de iniu. tup.

b l. si cui legetur. §. j. de verb. obl.

c l. libertis. quos. §. ad hæredibus. de alim. leg.

duorum numero cõtenta est[d], si quis conditionem hanc
d l.libertas.§. fi.de manu. test. apponat, illud facito in diebus, & ulterius aliud non ex
8 primat, in duobus diebus, faciendum erit: † quod tamen
non procedit, quando per errorem omissus est nume-
e l.ita stipu.de verb. obli. rus: tunc enim ob increti tudinem uitiatur[e]. In odiosis
quoq; proprius est, ut
imperfectam sententiam existimemus[f], & huiusmodi oratio nul-
f arg.d.§. fin. 9 lius sit effectus. † Sed si quis promiserit alio facito in dieb⁹, si nihil præterea fuisset adiectum, in biduo cõditionem implere oportet.
quid dare in diebus illis, nihil agit. Videtur enim sermo tulisse ad communem usum loquendi, quo ita solemus tempus infinitum significare: translatione à mysticis fidei Christianæ libris accepta, in quibus quæ uel olim fuerunt, uel post innumera annorum curricula erunt, additur, in diebus illis esse facta, uel futura. Et ita aliqui[g] exi-
g in.l.eum qui calde. verb. oblig. 10 stimauerunt, licet articulus controuersus sit. † Ego in arbitrio iudicis consistere opinor, qui ex coniecturis colligat, qua mente promissio huiusmodi facta sit.

1 ☞ Facere ad omnia facta refertur.
2 Facere pro darè accipitur.
3 Facere pro soluere.
4 Facere pro muneraræ.
5 Facere interdum iudicare significat.
6 Facit furem qui eum solicitat,
7 Facere pro procurare.
8 Facit damnum sæpe qui patitur.
9 Facit reum qui accusat.
10 Scripta, dicta, cõsulta criminosè, pœnali lege cõtinẽt.
11 Conuicia in maleficijs non sunt,

Maleficos,

12 Maleficos, nocturnos incantatores lex intelligit.

1 VERBVM facere.† Verbũ facere perquã generale
2 est, & ad quecunq; facta refertur:† & quandoq;
facere interpretamur, id est dare, unde qui facere iussus
3 est ut centũ habeã[a], eam summã dare cogi potest:† quã-
doq; significat soluere
ut cũ dicimus quasdam
esse personas, à quibus
exigi plus non potest,
quã facere possint[b]: in-
telligitur enim, quã cõ-
mode soluere possint.
4 †Interdũ idem est face-
re quòd numerare,
unde paria feciſſe dici-
tur, qui pecuniã quã acceperat, numerauit, & id quod
5 debet reddidit.†Sic & iudicare hoc uerbo cõtinetur, ut
cũ dicimus, factum eius rei esse iudicium. Sed & iter fa-
cere dicitur, qui ãbulat[c]: unde & stipulatio, iter fieri[d].
6 Et hæc quidem hic iuriſcõſultus.† Cæterum alijs quoq;
modis accipitur, ut cùm paciſcimur, ne seruum facias fu-
rem, aut fugitiuum, id est ne ad furtum fugam ue solici-
7 tes:†uel cũ mandat lex, ut soboles quàm cenſiti fecerint
non alienetur[e], declaramus fecerint, id est, procreaue-
8 rint:†uel cùm quis promiſit damni infecti uicino, in ea
enim stipulatione damnum facere intelligitur[f], id est pa-
9 ti:†uel cùm aliquẽ reũ facturos nos pollicemur, id enim
est reum facere, quod accuſare[g], & indicare: ſicut fa-
cere ſuſpectum tutorem, est detegere, & iudici appro-

a l.ſi hæres de leg.j.

b l. ſunt quſ. de re iud.

c §.Cato. d l.j. de his qui. dele.

e l.cũ ſatis. de agr.lib.xj.

f l. Proculus. de dã.infec.

g l.ſi veris.C. de fi.inſt.

bare suspicionis causas [h]: Sed finge constitutũ, pœnas
h 1.ũ.C. de v-su.pub. maleficiorũ quæ noctu cõmittantur duplicari quomodo intelligentur maleficia? Et cùm dicantur quasi male-facta, uidetur non contineri, quæ dicta, scripta, consulta
i Bar.l. aut fa-cta.de pœn. male. Qui igitur noctu conuitiatus fuerit, [i] in eam pœ-10 nam non incidet[1], & id frequẽtius probatur.† Ego nõ dubito, etiam in lege pœnali malefacta dici, quæ scripta dicta, consulta, criminose sint: cum uerba generaliter,
k l.cũ lege.de testa. & quatenus sermonis proprietas fert[k], tum quoq; acci-12 pi debeant.† Sed ne conuitia hoc casu comprehendantur, ratio legis suadet, ex qua de his delictis significari ostẽditur, quæ ex tenebris nocturnis uel facilius, uel gra-uiore cum noxa fierent: quod in iniuriarũ crimine non
l rubri. C. de ma-lef. est.† Sanè cùm antiqui Maleficos speciali nomine In-14 catatores intellexerint[1], huiusmodiq; Diuinatores, de eis potius est, ut legis uerba accipiãtur, cum noctu præ-sertim soleant umbras euocare, & animas responsa da-turas, ut Canidia apud Horatium. Quo sensu & Exodi XXII. scriptũ est: Maleficum ne patiaris uiuere, id est, Sortilegum & carminibus ueneficia facientem.

1 ☞ In contractibus, quod actum est, obseruatur.
2 Cùm de uoluntate ambigitur, verbis standum est
3 Voluntas colligitur ex precedentibus, aut contractus naturæ.
4 Actiones in personam, neque rem neque singularem successorem sequuntur.
5 Hæres in personam conueniri potest.
6 Voluntas contrahentium in primis spectatur.
7 Verba operantur secundum naturam actus.
8 Legatarius á locatore in possessionem interdicitur cũ obligatione quinquagesimæ.

In do

9 In donatione petitio introductionis, & solutio quinquagesimæ sufficiunt.

10 Conductor ius suum alienat non requisito locatore, saluo eius iure.

1 IN CONVENTIONIBVS. † Certißimi iuris est, in contractibus, siue bone fidei, siue stricti iuris sint, id in primis obseruandum quod actum est, etiam si uerba impropriè accipiãtur. † alioquin nisi de uoluntate constet à uerbis non recedimus. † Constat autem quandoque expresse[a], puta ex præfationibus, uel præcedenti tractatu: quandoque tacite[b], ut quia natura contractus, qualitas rei, personæ, contrahentium consuetudo, eius quod actum est, coniecturam inducant: potestq; hoc in responso exemplum accipi: fundus enim emphyteuticarius, uel uectigalis, & ad hæredem conductoris, & ad successorem particularem, nisi aliud actum sit, transferri potest.

a l. Titia. l. ita stip. de ver. oblig.

b l. semper in stip. infra ti. j.

IDEM LIBRO. II. RESPONSO.

LEX CCXIX.

2 priè accipiãtur. † alioquin nisi de uoluntate constet à uerbis non recedimus. † Constat autem quandoque expresse[a], puta ex præ-

3 IN cõuẽtionibus cõtrahẽtiũ volũtatẽ, potius quã verba spectari placuit: cum

Quid ergo si contrahentes pacti sint, ut ad hæredes transeat? Et uidebatur eam pactionem proprie intelligi debere: tum ex communi regula, qua cauetur. In casibus dubijs, à proprietate sermonis non esse recedendum[c]: tum quia aliàs, pactio esset superflua: cum enim ex tali contractu & hæredes & legatarij admitterentur, nisi per huiusmodi pactionem dicerc l. non aliter. de leg. j.

remus censeri legatarios exclusos[d], non ne nullius esset
4 momenti? Quæ interpretatio fugienda est. † Accedit his
quòd magna subest ratio, cur hæres solum admittendus
sit, non autem legatarius: esset enim non modicum detri
mentum domino, qui aduersus legatarium nullam actio
nem personalem habe
ret, cũ actiones in per
sonam, neq; rem ipsam
neq; singulariter succes=
5 sorem sequãtur[e]: † de
hæredæ ergo solum de
buisset intelligi, qui
ipse in personam con=
6 ueniri potest. † Sed tamen Papiniano aliter uisum est,
quoniam uoluntas contrahentiũ ante omnia spectanda
7 est, etiam quòd aliud dictum sit, † Voluntatis autẽ con
iectura ex natura contractus colligitur, & licet debeãt
uerba intelligi ut effectus alicuius sint, non tamen ope=
rantur nisi secundum naturam actus: idq; & Bal.[f] &
8 Alex. [g] respondẽrũt: † nec probabile aliquod damnũ lo=
catori infertur, cùm non possit legatarius propria au=
toritate possessionem ingredi, sed ab ipso introducen=
dus sit, quo tempore eum in dominum agnoscet[h], seq;
obligabit, quinquagesimamq; illi, quod præmium uul=
9 gò Laudatorium uocant, præstabit. † Et quod in le=
gato dicitur, in donatione quoque locum habere rece
ptum est: nec enim tunc aliqua denuntiatione opus est,
sed satis est, petitio introductionis, & solutio quinqua=
gesimæ. Nec distinguitur, locator emphyteutici fundi
sit pri

igitur ea lege fundũ vecti=
galem municipes locaue=
rint, vt ad hęredẽ eius q̃ su
sceperit pertineret, ius hære
dum ad legatarium quoq;
transferri potuit.

d l. si quando. de leg. j.

e l. fi. de con=trouer. emp.

f Bal. rub. C. de cõtrahẽ. emp.

g Alex. cnſi. xxj. colũ. ij. in. ſ.

h l. iij. C. de iu re emph.

sit priuatus aliquis ciuis[i], *uel respublica, uel ecclesia:*
poterit enim conductor ius suum per legatum uel do-
nationem transferre, etiã eis inrequisitis, dum saluo eo-
rum iure & citra fraudem alienet[k]*: & ita crebrius ap-*
probatũ est. Qua autem ratione uectigales agri ciui-
tatum locari solerent, ex Iul. Hygino à nobis traditum
est dispunctionum libro tertio, cap. x. Sed & quibus ca-
sibus appellatio hæredis ad singulares successores perti-
neat, suprà attigimus[l].

i l.j.C. de fũ. patr. lib. xj.

k l. ũj.C. ne rei dom.

l l. hæredis. supra eod.

1 ☞ Liberorum nomine omnes descendentes continentur.
2 Liberorum nomen strictè ad trinepotes porrigitur.
3 Filiorum apellatione, propriè descendentes non comprehenduntur.
4 In fauore, filij nomen, etiam nepotes continet.
5 Vbicũque versatur fauor, largè verba accipiẽda sunt.
6 Beneficia principum largam interpretationem recipiunt, priuilegia strictam.
7 Semper actus interpretari debet, vt valeat.
8 In vltima voluntate, filij nomine & nepos continẽtur.
9 In statutis filius nepotem continet.
10 Nepotes filiabus præferuntur, quia & filij.
11 Sicut filia non succedit, ita nec ex ea nepos.
12 In dando tutore, filiorum appellatione nepotes minimè veniunt.
13 Vbi versatur odium, ibi filiorum nomine nepotes nõ continentur.
14 Odium non directum nepotes non excludit.
15 Cùm filij interdicta alienatione grauentur, etiam nepotes intelliguntur, si & institutione non continentur.
16 Verba eandẽ, eandẽ quoque recipiũt interptationem.
17 Vbicunque ijsdem verbis institutio & substitutio cõcepta est, filij & nepotes continentur, contra Decium.

18 Prohibitio ĩ rẽ cõcepta, per filios & nepotes cõplectit.
19 Quoties rario dipositione generalior est, filiorum nomen & reliquos descendentes continet.
20 Dispositio de filijs, alterius respectu, non comprehendit nepotes.
21 Coniectura nepotes à filio excludit.
22 Quoties cõditio vel cã fauorẽ respicit filiorũ & nepotes cõtinẽtur.
23 Cùm principaliter fauor filiorum spectatur, non veniunt nepotes.
24 Verborũ proprietas in cõditionib⁹ maximè attẽditur.
25 Vsus loquendi napotes à filijs separat
26 Filius nepotes excludit, dum eius significatio restringitur.
27 Vbi qualitas inhærens, dispositioni causam præbet, filium non egreditur.
28 Cùm nepotes aliquàm filiorũ nomine magis propriè dici poterat, non procedit extensio.
29 In contractibus aduersus eũ interpretamur, pro quo pactio cencepta est.
30 Conductus fundus pre se & hæredibus, legari potest.
31 Hæres legatarium improprie continet.
32 Beneficiarius fundus dicitur feudum.
33 Feudum concessum filijs, & nepotibus competit.
34 Contractus feudi latè interpretamur.
35 Sanguinis continuatio & in nepte est.

CALLIST. LI. II. QVESTIO. LEX CCXX.

LIberorũ appellatione, nepotes & pnepotes cę

1 LIBELLORVM.† *Libellorum appellatione nepotes, & pronepotes, cæterosq; descendentes contineri certum est, idq; exemplo duodecim tabula. quæ primam successionis causam liberorum esse uolebãt, & de omnibus descendentibus intelligebant. Quo sensu & prætores*

prætores in edictis acceperunt, ut cum patroni liberos
2 in ius sine uenia uocari prohibuerũt[a]: strictè tamẽ hæc a l.sed ſi.§.ff. de in ius vo.
uox quãdoq; accipitur, & usq; ad trinepotẽ solum intelligitur, & ita ueteres existimabant, quod Pompo. & Paul. refert[b]. Sed C. Cassius & Vlpianus, & in hoc re
sponso Callistratus latius pertinere existimauerunt, & in infinitum dici, idq; tanquã honestius meritò obtinuit. Cum igitur nomen liberorum sit collectiuum plurium graduum, qui fratrem & eius liberos instituit[c], ordine successiuo uocasse uidebitur, quod non est receptum, si filios dixisset[d]: † prorsus enim appellatione filij nepotes & deinceps descẽdentes nõ cõtineri uerius est, sed ex interpretatione tantũ: quo in tractatu quid ipse sentiã, supra explicaui[e]. In præsentia, quid ab alijs cõiter traditũ sit, recitabimus, & quadruplicitèr in hoc distingui à maioribus solet: aut enim filijs puidetur, aut grauãtur, aut de
4 eis uersus aliũ fit mentio, aut in cõditione ponũtur. † In
5 prima specie appellatione filiorũ cõprendi nepotes receptius est[f], † cũ enim actus hic fauorabilis sit, debet latã

b l.Iuriscõ. de grad.

c c.Raynutius de testa.

d l.gallus.§.j.

e l.filij.l.iusta. l.natorum.

f l.Lucius de hære.instit.

significatio accipi, & hoc siue in testamentis, siue in le
6 *gibus, siue in beneficijs principum loquamur: † fit enim*
g l. sed & si. §. j. de excus. tut. *in his amplior interpretatio*g*, licet in priuilegijs sit cõ*
7 *tra. † Si igitur pater filios suos instituat, etiam nepo-*
tem ex filio præmortuo instituisse uidebitur: quod ta-
men uarie acceptũ est,
aliquibus ideo institu-
tum censentibus, quia
nisi ita interpretare-
mur, præteritiõe testa-
mentum rumperetur:
interprætamr autem
semper ut actus ua-
8 *leat: † Alijs, ne durum,*
absurdumue aliquid
consequatur, quale est
cum à parentibus filij
separarẽtur, uel melio-
ris fierent conditionis
nepotes quã filij, idq;
genus similia: Alijs,
quoniam dispositio in

personis certis, non quidusdam gradibus præstatur, sed omnibus qui ex eodem genere orti sunt liberorum appellatione comprendũtur. ¶ Sed & Papyrius Fronto lib. iiii. Respõsorum ait, Prędio cum villico, & contubernali eius, & filijs legato, nepotes quoque ex filijs contineri, nisi voluntas testatoris aliter se habeat: filij enim appellatione sæpe & nepotes accipi, multifariam pla

futurum confertur, cũ enim ueri similiter dubium sit, an
in id tempus filij uel nepotes existant, debet mens testa-
toris largius accipi, ut non existentibus filijs, nepoti-
bus prouisum uideatur, ut etiam in facti quæstione con-
h cõsi. ix. in j. *sultus Alexand.*h *respondit: quæ declarationes dubita-*
tionem nullam habent, cum generaliter propter fa-
uorem ea interpretatio ex doctorum frequentiore sen-

tentia

tentia procedat: † Vnde & in municipalibus statutis idem obseruatur. Finge cautum esse[i], ut filij masculi ex iclusis fœminis succedant, nunquid nepotes etiam ipsi præferentur? † Et responsum est, præferri: ratio enim eius legis est, ut agnatis saluæ sint facultates: quæ ratio in nepotibus locum habet, & tametsi in lege expressa non sit, ab ea tamen argumẽtari nos posse receptius est[k]: cum enim hoc beneficium à lege patri conferatur, ut fœminam excludat, debet etiam in nepotem eiusdem sexus perpetuare[l], qui in successione patris sui locum tenet, eiq; subrogatur, nã & cũ filia propter fauorem filij masculi excludatur, masculo ipso superstite nepote defuncto, idem fauor durat unde etiam si ipsa masculà sobole relicta decederet, nihilominus frater, eius ue filius ei soboli præferrentur: quoniam fauor propter quem ipsa exclusa fuit, non extinguitur:

i Alex. consi. 29. in. iij.

k l. quãuis. C. de fideicom.

l l. gallus. §. vi dendum. de li. & posth.

cere. ¶ Diuus quoque Marcus rescripsit, non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum hæredem reliquit. ¶ Præter hæc omnia natura nos quoque docet, parentes pios, qui liberorum procreãdorum animo, & voto vxores ducũt, filiorum appellatione omnes, q ex nobis descendũt, contineri: neq; enim dulciori nomine possumus nepotes nostros, quàm filij appellare: etenim idcirco filios filiasue concipim⁹, atque edimus, vt ex prole eorum earumue diuturnitatis nobis memoriam in æuum relinquamus.

11† : & sicut filia ipsa succedere non potuit, ita & ex ea nepos repellitur, ut amputata radice, rami quoque decidunt [m]. Et huius interpretationis, uti diximus, causam præstat fauor, quo cessante, interpretatio quos 12 que non admittitur. † Et ideo cùm quis tutorem filijs dedisset, non censeri nepotibus prouisum Vlpianus re= spondit [n]: tum quia respectu tutorum nullus est fauor, imò onerosa est tutela: tum quia non multum inde commodi nepotibus oritur, cum cessante testamento, de tutore illis per iudicem prouideudum sit, & ita Bar 13 to. sensit. † In sequenti specie, filiorum uerbo non con= timeri nepotes certius est: unde qui filios exheredat, nepotes exhæredes fecisse non uidebitur [o], odiosum enim hoc est: quod & in dispositione legis proditum est. Et ideo lex Iulia, quæ ius patri facit, filiam adulte= ram occidendi, in nepte non habet locum [p]: idemq; dum prohibet Senatori filiam eius ducere qui artem ludicram exercuerit, poterit enim in neptis matrimo= nium conuenire [q] Nam cum leges huiusmodi merum odium filiorum & quidem principaliter sapiant, me= 14 rito nepotes non continebuntur. † Quòd si directo odiosæ non essent, aliud respondendum fuisset: ut in S. Consulto quo tutor pupillam sibi uel filio suo nuptui collocare prohibetur, nam nec nepoti quidem impunè collocabit [r]. Sed quid iuris esse dicemus, cùm te= stator filijs alienationem bonorum interdixit, an nepo= tibus quoque uetitum credemus [s]? Et non uideri tradi= tum est, huiusmodi enim prohibitio odiosa est, sed hæc

m l.si viua. C. de bo. mat.

n l. qd' si nep. de test. tut.

o l.j. §. quæri tur. de vent. insp.

p l. patri. de adul.

q l. lex Iul. de ritu nup.

r l. S. cõsultũ. de ritu nup.

s glosa. §. nos igitur. de re ſti. fi.

conclu

15 conclusio, aliquo modo restringenda est. † Pone in-
stitutos filios, & ne alienent grauatos, si enim in
uerbis institutionis nepotes contineantur, cur non &
16 in uerbis prohibitionis comprendi debent? † Consen-
taneum certè est, eadem uerba eandem recipere inter-
pretationem, nec est uerisimile uoluisse patrem minus
27 oneris nepotibus imponi, quàm filijs imposuerit. † Et
quod in hac prohibitione diximus, in fideicommisso
quoque respondendum est: ut fideicommisso filijs in-
iuncto, nepotes non contineantur [t], nisi sub ijsdem
uerbis institutio substitutioq; concepta sit: tametsi
imprudenter hac in re labi mihi Decius uideatur [u].
18 † Pone rursus, uerba prohibitionis, hæredibus filijs
institutis, in rem concepta esse, ut quia dictum est, ueto
bona mea uendi, quia uolo ut ad illos & illos perue-
niant: uidetur enim hoc casu esse etiam nepotibus inter
19 dictum, & ita etiam censuit Alexand. [x] † quod multò
magis dicendum est, cum ratio dispositione generalior
est: ut cum quis prohibuit alienationem filijs, quia uo-
lebat bona perpetuò in familia remanere, hoc enim ca-
su omnes descendentes prohibiti censebuntur [y]: quod
& responsum est, cum testator fratris fideicommissú
set, ut hæreditatem filijs restitueret, quia mentis suæ
erant, ne bona extra familiam peruenirent, petent enim
fideicommisum nepotes quoq; & cæteri descendentes:
& ita contra quàm Iason responderat, ex facto iudica-
20 ri uidi. † In tertio casu, cùm de filijs alterius respectu
disponitur, non comprendi nepotes constat, nisi dura
aliqua separatio induceretur, ut cùm quis ancillam
cum

t Dec. consil. 218. ver. vl.

u. v consi. 95.

x §. diui. arg. l. peto. §. fratre. de leg. ij.

y l. pater fil. §. fendum. de leg. iij.

cum filijs legat, tunc enim Papyrij Frõtonis responsum, cuius hic Callistratus meminit, attendendum est: cum non sit uerisimile, uoluisse testatorem à patribus suis, fi-

a l. vxorẽ. §. concubinæ. de leg. iij. 21 lios separari[a]. † Idem si aliqua alia coniectura hoc suadeat, quales sunt, quas suprà retulimus, quando aliàs actus effectum non sortiretur, uel adsurdũ aliquid consequeretur, uel consuetudo sermonis ita suaderet, & si

a l. alimẽta. §. libertis. de ali. leg. 22 quæ aliæ sunt similes[a]. † In ultima specie concludendũ est, quoties cõditio uel causa fauorem filiorum respicit, etiam nepotes eo sermone contineri: uerbi gratia, Lex

b l. ij. §. si mater. ad Tert. dicit[b], si mater filijs tutores non petierit, ius uendicandorum bonorum nõ habeat, illis enim uerbis etiam quæ nepotibus tutores nõ petierit, ab hæreditate repelletur,

23 nã actus hic filijs ipsis fauorabilis est: † quòd si de fauore filiorum principaliter non agatur, aliud est: ut in eo exemplo, cum lex à tutela eum excusat, qui tot filios habuerit, non enim nepotes excusationis causam præstarent, nisi lex liberorum uerbo uteretur[c]: principaliter

c l. ij. §. hoc autem. de excu. tut. enim hoc casu de patris, non autem filiorum fauore agi

24 tur: † unde cùm filiorum fauor non urgeat, à proprietate uerborum non recedimus, quæ in conditionibus maximè attenditur, & primum locum in casibus dubijs te

d l. mæuius. de cond. & de. net[d]. Excipiuntur tamen aliqui casus in quibus filiorũ appellatione generaliter dicendum est, nepotes non si-

25 gnificari. † Primus est, in communi loquendi usu: ex cõ-

e glo. Inst. quidar. tut. suetudine enim aliter filios, aliter nepotes appellamus, & ita sentit Accursius[e]. Sed doctiores non adducunt, ni

f Alex. d. consil. 26. si probaretur huiusmodi cõsuetudo, nec ex sermone uulgari ad Latinum probabile argumentũ deduci potest[f].

Secun

26 Secundus casus est, quoties lex ex aliqua causa significa
tionem eius dictionis coarctat, ut cum fructus in quar-
tam, quæ ex falcidia debetur[g], non imputari quanuis te- g l. iubemus. C. ad Treb. Dec. cõ. 87.
statorem iusserit, lex Iustiniani præcepit, subijcitq; eo præ
cepto nepotes non alligari: idemq; in hoc responso,
cum leges necessarium ducunt cognationum singula-
rum nominibus uti, quia non omnibus præstitum uolue
rint, sed his solis quos nominatim enumerant: ut cum di
uus Pius constituit[h], ne liberi decurionum usque ad pro h l. a diuo. C. de quæst.
nepotes torqueri possent, uel cum usque ad eum gra-
dum concedit lex ei succedi, qui incestas nuptias con-
27 traxerit[i], & si qua similia. † Tertius casus est, eum de fi- i l. si quis incesti. C. de incest. nup.
lio non disponitur, ea solum ratione, quia sit filius, sed
etiam respectu alicuius qualitatis ei inhærentis: nam dis-
positio huiusmodi ad eum non refertur, cui ea qualitas
non insit, ueluti cum lex filium spurium institui prohi-
buit, non enim existimabitur uetita institutio legitimi,
ex filio spurio, nepotis: in eo enim qualitas illa deficit[k]. k l. si. de natu. lib.
Idem in municipalibus statutis, quæ exclusa filia, filios
masculos ad successionem admittunt, non erunt admit-
tendæ neptes, cum qualitas masculina illis desit, quod
et ab Alexandro[l] responsum est, in eo qui filium primo l cõs. 123. i. s.
28 gentium ad fideicõmissipetitionem uocauerat. † Quar-
tus casus est, cũ sub alio nomine potest cẽseri magis pro
prie nepotes uocatos, quàm sub nomine filiorũ: ut si fra
tri meo, et eius filijs, & descendentibus fideicommitam,
admittuntur enim prius filij quàm nepotes[m], tanquam m l. cum ita. §. si. de leg. ij.
prius nominati, cũ de nepotibus potius uerbo descenden
tis, quàm uerbo filij actum censeatur: sub illo enim pro-
prie,

prie, sub hoc non nisi per interpretationem cõtinerẽtur:
n cõsi. j. in fi. idq; Decius respõditn, et mihi non displicerere supra at
29 testatus sum. † Quintus casus est contractibus, in eis
enim fit interpretatio aduersus eum, pro quo pactio cõ
o l. veteribus. de pact. cepta est°: & ideo si quis accipiat emphyteuticum fun-
dum pro se & filijs, nepotes non admittenturp, & ita
p Iaſ. §. instituens. 30 quàm plurimis uisum est: † quæ sententia apertißime
falsa est, cùm suprà traditum legerimus, eum qui pro
se & hæredibus huiusmodi fundum conducit, etiam le-
31 gare posse: † atqui magis impropriè appellatione hære-
dis legatarius comprehenditurq, quàm filij appellatio-
q supra. l. proxi. 32 ne nepos. † Illud receptißimum est, clientem cui benefi-
33 ciarius fundus, feudum uocãt, † pro se & filijs concedi-
tur, etiam nepotibus, cæterisq; descendentibus relinque-
34 re posse, † hic enim cõtractus latißimam interpretatio
r Iaſ. d. §. iusti tuens. nẽ propter beneficij naturam recipitr. Qua ratione idẽ
& in donationibus dicendum esset, fauorabilis enim hic
contractus est. Sextus casus est, cum de filijs fit mentio
ex proprio corpore natis, nam uidetur nepotes nõ con-
tineri, & hos præsertim qui ex filiabus nati sunt, & sic
f Gui. pap. q. 353. 35 ab aliquibus responsum comperis. † Sed in hoc opinatiſ-
t Alex. l. ex facto. §. fin. ad Treb. simi scriptores dissentiunt, sanguinis enim continuatio
in nepte quoque est t, nisi igitur alia coniectura adsit
quæ nos in aliam partem deducat, promptius est ut
u d. l. Lucius. pro nepotibus pronuntiemusu.

1 ☞ Pupillus à falso tutore læsus, restituitur.
2 Falsus tutor quis,
3 Quod nullum est, actus nomen non habet.
4 Iuramentum de obseruandis statutis, uera tantùm intelligit.

Infacto

5 In facto inutiliter actum, nomen actus retinet.
6 Libellus licet inutilis, libellus tamen dicitur.
7 Episcopus hæreticus, tanquam non sit, habetur
8 Actus iuris vel propter enuntiationem vel affectum, quanuis inutilis, nomen retinet.
9 Rex, Cæsarem dominum non cognoscit, facti, non iuris est.

PAVL. LIBRO. X. RESPONSORVM.

LEX CCXXI.

Aulus respondit, falsũ actionem dat[a]. † Declarat hic Iurisconsultus, quis dicatur falsus tutor: & eum esse interpretatur, qui uere tutor datus non est, uel qui datus est, sed perperam & inutiliter, ut qui habenti alium tutorem datus est[b]: sicut et falsum testamentũ dicitur, quod nullũ, uel inutile est, idemq; in modio iniquo. † Et hinc accipi argumentũ potest, tutorem inutiliter datum, propriè tutorẽ non dici[c], & ideo adiectione illa falsi distinguitur: unde cõsequens est, ut hic probetur quod cõmuniter traditum est, quod nullũ est actus nomen proprie non habere, si actus iuris ciuilis sit: qua ratione testamentum nullum, non est proprie testamẽtum[d]: stipulatio nulla, non est stipulatio[e]: sententia nulla, nõ est sententia[f]: quod nõ in iudicijs solum, sed & in compromißis procedit. Sic & electio nulla, non dicitur electio[g]: & ceßio perperam facta nõ habet

1 PAVLVS. † Quod falso tutore auctore gestum est, lex in integrum restitutione emendat prætor & quanti ea res est aduersus eum qui dolo fecit

a l.j.l.nouißi. qđ fal.tut.
b §.interdum. Inſti.de cur.
c l.iij. de teſt. tut.
d l.ij.§.j.quẽ ad.teſt. ape.
e l.j.§. ſed ſi mihi. de verbo.obli.
f l.iiij.§.cõdẽ natũ. de re iud.
g Bart.l. filiũ. de leg.præſt.

4 bet ceßtõis nomẽ, †et q̃ iurat se statuta obseruaturũ [h], de his quæ nullo iure ualent, iurasse nõ intelligitur: sic et alienasse emphyteuta nõ dicitur[i], qui uẽditione nulla, et
5 non solẽni distraxit. † Quòd si nomina facti, non autẽ iuris sint, quod inutiliter actum est, propriè nomẽ seruat.
6 † Vnde libellus incertus, uel citatio inutilis[k], nomen suum seruant, licet in effectu nõ
7 obligent[l]. †Sic & episcopus inutilis, uel hæreticus, episcopus proprie est, tametsi perinde habeatur[m], ac si nõ esset. Eadem ratione etiam inutilis maritus[n], nomen mariti seruat, quanuis legis interpretatione eius uxor ora-
8 bata existimetur. †Sanè plerunq; accidit, ut etiam actus iuris sub uero nomine designentur, licet cassi & inutiles sint: quod quandoq; fit enuntiationis causa, ut cum lex matrimonium nullum, uel diuortium, simpliciter suo nomine appellat[o]: quandoq; per locum qui ex affectu dicitur[p], ut cum Titium rem suam emisse scribimus, nimirum indicantes, hoc eum egisse, ut rem emeret: quandoque actus sustinendi causa, ut cum iussus est quis hæreditarium seruum manumittere, & deinde hæres esse[q]: sufficiet enim uel de facto manumittere, ut
9 adire posit. Sed & lex Pontificia[r]. †Rex, inquit, Cæsarem in dominum non recognoscit: quod de facto interpretantur plerique, hoc enim uerbum magis ad factum, quam

h Felí. c. ex tenore. de rescrip.
i Bald. l. ij. de cpt. aud.
k l. j. in princ. de ser.
l c. j. de præs.
m c. inter. de transl. præl.
n l. fi. C. ad leg. fal. de plag.
o l. quod seruius. de condi. ob tur.
p Labeo. supra eo.
q l. mulier. §. j. de condi. insti.
r c. per venerabilẽ. qui filij sint legi.

tutorem eum verè dici, qui tutor non est, siue habenti tutorem datus est, siue nõ: sicut falsum testamẽtum, quod testamentũ non est, & modius iniquus[o], qui modius non est.

quam ad ius refertur.

1 ☞ Pecunia mobilia & immobilia etiã iura cõtinet.
2 Iussus pecuniam omnem restitnere, etiam de actionibus intelligitur.
3 Nummi & pecuniæ non est vna significatio.
4 Pecunia strictè, numerata dicitur.
5 Denarius est argenti drachma.

HERMOGENIANVS LIB. II. IVRIS EPITOM.

LEX CCXXII

PEcuniæ nomine, nõ solũ numerata pecunia, sed omnes res, tã soli, quã mobiles, & tam corpora, quam iura continentur.

PECVNIAE *nomine*[1]. † Pecuniæ *significationem uario modo accipi*[a], *supra demonstrauimus: & quãdoq; latius patere, quàm ut id quod in numerato est, solũ comprehendat, mobilia enim & immobilia cõplectitur, atq; etiã iura, cæteraq; huiusmodi res incorporales: quapropter si tibi pecuniã, quam Titius debet, donauero, actionem* 2 *quoq; donasse uidebor*[b]: †*hincq; apparet, pecuniæ uerbum uniuersale esse, ut meritò Senatusc õsultum Trebellianum in eo locũ habeat*[c], *qui pecuniam omnẽ restituere rogatus sit, de iuribus enim actũ quoq; intelligetur: cuius rei rationem assignat hanc Accursius, quia omnes res in pecuniam conuerti possunt, idq; quarto Ethicorum* 3 *Aristoteles sensit.* † *Sed hac ratione etiam cum nũmum dicimus aliud quàm quod in moneta est significaremus, parq; esset nummi & pecuniæ notatio*[d], *quod falsum est. Verius igitur*[e], *quod Augustinus in libro de*

a l. pecuniæ. supra eo.
b Bart. §. si seruus. §. fi. de instip. ser.
c l. nam quod. in fi. ad Tre
d l. litigatores. §. quod ait. de arbi.
e Iaf. l. talis de leg. iij.

doctrinna Christiana tradit: Dum totum[f], inquit, quod homines in terra habent, quorumq; domini sunt, pecunia dicitur: quia antiqui quod habebãt, in pecoribus habebant. Sanè restringitur hæc significatio quan 4 doq; ex subiecto argumento.† Pone in sermone hominis illiterati, & idto

[f] j.q.3. totũ.

[g] Bar.l. vxorem.§. legauerat.de legat.iij.

[h] l.j. ad Mac.

[i] Card. cl.exi ui.§. porro. eo.ti.

tæg, facta est pecuniæ PAVL. LIB. III.
mẽtio, intelligemus an SENTENT.
guste de pecunia nũe
rata[h], quã & uulgares
denarios uocãt: † cũ de
narius proprie sit decẽ asses, hoc est argenti drachma[i].

LEX CCXXIII.

LAtæ culpę finis est, nõ

1 ☞ Culpa nomen generale est, & dolum continet.
2 Culpa simpliciter de leui accipitur.
3 Lata culpa dolo proxima.
4 Gratia & facilitas nimia, excusat à dolo.
5 Qui dolum præstat, de lata quoque culpa accipitur.
6 Leuis culpa quid.
7 Amicitiæ triplex conditio.
8 Amicus alter ipse.
9 Amicitiã, honesta consuetudine initã, leges accipiũt.
10 Cognationis fauor ad arctissimos amicos extenditur.
11 Effectus artissimi amoris.
12 Amici filij, substituto per fideicommissum simpliciter præferuntur.
13 Amicus sine speciali mandato agit.
14 Amici fides numero testium comunalefcit.
15 Iudex de amicornm testimonijs arbitrabitur.
16 Magna affectio veritatem impedit.
17 Visus ad amicitiam non requiritur necessariò.

LATAE culpæ.† Culpæ nomẽ generale est, & dolũ quoq; cõprehendit: qui enim dolo fecit, utiq; in cul

pa

pa est. Vnde qui promiserit damnũ præstare quod serui mei culpa contigerit, si quid dolose deliquerit, ut quia
2 furtũ fecerit, resarcire quoq; tenebitur. † Solent tamen Iurisconsulti[a], cùm culpam nõ præstandã simpliciter dicunt, de leui intelligere: lata enim, cũ dolo proxima sit, ferè semper præstanda
3 est. † Dicitur autẽ dolo pxima duobus modis, aut quia præsumptam in se fraudem cõtineat[b], ut cum nõ eã diligentiam in rebus alienis quis adhibuit, quam in suis: aut quia tam supina & excusabilis culpa est, ut tametsi non præsumatur fraus parum tamen ab ea distet[c]: ueluti cum quis in gratiã amici
4 negligens fuit: † licet enim gratia & nimia facilitas
5 excuset à dolo, proxima tamen illi est. † Et ideo regulariter proditum est, cum lex aliquem dolum præstare teneri dicit, etiam de lata culpa intelligi: quod tamen quẽadmodum accipiẽdum sit infra tractabimus[d]. Quis autem huius culpæ sit finis, id est definitio, superius disputauimus. † At leuis culpa sic definiri potest, ut sit negligentia, qua quis in rebus alienis eam curã non adhibet, quam cæteri patresfamilias solent, tametsi in suis minime diligentior sit.

a 1 contractus. infra tit. j.

b 1. quod ner. ua. dep.

c 1. si proc. in fin. mad.

d 1. magna.

7 ¶ §. AMICOS. † Pluribus modis accipitur amicitia: est enim quædã maxima, & penitus inherens animis inuicẽ

se amantiũ, cuius multa exempla cõmemorat Lucianus
8 in dialogo qui Toxaris inscribitur, quãq; Græci † sic
explicãt σώματα μὲν δύο ψυχὴ δὲ μία, ut eadẽ anima duo
bus in corporibus esse uideatur, quod idẽ uterq; uelit,
9 nolitq;. Alia est † quæ hic describitur, nõ quidẽ tam ar
dens, sed tamen non leuiter coniuncta, & honesta con
suetudine introducta: & de hac proditum est leges ac
e l. sciendum. §. si alicui⁹. supra de legatio. cipiendas esse, quæ causa amicitiæ aliquid indulgent[e], uel uetãt: prior enim illa cum Hesiodi Erigone ad supe
ros opinor recessit, & nusquam in humanis habitat. Est
& alia uulgaris qua cõgerrones, idq; genus socij etiam
num uulgò amicos se inuicem appellãt: ea ex leui noti=
10 tia contingit, & inter improbos quoq; plerunq; est. †
Sunt autem arctißimæ illius amicitiæ causa pleraq; con
cessa, & quicquid cognationis fauore introductum est,
f c. requisisti. de testa. id omne ad huiusmodi amicos extẽditur [f]: quæ enim ma
11 ior potest esse cõiunctio? † Himẽ aliqui tradiderunt li=
g Bal. l. si iure. C. de test. manu. citi eius amoris ardorẽ, uim clausulæ codicillaris habe=
re [g] aliqui reuocationẽ clausulæ derogatoriæ inducere,
h Rom. consi. 179. 12 quæ in priore testamẽto adiecta sit[h]: † aliqui in substi
tutiõe fideicõmissaria simpliciter facta hoc operari ut a
i Barb. l. cũ acutiss. col. 17. 13 mici sui filij substituto præferãtur[i]. † Sũt & q sicut cõ=
iunctũ, ita & amicũ absq; mãdato ad agẽdũ admitti cre
k Ias. l. exigẽdi. C. de procur. diderint [k]. Quæ omnia uera esse ego arbitror in priore
illa amicitia, quæ usq; adeò nostris tẽporibus rara est,
14 ut cuiusdã prodigij loco sit, si usquã gẽtiũ reperiatur. †
l l. ij. de testi. Sed nunquid amicus ad testimoniũ admissus pro amico
probet[l]? Et de fide diminui illi cõstat, & ideo ex nũero
testiũ cõualescere posset, utsi ubi alias duo sufficerẽt tres
amici

amici reciperẽtur. Addũt aliqui tã immẽsam amicitiam posse deprendi, ut non solum diminueretur, sed omnino eleuaretur[m]. Contra Bald.[n] cũ amicitia uirtutis & fidei nomen sit, non esse admittendũ, ut propter eam fidei minus testi adhibeatur. † Sed in hoc deuentũ est, ut amicitiæ causam iudex inspiciat, & ex societate otiosa uel nõ multũ egregia, nec seueris uiris laudata cõsuetudine prouenisse deprehenderit, summam q; esse, nihil eis fidat, & ita arbitretur, † magna enim affectio ueritatem prorsum impedit[o]. † Nec refert ad amicitiã se inuicem unquam uiderint aliqui, uel id minus, cum ex fama & bonis operibus sæpius accidat[p], ut iter ignotos quoque non uulgaris dilectio exoriatur. Sanè nõ omnis qui parcit amicus est[q], nec omnis qui uerberat, inimicus: ut Augustinus ait.

m Fely. c. quoties. de test.
n Bal. l. eos. C. de testi.
o l. iij. q. 5. accusatores.
p 29. q. j. c. j.
q 5. q. 5. c. nõ omnis.

VENVLEIVS LIB. VIII. STIPVL.

LEX CCXXIIII.

VInculorum appellatione uel priuata, uel

1 ☞ Vincula tam publica quàm priuata censentur.
2 Custodia publici iuris est.
3 Iudex ex leuissima suspicione præuia, qualicunque ve stigatione ducit in carcerem.
4 Iudex nullam pœnam sustinet, innocentem vinciẽs.
5 Actio iniuriarum iudicem punit ciuiliter, que temere innocentem capit.
6 Reus captus, à religione sacramenti veritatis non libe ratur.
7 Rei carcere tantùm custodiæ causa concluduntur.
8 Ob debitum fiscale, & qui condemnatus est, carceri mancipatur.

1 VINCVLORVM. † In uinculis esse dicitur, quis
cunq; uinctus est, siue publice à magistratu, siue
2 priuatim, ut seruus à domino. † Custodia uerò ad ius
publicum pertinet, cum quis in carcerem detrusus, uel
3 sub custodia magistratuum est. † Potest autem qui tri-
bunali præest ex qualibet leuissima suspitione eum quẽ nocentem arbitretur, in carcerẽ ducere[a]: oportet tamẽ qualem qualem uestigationẽ præcessisse, ne iniuriam faciendi causa hoc mandasse uideatur[b]. † Quo casu gra-
4 uaretur eius opinio, licet pœnam aliquam non subeat.
5 † Solùm enim in ciuilibus receptum est, ut iudex iniuste aliquem in carcerẽ retinens, actione iniuriarũ conueniri possit[c]. † Hinćq; apparet, cũ iudex ordinarius à captura nocẽtis cœpit, nõ excusari reũ quominus in examine interrogatus sub sacramẽti religione respõdere teneatur[d], deliquerit, an nõ deliquerit, alioqn lex ius capiendi nõ cõcederet, si nõ nisi præcedẽtibus indicijs in-
7 terrogari posset. † Accipitur autẽ custodia p carcere[e], quoniã in illũ rei nõ pœnæ causa, sed custodiẽdi mittũtur, unde si effugiãt, custodes ipsi tenẽtur. Quoniã lex præsumit, nõ posse parietes effringi[f], nec instrumenta huiusce rei causa haberi sine eorũ culpa, idq; & Aret.
8 respondit. † An autẽ ob æs alienũ capi & in carcerẽ detrudi quisquã possit? Peritiores negãt, nisi fiscale sit nomen[h], contumaciaq; accesserit, uel nisi aliquis iam condemnatus sit, quo casu cedẽdo bonis liberatur[i]. At olim

publica uincula significantur: custodiæ uero tantum publica custodia.

a Salic. l. nullus. C. de exhi. re.
b gl. c. fi. de accus. in. 6. Bal. l. ij. C. de his q lat.
c l. pen. C. qui bo. ced.
d Bart. l. marcellus. ff. amot.
e l. ad cõmẽtarinesem. C. de cust rer.
f l. carceri. in fi. de cust. re.
g Are. cõs. 38.
h l. nemo car C. de exa. trib.
i l. j C. qui bonis ced.

lege

lege XII. tab. aliud erat, cui per desuetudinẽ recte dero gatũ fuisse, apud Gell. Cecilius Iurisc̃osultus disputat.

1 ☞ Venditor mancipij, vitia indicare cogitur.
2 Errones post vagationes reuertuntur.
3 Fugitiuus est, qui actum fugæ adhibuit.
4 Verba iactatoria non obligant.
5 Iactator cædis quæstioni tantùm potest subijci.
9 Nemo ex confessione extra iudicium facta, torquetur.
7 Voluntas sepæ pro exercitio capitur.

TRIPHONIVS LI. I. DISP. LEX CCXXV.

FVgitiuus[a] est, non is qui solum fugiendi cõsilium à domino susceperit, licet id se facturũ iactauerit[b], sed qui in ipso facto fugæ uitium mentis dedu xerit: nam & furem, & adulterum, & aleatorẽ quãquã

FVGITIVVS.

1 *a* ¶ †Qui mancipia uendunt, ex edicto Aedilium curuliũ certiores facere emptores debent, seruus fugitiuus, an erro sit[a]. †Sũt autem errones, hi qui à domino recedunt, ut cùm uagati aliquandiu fuerint, reuertantur: sic apud Ouid. Sappho Phaonem appellat.

2 a l. 1. quisquis. de ædi. edi.

Nec uos erronem tellure admittite nostrum.

Licet eius loci interpretes Grammatici id iuris uerobum non perceperint. † Sanè ostendit Iurisconsultus, solam mentem proposituḿque fugiendi non sufficere, ut fugitiuus quis dicatur, nisi & aliquis actus fugæ accesserit.

3

4 b ¶ IACTAVERIT. †Verba eñ iactatoria nõ obligãt
5 & nullius effectus sunt[b]: †unde & si qs iactauerit se titium occisurũ, quãuis deinde cõstet fuisse occisum, nõ iñ

b l. fi. de negot. gest.

c l.ad metũ.C. quop metus cau.

aluersus iactatorẽ illũ præsumetur, ut condẽnari possit, sed solum poterit quæstioni subijci[c]. Quid si homine occiso, gloriosus aliqs inter cõgerrones suos iactauerit se eius criminis autorẽ? Et putauerim nõ sufficere id quæstioni, nisi aliæ cõiecturæ accedãt, ut qa inimicus eius esset, uel alioqn percussor, & reprobæ uitæ.

6 † nam & cõfessio extra iudiciũ habita, tãti non est, ut ex ea solùm torqueri quis possit[d].

d l.capite. supra de adul.

c ¶ ALIA significatione. Quãtũ sit respectu Dei, ut Accur. exponit. Quoniam apud Matthæũ scriptũ est[e]. Qui uiderit mulierẽ et cõcupiuerit, iã mœchatus est in corde suo.

e 32. q.5. qui viderit.

7 † Ego nõ arbitror Ethnici scripta ab Euãgelio ĩterpretationẽ accipere. Satius igitur est, ut de eo loco intelligamus, quẽ, κατὰ τὴν πρόπαθειαν Hieron. appellat. Grãmatici ab affectu uocant. Cicero in Aratæo carmine,

Vt quondam Orion manibus uiolasse Dianam.

Idest uiolare appetisse. Vergilius.

Galli per dumos aderant, arcemq; tenebant. Id est affectabant tenere. Qua figura & adulterum, & furem, & aleatorem dicemus, qui horum criminum affectatores

alia significatiõe ex animi ꝓpositiõe cuiuscꝫ sola dicere quis posset etiam hũcq nuncꝫ alienã rẽ inuito domino subtraxerit, qui nunquam alienã matrẽfa. corruperit. si mõ eius mẽtis sit, vt occasione data id cõmissurus sit, tamẽ oportere hęc eadẽ crimia ꝑsũpto actu intelligi: & ideo fugitiuum quoꝫ. & erronẽ, nõ secundũ ꝓpositionẽ solã, sed cũ aliquo actu intelligi cõstat.

tores fuerint.

d ¶ ASSVMPTO *actu, id est ab actu quē facere cœperit, & per eum non stetit, quo minus faceret, ut Oldradus ait.*

1 ☞ Negligentia simplex culpa leuissima est.
2 Culpa in legibus accipitur leuis.
3 Testes qui culpam interuenisse dicunt, ob incertitudinem non probant.
4 Lata culpa dolus præsumptus est.
5 Lata culpa sæpe & latior dicitur.
6 Vbi dolus, ibi & lata culpa præstatur.
7 Lege Cornelia de sicarijs, lata culpa à dolo distinguitur.
8 Homicida de dolo tenetur, non lata culpa.
9 Vbi expresè lex de dolo cauit, lata culpa excluditur.
10 Infamiæ nota dolum tantùm punit.
11 In lata culpa non est mala fides.
12 Restituitur qui in lata culpa est.
13 In contractu mutui, lata & leuis culpa præstatur.
14 In re friabili, leuissima quoque præstatur culpa.
15 In contractu qui alteram duntaxat partem respicit, dolus & lata culpa præstantur.
16 In mandato leuis culpa præstatur.
17 Procurator litis de leuissima culpa tenetur.
18 Tutor in exactione nominum tantùm de lata culpa tenetur.
19 Commodatarius & leuissimam culpam præstat.

1 MAGNA *negligentia.* † *Negligentia simplex est,*
2 *quā culpā leuissimā uulgò uocāt.* † *Culpa uerò, cum simpliciter in lege ponitur pro ea accipitur, quæ levis est: id enim inter leuissimā & latam medium est, &*
3 *hoc nisi subiecta materia repugnet.* † *Idē in testibus qui*

si culpam interueniſſe in contractu profiteantur, pro-
a Alexan.l.ſi mora.co.5. ſol.ma. pter incertitudinē non probant[a], debuerunt enim decla-
rare expreßius de leuiſſima, leui, uel lata intelligerēt, et
b Corn.cōſi.4. 108.in.j. hoc Corneo uisū est[b].†Magna uero, uel lata culpa, do-
lus est, intellige præſumptus. Nam uero dolo latæ culpæ
ſolum proxima est.

5 †Appellatur & quā-
doque in iure hæc cul-
pa latior, ea ratione
qua comparatiuum p
positiuo ſcribimus[c],
c l.quod ner-ua.dep. ut apud Vergilium,
Triſtior et lachrymis
oculos ſuffuſa nitentes.

PAV. LIB. I.
MANVALIVM.

LEX CCXXVI.

MAgna negligentia culpa est, magna cul-
pa dolus est.

6 † Cùm igitur latæ culpa dolus ſit, cōſequēs est, ut quæli-
bet diſpoſitio, qua dolū malum dūtaxat præstari trada-
d l.cōtractus. infra ti.j. tur, etiā de latæ culpa intelligatur[d]. Quod ego uerū eſ-
7 ſe arbitror, præterquā in lege Corn.de Sicarijs[e], †Qui
e l. in lege Cor. ſupra ad le.Cor. Cardi.c. la-tor. de hō. enim ex latæ culpa eo crimine deliquerit, nō illius legis
8 pœna, ſed leuius punietur.† Quo exēplo reſpōsū est, cū
ex ſtatuto pœna mortis homicide, irrogatur[f], niſi quis
ſe defendēdo occiderit, nihilominus eū quoq; nō cōtine-
ri, qui latæ culpa, nō autē dolo deliquerat, idq; receptiſ-
g l.iſ.5.ſed & ſi. ſupra vi bo.rap. 9 simū est.† Addūt alij idē eſſe generaliter ubi agitur de
pœna etiā pecuniaria, & lex mētionē expreſſam doli fa-
h l.in actioni. de in li.iur. cit, tūc enim nō ſufficere latā culpam[g]. Quapropter ut
i 5.ſuſpectus. inſti.de ſec. 10 turamētū in litē deferatur aduerſus eū qui in culpa latæ
ſolū est, obtineri nequit[h].†Idē in eo dicendū, qui ſentē-
tia iudicis infamia notatur[i]: hoc enim in ſolo doli ultio-

nem

nem cõcessum fuit. †Sed et qui in lata culpa est, uere ma
læfidei non est[k], at qui in dolo est, ipse est malæfidei. k l. sed & si.
§. scire. de
12 †Qua propter et in integrũ restitutio hoc casu nõ cõcedi peti. hær.
tur[l], quã tamen & maxime, negligẽtes solẽt impetrare. l l. vbi. de edẽ.
Sanè quẽmadmodũ in cõtractibus cupa præstanda sit, lõ
ga est dusputatio, quæ tamẽ paucis finiri sic potest, ut di
stinguam[9], an utriusq; causa incãtur cõtractus, an dãtis
13 tãtùm, an accipiẽtis. †In priore casu nõ solũ lata, sed etle
uis culpa præstãda est: quod in uẽditione, pignore, dote,
14 emphyteusi, locatiõe, societate dicẽdũ est[m], † nisi res lo m d.l. contra
cata friabilis sit, & quæ facillimè frãgitur[n]: tũc enim et n ctus.
leuissima culpa præstabitur. Sed & si quis socium negli l. si merces
gentiorẽ assumpserit, sibi imputet: nõ enim quicquã præ §. qui colũ.
15 stabit, dum in suis rebus diligẽtior nõ sit[o], †Sequẽtis spe na m. locati
ciei cõtractus solũ dolũ et latam culpã recipiũt[p]: qua- o §. fi. Instit.
propter qui depositũ accepit, leuis culpæ nõ dãnabitur, pro soc.
cum enim sua gratia contractus initus nõ sit, sed aliena, p d.l. contra-
æquum uisum est, ut solũ dolũ seu latã culpã præstaret, ctus.
Qua ratione si contra naturã cũmodati[q], gratia cõmo- q l. si vt certo
dãtis solius cõtrahatur, leuis culpa nõ oberit. † Nõ tamẽ §. interdum
hæc perpetua sunt: Nã in mãdato etiã leuis culpa quan cõmo.
doq; præstabitur[r], ut cum res de qua mandatum est me r d.l. contra-
17 diocrem diligentiã requirit: †præstabitur & leuissima, ctus.
cùm natura negocij exactissimam industriam postulat,
ut in procuratore ad lites[s], & præfecto Liburnicarum: s l. 2 proc. C.
qui enim huiusmodi mandatum susceipit, se actui manda mand.
to idoneum penitus profiteri uidetur, & ita Alex. re-
spõdit[t]. Negociorum quoq; gestor, leuis culpæ nomine t Alex. consi.
conuenietur, cũ enim se sponte offerat mediocrẽ diligen 41. in. 3.
tiam

tiam præstare debet[u]. † In tutelæ quoq; contractu, quo minoribus magis succursum esset, leuis culpæ nomine agi posse placuit, nisi in exactione nominum cessatũ esset[x], uel in prædiorum emptione captio fuerit, tunc enim solum lata culpa gestum resarcit[y]. Sed & tutorũ hæredes ex lata culpa solum conueniuntur[z]. † In ultimo casu receptum est, etiam leuissimæ culpæ rationẽ reddendam, unde & cõmodatarius sic condemnabitur: cùm enim ob eius gratiam contractus initus sit, debuit diligẽtissimus esse[a], ne beneficium commodanti damnosum fiat. Quod & in contraria actione depositi & mandati eadem ratione receptum est[b]. In precario tamen, solum latæ culpæ periculum subeundum est, sibi enim imputet dominus, qui statim precariũ non reuocet[c], si accipiẽtis diligentiã suspectã habeat: nã postquã reuocauerit, si mora facta fuerit, de leuissima quoq; iudicium reddetur[d].

u l. tutori. C. de neg gest.
x l. ſſ. C. arb. tut.
y L. tutor q. §. ij. de adm. tu.
z l. ſ. C. de hæred. tut.
a §. itẽ is. Inſtit. qui. mo. re.
b l. ſi ſeruus. §. iuſtiſſ. de ſur.
c l. quæſitũ. §. illud. de pre ca.
d d. §. ex hoc. &. §. ſeruitus.

IDEM LIB. II. MANVAL.

LEX CCXXVII.

EX illa parte edicti, eũ quem ei hæredem esse oportet, hæredis hæredib[9] bonorum possessio nõ defertur. Item in substitutione his verbis, quisquis hæ-

1 ☞ Edicto, vnde legitimi, agnato bonorũ poſſ. datur.
2 Hæres agnati reijcitur à borum poſſeſsione.
3. ſHæres in edicto, ad proximum refertur.
4 Quando id non obtineat.
6 Subſtitutionis pupillaris ſpes ad hæredem non tranſmittitur.
7 Exceptio ad prædictum axioma.
8 Amplificatio eiuſdem axiomatis.

1 EXILLA. †Verba edicti unde legitimi à prætore uocantur[a], sunt, eũ quẽ ei hæredẽ esse oportet, si intestatus mortuus esset, bonorũ possessorẽ faciam. Quibus uerbis is agnatus cui iure ciuili hæreditas delata esset, ad
2 bonorũ possessionẽ à prætore admittitur †Vnde cùm eius agnati hæres, aut non æque proximo, aut nullo penitus gradu eum qui intestatus mortuus est contingat, meritò à bonorum possessione reijcitur, si cut et ab hæreditate repelleretur. †Sicq; uerbũ illud hæredis, in edicto prætoris ad proximũ tantũ re-
3 4 fertur. †In casibus tamẽ, in qbus ius agnoscẽdæ bonorũ possess. ad hæredẽ transmittitur, uideretur hæredẽ quoq; hæredis cõtineri[b]: ut cum intra terminũ deliberãdi legitimus hæres moritur[c], nisi tunc eũ hoc edicto non uocari, sed aliarũ cõstitutionũ extẽsione dixeris, quod magis
5 probo. †Alius est etiã casus, quo proximus tãtũ hæres intelligitur, in illa uidelicet substitutione. Quisquis mihi hæres erit, Titio filio meo, si pupillus morietur, hæres
6 esto. Cuius rei illa est ratio, †quòd substitutiõis pupillaris spes ad hæredẽ nõ transmittitur[d]: † quapropter si iuri accrescẽdi cõiuncta sit, aliud esset: cùm enim ius accrescendi nõ personã sed rẽ respiciat, hæredis hæredis portio accrescit[e]. Et ideo in proposita substitutiõis spe-
7 cie, si pupilli cohæredem adijsse proponatur, deinde pupillũ mortuũ, eius quoq; hæreditas illi necessariò accrescet[f]: qd' ꝓceditẽt si ante pupillũ cohæres iste decesserit.

a l. j. vnde. le.

b l. emãcip C. qui adm.

c l. cum antiquioribus. C. de iur. del.

d l. sed si plures. de vulg.

e l. si ex pluribus. de suis. & leg.

f l. qui patri. de acq. hær.

Qui

Qui enim ei succedet, pupillo quoq; succedet, ne diuersum ius inter ipsum & eius autorem inducatur: absurdum quippe esset, primum hæredem potuisse cogi, eius uerò successorum non posse, & melioris fieri conditionis, idq; in pupilli damnum, cuius interest ex testamẽto, quod ei fecit pater, adiri hæreditatem g. Vnde cum de fauore eius agatur, hæreditas eadem cũ paterna conseturh, & altera alteri accrescit, tametsi uere duæ hæreditates sint. † Quod autem subijcitur, hac substitutione scriptum hæredem solum comprehendi, hoc significat, ut nec per filiumfamiliâs pater nec per seruũ dominus admittatur: non enim illis affectus fuisse testator uidetur, sed eis solum quos nominatim scripserat, cum domini uel patris spes in huiusmodi acquisitione incerta sit. Quid enim si ante quæsitam hæreditatem filius uel seruus de manu exeati? Quid si nullis minis, nullis precibus compelli possint, ut adeant? Sed de hoc latius supra à nobis tractatum estk.

g l. si pupill⁹. de acq. hær.

h l. papi. §. sed nec impubetis. de inoff.

i l. cũ proponas. C. de hære. inst.

k l. sciendũ. supra eod.

1 ☞ Vrbium Romano imperio subiectarũ varia erat conditio.

2 Vrbes Coloniæ.

3 Colonicæ in quibus differebant à municipijs.

4 Municipes proprijs legibus vtebantur, & tamen ciues Romani erant.

5 Municipes vnde dicti.

6 Explicata l. j. ff. ad municip.

7 Municipes per abusionem sunt cuiusque ciuitatis ciues.

8 Conciuis, Latina vox non est.

9 Municipes quibus modis fiant. & num. 11.

10 Simulata adoptio olim nihil iuuabat.

1 MVNICIPES. † Vrbium quæ Romano Imperio subijciebantur, uaria fuit conditio: ut enim stipendiarias & fœderatas omittamus, earum quæ ius ciuitatis Romanæ habebant, aliæ Coloniæ, aliæ Municipia
2 dicebantur. † Coloniæ erant, in quas ciues Romani habitatum deducti erant, agerq; eis assignatus: solebant autem deduci ueterani, et prodiutinorũ laborũ mercede, unde senectutem tolerarent, iugera bina accipiebant. Causa deductionis erat, uel infrequẽtia urbi, uel pœna, qua ueteres Coloni male de Republica meriti, multabantur.

IDEM LIB. SINGVL. DE COGNITIO.

LEX CCXXVIII.

MVnicipes intelligẽdi sunt, & hi qui in eodem municipio nati sunt.

3 † Hæ Coloniæ tanquam quædam urbis Romanæ effigies, paruaq; simulacra erant, Metropolis enim suæ legibus necessitatibusq; adstringebantur, & ideo magis obnoxiæ quàm Municipia, licet propter autoritatem amplitudinemq; Po. Ro. maiore in honore essent, unde & in præmium ius Colonicũ quibusdam prouincialibus quãdoq; tributũ fuit, ut Berytensibus & Aeliopolitanis [a]. [a] l. j. de cẽsib.

4 † Municipes igitur aliquãto melioris erant cõditionis quòd uidelicet suis legibus, suisq; moribus uiuerent, & nihilominus ciues Rom. essent, honoresq; in urbe Romana capesserent, & sicut cæteri suffragiorum ius haberẽt
5 † unde & nomen sumpserunt: ab eo uidelicet, quòd honorarij muneris capaces essent, licet onerũ necessitatibus nõ adstringerentur, ut lib. xvi. A. Gel. diffusius explicat: atq;

6 † atq; ita intelligenda sunt Vlpiani uerba, dum propriè
b l.j.ad mun. Municipes appellari tradit[b]. Qui in ciuitatem Roma-
7 nam adsciti sunt, ut munera nobiscum faciant. † Sed nunc
abusiue municipes dicuntur suæ cuiusq; ciuitatis ciues.
Vnde Puteoli, & Capua, licet Coloniæ Romanorum
essent, tamẽ καταχρηστικῶς municipia nuncupabantur,
& earum urbium ciues se uicissim communicipes appel
8 lant: † Conciuem enim Latinam uocem non esse pleriq;
arbitrantur, exemplo Græci sermonis συμπολίτης.
9 † Fiunt autem Municipes aut natiuitate, siue origine, ut
quia ab eo municipio aliquis originem ducit: idem si pa
ter eius, paternam enim patriam sequi filios legitimos
c l.assumptio. ad muni. receptum est[c]. Aut manumissione, quoniam liberti pa-
d d.l.C.de la. lib.tol. troni sui patriam acquiritur[d], unde manumissi hodie ci
ues Rom. fiunt. Aut adoptione, ut quia alienigena à pa-
tre Florentino adoptatus sit, fiet enim municeps Flo-
rentinus. Quo exemplo receptum est, ut Monachus, uel
Canonicus, uel Rector eius urbis municeps censea-
10 tur, in qua iure sacerdotij necessario residet. † Quod
e l.municeps. & si eo tit. & de milite fatendum est[e]. Illud non prætereundum, P.
Mario, L. Asinio consulibus factum fuisse Senatuscon-
sultum, ne simulata adoptio in ulla parte publici mune-
ris iuuaret: censeriq; simulatum, cum beneficia sortiti,
statim emittunt manu quos adoptauere, ut Corn. Taci-
11 tus lib. xv. scribit: † Allectione quoq; creantur muni-
f l.ciues.C.de incol. cipes, cum Respublica aliquem eligit[f] & in ciuem assu-
mit. Quod si actum sit, ut qui allectus est ab omnibus
sit muneribus immunis, non ideo tamen minus muni-
ceps est, nisi etiam ab honoribus excludatur, tunc enim
abusiue

abusiue municeps dicetur.

1 ☞ Quis dicatur agere.
2 Exigere, peragere, transigere quid.
3 Transactio strictè & genericè accipitur.
4 Transacta dicũtur etiã quæ sine cõtrouersia facta sũt.
5 Ratio, quare transactionis vox potius specialiter accipiatur.
6 Exceptio litis finitæ, sine, vlteri⁹ progrediatur opposita fuerit, impedit contestationem.
7 Quæcunque exceptiones, peremptoriæ, litis contestationem impediunt.
8 Idque verum, si statim probari possint.

IDEM LIB. SING. DE TACIT. FIDEIC.

LEX CCXXIX.

TRansacta, finitaue intelligere debem⁹, nõ solum de quibus cõtrouersia fuerit, sed etiã quæ sine controuersia sunt possessa.

TRANSACTA.

1 †Agit qui in iudicio prosequitur id quod sibi debetur. Ab hoc uerbo deducũtur exigere, peragere, trãsigere. 2 †Exigit, qui quod iudicio prosequutus est recipit. Peragit qui obtinet: unde peregisse reum dicitur, qui damnauit. Transigit, qui actionem sibi competentem[a], siue instituta siue instituenda sit, aliquo accepto, causa concordiæ omittit.† Hæcq; transactionis uera & stricta est significatio: 3 generaliter tamen etiam accipitur pro quocunq; actu quo cõcordia inducatur, uel ab obligatione recedatur[b], uel ad finẽ aliquid ducatur. Vnde transigere æstatẽ Plin. dixit, sic & transigere æuũ, trãsigere diẽ dicimus.† Igitur in Senatusconsulto, quo trãsacta, finitaue rata maneãt[c], cautũ est: transacta generaliter accipiemus, etiã quæ sine controuersia finita sunt.

[a] l. j. de transt.
[b] l. j. de pact.
[c] l. j. in fin. ad Tertul.

5 †Cur autẽ ſpecialiter potius uox hæc accipiatur, dubitari poteſt: an quod particulaue ſubdiſiunctiuæ uim habet, & codẽ ſenſu intelligendã oſtẽdit, quo & finita intelligitur? an quod nulla eſt ratio cur magis in ſpecie accipiatur? Nec enim ſolũ rata eſſe debẽt, quæ iuſta tranſactione ſopita ſunt, ſed & quecunq; alio modo finem

d c.ſ.de lit.cõteſt.in.6. 6 habuerũt. †Quapropter uulgò dicimus[d], litis finite exceptionem, ſi, ne ulterius procedatur oppoſita fuerit, conteſtationẽ impedire. Sũt aũt huiuſmodi exceptiones nõ hæ tantũ, quæ hic enumeratæ ſunt, rei uidelicet iudicatæ, uel tranſactæ, uel uſucaptæ, ſed etiam multæ aliæ:

7 †unde generaliter proditum eſt, quãcunq; exceptionem peremptoriã, qua euidẽter & incõtinenti conſtare poſſit, nõ potuiſſe reum in ius uocari, litis conteſtationem

e Bar.l.elegãter.§.ſi qs poſt.de condi.inde. impedire[e]: ueluti, quoties cõſtat actionẽ nullam actori competere, ut quia lex dicat, eius rei nomine actio nulla petitio'ue ſit[f]. Idem ſi agẽtis nihil interſit, uel in criminalibus accuſationibus exceptione obiecta factũ im-

f l. mater. de inoffi. teſt.

g l.ſi ſeruꝰ.C. de his qui ad eccl. 8 punibile reddatur[g], idq; protinus appareat. † Nã receptiuris eſt, nullã exceptionẽ, etiã rei iudicatæ, conteſtationẽ & cauſæ ſtatũ impedire, niſi ſtatim ꝓbari poſſit, idq; ſe facturũ reus recipiat. Quæ enim altiorẽ indagationẽ requirunt, poſt iudicium acceptum reſeruantur[h].

h Bar.l. nã& poſtea. de iureiur.

SVMMARIVM.

1 ☞ Tres exceptiones litis conteſtationem impedientes hic enumerantur.

2 Finita intelliguntur, quæ longioris temporis ſilentio finita lunt.

3 Vſucapio & mobilium & immobilium rerum eſt, contra communem.

Præſcrip

4 Præscriptio propriè est exceptio ex vsucapione descendens.
5 Præscriptionis vera diffinitio.
6.7 Vsucapione semper directum acquiri dominium, tam in mobilibus rebus, quàm in immobilibus.
8 Vsucapiens cum mala fide, solam exceptionem habet ad se defendendum.

IDEM LIB. SIN. GVL. S.C. ORPHITIANI. LEX CCXXX.

VT sunt iudicio terminata trãsactiõe cõpo-

1 VT SVNT. †Enumerantur hic tres exceptiones, quæ litis cõtestationẽ impediunt, si à reo sint opositæ, quia litigare se uelle neget, tanquã res minime dubia sit, quã finitã esse iam cõstet, quod si simpliciter se nõ debere asserat, litemq; cõtestetur, tunc in uim peremptoriarũ obijciẽtur, cognoscetq; iudex, & dif-
2 finitiue pnuntiabit. † Sanè annotandus est loquendi modus, dum Iurisconsultus finita intelligit, quæ longioris temporis silentio finita sunt: quibus uerbis per usucapionem negotium finiri ait, non autem dominium acquiri. In quo articulo à nostratibus doctoribus diu disputatum fuit[a], in hocq; tandem deuentum, ut usucapione directum dominium, præscriptione utile solum ac-
3 quiratur. † Esse autem usucapionem in rebus mobilibus, præscriptionem in immobilibus. Quæ sententia omnino mihi non placet: Paßim enim ueteres usucapionem appellant, etiam immobilium rerum[b] idq; & Iurisconsultorum uerbis, & ex XII. tabularum lege, cæterisq; autoribus, & M. Cicerone præsertim in Topicis,

a in rubr. de præscript. extra.

b l. iũ. l si fur. in fin l. eum qui de usucap.

4 probari potest. † Præscriptionem uerò assumere pro-
priè uidentur pro exceptione ipsa, quæ ex usucapione
descendit: & ideo rectè iudicio meo definiuerunt uete-
5 res, † Præscriptionẽ esse exceptionem, quæ ex temporis
c 16. q. iij. in summa. lapsu substantiã capit, & actioni obijcitur[c]. Licet Neo
terici futilibus quibus-
dam argumẽtis dissẽ-
6 tiant. † Igitur per usu-
capionem acquiri ue-
rum & directum dominiũ, siue mobiles sint res, siue im
mobiles ego arbitror. Et cùm dominium sit iuris, nõ est
dubium, posse autoritate legis propriè & uere transfer
d l. alienatio-nis. supra. c. ri. Nititurq; ea ratione lex, quod qui usucapi rem suam
permittit, præstare cõsensum trãslationi uidetur[d] alio-
qui nec mobilium rerum usucapio unquam procederet,
cum inuito domino contrectatæ res, uitio reali, id est
furti afficerentur. Quo casu lex Attinia usucapionem
7 inhibet. † Cum ergo in huiusmodi rerum usucapione
cessante odio furis interpretetur lex accessisse consen
sum, meritò dubitandum non est, directum dominiũ ac-
quiri: in rebus autem immobilibus, cum aduersus scien
tem & negligentem usu quis acquirit, eadem ratio sua-
det, ut idem credamus. In ignorante magis dubitari pos
set. Sed tamen tum quoque propter autoritatem legis
uerius est, directum transferri: licet ratione naturali
e l. j. in fin. de aqua plu. ar. perspecta, quandoq; dicatur utiliter aduersus eum præ
scribi[e], idq; eius effectus est, quod re huiusmodi ad ex-
tranei manus delata, posset naturalis dominus uendica-
tione uti, nec admitteretur possessor qui ab alio usuca-
ptum

sita, longioris temporis si-
lentio finita.

ptum esse affirmaret: quid enim ad eum pertineret, de
8 *iure alterius disceptare?* † *Illud uulgò cognitũ, qui cum* f
*mala fide usuceperit, nullum dominij ius acquisiuisse*f, *sed sola exceptione defendi. Cæterum iure Pontificio nec usucepisse intelligitur*g.

f 1. fi qs ampt. §. j. de præscrip. xxx.

g c. fi. de præscrip.

1. 6 Regula, qua dicitur, eum qui in utero est, pro nato haberi, vera est, quoties de eius vtilitate quæritur: secus si de alterius.
2 Hæc limitatio exemplo declaratur.
3 Eius exempli restrictio.
4 Argumẽtum ex hac lege ductum, de lupa plures lupulos edente.
5 Fictio illa, quod in utero existens pro nato habeatur, in brutis non habet locum.
7 Infans conceptus dicitur post infusum semem.
8 Indicia inchoati hominis quæ.
9 Quando anima infundatur conceptui.

IDEM LIB. SIGVL. I Ad S. C. TERTVL.

LEX CCXXXI.

QVod dicimus, eũ qui nasci speratur, pro superstite esse, tũc uerum est, cum de ipsius iure queritur: alijs autem non prodest, nisi natus sit.

QVOD *dicimus.* † *Superius traditum fuit, eum qui in utero est, haberi pro nato. Quæ regula hic declaratur, ut uera sit, quoties de eius utilitate quæritur, alijs enim non prodest, nisi natus sit.* † *Quapropter in illa cõditione fideicommissi, si rex Parthorũ sine liberis ex se legitime natis decesserit, talis Respublica sit hæres. Rñdit Bal.*a, *q*
in utero tẽpore mortis fuerit nõ esse impedimento, quo

a Bal. l qui in vter. de statu ho.

minus euenisse conditio uideatur: hic enim non de uen-
3 tris, sed de hæredis commodo agitur. † Quòd si his hæ-
res qui grauatus est ipse post umi pater sit, aliud mihi
uideretur: interest enim haud dubie eius qui in utero est
ut pro nato habeatur, sicq; paternam hæreditatem lo-
b Are. l. qui si liabus. de le ga. j. cupletiorem habeat. Quod & Aretinus b, licet alia ra-
4 tione motus, probat. † Cæterum ex hoc responso tradũt
pleriq;, si ei qui Lupum ceperit aliquod præmium con-
stitutum sit, uenatorem à quo Lupa prægnans capta fue
rit, non ultra unicum præmium consequi posse, etiam si
deinde enixa plures Lupulos ediderit: hoc enim casu, nõ
5 de Lupulorũ, sed de uenatoris utilitate agi. † Quod ut
uerũ arbitror, ita cõstanter negauerim, fictionẽ hanc in
brutorũ partu locũ habere: solius enim hominis causa
introducta est, nec æquitas ulla subest, ut in beluis eadẽ
6 fingamus. † Et quod diximus in aliorũ cõmodum nõ fin
gi, intelligẽdũ est, nec patri quidẽ, pdit: nã ut ius triũ li-
berorũ interim habeat, haudquaquã satis est duobus na
c l. iij. de excu. tut. tis, alium in utero adhuc esse, idq; diuus Seuerus consti
tuit c. Quocirca nec matri quidẽ, pderit, quæ licet præ
d l. si prægnãtis supra de pœnis. gnãs puniri summo supplicio nequeat d, & uẽtris nomi
e l. j. supra. si mul. vendi nom. ne in possessionẽ mittatur e, nõ tamen hoc ideo est quia
iã peperisse fingatur, sed quia qualiscũq; futura est spes
in lucẽ, pdituri hominis, extinguẽda non fuit. Subest au
tem spes illa à conceptionis die, usq; ad decimũ mẽsem.
7 † Dicturq; cõceptus infans, post infusũ seme, † ab eo e-
8 nim tẽpore post decẽ dies dolores capitis, uertigines q;
oculorũ mulieri oriũtur, iudiciũ scilicet, ut Plin. inquit,
inchoati hominis: motus uero in utero quadragesimo

fit

fit die, sicq; & omnibus antiqs, & etiã Iurisco-
sultis cõ
9 *ceptum accipi dubiũ nõ est:† licet recentiores aliqui, so-*
lum quadragesimo die conceptũ infantem dici opinen-
turf, tunc enim infundi illi animã. Sed Physicorum cele- f in authẽ. de
berrimi quadragesimoquinto in maribus id fieri pro- resti. & ea.
diderunt, longiore in §. vnum.
fœminis termino, Em-
pedocles, Diogenes,
Herophilus dũ in ute-
ro sit, propriã animã
nõ habere ullam existi-
marunt, sed matris
uirtute agitari. Orthodoxi autores animã formato iam
in humanã effigiẽ femine à Deo creari, infundiq; rece-
perũt: quo autẽ tẽpore corpus ipsum formetur, in me-
dium reliquerũt. Quod & nos facturi sumus, cum id ad
Iurisconsultos minime pertineat, qui, ut diximus, conce
ptionem ab infuso feminne appellant, nõ à cõformatio-
ne quæ in utero fiat, quãdoquidẽ & inter ipsos Philo-
sophos hac de re minime conuenit, uarijs Empedoclis
Asclepiadæq; sententijs, quarum libro de placitis Philo
sophorum quinto Plutarchus meminit.

CAIVS LIB. I. DE VERBO. OBLIG.

LEX CCXXXII.

HAec enuntiatio, quæ fuit pluris aureorum

1 ☞Hæc locutio, pluris aureorum xxx. & quantitatis & æstimationis significatiua est.
2 Taxatio aurei in constitutionibus principum.
3 Aureus, quo hodie vtimur veteri surrogatus.
4 Denarius & aureus an idem.

1 HAEC ENVNTIVTIO.† Quoties ita loquimur quod in censum detulit Titius, pluris est aureorũ

xxx. id significare potest, non solum quantitatem triginta aureorum in censum relatam, sed etiam tantum rerum seu corporum detulisse, quātum æstimatio triginta
2 aureorum efficere potest. † Superius autem admonui in Cæsarum constitutionibus ita taxari aureū[a], ut septuaginta duo aurei librā conficiāt, licet aureus qui hodie in usu est, xxx. simul & quātitatis, & æstimatiōis significatiua ē. minoris sit æstimationis, cum nonaginta sex ex eis libra contineat. Vnde aliqui censuerunt, tamet si constitutū sit, donationē ultra quingentos, nisi insinuata sit[b], non ualere, eam tamē in qua D C L X V I. nostrates aurei erogati sint, uale
3 re. Et ita Angel. & Iasoni uisum est[c]. † Nobis uidetur aureum quo hodie utimur, ex generali omnium populorum consuetudine esse, ueteri illi subrogatum, & ideo quæ de solido in iure ciuili cauta sunt, ad nostrum hunc, quanuis leuioris sit ponderis, referenda. Nam & in præsentia propter temporum qualitates pauperiores sunt ciues quàm olim essent[d], & ante eas constitutiones, cū Romanū floreret imperium, constat grauio-
4 ris ponderis aureos nūmos signari solitos. † Sunt & qui denarios aureos uariæ æstimationis quoq; signatos fuisse crediderint, ijdemq; arbitrātur denariū & nummum esse[e], uulgarisq; sermonis argumēto utuntur: qua in re ulgarē ipsi doctrinā planè ostendūt. Denarios enim argenteus solum erat, pōderis drachmæ, quatuorq; sesterti jis nūmis censebitur, hoc est æris assibus decem, unde et nomen sumpsit. Tritiora sunt hæc apud rei Latinæ peritos

a l. quoties. C. de suscept. lib. x.

b l. sancimus. C. de don.

c Iaſ. l. ij. §. ex his. in fi de verb. obli.

d §. j. Inſti. de ſuc. lib.

e Docto. in. l. quæ extrin. ſecus. de ÿbo. obli.

ritos, quàm ut autorum tibicinibus sit opus: apud Græcos tamen dubium non est auream quoq; drachmam signari solitam, quam à similitudine ponderis Plinius quandoq; κατάχυσιν denarium appellat.

1 Interpretatio verborum, Calumnietur, moretur, frustretur.

IDEM LIBRO II. AD LEG. XII. TABVL.

2 Calumniari & cauillari idem.

3 Quæ mora calumniæ præsūptionē inducat.

SI LEX CCXXXIII. I calūnietur, et moretur

4 Instantiæ terminus in criminalibus biennīū in ciuilibus triennīū.

5 Error quorundam in iudicijs.

6 Calūniator eū, qui de re minima litē criminalē ordit.

7 Sycophantæ apud Atrienses.

8 De re minima uagentes, à iudicio repellendi.

9 Votī descriptio.

10 Vota olim pro principe nuncupabantur.

11 Vota anniuersaria ob diem imperij.

12 Vota ob salutē principis à sacerdotibus & consulibus.

13 Item à priuatis.

14 Vota in quinquennium publicè municipata.

15 Votorum origo.

16 Vota decennalia.

17 Item vicennalia, tricennalia.

18 Teli qualis acceptio.

19 Teli etymon.

20 Quoc Latini telum, Græci βέλος dicunt.

21 Ζοξευμα & τόξον.

22 Emendatus locus in hac lege.

1 SI CALVMNIETVR. † *Arbitror enūciatiue uerba hæc posita esse, & ut recentiores dialectici dicunt,*

materialiter. Interpretatur autem ea Iurisconsultus, ut calumniari idem sit, quod per moras & frustrationes negocium differre, uel per fraudē alios litibus uexare.

2 † Idemq; & cauillari diditur, utrunq; enim uerbum ab antiquo uerbo Caluire deducitur, quod decipere significat, & frustrari: tracta à caluis metaphora, qui eos frustrantur à quibus per capillos præhendi uidentur.

& frustretur: inde & calūniatores appellati sunt, qui per fraudem & frustratiōnē alios vexarent litibus: & inde cauillatio dicta est.

3 † Quæ autem mora calumniæ præsumptionem inducat, sic definiri potest, ut qui in termino accusationi prosequendæ, arbitratu iudicis constituto, non adest, cauillari uideatur [a]: non debet autem is terminus esse longior, quàm ut intra biennium causa exa-

4 pediri possit: † is enim est instantiæ criminalium finis,

5 sicut triennium in ciuilibus [b]. † Et ideo bis errant uulgares latrunculatores, qui si reum conuincere nequeant, eum rebus sic stantibus absoluunt, ut quandocunque uel minima coniectura ducti, rursus in carcerem trudant. Nam alapso biennio inquietari amplius non potest, & cum accusatori statutus est terminus probationum recipiendarum causa [c], si probatum non sit, definitiue reus est absoluendus, non autem ea forma, quam concussores, & Συμοβόσοι iudices repererunt [d].

6 † Sanè & qui de re minima litem criminalē orditur, ui-

7 detur non absurdè calumniator posse appellari [e]: † exemplo Athenienſium, qui huiusmodi homines Sycophantas

uoca

a l. qui crimē. C. de accus.

b l. j. C ut in. cer. temp.

c l. properandum. §. & si quidē. C. de iudi.

d Imo l. c. j. de off. ord.

e l. fustibus. C. de inof.

uocabant, quòd propter subreptos ficus, minimáq; huiusmodi detrimenta, capitalem quæstionem excitarent.

8 †Quapropter si qui collitigãt de re minima, et uicißim longas ambages tricasq; acumulant, non de utilitate soliciti, sed ut aduersario noceant, putauerim partes religiosi iudicis fore, ut ceu cauillatores eos reijciat, actionemq; deneget.

¶ Post Calendas Ianuarias die tertio pro salute principis uota suscipiuntur.

¶ §. POST Ca

9 lendas. † Votum est alicuius faciendi, uel non faciendi,
10 uersus Deum deliberata & iusta promißio. † Solebant autem ueteres quãplurima uota pro principe nuncupa
11 re. † Concipiebãtur uota anniuersaria ob diem Imperij, cùm uidelicet ad Imperium princeps assumptus esset, quorum & in iure mentio habetur[f]. Imperatori Vespa- f 1. omnes. C. de feriis.
siano diem Imperij fuisse Calendis Iulijs, eumq; in poste
12 rum celebratũ, apud autores traditum extat. † Concipiebantur ob salutem principis à Sacerdotibus & consulibus, idq; post tertium diem Calendarum Ianuariarũ, ut hìc dicitur: pertinebatq; in prouincijs hæc cura ad præsides, qui commilitonibus & Prouincialibus præibant, ut Cæcilius Plin. lib. x. Epistolarum est autor. Calẽdas ipsis non autem post tertium diem hæc uota suscipi Corn. Tacitus lib. 111. sentire uidetur. Idem Tiberium ægrè tulisse tradit, quòd Pontifices cum pro eius incolumitate uota susciperent, ijsdem Dijs filios quoq; Germanici cõmendassent. Sed & lib. xvi. Thraseæ ab accusatore obiectum scribit, quòd principio anni solenni iusiurandum uitaret,

uitaret, nuncupationibusq; uotorum non adesset, quanuis Quindecimuirali Sacerdotio præditus. Addit Septimius in Apologetico, Tum solitos ciues focos & choros in publicum educere, uicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu obolefacere, uino lutum cogere, caterua-
13 tim cursitare. † Concipiebantur & pro salute principis uota à priuatis, aliquid uouentibus, si principem superstitem reliquissent, ut in Augusto Tranquillus ostendit. Idem autor est C. Cæsarem Caligulam plerosq; huiusmodi connalescentes, tanquam impostores per ora hominum traductos, insulatosq; pessime multasse, quos-
14 dam etiam ad necem usq; compulisse. † Erant & alia uota quæ in quinquennium publicæ nuncupabantur, habebanturq; tum ludi pulcherrimi, & Quinquennalia ap-
15 pellantur. † Eorum origio uidetur ex libris Sibyllinis emanasse, quibus tradebatur, ut in difficillimis Reip. temporibus uer sacrum uouerent, si ad quinquennium proximum res ita saluæ, uti tunc erant, forent: cuius rei lib. xxxii. T. Liuius memmit. Horum uotorum Ludorumq; Quinquennalium & Nazarius & Mamertinus
16 in Panegeyricis mẽtionem fecerunt. † Sunt & decẽnalia uota, quorum rationem Dion in Augusti uita sic exequitur: cum Augustus Rempu. restituere uellet, reclamantibus cunctis, non ultra decennium se imperaturum promisisse, quo tempore elapso, precibus adactum, in se
20 quens decennium distulisse, atque item in aliud. Quamobrem eius successores, licet perpetuam administrationem accipiant, singulis tamen decem annis ludos uo-
21 uent, quos celeberrimos faciunt, tanquam principatum

tunc

17 tuuc renouare incipiant. † Hinc & Vicennalia & Tricennalia dicta sunt. Notantur autem in ueteribus numismatis hoc modo VOT. X. VOT. XX. VOT. XXX. Horum meminit Trebellius in uita Galeni, & Amianus Marcellinus, qui Constantium Imperatorem scribit Arelate Tricennalia celebrasse, Theatrales q; & Circenses ludos ambitioso apparatu.

¶ Telū vulgo quidē id appellatur, qđ ab arcu mittitur, sed nūc oē significatur qđ manu mittit: itaq; sequitur, vt & lapis & lignū, & ferrū hoc noīe cōtineatur, dictū ab eo quod in lōgin quū mittitur, ἀπὸ τοῦ πηλοῦ, Græca voce figuratū: nā et hāc significationē inuenire possum⁹ & in Græco noīe: nā qđ nos telū appellam⁹, illi βέλος appellāt: eoq; nomine vulgo quidē id significatur, quod ab arcu mittitur. Sed nō min⁹ oē significatur ἀπὸ τοῦ τηλοῦ. quod longe significat. Probatur idem & Græci sermonis similitudine: † quod enim nos telum dicimus, illi βέλος dicunt: deduciturq; ea uox ἀπὸ τοῦ βολλέσται, id est à iaciendo. † Quanuis quod arcu mittitur, propriè ab eis τόξευμα dicatur, τόξος enim arcum significat: unde & toxicum: quoniam eo sagittæ intinge

§. TELVM. Plectit lex Cornelia eum, qui cum telo, causa hominis occidendi fuerit: † dubitatum est quemadmodum telum accipiendum sit, & solum quod ab arcu mittitur significari, sed omne quod manu mitti potest Iurisconsultus ait: † idq; argumento ab Etymologia sumpto: siquidem telum dicitur

intingebantur, ut Plinius ait. Quòd autem ita sit in sermone Græco, probat Iurisconsultus autoritate Xenophontis, qui ita scribit: τὰ μὲν ὁμῶς ἔχοντο λόγχαι τοξεύματα σφενδόναι πλεῖστοις δὲ ὀιστοί. Huiusmodi, inquit tela simul ab eis habebátur, lanceæ, spicula, fundæ, plurimis aũt & sagittæ. †Sic autem emendandus hic est locus, ex antiquorum codicũ lectione, suspicorq; eodem modo scriptum fuisse à Tribuniano in Iustitutionibus sub rubrica de publicis iudidijs, ubi Epigramma in Xerolopho scriptum allegatur. Quanuis enim me non lateat, in Xerolopho tripodes fuisse, in quibus epigrammata scribit solerent, ut etiam Priscianus Grammaticus libro primo scribit: Xerolophiq; mentio pro tumulo ex congestis lapidibus facto fit etiam Suidæ: tamen conuenire magis uidetur, ut Xenophontis facta sit mentio, acceperitq; Tribunianus eum locum à Iurisconsulti hoc responso.

22 cæ, & mittitur manu, ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι. & id & ab arcu mittitur, apud Græcos quidẽ, proprio nomine τὸ ξεύμα vocat, apud nos aũt cõi noĩe telum appellat: sic & Xenoph. τὰ μὲν ὁμῶς ἔχοντο λόγχαι τοξεύματα σφενδόναι πλεῖστοις δὲ ὀιστοί.

1 ☞ Hostis apud antiquos pro peregrino.
2 Hostire significat æquare, & hostimẽtum pro æquamento.
3 Hostis pro perduelle,
4 Hostes, publicos inimicos significant.
5 Perduelliones qui veteribus dicti.
6 Quod sit perduellionis crimen.

Crimen

7 Crimen perduellionis,& læsæ maiestatis differunt.
8 Si legatus Cæsaris mandet alicui, vt principi tantũ aureos mutuet sub pœna perduellionis,an id non faciẽs perduellis sit.
9 Si princeps aliquẽ nouarum rerum suspectũ vrbe abscedere iubeat,certaque illi confinia cõstituat, isque nõ paruerit, an sit reus lęsæ maiestatis.
10 Locupletes antiquis qui dicti, & quis propriè sit locuples.
11 Qui pro qualitate rei, de qua agitur, non satis habet, pauper dicitur.
12 Quis locuples sit, vel pauper, in iudicantis arbitrtrio consistit.
13 Appellatione victus & vestimenta & stramenta contineri.
14 Nomine stramentorum quid significetur.
15 Verbum,nutrire,an cum verbo,viuere,in significatione conueniat.
16 Quid de verbo,cibare.
17 Cibi appellatio potum continet.
18 Cibarius panis.

IDEM. LIB. II. AD LEG. XII. TAB.

LEX CCXXXIIII.

QVos nos hostes appellamus, eos veteres Perduelles appellabãt, per eãdem adiectionem indicantes cum quibus bellum esset.

1 QVOS *nos hostes.* †*Hostis apud antiquos peregrino accipiebat, quòd suis legib⁹ ita uiueret, sicut nos*
2 *nostris, et ideo par nobis uidere.* †*Hostire enim æquare significat, unde Hostimentũ æquamentũ est. Sic Plautus in Asinaria: Par pari hostimentũ datũ est opera pro pe*
3 *cunia.* † *Deinde cœpta est hæc uox in aliũ sensũ accipi, ut uidelicet perduellem significaret: nam et illi iure gentium*

tiũ æquali causa ad bellum procedere existimabantur: unde quos eo bello capiebant, seruos sibi efficiebant, dominiumq; eo iure acquirebant: & licet ex sua malicia lucrari nemo debeat, captiuos tamen sibi acquirebant: quoniam non per maliciam aut fraudem agere, sed æqua cum Romanis causa rem gerere existimabantur. Licet enim iure ciuili Romani præcellant, iure tamen gentium æquales cæteris censentur. Meritò igitur hostes, publicos inimicos significant: quos ueteres quia cum illis duellum, id est bellum esset. Perduelliones
5 appellabant: †ea enim dictione hi solùm indicantur, aduersus quos ius belli est. Quapropter priuatus inimicus noster perduellio non est, latrones quoq; perduelliones non sunt. Vnde & Cicero libro 11. Officiorum: Pirata, inquit, non est perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium. Cum ergo hanc uocem perduellionis adijcimus, de his indicamus, quibus cum sit bellum. Et ita ego interpretor, licet aliter Accursius in
6 telligat. † Hincq; apparet, quod sit perduellionis crimen[a]: nimirum cùm quis hostili animo aduersus Rem-
a l.fi.ad.l.Iul. maiest. 7 publicam uel principem animatus fuit. † Quapropter non omne læsæ maiestatis crimen, idem & perduellio-
8 nis est, sed alterum altero generalius est. †Sed quod si legatus Cæsaris mihi mandat, ut principi aureos centum mutuem sub pœna perduellionis, an nisi id faciã, ceu hostis plecti potero? Et puto nõ posse legatum statuere id
b l.famosi.ver si.hoc tamẽ. eo tit. perduellionis crimen esse[b], quod nõ sit: sicut nec in huiusmodi iussionis exequutionem contumacium bona publicare poterit[c]: quod principi, hisq; qui in summa ad-
c l.i.C.ne sine iuss. ministra

ministratione sunt, tantũ conceditur. Nec ideo quod extra ordinem id munus aliquibus demandatũ sit, uidẽtur in summa administratione esse: imo hac in re cõcussoris potius munere fungũtur, tyrãnicæ auaritiæ satellites, pu
9 blici fures, & quòd dicitur, splen patrie. † Sed quid si ipse princeps aliquem nouarum rerũ suspectum, urbe abscedere iubeat, certaq; illi constituat, unde citra suum iussum non abscedat, isq; non paruerit, an læsæ maiestatis reus erit? Et Bald.[d] negauit: sed tantummodo arbitratu principis extra ordinem ceu sacrilegum plectendum[e].

splen patriæ

¶ Locuples est, qui satis & idoneè habet, pro magnitudine rei, quam, actor resti tuendam esse petit.

d Bald. cons. 271. in 2.

e l. sacrilegij. C. de diuer. rescrip.

10 ¶ §. LOCVPLES. † Locupletes antiqui locorũ, id est agrorũ plenos appellabant: unde qui ex prædiorũ possessionibus diues est, is proprie est locuples[f]. Cum ergo in edicto Prætoris qui in ius uocati sunt, fideiussorẽ locupletem iudicio sisti dare debeant, cum intelligemus, qui satis & idonee habet: in rebus tamen immobilibus
11 pro magnitudine rei quæ petitur. † Et inde consequens est ut qui pro qualitate rei, de qua agitur, satis non habet, dicatur pauper. Et ideo facto legato pro pauperibus puellis marito tradendis, poterit hæres etiam nobilis uiri filiam eligere, qui licet habeat unde uiuat, non tamen salua dignitate sua, si quicquam dotis nomine alienaret, uiuere posset[g]. Scribit Corn. Tacitus Valerio Messalæ cosuli, qui oratoris Coruini pronepos fuit, obtulisse Neronem in singulos annos quingenta sextertia, quia

f l. ij. supra q. satisd.

g Bald. l. si q. ad decli. C. de epi. & cl.

bus paupertatem innoxiam sustentaret. Quæ summa nostræ pecuniæ est, duodecim miliũ & quingentorum aureorũ. Eam si qui hodie habent, omnium ditissimi existimantur, & tamen tunc Messala paupertate laborare credebatur. † In arbitrio itaq; ius dicẽtis erit, ut ex personarũ & rerum qualitate dijudicet, quem locupletem, quemque pauperem ducat: ut quis uero ab accusatione propter paupertatem reijciatur, sufficiet si minus quã quinquaginta aureos in bonis habeat[h]. Absurdum fortè uisum est, illum ad criminis executionem admittere, qui si aduersus edictum eũ cui uenia debetur in ius uocaret, non haberet unde pœnam solueret[i].

¶ Verbum uiuere, quidam Putabant ad cibum pertinere: sed Offilius ad Atticum ait, his uerbis & uestimenta & stramenta contineri: sine his enim uiuere neminem posse.

h l. nonnulli. de accus.

i l.fi.de in ius voc.

¶ §. VERBVM uiuere. † Superius à nobis tractatũ fuit, quemadmodum appellatione uictus, etiam uestimenta continentur: additur hic etiam stramenta contineri: † quo nomine, significatur omne quod solo causa quiescendi insternitur ut storeæ, phormiones, paleæ & matæ: unde & uulgò mattaracia uocamus. † Sed quod de uerbo, uiuere, hìc dicitur, num & in uerbo, nutrire, eãdem interpretationem accipiemus[k]? & apud Cornæum responsum extat, idem esse. † Quid si cibare dictũ sit? & aliud esse arbitror, cum constet cibum cibariaq; ad esculenta solum referri. † Cibi uero appellatione potum

k Corn. cõsi 45.in.4.

18 *tum quoque contineri* [1], *dubium non est:* † *at Cibarium panem antiqui intellexerunt nigriorem, à quo furfur excretum non esset, sicut similagineum albicantissimum, qui ex solo flore constat.*

[1] Archid. c. in quibus de eō sec. dist. ij.

1 ☞ Differentia inter ferri, portari, agi.
2 Portari dicitur quod quis suis humeris fert.
3 Fabri qui dicantur.
4 Fabri nomen ex adiectione distinguitur
5 Tigni appellatione omnis materia, vnde domus conficitur, continetur.
9 Faber tignarius est oīs quæ ædificat, in lege xii. tabu.
7 Faber in specie, pro tignario siue materiario.
8 Vocabula à fabro deducta.
9 Collegia fabrūm.
10 Fabrorum varia instrumenta.
11 Hama est falcis vel sarculi species.

IDEM LI. III. L. CCXXXV.

FErri proptie dicimus, quæ quis suo corpore baiulat: portari ea, quæ qs iumento secum ducit: agi ea, quæ animantia sunt,

1 FERRI. † Enarrat Iurisconsultus differentiā inter hæc uerba ferri, portari, agi: Ferri sit proprio corpore baiulare, Portari secum cum iumēto ducere. Quapropter aliqui ꝓdiderūt, cū lege municipali caueretur ne quis triticū extra territoriū portaret, solū de eo actū uideri, q cū iumēto duceret: quibus tamē ipse minime assentior, cū enim hoc cōstituatur, ut uilior sit annona ciuibus, siue iumēto, siue baiulos, siue quoquo alio modo, quis deferat, par est ratio: nimis enim ꝓpria & subtilis est hæc

2 Iurisco. nostri interpretatio. † Q̃quidē & portari dici

tur, quod quis ſuis humeris fert ut recte Valla annotauit ex Terētij Horatijq; carminibus, quorū alter, Mi, inquit, homo quid iſthuc obſecro? quo puerū portas? Alter uero, Ne fortè ſub ala, Faſciculū portes librorū, ut ruſticus agnū. Illud nō diffiteor, qui guſtus cauſa annonam abſportarit nō uideri aduerſus eam legem feciſſe, quod à nobis Diſputati. lib. quarto annotatum eſt.

¶ Fabros tignarios dicimus nō eos duntaxat, qui tigna dolarent, ſed omnes qui ædificarent.

¶ §. FABROS. † Fabri dicuntur manu artificium aliquod facientes, eſtq; generale nomen: † unde ex adiectione ſolet diſtingui, ut cum dicimus, faber lignarius faber murarius, faber aurarius, & ſimilia. † Cæterum quia in lege XII. tabul.[a] tigni appellatione omnis materia, unde domus cōfici poteſt, continetur, † ideo in ea faber tignarius intelligitur, omnis qui ædificat. † Videtur tamen in ſpecie fabrum accipi pro lignario, ſeu materiario tantū, qualem Græci τέκτονα uocant: cuius uocis meminit Papinianus[b], dū licitu eſſe tectoni tradit, trochos, id eſt rotas, extra ergaſterium proponere. † A fabro deducitur uerbū Fabrico, unde & Fabrica, quæ quidē & ipſa generalis dictio eſt[c]: ſed in conſtitutionibus ſpecialiter accipitur p armorū factione: unde & fabricēſes dicti, in quē ſenſum & Fabricæ Cremonēſis meminit Amianus Marcel. lib. XV.[d] † Erant & collegia fabrum ea de cauſa inſtituta, ut quoties in urbe aliquod incendium excitaretur, ad illud compeſcendū accurrerēt: eorū inſtrumēta hæc connumerat

a l. tigni. ſupra eo.

b l. pen. de via pub.

c in authē. de armis i prin.

d l. pen. §. pe. de iure im.

numerat Vlpianus[e]*, licet corrupta sint exẽplaria. Cento nes, funes, perticæ, scalæ, phormiones, spongiæ, hamæ, sy phones, & acetũ: hæc enim incẽdij extinguẽdi causa pa rantur. Syphonis in hũc usum & Hamæ C. Plinius qua dam ad Traianũ epistola meminit, lib. x. Itemq; Iuuena lis Satyra* XIIII. *Dispositis prædiues hamis: & subdit.*

e l. quæsitũ. de fund. inst.

Dolia nudi non ardẽt Cynici. Vt appareat de instrumento quod quod ignium causa ha betur loqui, licet inter pretes hoc nõ percepe rint.† Est autẽ Hama falcis uel sarculi species: & ita solet Græcis accipi, sed his in locis aliter uidetur dicendum: nam & eo nomine uasculum ferreum significatur Hesychio: est & fabri le instrumentum, quod ab igne πυξάμμ quoque uo cant, Suidæ.

Idem LIB. III. AD LEGEM XII. TAB.

LEX CCXXXVI.

QVi venenũ dicit, adij cere debet vtrũ bonũ

1 ☞ Venenorum malorum prohibitum commerciũ.
2 Noxiorum venenorum nomina.
3 Veneni uox media.
4 Medicamenta venena dici possunt.
5 Qui fatetur se venenũ alicui dedisse, non punitur vt veneficus.
6 Hodie ex usu loquendi venenũ de malo intelligitur.
7 Glandis appellatio omnes fructus continet.
8 ἀκρόδρυα apud Græcos.
9 Licet maternum idioma secundum literatum sermonem exponere.

a QVI VENENVM.† *Venenorum quæ solùm nocu mento esse possunt*[a]*, prohibitum est commer cium*

a l. quod sæpe. § i. de contrah. emp.

cium, unde de eis nec societas, nec emptio contrahi po-
b l.iij. de fica. test: atqui lex Cornelia etiam pigmentarios punit[b], qui
2 temere huiusmodi uendiderint, † qualia sunt Cicuta, Sa-
lamãdra, & conitum, Pityocampæ Bupresti, Mandago-
ra, Cãtharides: quorũ uenenorũ remedia diffuse attin-
git Dioscorides libro sexto. Igitur quoniam in malis uenenis hæc iure constituta sunt cũ quis ueneni mentionẽ fãcit explicare debet, an de istis intelligat:
3 † uox enim hæc media est, & in bonã quoq; partem accipi potest:
4 † nam & medicamenta uenena dici possunt quòd eo nomine omne contineatur, quod naturam eius, cui adhibitum est, mutet. Vnde Vergilius.

Ille malum uirus serpentibus addidit atris,

esset, an malum: nã & medicamẽta venena sunt, qa eo nomine omne continetur, quod adhibitum eius naturam, cui adhibitum esset, mutat: cum id cp nos venenũ appellamus, Græci φάσμακον dicũt apud illos quoq; tã medicamẽta, quã quæ nocẽt hoc nomine cõtinẽtur: vnde adiectiõe alterius nominis distinctio fit. Admonet et nos summus apud eos poẽtarum Home, sic dicens:

φάσμακα πολλὰ μέμ ἐσθλὰ

Vt ostenderet, esse quoque aliquod uirus, quod malum non sit. Idem & Græci fecerunt, qui φάσμακον, id est uenenum adiectione qualitatis distinguunt, ut Homerus in Odysseæ quarto:

φάσμακα πολλὰ μέμ ἐσθλὰ μεμιγμένα πολλὲ δ' λυγρὰ

Mixta

Mixta uenena quidem bona sunt, sunt plurima amara. Et alibi, φάσμακον ἀνδροφόνον dixit. sic & Hieronymus in Rufinũ, φάσμακον θανάσιμον, id est letale. † Et his exemplis satis constat, eum qui uenenũ se dedisse alicui fateatur, non tamen tanquã ueneficum puniri posse, cum de medicamento salubri intelligi possit. Quod in non dissimili casu Alexander quoq; respondit[c]. Nam & Vergilius: Nec assyrio, inquit, fucatur lana ueneno, quum de purpureæ conchæ spuma intelligeret. Quæ omni nocumento caret. † Hodie tamen uulgaris consuetudo admisit, ut quoties uenenum mentionem facimus, de malo intelligamus: quæ uero bona sunt simpliciter medicamenta appellamus. Quare in hominis illiterati sermone, forensibusq; hisce scribliginibus, non putarem hanc Iurisconsulti differentiam obseruandam.

μεμιγμένα πολλὰ δὲ λυγρά.

c consil. 115. in. iij.

§. GLANDIS. Interdixerat Prætor, ne uis ei fieret, qui ex agro suo in alienum agrum caducam 7 glandem, tertio quoque die legeret. † Quæsitum fuit à Prisco Iaboleno, quid glandis appellatione uniniret? responsumq; est, omnes fructus contineri, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species uocantur ἀκρόδρυα, nimirum ἀπὸ τῆς δρυὸς, id est, à quercu: unde eodem sensu & δρύπαξπα

l. j. de glã. leg.

8 omnes arborei fructus dicuntur. † Diligentißimi tamen Grãmaticorũ aliter Acrodrya interpretantur: intelligi enim eo nomine ſolum uolunt, quæ lignoſi exterius fructus ſunt, ut nuces caſtaneæ, pictacia, malũ punicum, & ſi qua ſimilia: ſicuti ὀπῶρα è conuerſo, quæ extrinſecus mollia ſunt ut mala omnia: ſed nobis Iuriſconſulti ſenó
9 tentia uidetur uerior. † Et cùm ſemel atq; iterũ Latinas uoces exemplo Græci ſermonis hoc in reſponſo declarari uideamus, argumentum ſumi poteſt, nobis quoq; licere uulgare noſtrum maternumq; idioma ſecundũ litera tum ſermonem exponere: unde cùm tabernacula lingua filiolos ſuos inſtituere teſtator dixiſſet, de nepotibus quoq; quorum pater iam deceſſerit actum fuiſſe reſpon
Alex. cõſ. 2 col. 6. in. j. di. Illud tamen cum Alexandro ſentio tametſi probetur in uulgari locutione cõmuni uſu aliter accipi legitimũ filium quàm legitimatum, non tamen cõſequens eſſe, ut idem ſit in ſermone Latino. Quod ab his præſertim annotandum eſt, qui uulgari loquela iudiciales interrogationes conficiunt, ut Franci, & Sequani.

1 ☞ Populus Romanus tribus ordinibus conſtabat.
2 Plebs, equites, ſenatus.
3 Quæ ad ſenatum Romæ ſpectarint.
4 Centumuirales cauſæ quæ.
5 Centumuirale iudicium.
6 De iudicum decurijs.
7 Equitum cenſus qualis fuerit.
8 Senatorum cenſus.
9 Equitum & ſenatorum inſigne.
10 Teſtari quid, & teſtes & teſtamentum à teſtando dictum.
11 Teſtari pro iurare.

Deteſt

12 Deteſtari verbum.
13 Pignus propriè quid ſit.
14 ἐνεχυράζειν & ἐνέχυρον apud Græcos quid.
15 Pignus & hypotheca an differant.
16 Hypotheca etiam de re mobili contrahitur.
17 Noxa veteribus eſt, quod nocet.
18 Noxa exoluere.
19 Noxia de maleficio ipſo dicitur.
20 Noxiã etiã ſubſtantiuè dici, contra vallã & Beroaldũ.

IDEM. LIB. VI.

LEX CCXXXVII.

PLebs eſt, cæteri ciues, ſine ſenatoribus.

1 PLEBS. † Tribus ordinibus conſtabat populus Romanus, plebe, equite, & ſenatu. Quanuis latiore ſignificatione, plebis ap-
2 pellatione, Equites quoq; continerentur. † Plebs munera militiæ tributaq; ſubibat. Equites dicti: quòd ad eos equo
3 militare pertineret. † Senatus curam Reipublicæ gerebat. In eum diligebantur à Cenſoribus, qui ex familijs patritijs erãt, uel qui magiſtratus aliquos geſſiſſent, uel bello doniſq; militaribus maximè illuſtres. Iudicia quoq; aliquo tempore ad eos ſpectarunt, donec ad equites fuere translata, ex quibus Centumuiri delecti ius reddebant. Oppreſſa uero ab imperatoribus Republica, cum eius curam principes tractarent, cœperunt rurſus Senatores in controuerſijs grauioribus, et quibus libero arbitrio, nec legibus præſcripto opus eſſet, iudicare. Appellabantur & à cæteris iudicibus puta Centumuiris, decurijſq; iudicum, & Prætore, cui ipſæ decuriæ aſſidebant. † Sunt autem Centumuirales cauſæ, in quibus uſu-
4

capionum, tutelarum, gentilitatem, agnationum, alluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, fluminũ, stillicidiorum, testamentorũ iura uersantur: ut lib. de Oratore primo Tullius scribit. Hinc Centũuirale iudiciũ. † Quod deinde quadruplex appellari cœpit, cum aucto numero centum & octoginta iudices sederent, & in quatuor partes diuisi essent. † Iudicium uerò decuriæ in foro considebant, & in Prætoris erant consilio, ex his sortiebatur Prætor, qui in publicis iudicijs cognoscerent, quiq; ipso Prætoræ præsidente, sententias tabellares ferrent, assedisse se Prætori: datũq; etiã in causa pecuniaria iudicẽ A. Gellius testatur. Igitur ab his iudicib⁹ prouocatio ad Senatũ erat. Cœperũt et senatores à plebe ex censu discerni. † Equitis census erãt Quadringenta sestertia, quæ pecunia est decem ferè millium aureorum nostratiũ. † Senatores duplicem eã summa possidebãt, deinde etiã triplicem tẽpore Augusti, ut Tranq. est autor. † Equitum insigne erat aureus anulus: Senatorij ordinis lunati calcei, & latus clauus: unde & Tribunus Laticlauius in iure, id est senatorius.

¶ §. DETESTATVM. † Testari est sententiam nostrã exponere, unde testes dicti, quòd ea quæ de rei gestæ ueritate sentiunt, in iudiciũ proferant. Hinc & testamentum. † Cæterũ quoniam ut maior fides adhiberetur, etiã per numen aliquod affirmatio inducebatur, tractũ est, ut testari pro iurare accipiemus, & precari. † Vnde et Detestor idem est quod deprecor & abominor & hæc usita

¶ Detestatum, est cum testatione denuntiatum.

usitatior est significatio: in iure tamē detestari, est cum testatione denuntiare, hoc est sententiæ suæ aliquē per denuntiationem admonere, quod et protestari dicimus.

13 ¶ §. PIGNVS. †Pignus propriè esse id, cuius possessio traditur creditori, et præsertim rei mobilis, Iurisconsultus approbat argumento etymi, tanquam à pugno dictū sit: quod & Vlpianus tradidit, & à Tribuniano in Institutionibus relatum

¶ Pignus appellatum est à pugno, quia res quæ pignori dātur, manu traduntur: vnde etiā videri potest verū esse quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis constitui.

l. si rem. §. fi. de pign. act.

14 est: † cui sententiæ Græcum exemplum succurrit, ἐνεχύρασμα enim à securitatis captione ipsi appellant, & ἐνέχυρον

l. res hypo. supra de pi.

15 pignus prætorium. †Marcellus tamen pignus & hypothecā solo nominis sono differre existimauit, cuius sententiæ Valla accessit: nā constat ueteres scriptores de re quoq; immobili pignus dixisse, ut Terē. Ager oppositus est pignori, ob decem minas. Quomodo etiam Iurisconsulti frequenter accipiunt, etiā si nulla traditio interueneo-

l. nō solū. §. si rē. devsuc.

16 rit. †Ego arbitror hypothecam etiam de re mobili contrahi: est enim Græca uox ἀπὸ τοῦ ὑποτίθεσθαι, quod est obligationi supponere. Vnde & receptū est, si quis promiserit decem modios frumenti super tali fundo, uideri huiusmodi uerbis contractam esse hypothecā. Quid enim aliud est fundum supponere obligationi? Quòd si decem modij de tali fundo promissi sint, aliud est: sola enim personalis obligatio inde nascitur.

Bart. l. fundus. de ann. leg.

¶ §. NO

17 ¶. NOXAE. † §. Noxã dicere antiqui id quod nocet:
18 quapropter culpa, pœna, detrimentum, noxa est. † Vnde & lib. XXXIII. T. Liuius, Noxa exoluere, id est à pœna capitalis fraudis liberare, accepit. Seruus quoque qui contra legem Aquiliam alicui damnum dedit, noxa
19 est. † At noxia solummodo de maleficio ipso dicitur, nec tam generali significatione accipitur, sicut noxa. Cicero lib. III. de legibus. Noxiæ pœna par esto, ut in suo uitio quisque plectatur, uis capite, auaritia multa, honoris cupiditas, ignomina. M. Manlius: Quin etiam infelix uirtus & noxia felix. Plau. in Bacchi, Sat sic suspectus sum, cum careo noxia. Quo sensu & in Mostellaria & in Pseudolo usus est. Terentius quoq; in Phormione: In re incipienda, ad defendendam noxiam. Sed & in Eunucho & Hecyra ad eundem modum. Nec noxam eos adscripsisse quisquam dixerit.
20 cum ratio carminis non consentiret. † Quæ adducere uolui, ut palàm fieret, quàm iniquo iure Iustinianum in elegantijs suis insectetur Valla, et Seruiũ Beroaldus. dum adiectiuè tantum dici noxiam, opinatur, contra ueterum autoritatem. Sanè de noxa à nobis supra quoque disputatum est.

¶ Noxæ appellatiõe omne delictum continetur IDEM LIBRO. V. ADL. XII. TAB. LEX CCXXXVIII.

1 ☞ Duæ negationes affirmant.
2 Quando id non procedat. & num. 3. 4.
5 Interdum tres negationes nõ plus efficiũt quàm duæ.
6 Quedam verba sui natura prohibitiua sunt, quibus si negotio addantur, non tamen absolutè permittunt.

DVOBVS. † Duæ negationes affirmatiuam inducunt, ut etiam Grammatici fatentur: cuius rei illã rationem affert Augustinus, quòd negatiuæ natura sit, ut quicquid inueniat, destruat: unde si consentiua præcedat, eam in negationem redigit, & contrà. † Id tamen perpetuum non est. Quid enim si ad maiorem emphasim iterum negetur? ut in euangelio: Sit sermo uerster, est, est: non, non. Nam & Seruius inficiatorias duas quandoq; mentem scriptoris augere ait. Quid item, si negationi addita sit dictio quidem? ut in hoc exẽplo, Recte dictũ est non obligari, nec fideiussorem quidem. Sic & M. Cicero ad Lentulum. Neq; errarent, nec aduersarij quidẽ. † Quod & receptum est, quoties ea dictio tacitè intelligitur: unde cùm idẽ sit nemo, quod nec homo quidẽ, si dicamus, nemine nihil faciente, locus publicus damnũ infert: recta est loquutio, & duæ negatiuæ pro una accipiuntur. Sic & M. Varro de uita patrũ lib. III. Qua abstimentia uiri mulieresq; Romanæ fuerint, quòd à rege munera eorũ noluerit nemo accipere, Perinde est atq; dixisset, munera eorũ noluerũt accipere, nec homo quidẽ. Sunt qui per duodecimũ modũ solœcismi id accipiãt, fit enim ex geminatione abnuendi, ut cũ dicimus, nihil nunquã peccaui, pro nunquã. † Sed & quoties altera negatio pro uniuersali ponitur, et particulares sequũtur, negatiuæ naturã suam seruant: ut nullas à te accepi

1 2 3 4

DVobus negatiuis uerbis, quasi permittit lex magis, quàm prohibuit: idq; etiam seruius animaduertit.

l. j. §. si quis ita. de verb.

l. fluminum. de dam. inf.

accepi literas, nec breues, nec prolixas. Verum potius id esse ego arbitror ex ui dictionis, nec, quæ uerbi repetionem inducit. Vnde & certum est cum duobus uerbis aut positis, aut intellectis duæ negationes adduntur, consentiuam non intelligi: ut nec me amas, nec Titium: subauditur enim amas. † Qua ratione etiam quandoq; fit, ut tres negationes non plus efficiant, quàm duæ: ut cũ lex dicit, in fugitiuo locum non habere nec usucapionem, nec præscriptionem[b]. De qua re uidendum est Valla elegan. iii. lib. † Cæterum & quædam uerba sunt natura quidem sui prohibitiua, quibus si negatio addatur, non tamen absolute permittunt, licet hoc magis inferant, quàm negent de quibus loqui Iurisconsultum nostrum ego arbitror: exemplo causa, Si prætor dicat: Quo minus scorta prostent, non ueto: non enim prætor parates suas interponit, ut quicquam iuris concedat, sed non prohibet. Sunt etiam alia uerba prohibitionis tacitam quandam uim habentia, quæ idem possunt, addita, uel non addita negatione: ut uereor, timeo, caueo: si enim dixero, uereor ne adoptio impediatur[c], idem est, ac si dixissem, ne nõ impediatur. Et hæc quidẽ pro responsi huius interpretatione satis sint, cætera diffusius extricanda Grammaticis reliquamus.

b l. j. C. de fer. fug.

c l. nõ solum. §. sed videamus. de ritu nup.

1 Pupillus diminutium à pupo.
2 Pupillus ex etymo est, in patris potestate residens.
3 Pupillus Inrisconsultis dicitur, qui patris potestatem egressus est.
4 Modi egrediendi potestatem patriam.
5 Emancipandi modus ueteribus vsurpatus.
6 Capti in bello iuregentium fiebant capientium.

Serui

7 Serui à seruando dicti.
8.9.10 Non licet hostem, postquàm captus est occidere.
11 Incola quis propriè dicatur.
12 Mens manendi in aliquo loco vnde colligatur.
13 Domicilium pluribus in locis eodem tempore habere possumus.
14 Quod domicilium attendatur & præualeat.
15 Incolam Græci πάροικον dicunt.
16 Accola quis.
17 In patria agrum domumque habens, si eis retentis alio transmigret, incolaque fiat, nihilominus antiquius domicilium retinet.
18 Muneris publici definitio.
19 Quatuor modis vtilitas publica consideratur.
20 Emendatus text. in verb. extraordinarium.
21.23 Aduena & incola quomodo differant.
22 Aduenam Græci ἄνοικον dicunt.
24 Conuenæqui sint.
25 Populi vox incolas continet, non aduenas.
26 Decuriones sunt cuiusque ciuitatis magististratus.
27 Decurionum nominis origo.
28 Magistratuum municipalium varia munera.
29 Aedilium munus.
30 Archeiotæ
31 Xenoparochi, nicostrategi, & similes.
32 Duumuirorum munus.
33 Quartumuiri, sextumuiri.
34 Decemuiri Stilitibus iudicandis.
35 Augustales.
36 Decurionum census varius erat.
37 Decuriones in castris vnde nomen habeant.
38 Turma ex xxxii. equitibus constat.
39 Etymus urbis.
40 Intra mœnia olim non licebat sepulchra cõstituere.
41 Euocare sacra Iurisconsultis quid.

Muri

42 Muri vrbium sancti

43 Iure Canonum non appellantur vrbes, nisi quibus cõstituti sunt episcopi.

44 Opidum quid.

45 Oppidi etymus. & num. 46.

47 Oppidi generalissima acceptio.

48 Oppidò aduerbium.

49 Territorium & districtus explicantur.

50 Comitatus quid.

51 Diœcesis quid.

52 Si castrum sit à principe de omnimoda ciuitatis iurisdictione exemptum, an eiusdem territorij dicatur.

53 Princeps donando alicui castrum, an territorium quoque & iurisdictionem donasse censeatur.

54 Princeps territorium concedens, an proprietates concessisse videatur.

55 Territorium ad iurisdictionem refertur.

56 Si exercitus vltra fines processit, & aliquis ibi deliquerit, an prætor eius populi talem puniet.

57 Rem certam suam asserens, de tota re sensisse dicitur.

58 Quod commune est, propriè meum dici non potest: nec quod de re, quæ propria alicuius sit, à lege constitutum est, in ea locum sibi vendicat, quæ partim quoque aliena sit.

59 Quando id non procedat.

60 Cùm è duobus testibus alter dixit fundũ à Titio possideri, alter negauit, cõcordiæ causa dicendum, de parte alterum, alterum dæ toto intellexisse.

POMP. LIB. SING. ENCHIRIDII.

LEX CCXXXIX.

PVpillus est, qui ĩ cùm ĩ pubes est, desijt in pa

1 PVPILLVS. † *Pupillus dimmutiua uox est à pupo, quæ dictio puerum significat, quem Catulus poëta etiam*

2 etiã pupulũ dixit: † unde ex etymo qui in patris potesta
te est pupillus dici poterit[a]. Seruus quoq; impubes, hoc
nomine appellabitur[b], & hæc huius uerbi latissima est
3 significatio. † Iurisconsultorũ enim frequentior usus ali
ter accipit, eum scilicet impuberẽ, qui in patris potesta
te esse desijt, aut mor=
tis potestate esse aut mor=
te, aut emancipatione.
¶ Seruorũ appellatio ex eo

a l.ſi. de verb. oblig.
b l. quam tub. de pecu.

te, aut emancipatione:
4 † morte, ut quia pater
uere fato excesserit, uel
in exiliũ missus sit: cuius rei rationẽ hanc Caius Institutionũ libro primo refert, quia nõ potest ciuẽ Romanũ in potestate habere, homo peregrine cõditionis effectus: unde exiliũ hoc casu idẽ potest, quod naturalis mors posset. † Emãcipatio
5 ne, ut quia pater eum sui iuris esse uoluit, misitq; manu. Est enim emãcipatio, è manu traditio, introducta à lege ueteri, per quãdam uẽditionis similitudinẽ: quia præter naturalẽ patrem, alius adhibebatur, qui fiduciarius nominabatur. Hic certo patri unum aut duos nũmos, quasi in similitudinem pretij numerabat, quo accepto, pater illum mancipabat, manuq; tradebat, idq; ter coram præside uel curia fiebat, adhibitis quinq; ciuibus Romanis, & Libripende qui statera tenebat, itemq; alio qui Antestatus uocabatur: Eum sic emptum, fiduciarius deinde manumittebat. Quapropter iure antiquo manumissio in emãcipatione proprie interueniebat: quæ omnia diffusius à Caio eo quẽ citauimus loco referũtur: hodie autem huiusmodi solennitates sublatæ sunt.

6 ¶ §. SERVORVM. † Iuregentium introductum est,

ut capti in bello efficiantur capientium, cæterum quoniam multi hostili odio in captiuos desæuiebant, eosq; trucidabant. Romani Imperatores id prohibuerunt, iussèruntq; uendi, non autẽ occidi: † unde serui dicti sunt:
8 *quasi seruarentur. † Himcq; apparet non licere nobis hostem nostrum, postquam captus est, inter*
9 *ficere. † Quod intelligunt doctores esse obseruandum cum intra præsidia nostra iã deductus est, ante uerò*
c l. in laqueũ. de acquir. do. *quam deductus sit occidi iure poterit, cum multa interim possent accidere[c]: quid enim si fugam capesseret?*
10 *uel cum hostibus rursus congregaretur? † Sed nobis uidetur in ipsa acie solum id licere, idq; aduersus eos qui dedere se nolunt. Nam dedititium hominem occidere, crudelißimum est, nec boni Imperatores hoc patiuntur, ab ea quippe humanitate abhorret, quam naturaliter homo homini debet. His illud quoque consentaneum est, ut si lege municipali exules pro hostibus publicis habeantur, impuneq; occidi poßint, cum qui captus iam à familia ad quæstorem rerum capitalium ducatur, occidi impune non posse: cum enim captiuus iam sit, debet seruari non occidi, alioquin haud difficulter reperirentur qui eum obtruncarent, ne de conscijs interrogari posset, uel ut maturius ignominiæ pœnæq; eximeretur.*

fluxit, quod Imperatores nostri iubẽt captiuos vẽdere, & per hoc seruare, nec occidere solent.

¶ Incola est, qui in aliquã

11 ¶ §. INCOLA. † *Incola propriè est, qui cùm aduena esset*

esset in aliquam ciuitatem ea mente habitatum uenit, ut
12 ibi perpetuò sit, summamq; rerum suarum habeat: †ea
mens ex uarijs coniecturis sumitur: qui enim uendit is,
quas alibi possidebat rebus suis, in aliam urbem cum fa-
milia demigrauit[d], ueri simile est, sedem in ea suam con-
stituere uelle. Qui itē

d l. prædia. §. j. de fun. instru.

regionem domicilium suū cōtulit. quem Græci πάροικον appellāt: nec tantū qui in oppido morantur, inco le sunt, sed etiam qui in alicuius oppidi finibus ita a-

diutius, puta decēnio, in aliena patria habitauit[e], credibile est ibi perseueraturū nec alio iturū. Ex protestatiōe quoq; animus declaratur, unde q statim ubi

e l. ij. C. de incol. lib. x.

habitare urbē cœpit, uelle se in ea domicilio cōstituere affirmat, absq; mora incolatū acquirit[f]. Idē & in eo habitatore respōsum est, qui priuilegium impetrauit, quo

f Abb. cōsi. de paroch.

13 ius ciuitatis petebat[g]. †Quarōne etiā efficitur, ut domi
cilio pluribus in locis eodē tempore habere ualeamus, si
modo de animo nostro appareat. Nā & Reges ipsi ut
plurimū qualibet in urbe sibi subdita domicilio habent,

g Dec. consil. 283.

h l. assumptio. §. iuris. ad mun.

14 licet aliquod unū sit principalius: †potißimūq; illud at
tenditur, cui origo etiā accedit. Quòd si res de qua agi
tur in domicilio frequentiori sit, illud prævalebit[i], du-
plex enim causa fortius alligat. Nec quicquam refert in
oppido aliquo quis domicilio cōstituat, an in eius fini-

i Dec. d. cōsi.

15 bus, uico ue, cū uicus perinde ac pars ciuitatis sit[k]†. In-
colā Græci πάροικον appellāt: unde qd' in Psalmo cxiij.
dicitur ἐν τῷ ἐινὰι αὐτοὺς ἀσιθμῷ βραχεῖς ὀλιγοστοὺς
& παροικοῦντες ἐν αὐτῇ. Hieronymus sic transtulit, cum

k l. qui ex vico ad mun.

essent numero breui, paucissimi & incolæ eius. Quem locũ Accursius quoq; adducit & accolam legit, sed ma
16 le. †Est enim Accola, nõ qui aliquo in loco domiciliũ constituit, sed qui prope aliquem locum simpliciter habitat. Et proprie iuxta flumina sunt accolæ: unde Corn. Nepos accola Padi Plinio dicitur, Sed & Vergil. in VII. Amnisq; uadosi Accola Vulturni. Non tamẽ negauerim Parœcon Græcis quãdoq; simpliciter ꝓ adouena dici. Quem illi et πρόσηλυτον uocant, & ἄποικον, de quo infrà uidebimus.

grum [a] habent, vt in eum se, quasi in aliquam sedem recipiant.

¶ Munus publicũ est officium priuati hominis, ex quo commodũ ad singulos vniuersos q; ciues rẽ q; eorum imperio magistratus extra ordinẽ peruenit.

17 a ¶ AGRVM. †Hinc argumẽtum sumi potest, eum qui in patria sua agrum domumq; habeat, si eis retẽtis alio se transferat, incolaq; fiat nihilominus domiciliũ quoque antiquius retinere, uideriq; eum nouum aliud domicilium acquisiuisse, non autem uetus perdidisse, & ita ex facto responsum scio.

¶ MVNVS. Superius uisum fuit, inter cæteras muneris significationes, munera quoque personalia contine
18 ri. †Quapropter hic traditur, quemadmodum eo sensu definiendum sit. Et est, inquit Iurisconsultus, officium priuati hominis, quoniã solum priuati homines ad huiusmodi officia deligũtur. Principes enim ea subiri mãdant, non autem ipsi exequuntur. Subijcit, Ex quo commodum

modum ad singulos, uniuersos q; ciues, rem q; eorum, scilicet publicam, peruenit. Quæ uerba eam, quæ propriè
19 utilitas publica est, cõprehendunt. † Nam quatuor modis ea cõsideratur: Prima, cum in uniuersum & particulariter cõmodum affertur: quod in sacerdotibus, magistratibus q; consistit [l]. Secunda, quæ in uniuersum conducit, non autem singulis, ut quoties de locupletando fisco agitur [m]. Atqui optimus Impe. Traianus dicere solebat, Fiscum esse ueluti lienẽ, quod sicut eo excrescente, artus reliqui contabescerẽt, ita ex priuatorum detrimẽto locupletaretur fiscus. Tertia est utilitas, quæ priuata proprie est, licet ex ea consequatur etiã publica: ut cum dicimus, publice interesse dotes mulieribus conseruari [n], liberis q; hominibus ciuitatem repleri, id enim quod consequitur, in uniuersum prodest. Quarta est quoties id quod cõsequitur singulis prodest, nec in uniuersum quẽlibet particulariter iuuat, ut cũ generaliter dicimus, reipublicæ interesse, ne quis re sua abutatur [o]. Quæ omnia diffusius à recẽtioribus
20 explicata cernere est [p]. † Quod subditur, Imperio magistratus extraordinariũ, puto extraordinario, uel extraordinẽ legendum: ut cõpelli municipes ad subeunda munera dicãtur, nõ iure actionis, sed officio iudicis: id enim remedium est extraordinarium [q]. Quã interpretationem, etiam Accursius probat. Sanè quemadmodum distinguantur munera, à nobis supra tractatum est.

Aduena est quem Græci ἄνοικον appellant.

¶ §. ADVENA. Inter aduenã & incolam hoc interest,

l 1.j.§. huius. de iusti. & tur.
m l.pen. C. de primip. lib. xij.
n 1.j.fol.mas
o §.pen. Inst. de his qui. sunt sui.
p d.l.j.
q 1. cum filius. si cer. pet

quòd Incola fixit ſedem, domiciliumq; conſtituit, Aduena non cõſtituit,† & ideo cùm Græci ἄνοικον appellant: quaſi ſine lare aut domicilio: unde qui cum eo contrahit in loco contractus agere nõ poteſt: quia uidetur tanquã cũ receſſuro contraxiſſe, domiciliũ igitur adire debet[r].† Dicitur autẽ aduena, quaſi aliunde adueniẽs, quapropter à Græcis πρόσηλυτος quoq; dicitur: Tametſi ea uoce in Actis Apoſtolorũ Lucas eos intellexerit, qui diuerſæ ſectæ nati, in ius Moſaicæ legis recepti eſſent. Appellãt & ἄοικους Græci elegãti epitheto Scythas, quòd domibus ſint nullis, uectantur enim ſuper currus, nullis cerătis ſedibus.† Sunt & Conuenæ collectitij habitatores, ſic dicti, quòd plures ex diuerſis regionibus in unum locum conuenerint. Strabo συγκλύδας uocat: unde & Conuenarum urbs in Aquitanis.† Sanè receptum eſt appellatione populi, eius urbis incolas contineri, aduenas non contineri[s].

¶ Decurioes quidã dictos aiunt, ex eo quòd initio coloniæ, cum deducerentur, decima pars eorũ qui deducerentur conſilij publici gratia conſcribi ſolita ſit.

¶ §. DECVRIONES.† Vnicuiq; ciuitati ſecũdum mores ſuos, ſui magiſtratus ſunt, qui decuriones dicuntur, conſilij publici gratia primùm introducti.† Emanauit autem nomimis origo à Colonijs populi Romani, in quibus qui eas deducebant: Triumuiri decimum quẽq; conſilij cauſa aſcribebant, ex his magiſtratus municipales eligebantur[t].† Quorum uaria fuere munera[u]:† & in primis

r l.hæres.§.ij. de iud.

f Feli.c.rodulphus.de reſcrip.

t l.ſi. de mun. u l.& ideo. de cõpenſ.

primis Aediles, qui rẽ frumentariam ponderaq; & mẽ
suras curabant, ἀγορανόμους pleriq; uocant, Iurisconsul-
30 tus Arcadius etiã episcopos[x]. Erant Archeiotæ, †qui x d.l.fin.
publico archiuio præerant, in scholis Græcis traditum
est, aulam locum esse in quem fontes ducerentur, eum
31 à Iunioribus ἀσωτίους appellari[y]. † Erant & Xenopa- y d.l.fin.
rochi, quos uox indicat præbendis hospitijs præfuisse.
Nicostrategi, qui pro uictoria Ducũ excubarent, de-
nuntiarẽtq; quid in hostico gereretur, sic enim etymus
indicat. Mastigophori, id est flagelliferi, qui athlatas
(seu athlotetas mauis) in certaminibus comitarẽtur. Te
lephori uectigalium exactores, uel mancipium præfe-
cti, unde Telesphoria munus ipsum. Sitocomæ, Deca-
proti, Prostatæ. Logographi, de quibus à me alibi dis-
32 putatum est. Et hi magistratus Græcorũ erant. † In La
tinis municipijs Duumuiri, primi in arbo describeban-
tur, hi carceribus præerant, publica locabant, fascibus
utebantur, quod libro dispunctionum III. à nobis an-
33 notatum est. † Ad hæc Quartumuiri, qui appellationũ
causas audiebant, in antiquis motumentis sic annotan-
tur IIII. VIR. AP. Sextumuiri & ipsi de his, quæ ad
34 Rempublicã pertinebant, solebant cognoscere[z]. † Erãt z l.ij.§. dein-
de. de origi.
iur.
& decẽ VIRI STL. IVD. id est decem uiri stlitibus iu-
dicandis, quorum & Spartianus in Hadriano meminit.
Et hunc magistratum gessisse C. Cæcilium Plinium, ex
duobus uetustissimis monumentis, quæ Mediolani con-
35 spiciuntur, constat. † Fuere & Augustales, quos eligi
à Decurionibus solere aliàs retuli, diuersus magistra- a l. si quos. C.
de decurio
lib. x.
tus ab Alexãdrino præfecto[a], qui Augustalis & ipse di

36 cebatur.† Decurionum census ita ut lege municipali præcipiebatur, uarius erat. Plinius libro Epistolarum primo, Comi fuisse centum millium tradit: quæ summa est nostratis pecuniæ aureorum duorum milium & quingentorum. Solebant autem, cum in ordinem recipierentur, binos denarios, uel huiusmodi certã quãtitatẽ, singulis collegiis distribuere: sed & quoties aliqua statua ædiculaue dedicaretur, aliquid eo nomine reciepiebant[b]: ea pecunia Sportula quoq; appellatur. Et ideo iure cautum est, minores xxv. annis Decuriones factos, sportulas accipere posse, licet suffragium ferre nequeant. Et hæc quidẽ

37 de municipalibus satis sint.† In castris quoq; erant Decuriones, sic dicti, quod denis equitibus præessent, ut Fe-

38 stus scribit, licet Frõto præfuisse eos turmæ dicat.† Cõstat turma ex duobus & xxx. equitibus. Erant & in palatina militia, unde apud Tranquillum traditur Saturium cubiculariorum Decurionem fuisse, sed de his nihil ad præsentem materiam. Quomodo autem Coloniæ deducerentur supra uidimus.

39 ¶ §. VRBES.† Vrbs ab urbando dicta est: urbare autem est aratro diffinire. Solebant enim antiqui, iunctis bobus, tauro & uacca, Hetrusco ritu, in condẽdis urbibus, aratro sulcum facere, intra quem oppidum muniebant, ædificabantq;: id religionis causa, & auspicatò fiebat, quo

Vrbs ab urbo appellata est: vrbare est aratro diffinire: & Varus ait, vrbum appellari curuaturam aratri, quod in vrbe condenda adhiberi solet.

b l. spurij. de decur.

quo eius loci Penates & Genios magis propitios habe-
40 rẽt †unde intra eũ circuitum,nõ licebat sepulchra cõ-
stituere[c]:quòd huiusmodi feralibus contaminari sanctũ c l.mortuorũ. C.de relig.
municipiorum ius, polluiq; urbis Genius uidebatur.
41 † Nam & cùm hostes urbẽ expugnarent,in primis eos
omnes euocabãt Deos
¶ Oppidum ab ope dici-
tur,quòd ei⁹ rei causa mœ-
ut non ostenderentur,
& expugnatores sa-
crilegij nomine exolue
rent: Quod Iurisconsulti euocare sacra appellant[d]. Id d l.sacra.de re rum diuis.
autem conceptis quibusdam uerbis fiebat, quæ se apud
42 Serenũ Sammonicum legisse Macrobius refert.†Eadẽ
ratione & auri urbium sancti appellantur[e], unde & e l. sanctum. eod.tit.
iure ciuili sine Principis uel Præsidis autoritate in eis
aliquid cõmitti non potest[f]: & ideo eo iure,nulli popu- f Doct.l.j. §. siue.de ope. no.
lo licitum est urbem constituere,nisi ex principis autori
tate: quod in his gentibus non procedit,quæ liberæ sunt,
& uacantia occupant:illæ enim iure gentiũ regunturg. g l.ex hoc.de iusti.& iu.
43 Quo iure Romani Imperatores non præcellunt: † In
pontificijs autem,recentioribusq; Canonibus, nõ uidẽtur
urbes appellari[h], nisi quibus Episcopus datus est: in h Bald.d.l.ex hoc.
antiquis enim decretis,maioribus tantummodo urbibus
Episcopi constituti fuere[i]. Sed tamen hodie quàm pluri- i c.j. de priui.
mæ in Germanis Sarmatisq; urbes sunt,quibus speciali-
ter nullus sacrificulus antistes præest. Hæ enim nationes
non pauca ex iure gentium adhuc retinent, licet in sa-
cris Christiani sint, nostramq; rem armis à Turcarum
impetu egregie,quantum in eis est,tueantur.
44 ¶ §. OPPIDVM. †Oppidũ uidetur mihi id esse, quod

tanquam propugnaculum aduersus hostes constractum
45 est, & mœnibus uallatũ: † id enim etymologia arguit, cùm dicatur ab ope, id est auxilio, quòd eius causa factũ sit, unde ut plurimum condebantur oppida, ut etiam natura loci tuta essent. Vergilius secundo Georg.

Adde tot egregias urbes, operumq; laborẽ, nia sunt constituta.
Tota congesta manu
præruptis oppida saxis.

Sic & T. Liuius lib. XLIIII. prohibitum Lacedæmoniorum Tyranno tradit, ne quod oppidum in suo alieno'ue agro conderet: quod uidelicet nollent Romani habere eum, quò posset se recipere, & armis tueri. Sic & C. Cæsar commentariorum quinto: Oppidum, inquit, Britanni uocant, cùm syluas impeditas uallo atque fossa munierunt, quò incursionis hostium uitan-
46 de causa conuenire consueuerunt. † Sunt tamen qui oppidum dictum existiment, quòd eò priuati opes suas conferant: sed quod Pomponius hic ait, uerius est.
47 † Quapropter siue urbs sit, siue castrum, emporium, conciliabulum, pagus, uicus, præfectura, burgus, metrocomia, dum mœnibus cingantur, & ab incursu hostium tuta sint, putauerim dici propriæ oppida idq; cum cæteris nostratibus interpretibus. Laurentius enim Valla, quiq; eum secuti sunt Grammatici, oppidum omnem urbem dici existimauerunt, præter Romam, quæ peculiari nomine urbs uocari cœpta, fecit, ut
48 cætere urbes, oppida uocarentur. † Est & oppidò aduerbum, pro ualde, tractumq; id est à consuetudine

agrico

agricolarum. Qui cum interrogaerntur quãtum meſsiũ collecturi eſſent, reſpondebant, oppidò. Quaſi & ſibi, & oppido ſuffecturas dicerent.

¶ §. TERRITORIVM. Quatuor ſunt nomina eiuſdem intellectus, territorium, comitatus, diſtrictus, diœceſis: eorum ſignificatio ex diffinitione hic poſita: † intelligitur, & ſicut territorium, à terrendo, ita diſtrictus à diſtringendo, & in uincula trahendo nomen à recentioribus ſumpſiſſe uideri poteſt: tametſi ſint qui latius patere diſtrictum putent[k], ut hoc nomine ſignificetur, quicquid ultra territorium ſuum ex alieno ditioni ſuæ ciues addunt, uel uirtute bellica partum, uel quaqua alia ratione, quod & crebrius receptum uidetur. [1]. Qua in re uix eſt, ut ego diſputare uelim, qui ſciam, uocem hanc apud antiquorum neminem reperiri. † Comitatus propriè de imperatoria aula dictur, ſed quia tempore Caroli Magni, regnantibuſq; Berengarijs, & Othonibus, ad ſingulas ciuitates regendas aliquis Comes mittebantur, cœpit Territorium, quoniam illi Comes præerat, Comitatus dici. Otho tamen Phriſingẽſis in Aenobarbi hiſtoria, à comminando comitatum dici exiſtimat, eadem ratione quæ & à terrendo territorium. † Diœceſis Græca uox eſt, qua ad

Territoriũ eſt vniuerſitas agrorum, intra fines cuiuſque ciuitatis, quod ab eo dictum quidam aiunt, quod magiſtrat⁹ eius loci, intra eos fines terrendi, id eſt ſubmouendi ius habẽt. 49

k Clem. paſtoralis. de reiud.

l Aret. conſil. 77.

qua administratio significatur, in iure nostro pro pro-
m l.j.C.de priua.carc. uincia assumitur[m], unde Aegyptiaca dicœcesis. Sed in patrum decretis, solet ad Episcoporum munus deflecti, non enim in primitiua ecclesia episcopi iudicia exerce-bant, sed sacra administrabant, curabantq; : meritò διοικησεις id est procuratio, distributioq; in eis proprie locum sibi uendicabat. Sicut ergo territorium dicitur, quatenus iudex ius terrendi habet, sic Diœcesis dici-tur quatenus episcopus ius administrandi sacra habet. Accidit q; in limitaneis uicis, ut non eiusdem sit diœce-
52 seos castrum cuius est territorij. † Sed finge aliquod castrum à principe fuisse de omnimoda ciuitatis iurisdi-ctione exemplum, an eiusdem territorij uel comita-tus dicetur? Et uerius est non esse, cum enim urbis præ-tor, uel comes, ius terrendi eo in loco non habeat, non uidetur de territorio uel comitatu amplius esse. Quapropter si constitutum sit, ut eius castri legibus deficientibus, ius commune Romanorum obseruetur, constitutiones ciuitatis, cui ante subijciebatur, non ob-seruabimus. Quod si exemptum non esset, minime pro-cederet, cum ius commune Romanorum mandet, ca-stra quæ in territorio sunt, urbis suæ legibus coërceri, idq; & Pontano uisum est[n]. Idemq; arbitror, si non omnino ab urbe separatum sit, ut quia aliquo casu illi subijciatur: adiuuatur enim origine inspecta, territo-rijq; nomen seruat, quod ex facto Baldus respondit[o].
n Rom.consi. 218. Soci. 81.
o Bal'd.consi. 183 in 2.
53 † Finge rursus principem castrum alicui simpliciter donasse, an territorum quoque & iurisdictionem do-nasse censebitur? Et si iam exemptum à iurisdictione

urbis

urbis erat, uerius est uideri donatum: pleniſſimam enim huiuſmodi munificentia interpretationem recipit. Quod ſi paratum non erat, haud quaquam de iure ciuitatis ueriſimile eſt uoluiſſe principem quicquam dimi-
54 nuere[q]. † Quid itē ſi territorium conceſſerit, an & proprietates palatiaq; conceßiſſe uidebitur? Et Oldradus non uideri reſpondit. † Territorium enim ad iuriſdictionem refertur, non ad eas poſſeßiōes, quæ dominij principalis,
55 ſunt, idq; & cæteri probant[r]. † Sed quid ſi exercitus alicuius populi extra fines proceſſit, & aliquis ibi delict querit, an prætor eius populi eum puniet? Et reſpōſum extat ab eo puniri poſſe[s]. Iure enim gentium eius ſoli, quod quis bello captum poßidet, habetq; dominium, iuriſq; dictio quæritur, ut meritò territorium ſuum dici poßit, à terrendo, id eſt ſubmouendo: ſolebant enim magiſtratus Populi Romani in ſummæ potestatis ſignum, lictores habere cum faſcibus, quibus mandabatur ut turbam ſummouerent, unde & ſummouere pro terrendi iure accipi cœptum eſt.

57 ¶ §. VERBVM. ſuum. † Qui fundum, Stichum, domum, huiuſmodiq; certam rem nominat, ſuamq; eſſe aſſirmat, de tota re, integraq; ſpecie loquutus intelligitur.

58 † Quaratione quod cōmune eſt[t], proprie meum dici non poteſt, nec quod de re, quæ propria alicuius ſit, à lege

p. Bal. l. ſi qſſ. C. de bo. va.

q Bart j. C. de ex c. mu. lib. x.

r Alb. hic. Bart. hic.

t c. ſin. eo. tit. in. 6.

lege constitutum est, in ea locum sibi uendicat, quæ partim quoque aliena sit: id tamen perpetuum non est.

59 † Nam in indiuiduis, si plures sint insolidum domini, res illa cuiuslibet, etiam proprie, esse existimabitur[u]. Vnde communis libertus, eorum ratione quæ ad patroni honorem salutemq; pertinent[x], pro proprio habebitur: is enim honos insolidum debetur[y]. In legatis quoque, quoniam uoluntas potißimum locum obtinent, idem dicemus. Vnde quilegat Stichum, qui suus erit cum morietur, etiam legasse cum intelligetur[z], si non suus, sed communis erit, eaq; pars debebitur, quæ ad eum spectat: nec enim dubium est, quin illa proprie sit sua. Cæterum & cum iudex pronunciat fundum Titij non esse, intelligetur id pronuntiasse, ut neque illi communis sit. Cum enim in iudicio de uiritate totius summæ agatur, censetur iudex etiam de qualibet eius parte pronuntiasse[a], alioquin facile esset rem iudicatam eludere. Idem & in interrogationibus dicendum est[b], qui enim interrogat, an fundus sit suus, non solum de toto, sed & de qualibet parte interrogasse cẽsebitur. Et ideo si illi respondeatur suũ non esse, perinde erit, atq; si neq; sibi conmunem dixisset. Quid ergo si iurauerit suum non esse, et deinde probetur cõmunẽ esse, an punietur tanquam periurus? Et uideretur non esse existimandum periurum: ut enim crimen illud euitetur, ex humanitate receptum est[c], etiam abusiuam

60 uerborum interpretationem admittenda. † Vnde cum è duobus testibus alter affirmasset fundum à Titio possideri, alter uero negasset, concordiæ causa responsum fuit

v l.illud de ritu nup.

x l.j.§.domini.ad Sylla.

y l. cõis. de ius voc.

z l. serui.§.j. de leg.j.

a l.si quis cum totũ. de exec. rei iud.

b l.qui seruũ. in fi. de int. act.

c c.cum tu. de testi.

fuit[d], *de parte alterũ, alterũ de toto intelligendũ. Meri to igitur Iuriscõsultus ambiguũ esse hunc casũ asserit, & ideo debent iudices eũ qui iurauit suum non esse, com pellere, ut explicet, sit'ne sibi cõmunis, ne periuriũ obte gere uerborũ inuolucro posit: quanuis uerior sententia sit etiã si nihil explicet, censeri periurum*[e].

d Dyn. Bald. l. ij. de cõdi. inst.

e Doct. l. j. §. si stipul. de verb. obli.

PAVL. LIB. VI. IM PERIALIVM SENT. IN COGNI. PRO= LATARVM.

LEX CCXL.

CVm quærebatur, an verbũ soluto matrimonio

1 ☞ Dubitandi causa in hac lege.

2 Verbum, soluto matrimonio dotem reddi, etiam casum mortis continet.

3 Ablatiui absoluti natura est, vt conditionem inducat.

4 Et quomodo id accipiendum. & num. 5. 6. 7. 8.

9 Bartolus an eas conditiones, quæ de ablatiuis absolutis inducuntur, rectè expressas appellet.

10 Participia in duo terminata, nullo modo ad cõditionẽ attinent, sed id significant, quod fieri oportet:

CVM Quærebatur. *Cùm quis stipulatus esset soluto matrimonio dotẽ sibi reddi, fuere qui crederẽt, cõ ditionem stipulationis eo solum casu euenire quo per di uortium solueretur, non etiam si morte alterius:* † *quo= rum sententiam ea ratio adiuuabat, quod cũ matrimoniũ consensu cõtrahatur, proprie contrario cõsensu dissolui uidetur. Qui autẽ moritur, non existimatur dissentire, unde & uiduæ iuris interpretatione in pleriſq; haben= tur, ac si in priore matrimonio adhuc essent. Sed Imper. Titus etiã casũ mortis contineri existimauit: quãobrẽ.*

& quo

& quoties constante matrimonio dos petitur, ut si maritus facultatibus labatur, locum esse stipulationioni uis deretur, cum nullo casu dotem remanere apud maritum pronuntiauerit[a]. Sed hoc communiter non admittitur, cum solutum non sit, & beneficium repetitionis mulieri ipsi lex concedat, non autem extraneo. Interpretantur autem Doctores ea uerba, soluto matrimonio, id est cũ matrimonium solutum erit. †Indeq; colligunt, ablatiui absoluti naturam eam esse, ut conditionem inducat. †In quo articulo sciendum est, ablatiuos quãdoq; in uim septimi casus, ut Diomedes, Seruiusq; docuerũt, enũtiari: tũcq; dubiũ non est ad conditionem non referti. Inducitur autem huius casus uis simpliciter in nominibus, ut cũ dicimus, te autore didici, arbitratu Seij ædificaui, saluo cõsẽsu domini alienaui, & si qua similia. † Quandoq; per participium proferuntur, & tunc naturam adiuncti participij debemus inspicere, præsentis, præteriti, an futuri sit temporis. Quod præsentis temporis est, conditionem non inducit, ut si dixerim, rato manente pacto pœna soluatur: item filio præcedente, patri permittitur, quemlibet in locum nepotis, adoptare, hic enim nõ uidetur subesse conditio.

a glos. l si constante. soluto mat.

dotem reddi, nõ tãtum diuortium, sed mortem cõtineat, hoc est, an de hoc q̃q; casu contrahentes sentiãt: & multi putabant non de hoc sensisse: & quibusdam alijs contra videbatur: secundum hoc Titi⁹ Imper. pronunciauit: id actum eo pacto: vt nullo casu remaneret dos apud maritum.

ditio. Quod tamen non procedit, cũ participium ipsum licet præsentis temporis, futuros tamen casus respicit, ut si constitutum sit, stantibus masculis fœminas à successione excludi: illa enim uerba, stantibus masculis, quoniam ab eo prolata censentur[b], qui ius de ea re statuendi habet, & conditionem inducunt, & dispositionem, quia non solum fœminnas sub conditione exclu-
6 dunt, sed ipsos masculos admittunt.† Cùm participium præteriti est temporis, obscurior est quæstio, quoniam ex adiectione uerbi potest ad omnia tempora referri, ut supra à nobis ex P. Nigidij sententia traditum est[c]: uno de hæc uerba, soluto matrimonio, generaliter accipi ex materia subiecta poterunt, siue retro solutum sit, siue in futurum soluetur, respectu futuri conditio est, non autem respectu præsentis præteritiue. Nam & cum sermo Latinus præsens à passiuo uerbo participium nullũ habeat, soliti sunt ueteres in eum sensum præterito uti, ut apud Vergil. Vimq; addere uictis, id est qui uincebãtur. Et in Georg. Quàm quibus in patriam uentosa per æquora uectis, id est qui uehuntur. Sic & in edicto prætoris[d], dum in eum qui rate naue expugnata quid rapuisse dicetur, actio conceditur, illa uerba, naue expugnata, exponuntur, id est dum expugnatur, & præsens
7 quoque tempus respiciunt.† Sumuntur & quãdoq; huiusmodi participia ferè in uim nominis, ut cum dicimus, uelo leuato iudicauit, reseruato domini consensu alienauit, penũ excepto uino legauit: Quo casu dubiũ non est dispositionem inferri, non conditionem. Idemq; iuris
8 est, quod de ui septimi casus supra docui.† Cùm futuri

[b] Bar. l. ij. §. fi. ad Tert.

[c] in l. verbum erit. supra eodem.

[d] l. ij. §. deinde. de incẽd.

temporis participium est, tempus potius quàm conditio inducitur, ut in illo Lucani: uenturo Cæsare Romam, Ignauæ liquere manus, id est cum esset uenturus:

e in.l.j. vŭ q. de condi. & dem.

9 †*Vnde quanuis Bartolus*[e] *eas conditiones, quæ ab ablatiuis absolutis inducuntur, expressas appellet, mihi tamen uidetur huiſmodi ablatiuos principalius ad tempus, quã ad conditionem referri. Nam & illud in cõfesso est, magis dispositioni eos accedere, quam conditio expressa faciat*[f].

f Iaſ. in rub. ſol. mat.

10 †*Illud etiam constat, quæ in Dus, participia terminantur, nullo modo ad conditionem, neq; expressam, neq; tacitam attinere, sed id significari, quod fieri oportet, ut in exemplo Iustiniani, posterioribus secundo relinquendis: & rursus, liberis instituendis uel exhæredandis.*

Q. MVTIVS LIBRO SINGVLARIVM

ὥϛωμ.

LEX CCXLI.

IN rutis & cæsis ea sunt, quæ terra non tenentur, quę́que opere structili, tectorio'ue nõ continentur.

1 ☞ Q. Mutij liber ὥϛωμ
2 ὃϛ ☉ apud Græcos quid significet.
3 Domum venditores solebãt ruta & cæsa excipere, ne empta censerentur.
4 Quæ dicantur ruta & cæsa.
5 Opus structile quid.
6 Tectorium quid.
7 Ruta cæsa, an inteſtina opera contineant.
8 Quid de ſtatuis et imaginibus.

9 IN RVTIS. †*Scripsit Q. Mutius singularẽ librũ, quẽ inscrip*

inscripsit ὥρωμ. *id est horarum, uel etiam annalium: si quidem* ὧροι *apud Lucianum hoc sensu accipiuntur.*

2 †*Potuit & titulus operis fuisse* τοῦ ὥρου *per o breue. sic enim Aristoteles in Topicis diffinitionem, siue ut M. Cicero notationē uocat: nam & certa de aliqua re sententia* ὅρος *dici potest: & hæc secunda lectio mihi magis placeret, nisi in antiquis codicibus huius rei sōsi lemma per o magnum scriberetur, nimirum hoc modo. Q. Mutius libro singulari* ὧρον. *unde ab ea scriptura temere recedēdum nō est. Igitur in eo libro Mutius expli*

3 *cuit, quænā ruta essent & cæsa.*† *(Solebāt enim domuū*

4 *uēditores ea excipere, ne empta censerētur.)*† *& uidebatur quecūq; eruta uel cæsa sint significari, id enim uoces illæ denotant: Sed Mutius*[a] *non cōtineri ea quæ terræ fixa sunt existimauit: sed & siqua opere structili uel*

5 *tectorio cōclusa sūt idē esse*[b]*.*† *Dicitur opus structile, quod ex lapide quadrato, aut laterculis calceq; cōstructum est, eaq; proprie pars ædificij est: unde & auferri*

6 *nō potest.*† *Tectoriū uero incrustatio est, siue expolitio parietū, pluribus inductis ex arenato corijs, totidēq; ex marmorato, quam rem M. Vitruuius lib. VII. copiosè explicat. Durescebat autē ea species in crustas, adeò ut speculorū modo imagines redderet, possetq; in abacorum quoq; usum eximi: quæ tametsi uera essent, nō tamē ea eximere uēditori licet, cū hic diffinitū sit, rutorū*

7 *cæsorumq; appellatione non comprehēdi.*† *Sed an intestima opera comprehendantur, ut scamma, sedes, fulcra abaci, armaria, scrinia, idq; genus similia: & cōtineri quibusdam uidetur. Cum enim ex materia arboribus cæ*

[a] l. fundi. §. fi ruta. de act. emp.

[b] l. sicuti. si ser. ui. vend.

8 *sa constent, satis uidẽtur ex ui uerbi significari.† Quid de statuis & imaginibus, quales maiorum suorum anti qui in atrijs & uestibulis conseruabant, sicut Philoso-phorum, doctrinaq; insigniũ hominum in bibliothecis, cæterorũ in hortis uel horreis? Et M. Cicero. li. de Ora tore, rutis cæsisq; attribuere uidetur. Quapropter ueno dita domo emptorẽ nõ sequerentur*[c]. *Quod tamen alio-ter ab antiquioribus obseruatũ fuisse Plinius est autor. Is libro* XXXV. *In foribus, inquit, & circa limina ani morum ingentiũ imagines erant, affixis hostiũ spolijs, quæ nec emptori refringere liceret. Quæ etiã dominis mutatis, domus ornamenta erant. Sed hæc olim fuere: Mutij enim sententia deinde recepta est, ut ruta cæsaq; ædium fundi ue esse non censeantur*[d], *nisi id scriptum sit. Sanè harum dictionum M. Cicero. in topicis quo-que meminit: Solent, inquit, liberales uenditores, ut cum ædes fundum ue uendiderint, rutis cæsis receptis, conce-dant tamen aliquid emptori, quod orandi causa apte & suo loco positum uideatur. Explicauit hunc locum* BVDEVS *quoque.*

c l. Celsus. §. idem Iul. ad exhib.

d l. in venden do. de contrah. empt.

1. 4. 5 ☞ Artemon quid.
2 Verbum, ἀίρτάω. significat assuere & suspendere.
3 ἄρτιμα.
6 Artemon in qua significatione Iabolenus hic accipiat.
7 Arlemon non est nauis pars.
8 Recentiores hallucinati in hoc responso.
9 Vendens lembulum, an & remos debeat.
10 Naui instructa legata, artemon debetur: secus in sca-pha.
11 Proiectum & immissum quomodo differant.

Mæmiana

12 Mœniana quæ sint, vndeque dicta.
13 Suggrundia quid:
14 γεῖσα & ὑπογεῖσα.
15 Non modici iuris est diuersitas, immissū quid an proiectum dicatur.
16 Nec in alienas, nec in communes ædes immissum pro iectumue habere licet.
17 Veteres plumbo domos tegebant.
18 Diuersa lectio ad §. plumbum. in hac. l.
19 Vera lectio huius §. & verbum, hypæthrij, declaratū. & nume. 21.
20 Hypæthria, & subdiuales ambulationes, idem.
21 Hypæthrij tegmenta non sunt ædificij.
22 Restitutus locus in. l. quæsitum §. de velis. ff. de fund. instr.
23 Vidua, quasi sine duitate, secundum Labeonem.
24 Vidua dicitur etiam quæ nunquam fuit nupta.
25 Labeouis etymos reprobatur.
26 Viduus pro priuato.
27 Vidua à vorbo iduare dicta, quod separare significat.
28 Vidua dicitur, quæ à viro separata est.
29 Vidua an sit, quæ stuprum patitur post mortem viri.
30 Vidua dicitur, quæ inutilem maritum nacta est,
31 Qua ratione erga viduas solent leges esse indulgentiores.
32 Structuræ ex tabulis exemptiles, an sint ædium.
33 Telaria vel vitraria, vendita domo debentur.
34 Specularia vendita domo non debentur.
35.36 Specularia quomodo conficiebantur.
37 Habens in domum vicini ius prospiciendi, an specularia immittere possit, vnde ipse vicinum videat.

1 MALVM. † *Artemon uelum est addititium dirigendae nauis causa, cuius Iulius Pollux meminit, &*

in actibus Apostolorum Lucas: ἐπάραντες τὸμ ἀρτέμωνα τῇ πνεύσῃ, id est extollentes artemonem ad auræ flatum. † Deducitur à Græco uerbo ἀστάω quod suspendere significat, & assuere. † Vnde & ἀστύμα in etymologico magno pro loro paruo accipitur, cui crumena adsuitur. † Est & hac similitudine artemon trochlea, quam Græci ἐπάγοντα uocant, ea ingētis oneris lapides tollūtur: cum enim cæteræ huiusmodi machinæ duas tantummodo trochleas habeant, ea quæ πολύσπαστος appellatur, etiam tertiā requirit, quæ addititia est, & ideo artemon epagonq; dicitur, ut M. Vitruuius scribit. † Est & Artemon machinarij fabri nomen, qui è paupere diues factus uoluptariam uitam agere cœpit, ut apud Atheneum legi: unde περιφόρητος, id est circunlatitius, prouerbio quoque dictus, de quo alij aliter prodiderunt. † Sed hoc in Iabolenī responso de uelo illo extraordinario accipiendum est. Quod etiam Isidorus, ut tempora sua ferebant, non prorsus malus autor, dirigendæ potius nauis causa, quàm celeritatis commendari, libro decimonono tradidit. † Igitur id uelum tanquam additicium, non esse nauis

IABOLENVS LIB. II. EX POSTERIOR. LAB.

LEX CCXLII.

MAlum nauis esse partem, artemonē aūt nō esse, Labeo ait, & uerū est, qa plerunq; naues sine malo iutiles essent, ideóq; pars nauis habetur: artemon autem magis additamentū quā pars nauis est.

nauis partem hic traditur: Nam & pleræq; naues illud non habent, & tamen non ideo inutiles sunt.

8 † At ex recentioribus plerique, quid artemon esset ignorantes, temonem exposuerunt, quod sic uulgari uoce nauis gubernaculum uocetur. Hincq; uarie se torserunt, dum rationem nullam uident, cur illud pars nauis non sit, cũ alibi expressim traditum legerint gubernacula, malum, antennas, quasi membra nauis esse[a]. Hinc autem apparet uendita, uel legata naui, quid præstandum sit. † Sed quid si quis uendat tibi lembulum, an & remos debeat? Et deberi uidetur, Nisi ex consuetudine aliáue ratione aliud actum constet. † Quid si nauim instructam quis legauerit, an artemon præstabitur? Et licet pars nauis non sit[b], tamen non est dubitandum, quin eius instrumentum sit. Quod in scapha contra responsum est: scapha enim nauis instrumentum non est. Sanè sciendum est, nauim ex uniuerso quodam constare, & ideo singulis tabulis euictis, non uideri partem euictam[c].

[a] l. scaphã. de euict.

[b] l. fi. de fund. instr.

[c] l. naue. de euict.

¶ Inter proiectum & immissum hoc interesse Labeo ait, quod proiectum esset, id quod ita proueheretur, vt nusquam conquiesceret, qualia mœnianna & subgrundia essent. Immissum autem quod ita fieret, vt in aliquo loco requiesceret: veluti tina, trabesque, quæ immitterentur.

9

10

11 ¶ §. INTER PROIECTVM. † Interpretatur Priscus Iabolenus quid inter proiectum & immissum differat,

aitq; Immissum id esse, quod ita immitteretur, ut in alie no requiesceret, unde & seruitus tigni immittendi no men sumpsit. Proiectum autem est, quod prouectũ ex tra parietem uel ædificium, nusquã conquiescit: qualia

d l.pen.C. de ædi. priu.

12 sũt mæniana, & subgrũdia[d]. † Mænia Græci orthas appellant, nomen sumpsere, ut Accursius ait, à mœnibus, cui tamen doctissimi Grammaticorum merito aduersantur, ex historiaq; etymologiam hanc adducunt. Fuisse enim Mænium quendam Romanum, qui cum patrimonium abliguriuisset, domum uendidit, quam ad forum spectantem reliquam habebat, excepitq; sibi unam columnam, ex qua proiecit tigna, quo amplius podiũ efficeret, unde gladiatores ludos conspiceret. Himcq; exterius porrecta ædificia appellari cœpere Mæniana.

13 † Suggrũdia uero sunt, quas suggrũdas quoq; uulgò di-
14 cimus, minẽtes uidelicet tecti partes: † Græci γ῾ισα uocant, & υπογ῾ισα. Varro de re rust. ciues, inquit, subtus suggrundas ab initio uillatico usæ tecto. Sed & edicto prætoris cauebatur, ne quis in subgrũda proiecto'ue id

e l.si vero .ſ. prætor. de his q deie.

positũ habæret[e], quod alicui nocere posset. Extat etiam rubrica de damno infecto, & subgrundis, & proie-
15 ctionibus. † Sanè non modica iuris est diuersitas, immissum quid, an proiectum dicatur. Nam immissum meo parieti de facto mihi deijcere licet, at supra ædes meas

f l. quẽadmodum. §. j. ad le. Aquil.

proiectum non licet, sed lege Aquilia agendum est[f]. Quapropter cum quis ex heliocamino perticas quibus toralia, lintea, ucla, id'que genus texta soli exiccanda sustinerentur, supra uicini domum proiectas haberet, respondi non licere propria autoritate deijce-

re, sed

re, sed legis actionem superesse. † Non solum autem in ædes alienas immissum proiectumue habere nō licet, sed nec in ædes communes, nisi iure seruitutis, uel alia ratione id debeatur[g].

g l. si duo. §. labeo. vti pos.

17 ¶ §. PLVMBVM. † Solebāt ueteres, quod in præsentia penitus non exoleuit, domos plumbo tegere, eoq; tegularum loco uti, id Labeo ædificij esse aiebat: unde domo uendita, & ipsum emptori accedebat. Nec hac in re quicquam ambigitur. Sed quod subsequitur perquam obscurum est. Accursius ingenue fassus est, se

¶ Plumbum autem quod pro tegulis poneretur, ædificij esse, ait Labeo: sed id quod hypæthrij tegēdi causa poneretur, contra esse.

18 hunc locum non percipere. † Sunt qui legant, id quod in ripa tegendi causa poneretur contra esse: ut cēsuerit Labeo, id plumbū, quod fluminæ aduectū in ripa adhuc est, tamen si ea mente paterfamiliās adportari fecerit, ut domum contegeret non tamen ædificij esse. Quod quidem iure uerum est, cum constet destinationem rei[h], pro ipso facto, non haberi, nisi cum aut opus iam cœptum, factoq; ipsi proximum est[i], aut in id res est destinata, quod prius fuit: ut cum tegulas, plumbumue quis detraxit, ut reponeret: ædificij enim censebuntur, cum alioquin tegulæ nondū impositæ, ædificij ipsius non sint

h l. fundi. §. itē l. seq. de act. emp.

i l. librorum. §. perscripti. de leg. iij.

19 Cæterum hæc interpretatio antiquiorum codicū lectioni non cōgruit, in quibus apertissime legitur, id quod hy

20 pæthrij tegēdi causa poneretur, contra esse. † Moris fuit apud ueteres, media spatia quæ inter porticus sunt ador

nare, ambulationesq; eas pulcherrimis pauimentis sternere, & hypæthria, quòd sub aperto æthere sint, appellare: ut M. Vitruuius libro quinto ostendit. Latinis etiam Sub diuales ambulationes dicuntur, ut Plin. lib. XVII. & Sub dialia pauimenta lib. XXXVI. Fieri hypæthria etiam ante templorum uestibula consueuisse, autor est Zenodatus in adagijs: qui Bacchi statuam quem Morychum Siculi dicunt, ἔξω τοῦ νεὼ collocatam fuisse scribit, πάρεδρα τοῦ ἐν ἱσοδόμῳ ἐν ὑπαίθρῳ, id est extra templum, iuxta ingressum in hypæthro. † Iigitur hyemali tempore, ne propter gelu uel niues ea pauimenta corrumperentur, plumbo fortè, uel quapiam alia materia tegabantur, quæ æstate demum tollebatur: meritò id non esse ædificij Labeo sensit, cum ad structuram non pertineat, & perpetui usus causa non apponeretur: Aestate quoque ius hypæthrijs solis ardores, expãsis uelis defendebant:

† Viduam non solum eã, quæ aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem, quæ virũ nõ habuis-

21

k l. quęsitũ. §. de velis de fun. iustr.

22 † ea uela Sabinus & Cassius [k] supellectili adscribunt (licet uulgati codices pro hypæthrijs, partim in petris, partim apothecis scriptum habeant) unde ædificij non magis esse, quàm supellectilem constat.

23 ¶ §. VIDVAM † Viduam esse quasi sine duitate Antistius Labeo dixit, quoniam particula, ue, priuatiua

24 quandoque est, ut in uesano, uecordeq; diximus. † Qua propter etiam quæ nunquam nupta fuit, uidua recte appellabitur, competentq; ei cætera priuilegia, quæ uiduis

25 duis conceſſa ſunt[l], †Sed hanc ego Labeonis interpretationem uix ſcio quantum approbem, non, quod A. Gellij exemplo mouear, qui & ipſe quaſdam eius ſimiles deriuationes quandoq; confutauit, ſed quòd quascunque autoritate potiores apud me ſunt rationes. Quomodo enim uiduam à ue & duitate dictam credamus, quæ dictio prima in ſyllaba corripitur, cum ſi Labeonis uera eſſet ſententia, produci debuiſſet? ſicut et uecors, ueſanusq; producuntur. Quomodo item ab etymologia uocabuli affirmatiue argumentabimur, ut quia ſine duitate puella ſit, uidua dicatur, cũ huiuſmodi argumentum non conſiſtere frequentius receptum ſit? Sed & non parum me legis Iuliæ[m] exemplũ mouet, quæ uiduam à uirgine ſeparat, licet in utraq; ſtuprum committatur. Hieronymus quoq; ad Fabiolã[n], Vidua, inquit, eſt cuius maritus mortuus eſt. † Nã & antiqui autores uiduũ ſimpliciter pro priuato accipiũt, unde uiduus pharetra Apollo apud Horatium. Elegãtior igitur ſubtiliorq; Labeonis mihi uidetur ſentẽtia, quàm uerior, ut meritò nõ niſi ex lata ſignificatione ſuſtineri eã pleriq; reſponderint[o], 27 † Quãdoquidem et ſcientiſſimi Grammaticorum ab antiquo uerbo iduare uiduam dictam putant, quod ſeparare ſignificat: unde & Diuidere uerbũ, et Idus dictæ Macrobio. † Sit igit uidua, quæ à uiro ſeparata eſt cui sẽtẽtiæ &

l Bart. l. ſ. C. qñ imp. int. pup.

m §. item lex. inſt. de pub. iud.

n 34. diſtin. Vidua.

o in. c. ex teno re. de ſo. cõ.

tiæ & cæteri antiqui communisq; omnium usus assentiare uidentur. Adduntᵖ aliqui ita demum proprie dici uiduam, si à uiro, cui superstes exiſtit mulier, facta ſit: quod ego non probo, cũ nutias non concubitus, ſed con
29 ſenſus faciat. † Sed quid ſi mortui uiri honorem nõ procuret, ſtuprumq; patiatur? & non eſſe uiduam quibuſdam uidetur, quod per interpretationemᵠ: propter enim ſuum dedecus, eis priuilegijs indigna eſt, quibus pudicæ uiduæ honeſtantur.
30 † Cæterum quæ inutilem maritum nacta eſt,
31 eadem interpretatione uidua cenſebiturʳ. † Sed qua ratione moueri legislatores exiſtimabimus, ut erga uiduas indulgentiores ſint? Et credibile eſt ſexus imbecillitati miſertum fuiſſe, qui per alios regitur, ut pluriſmum infidos & dominicarũ rerum negligentes. In lege pontificia illud quoque conſiderari uidetur, ut præmijs uiduitatis adductæ, non facile ad ſecundas nuptias relaberentur, quas ea lex non ſatis approbat, ſed in cœlibe lecto caſtæ eſſent quod quò difficilius his eſt, quæ illiciũ Veneris expertæ ſunt, eò & commendatione dignius. Si quidẽ ut Græco prouerbio admonemur, δύσκολα κατὰ καλά, quanuis hæc rara auis, ut uulgò dicitur.

32 ¶ §. STRVCTVRAM. † Fiunt plerunq; ſtructuræ ex tabulis exemptiles, unde dubitari potuit, an illæ ædium ſint, itta ut domo uendita debeantur, & eſſe Labeo ſcripſit: cum enim perpetuò in hunc uſum paratæ fuerint, ta

ᵖ Maria. d.c.

ᵠ §. quærero. in authẽ. de nup.

ʳ gl. l. fil. C. de plag.

¶ Structuram loci alicuius ex tabulis factam quæſtate tollerentur, & hyeme ponerẽtur, ædium eſſe ait La

rint, tametsi quandoq; tollantur remanent tamen ædiũ[s], sicut & cætera quæ ædificio detrahuntur, ut rursus re-
33 ponantur, ædium permanent. † Quo argumento arbi-
trarer etiam telaria, uel uitraria, quibus in fenestris utimur licet exemptilia sint, tamen uendita domo debe-
beo, quoniã perpetuo vsui parata essent neq; ad rem pertinere, quod interim tollerentur.
ri, in perpetuum enim usum parata sunt, nec alij præterea fenestræ solent conuenire, nisi ei cui obturãdæ specia liter effecta sũt. Quod

[s] l.fundi.in fi. de act. emp.

non est in cæteris operibus, quæ rutorũ cæsorũq; appela-
34 latione recipiuntur. † In specularibus uerò, licet eundẽ usum præstẽt, [t] aliud Pegaso et Caßio uisũ est: cũ enim
pretiosiora sint in ornamẽto ædiũ magis, quàm in instru-
35 mẽto habentur: † conficiebãtur autẽ ex speculari lapide in tenuißimas cructas secto, & pellucido, cuius mentio paßim apud bonos autores habetur. Qua ratione & domus usufructu legato, specularia non deberẽtur quo niam in instrumento non sunt. Sed tamen Vlpiani[u] sen-
36 tentia receptior est, qui specularia affixa domus partẽ esse censuit[x]: sicut & pegmata. † Fuere ex recentiori-
bus doctoribus quidam[y], specularia existimantes esse, ta bulas clatris cancellis ue spißioribus distinctas quæ fene stris opponuntur, ne uirgines à prætereuntibus conspici poßint, uulgus Zelosias uocat. Sed hæc sententia ex Martialis carmine confutatur:

Hybernis obiecta notis specularia puros
Admittunt soles, & sine fece diem.

[t] l. quæsitum. §. itaq;. de fund. in stru.

[u] l. sed & si. de vsufru.

[x] d.l. quæsitũ. §. specularia.

[y] Cep. in tra. de ser.

Sed

37 † Sed nunquid qui in uicini domum ex fenestra iure seruitutis prospectum habet, specularia immittere posit, unde ipse uicinum, minime illi contra perspicuus, uideat? Et non posse quidam asserebant[z], duriorum enim uicini conditionem fieri, cum mutuus prospectus ceu à Plutonis casside, uel Gygis anulo adimeretur. Contra alijs uisum: cuilibet enim in suo id facere permittendum[z], quod sibi conducere existimauerit.

z l.j.§.illud.de aqua quoti.

z l. proculus, de dam. inf.

1 ☞ Applicata hypothesis ad text.

2 In Instrumentis quæ ab vltimo tractu perfectionē accipiunt, eodem tempore censentur acta omnia.

3 Codicilli testamenti iam facti pars esse videntur.

4 Codicilli ad testamenti sensum interpretatione producendi, & econtrà.

5 Exemplis hæc regula declaratur. & num. 6.

SCAEVO. LIB. XVIII. DIGESTORVM.

LEX CCXLIII.

SCæuola respō. Semper receptū est, vt liberto rum appellatione, etiam hi cōtineri intelligantur, qui eodem testamēto, vel posteriore loco manumitterē tur: nisi manifeste is à quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

1 SCAEVOLA. † Assignauerat paterfamiliās in testāento libertos suos uni ex filijs[a], deinde posteriore scriptura Titium seruum liberum esse iusserat: dubitari potuit, an is quoq; assignatus esset: cum de eo intellexisse non uideatur testator, qui cum assignatio scripta est, ad huc libertus nō erat: Sed Scæuolæ aliud uisū est: nō enim hoc in casu ordo scripturæ uidetur diuersitatē iuris indicere,

a l.j. de assig. lib.

2 cere,† cũ in instrumentis quæ ab ultimo tractatu profe
ctionem accipiunt[b], eodem tempore censeantur acta o- [b] l.j.§. prius. de vulg.
mnia, idcircoq; parum referat posteriore, an priore lo-
co libertas data sit. Sed quid si non testamento, sed codi-
cillis post aliquod tẽpus factis, libertas Titio relicta sit?
Et idem esse arbitror. Nec enim Scæuola hic distinguit
qualis qualis fuerit posterior scriptura[c]: nam & quod [c] l.talis. in fi. de leg.j.
codicillis scriptum est, perinde est, ac si testamento adno
3 tatum esset,† quoniam codicilli testamẽti iam facti pars [d] l.ij.§. codicillorum. de iure cod.
4 esse uidentur. Alibiq; traditum est[d],† & codicillos ad
testamẽti sensum interpretatione producendos, & uice
5 uersa testamentũ ad codicillorũ sententiam[e],† unde & [e] l. nesennius. de exc. tut.
conditio in testamento legato addita, ex mẽte testatoris [f] l.caio. de. alí. leg.
repetita in codicillis, etiam translato legato censetur[f].
6 Quod & Decio uisum est[g].† Sic & substitutio fideicõ- [g] Dec consi. 190.
missaria in prioribus tabulis facta ex his declarationem
sumit[h], quæ posteriorib⁹ codicillorũ tabulas scripta sũt
idq; nisi uerba euidentißime repugnent, uel contraria
uoluntas defuncti, ut hic dicitur posit ostendi. Sed quid [h] l. fi. ad treb
si uerba quidem omnino non repugnent, sed quædam
alioquin superfluant, quædam diuersa suadeant? Et Cor
neus respondit[i], tũ quoq; codicillos secundum testamen- [i] Corn. consi. 44. in. 3.
ti uerba intelligendos esse. Et ideo ex uniuersali substi-
tutione in codicillis facta, non uideri particulares cor-
rectas, quæ testamento scriptæ proponerentur.

1 ☞ Labeo à Paulo reprehensus ratione multæ & pœnæ.
2 Multa & pœna, inspecta vocabuli origine, nõ differũt
3 Paulus secundum temporum suorum consuetudinem loquendi multam accipit.

Si qua

4 A pœna non prouocari, à multa prouocari, quomodo accipiendum.& num. 5.

6 Manifestus vsurarius etsi appellare prohibetur, si tamen asserat se tantum fœnoris non extorsisse,&c. prouocationi locus est.

7 Pœnam quilibet iudex delicti cognitionem habens. inferre potest :multã verò non ,nisi cui à lege,vel mandatis principum conceditur,

8 Pœnæ singulorũ peccatorum sunt certæ, multa verò incerta est,& ex arbitrio iudicis dependet.

9 Si certa pecunia à lege constituta speciali adiecto sit, ea propriè multa dicetur.

10 Res exemplo declaratur.

11 Multæ etiam hodie incertæ sunt, licet statutum sit, quatenus multam dicere magistratus possunt.

12 Athenienses multas in aram Διὸς σωτῆρος dedicabant.

LABEO LIB. IIII. πιθανῶν EX PAVLI EPIST.

LEX CCXLIIII.

SI qua pœna est, multa est:si qua multa, pœna est : Paulus vtrumq; eorũ

1 SI QVA pœna.†Scripserat Antistius Labeo,pœnam & multam idem esse : sed Paulus falsum id existimat,& præter cæteras, tres differentias adducit, quibus probet alliud esse multam,aliud pœnam.†Sententia tamen Labeonis, inspecta uocabuli origine, uera est. Quandoquidem supra ex uetustissimis scriptoribus admonui, multam Oscium esse uerbum quo pœna significetur. † Sed Paulus secundum temporum suorum consuetudinem loquendi multam accipit, qua inspecta, non

non est dubium expositionem Labeonis sustineri non posse. Connumeravimus autem superius[a] *quãplures differentias in horum uocabulorum significatione: Nunc de tribus solum attingendum est, quæ à Iurisc̃onsulto re-*
4 *ferũtur.* †*Prima est, quòd à pœna nõ prouocatur, à multa uero prouocatio est.*

[a] 1. aliud. supra eo.

falsum esse: nãq; harũ rerũ dissimilitudo ex hoc q̃q; apparet. q; de pœna prouocatio non est, simul atq; enim victus quis est, eius maleficij, cui[9] pœna est statuta, statim ea debetur: at multæ prouocatio est, nec ante debetur, quã aut non est prouocatũ, aut prouocator victus est, nec aliter quã si is dixerit, cui dicere licet: ex hoc quoq; earũ rerum dissimilitudo apparere poterit, quia certæ pœnę singulorũ peccatorũ sunt, multę cõtra: quia eius iudicis potestas est quãtam dicat, nisi cum lege constitutum est, quantam dicat.

Quæ uerba uario modo à doctoribus accepta sunt. Sed Bartolus intra tempus prouocãdi defuncto reo pœnã deberi, multã uero nõ deberi interpretatus est. Himcq; probari existimat, pœnæ petitionem in hæredes quoq; competere, multæ uero morte rei extingui.

5 † *Quæ sententia mihi uidetur non satis recepta esse: crebrius enim traditum est à pœna non esse prouocationem: quoniã si de delicto constet, cum à lege pœna imponatur, si quis prouocaret, nõ de facto iudicis, sed de iniquitate legis cõquereretur, eo; ideo admittẽdus nõ est: quod in multa nõ procedit, quæ*

ab ipso iudice dicitur, nõ autẽ à lege certo modo diffini
ta est. Quapropter si quis eo prætextu à pœna appella
ret, quod innoxiũ se diceret, uel quod ex lege huiusmo=
di pœna affici nõ posset, dubiũ nõ est, quin admittendus
foret, nõ enim hoc casu de legis iustitia, sed de ius dicẽ=
b Bal. l. j. col. v. C. ne ex del. def. 5 tis facto disceptaretur[b]. † Cui sentẽtiæ nõ absimile uide=
tur, quod traditũ est, tãetsi manifestus usurarius appela
c c. quam sit. de vsur. lare prohibeatur[c], si tamen asserat se tantũ fœnoris nõ
extorsisse, inq; quãtitatis modo prægrauari, prouocatio
ni locũ esse: quod Iac. & Albe. probant. Meritò igitur
cum quis facinoris cõuictus est, statim pœna à lege cõsti
tuta debetur, at multa nõ prius debetur, quã in rei iudi=
catæ uim sentẽtia eius indictiua trãsierit. Nam & Cor=
ne. Tacitus lib. XIII. Censuit (inquit) L. Piso consul desi=
gnatus ne multã à Tribunis dictã quæstores ærarij in pu
blicas tabulas ante quatuor mẽses referrẽt, medio tempo
7 re cõtradicere liceret, deq; eo consules statuerent. † Se=
cunda differentia est, quod pœnam quilibet iudex, qui
delicti cognitionem habeat, inferre potest, at multã isso
lis dicere licet quibus ex lege uel mandatis principũ con
d l. j. si quis ius dic. cessum est. Quapropter nec magistratus municipa=
les[d], nec defensores ciuitatum, nec delegati iudicum, iu=
risdictionem suam per multæ cõminationem tueri pos=
e l. non ex o=mnibus. de arbi. sunt. Quod & in arbitro dicendum est[e], nisi ex com=
8 promisso hæc ei potestas à partibus data sit. † Tertia dif=
ferentia est, quia certæ pœnæ singulorum peccatorum
sunt, at multa incerta est, & ex arbitrio ius dicẽtis pen
det: ubicunq; igitur delictum perpetratum speciale est,
& certam pecuniæ taxationem in ultionem non habet.

ibi

ibi proprie multa est: ut si quis contumax fuerit, coram tribunali irreuerenter aliquid egerit, prætorem contumelioſe compellauerit, & ſi qua ſimilia. Hæc enim delicta commune aliquod nomen non habent, ſed ſpecialiter deſignantur. Ea uero quæ communi generali ue nomine dicũtur, ut ſtuprum, furtum, falſum, peculatus, certas & à lege conſtitutas habent pœnas, & ideo in eis multa proprie locũ ſibi nõ uendicat. Quò fit, ut tametſi ex lege municipali liberum arbitrium circa pœnas delictorum prætori conceſſum ſit, quãuis furi, uel adultero pecuniariam pœnam indicat, non tamen proprie multaſſe dici poſſit, quoniam huiuſmodi delicta communia generaliaq; ſunt, at multa de ſpecialibus infligitur.

9 †Quòd ſi certa pecunia in pœnam à lege cõſtituta ſpeciali alicui delicto ſit, ea propriè multa dicetur: cũ enim ante eã legẽ incerta eſſet, quãuis deinde ex conſtitutione ad præfinitam taxationem redigatur, ſeruat tamen

10 nomen ſuum: uerbi gratia, † Si clericus fruſtratoriæ appellaret[f], uel procurator ab exequutione, arbitrio iudicis olim multabatur[g], deinde conſtitutum eſt, ut quinquaginta argenti libras ſolueret, an ideo minus hæc multa dicetur? Et propriè multam eſſe dicendum eſt, idq; etiam ex hoc reſponſo probatur, licet aliter Accurſius ſenſerit. Quod & de ea pecunia arbitror, quam fiſco iudices litium protelatores exoluere cogũtur[h]: multã enim eam lex appellat, & quidẽ pro-

11 priè. † Illud cõſtat, cùm hodie ſtatutũ ſit, quatenus multam dicere magiſtratus poſſunt[i], quoniã minorem infligendi diminuendiq; ius habent, adhuc incertas eſſe mul-

f l. ij. C. de epiſco. aud.
g l. ab exequi. C. quo ap.
h l. properandum. §. ante penul. C. de iudi.
i l. eos. C. de mod. mul.

tas, & in eis nomen id proculdubio proprie locum habere. Et hæc iure Romano uera sunt: Athenienses enim aliter obseruasse quandoq; legimus, hi multas in aram Διὸς σοθυς. *Id est, Iouis conseruatoris dedicabant, quas semel illatas remittere non licebat.*

Quanuis pœnas iure debitas, pecunia redimere fas haberent, idq; Platonis exemplo, qui singulis delictis pecuniarias multas constituit. Cætera quæ ad multarum cognitionem pertinent superius à nobis explicata sunt.

POMPO. LIB. X. EPISTLARTM.

LEX CCXLV.

STatuę affixę basibꝰ structilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut erga pa

SVMMARIVM.

1.3 Statuæ affixæ basibus structilibus, an sint ædiũ.
2 Basis structilis quid significet,
4 Structile opus pars ædificij est.
5.6 Tabulæ religatæ catenis, aut prope parietem affixæ, sint ne ædium.
7 Ornamenta à domo separabilia, si inde perfectioni domus nihil decedat, ædium non sunt.
8 Varia lectio huius responsi.
9 Prothyron an sit ædium.
10.14 Prothyron quid significet.
11 Hyperthyron, hypothyron, diathyron quid.
12 Dithyron siue Biualuium.
13 Secundus rhetor ἐπίθυρος cognominatus.
15 Prothyron ex frequentiori significatione vestibulum significat.
16 Alciati sententia, quid hoc in loco prothyron significet.

Statuæ

STATVAE. Explicat hoc responso Pomponius tres satis dubias quæstiones, quarũ prior est huiusmodi. † An statuæ affixæ basibus structilibus, sint ædium. In quo articulo prius sciendum est, quid significet basis structilis. † Et Constat basem esse sedem, & pedamentum cuiq; rei sustinendæ: unde bases uasorũ Corinthiorũ Iaboleno [a], bases catapultæ & columnarũ M. Vitruuio. Hæ ex solido lapidæ quãdoq; fiebant, quãdoq; opere structili, id est ex laterculis, calceq;. † Igitur si quæ statuæ marmoreis basibus insiderent, in confesso fuit ædium non esse, sed rutis cæsisq; annumerari [b], ut suprà uidimus: & ideo uendita uel legata domo, auferri possunt. Sed si supra structiles bases collocatæ essent, tractatus magis ambiguus est: † quoniã structile opus pars ædificij est, nec amoueri potest: sicut ergo bases ipse pars ædium sunt, ita eis impositæ statuæ ædibus adscribi debẽt, in qua tamẽ re aliter Põponio uisum est: apponũtur enim magis causa ornatus, quàm ut ædes perficiãtur. † Sequens quæstio est, quid de tabulis quas pictas antiqui catenis religabant, uel parieti tignis ue affigebant, an illæ ædium essent? Et eadem ratione non esse responsum est: ornant enim elegantioremq; reddunt domum huiusmodi tabulæ, nõ autem quicquam ad eius perfectionẽ faciunt. † Quod si in tectorio opere

1 modi. † An statuæ affixæ basibus structilibus, sint ædium.
2 structilis. † Et Constat basem esse sedem, & pedamentum cuiq; rei sustinendæ: unde bases uasorũ Corinthiorũ Iaboleno [a], bases catapultæ & columnarũ M. Vitruuio. Hæ ex solido lapidæ quãdoq; fiebant, quãdoq; opere structili, id est ex laterculis,
3 calceq;. † Igitur si quæ statuæ marmoreis basibus insiderent, in confesso fuit ædium non esse, sed rutis cæsisq; annumerari [b], ut suprà uidimus: & ideo uendita uel legata domo, auferri possunt. Sed si supra structiles bases
4 collocatæ essent, tractatus magis ambiguus est: † quoniã structile opus pars ædificij est, nec amoueri potest: sicut ergo bases ipse pars ædium sunt, ita eis impositæ statuæ ædibus adscribi debẽt, in qua tamẽ re aliter Põponio uisum est: apponũtur enim magis causa ornatus, quàm ut
5 ædes perficiãtur. † Sequens quæstio est, quid de tabulis quas pictas antiqui catenis religabant, uel parieti tignis ue affigebant, an illæ ædium essent? Et eadem ratione non esse responsum est: ornant enim elegantioremq; reddunt domum huiusmodi tabulæ, nõ autem quicquam
6 ad eius perfectionẽ faciunt. † Quod si in tectorio opere

a 1. hæres. §. pe de leg. iij.

b 1. in rutis.

loco crustarum marmorearum inde exemptarum appo
c l.fundi.§.ij. de act empt. sitæ sint[c], tunc ædium partes sunt, uidentur enim tecto
rij ipsius perfectioni accedere, & parum refert ex mar
more, uel ex tabulis pictis, quod illi deest suppleatur.
Quid autem sit tectorium superius à nobis tractatum
d l.in rutis. 7 est[d]. † Hinćq; probatur, ornamenta, quæ à domo separa
ri commode possunt, si eam ob rem nihil perfectioni do
mus deest, ædium non esse, & ideo ædibus uenditis uel
8 legatis non deberi. † Sanè hoc loco antiquorum codi-
cū uaria est scriptura, quidā enim habent, Aut similiter
9 quæ cohærent lignis: Alij, lichnis: alij tygnis. † In ulti-
ma quæstione dubitari potuit, an protyron ædium sit,
10 & responsum est, esse. † Sed in hoc non modica est dif-
ficultas, explicare, quid sibi prothyron uelit. Et Græcus
sermo indicat aliquid significare, quod ante ianuā uel
hostiū sit, à Græca præpositione πρὸ & dictione θύρα.
11 † Qua ratiõe & hyperthyron dicimus, quod superlimi
nare quidam uocant, sicut Pseudothyron posticum, Hy
pothyron hiantiam ciuitateḿue ianuæ. Diathyron
quod per eam ponitur, qualis est in anuis, quam uulgò
posterulam uocamus, in hostijs uero, quam uulgò bu-
xulam appellant, & ex tabulis conficitur, ad arcen-
da, dum ualuæ aperiuntur, irrumpentia frigora: fit &
quandoque uice tabularum, appositis tapetibus, uel pe-
12 ripetasmatis, huiusmodíque uelamine. † Est & Di-
thyron quod biualuium dicere possumus, unde Aristo-
teles de animalibus quarto, genus quoddam ostracon
appellat dithyra: quasi bifores testas, quæ uox etiam po
sterulæ conuenire potest, quasi sit δι πλῆθυς· unde &

dithyron

dithyron Græci, pro eo quod duplicatum est usurpant,
13 ut Hesychius & Suydas tradit. † Philostratus quoque
in uitis Sophistarum autor est, Secundum Rhetorem ab
aliquibus Διθυρον fuisse cognominatum, quòd fabri
14 esset filius. † Igitur Græci prothyron uocant, quod La
tini Vestibulum dicunt, unde Pindarus in Olympijs
Corinthum Peloponesi prothyron appellat, quasi por
tam, uel fauces dicas. Sed & Posßidippus in Epi
grammate, Ἐμπρόσθ' οὐρανίοις βῶμοι δίδασκαλίην προ-βε-
βλῆτ' que accepisse pro statuariorum pergula, in qua
publice ante ianuam spectanda opera proponebantur.
Hieronymus uero in Ezechielē, quod Aquila & Theo
15 dotio prothyron dixerat, limen portæ transtulit: † fre-
quentior tamen interpretatio est, ut uestibulum signifi-
cet. Sed in hunc sensum hic accipi ego non arbitror, nō
quòd me moueat Aelij Galli Iurisconsulti autoritas,
quem refert A. Gellius scripsisse libro de significatio-
ne uerborum que ad ius ciuile pertinent secundo. Vesti
bulum partem ædium non esse: sed quia non uideo cur
hoc sensu Pomponius & Labeo Græca magis dictione
quàm Latina, & quidem usitatiore, uti debuerint, præ-
sertim cum indubitatum sit, ut ego sentio, uestibulum.
tametsi extra ianuā domus sit, ædibus tamen adscribi, et
19 c cuearum membrum existimari: † Arbitror igitur hac
uoce posterulam uel buxulā ipsam significari. Interdum
enim ea, ut hic dicitur, in ædibus fit, nam M. Vitruuius
autor est, quæ Græci diathyra, uel ut alij magis probāt,
dithyra dicūt, à Latinis prothyra appellari, Papinianus e
quoque prothyron domus, inquit, si uelamē est instru-

e l. quæsitum. 5. papin. de fun. instru.

mento domus continetur. Quibus uerbis aperte indicatur, non posse nos de uestibulo intelligere, sed potius de stragulis aliquibus pictis. Quãdoquidem Iul. Pollux libro decimo, inter ianitoris instrumẽta prothyra quoq; connumerare uidetur, πολύποίκιλα, *id est multifariam uariegata: Distinguendum igitur est, ut buxula, si ex tabulis simili ue materia confecta sit, pars ædium censeatur, sicut & posterula, si ex uelamine huiusmodiq; aulæis non pars, sed instrumentum sit domus.*

SVMMARIVM.

1 ☞Exhibere quid sit ex sententia Labeonis.
2 Labeonis definitio à Pomponio reprehensa.
3 Labeo defensus ab Alciato.
4 Præsentia propriè ad corpus refertur.
5 Casus, quibus furiosus pro absente non habetur.
6 Generaliter furiosorũ consensus est nullus &, tamẽ absentes per procuratorem consentire possunt.
7 Si quis furiosi præsentiam præstare promiserit, valet stipulatio, contra Accursium.
8 Nisi post stipulationem in furorem inciderit.
9 Muti à natura, infantibus & furiosis similes existimantur.
10 Simpliciter mutus omnes contractus facere potest, excepta stipulatione.
11 Restituere quid sit,
12 Non sufficit corpus restituere, nisi omnino res ipsa præstetur.
13 Res acceptiones fructusue continet.
14 Ex libris à Iustiniano editis non omnes factorum species decidi posse.
15 Sine Bartolo, alijsque interpretibus, ius nostrum non consistere,

Apud

APVD LABEONEM. Scripſit Labeo πιθανῶν. id eſt uerisimilium libros octo. † in hoc opere definiuit quid ſit exhibere: Et id eſſe arbitratus eſt, quod eius de quo agitur præſentiam præſtare. † Quam definitionem à Pomponio hic reprobari communi calculo receptum eſt, idq; duobus argumentis. Nam qui in iudicio hominem ſiſtit, præſtat eius de quo agitur præſentian, & tamen aliud eſt ſiſtere, aliud exhibere: rurſus, furioſus, aut infans, aut mutus iudicio exhibentur & tamen eorum præſentia nõ uidetur præſtari, loco enim abſentium habentur. † Poſſet tamen Labeonis ſententia defendi, ſi eum qui hominem ſiſtit, etiã exhibere dicamus ut exhibendi uerbum generalius ſit: eſt enim exhibere[a], extra ſecretum habere: nec ſimpliciter uerum eſt, furioſi, infantis, muti præſentiam nullam eſſe, ſed pro abſentibus haberi. † Quoniam præſentia propriè ad corpus refertur, nec dibium eſt corpore eos præſentes, licet lex plerunq; propter ſenſus imbecillitatem abeſſe eos interpretetur.

1 2 3 4

a l.i.§.ait prętor.de libe.ho.exhi.

APud Labeonem πιθανῶν ita ſcriptũ eſt, exhibet q præſtat eius de quo agitur præſentiã: nam etiã qui ſiſtit in iudicio, præſtat eius de quo agitur præſentiã, nec tamẽ eum exhibet, qui mutum aut furioſum aut infanten exhibet, non enim poteſt uideri eiꝰ præſtare præſẽtiã: nemo enim ex eo genere præſens ſatis aptè appellari poteſt.

5 pretetur. † Quapropter quosdam casus reperire est, quibus furiosus pro absente non habetur, ut cùm de per
b l. patre. qui sunt sui vel ali. iur. seuerantia, non autem de nouo consensu agitur[b]. Itēq; cum hoc non tractatur ut consentiat, sed satis est ne
c l. ij. §. fi. fol. matr. cōtradicat: cuiusrei exemplum est in muliere furiosa[c], de cuius dote pater agit, nec de ratihabitio

6 †ne cauet. Nā & generaliter furiosorū cōsensus est nullus, & tamen absentes per procuratorem consentire

¶ Restituit nō tātū qui solū corpus, sed etiā qui oēm rē cōditionē q̄ reddita cā prę stat, & tota restitutto iuris interpretatio est. FINIS.

d l. ij. de proc.
e l. stipul. ista. §. hi qui. de verb. oblig. 7 possunt[d]. † Quapropter si quis furiosi præsentiam præstare promiserit, non ualere stipulationem mimime cum Accursio senserim[e]: sed potius corpore, & de facto exi-

f l. ij. §. fi q̄s. si quis ca. 8 hibendum esse. † Illud non diffiteor, si post stipulationem in furoren inciderit, promissori competere exceptionem[f]. Cum enim de sani hominis præsentia agitur, non uidentur partes uoluisse exhiberi casu quo propter

9 dementiam impediretur. † Et quod de muto hìc dicitur, de eo qui naturaliter mutus sit accipiendū est, hmōi enim et surdi sunt: unde quid sentētiæ intellectus ue habeāt exponere nequeūt, idq; in causa est, ut infantibus et furio-

10 sis fides existimētur: † alioqn qui simpliciter mutus est oēs contractus facere potest excepta stipulatione, quoniam expressio uerborum in ea necessario requiritur.

11 ¶ §. RESTITVIT. † Restituere est rem in ea condi-

12 tione quæ retro fuit, præstare. † Nō ergo sufficit corpus ipsum puta fundum restituere, nisi omnino res ipsa præstetur

13 stetur.† Res autē dictio est uniuersalis, quæ acceßiones fructus'ue continet. Sed & in ea conditione est restituē da, in qua olim erat, ut si causa usucapionis suberat, ea quoq; reddatur. Sed quoniam non semper acceßiones et fructus uel causa redditur, sed aliter atq; aliter solet distingui, ideo hæc restitutio omnis in iuris interpretatione uersatur, de qua re superus à nobis tractatum est. Sūt enim hoc sub titulo quatuor eiusdem sensus ad hanc materiam pertimentia responsa, ut non poßim non mirari, cur idē toties inculcauerint, qui sub Iustiniano centones hos legum conficiendi curam assumpserunt, quasi alia
14 noua magisq; necessaria deessent.† Scribat Iustinianus quantum uelit, gliorieturq; suos hosce libros causarum negotiorumq; decisionibus satis esse, res ipsa plane reclamat, nemoq; ciuilis professionis eruditus est, qui apertißime non uideat innumerabiles dubitationes ex facto oriri, quas nisi omnino Oedipus is sit, ex harum legum
15 sylua decidere nemo unus poßit:† ut planè sine Bartolo alijsq; quibusdam interpretibus, ius nostrum non consistere affirmare ausim. Quid enim, si bonarum literarū congnitionē excipias, illi aut acutißime nō excogitarūt aut clarißime non docuerunt, ut nostris oculis offusas per hosce Græculos tenebras aperirent? Illud non diffiteor, si antiquorum Iurisconsultorū opera extarent, nec Iustiniani iniquißimo illo edicto sublata fuißent, Accursij, & qui post eum scripserunt, minime necessarias futuras fuisse lucubrationes. Sed satis sit, conceptam animi indignationem hactenus prompsisse ne crabronum aculeos irritasse uidear. FINIS.

INDEX LEGVM SVB RVBR. DE VERB. SIGNIF.

Absentẽ accipere 199
Actionis uerbo 34
Aedificia Romæ 139
Ager est locus 27
Alienationis uerbum 28
Alienatũ non proprie 67
Aliud est capere 71
Aliud est fraus 131
Aliud est promittere 174
Anniculus amittitur 132
Anniculus non statim 134
Appellatione rei 72
Appellatio parentis 51
Apud Labeonem 246
Armorum appell. 41
Assignare libertum 107
Bona ciuitatis 15
Bonæ fidei emptor 110
Bonorum appel. 49
Bonorum appell. 208
Boues magis. 89
Carbonum appel. 167
Cedere diem 213
Censere est 111
Cepisse quis 140
Cætera quib. 44
Cæterorum 160
Cognoscere instrumẽta 56
Collegarum 173
Commendare mihil 186
Cõditionales creditores 54
Coniunctionem enim 29
Coram Titio 209
Creditor autem is 55
Creditores accipiendos 10
Creditorum appella. 11
Cum bissextus 98
Cum in testamento 202
Cum prætor dicat. 81
Cum quærebatur 240
Cum stipulamur 97
Debitor intelligitur 108
Dedisse intelligendus 76
Delata hæreditas 151
Derogatur legi 102
Detestatio est 40
Dimissoriæ literæ 106
Duobus negatiuis 238
Etiam aureos 159
Etiam ea mulier 141
Eum qui uectigal 16
Ex illa parte edicti 227

Face

Facere non oportere 189
Faciendi uerbo 175
Familiæ appella. 199
Ferri proprie 235
Filij appella. 84
Frugem pro reditu 77
Fugitiuus est 225
Fundi appella. 211
Generi appella. 136
Habere duobus 188
Hæc adiectio 192
Hæc enuntiatio 232
Hæc stipulatio noxis 200
Hæc uerba cui 69
Hæc uerba ille aut ille 124
Hæc uerba in stip. 73
Hæc uerba quanti 193
Hæredis appel. 65
Hæredis appel. 170
Hæreditatis appel. 119
Hæreditatis appel. 138
Herennius ait 122
Hominis appel. 152
Hostes ij sunt 118
Id apud se quis 143
Illa uerba arbit. 68
Illa uerba optimus 161
Impensæ necessariæ 79
In conuentionibus 219
In generali petitione 80
In itinere faciendo 3
In lege censoria 203
In rutis 241
In usu iuris 158
In uulgari 163
Inde tabernacula 184
Indicasse reum 197
Instratum omne 45
Instructam autem 185
Intelligendus est 153
Inter duortium 191
Iter donũ & munus 194
Inter hæc uerba 179
Inter illam condi. 217
Inter publica 17
Inter stuprũ & adult. 101
Interdum proprietatem 78
Intestatus est 64
Is qui natus est 210
Iusta interpretatione 201
Labeo & Sabinus 14
Labeo lib. 1. 19
Latæ culpæ 223
Lege obuenire 130
Liberationis uerbum 47
Liberorum appel. 220
Liberti appel. 172
Licet capitalis 205

Licet inter gesta 58
Litis nomen 36
Littus est quousq; 96
Littus publicum 112
Locus est 60
Maiore parte anni 156
Magna negligentia 226
Malum nauis 242
Marcellus apud 9
Massurius scribit 144
Meorum & tuorum 91
Mercis appellatione 66
Mercis appel. 207
Mille passus 154
Minus solutum 32
Modestinus respon. 105
Morbus sonticus 113
Mouentium item 93
Mulieris appel. 13
Municipes intelligẽdi 218
Munus propriè 214
Munus tribus modis 18
Nam quem sine 149
Natorum appellatio 204
Natura cauillationis 177
Nepos Proculo suo 125
Neratius Priscus 85
Nihil aliud 24
Nomen filiarum 164
Nominis & rei 60
Non est pupillus 162
Non est sine liberis 148
Non potest uideri 117
Non tantum 169
Notionem accipere 99
Nurus appel. 50
Ostentum Labeo 38
Palàm est 35
Pali & perticæ 168
Partum non esse 26
Paterfa. peculium 183
Patroni appel. 52
Paulus respondit 221
Pecuniæ appel. 4
Pecuniæ nomine 222
Pecunie uerbum 178
Penes te 93
Peruenisse ad te 171
Plebs est cæteri 237
Plus est in resti. 22
Portus appellatus 59
Potest reliquorum 95
Potestatis uerbo 215
Pratum est in quo 31
Præuaricatores 212
Princeps bona 22
Pronũtiatio sermonis 195
Probum & opprob. 41

Pronuntiatum 46
Propemodum 68
Propriè bona 83
Prouinciales eos 190
Proximus est quem 92
Proximi appell. 155
Pueri appell. 204
Pupillus est 239
Quæret aliquis 135
Quæstio est fundus 115
Quantum ad iuris 157
Qui fundum 205
Qui in continentibus 147
Qui mortui 129
Qui neque 48
Qui uenenum 236
Qui uti optimæ 90
Quibus præcipua 57
Quid aliud sunt 86
Quisquis mihi 116
Quos nos hostes 234
Quod dicimus eum 231
Rectè dicimus 25
Rei appellatio 5
Rei appellatione 32
Restituere autem 35
Restituere uidetur 75
Sæpe ita 54
Satisdationis 62
Scæuola respon. 243
Sciendum est 70
Sequæster dicitur 109
Si ita à te stipulatus 150
Si calumnietur 233
Si cum fundum 126
Signatorius 74
Sylua cædua 30
Si qua pœna 244
Si quis sic dixerit 133
Si cui ex empto 12
Soceri & Socrus 146
Soluendo esse 114
Solutionis uerbo 176
Spadonum 128
Speciosas 100
Sponsio 7
Statuæ 245
Subsignatum 39
Tabernæ 183
Ter enixa 137
Tigni 62
Transacta 219
Triplici modo 142
Tugurij 180
Venisse ad hæredē 195
Verbum amplius 82
Verbum erit 123
Verbum exactæ 187

Verbum facere 218
Verbum hoc si quis 1
Verbum illud pertinere 181
Verbum oportebit 8
Verbum oportere 37
Verbum reddendi 94
Verbo uictus 43
Verba contraxerunt 20
Verbis legis 120
Verum est 216
Vestis appel. 127
Vinaria uasa 206
Vinculorum 224
Virilis appel. 145
Vrbana familia 166
Vrbana prædia 198
Vrbis appellatio 2
Vsura pecuniæ 121
Vt alphenus ait 87
Vt sunt iudicio 230

FINIS.

D. ANDRÆ ALCIATI IVRISCONSVLTI CLARISSIMI DE VERBORVM SIGNIFICATIONE, LIBRI QVATVOR.

Eiusdem in tractatum eius argumenti veterum Iureconsultorum, Commentaria Summarijs illustrata.

EX VLTIMA AVTORIS RECOGNITIONE.

LVGDVNI,
Apud Hæredes Iacobi Giuntæ.
1548.

Amplissi. Viro

FRANCISCO A TVRNONE ARCHIEPISCOPO BITVRIG.

ANDREAS ALCIATVS IVRISCON.

S. D. P.

A ILLVSTRIS, est nominis tui ubique gentium fama amplißit. pater, is per uniuersam Gallià de te circunfertur rumor, ut præstantia morum, eximioq; doctrinæ cultu præcellere te omnes prædicẽt: rarißimumq; tempestatis nostræ exemplum esse, quod diuina quadam prouidentia ortum hisce temporibus uideri posßit, quibus tot calamitatibus in dies Christianam Rempublicam affligi, & tot undique noxarum uelut examinibus apprimi cernimus. Sicut enim quoties humanis corporibus maxima morborum uitia inualescunt, tum summorum medicorum nobis manus necessaria est: sic in tanta principũ discordia, tantis bellorum tumultibus, Reipublicæ interfuit maximos etiam, & ut Poëtarum princeps ait, pietate meritisq; graues uiros nasci, qui pòst quàm deorum ira paulisper conquieuerit, tot urgentibus malis occurrant, tempestatumq; huiusmodi omnium nubila discutiant, è quibus præcipuum te futurum sperant, auguranturq; uniuersi. Nec id absq; ratione, qui eas omnes artes in te præluceré uideant, que ad hanc rem perficiẽdam sunt necessariæ: huma

hum mitatem singularem, morum integritatem, eximiam doctrinam præcellentem, siue Latinè, siue Græcè disserendum sit, facundiam inæstimabilem. Ad hæc cuius rei felicibus Regi ipsi auspicijs factum à te tyrocinium nuper conspexerunt, cum in Hispania pro uniuersæ Galliæ commodo ea cum Cæsare ipso pertractasti, quæ impetrari efficiq; posse nemo existimabat. Quapropter Christianissimo Regi, incomparabilisq; uirtutis Heroinæ illustriss. regiæ sorori tã gratus es, ut nihil præclarũ, nihil seriũ, nihil qd' ad rerũ sũmã pertineat, absq; cõsilio tuo tractandũ censeant. Quibus animi tui, fortunæq; dotibus, & ipse allectus, cum literis meis salutem tibi dicere decreuissem, non censui id absq; munusculo aliquo faciendum. Extabãt inter legales nostras exercitationes commentarij octauo ab hinc anno, me dictãte, ab auditoribus meis excepti: qui siue quòd ab autore ipso supremã adhuc manũ nõ accepissent, siue qd' per librorum traduces uitiarẽtur, nõ poterãt diutius absq; nõis mei nota inemẽdati agere. Eos (quòd et interpellãtiũ me scholasticorũ uoces ãplius ferre non possem) ut publicũ acciperẽ, editurus, in manus rursus aßũpsi correctioresq; factos nõ mediocri auctario locupletaui. Proximis enim Vulcanalibus quo tẽpore publicis à lectionibus ꝑpter uindemias feriamur, quatuor illis libros adieci. Hos oẽs nomini tuo dicare, his te patronũ nominare cõstitui. Cũ enim utriusq; iuris sis peritißimus, nemo est q̃ facilius id patrociniũ suscipere, susceptoq; rectius perfungi poßit. Quod eo audẽtiꝰ à me factũ est, quoniã nullo hãc rẽ labori tibi futurã sũ arbitratus: alioquin non tam audax essem, ut arduis occupationibus tuis, no-

ſtros hoſce commentarios ingerere, uel doctiſſimis ſtudijs importunus ipſe obſtrepere uellem. Accipies igitur læta fronte, nuper à nobis communicatos ſtudioſis omnibus, hoſce libellos, qui non modicam iuris ciuilis partẽ, Cimmerijs prius obuolutã tenebris, illuſtrãt. Cũ enim in ſignificatione uerborum, mentisq; coniectura ferè omnes lites uertantur, extricandum hoc argumentum aſſumpſi, quod ueterum nullus condignè tractarat. Non me latet patrum noſtrorum memoria Bartholomæum Veronenſem, cui à cepis cognomentum, neſcio quid hac in re compoſuiſſe, ſed eius dictata ad manus meas minime peruenerũt: quod hi penes quos eſſe dicantur, ceu, theſauros ea cuſtodiant: at fortè theſauri, ut in prouerbio eſt, carbones erant. Mihi non libet temere de illecto opere ferre ſententiam, ſed tamen res ipſa planè oſtendit, recte hunc tractatum ab eo percipi non poſſe, qui ab humanioribus ſtudijs abhorreat: ſicut nec uice uerſa, qui haſce ſolas literas profiteatur, niſi idem iuris quoque ciuilis diſciplina præcellat, oleum & operam hiſce in reſponſis interpeetandis perdit. Quod non eò à me dicitur, quòd impenſe humaniorum literarum profeſſioni non faueam: earumq; cultores pro dignitate ſuſpiciendos, colendosq; non arbitrer: ſed quòd unaquæque ars ſuos habet fines, & intra quos conſiſtat cancellos, ut minimè de altera in alteram deſultare facile quis poſſit. Conuenit Iureconſulto oratoriæ artis ſcientia, facilioremq; ad ius Quiritium aditum præſtat: non tamen corpus efficit, ſolam eius ſuperficiem colorat. Fuerunt maximi Iureconſulti Accurſius, Bartolus, & id genus alij, qui etiam apud illos ueteres lo

res locum suum tenere potuissent, quos tamen constat, ne summis quidem labijs alias artes attigisse. Quo fit ut eorum ineptam censuram non posim non admirari, qui grauissimo supercilio, & fluentisona, ut Lucretius ait, scaturigine, hoc solum nomine in eos inuehuntur, quòd bonarum literarum fuerint rudes: quasi quisquam sanus ideo minoris excellentem Astrologum faciat, quod musicam ignoret: Galenum præstantissimum medicum damnet, quòd Geometræ Euclidis circinum nunquàm in manus sumpserit. Vix alium in uniuersa legum sylua tractatum offendes, cui explicando adeò sint humanitatis studia necessaria: hic (fateor) absq; eorum notione intelligi perfectè nequit. Quapropter suarum uirium conscius Bartolus, quique post eum per manus hanc nostram doctrinam tradiderunt, quod ad hæc responsa attinet nihil ferè scriptum posteris reliquere. Hunc ego aggressus, cum pro uiribus meis aliquandiu elaborassem, ad umbilicum´que peruenissem, cognoui pro rei magnitudine adhuc non satis à me factum esse: nec enim sola Iureconsultorum, quæ hanc sub rebricam congerun tur, responsa, omnem rem declarant. Necessario itaque manum rursus tabulæ admoui, & quatuor hosce libros summa celeritate, & memet in horas præueniens (quod facere consueuerunt, quum paululum tantummodo deesse conficiendo negocio industrij artifices existimant) composui. Qui qualescunque sint ingens afferunt uniuerso Quiritium iuri lumen, ut non dubitem, etiam si quicquam à me, id´que humanitus erroris in eis commissum sit, à facili, iustoq; lectore, ueniam promeriturum:

quàm & impetratu digniorem id facere debet, quòd bibliotheca mea ob bellicas calamitates Mediolani derelicta, cum huc conceßiſſem, commodatitijs libris, hiſq; paucis, tantum mihi negotium aggrediẽdum fuit. Erunt fortè, qui maiorem elegantiam requirent, et ob Latinæ maieſtatis condignam à me rationem non habitã diem mihi dicẽt: quòd nimis plana humiliſq; noſtra oratio, non ſchematis ornetur, nõ dictionibus ex antiquitate repetitis abundet, non Ciceronianorum uerborũ maieſtate refulgeat. Sed hi uelim ſciant, hæc ab eo minime expetenda eſſe, qui manibus quotidie Bartolos, Baldos, Alexandros, huiuſq; farinæ autores uerſet, quiq; humanitatis ſtudia non exprofeſſo, ſed obiter quandoque, & aliud agens, interuiſat. Ad hæc me ſcenæ ſeruire neceſſarium fuit: quotus enim quiſque ex iegalibus myſtis noſtra legeret, ſi præter anxiam legum ſcrutationem, cornu quoque copiæ in manibus habendum illi eſſet, unde & antiqua uocabula addiſcere, & figuratos loquendi modos percipere neceſſe haberet? Vix eorum conuitia ferre poſſum, quotidiè quæ cum eis mihi iurgandum eſt, qui qualemcunque hanc meam dictionem tanquam obſcuram calumniantur, illudq; à uulgo exclamant, indoctius loquare, ſed apertius. Quid hi quæſo facerent, ſi paulò elegantiore ſtylo noſtratia hæc conſtarent? abijcerent manibus tanquam ænigmata, & inter Heraclyti, & Lycophronis tenebras connumerarent. Nec immerito quidem id mihi accideret, qui cum Vlpiani, aut Pauli planißimos & abſque ſermonis ſcrupulo compoſitos commentarios declaraturum me profiterer, obſcuriora ipſis autoribus

toribus tradidissem, interpretēq; ipse, uel potius nato-
tore aliquo Delio indigerem. Satis igitur nobis fuit La-
tine utcunque scripsisse: elegantiam sermonis oratori-
bus permittimus, quanquàm & ipsorum nō modica laus
sit perspicuitas. Sed cum quælibet ars sua habeat uo-
cabula, nobis necessario nostris utendum: quæ tametsi
aliquibus Barbara, & incondita uideantur, non idcir-
co tamen noua effingi oportuit, quæ nemo intelligeret.
Verum quid ego diutius pro me uerba faciam, qui huius-
modi accusatoribus non magis scribo, quàm Persio &
Scipioni Lucillius? cuius exemplum imitatus, uetera-
norum'que iudicium reformidans, solos Tyrones ad dis-
ciplinam uoco, quibus hæc in præsentia non aliam
præsertim ob causam exhibenda duxi, quàm ut fidem
meam aliqua ex parte liberarem. Pollicitus quandoque
fueram, resectis tot interpretum superfluis opinioni-
bus, iuris ciuilis prudentiam per quadringenta, &
eò amplius, maxima uolumina dispersam, in unum
corpus colligere, & contextui ueterum legum annec-
xis glossematis illustrare. Ad quod opus componen-
dum me uelis, remis'que (quod dicitur) properan-
tem, necessitas ipsa, cui ne dij quidem, ut ille ait, re-
sistunt, retinuit: properanti'que iniecit manum. Belli-
ca enim clade censu afflicto, subire aduocationes, respon-
saq; consulentibus dare coactus, cum alioquin ope mea
censeri non possem, ad alias curas animum traduxi. Ve-
rum ne omnino cōturbasse promissionis meæ rationes vi-
derer, id contracti alieni æris in præsentia parte aliqua

dissoluere constitui. Solent autem duri exactores, æquo animo id omne ab his qui foro cesserint, tametsi modicum accipere, & quicquid datur in lucro reputare. Interim igitur Augustißime præsul, has lucubrationes tanquam eius operis specimen quoddam accipies, quas si probaueris, alicundeq; mihi proueniat commoditas, alacriorem ad cætera prosequenda animum feceris.

*

Vale. Biturigibus. Calend. Maij. M. D. XXIX.

ANDREAE ALCIATI IVRISCON. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER PRIMVS.

CVM inuenta sint uerba, ut dicentis sententiam exprimant, merito eius uoluntas in primis spectanda[a]: cognoscitur autem ex eo quod uerba[a] ipsa indicant. Hæc quatuor modis accipiuntur, ex proprietate, ex improprio, ex usu, & per interpretationem. Sigillatim igitur de omnibus utendũ, & tripliciter proprietatem uerborum assumi Fab. Quintil. lib. VIII. ostendit. Primus eius intellectus est sua uniuscuiusq; rei appellatio. Non tamen, inquit Fabius, quicquid non erit proprium, protinus improprij uitio laborabit, cum multa sint & Græcè, & Latinè duo denominata, quæ per translationem, uel κατάχρησιν necessario dicimus: ut iaculatus est sudem, uel pilam. Vnde quæ suo loco, & bene translata sunt, propria dici possunt. Proprietas igitur non ad nomen, sed ad uim significandi referenda, nec auditu, sed intellectu perpendenda est. Secundo modo dicitur proprium inter plura quæ sunt eiusdẽ nominis, & unde cætera deducta sunt: ut uortex, cõtorta in se aqua, uel quicquid aliud similiter uertitur: inde propter flexũ capillorũ pars summa capitis, itemq; summi montes, proprie tamẽ ad aquã refertur

[a] l. labeo. de supel. leg.

Sed iſte caſus mihi ſub priore comprehendi uidetur, & ad metaphoram ferè pertinere. Tertius, cum res communis pluribus in uno aliquo habet nomen eximium: ut cum tabernaculum ducis Auguſtale appellamus, & taberna cula pemcipum militiæ lex Principia appellat[b], & ue nales, & nouitios pro ſeruis[c]. Hinc proprium etiam illud dictum arbitramur, quo nil inueniri poſſit ſignificantius, ut cum Celſus inumbratam quietem furioſi dixit[d], quin conſpectu ſanæ mentis uidebatur. Ad hanc ſpeciem pertinet, cum aliqua res ſpeciali ſibi nomine, & communi cum alijs appellari poteſt: nam quod peculiarius ſibi eſt, id eius eſt proprium: ut cum adulterium in lege Iulia cum uxore aliena dicimus, proprie dicimus: cum ſtuprum, quia etiam cum uirgine, uidua, puero, meretrice committitur, κατάχρησιν ἁπλῶς loquimur[e]. Præter Fabij declarationem quartus quoque caſus adduci poteſt, cum res generali aliquo nomine appellatur: nec enim dubitandum eſt, quin ſpecies generi ſuo propriè meſſe cenſeatur[f]. Eôdem pertinet, cum uoce utimur quæ lata ſignificatione multa continet, nam omnia comprehẽdi arbitrabimur: ut cum lex inteſtabilem aliquem eſſe iubeꝰ, intelligetur ut non ſolum eius teſtimoniam non recipiatur, ſed nec ipſi quidem teſtimonium dici poſſit. Sic cum lex municipalis petitionem concederet, etiam repetitionem concedi reſponſum eſt[h]: quia petere generaliter dicimus, ſicut & dare quod reddimus: Eadem ratione appellatione Diœceſis, ciuitatis quoque ipſius nedum agri procurationẽ in legibus contineri[i] creditur. Sed & ſi quod uerbum ſit, cuius ſpecialis, itemq; generalis

b l. officiũ, de re. mil.
c l. fi. de ædil. edict.
d l. quod de meo. §. j. de acqui. poſ.
e l. inter. §. j. de adult.
f Bald. l. ij. C. de iur. aur.
g l. cum lege. de teſta.
h Bart. rubri. fol. matr.
i c. j. de offic. ord.

neralis posit esse significatio, utroq; modo accipietur, nec altera censebitur impropria: ut cũ lex iurisdictionẽ alicui concedit, nõ de speciali tantũ censebitur actũ, sed de mero quoq; & mixto imperio: quod et de adoptionis nomine dicendum, quod generali annotatione etiam arrogationẽ continet. Idem quoq; dicendũ de his nominibus quæ uariã significationẽ alicuius speciei habẽt, et nõ magis propriè uno quàm alio modo accipiũtur, ut Soror: significat enim utrinq; coniunctam, significat consanguineam tantum, itemq; uterinam tantũ. Cũ igitur sororis mentio fiet, quæ quoquo modo ex suprascriptis casibus cõiũcta sit cõtinebitur, idq; propriè. Aliud est cum in altera specie improprietas est, ueluti cum dicimus Dominium, propriè de directo accipitur[l]: nã qui utiliter dominus est, abusiuè uidetur dominus: merito igitur ex ui uerbi hoc casu potentior significatio accipietur, quæ ex proprietate descendit, Sed quomodo propriam significationem dignoscemus? Et crebriore sentẽtia prodiũ est, tribus modis fieri[m], ab autoritate, à definitione, ab etymologia. Non enim dubiũ est id prudẽtium autoritati tributum, ut quo dicẽdi modo usi sunt, & nos uti possimus, proprieq; dicere uideamur. A qua sententia nec ego discedo, tametsi obseruauerim quãdoq; M. Tulliũ non ita arbitratum uideri, qui facere cõtumeliã Philippica III. improprie dici cẽsuit, hocq; nomine M. Ant. damnat: cũ tamen et Plau. in Asi. et M. Ca. hoc dicẽdi modo usi sunt. Idẽ epist. lib. VII. Fabiũ Gallum reprehendit, qui duos scripserat, quod tamẽ exemplo Græci sermonis defendi potuit, à quo nec Ver. abstinuit, Si duo præterea tales Idæa tulisset Terra uiros. Sic A. Gell. superesse uerbum

k Alexã. rub. de iurisd. omn. iud.

l Socy. consil. vlt. volu. ij.

m Barto. l. oẽs pop. de iust. & iur.

Latinum

Latinum non esse pro defendere arbitratur, cum tamen hoc significatu apud Trāquillum in Augusto reperiatur. Fuere & qui posibile uocem probam non arbitrarentur. & Græca mallent uti: ut Cicero Epist. fam. lib. IX. Me περὶ δυνατῶν scito secundum Diodorum iudicare. Et Iu-

m l. an oībus. de leg. j. lianus m: Quia conditio ἀδυνάτου id est impoßibilis, pro non scripta habetur. Sed tamen aliorum Iurisconsultorū autoritas obtinuit, ut Latinè ciuitati reddita hæc dictio censeatur. De etymologia uero & allusione ita demum proprietatem uocabulorum cognosci proditum est, si de-

o l. tabernæ. infra eod. finitioni non aduersarentur, qua de re inferius loco suo à nobis tractatum est o. Definitio autem in iure omnis periculosa est: rarum est enim ut non subuerti poßit. Quapropter cum definitio sit proprie & breuiter comprehensa rerum substantiæ enarratio, quæ genere, specie, proprijs, & differentibus (ut inquit Quintil. constat, non fermè multas huiusmodi in iure reperies. Sed hasce subtilitates Iureconsulti Dialecticis reliquerunt, ipsiq; satis habuerunt, si substantiā rei ex cōmuni regula describerent, ut in dote & iudicio fecerunt, quod à nobis Parado-

xorum v I. lib. tractatum est. Quandoq; satis duxerunt, si genus et differentias solū apponerent, quod in doli mali

p l. j. de dolo. definitione cernere est p. Quādoq; ex modo per quem res introducta est eam descripserunt, ut in seruitute, et in stipulatione apparet. Quandoq; ab ipso effectu, ut cū appellationem definierunt esse primæ sententiæ quæ in pēdenti sit rescißionē. Quandoq; & tales definitiones retulerunt

q Dec. in rub. extra de p ba. quæ non nisi improprie acceptis uerbis defendi poßint. Quod Decius annotauit, q et ipse in recētiorū definitio-

nibus

nibus uerum esse fateor, non in his quas ueteres tradide-
runt. EXPLICITO articulo quæ uerborum sit proprie-
tas, & quomodo cognoscatur, uidendum est, quemadmo-
dum ea significatio accipienda sit. Et ab omnibus traditũ
est in quacunq; materia, etiã si pœnã irroget, eatenus uer
ba generaliter capi, quatenus sermonis proprietas ferre
potest[r], nisi aliã loquẽtis mentẽ conijciamus: ea mens indi- r d.l.cum lege
spositione legis facilius dignoscitur, quàm in hominũ uer
bis. Cuius rei illa est causa, quòd lex semper de ratione le-
gis certa est, facileq; quæ nã illa sit assequitur: at hominũ
incertos animi motus discernere nemo possit: unde & ple
runtq; uidemus uerba legum uberiorem interpretationem
assumere, quàm in cõtractibus uel testamẽtis fieri soleat:
quod infrà lib. III. differemus. Oritur tamen plerũq; ambi-
guitas, cum de ratione legis non constat, in qua re illud
sciendum est, si ratio in lege expressa sit, ex ea & augeri
& minui decisionẽ: quoniã leges nõ tã in uerborũ forma
quàm in ratione cõsistunt[s]. Si uero nõ sit expressa, sed uni- s l.scire.de ll.
ca tantum reddi probabiliter possit[t], idem censendum. t gl.l.quãuis.
Quapropter si in municipio lege successionis existenti- C.de fideic.
bus masculis fœminæ excludantur, quoniam ex illa una ra
tione, id est solo agnatorũ fauore, id introductũ esse etiã
aduersus Bart. sententiã receptius est[u], ab huiusmodi ra- u in.l.j.C.de
tione & lex restringetur, & extendetur. Quod si duabus adult.
rationibus quid constitutum appareat, solet dici, altera
sublata, sustineri nihilo minus generalitatem legis[x]: x §.affinitatis.
quod utiq; et nobis uidetur, dum singulæ rationes effica- Institut.de
ces sint, & sufficiant, alioquin quod ex duabus causis in- nupt.
troductum est, altera cessante extinguitur, cũ duo uincu-
la arctius

la arctius legent. Ecce familia iniuriam prætori fecit, damnum dedit, album corrupit, is ius uindictæ publicæ prosequitur, dominus'ne pro omnibus tenebitur?

y l.si famil.de iur.om.iud. Et lex teneri ait y: Duplex enim hic est ratio, nempe quia plura hæc censentur facta, item quia de publica uindicta agitur. Pone alteram cessare, quia unicum est factum, puta furtum, homicidium, uel de priuata uindicta solum agatur, certe his casibus dominus pro uno

z l.illud.ad.l. Aquil. solidum soluens, cæteros liberat z. Necessario igitur ut legis dispositio sustineatur, oportet adhuc eam rationem uigere, quæ tali decisioni sufficiat: quo fit ut licet quandoque non tanta ratio superesse uideatur, sustineatur tamen decisio a. Cuius rei exemplum illud adducitur: Si

a Socy.l.ij.§. ex his. de verb. obli. quis hominem promisit, partem soluendo non liberatur. Finge is promissor decesserit duobus hæredibus relictis, num alter dimidium hominem præstando liberabitur? Et uideretur liberari, non enim ultra dimidium debet, quoniam lex xii. tab. obligationem diuisit: non igitur tanta est ratio in hærede sicut in principali, & tamen proditum est nec hæredem liberari, ne in diuerso homine contingat solutionem fieri. Quid si de ratione legis dubitetur, quia unicam tantum afferri posse aliquis affirmet, alius uarijs rationibus motum legislatorem contendat? Sali. Pluribus rationibus motum magis præsumit b.

b Saly.l. si ser ui. C. de no xal. Ego id plurimum in arbitrio iudicis consistere arbitror: nam si una tantum probabilis sit, potius credendum est illi adhæsisse legislatorem. Quapropter in statutis filiam

c Bar.§. titio genero. de cond.& de. dotatam excludētibus etiā de ea actum intelligetur, cui in testamento patris dos assignata sit c, excludetur q; fauore

agnatio

agnationis, quæ sola probabilis est huius statuti ratio, & quã uidemus etiã Iureconsultis ipsis quandoq; præ oculis fuisse[d]. Sed quid si ratio legũ correcta sit, an legẽ quoq; correctã dicemus? et Accursius corrigi existimauit[e]: qua propter cũ hodie lex noua etiã cognatos in successione cũ agnatis admittat, intelligetur, & onus tutelæ deferre, easq; cõstitutiones corrigere, quibus agnatis solis tutela defertur: quod accipiendũ cũ ratio legis huiusmodi est, ut decisioni sit cõiuncta[f], ita ut altera ab altera proximè depẽdeat, alioquin ratione remota, ut ita dixerim, uel impulsiua correcta, adhuc lex uiget[g]. Idem dicendũ cum legis ratio generaliter nõ corrigitur, sed aliquo casu tantum[h]: nã & in illo quoq; seruãda est lex, donec cõtraria cõstitutione abrogetur[i]. Et hæc quidẽ de ratione legis dicta sufficiãt, ex quibus ea potest colligi cõclusio. Quãuis lex generaliter loquatur, restringendũ tamẽ, ut cessante ratione & ipsa cesset[k]. Cũ enim ratio sit anima, uigorq; ipsius legis, non uidetur legislator id sensisse quod ratione careat, etiã si uerborum generalitas prima facie aliter suadeat. Nõ procedit tamẽ id pronuntiatũ quibusdã casibus. Primus, cũ id agitur ne quis lucro priuetur, nõ quia facilius lex permittit ne quis lucretur, quàm ut damnũ faciat, potius ab huiusmodi lucro arceri aliquẽ patiemur, quàm generalia legis uerba arctabimus: idq; Bar. sensit[l]. Exempli causa: Mulier cum qua ob adulterium maritus diuortiũ fecit, lege Iul. prohibetur seruos intra x. diem manumittere, ne quæstioni subducantur: quid ergo si seruus extra mnisterium mulieris fuerit, uel in prouincia, nunquid manumitti poterit? Et uidebatur posse, quod

d §. cæterũ. in fi. tur. de le. agn. suc.
e glo. l. j. de legit. tut.
f c. miramur. de ser. ord.
g l. j. in princ. de cad. tol.
h Aret. l. ij. de uulg.
i c. a multis. de ætate & qual.
k l. adigere. §. quãuis. de iur. pat.
l d. l. omnes. pop.

se quòd hic ratio legis cesset, cùm nihil de adulterio ipse
m l.prospexit. qui & 2 qui bus ma. sciat, qui absens fuit. Vlpia. tamẽ negat [m], quãuis enim id perquam durũ sit, tamẽ lex ita scripta est. Interpretantur igitur doctores hoc ita esse, quia seruus de lucro captãdo agit, nẽpe libertate acquirẽda. Vnde cõsequẽter proposito tam speciẽ sic finiũt. Lex est in municipio, quicũq; in palatio sanguinem fecerit tali lucro priuetur. Chirurgus cucurbitula, uel secta uena ægrũ in palatio adiuuit, in pœnam legis incidere existimant, cũ de lucri priuatione tractetur, quod secus esset, si de damno uitãdo ageretur. Sed hoc ego planè ridiculũ arbitror. Quis enim existimet uoluisse legislatorẽ medicã manũ, quæ præmio potius inuitanda erat, nulla penitus pœna afficere? & eã legẽ nõ coarctet ex subiecta materia, ut de ea sanguinis fusione intelligatur, quæ in speciem uel leuis delicti cadat? meritò itaq; fuerũt ex recentioribus qui hãc decisionẽ repprobarent [n]. Nec me illud exemplũ legis Iuliæ mouet, quoniam
n Saly. Alex. Felyn. in eo seruo nõ omnino cessat ratio legis, cum tametsi absens, potuerit aliquid ex cõseruis intelligere, uel de priore dominæ uita attestari. deq; eius moribus, & pristina institutione: quæ argumẽta, quãuis paulo remotius à certa rei cognitione absint, in hocq; legis durities uersetur, tamen omnino aliena dici non possunt, & maxime inseruis, quorũ ingenia maiores nostri suspecta habuerũt, præsertim cùm nec damnum libertatis eis inferatur, sed differatur potius, cùm post sexagesimum diem nulla sit prohibitio. Extat C. Cassij Iureconsulti apud Cornelium Tacitum libro decimoquarto oratio, qua ille S. consultum Syllanianum defendit, suadetq; seruos cæso domino

ulti

ultimo supplicio afficiendos, etiã si dura ea lex uideatur. Libet, inquit, argumenta conquirere in eo quod à sapientioribus deliberatum est. Sed & si nunc primum statuendum haberemus, creditis ne seruum interficiendi domini animum insumpsisse, ut non uox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? Sanè cõsilium occuluit, telum inter ignaros parauit, num excubias transiret? cubiculi fores recluderet? lumen inferret, cædem patraret omnibus nescijs? multa sceleris indicia præueniunt, serui si prodent, posumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo si pereundum sit non inulti inter nocentes agere, & quæ sequuntur. Hoc igitur & in proposito quoq; legis Iuliæ exemplo dicendum est. Secundus casus est: Cum lex uerbis geminatis præter uniuersalem dictionem utitur, nam tunc de his qui idonei non sunt, & consequenter in quibus ratio legis aliquo modo cessat, lex adhuc obseruatur. Quapropter si statutum sit ut quicunq; quoquo modo aliquem occiderit, occidatur: non distinguemus dolo an culpa necauerit, in sui tutelam uel ne, & ita Salyc. sensit[o]. Idem quando sola dictio nniuersalis adest, & super actu iam cõcesso disponitur: tunc enim non restringimus ad idoneos, ne aliàs dispositio esset superflua: ut cum Iurisconsultus dixit, nuntiationem omnibus diebus fieri posse [p], intelligitur etiam feriatis, cum iam ex prætoris edicto nuntiatio permitteretur. Idem etiam si de nouo actu agatur, dum tamen de re ad exemplum fauore publico pertinent, tractetur. Quapropter si seruus necem domini ultus fuerit, ex Senatusconsulto libertatem acquirit, tametsi aliàs ad libertatem peruenire

o Saly. l. ij. C. de noxa.

p. l. j. §. nuntiatio. de operono. nuntia.

q l.iii.§.uirũ. ad Syll. prohibeatur[q]. Atq; hæc communiter recepta sunt, & in his locum sibi uendicant, quæ iure ciuili non satis admitterentur. Quod si impedimẽtum iure naturali uel gentium sit, tunc semper lex quibuscũq; uerbis cõcepta sit re

r l.promittendo. de iure dotium. strimgitur, & de eo iure idoneis intelligitur. Promittẽdo dotem (inquit lex[r]) omnes cuiuscũq; sexus conditionisq; sint obligantur: restrimgitur dummodo ætate sint idonei, quia aliàs naturale impedimentũ obstaret. Quapropter suprascripta lege homicidam puniente, putauerim in eũ non animaduerti, qui in sui tutelam occiderit, quoniam id iure naturali permissum est, nec in hoc Salyceti sententiam sequor. Tertius casus est, quoties lex aliquid p̃ fõrma obseruari constituit certa ex ratione, nam ea cessante adhuc abseruãda est fõrma, aliàs perperam agitur. Quapropter

s l.si fundus. de reb. eo. si minor fundũ sterilem absq; prætoris autoritate uendat, uenditio est nulla[s]. Sic ecclesia etiam si utiliter & ex re sua distrahat, tamen contractus est nullus, ni si fõrma à lege in huismodi alienationibus requisita seruetur[t]. Cuius rei hæc est ratio, quòd ea quæ ad rigorem

t ca.j. de reb. eccle. in .6. iuris conseruandũ constituta sunt, ad unguem obseruari debent, nec aduersus eorum omißionem cuiquam succurritur[u]. Habet aliquid ex iniquo (inquit C. Caßius apud

u Bal.l.iuris. C.q admit. Tacitum) omne magnũ exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur: nam & fuso exercitu, cũ decimus quisq; fuste feritur, etiam strenui sortiuntur. Putauerim tamen si ea fõrma non publico, sed priuato tantum fauore introducta sit, aliud dicendum. Quapropter licet de alimentis futuris sine decreto transigi non poßit, si tamen transactum fuerit, utiliterq; creditor egerit, ratam eam

eam transactionem prætor habet[x]. Idem credẽdum cum ratio formæ correcta est, quocirca quãuis nepotẽ ex filio eamancipato pater in testamento instituere uel exhæredẽ facere cogeretur[y], idq; pro forma traditum esset, tamen hodie impune præteribit[z], cum ratio legis sit correcta, quoniam emancipationis patriæq; potestatis differentia nouissime sublata est. Exceptis igitur istis casibus adhærendum erit regulæ, ut lex generalis cessante ratione restringatur, cuius alioquot exẽpla proponemus. Lex mandat fratres filiosq; eorum, qui principem occiderint ad supplicium duci, non continebitur is frater qui cum homicida capitales inimicitias excercebat, idq; Decius respondit[a]: hæc enim lex etiam proximos gladio insequitur, ut hoc terrore dum suorum saluti prospiciunt, Tyrannicidæ absterreantur, uerisimile autem non est quenq; eius saluti uoluisse consultum, cui inimicitias denuntiauerit. Lex iubet, qui sanguinem in palatio fecerit centum solidis multari, non continebitur chirurgus ut dixit, neque tõsor, qui nouacula summa cutem inciderit. Lex constituit quencunq;, cuiusuis conditionis testari posse[b], intelligitur de eo qui naturæ uitio non impeditur, meritò nec furiosus nec pupillus poterunt testari. Lex ait, contra instrumentum uel sententiam nulla exceptio admittatur, non censetur reiecisse nisi friuolas exceptiones[c], ne aliàs graue damnum alicui inferatur, & contra ius naturale creditori bis idem soluatur. Accedit etiam quod in mandato uidemus, quanuis enim generalibus uerbis conceptum proponatur, ad ea tamen non extenditur, quæ non nisi speciali iussione demandari solent[d].

x l. cum hi. §. eã. de trãsa.
y l. inter cætera de liber. & posthu.
z Barto. §. & quid si tantum.
a Consili. 60.
b l. §. C. de sacros. eccle.
c l. ea nobis. C. de adul.
d c. q. ad agen. de procur. in. 6.

Lex in succeßione agnatos cognatis præfert, intelligetur de agnatis maſculis, cũ appareat ita fauore agnationis cõ ſtitutum, quæ licet in fœminis ſit, tamẽ cũ eis extinguitur Lex ſtantibus maſculis fœminas excludit, intelligitur ſi maſculi uelint uel poßint ſuccedere, alioqui non obſta- bunt fœminis. Dat præmium exulem capiẽti, intelligitur & eum magiſtratibus exhibenti, alioqui fruſtra dicere- tur captus: & hæc quidem exempla ſufficiant. Reſtringi tur autem diſpoſitio legis plerũq;, nõ quòd eius ratio pe nitus ceſſet, ſed quòd alia contraria ratio id ſuadeat, quæ efficatior ſit. cuius rei perfectam doctrinam qui tra- dere uellet, eum oporteret quoruncunq; caſuum ratio nes omnes perſpicere, & eis ceu in trutina poſitis per- ſcrutari quæ præualeant, quod ego ſupra humanas uires eſſe arbitror. Meritò igitur inſigniores tantummodo fre quentioresq; aliquos modos referemus, unde ad alios, ſi qui occurrent, diſcernendos uia ſtudioſis patere poßit. Et in primis frequẽs is eſt modus cum interpretatione di ſpoſitio reſtrĩngitur, ea ratione quòd uerba debeant ci- uiliter, & ſecũdum ius interpretari. In qua re duplex eſt tractatus, alter quid in hominum, alter quid in legum di ſpoſitionibus. Primo ergo de hominum actione uidea- mus, & in hoc generaliter à maioribus tradita regula eſt: Vniuſcuiuſq; uerba ſiue in contractibus, ſiue in teſta mẽtis, ad diſpoſitionem iuris referri debere: quoniam qui libet ſecũdum leges ſiue Quiritium, ſiue municipales age re uoluiſſe præſumitur [e]. Id pronuntiatum quatuor ſe ctiones recipit. Prima eſt, cum diſpoſitioni legis uerba ex proprietate conueniunt, licet mens alia præſumatur, tũc

[e] l. quidã. de verb. obli.

ſtamus

ſtamus uerbis : quoniam coniectura mentis uerborũ pro-
prietati ſuccumbit. Et ideo fideicommiſſo, ſi uterq; hære-
dum ſine liberis deceſſerit, fœminæ relicto, priore cum
maſculis mortuo, licet in alterius ultimo loco decẽdentis
partem ea admittatur, tamen ſi ex lege municipali exiſtẽ
tibus maſculis fœminæ excluderentur, fideicommiſſo lo-
cus non eſſet[f]: quoniam fœmina hìc ex præſumpta mente
aduerſus uim uerborũ admittitur. quæ præſumptio pro-
pter legem ceſſat, uidetur enim ex legis ſuæ ſententia te-
ſtator noluiſſe fœminas ſtantibus maſculis admitti : atq;
ita communiter traditũ eſt. Eadem ratione propter ean-
dem municipij legem receptum eſt, ſi pater filios ſuos in-
ſtituat, de maſculis tantum intelligi[g] : quanuis enim ap-
pellatione filiorum etiam fœminæ contineãtur, id non ex
ſermonis proprietate, ſed per interpretationem ex præ-
ſumpta mente introductum eſt, quæ præſumptio per con
iecturam ſtatuti tollitur, & à proprietate uerborum non
recedimus. Et ideo quidam duobus filijs inſtitutis, cum
fidei commiſiſſet uter eorum ſine filijs decederet, ut ſu-
perſtiti reſtitueret: eũ qui relicta filia deceſſerat, reſpon-
dit Dynus ad reſtitutionem teneri[h]: quoniam appellatio
ne filij hoc caſu propter legem municipij non compren-
deretur fœmina. Quæ ſententia nobis quoq; placet, maxi
me ſi appareret teſtatorem etiam propriam filiam exclu
ſiſſe, ut maſculos tantum inſtitueret[i]. Secunda ſectio eſt:
Quoties ſermonis proprietas repugnat, ad eam potius
attendimus, quàm ut imitatione legis quicquam factum
arbitremur: quapropter qui fratrem & eius filios hære-
des inſtituit, ſimul eos propter coniunctæ naturam uo-

f Barto. l. hæ-redes. §. cũ ita. ad Tre.

g Bal. Anc. l. tres fratres. de pact.

h Fel. c. ius ge nerale. j. di.

i Paul. conſi. 4. Io. caſus iſte frequẽ.

cassè creditur[k], quanuis ex dispositione legis in succes-
k c. raynutius de testa. sione prius pater quàm filij admittantur. Qua ratione eadem municipio cum lex adsit pater filios & filias instituerit, receptius est simul mares & fœminas admitti: quod Pau. Castrēsis, & Socy. probat[l]. Tametsi Ancha-
l l. in his. de cōdi. & demonstra. ramus[m] prius masculos, deinde eis nō existentibus, fœmi-
m Ancha. di l. tres fratres. nas iuxta legis seriem uocari crediderit. Si tamen ultra legem municipalem aliæ coniecturæ adducantu, tunc aliter statuendum esset. Veluti cum præter legis aut naturæ ordinem, etiam institutiōis necessitas hoc suaderet, ut in
n l. gallus. de lib. & post. patre filium & nepotes ex eo instituente[n]. Idem dicendum quoties interpretatio fieret circa uerba ei non præiudicantia cū quo contrahitur, & quæ sui natura ad terminos iuris referuntur: ueluti cū quis fundum emphyteuticum sibi & filijs stipulatur, nam existente huiusmodi lege, quæ mares in successione fœminis præferat, etiam, si pater sibi & filijs masculis & fœminis stipulatus sit, ad-
o Bar. l. vt iuris. §. vt liberi. de op. li. mittētur tamen prius masculi[o], quoniam pater filijs stipulando censetur uti hæredibus stipulatus: at ex lege hæredes soli sunt masculi. Tertia distinctionis species est, cū uerba generaliter concepta sunt, num fiat restrictio, & intentio à lege reguletur? Qui casus maxime ad rem præsentem pertinet, & hîc non modica est dubietas: uideren-
p But. cōsil. ij. de constit. tur enim restringēda, idq; Antonius Butrius sensit[p], dum uocatis à testatore per fideicōmissum proximioribus descendentibus, quæ uerba etiam propriè fœminas cōtinēt, ipse respondit, solos mares admitti propter suprascriptā municipum legem: nam & si lex scripta sit, uxore sine liberis decedēte maritus dimidiam dotis partem lucretur,

pater

pater qui à marito simpliciter stipulatus sit dotem reddi, de dimidia solum intelligetur egisse: idq; Raynu. pro bauit & plerique alij. Eodem confert quod constitutum est hæredem qui legata soluere generaliter promisit, cauitq; intelligi deducta Falcidiæ legis parte promisisse, non integra[r]: uiden' igitur propter dispositionem legis, generalem promissionem arctari? Sed tamen non arbitror à uerborum proprietate regulariter hoc casu recedendum: quod enim de toto dictum est, non potest ad partem restringi, citra manifestam stipulatoris iniuriam, nisi quando uerba ad ius expresse relata fuissent, ut quia eam dotis restitutionem tibi facere promisissem, quæ iure facienda esset[s], idem quando uerba eiusmodi sunt. ut ad ius referantur, qualia sunt in eo quod Antonius Butrius dixit, cum quis proximiores descendentes uocat, intelligitur enim collectiua illa uox, ut eo ordine succedant, quo ex lege admittuntur. In promissone uero legatorum ideo subauditur, salua Falcidiæ portione, quia cum eiusmodi sponsio iusso legis fiat, non est ueri simile necessariò promittentem uelle ius suum donare: si tamen ex natura contractus quicquam actum creditur, non est dubium ex ea fieri restrictionem. Vnde si locator conductorem intra quinquennium non eijcere promisit, intelligitur conductore pensionem soluente[t]: natura enim contractus etiam proprietati uerborum præpollet[u].

Quarta species est, cum nec uerba nec mens quicquam repugnant, sed casus est omissus, & tunc non est dubium ad dispositionem legis referri. Vnde qui promittit

q l.post dotē. in.4.lectu. fol mat.

r l.fi. C.ad.l. Falc.

s gl.l. si prior fol.mat.

t l.quæro .ff. loca.

u l.insulam.de præf.verb.

ſoluere centum, intelligitur de moneta à lege permiſſa: qui domum conducit, intelligitur ſecundũ morem patriæ cõduxiſſe: qui, quod uocant, feudum acquirit, in ea omnia ſe obligaſſe iudicabitur, quæ ex eius cõtractus lege domino ab huiuſmodi clientibus debẽtur. Et generaliter uerũ eſt quod Baldus ſcripſit[x]*, qui aliquam actionẽ orditur, is legi de ea uerba facienti ſe adſtrinxiſſe uideri debet.*

x Bal. l. ſi duo de acq. hær.

SEQVENS *tractatus de plebiſcito municipali, quando iuxta antiquiores leges reſtringi debeat, & regula eſt, deberc, quoniam ſtatuta ſecũdum ius commune interpretationem accipiunt*[y]*. Et quoties ſtatutum de aliqua re, perſona, loco, uerba facit, de idoneo & habili ex iuris communis diſpoſitione intelligitur*[z]*. Qua ratione ſi lex uel ſtatutũ de aliqua re argumentetur, & decidat, reſpectu cuiuſcunq; alterius impedimenti aptitudinẽ præſumemus*[a]*. Ex hac regula quamplurimæ quæſtiones finiri poſſunt. Lex ait: Inſtrumenta niſi intra mẽſem apud cenſorẽ inſinuentur, fide careant, nõ nocebit alienigenis ignorãtibus, cũ is terminus nõ niſi à die ſciẽtiæ iure cõmuni labatur*[b]*. Rurſus lex. Exules, & quicunq; ſolũ uerterunt impune reuertãtur, qui ob falſi crimen exulat reuerti nequibit, quoniã iure cõmuni generali abolitione de his actum nõ uidetur*[c]*. Itẽ lex: Qui cuiuſq; poſſeſſionẽ intrare uel apprehẽdere auſus fuerit ſoluat pœnã, non uidebũtur in eam uindemiatores, fœniſecæ, meſſores, huiuſmodiq; artifices commiſiſſe*[d]*, qui alieno iuſſu ingreſſi ſunt, ſed autor ſolus plectetur. Item lex: Qui ſibi debitũ æs decennio non exegerit tempore excluſus eſto: qui agere, ſuumq; ius petere non potuit, legis præſcriptione non ſubmouebitur*[e]*.*

y l. ij. C. de noxa.

z l. vt gradatim. §. j. de mun.

a l. q teſtamẽto. de teſta.

b l. genero. de his qui not.

c l. Lucius. ad S. C. Turp.

d glo. l. in rẽ. §. tignũ. de rei vend.

e l. fi. ĩ fin. C. de ann. exc.

Item

Item lex: Hæres hæreditarijs creditoribus ſolidum ſoluat: intelligetur niſi inuentarium confecerit[f]. Rurſus lex: Inſtrumenta publica etiam miſſo in neruũ carcerẽq; debitore executionẽ habeãt: nõ cẽſebitur prouidiſſe quo minus cedere bonis addictus poſſit[g]. Itẽ lex: Victus uictori cenſeatur in expenſis condẽnatus, intelligit Ful.[h] niſi iuſtam cauſam litigãdi habuerit. Lex ait: Vxore præmortua maritus lucretur dotẽ, intelligitur ſaluoiure liberorũ prioris matrimonij, nõ enim per hanc tam generalẽ uerborũ formulã cenſeri debet illis quicquã dãni illatũ[i]. Sed quid ſi lucro ex ea lege facto maritus ad ſecũdas nuptias trãſierit, an huiuſmodi lucrũ filijs quos ex priore uxore ſuſtulit reſeruare tenebitur? & licet generalitas legis aliud ſuadeat, tamẽ receptius eſt reſeruari debere[k]: niſi cõſtet non contẽplatione matrimonij aut filiorũ ita à lege conſtitutum[l], ſed potius ut ſpe lucri ad uxores ducendas uiri allicerentur: quæ coniectura ex alijs quoq; ſtatutis deprehendi poteſt. Lex ait: Omnia inſtrumẽta inſinuentur, ſi id factum nõ fuerit nullius ſint momẽti: non cõprehendet inſtrumẽta dotiũ, cum ſpeciali dotis fauore iure uetuſtiſſimi inſinuatio in his ſublata ſit[m]. Lex mandat ſtari iuramento eius qui damnũ paſſus ſit: poterit nihilominus iudex taxare ad quam uſq; ſummã iurari debeat[n]. Lex inquit: Homicida quod fecit expectet, & qui occidit occidatur: reſtringitur ſi dolo tamẽ occiderit. Lex enim Cornelia, quæ in ſicarios eſt lata, nõ niſi in eũ qui dolo malo cædem patrauit locum habet[o]. Lex ait: Suſpectus perpetrati facinoris in ius ueniat, alioquin exulet: ueniat intelligitur & perſiſtat, quia lex antiqua non ueniſſe eum in

f l.fi.C.de iu. delib.

g Bal.l.j.C.q bo.ced.

h Fulg.cõſ.5.

i Barto.l.hac edi.C.de ſe. nup.

k l. fœminæ. C.eo.tit.

l Doc.authẽ.ſi qua.eo.tit.

m l.fi.C.de iure dot

n Ang.l.vide amus.§. de ferre. de in lit. ur.

o Iaſ.l.i actionibus.de in lit.iur.

terpretatur qui nõ prestitit[p]. Lex inquit: Prætor cõtrouersias arbitratu Iureconsulti communi partium cõsensu electi definiat: intelligetur de cõtrouersijs, in quibus probabilis sit ambiguitas: claras enim ipse nemine consulto decidet[q]. Lex, Prætor agnatos ad compromissum cogat, intelligitur si aliqui litigatorum petierint: nec enim non petenti se prætor exhibet[r], quod & in ea lege pluries respondsum est, quæ alienigenã satisdare iubet, intelligitur enim si cautio petita fuerit[s]. Lex: Terraconensis rex immobilia aliqua ne alienato, poterit nihilominus pro dote ab uxore accepta immobilia alienare, cũ de hoc casu lex communis actũ nõ fuisse existimet[t]. Lex: Debitor soluere nõ teneatur nisi restituta sibi syngrapha non comprehendetur qui syngraphã amisisse iurauerit, dum acceptilatione uel antapocha liberare debitorẽ sit paratus[u]. Lex: Quisquis triticum uel uinum extra territorium aduexerit plectatur: qui nõ in territorio sed aliunde accep-
tum aduehat nõ punietur[x]: qui item uinum gustus causa absportauerit impune fecerit[y]: quod & in eo qui usus sui causa absportet responsum est. Lex: Negotiatorũ codicibus integra præstetur fides: intelligitur in his quæ ad negotiationem pertinent. Lex: Filij mercatorũ ab his quibus pater debet, conueniri possint: intelligitur si patris hæredes esse uoluerint, idq; Bal. probat[z]. Lex: Mulier absq; cõsensu agnati cõtrahere uel donare nequeat. poterit ecclesiæ donare, & alio modo in piam causam transferre[a], Lex: In grauibus delictis triumuiri capitales liberè inquirant: non poterunt tamen nisi præcedente fama, uel legitimis indicijs[b]. Lex: Ob contumaciam exul

poßit

p c.j. de iud.

q l ille. §.j. de leg.iij.

r l.j. §. fin. de iur. delib.

s l peto. §. fin. de leg.ij.

t Authẽt. res quæ. C. cõ. de leg.

u l. fi. C. de instru. fi.

x l. cætera. §. sed si quis. de leg.j.

y l. j. C. quæ res exp.

z Bal. l. de quibus. de ll.

a Bal l. generali. C. de sacrosan. ecc.

b c.j. de offic. ord.

poßit impune occidi[c], aliquis eum armis occidit, quæ li-
citè ferri non poterant, reſponſum eſt legem prohiben- c 1. ſi cui. de
tem arma deferre, ſibi locum non uendicare, cũ quis ſert ſeruit.
ut talem occidat[d], quod utiq; faterer, ſi exulem lex ceu d Nel. in tra.
hoſtem publicum iuberet occidi: ſed aliud eſt iubere fieri, in .3. temp.
aliud pœna facientem liberare. Lex: Mortuo ſuccedant
proximi conſanguinei paterni, deceßit aliquis relicto cõ
ſanguineo utrimq; coniuncto, itemq; altero ex patre tan-
tum, Ancharanus utrimq; coniunctum admitti ſolũ cen-
ſuit, exemplo Iuſtinianæ conſtitutionis[e]: Mihi uidetur e Auth. itaq;.
uinculum paternum in ſtatuentium conſideratione ſolũ C. cõmu. de
fuiſſe, quapropter non temere à uerbis legis recederem. ſuc.
Lex: Mulier dotata non ſuccedat, intelligetur ipſi, qui
dotem dedit, idq; de ſuo[f]. Quid ſi negat nubere, & f Bal. l. j. C. de
mauult caſta uiuere? Reſpondeo, non ideo magis ſucce- leg. hær.
det[g], cum per eam ſtet quo minus dotata dicatur[h]. g Bald. l. ma-
Quid ſi qui dotem dedit ſtipulatus fuerat eam ſibi red- ter. C. de iu
di[i]? & cum appareat propter dotem eam excludi, re dot.
ſuccedet, niſi hæredes mulieri ipſi ſtipulationem re- h Bal. l. pactũ.
mittant[l]. Quid ſi minimam dotem conſequuta ſit? re- C. de col.
ſpondeo nihil refert, cum agere poßit ut congua aßi- i Bald. l fi. C.
gnetur[k]. Lex: Nepos auo materno quantum ſit re- de dot. pro.
ſpectu legitimæ ſuccedat, niſi quando eius hæredi- k Dec. authẽ.
tati renunciatum ſit, reſpondi ſecundum ius com- prętere. co.
mune intelligi[l], & ideo ſi uiuo patre mater deceſſe- lũ. ij. C. vn.
rit, eius renuntiatio filijs non oberit. Lex: Publico de ui. et vx.
documento debitor, ſoluat nulla exceptione obſtan- l Alexan. d. l.
te: poterit nihilominus obijci illud non eſſe publicum pactum.
inſtrumentum[m], actorem pugnantia inuicem di- m l. non puta-
uit. §. non.
quæuis. de
con. tab.

cere,

cere, uel legitimam personam standi in iudicio non habere, quia pupillus, aut sacer, abhominatusq; eundem dolo malo petere, instrumentū falsum esse, uel se non legitime citatum, uel ui aut metu contraxisse, uel simulatum, fœnebrem ue contractum, uel iudicem incompetentem, uel se soluisse, idq; manifestum esse, uel incontinēti probaturū. Admittetur & exceptio ex cōtractu ueniens, ut si uenditor pretium petat, ego rem mihi traditam negem: itemq; quælibet alia exceptio ex alio ipsius legis capite descendens[n]: sed hæc satis & super. Quod diximus statuta secūdum leges declarari, restringiq; quibusdam casibus, nō procedit, ueluti cum uerba legis municipalis tam ampla sunt, ut commodè & citra manifestam cauillationem restringi non possint: ut cum lex dicit, maritus decedente uxore omni casu lucretur dotē sibi datam: durum esset restringere, ut saluū ius filiorū prioris matrimonij censeretur[o]. Idem si diceret, maritus decedente uxore sine liberis communibus lucretur dotem: quorsum enim hic mentio liberorum communium, nisi ut qui cōmunes nō sunt reijciātur? Nam & receptißimum est, si statutum aliter nihil operaretur, secundum leges non restringi. Quo fit, ut si constitutum sit, posse reum personaliter, uel ad domum citari, arbitrio actoris permissum, utrum malit intelligamus nec distinguatur persona reperiri poßit, uel ne, cum hac distinctione admissa, nihil iuri communi adderetur, sed superfluum esset[p]. Nam & si uictum uictori in expensis condemnari iubeat, intelligemus etiam si iustam causam litigandi uictus habuerit, ne aliās frustra ita constitutum sit[q]: nec ulla iniquitas subest[a], cum

n Mod.ca.ex parte.iij. de offic. dele.

o Roman. & Dec.d.autē ti.præterea.

p Bar.l. iij .§. ij .de dā.ife

q l.ſi quando. de leg.j.

r Inſ l.properandum.

cum uictor de damno uitãdo & ipse agat, cui æquius est succurri[r]. Eôdem pertinet quod Bar. Censuit, statutum quo disponitur ex præscriptione dominiũ acquiri, de directo domínio intelligendum, ut aliquid iuri cõmuni addere uideatur[t]. Quo argumento, cum latis tribus sententijs conformibus statutũ non pateretur eas tanquam nullas improbari, respondit Andr. Sicul.[u] hoc intelligendum etiam si euidenter id constare diceretur, cum etiam iure communi exceptio huiusmodi sublata sit Aret. quoque[x] cum in statuto diceretur à nulla mera interloquutoria appellari posse, etiam de eis intelligendum censuit, quæ aliâs iure ciuili per appellationem retractari potuissent. Generaliter quoq; proditum est, quoties in statuto rei iure communi iam conceſſæ extensio ponitur, nullam fieri restrictionem[y], quoniam hoc casu proditum sit, generalia uerba ad aptitudinem non coarctari: quapropter si statutum dicat, aduersus sentẽtiam nulla exceptio opponi possit, præter talẽ & talem, à uerbis recedendum non erit, quæ clara sunt, & ex quibus apertè ostenditur noluisse legislatorem ius commune sequi, quod à Baldo traditum[z] frequentius receptum est: seruanda enim lex est, tametsi dura, & quicquid lex communis dicat, à municipali non recedendum est. Eandem sententiam alia quoq; ratione idem Bald. in hac specie sequitur: Ex lege municipali inducuntur certæ feriæ, num in casibus quibus feriæ iuris communis non seruantur, hæ quoq; seruari non debeant? & refert, inquit ille[a], an lex simpliciter indicat ferias, & intelligetur secundum ius commune, an uero procedat ulterius, quasdamq; exceptiões inducat, & non respi

s l.si seruũ.§. sequitur. de verb. ob.
t Bar. l. iij. de vsucap.
u Barb. consi. 18. in fi. j. li.
x Aret. consi. 105.
y Bar. d. l. j. §. nũtiatio. de oper. no.
z l. ita nobis. C. de adu.
a in l. j. §. fi. de fer.

respiciemus ius commune cum in casibus non exceptis standum sit statuto: quoniam regulam confirmat exceptio[b]. Hanc sententiam & ipse sequor, dum tamen sciamus hoc casu regulam ipsam latiorem significationem ex iure communi mutuari, ut in hac quæstione. Lex Sacerdotij: Absentes nec residentes fructus non percipiant, præter infirmos & pontifici Romano deseruientes: quid de eo qui proprio Episcopo obsequatur? & is fructus percipiet, quoniam iure communi absens non uidetur[c], & ideo in regula statuti non censetur comprehensus. Iason tamen in his alia ratione utitur: nam, inquit ipse, cum regula statuti generaliter intellecta multum operetur, debet exceptio restringi: quandoquidem parum refert, si quæ incidenter dicũtur superfluant, dum principale ocium non sit[d]. His amplius annotandum, statutorum generalia uerba secundum legem non restringi, cum ea iuris communis dispositio, non tam effectum respicit, quàm formulam uerbalem, ut cum statutum auget filiorum legitimam, quam iuberet relinqui filio, existimabitur sufficere quoquo titulo relinquatur, etiam si non institutionis iure pater reliquerit[e], idq; uerum arbitror: quoniam non tanti est ratio quæ Iustinianum mouit (nempe quod titulus institutionis sit honorabilior) ut tam modica causa generalitas statuti restringi mereatur. Nam etiam illud in confesso est, ex iuris communis extraordinarijs dispositionibus statuta non restringi, exempli causa: Lex iubet matrẽ ab agnatis excludi, nunquit à sororis filio excludetur, qui iure quodam commentitio agnatus est? set traditum est nõ excludi, nec de eo uerba statuti accipienda.[g]

b l. tribunus. §. fi. de test. milit.

c c. ad audientiã. de cleron resi.

d Iaſ. l. j. collũ. 16. de officij. eius.

e Bal. l. maximum. C. de l. b. præt.

f l. meminimus. C. de leg. hær.

g Iaſ. l. omnes pop. in fi.

Qua

Qua ratione nec ab eo quidem iure restrictio sumetur, quod maxime controuersum sit. Qua propter cum lex maritum unà cum filijs prioris matrimonij generaliter in maternæ dotis ipsius partem solum admitteret, respondi non esse prius deducendam à filijs ipsis legitimam, quàm id maxime controuersi propter doctorum uarias opiniones iuris esset[h], cuius non est uerisimile rationem nullam habuisse decuriones. Baldus tamẽ alia ratione prædicto in statuto legitimam quoquo titulo relinqui posse censuit, quòd uidelicet statutum iuris correctoriam ab eo interpretationem accipere non debeat. Quam rationem crebriore calculo reprobari constat, cum semper ius commune obseruemus, præterquã in eo quod expresè cõstat correctum: ex supradictis igitur Baldi ratio distinguenda fuit. Generaliter tamen omnis huius materiæ cardo in eo uersatur, ut legis municipalis rationem spectemus, & ex uerisimiliter constituamus, ex iure communi restringenda sit, an id minus, & ideo in plerisque locis ubi simpliciter constitutum est maritum uxore mortua lucrari dotem, excluduntur filij prioris matrimonij, nec fit ulla restrictio, eo colore quod ratio statuti fuerit, ut promptius mulieres nuberent[i], cum alioquin uiduæ propter legale[k] onus dotis inhærens uiros æquales facile non reperirent. Et ex his satis dilucidè explicauimus quibus casibus statuta à iure communi restringi non debeant. Hoc tamen non omittendum, ubicunq; aliquis ex generalitate statuti damnum indebitè pateretur, semper restrictionem ad ius commune faciendam. Ecce lex scripta est, instrumento à se facto nullus aduersum eat, nec

h Dec. consil. 246.

i Cur. cõs. 73. k d. l. hac edi.

hæres

hæres quidem: non censebitur prohibitus hæres aduersum ire qui inuentarium fecerit: quoniam iniquum esset de suo eum teneri, indebitéq; id damni subire, quamobrem fit hæc interpretatio, ut lex huiusmodi potius sit elusoria, quàm ut iniquitas ulla tolleretur[l]. Nam generaliter fatendum est quamlibet dispositionem in legibus, rescriptis, testamentis, contractibus, coarctari, ne iniquitas aliqua introducatur: nec ex hoc solum, sed alijs & ferè infinitis causis fiunt huiusmodi restrictiones, quarum alia certa regula adscribi non potest, nisi ut iudex semper rationem legis præ oculis habeat, & ex ea uel decretum moderetur, uel generaliter obseruari iubeat. Duximus autem ex innumeris aliquas causas describi operæpretium fore, ut hac quoque in re studiosorum laboribus consuleremus. Hæ ut plurimum ex huiusmodi prædicamentis consistunt, persona, re, qualitate, quantitate, loco, tempore, bono, malo ue, iusta excusatione, de singulis igitur uidendum. Et in primis ex persona propter excellentiam à regula generali recedi quandoque uidemus: quapropter lex[m] iudicibus mandans, ut ipsi sententiam suam ex scripto pronuntient[n], in his sibi locum non uendicat, qui excellenti dignitate præpolleant, ut præfectus prætorio, uel episcopus. Nam & constitutum est in generali excommunicationis suspensionis ue sententia, qui pontificiæ sunt dignitatis non comprehendi: plurima enim illustribus dignioribus que huiusmodi concessa sunt, quæ inferioris gradus uiris non permittuntur. Qui dignitate illustri pollet, non nisi ex scripto in ius uocari potest[o], per procuratorem etiam in causa

l l. fi. §. in cõputatiõe. C de iur. deli.

m l. ij. C. de sentẽ. ex peri.

n c. vbi. de sẽtẽ. exc. i. 6.

o l. quoties. C. de dig.

causſa criminali litigat[p]. Qui cingulo militari decorati tur ex delicto ſuſpendi nequit, cum huiuſmodi pœna ſoli plebei afficiantur[q]: is etiam ſi aduerſus eum aliquid indicij emerſerit, quæſtioni ſubijci non debet[r]. Sic doctor uel medicus ob æs alienum, uel munus aliquod in carcerẽ detrudi non poteſt[s]. Sic lex mulierem compromitti prohibens, eam non comprehendet, quæ excellenti dignitate ſplendeat[t]. Hinc fit ut in generali uicarij mandato ea poteſtas conceſſa nõ uideatur, qua illuſtrem perſonam ſubmouere poſſit[u]. Vnde nec archiepiſcopi uicarius epiſcopum iudicabit, nec municipij poteſtas ius in ſenatorem dicet: quod ſi quis ius in illum decernendi habeat, mitigare tamen pœnam tenebitur, eiuſq; honori quantum in ſe erit deferre[x]. Quod tamen in pœna corporali intelligitur: nam in pecuniaria nobiliores grauius plebeijs multantur[y]. Cæterũ & ad hæc pertinere uidentur, quæ propter concedentis amplam dignitatem indulta in iure reperiuntur. Ecce, in albo potiores partes habent, qui & tempore priores fuerunt: niſi tamen maioris dignitatis excellentia præpolleat, qui poſteriorẽ elegerit[z]: nam & in ſacerdotijs in ambiguo prior præſumitur, iſq; cæteris præfertur, quem Romanus pontifex deſignarit[a]. Quod etiam aduerſus iam receptum in Canonicorũ ordinem extenditur: is enim nihilominus propter pontificis autoritatẽ illi cedet[b]. Propter excellentem quoq; ſcientiam à communibus iuris regulis recedimus: unde quãuis doctor extra patriã ſuã profitens ab onere tutelæ in patria non ſit immunis, ſi tñ ualde in diſciplina emineat, ex reſcripto diui Pij excuſabitur[c]. Sic ex delicto ad beſtias

p l fina. C. de iniur.
q l deſertorẽ. §. pœna. de re mil.
r l. milites. C. de quæſt.
s l. ne quis. C. de adu. di. iudic.
t c. dilecti. de arbi.
u c. j. in fin. de offi. ord. in ſexto.
x c. ij. de offi. delegati. in ſexto.
y l. properandum. §. finautẽ. vterq; C. de iud.
z l. ij. de albi. ſcri.
a c. ſi a ſede. de prẽben. in ſexto.
b c. hi. q aut. eo. tit.
c l. ſed reprobari. §. amplio. de excuſ. tut.

damnatus propter singularem artificij scientiã ad præces populi ex indulgentia principis poterit ueniam consequi[d]. Sic edictum prætoris minori xxv. annis restitutionẽ in integrum concedens, in minore summæ peritiæ, & perquã industrio, non obseruabitur[e]. Sed an ipso iure excellens scientia prosit, an uerò solum iustam principalis indulgentiæ causam præstat? & puto principem adeundum, sicut uidemus illegitimum absq; Pontificis Romani dispensatione in episcopum eligi non posse, tametsi tali excellentia polleat[f]: quod & in eo constitutum est, qui duplex sacerdotium propter doctrinæ summã peritiam postulat[g]: Standum enim in hoc quoq; regulæ est, nisi summus Pontifex eum exemerit: quantum tamen sit respectu excusationis à tutela aliud obseruabitur, quoniam diui Pij rescriptum in corpore iuris comprehẽsum est. Propter indolem quoque & spem futuram huius doctrinæ multa contra regulas recepta sunt: quapropter traditum est eos, qui optimi sint ingenij posse ad doctoratus, ut uocant, apicem promoueri[h], tametsi adhuc non multum profecerint, si spes futuræ diligentiæ subsit. Cui non absimile, legum candidatũ studiosum & bonæ spei imperito doctori præferendum esse[i]: in quo tamen potest distingui, ut priuilegia doctoribus concessa eorũ personam respicientia indoctis non competant: quapropter si bi obstrepentem uicinum fabrũ domo nõ ejciet[k], ab onoribus immunis non erit[l], quod si ad ordinem ipsum pertineat, secus est. Non subijcietur ergo doctor quæstioni quoniã inde nota & dedecus in eius dignitatis cæteros uiros suboriretur[m]. Eadẽ ratione putauerim in suprascripta quæstione debere scholasticum ei de uia decedere[n],

[d] l. ad bestias. de pœnis.
[e] l. j. C. qui & aduer. quos
[f] c. innotuit. de elect.
[g] c. de multa. i fi. de prẽb.
[h] Inno. c. cum in cũctis. de elec.
[i] gl. l. j. C. de ann. ciuil.
[k] Iaſ l. j. in fi. fol mat.
[l] l. j. C. de col. leg.
[m] l. j. C. de tyro.
[n] Feli. c. clerici. de iudi.

cum cæterorum id propter popelli opinionem interſit. Propter uitæ integritatem, & ſanctimoniam, autoritatemq; hominis à regulis cõmunibus quãdoq; recedimus[o]: quales ſunt, poſt publicata teſtimonia neminem ulterius rogandum, conſanguinei teſtimonium ſuſpectum eſſe, ſicut & iudicium: nam propter notam uiri probitatem (quanquã hæc rara auis) aliter quandoq; iudicabimus[p]. Sic iudicem abſoluit reſponſo ſuo Angelus, qui cauſæ capitalis accuſatũ magnæ exiſtimationis uirum, nõ in compedibus ius dicere iuſſerat[q], ſed urbem pro carcere, etiã abſq; uadibus, aßignauerat, cum is uiolato iureiurando ſolum uertiſſet: nam & tutor legitimus ſatiſdare debet, ſi tamen honeſtate probitateq; præcellat, hoc ab huiuſmodi uiro non expectabitur[r]. Quapropter quãuis quiſquis immobilia non poßidet iudicio ſiſti ſatiſdare teneatur, ſi quis tamen alioquin ſit promißi tenax, & à mendacio abhorrens propè eſt ut eius ſponſioni ſtetur[s]. Quaratione cum ſtatutum eſſet ut quilibet iuxta qualitatẽ perſonæ ſatiſdaret, reſpondit Baldus, cum qui probis ſit moribus & ſpectatæ fidei liberari[t], ſi iuramento cauerit: tametſi ſatiſdare ſolum is dicitur, qui fideiußoribus creditori conſulit. Sed & illud conſtat, quanuis arbiter extra locum compromißi ſententiam dicere non poßit propter tamen hominis autoritatem indulgendum, ut etiam in ſeceßibus rem finire poßit[u]. Ex hiſtoria quoque proditum eſt, Ambroſium, Nicolaum, Seuerum, cum prius ſacris initiati non eſſent, in epiſcopos tamen electos fuiſſe[x]: quod propter ſingularem uitæ integritatẽ tolleratum fuit, cũ alioquin antiſtes eſſe nequeat, niſi

o Iaſ. l. iubemus. C. de iudic.

p l. ij. in prin. de teſtib.

q l. ſi a bonæ. de rei vẽd.

r l. legitmos. ff. de leg. tut.

s paul. l. ſi qs ſtipu. ſit ſtichum. §. fi. de verb.

t l. abſtinẽdũ. C. quorum appel.

u l. ſi cũ dies. §. ſi arbiter. de arb.

x § his omnib⁹. lxj. diſ.

nisi qui antea iam diu sacra tractauerit. Propter homi-
nis quoq; desidiam socordiãq; multa contra regulas cõsti
tuta sunt: quamobrem quãuis procurator post litem con
testatam submoueri non posit, si tamen iners & contu-
y l. eũ qui res. C. de proc. max appareat, iustè reuocabitur[y]. Sic & tutor eadem
z l. hæc enim §. fi. de suspe. tut. nota iniustus, & suspectus, poterit etiam officio iudicis
amoueri[z]. Sic quanuis ex regula nemo iuri suo renũtiare
cogi posit, si tamen aliquis episcopus ita oscitabundus,
& curarum negligens sit, ut aliquid inde periculi diui-
nis domibus immineat, poterit in hoc adigi, ut sacerdo-
a cap. nisi. de renum. tio illi cedat[a]. Quo exemplo etiam uidemus conductorẽ
b l. ædã. Col. ab ædibus [b], emphyteutam à fundo [c] deturbari, si in re
c auth. qui. rẽ. C. de sacro sanc. eccl. male uersetur: quod & in cliente, quem uasallum uocant
receptum est[d]. Et quæ de tali desidia traduntur, in ni-
d c. j. §. qcũq; de pa. ten. mia quoq; seueritate locum habent: cum ut Neruæ Impe
ratori dictum fuit, æquè malus is princeps sit sub quo om
nia licent, atque is sub quo nihil licet. Hinc uidemus inui
tum dominum ut seruũ distrahat cogi, quem nimia sæui
e l. ij. §. j. de his qui sunt sui. tia durius quàm æquũ fuit afficiebat[e]. Sic & paterfami-
lias quanuis emãcipare filium non sit cogendus, si tamen
ultra quã paternæ pietatis officium suadeat male eũ ha-
f l. fi. qs a par. buerit, iudicis autoritate cogetur[f]. Vnde etiã uir ab uxo
g c. literas. de resti. spol. re separatur, qui nimium morosus, seuusq; sit[g]. Sed & ex
hac causa societatem dirimere permissum est: durum est
h l. si conue-nerit. p soc. enim cum rixoso homine diutius conuersari[h]. Præcepto
ris quoq; nimia sæuitia, ut lex ait, culpæ adscribitur. Cæ-
terum inimicitia quoque & hostilitas plurima innouari
iubent: quocirca in grauissimis delictis qualia sunt im-
pietatis in Deum, læsæ maiestatis in principem, sacerdo-

tij per

tij per sordes ambitum (symoniam uocant) acquisitio etiam si legitimæ probationes admittantur, mimici tamẽ testimonium recipiendum non est[i]. Sic & lex aduersus fœneratores lata, non intelligitur eum comprehendere, qui iusto hosti fœneratitiã pecuniã dederit[k]: nam & lex Pompeia parricidam culeo insuens, de eo non intelligitur qui parentes patriæ publicos hostes obtruncarit[l]. Quod ut uerũ sit, non tamen laudandus est, qui iura naturalia sic contempsit[m]. Eadem ratione traditum est hosti impune uiolandam fidem[n], præterquam cũ ei aliquid specialiter promissum est[o]. Sed ambas hasce quæstiones ex Philosophorum sententia M. Cicero lib. de officijs tertio elegantissime explicat, is igitur adeũdus. Propter personarum affinitatem legis generalis plerunq; fit derogatio, ut in hisce speciebus: lex est, cum eo cui sacris interdictum sit, nemo quicquam cõmune habeat, ad se uenientẽ auersetur, colloquio non dignetur: non intelligentur prohibiti consanguinei[p]. Quo sensu & lex in receptatores scripta[q], & edictum prætoris de seruo corrupto, ad proximos non trahentur. Sed nec lex quidem prohibens aduocato aduersus Rempublicam patrocinari, uetabit quo minus me meosq; tuear[r]. Sic & S.C. Syllanianum, quo hæres scriptus non prius hæreditatem adire potest, quàm defuncti testatoris necem ultus fuerit, non censebitur patri necessitatem imponere ut filium accuset[s], nec uicissim filio ut patrem deferat: nam nec tutor pro pupillo subire iudicium tenebitur aduersus proprios coniunctos[t], quod & ad aduocatum producendum est, ut usq; ad quartum gradum aduersus consanguineos causam

i c. per tuas. de sym.
k xiiij. q. iiij. ab illo.
l l. minime. de relig.
m l. si adulteriũ. §. liberto. de adul.
n 22. q. ij. dñs.
o l. j. §. nõ fuit. de dolo.
p cap. inter. de sent. exc.
q l. fi. de rece.
r l. penult. de post.
s d. §. liberto Iaf. l. j. C. de his quib. ut indig.
t l. humanitatis. C. de excus. tut.

dicere cogi non debeat[u], cum lege Iulia Papia iudicio=

u l. petitionē. C. de aduo. diu. iud.

rum publicorum, nec testi quidem denuntiari posit ut testimonium uel aduersus sobrinis genitos dicat[x], & mi

x l. lege Iulia. de testib.

liti emansori detur uenia, qui affectioni parentū & affi=

y l. q cū vno. in fin. de re milit.

nium hoc dedit, ut aliquandiu à signis abesset[y], & qui=

cunq; coniunctos in iudicium uocarit, quorum in edicto prætor mentionem fecit, qualemcunq; fideiussorem iudi=

z l. ij. §. ij. qui satisd. cog.

cio sistendi causa accipere teneatur[z], cum alioquin non nisi idoneum accipere cogeretur. Huiusmodi enim affectioni non parum à legibus tributum apparet, cum potissima ex ea in dubijs rebus coniectura assumatur. Quapropter etiam quando appellatione filiorum nepo=tes non continentur, tamen de eis actum cēsebitur, quos

a l. alimēta. §. j. de ali. le.

auus loco filiorum habere tractaréque solitus est[a]. Sic in legato facto Sempronio, ne cum plures Sempronij sint, ex incertitudine uitietur, de eo intelligemus, cui ma

b l. si quis seruū. §. si ita. de leg. ij.

xime testator afficiebatur[b]: nam & legatum sacerdoti quanuis ecclesiæ factū censeatur, si tamen is sacerdos affi=nitate uel alia affectione testatori iunctus probaretur,

c c. requisisti de testa.

promptius est ad eum quàm ad ecclesiam pertinere[c]. Et quæ de consanguinitate dicta sunt, in magna quoq; ami=citia locum habent: quapropter ex testamento imperfe=cto fideicommissaria libertas alumnæ ob magnam testa=

d l. in testamē=to. de fi. lib.

toris dilectionem debetur[d]. Iudex ob amicitiæ licitum ar=dorem amici nocentis pœnam mitigare poterit, nec idcir=

e gl. c. nisi. de offi. deleg.

co sordium aut gratiæ reus fiet[e]. Et in legatis licet pro=

f l. si seruus pl. §. fina. de leg. j.

pter ambiguitatem minor summa debeatur, tamen pro=pter magnam amicitiam quandoq; interpretabimur ma=xima deberi[f]: quod & in stipulatione receptum est.

est[g]. Eadem ratione etiam defensionis causa poterit amicus in iudicio stare, cum alioquin absque mandato alius pro alio non audiatur: quod intelligendum in eo, qui arctissima familiaritate iungatur, & cuius gesta soleat absens rata habere[h]. Quod si quicquam ex amicitia uel affinitate in aliquibus personis introductũ est, id maxime inter patrem & filium obseruabitur, cum nulla possit esse arctior coniunctio. Hinc fit, ut quanuis lex quemlibet administratorem rationes reddere uelit, patrem tamen eximat[i], qui quantum ad filium attinet, aneclogistes est, & pares cum eo semper rationes habet: quapropter si filio restituere hæreditatem grauatus sit, interim nullam cautionem præstabit[k]. Sic magistratus, aut miles, licet in prouincia emere prohibeatur, paterna tamen bona, quæ à fisco distrahuntur, sibi addici iure procurabit[l], nec legis laqueis tenebitur. Sic doctoris filius in patris demortui locum exclusis cæteris succedet[m]. Possent ad hanc rem & alia pleraq; facientia adduci, quæ sciens prætereo. Propter personæ quoq; paupertatem à generali lege quandoq; recedimus, quapropter in multitudine causarum, ante cæteras, pauperum controuersias iudex definiet[n], eorum alimoniæ si in carcere detineatur prouidebit[o], tabellionem ut documenta illis etiam gratuito edat, ex officio coget[p]. Si quis ob inopiam non appellauerit, uel post prouocationem fatalia labi permiserit, eũ restituet[q] multam etiam, si eius portio collitigatori debeatur, abolebit[r]. Illud enim constat, paupertati à legibus multa indulgeri, quæ omnia recensere præsentis otij non est. Nam & non solum ex paupertate, sed etiam pro-

g l. capiẽda. in fi. de regu. iu.

h Bar l. nõ solũ. §. q. alieno. de pcu.

i l. fin. §. illo pcul. C. de bo. quæ li.

k l. ĩperatore ad Treb.

l l. quí officij. de cõtrah. emp.

m l. iij. C. d' ad uo. dí. iudicum.

n j. q. j. in primis.

o l. iudices. C. de epi. aud.

p l. tã demẽtis. C. de epi au

q §. alijs. ĩ aut. de his q ĩd.

r l. illi. tas ifi. de offi pref.

pter personæ ignobilitatem pleraq; aduersus iuris cõmunis regulas introducta reperire est. Pater etiam inuito filio illi factam iniuriam remittere potest, si tamen uilis abiectaq; persona sit, remißio filijs qui honestam per-

f l. sed & si. §. filij. de iniu. sonam sustineant non nocebit[s]. Sic quanuis filia de do-

t l. si cũ dotẽ. §. eo aũt. so. ma. te, nisi ex consensu patris agat, non tamen de eo intelligimus, qui uilis, fœdioreq; uita sit[t]: nam & ex contrario, lex liberis aliquod beneficium propter patris honorem indulgens, ad eum filium non porrigitur, qui turpẽ uitã

u l. senatoris. ff. de ri. nup. maculosamq; agat[u], de huiusmodi quoque intellexisse non uidebitur, cum infamiæ notam inurit[x], his enim infamia pœnæ loco non esset, quare seuerius uindicandum.

x l. ij. C. vt it. cer. tem. Quapropter merito Baldus cum lex generaliter mulierem in carcerẽ duci uetaret, de ea non agi respondit, quæ meretrix, libidinibusq; infamis, & extra legis Iuliæ pœ-

y Bal. consen taneũ. C. q̃ mod. et qñ iu. nas ob utilitatẽ sit[y], & hæc quidẽ quod ad personas attinet sufficiant. Ex re fit quãdoq; legis generalis restrictio idq; uarijs ex causis, ueluti propter rei tenuitatem, sterilitatem, melioratiõnẽ, & si qua huiusmodi, quorũ exempla plurima in iure habemus. Decuriones propter senectutem in curiam uenire non coguntur, & tamen si leue

z l. decurio fortunã. C. de decur. sit munus, & quod cito explicari soleat, immunes non erunt[z]. Mater filijs tutores petere debet, si tamen tenuis-

a l. ij. C. ad ter tul. simæ sint pupilli facultates excusabitur[a]. Sic & Senatusconsultũ quo legari domibus affixa prohibẽtur, de modi-

b l. senatus. §. marcellus. de leg. j. ci precij rebus, itemq; gurgustijs nõ intelligitur[b]. Et edictum prætoris de morbo uerba faciens, ad febriculam le-

c l. quæsitũ de reiud. uem[c], Senatusconsultum Syllan. de uulnere ad uulnuscu-

d l. j. §. pen. ad Syll. lum non producetur[d]. Sic tutor qui pupillo modicam

quantit

quantitatem crediderit, à tutela tanquam creditor nõ ex cusabitur[e]. Iudex qui munera accipere prohibetur, xe- niola tamẽ nõ improbè accipiet[f]. Quod & in sacerdotiũ aliquod conferẽte receptum est, non enim Symoniacæ, ut uocant, labis reus erit[g]. Sic à tutela quarta, cuius occupationibus quis facile defungi posit, non excusantur qui ternas subierint[h]. Legimusq; etiam in iudiciarijs actionibus dilationes amputari, summarieq; & magis de plano procedi, uel cum de rebus leuibus[i] ciuiliter agitur, uel[k] cum de modicis crimimibus accusatio instruitur[k]: nam & ea quæ leuis solẽnitatis sunt, si omittantur, actum nõ uitiant[l]. In legis perito quoq; proditum est, nõ iure eum quicquam honorarij accipere, cum citra laborem & librorum reuolutionem clienti consilio suo cauit[m]: quod tamen ego non satis probo, nec receptum uidetur[n], cum iam extant lati labores & ærumnæ, quibus ars ista addiscitur, præmio carere non debeant. His accedit quod uulgo dici solet, de rebus minimis nullã esse prætoris curam[o]: quod ita accipitur, ut ex re minima aduersus ius cõmune nihil inducendum sit: nec restitutio in integrum concedenda: cum uero secũdum ius cõmune agimus, tunc etiam minimæ rei rationẽ habendam[p]: unde qui uel oboli reliquator est, actione ex empto rem non consequitur, aduersus deiectũ petitorio iudicio non experietur[q]. Sed an emphyteuticum fundum tanquam integrũ canonẽ nõ soluerit amittet? & cum hãc legem partes contractui dixerint, propius est ut amittat: quod crediderim uerũ, cũ inde argui cõtemptus aliquis potest, alioquin humanius est, per imprudẽtiam factũ arbitrari[r]. Quapropter nec

e gl. auth. minoris. C. q da. tu.
f l. solẽt. de offic. proc.
g c. si quæstiones. de sym.
h l. si his q tres i fi. de exc. tut. auth. nisi. C. de sen. experic.
i l. leuia. de accusa
k
l l. j. §. fi. de uẽ. inspi.
m gl. xj. q iiij. non licet.
n Specu.
o l. scio. de in integ. resti.
p l. si proprie. tari. de dã no infe.
q Iaf. auth. q rẽ. C. de sa. san. eccle.
r l. quãuis. de cõdi. & de.

inquilinus qui exempto nummo pēsionē soluit submouebitur, in quā sententiā Bald. & Paulus Castrēsis transiere. Propter sterilitatem à regula generali uarijs quoque speciebus recedimus: quapropter colonus qui agriculturam non deserere promisit, salua fide recedere potest, si

s gl.l.ij.C. de agri.lib.xj. sterilis fundus effectus fuerit[s]. Et constitutio, quæ rerum ecclesiæ alienationem fieri posse generaliter negat, non tamen de sterilibus prædijs, tenuibusq; agrorum plagis intelligitur, poterūt enim absque alia solennitate alienari[t]. Quod & in consuetudine receptum est, quæ si huiusmodi alienationes infirmet, de modici reditus possessionibus non intelligetur: nam & lex quæ clientem in

t 12.q.2.terrulas.

u c.cæterum. de don. uerba domini iureiurando adigi[u], hoc est, præstare occasione feudi (ut uocant) iuramentum fidelitatis iubet, in eo non obseruabitur, qui modicam tenuemq; rem eo titulo acceperit[x], Sic propter anni sterilitatem fit colono remissio mercedis. Censetur autem is fundus sterilis, cuius

x c.de fidelitate.de capitaconr. culturæ tantum impenditur, ut eo deducto nihil colono

y l.mediterraneæ.C. de anno.lib.x. supersit[y]. Bartolus etiam remissionem faciendam censet, cum in dimidia iusti pretij deductis operis & impendijs colonus læderetur: quæ sententia crebriore calculo

z L.licet.C.lo. approbata est[z]. Propter rerum melioratiōnem fit & quandoq; legum restrictio, ut cum lex locatorem dānat, ne quid ultra pensionem conuentam petere possit, tenebitur nihilominus colonus augere mercedem, si præter

a gl.l. si merces.§.uis maior.loc. spem magna fertilitas anni superuenerit[a]. Sicut enim ex sterilitate remitti sibi colonarium iure postulat, ita ex inopinato prouentu augere domino debet. Eadem ratione lex amoto à sacerdotio nihil conferri iubens, in eo

non

non obseruabitur, qui propria industria diuinæ domus fundos ex incultis & tesquis fertiles reddidit[q], fruetur enim parta suo labore fœcunditate donec uixerit, quod & Inocent. probat: quod eius legis exemplo constitutum opinor, quæ fundi deserti ad Cæsaris patrimonium partinentis cultorem (saluo iure canonis) inquietari non sinit[c]. Propter rei euidentißimam perspicuitatem aliqua quoq; specialiter indulta sunt, quò fit ut quanuis priusquam aliquis ad profitendi munus doctor posßit promoueri præceßisse oporteat[d], diligentem morum doctrinæq; inuestigationem, si tamen fama is sit nouißima idoneus, aliud examen non est necessarium[e], cum populi testimonium pro examine sufficiat[f]. Nam & licet in maioribus & in minoribus causis concessa sit appellatio, ibi tamen euidentißime de delicto constat, non est ulterius quicquam quod rei pœnam differat concedendum[g]. Sic & quoties causa appellationis manifesta est, alia probatione non opus est[h]. Et qui ad locum citatus est sibi intutum, si id apertißime constet, nec excusationem quidem mittere tenetur, tantum abest ut ipse coràm uenire debeat[i]. Soletq; uulgò dici in notorijs ordinem iudiciarium minime obseruandum[k]: uocant autem nostrates doctores notorium, uoce minime proba, id quod palàm constat: cum ueteres notorium pro denuntiatione facinoris acciperent[l], cum in id publice constituti Emissarij & curiosi indicium perpetrati facinoris per elogium præsidi faciebant, quod munus in Pagorum Syndicos ut plurimum hodie translatum est: nec eo casu

b c. fi. de pe. cle.
c l quicũq;. C. de oi. ag. de se.
d l. magistros. C. de prof.
e Io. And. c. cũ stitutus. tij. de app.
f c. nullo. 24. dist.
g c. consuluit. de app.
h l. ciues. C. de app.
i Cle. pastoralis. de re iudica.
k .cap. ad nostrã. de iure iurando.
l l. ab accusat. ad Turpil.

m l. ea quidē. C. de acuſ.

n Bar. l. admonendi.

o l. elegāter. §. ſi qs poſt. de cōdī. id.

p l. j. C. ſi ſęp. in integ.

q l. ſi a te. de excep. rei iudic.

r l. ſi ſeruus. de cōd. fur.

ſ l. ſi titius. de verb.

t l. de ætete. §. ex cauſa. d' inter. actī.

u l. j. de vēt. in ſpic.

caſu ſolennia accuſationum perpenduntur, ſed ſolum (ut Gordianus Imp. conſtituit[m]) falſis nec ne quis ſit notorijs inſimulatus. Prorpter ea quæ de nouo emergūt, ſit et quandoq; huiuſmodi interpretatio: ecce tibi poſtquā in cauſa concluſum eſt, licet alia inſtrumenta proferri nequeant, ſi tamen quicquam nuper ad litigatorū aures perueneritindulgendum eſt[n]: nam & poſt litis conteſtationem, quod ueteres iudicium acceptum dicebant, licet exceptiones dilatoriæ amplius opponi nequeant, nec ulli recuſationi ſit locus, ſi tamen eiuſmodi ſit præſcriptio, quæ in notitiam nuper delata fuerit, adhuc qualisqualis ſit, admittetur[o]. Sic & reſtitutionis in integrū poſtulatio quāuis iterari non poſſit, ex noua tamen cauſa permittetur[p]. Sic & in iudicio rei uendicationis abſolutus quia non poſſidebat, poterit poſt rem iudicatam iterum cōueniri[q], ſi ad eū peruenisſe denuo poſſeſſio aſſeratur: quod etiam in alijs iudicijs dicendum eſt. Vnde qui ſoluto matrimonio per diuortium dotē repetit, ſi lite pendente iterum matrimonium inſtauretur exceptione ſubmouendus eſt[r]: quinimo etiam qui actiōe caret, litem inſtituere pōt ſi accepto iudicio certū ſit ei actionē tunc cōpetituram[s]: quod ex eo exēplo cōſtat, cū Titius et Meuius ſeparatim ſi alteri fundus datus nō eſſet ſibi ſtipulati ſunt, adiuuanturq; hæc omnia regula generali, quæ interim accidunt nouo auxilio indigere[t], & qui nouam rem deſiderat, nouum ei conſiliū atq; remediū ſuggerendū[u]. Et qualitate quoq; fit plerunq; legis reſtrictio, unde regulariter proditum eſt, ſecundum perſonæ qualitatem uerba accipi debere, & ideo qui aurigæ ſeu agitatori alicuius factionis

equitij

equitij usum legat, uidetur concessisse ut his quoq; in Circensibus uti possit [x]. & si est principis edicto quilibet miles armatus in campum Martium descendere iussus sit, intelligitur ut quisquis iuxta conditionem suam armatus sit [y], eques equestri, pedes peditum more. Si præsuli à Pontifice Roma. indultũ sit ut etiam interdictionis tempore sacra celebrare, & missæ operari queat, solenniter, & cum honoris sui insignibus operabitur [a]. Sic seruus sibi possidere licere stipulans, de sola detentione stipulatus creditur [b]. Testator uxori stragula, & uestem legans, non de Sericeis stragulis intelligitur, quoniam ea uiduis non conueniunt, & uestis atra debebitur, qui color uiduas solus decet [c]. Lex quoq; municipalis filiam dote contentam esse iubens falcidiæ uice, ex qualitate personæ de legitima iure naturæ debita declarabitur [d]. Rex Anglorũ aliquid secũdum ius fieri mandans, intellexisse de iure suo Anglico censebitur. Mulier feudũ ut uocant, sibi & filijs stipulata, filiabus quoq; cautum uoluisse existimabitur [e], & si qua similia. His consequens est, ut si quicquã cum aliqua qualitate constitutũ sit, ea non adsit, dispositio quoq; locum sibi non uendicet. Vnde edictum prætoris, quo eius bona possideri iubet qui fraudationis causa latitat, in eum non obseruabitur, à quo fraus abfuit [f]. Et lex in eum lata qui uulnus cũ sanguinis effusio nefecerit, non habebit locũ nisi et ipsa effusio probetur [g]. Sicut nec Pontificis constitutio aduersus subornatum Christiani hominis percussorem custodienda erit, nisi id ipsum probetur, mandatum de Christiano homine percutiendo factum [h]. Et qui asserit conspiratione aduersa

[x] l. plenũ. § equitij de usu.
[y] Bar. l. si non fortẽ. § libertus de con. ind.
[a] l. ex militari. de testa. mil.
[b] l. stip. ista haber. § hi q. de ver.
[c] Iaſ. ibi.
[d] Bar. l. j. ad. l. falci.
[e] c. j. de bene. fœm.
[f] l. fulciuius § j. ex. qb. cau. in poſ. c. licet. de ꝓba.
[g]
[h] c. j. de homici. in. 6.

uersariorum testibus corruptis religionem iudicantis circumuentam, qualitatem illam corruptionis probare

i 1. diuus. de re iud. decet[i], cum aliás diui Adriani rescriptum, quo in integrum restitutio conceditur, locum non haberi. Eôdem pertinet, quod uulgo traditum est, quoties lex cum aliqua qualitate loquitur, ubi ea non conueniat, nec legem quidem conuenire[k]: ut cum in ea dicitur, qui damnum dederit: uel possidentem turbauerit, centum soluat & ablata restituat: non censebitur eum punire qui inquietauerit, & nihil abstulerit, cũ uerbum restitutionis huic casui non quadret. Sic Pontificis constitutio[l], usurarij manifesti testamentum irritum esse iubens, eiq; mortuo sacram sedem uetans, in Iudæo nullas uires habere existimatur[m]: quid enim ad illum pœna sepulchri faceret, qui omnino communem canibus tumulum habiturus est? Sed hæc tamen omnia intelligenda sunt, cum illa qualitas ueriſimiliter substantiam rei respicit[n], alioquin si extrinsecus addita proponatur, etiam absq; ea actus ualebit, quapropter si loco exempli apposita sit, non arctabit regulam[o]. Idem si primo regula in lege generaliter posita sit, non restringetur ex qualitate, quæ in fine legis addita reperiatur[p], nam & si conditio in lege aliqua reperiatur non leuis momenti esse solet, & tamen quandoq; ex legislatoris mẽte nullius efficaciæ est[q], idq; & Iason annotauit. Cæterum illud non diffitendum est, cum lex propter aliquam qualitatem quæ adsit quicquam indulget, ea deinde cessante, dispositioni quoq; legis locum non esse. Finge curatorem prodigo uel furioso datum esse, eosq; ad sanos mores reuertisse, non ne curator

k 1. mancipia. C. de ser. fugit.

l c. quãquam. de usu. l. 6.

m Aret. consi. 154.

n Bart. l. titia. fol. mat.

o 1. j. §. qp vulgo. quod vi aut clam.

p 1. regula. §. licet. de iur. igno.

q 1. a diuo. §. in venditione. de re iu.

rator munere suo defungetur[r]? Legibus multa aduersus impudicas mulieres constituta sunt, finge eam, quæ male libidinis causa audiebat, mutasse uiuendi institutum, & probi exempli factam, non ne pœnis legum eximetur[s]? Multa tempore belli etiam iniqua constituuntur, solent enim præfecti militares, nõ tam ius & æquum in cognitionibus, quam magnitudinem pecuniarum spectare, quod hi bellorum, ut Mutianus aiebat nerui sint, nonne facta pace, quod belli calamitate introductum esset, pacis temporibus abolebitur[t]? Qua ratione & legem Oppiam, cuius suasor M. Cato erat, abrogatã T. Liuius est autor. Sic & iudices quorum officia perpetua sint, ex defectu qualitatis expungentur, ut quia negligentes in iure reddendo dicantur[u]. Sic decuriones deficientibus facultatibus albo eximentur[x]. Sic ad monachos scribens Alexander tertius Pontifex maximus nunc (inquit) ita possessionibus ditati estis, ut multi probæ opinionis uiri de uobis querelam apud nos sæpe proponant[y]. Nam & procurator quãuis re non integra reuocari nequeat, si tamen mores mutauerit, & improbus, lusor, helluo factus sit, submouebitur[z]. Sicut uice uersa tabellio, si sacerdotio, decurionatu, militia insignitus fuerit, subire pristinum munus non cogetur[a]: superueniens enim dignitas eum liberat. Verum non promiscuè & indistinctè hæc procedunt, in animaduersione enim huiusmodi qualitas esse debet, ut si causæ quæ finalis uulgò dicitur coniuncta sit, & effectus nondum perfectus, prædicta obseruentur[b], alioquin quod ex causa impulsiua constitutum est[c], ea deficiente nihilominus durat[c]. Idem si finalis causæ effec

r l.j.versi. tandiu.de cur. fur.
s l.imperialis. C. de nup.
t l.j in pri.C. de cad.toll.
u l.si quos.C. de off.præf. præ.
x l.cura.§. de ficientium. de mu.
y c. suggestũ, de deci.
z l.cũ quis.de solut.
a l.vniuersos. C.de decu.
b Corn.d.l.j.
c l.j.§.sexum de postul.

sæ effectus sit consummatus[d]. Hinc est quod si uxor in bonis mariti propter paupertatẽ, quartam lege debitam consecuta sit[e], tametsi locuples deinde alienarũ hæreditatum accessione facta, nõ tamen accepta hæredibus mariti restituet, cum ut id lucrum faciat, satis sit si tempore quo illud lex defert paupertatis qualitas adsit[f], nec quicquã refert id tunc consecuta ab hærede fuerit, an minus, cum sufficiat lucrum à lege delatum, quo casu ipso iure acquiritur, & ita plerisq; uisum est[g]. Propter aduersam qualitatem ex aspectu statim deprehensam recedimus plerunq; à regula iuris: ut cum lex tres sententias tametsi alle gentur nullæ, iubet absq; mora executionis affectum accipere[h], non continebuntur, quæ ex actorum inspectione euidenter nullæ apparent[i]: nisi & id dubium probabili exceptione refricari possit:[k] Si uero aliunde nullæ appareant, quanuis incontinenti probaturum se reus offerat, non tamen differendam executionem uerius est, ne aliás lex illa nullius sit effectus. Sic agenti interdicto de tabulis exhibẽdis, licet præscribi nequeat tabulas nullas esse, tamen si id uitium ex earum inspectione pateat, admittetur exceptio.[l] Quod & in noui operis nuntiatione traditum frequentius est, cum usufructuarius nouum opus domino nũtiat, nõ supersedebit dominus, quum ex ipsius actus inspectione apparet nuntiationem irritam:[m] nam & libellus quo actor in iudicio quicquam intentat, si ex sui lectura ineptus sit, poterit non expectata rei recusatione à iudice reijci[n]. Quinimo receptum est quoties iudici constat de iusta rei exceptione, etiam si deducta in iudicium non sit, tamen actorem reijciendum[o], si cum aliena

d l.fi.vnde li.
c auth. præterea.C.vnde ui.
f l.quæcunq; §. fi. de pu.
g Dec.cõ.24.
h Cle.j.de re iudic.
i Mod.l.iiij. §.cõdemnatũ.de re.iu.
k Pecu.c.dilecto.q.52.in fin.
l gl.l.j.de ta. exhib.
m Barto.l.j.in princip. de ope no.
n l.fi.in fi.C. vt nemo pri.
o Barto.l.fi vnus.§.patius.d pac.

aliena iactura locupletaretur. Illud quoq; indubitati iuris est, probationibus per legem summotis, nunquam de ea actum uideri, quæ ex inspectione fieri proponatur. Finge probatum esse me uulnus Titio intulisse in caput, pateſactaq; testimonia, potero nihilominus à iudice petere ut inspiciat, deprehensurum nullam Titio in capite cicatricem esse[p]. Sicut & uiceuersa: Si quisquã ex aspectu minor pronuntiatus sit, eis non nocebi[q], qui alijs argumentis ueritatẽ se demonstraturos asserent. Quapropter & Baldus[r], sententiam de ætate ex aspectu latam, nunquam in rem iudicatam transire credidit, quominus semper retractari certioribus probationibus queat. In ferijs quoq;, quin ius dicatur exceptionem nõ obesse certũ est, cum illata est tam atrox iniuria, ut ex aspectu æstimari posit[s]. Propter subrogationis qualitatem fit etiã quãdoque strictior interpretatio. Cum igitur lex ceu sacrilegum damnat, qui dignitate sua maiorem gradum ascendere, & illustrioribus se præponere audet[t], eum distrin gere non censebitur, qui eius cuius personam gerit, sedẽ tueatur[u]: nam & qui propter aliquorum negligentiam in eorum ius à lege substituitur, non arbitratu suo se geret, sed id potißimum emendare debet, quod ex negligentia illi peccarunt[x]. Accedit regula generalis: Id quod subrogatum est, eius naturam imitari, cui substituitur[y]. Videmus quoque propter substituentis ipsius qualitatem aliter atque aliter in iure decerni. Regula est. Etiam infamem procurationis munus assumere non uetari, & tamen episcopis permissum non est, huius notæ hominibus defensionem suam credere[z]. Et quod de procu-

p Bal. l. si quis testibus. C. de testi.
q l. minor ex aspectu. de min.
r Bal. d. l. si minor C. de i integ. testi.
s l. eadẽ. de fc.
t l. j. C. vt dig or. ser. li. 12.
u l. cõperim' C. de .pxi. sac. ser.
x Cle. quia. de sup neg. p.
y l. si esũ. §. q iniuriarũ. si quis cau.
z c. qa episcopus. v. q. iij.

ratore diximus, in tutore quoq; producendum est, ut is si propudiosus sit, nequeat eius pupilli tutor esse, qui dignitatis gradu aliquo illustretur[a]. Plurima enim inferioribus licent, quæ altioris gradus hominibus non conueniunt. Omne animi uitium (inquit ille) tanto conspectius in se crimen habet, quantò maior qui peccat habetur. Hinc est ut quorum industria electa est, alium substituere non possint[b], & quibus substituere permissum est, non quenuis, sed æquè idoneum substituere debeant. Sic Canonicus non nisi ex ordine assumet quem sui loco constituat[c]. Cuius rei argumento, & doctor cui per substitutum legere cõcessum sit, non nisi doctorem substituet. Ius autem substituendi regulariter nemini competit, nisi ex causa: ut si quis iustè absens[d], uel ad maioris dignitatis administrationem codicillis principis allectus, uel temporariam ægritudinem patiatur[e]. Filium quoq; à patre substitui lex quandoque suadente æquitate præter iuris ciuilis regulas concedit[f]. Priuilegia quoq; ipsa propter aliquas qualitates firmiora existimantur, ut quia in corpore iuris reposita sint, huiusmodi enim etiam generali omnium priuilegiorum derogatione quicquam detrahi credendum non est[g]. Idem cum ei personæ quicquam indulgetur, quæ iam à lege multis beneficijs affecta sit, non enim hac generali derogatione quicquam ei præiudicij fiet: ut cum uiduis & religiosis fœminis princeps concesserit, ne extraordinaria aliqua imdictione atterantur[h]. Idem cum priuilegium concedentis iuramento confirmatum est: nam & si particularis canonicorum constitutio tali religione munita sit, ei derogatum

a Ba. l. Cassius de sen.

b l. inter. de solut.

c c. si qs iusto in fi. de elec.

d l. suggerente. C. de off. eius.

e Bal. l. fin. de exc. tut.

f l. sciendum. §. Igati. de leg.

g gl. l. ij. §. legati. de iud.

h Cy. l. j. C. qñ imper. it. pu.

rogatum per generalem maximi pontificis legem nõ cen-
ſebitur[i]. Conſtitutioni quoq; per ſacroſanctam ſynodum
editæ generalia Roma. Pontificis diplomata nihil ob-
ſunt[k]: ſicut nec alijs priuilegijs quæ probabilibus admi-
niculis adiuuantur[l], Et ſacerdotij à ſede apoſtolica, non
obſtante quocunq; alterius priuilegio, facta collatio, ni-
hil ſecularibus, ut uocãt patronis damni inferet[m]. Cæte-
rum & ea firmißima ſunt priuilegia, quæ remuneratio
nis cauſa indulta reperiũtur, ut ſi princeps ciues de ſe be
ne meritos aliqua immunitate donat, nõ cẽſebitur de hoc
actum generali reuocatione[n]: quod maxime procedit cũ
non ſubdito, uel in piã cauſam quicquã collatum eſt, nec
enim ea reuocari facile poſſunt. Sed & proprer obliga-
tionem, quæ ob antidora dicitur, plurima conſtituta eſſe
conſtat, quæ ab his collecta cernere eſt, quos ea cura te
tigit[o], nos breuitate contenti ad alia feſtinamus. Pro-
pter paritatem quoq; qualitatis nonnihil lex concedit, ut
ſi promiſſerim tibi Titium fideiußorem dare, liberabor,
dum æquè idoneum aliquem præſtem[p]: ſi domo tib ilo-
cata uti frui non liceat, excuſabitur locator, qui æquè
commodam aliam præſtare paratus ſit[q]: ſic is cuius ele
cta eſt induſtria neminem ſubſtituere quanuis queat,
æquè tamen idoneum ex cauſa ſui loco quandoque
deſignabit[r]. Ex quantitate quoque non rarò fit ge-
neralis legis reſtrictio, ad quam ea exempla hoc in
tractatu pertinere arbitror, quæ ad geminationem
actuum, ad perſonarum ſeu rerum numerum, ad ma-
gnam contumaciam, ad criminis immanitatem attiment
de quibus pauca ſubijcięda duxi. Et in primis id ſciendũ,

i c. cũ nõ li-
ceat in fi. de
ele. in. 6.

k c. nõnulli. de
reſcrip.

l gl. cle. dudũ.
§. nos etenĩ.
de ſep.

m Rota dec.
iij. in noui.

n l. ſi pater. §.
fi. de donat.

o Iaſ. l. ex hoc
iure.

p l. qui aũt. §.
ſed ſi qs. de
conſt. pec.

q l. ſi quis do-
mum. loc.

r glo. in l. j. C.
de man. &
col. lib. xj.

iterationem quacunq; in re plurimum pollere, cum maiorem animi, siue in bonum, siue in malum, deliberationem ostẽdat. Hinc est quòd confessionẽ iteratam prætextu erroris aiunt reuocari non posse[s], quod accipiendum, nisi erroris causa probabilis afferatur. Hinc ex nudo pacto[t] quod iteratum fuerit, receptum est actionem nasci, quod & in qualibet obligatione naturali, quæ geminata sit, ferè dicendum est[u]. Hinc iterata confessio extra iudicium, iudicialis confessionis uim habet[x]: sicut geminata principis indulgentia, ea uidetur excludere, quæ non nisi ex certa scientia, uel motu proprio abolentur[z]: cuius exemplum in uacantium bonorum concessione est[a]. Sed & qui ex custodia semel euasit fideiussoribus amplius non creditur[b], sed in uinculis ius dicet. Qui iterum deliquit, & quod dicitur, ad nauseam rediit, generali principis abolitione non fruetur[c]. Mulier quæ obligationem iterauit, S. C. Velleiano non erit tuta[d]. Quæ recepto consensu fundum doti addictum uendente marito dissoluit, lege Iulia non iuuabitur[e]. Sic leuia delicta propter usum & consuetudinem grauioribus annumerentur[f].

Sed de geminatiõis huius effectu plura differere superuacuum est, cum non pauci recentiorum huius argumenti etiam integros libros ediderint. Ex personarũ seu actuũ multitudine fit arctior interpretatio, cum lex hospiti iubet ut uiatores suscipiat, non eum coget qui nimio aliorum numero occupetur[g]. Cum iudici prohibet ne causas pedaneis demãdet[h], aut ne noctu pronunciet, nõ procedet quoties multitudine litium Præses prægrauetur[i]. Sed & publico iudicio damnati, bona quæ aliâs fiscus annotaret

s Ia.l.1. error. C. de iu. ig.
t l.j. de cõstit. pecu.
u l.fi. C. ad leg. falcid.
x l. cũ scimus. de agri. lib. xj.
z §. & hoc. in aut. ut nulli iud.
a ll.j. C. de pe. bo. lib. x.
b l. lege corn. ad Syll.
c l. iij. C. de e- pi aud.
d l. si mulier vlti. C. ad Vell.
e Authẽ. siue a me. C. eo. tit.
f §. criminis. 25. distinctio.
g l.j. fur ad na
h l. placet. C. de pœna. iud.
i Bal. §. itaq; in præ. ff.

ret, filijs plerunq; relinquuntur[k]. Si eorum magnus sit numerus. Propter multitudinē quoq; delinquētium, quò magis refrenentur, licitum proconjuli est leges transgredi[l], & pœnas augere: quod intelligitur, quando propter exemplum pœnæ sicti malum potest[m], alioquin si de plurimorum periculis agitur, & crimen leue est, facilius uenia indulgetur, & conniuentibus oculis inultum iudex delictum sinit[n]. propter nimiam contumaciam plerunq; stricti iuris ratio intenditur, quapropter quanuis æquum non sit, ex contumacia quenquā totius causæ damno multari[o], uel pluribus contumacem pœnis afficiⁱ[p], nihilominus ex nimia peruicacia aliter quandoq; statuitur. Sic & missus in possessionem rei seruandæ causa, in nimiæ obstinationis pœnam antiquū possessorē deijcit[q], & extra ædes deturbat, rursusq; solet dici, qui ex primo decreto in possessione sit, ex nimia rei cōtumacia fructus acquirere[r]. Propter delicti atrocitatem regulariter quoq; proditum est, ei licere qui pro tribunali sedet pœnas augere, quapropter tali casu etiam in defunctū sæuiet[s]: quod in famosis latronibus aliorum terrendorum causa fieri solet: diebus feriatis ius dicet[t]: mulieris uel alijs impuri hominis testimonium non auersabitur[u], cum & L. Catilinæ coniurationem Fuluia mulier detexerit[x]. pro huiusmodi quoq; manifestè sontibus, & nouissima meritis, patronus non audiet[a]. Sunt autem grauissima facinora, quibus maiestas offenditur, impietas item in DEVM. & Simonia, uiarumq; insessio occidendi hominis causa à latrone facta. Ex loco quamplurima quoq; constituta sunt, quibus à generalitate legis receditur,

k l. fi. de bonis dam.
l authē. facta. in fi. de pœn.
m c. latoris. de cleri. excō.
n c. vt cōstitutæ. 90. dis.
o c. quoniam fre. §. sinautem. vt lite non cōtest.
p gl. l. sed si. §. sed si ex q. cau. ma.
q l. iiij. §. duas de dam. infe
r l. fulcinius. §. fi. ex q. cau. in pos. gl. l. ij. arb. fur. cæs.
s l. omnes. C. de fer.
t c. in fidei. de hæret.
u l. in quæstionib. ad. l. iulia. maie.
x Bal. l. per omnes. de desciuit.

unde qui ex consuetudine in aliquo loco certam formam obseruare debet, si aliò eat, non tenebitur, quia ut uulgò dicitur, cum Romæ fueris Romano uiuito more [b]. Sic qui rure testamentum faciat, poterit citra solitam solennitatem testari[c]. Idem in eo qui in hostico sit, is enim in re militari quomodo uoluerit, potueritq; disponet[d]. Sed & procurator, qui quanuis infamis, non tamen à munere suo reijcitur, si coram principe, uel in eius prætorio sit, submouebitur[e]. Nam & Romanus Pontifex ius crucem ante se deferendi Patriachis non concedit, quotios Romæ, uel in comitatu suo reperiantur[f]. Ad partes has attinet etiã quod de origine, domicilioq; uariè sancitum reperitur: qua ratione fit, ut tametsi liberè fieri quælibet debeat electio, præferendi tamen sint incolæ alienigenis, & ideo si idoneus in propria ciuitate reperiatur, non est quisquam ex aliena diœcesi aduocandus[g]. Quod & in ecclesiarum rectoribus seruandum, qui ex propria ecclesia potius quàm ex aliena ordinandi sunt[h], etiam si quo ad DEVM loci origo nullius momenti sit: quod & plerig; Philosophi uidêre, qui rogati, cuiates essent, mundanos se respondebant: nam illud certissimum est, Summos (ut inquit Satyricus) posse uiros, & magna exempla daturos Veruecũ in patria, crassoq; sub aëre nasci. Sed & receptum est, obreptũ uideri Romano Pontifici, cum quis sacerdotio ab eo impetrato dissimulauit aliunde se natales, domiciliumq; consequi, quàm in ipso sacerdotij loco[i]. Eum quoq; qui mediocris sit nobilitatis in amplissima urbe, præferendum ei tradunt, qui tenuioris sit loci primarius [k]. In quam sententiam puto non accessisset

Iulius

b c.illa.12. di.
c l.fi.C.de test.
d l. rescripta. de test. mil.
e l. si duas. §. Philosophi. & l. si milites. §. scribit. de exc. tut.
f c. antiqua. de priuil.
g c. nullis. c. nec emeritis. lxj. dist.
h l. in eccles. C. de epi. et cler.
i gl. c. si proponẽte. de res.
k Bar. l. j. C. de alex. ciui.

Iulius Cæsar, qui ignobili alpiũ uico iter faciens, ibi malle se primum esse dicebat, quàm secundum Romæ. Ex his probabilis eorum existimatio uidetur, qui cum ciuitatis, in qua studium uigebat originarij sint, ut Bononienses, Perusini, Ticinẽses, præferendos se accersitis in sua gymnasia doctoribus arbitrantur. Quod & Ludouicus Pontanus sensit[l]. Sed ego accepi hac in re minimum patriæ adscribi, doctrinæ uerò facundiæq; plurimũ: nec dubium est quin alienigenæ semper præcelluerint. Sic Bartolus Picens, Perusij: Accursius Florentinus, Alexanderq; Foro Corneliunsis Bononiæ: Iason, Deciusq; Mediolanenses, Ticini: quo loco & Baldus Perusio patria derelicta, maluit cõsenescere: apud exteros enim sola uirtus in pretio est, in patria uerò plerũq; alia spectantur. Loci quoque uicinitas nõ rarò in causa est, ut ex ea legem restringamus: quapropter mortuo prouinciæ quæstore, solennes largitiones proximæ prouinciæ quæstori à ciuibus præstabuntur[m], non enim eas interim retineri fas est. Et siquid aliud à iudice etiam iustè petit, si impetrare nequeat, & in uicino loco alius sit, eum adire debet, quod si id minus faciat, sibi imputet, non poterit id quod sua interest ab eo qui concedere neglexit, consequi[n]. Sed & si in territorio pupilli nullus iudex sit, qui ius dandi tutoris habeat, qui in proximo est proconsul adiri ipse debet[o]. Leges quoque generaliter erogationem alicuius donatiui egenis fieri præcipientes, ita interpretabuntur, ut proximis[p], & uicinis prius detur[q]. Quod si certi loci incolis aliquid faciundum mandetur, si in eo idoneus nemo reperiatur, ex proximis pagis accersiri debebit

l §. de uitro. l. xiiij. reg.

m l. j. C. de cãlarg. tit.

n l. iiij. §. si tã. de dam.

o l. diuus. de tuto. & cur. dat.

p ll. ij. C. de an. ciuil.

q l. si qs declinãdũ. C. de epis. et cler.

r l.cũnauclerũ C.de nauic.

bebit[r]. Sed & si in uicinia quisquam facinorosus habitet

s l.dñs hor.locati.

ueriſimile eſt id ab eo factum eſſe damnum, de quo uicinus cõqueritur[s]: uetus enim prouerbiũ eſt, Aliquid mali ꝓpter uicinium malũ. Quapropter qui uenditor fundi confinem uicinum celauerit, quem ſi emptor ſciuiſſet non eſſet empturus, in id quod intereſt condemnabitur[t]: nam & ex proximitate tẽporis, ſcripturæ, reiplẽraq; introducta ſunt, quæ ab alijs coacta ſciens ego prætereo. His accedit & uulgaris regula, Ex uicinitate præſumi ſcientiam. Ad hæc etiam pertinet, quòd ab ipſo loco abſentia iuſtam plerunq; præſtat excuſationẽ: quo fit ut abſente patre, filius fami. in iudicio eſſe poſſit[u], idẽ non expectato eius cõſenſu legitimã uxorẽ ducet[x] Filiãfa. iudex ex patris abſentis bonis dotẽ accipere iubebit[y], de dote eo caſu abſq; eius conſenſu filiam agentem audiet[z]. Sed & ſi conſuetudine inductũ ſit ſacerdotiũ ſine alterius conſilio conferri non poſſe, intelligetur dum ille ſit preſens, alioquin eo abſente, libera erit collatio[a]. Qua ratione, & ſi mulier abſq; conſanguinei cõſenſu lege municipij obligari nequeat, iſq; abſit, poterit iudex decreto ſuo contractum firmare[b]. Sic enim et pupillus abſente tutore hereditatem adit: Et abbas deficientibus monachis de immobilibus monaſterij bonis diſponet, ſufficietq; eius, qui ſuperior illi gradu ſit, aſſenſus[d]: quod & in alio rectore receptum eſt[e]. Ex ipſo tempore multa quoque aliter atque aliter interpretamur, & quandoque à generalibus iuris regulis recedimus, idq; uarijs in ſpeciebus contingit. Ecce lex generaliter quẽquam cogi inuitum non debere iubet, ut rem ſuam uendat, & tamen

t l.cp.ſcpe. in fi.de contr. emp.

u l. ſi lõgius. §.ſi filiꝰ. de iud.

x l.ſi nepos. ĩ fi.de ri.nup.

y l.profectitia de iur. dot.

z l.ij .§.volũtate.fol. matrimo.

a c.j. ne ſede uacan.in .6.

b Bal.l.turpi. §.j. de l.j.

c l.bonorũ.C. qui adm.

d c.j.de re.ecc.

e glo.c.potuit de loc.

men caritatis & penuriæ tempore ad ædiles ſpectat ut annonam urbi ſufficiant[f]: poſſeſſoresq; cæteris æquo pretio copiam eius facere iubeant: multa etiã belli, pacis, peſtilitatis tempore inducta ſunt, quæ hîc recenſere longũ eſſet. Ex diuturnitate quoq; temporis, omnis uſucapionũ atq; præſcriptionum materia uires trahit, latius digeſta quàm ut hîc referri debeat. Is quoq; qui patrato facinore toleratus, diuq; impune egit, ſi ad pœnã trahatur mitius plectetur, aliquatenusq; ſubleuabitur, quod eius legis argumento admiſſum eſt, quæ pœnam eius temperari mandat qui diutino tempore in reatu fuit[g]. Eſt autem reatus, habitus ipſe reorũ, cũ ſqualidi, promiſſa barba, de ſalute litigant, & rerũ ſuarum anxij ſatagunt. Sed & decretum actui neceſſarium ex diuturnitate temporis interueniſſe præſumitur[h], & iuſſu patris filiũ fam. hæreditatem adiiſſe eadem cauſa creditur[i]: Sed & ſi longo tẽpore fratres ſeparatim hæreditatẽ paternã poſſederint, ueriſimile fit familiæ inter eos diuiſionẽ factã[k]. Vice uerſa, propter nimiam temporis celeritatẽ oritur mala præſumptio: quapropter lex priuilegia doctoribus cõcedens de his non intelligetur, qui nec debito tempore ſtudijs operam dederint nec ſeruato ordine, ſed per ſaltum promoti fuerint[l], Brutedium nigrũ (inquit Cornelius Tacitus) artibus honeſtis copioſum, & ſi rectũ uter perageret, ad clariſſima quæq; iturũ feſtinatio ſtimulabat, dum æquales, dein ſuperiores, poſtremò ſuaſmet ipſe ſpes anteceperat: quod multos etiam bonos peſſundedit, qui ſpretis quæ tarda cũ ſecuritate, ad præmatura uel cum exitio properant. His igitur iure illud carmen obijci poterit: Tu nimium prope

f l. annona. de extraor. cti

g l. ſi diutino. de pœn.

h l. qui in aliena. de acq. hær.

i l. ſi filius. C. de pet. hęr

k glo. l. pene. com. diuid.

l l. pen. de ad uoca. di. iu.

ras, & adhuc tua meßis in herba eſt. Ad ſupradicta & illud pertinet, quod qui diutius perſiſtere noluerit, & à munere ſibi conceſſo deſciuerit, priuilegio legis indignus plerunque exiſtimatur[m]: quapropter qui aduocati, uel protectores, uel id genus palatini quinquennio deſiterint, ab albo abraduntur, munereq; priuantur[n]. Nam & indulgentia principis in milites hi nõ fruuntur, qui in militiam non continuant[o]: quod & de immunitate artificibus conceſſa traditum eſt, ea enim indigni cenſentur, qui huiuſmodi artem amplius non exercent[p]. Quo exemplo & in ſcholaſtico receptum eſt, ſi uagus, & deſes relictis ſtudijs uitam degat, ceu exautoratum cæterorum priuilegijs uti non poſſe. Nam & collegij immunitatibus is non utetur, qui quanuis in collegium receptus ſit, artem tamen non exercet[q], etiam ſi loco ſui alium ſubſtituit, non enim ideo meliorem ſuam conditionem efficit. Plurima quoque, aduerſus eos qui deſtiterunt innouata ſunt, quoniam lex perſeuerantes adiuuat, ſopitos uerò, & deſides negligit. Sic filius inofficioſi teſtamenti accuſationem inſtitutam ad hæredem tranſmittit, dum tamen ante obitum omnino non deſiterit[r]. Sic quanuis per litis contestationem actio perpetua fiat, ſi tamen iudicio accepto quis citra iuſtam cauſam ſuperſedeat, tanquam deſiterit[s], fruſtra rem in controuerſiam deduxiſſe exiſtimabitur. Nam & è contrario, lex generaliter penam imponens, in eo qui non perſeuerauerit plerunque limitabitur. Ecce, qui accuſat teſtamentum ceu falſum, uel inofficioſum, eius omni commodo priuatur, niſi incepta lite deſiterit[t]. Patronus qui libertum capitalis facino-

ris

m l.iij.C.de dome. & pro.

n l.fi.C. de ad di. iud.

o l. ne quidẽ C. de teſt. mil.

p l.ſemper.de iu. immu.

q l.qui in collegio . de exc. tut.

r l nã & ſi .§. hæredi.de i off.teſt.

s gl.c.placuit. ij.§. poteſt. 16.q.j.

t l.alia.C. de his quib.vt ind.

ris rerum detulerit, iure patronatus multatur, si non li-
tem deseruerit [u]. Filius, uel libertus, qui sine uenia pa-
trem uel patronum in iudicium traxerunt, ex edicto
multam pendere iussi sunt, nisi tamen amissa lite malim
maiorum suorum humanitatem experiri [x]. Qui se liti
obtulit cum non posideret, perinde condemnatur atq; si
posideret: quod si ante iudicium acceptum pœniteat, &
se possessorem neget, contrà est [y]. Quisquis reum ad-
uetitum examen traxerit, & alieno foro litigare coë-
gerit, ab actione cadit: nisi tamen & ipse celeri pœniten-
tia, nimirum ante iudicium acceptum, sibi consuluerit [z]:
nam & generaliter, quoties quis ob mendacium multa-
tur, si re integra pœniteat uanitatis, absolutionem con-
sequitur [a]. Propter periculum quoq; quod etiam in mo-
dici temporis mora uersatur, legis generalitati sæpissime
derogatur: quapropter etiam si constitutum sit nuntia-
tionem noui operis, siue iustam siue iniustam, contemni
non debere, cum tamen periculum in mora est, rectè ne-
gligetur [b]: præposterè enim hac ex causa nobis agere per-
mittitur, quod in ea specie apparet, cum testamenti sub-
scriptores absunt, poterunt tabulæ (si mora periculum
allatura sit) aperiri, & deinde sigilla recognosci [c]. Sic
quoties mora damnum inferret, non obstante appellatio-
ne, fit executio [d]. In meßium, uindemiarumq; ferijs ius
dicitur [e]. Is quoque qui alias rem alienare prohibetur,
ex hæc causa tutò alienabit: ut in hærede qui adhuc
hæreditatem adire nondum decreuit [f], uel qui iam adijt,
sed fideicommisso restituere iussus est [g]. Sic qui in pos-
sessionē ex primo decreto missus est, uel qui tanquam se-

quester

u l. in seruitutis. §. petisse de bo. lib.

x l. quãuis. de in iu voc.

y l. is qui se. de rei vendi.

z l. in crimine. C. de iur. om. iud.

a c. j. §. porro. quę fue. prima cã feu.

b l. de pup. §. si qs riuos. de ope. no nũ.

c l. si quis ex sig. versi. et si. ff. quẽad. tes. ap.

d l. si. de ap. re. cip.

e l. eadẽ. de fe.

f l. aristo. de iure delib.

g l. mulier. §. si hæres. ad tre.

queſter depoſitũ fidei ſuæ accepit, fructus diſtrahet tẽ-
h l.ſi magiſtra tus. de priuil.credi. pore perituros [h]. Sic propria autoritate ei qui cum pe-
cunia meã fugiet manum iniiciam[i], quemlibetq; fugiti-
i l.ait.§.ſi debitorẽ. de his quę in frau.cred. uum, etiam non citatum, in neruum traham. Sic iudex fa-
moſum latronem neci dedet, quanuis ad iuriſdictionem
k la ſ.l.j. col. antepe. de offic.eius. ſuam non pertineat[k], ſi interim dum præſidem moratur,
periculum ſit ne euadat. Corn. quoq; Tac. Seditionem, in
quit, cœptantes præſenti duorum militum ſupplicio re-
preſſi ſunt: Iuſſerat id Memmius caſtrorum præfectus,
bono magis exemplo, quàm conceſſo iure. Et ex eo quoq;
reſtringitur legis regula, quòd in tempore res geſta non
ſit, ſoletq; dici, Serò ſapiunt Phryges: nam & deiectus
poſſeſſione cum petitorio iudicio expertus fuerit, ſi
poſt altercationes probationesq; concluſum in cauſa ſit
l c.paſtoralis. de cau.poſſ. interdicto, amplius non erit audiendus [l], quanuis aliâs
ſpoliato ſoleat concedi, ut ſuſpenſo petitorio momenti
cauſam proſequatur, hoc enim caſu ſerò ſapiens factus
eſt. Sic & licet receptus inter reos interim alium accu-
ſare poſſit, non tamen poſtquã in cauſa ſua concluſum ſit
m Bart.l. is q re°.ad fi. de pub.iud. hoc iure utetur[m]. Sic & ſententia aduerſus procurato-
rẽ mutatũ lata, efficax erit, ſi mutationis nõ, niſi poſtquã
n c.auditis.de procur. in cauſa concluſum fuit, certior ſit factus[n]. Quo exem-
plo & illud in confeſſo eſt, quolibet tempore uenditori
denuntiari poſſe ut liti adſit, ne res euincatur, dum tamẽ
o l.ſi rem.§.fi. de euic. prope ipſam condemnationem id non fiat[o]. Sic & acto-
ri ius ſuperueniens ſolet pendente lite opitulari, dum ta-
p Bar.l.ſi ma ter.§.eadẽ. de exeu.rei iud. men poſtquam in cauſa concluſum ſit adeptum non pro-
ponatur[p]. Cæterum ad hæc quoq; pertinent quæ pro-
pter ſenium uel uetuſtatem inducta aduerſus commu-

nes

nec regulas in iure nostro frequenter leguntur: qualia sunt, in re dubia, confusisq; testimonijs antiquioribus potius credendum esse: è contrario patrato facinore cum quæstione exquirendum est, à iunioribus incipi debere[q]. Cum inter plures hæredes dubitatur, penes quos tabulæ testamenti deponendæ sint, uerius esse ut antiquiorem præferamus[r]. Sic inter agentes in rebus, Gradu, inquit lex, cæteros antecedat, quem meliora stipendia, uel labor prolixior fecerit anteire[s]. Sic præfecto collegij absente, eius uicem qui in ordine uetustior est supplebit[t]. Solet enim antiquioribus pluribus ex causis deferri: nam & plurimum illi mente ualent, licet iuniores ocyus addiscant, quod in problematis sectione. xxx. Aristoteles attestatur. Propter rerum quoq; usum calidiores habentur, unde maior in eis est prudentia, non ita rerum affectibus mouentur, & ideo certiore sunt iudicio. Ad hæc, & erga deorum cultum sunt reuerentiores, tanquã ad eos quamprimum transituri: Vnde & Græcum carmen etiam adagio celebre, ἔσυα νέων βουλαὶ δὲ μέσων, ἔυχαι δὲ γερόντων. Vota senum, iuuenũm facta, & consulta uirorum. His igitur pleraq; meritò indulta sunt, quibus generalitate legum eximitur. Præstat enim plerisq; in rebus senectus maiorem autoritatẽ, præstat excusationem præstat maiorẽ obseruantiam, quæ omnia sigillatim referre præsentis nõ est instituti. Ex bono quoq; fit generalis restrictio uarijs ex causis, quarũ potissima quæ ad Reipub. utilitatẽ pertinet. Lex enim quantumuis amplis uerbis concepta, interpretatione restringitur, ne publicæ utilitati obsit: & ideo tali casu nullum crimen incurrit, qui

[q] l. j §. j. de quæst.
[r] l. fi. de fi. ĩst.
[s] l. ij. C. de of. mag. of.
[t] l. ij. C. de pre fe. præ. li. 12

rit, qui rescripto principis non obsequitur [u], licet alias pro sacrilego esset. Sic & iuniores impune senectutem non uenerabuntur, cum ex hoc publica utilitas læderetur[x]: quod ex oratione Scipionis apparet aduersus Q. Fabium, libro Titi Liuij XXXVIII. Sic priuilegia immunitatis amplissimis uerbis cõcepta ad tẽpus bel li non protrahentur, cum ex hoc publica læderetur utilitas[y]. Sic propter generales priuilegiorum derogationes, ea sublata nõ intelliguntur, quæ pro publica utilitate uigilantibus cõcessa sunt[z]. Sic quanuis solus princeps exuli ueniam reuertendi indulgeat, ex causa tamen publicæ utilitatis etiam legatus Cæsaris id iuris præsumet, ut cum ueniam se exuli daturũ edicit, qui alium exulẽ occiderit, uel tradiderit, quod non nisi magna ex causa faciendum est[a]. Sic lex generaliter seruũ manumitti prohibens, de eo non intelliguetur, cui ex causa publicæ utilitatis id præmium constitutũ est[b]. Sic aduersus legis rationemq; naturalem receptũ fuit, ut filius tametsi nõ hæres, pro Primipili debito teneatur, uxorq; in pignore posteriorẽ cautam habere censeatur[c]: cum enim annona militaris apud Primipilũ resideat, puplicè interfuit nullam eius ad diem dimensioni moram fieri, & qualemcunq; pro necessitate tam euidenti cogi. Sunt & id genus alia pleraq;, quæ quòd nominatim Baldus[d] commemorat, à nobis recensere operæpretium non est. Ex hoc consequens est, ut etiam propter pacem multa specialiter permissa ostendamus, quibus generalibus legibus derogatum est: et ideo potest Res publica ciuis sui bona alienare, ut pacẽ cũ hoste redimat, responsumq; est, ualere fœdus, quo hinc & inde direpta

u l. nec dãnosa. C. de pc. impe. off.
x l. potioris. C. de offi. rec.
y l. iubemus. C. de fac. fã. eccle.
z l. decurio. C de silen. li. xij.
a l. non oẽs. in fi. de re. mil.
b l. v. §. hi q. ad Syll.
c l. iij. C. de primip.
d Bal. l j. C. de hæred. vel act. vend.

repta inter hostes remittuntur, in eorum damnum, quibus ablata sunt, si aliter pax fieri nõ potuit[e]. Sic & impuberes matrimonio coniungi prohibentur, nisi suadente pacis utilitate hoc fiat. Hinc etiam traditũ est, filium qui patri exuli alimenta præstare cogi potest, si qui ob uiolatum pacis fœdus pœnas pater luit, hac obligatione non teneri[f]. Et quæ de pace probantur, etiam tunc locum habent, cum de euitando periculo, seu offensione (scandalum Græci dicunt) agitur: quo casu præses nec appellationem recipiet, nec nocentis pœnam remorabitur: ut quia latronem manifestum, uel seditiosum, & factione cruenta famosum militem deprehenderit[g]: nam & iussionibus principum impune non parebitur, cum inde publica quædam infamia, scandalumq; exurgeret[h]: cum generaliter receptum sit dispensationem principis nullam esse, cum sine manifesto scandalo, administrationisq; decoloratione, admitti non potest[i]. Quinimo ipse Romanus Pontifex, quem aliâs uiuentium nemo iudicat, si manifestè tanti sceleris reus sit, ut apud ecclesiam male audiat, scandalumq; inde oriatur, poterit apud uniuersale concilium accusari[k], itemq; gradu deijci, quod & frequentius receptum est[l]. Nec his diuersum est, quod propter futuri mali periculum, pleraque è summo iure remitti constat: unde nepti nubenti solus aut consensus sufficit, nec pater expectandus est[m], ne interim dilatis nuptijs dedecus aliquod muliebri facilitate subeatur. Qua ratione & qui in prouincia officium administrat, in ea filias suas matrimonio collocare potest[n], licet in filio nõ idem responsum sit: propter honestatem enim cõseruandam

e Bal. Ang. I. bene à zeno. C. de q̃dri. præ.

f c. j. §. si quis hominẽ. de pace tenen. in feu.

g l. si qs. §. quid tamẽ. de iniu. ru.

h c. si quando. de rescri.

i j. d. 7. de illa.

k gl. c. si papa. xl. dist.

l Dec. cõ. 151.

m l. oratiõe. §. fi. de ri. nu.

n l. si quis offi cii. in fi. de ri. nupt.

o l.1.iſ.§. vbi laſ. de ẽ ius uoc.

dam angustior aliquando fit interpretatio[o]. Nam & ali cui honori designatus, ante confirmationem administra re non debet, nisi is ad quẽ ius confirmandi pertinet, tam longè absit, ut interim periculũ sit, ne ad honorem facien

p c. nihil 1. de ele.

tia iura dißipentur & pereãt[p]. Propter actus infirmita tem iniquitatemq; legis generalitas etiam quandoq; mi nuitur: quapropter confirmatio generalis statutorũ ad iniusta nõ producitur. Idem de iußione, qua quis pro eo rum obseruatione iureiurando in uerba Reipublicæ adi

q c.ſ. de iure iu.in.6.

gitur[q]. Et constitutio pro contractibus solui centesimã

r l.j.C.de eu nuch.

iubens, ad illicitos contractus non trahetur[r]: & qui lege municipij prohibentur decurionibus aliquas actiones ce dere, non tenebuntur lege, si actu nullo uel irrito ceſſe

f Bar.l.filiũ. § ſi quis . de leg.præſt.

rint[f]. Ad hæc generalis est regula, quoties lex de senten tia, testamento, contractu, instrumẽto uerba facit, de ua

t l iiij.§. condemnatum. de re iu.

lidis utique semper intelligi[t]. Sic quod dicitur, ultimis pa ctionibus priores extingui, intelligitur, si iure ualeant[u].

u l.ſi qs añ. de acqui. poſ.

Sic prioris gratiæ mentione non facta, sequens surreptio tia censetur, nisi tamen prior inualida fuerit[x]. Sic fami

x gl.c.ex teno re. de reſcr.

liæ erciscundæ iudicio, omnium rerum inter hæredes cõ munium diuisio fit, si qua tamen illicitè in his reperian

y l. cætera. §. mala. fa. er.

tur, ut mala medicamenta, in ea actione nõ diuidentur[y]: nam & de re illicita societas contrahi non potest. Man datum quoq; semper restringitur, ne quid aduersus leges cõmissum existimetur[z]. Vnde & filius qui peculio acce

z l.ſi procu. de cond. inde.

pto iussu patris negotietur, fœnore uel male artibus quæ

a Bar.l. cũ o. por. et. C. de bo. que lib.

sita non præstabit, non enim id factum patris uoluntate credibile est[a]. Cæterum & leges quæ generaliter aliquis bus dignitates uel officia conferunt, propter delictum uel

ali

mali futuri quandam præsumptionem restringuntur.
Quo fit ut qui semel ab officio deiectus est, iterum re-
cipi non debeat[b]. *Quapropter quæstor propter for-*
des à munere excluſus, niſi ex certa principis ſcientia
amplius non audietur[c]: *quod & in tabellione, itemq; tu-*
tore reſponſum eſt. Vnde & comes Palatinus, cui ex ſa-
cro reſcripto tabelliones creandi ius ſit, ex crimine ſum-
motum non reſtituet[e]. *Propter affectationem quoq; fit*
huiuſmodi reſtrictio, quod in eo exemplo apparet, quo
proditum eſt, priuilegia alicui propter officium indulta
ei non competere, qui ſumma affectione per precum im-
portunitatem obtinuerit[f]: *odio enim lex ambitioſos*
hoſce inſectatur, anxietudinemq; omnem damnat. Vn-
de tametſi error iuſtam excuſationem præſtet, ſi tamen
ſit affectatus, non præſtabit[g]: *quòd & ignorantia*
admiſſum eſt[h]. *Idemq; in eo qui ultro abſens fuit, ut*
excuſari poſſet reſponſum eſt[i]. *Sic & tutor, qui tres*
tutelas affectauit, ut ab alia excuſaretur, audiendus non
eſt[k]: *quod & generaliter ſtatutum eſt in quibuſcunque*
cauſis, quibus tutores excuſari ſolent, ut affectatæ non
poßint[l]. *Sic Bartolus cum propter pacem generalis*
abolitio conceſſa eſſet, ea uti nõ poſſe reſpondit, qui hoc
futurum præuidentes confidentius deliquerint[m]. *Huc*
etiam afferenda ſunt, quæ propter probabilem metus
uel uiolentiæ ſuſpitionem, ex regulis iuris detorquẽtur:
ut cum formam quæ in Romani Pontificis comitijs con-
ſtituta eſt, non ſeruari poſſe aiunt, cum probabilis
metus Cardinalibus perſuaſerit, ut alio eant quàm quo
loco Pontifex fato functus ſit[n]. *Sic prætor in proximo*

b l. nullꝰ. C. de pala. facra.
c l. ſi quis. C. de cohar.
d l. ſi cui. §. iiſ dẽ. de accu.
e l. ij. C. de id. lib.
f l. vniuerſi. C. de lega. li. x.
g l. q cõtra. C de ince. nu pti.
h l. ſi ſeruus. plu. §. ſi qs. de leg. j.
i l. & qui data. ex quib. cau. ma.
k l. ſpadonẽ. §. ſi de exc. tu
l l. vxori. §. j. de fal.
m Barto. l. j §. hæc autẽ. ſi quis teſt.
n c. vbi. § por ro. de elect in ſexto.

oppido ius dicit, cum pro tribunali tutus in sua urbe es-
o Cle. j. de fo. compet. se non potest[o]: nam & propter iustum timorem omissa
appellatio non nocet, eiusq; denũtiatio, etiam si legitimè
p c. fi. de app. facta non sit, danno nõ est[p]. Generaliterq; lex ait, in o-
mnibus causis pro facto accipitur id, in quo quis alium
q l. ĩ omnibus. infra. tit. j. perhorreſcit quo minus fiat[q]. Ex iusta quoq; excusatio-
ne legum iussa plerũq; temperantur, qui tractatus latiſsi
mus est, sed nos paucis exemplis contenti, cætera diffu-
siùs pertractanda otioſioribus relinquemus. Et in pri-
mis iustus error, uel ignorantia meretur ut ei succurri de
beat, si tamen probabilis sit, idq; in delictis, in contracti-
bus, in ultimis uoluntatibus receptum est. Quapropter
sacris ei non interdicetur, qui imprudens initiatum per-
r c. si vero alii quis. de sen. excom. cußit[r]: lege Cornelia iniuriarum non tenebitur, qui ma-
s l. itẽ. §. si qs uirg de iiu. tronam suſpicatus ex habitu metetricem esse, compella-
t l. j. de recep. uerit[s]: non censebitur receptator, qui ignorabat patra-
u d l. qui con-tra. tam cædem[t]: non erit incesti reus, qui sibi cum stuprata
intercedere neceßitudinem neſciebat[u]: qua ratione &
tyroni delinquenti propter præsumptam militaris disci-
x l qui cõmea tus. de re mi. plinæ ignorantiam facilius indulgetur[x]: ei quoque qui
y quæst. Bar. exulem occiderit, ignarus restitutum esse, causa cogni-
z ca. inter. de sent. exc. tæ, noxæ non erit[y]: sicut nec ei qui abominato, interdictoq;
opem ferat, dum eiusmodi hominem illum ignoret[z]: uice
uersa qui exulem neſciens occiderit, præmium non con-
sequitur à lege municipali his promiſſum, qui hoc homi-
a Bart. d. §. §. utrũ. ad Syl. num genus de medio ſustulerint[a]. Et generaliter fa-
b l. semper. §. hoc interdi. ctum. quod tendum, ignorantiam facti probabilem excusare, quo
yi aut clam. minus pœnæ sit locus[b]. In contractibus quoque idem
dicendum est, quapropter qui canonem ſtata die non

ſoluit,

soluit ignorans rem emphyteuticam esse à iure suo, effectu non cadet[c]. Sed & cliens, aut emphyteuta qui dominum non agnouit, & clientem se uel emphyteutam negat, eadem ratione excusari potest[d], dum probabilis sit eis error. Hæres quoque cum ueri similiter quid testator fecerit ignoret: à pœna quam ille promiserit restitutione in integrum liberabitur[e]. Senatusconsulto quoque Macedoniano non excludetur, qui filio familiâs mutuam pecuniam dedit, cum se sui iuris esse ille assereret[f], & ita se publicè gereret. Creditoribus quoque emphyteutæ succurretur aduersus dominum, qui fundo emphyteutico manum iniecit, quoniam canon sibi non soluerentur[g]: nam quanuis resoluto iure emphyteutæ propter legem contractus creditores excludantur, æquitas tamen suadet, ut recepto ab his canone, eos dominus in emphyteutæ locum reponat, cum ueri similiter ipsi si negligentiæ debitoris admoniti fuissent, ut pignoris ius conseruarent, de suo satisfeciſſent: quod ex facto Alexander respondit[h], & iniquum nobis uisum non est. Sed & eadem ratione aduersus præscriptionem domino succuretur cum iustè ignorauit rei se præscriptæ dominũ esse: quod etiam in XL. annorum præscriptione receptus est[i]. Filius quoq; quem ignoranter habere se nesciens testator præterierit, nec legata quidem soluet[k]: hæreditatis quoque transmißio ab eo qui probabiliter sibi delatam ignorauit, in hæredem fiet, decretoq; prætoris illi prouidebitur[l]. Sed & miles qui næscius filiũ præteriit, nequaquam exhæredasse eum censebitur[m]. Lex quoque alienationem rerũ quæ fideicommisso subijciuntur prohibẽs non ob

c gl. l. ij. C. de iur. emph.
d ca. si vassal. l°. si de feu. fue. cõtr.
e l. cum filius. §. in hac. de uerb.
f l. ij. C. ad ma ced.
g l. lex vectigal. de pig.
h Alex. consil. 45. in. 5.
i Bart. l. j. §. si quis aũt. de iti. act. priu
k Bart. l. filio præterito. de iiu. rup.
l l. pantonius. de acq hęr.
m l. militis eo §. miles. de testa. mil.

seruabitur cum hæres iusta ignorantia fidei nihil com-
n l.fin.§.fi. de leg.ij. missum fuisse credidit[n]. Defectus quoq; iudicis iustã præ-
stat à lege generali recedẽdi occasionem: quapropter po-
terunt decuriones propria autoritate manus ei imjcere,
o l. genera'i, C.de cur. quẽ curiali fortunæ adstrictum contendant[o], si præsidis
adeundi facultas non adsit: nam quanuis lex generaliter
cõstituat sibi ipsi ius dicere posse neminem, si tamen iudi-
cis copia desit, ppria autoritate illatã iniuriã ulcisci fas
p l.nul'ius.C. de iudi. est[p]. Vnde qui de possessione deiectus est, etiam post ali-
quod tempus propria autoritate prædonem deturbabit,
q l.si a'ius.§. belliſ.quod vi. si præses absens proponatur[q], Sic uacante Roma, Impe-
ratoris solio, pontificis ipsius autoritas exquirenda est[r].
r c.licet.de fo. comp. Sic magistratibus municipalibus copiam sui non facienti
f l. vbi. de cur. dat. ab his. bus, alij iudices tutorem dare possunt[s], & si qua similia.
Cæterum & iusta ille excusatione utitur, qui suam utili-
tatem alienæ præfert: Alpibus enim (ut inquit Accur-
sius) ille perit qui se plus diligit ullum. Μισῶ (ait Euripi
des) σοφὸς τὴν ὅστις ἑαυτῷ σοφὸς id est. Odi sapientem
qui sibi nihil sapit. Quanuis igitur aduſq; certum tem-
pus domum tibi locauerim, si interim in usum meũ ea mi
t l.ædẽ.C.loc. hi sit opus, potero te eijcere[t]. Quanuis procurationem
u l. filiusfa.§. fi.de procu. rerum tuarum ad aliquod tempus succeperim, si proprijs
x l.vẽditor.§. fi.cõ.præd. negotijs occuper, iure rerum tuarũ curam deprecabor[u].
Quanuis ex lege lapidis, uel materiam, quæ in agro meo
sit uẽdere cogar: si tamẽ ea mihi usus sit, nulla me ratio[x]
coget, ut alienum commodum proprio præponam. Sic
& cum ex flumine publico ius aquæ ducendæ princeps
y l.si qs.ij. C. de aquæ du. concedit, intelligitur eatenus conceſisse, quatenus in pu-
blicum usum necessaria non sit[y]: non enim thermis: non

nymp

nymphæis, aut balneis ex diplomate illatum damnum existimari debet. Sic & consuetudo, qua quis in nemore alieno ius arborem cædēdi, uel pecora pascendi habet re= stringitur, quatenus in usum suū dominus nō indigeat[z]. Sic et arbiter negotiorum suorum mole oppressus aliena tutò ommittet[a], nā & qui nō nisi quatenus facere potest cōuenitur eo priuilegio non utitur, cum actor pari cala= mitate affectus est: & qui aduersus quemcunq; hominē patrocinari promittit, ut aduersus seipsum dicat cogi non poterit[c]. Excusandus & ille est, qui officij sui neces sitate adactus aliquid facit: ut cum filius uel libertus tu= torio uel procuratorio nomine patrēfām. in ius uocant[d], nec enim tum ueniam eos impetrare oportet, quod & in eisdem personis receptum est, cū procurationis uel tute= læ muneri deseruientes inofficiosum testamentū dixerūt, tametsi nō obtineant, legato eis in tabulis sibi relicto non priuabuntur[e]: unde & si in accusatione huiusmodi ex cā institutā succūbant, non tamen calunniæ notā subibunt[f]: nam & qui iußu testatoris aliquem manumittit[g], qui le= gis imperio obsequens facinorosum cepit, præmio nullo dignus est[h], cum muneri impositō uterq; potius rectè de= functus dicatur, quàm sponte adactum rē præmio dignè uoluisse exequi. Sic & iudex qui ex officij necessitate in= ter partes de fundo ius dixit, non poterit propriæ senten tiæ exceptione reijci, si alio iudicio fundum ad se pertine re intendat[i], si uero alij iurisdictionem mendare potuit sibi imputet. Nam & generaliter propter necessitatem à iure communi discedimus, cum enim humanis in actioni bus plurimū consensui tribuatur, qui ex necessitate agit,

z Io. And. c. dilecti. de arb.
a l. licet de arbitr.
b Rom. l. mari tū. sol. matr.
c petitio. de iureiur.
d l. quæsitū. de in ius vo can.
e l. aduersº. §. j. de inoff. f l. mater. C. de calum.
g l. proxime. de rit. nup. h d. l. §. §. vtrū ad Syl.
i c. inter dile. de fi. instr.

non ideo consentire[k] existimatur, quare nec pœna spon-
k l. cum fide. de fid. lib. te delinquentiũ plectetur. Sic qui adigente fame propter
l c. si quis. de fur. necessitatem furtũ facit, laqueo nõ præfocabitur, tametsi municipij lex generalibus uerbis cõcepta sit[l]. Sed & mul-
ta propter necessitatem cõceduntur, quæ aliàs prohibẽ-
tur: quapropter metu belli poterũt ciues diuinã domum,
m Inno. c. cũ ec clesia. de im munit. eccl. uel sacrã turrim munire, & eis pro propugnaculo uti[m]. Eadem ratione & in ecclesia fas erit hospitem recipe-
n xlij. disti. nulli. re[n], & baptismi sacramẽtum etiam à seculari conferri[o],
o c. sanctũ. de consecra. di stinct. iiij. ex necessitate enim lex permittit constitutos à iudicibus
p Bar. l. cũ nã uarchorum. C. de naui. ordines negligi[p]. Vnde & res prohibita alienari quãdo-
que propter necessitatem distrahitur[q]: & iudex qui me-
q l. ij. C. de pa. qui fil. rum imperiũ, seu gladij ius alteri demandare non potest,
r l. placet. C. de peda. iu. propter necessitatem tamen iure substituit[r]. Sic & spu-
rij & ignommia notati homines, quãdoq; propter neces-
f l. eos. l. spu rij. de decu rion. sitatem ab honoribus nõ reijciuntur[f]. Sed & quoties lex
t l. tutor. q re pet. de ad mi. tut. consensũ aliquorum requirit, etiam eis inconsultis si ne-
cessitas subsit, rectè agetur[t], quod pluribus exemplis à re
u Feli. c. cũ ac cessissent. de constit. centioribus productum est[u]. Illud tamen sciendũ, quæ ne
x l. senatus. de off. præf. cessitate suadẽte cõstituta sunt, ea cessante aboleri: quo-
niam quod contra regulas iuris pro necessitate statuitur,
y l. si fideiuf sor. ff. qui sa tisd. cog. solum sibi locum uẽdicat quatenus subsit necessitas[x]. Sed
z Ang. l. ij. §. cũ in eadẽ. ff. ad. l. rho. & non solet hæc excusatio his prodesse, qui se sponte ei
negocio intruserunt, unde necessitatem futuram prospi-
cere potuerunt[y]: quapropter Agareni milites eo prætex
tu quòd à principibus suis præter furandi impunitatem
alia stipendia non percipiant, excusandi non sunt, quis
enim eos compulit ut talem militiam sequerentur? quod
& Angelus scripsit[z].

ANDRE

ANDREAE ALCIATI IVRISC.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

LIBER II.

SVPERIORE LIBRO, QVOA nobis de eo intellectu tractatũ fuit, qui ex proprietate sermonis assumitur, potuit & quidnam improprium sit, quod Græci ἄκυρον dicunt, cognosci: nimirum ut improprium dicatur, cum quãque rem nõ suo nomine appellamus: quo uitio Tyronem suum M. Cicero epistolarũ lib. XVI. arguit, qui ualetudini fideliter inseruiendo scripserat, quod aduerbium alieno loco positũ, ut impropriè dictum ipse non probat. Illud etiam improprium censeri uulgò traditur, quod cũ aliqua adiectione, non autẽ simpliciter profertur[a], ut cum fratrem patruelem dicimus, cum patruum magnum: quapropter in lege municipali, quæ fratrem, uel patruum matri præferat, huiusmodi uocati nõ intelligẽtur[b]. Sed quid insororem, quam uterinam appellant? & propriè sororem esse, cum in secundo gradu sit, receptius est, quæ uterina non propter improprietatem, sed ratione differentiæ dicitur[c]. Sicut & pro-

a Bar. §. quæsitũ. l. luci⁹. de leg. iij.

b Doct. l. j C. de suc. ed.

c Socy consi. 25. in. iij.

nepos & proauus propriè nepos atque auus est, quoniã præpositio illa ordinem, non abusionem ostendit. Ad imo proprietatem quoque dictiones ille trahuntur, quæ ex larga quadam significatione quippiam denotant: cum enim propriũ sit quod uni soli conuenit, nõ caret abusu qui latiore uerbo id designat, quod peculiari uoce dicendum erat: ut cum lex Iulia quod adulterium est, stuprum dicit[d]*, uel cum lex, manumittuntur, inquit, apud proconsulem tam liberi quàm serui: quod enim ad liberos attinet manumissio impropriè dicitur*[e]*. Sed & cum emphyteuta, uel qui uectigalem fundum à municipibus habet, se dominum appellat, impropriè loquitur, quoniam uerè dominium est, quod directum uocamus*[f]*. Illud tamen dubium non est, sub genere suo quamlibet speciem propriè comprendi, quod à nobis alibi diffusius explicatum est. Igitur in hac specie illud proditum pro regula est, uerba secundum proprietatem intelligenda non esse*[g]*: quod tamen perpetuum non est, sed pluribus casibus coarctandum. Quorum ille amplissimus, quando subiecta materia aliud suaderet, ut cum dominus remissionem colono ob sterilitatẽ dãs, uerbo donationis utitur*[h]*, intelligitur enim potius transactum, & ideo subsecuta ubertate repetetur. Sic emptor fundum dari a uenditore stipulatus secundum contractus naturam intelligetur, ut si uenditor dominus non sit, sufficiat translata usucapionis fãcultas.*[i] *Nam & qui uendere se tibi insulam asseruit ut aliam reficias, non ideo uendidisse censebitur, & idcirco præscriptis uerbis agendum erit*[k]*, semper enim subiectæ materiæ ratio quid ferat perspiciendum est. Constituo*

d l. inter liberas. de adul.
e l. ij. de offic. procur.
f l. j. si ag. vectig.
g l. non aliter. de leg. iij.
h l. si vno. loc.
i l. si stipu. de vsur.
k l. insulã. de præscr. ver.

tuo Titium syndicum meum, cum procuratorem debuissem dicere, nihilominus erit procurator: Idem si substituo dixissem[l]. Sic monachus cum in professione sibi reseruari proprietatem fundi dixisset, responsum est de usu accipiendum. Sic si iusto pretio fundum in emphyteusim me tradere dicam, non emphyteusis quæ modico pretio conceditur, sed locatio erit. Eodem modo cum princeps accepta pecunia feudum se mihi donare dixisset, placuit uenditionem esse. Sic cum fœnerator oblatas usuras donare se debitori dixisset, respondit Baldus non donationem, sed restitutionem censeri[m]. Alius est casus quo uerba impropriè accipiuntur, quoties mens contrahentium, uel testatoris hoc suadet, non enim semper proprijs uocabulis uti possumus[n], & intentioni uerba subseruire debent. Et ideo ex contrahentium mente uendidit, interpretabimur id esse quod permutauit: & locationem pro conductione, & emit reditus annuos, pro eo quod est conduxit. Sic & in testamento, cum dominus seruo suo legasset aureos quinque, quos in tabulis rationum ei debebat, sufficiet quod naturaliter tantum debebatur[o]: nam nec testatores omnes sciunt iura, & ideo non refert filio dicant se relinquere iure institutionis, an solùm dicant, se assignare. Et qui filio dixit se Titium tutorem dare usque ad uigesimumquintum annum, post annos pupillares non tutorem sed curatorem constituisse uidebitur[p]. Alius est, cum ex proprietate intellecta uerba contractum redderent nullum, ut enim actus sustineatur, accipietur etiam impropria interpretatio: quapropter filius familiâs defuncto

l Feli. c. intantũ. de sym.

m Cal. l. fin. C. de vsur.

n l. si tibi. si cer. pet.

o l. quibus. §. minus. de cõdi. & demõ.

p Ang. l. ii. C. decõsti. tu.

cto patre qui hæreditatem sibi delatam adire se dixerit, immiscuisse ei se censebitur[q], quoniam ut actus ualeat fiet impropria interpretatio, nec ex illis uerbis sumetur coniectura nesciuisse eum an necessarius esset. Sic & cum aliquis Titiam & suam instituisset, de filijs intellexisse responsum est, tametsi extra potestatem suam esset: licet enim filij, sui hæredes propriè sint, qui in patris manu ex lege duodecim tabularũ erant, tamen ne substitutio corruat, etiã suos hæredes in fœmina intelligimus, quos ipsa in potestate non habet, nec habere potest[r]. Sic pater filium & nepotes instituens ordine successiuo contra naturam coniunctæ instituisse uidebitur, tanquam id fecerit ne se uiuente mortuo filio præteritione testamentum rumperetur[s]. In sententijs quoque iudicum fit eadem interpretatio: unde si alij fundus, alij ususfructus adiudicatus sit, non erit ususfructus communicandus, ne uideatur id iudicatum quod in iudicis mandato non continetur[t]: qui enim familiæ erciscundæ disceptator assumitur, non communicare, sed diuidere debet. Sic cum proximum agnatum iudex tutorem se dedisse in decreto asseruisset. respondit Bartolus, dedisse, id est, datum confirmasse intelligendum[u], in libellis uerò iudiciarijs huiusmodi expositio facilius admittitur, cum ex partium intentione soleant declarari[x], quod & in testimonijs receptum est[y]. Fit enim semper interpretatio, ne discordes & periuri testes sint, idem ne pugnantia inuicem dicta uideantur: semper enim etiam in quacũq; materia re pugnantia huiusmodi excludẽda sunt, & scripturæ scripturis cõcordãdæ, & si qua diuersa, uel discrepantia uidentur

q l.is qui putat.de acqren.hær.

r Guid. Pap. dec.548.

s l.gallus .§.j.

t gl.l.et puto. in princ.fa. erciscũ.

u Bart.l.j.C. de neg. gestis.

x l. si quis intẽtione. de iud.

y c.cum tu.de testib.

dentur, conciliari inuicem debent[z]. Sed & ne eluſoria diſpoſitio reddatur, uerba impropriè accipientur quod ea ſpecie conſtitutum eſt, cum Rom. Pontifex alicui ciuitati ſacris interdixit, licet enim ciuitas propriè ſolum intelligitur quatenus mœnia ambiunt, tamen hoc caſu etiam de ſuburbijs actum creditur[z], alioquin nullius effectus huiuſmodi eſſet abominatio: nam & eadem ratione uſus ſyluæ legato, Adrianus conſtituit uſumfructum deberi[b]: quia niſi liceret legatario cædere ſyluã, nihil ex huiuſmodi legato cõſequeretur. Idem cũ qualitas perſonæ à proprietate uerborum nos recedere ſuadet, ut cũ pater filio pro falcidia ſua legat, intelligetur enim de triente iure naturæ debito[c]: nam & ſi uir imperitus quicquã dixerit, nõ propriè, ſed craſſa Minerua, accipiendum erit quod maxime in his obſeruandũ, qui uulgari, & ſimplici modo quicquid in buccam uenit effutiunt[d]. Sic ſeruus qui ſibi licere poſſidere ſtipulatus eſt, de ſimplici detentione, non autẽ ciuili poſſeßione intelligetur[e], quod etiã ad teſtes productum eſt, qui de his teſtimonium perhibẽt quæ uiderunt: nec poſſeßionem quatenus iuris eſt, definire ſciunt. Ex abſurdo quoque ut euitetur impropria ſignificatio accipi poterit, quoniam regulariter traditur ſemper ita legem interpretandam, ut abſurda non tolerentur[f]. Quapropter lex eum qui furti pactus ſit ne damnaretur, infamia notans, de pacto gratuito non intelliguntur[g], id quippe inhumanum eſſet. Sic ubicunq; uerba legis ad abſurdum trahi poſſunt, partes iudicis erunt decreto rem temperare, quoniã tali caſu non uidetur hæc fuiſſe legis mens[h]. Sed & in edicto prætoris

z l. fina. C. de eden.

a c. ſi ciuitas. de ſent. exc.

b l. diuus. de uſu.

c Bart. l. i. ad leg. Falc.

d glo. l. quoti es. fa. erc.

e l. ſtip. iſta. §. hi qui. de ver. obl.

f l. nam abſurdũ. de bon. lib.

g l. furti. §. pactus. de inf.

h l. ſcire. §. aliud. de exc. tut.

quo

quo parentes sine uenia in ius uocari nequeunt, parentes non propriè tantum usq; ad tritauum, sed omnes in infinitũ accipiemus[i], quoniam hoc honestius esse lex ait, & ex his sequitur, cum lex dicit in ambigua uoce legis, eam potius accipiendam significationem quæ uitio caret[k], censeri ambiguam uocem quæ propriè unum, impropriè aliud significat: propter uitium enim ad proprietatem illam non attendemus, cum & generaliter receptum sit, nunquã legem ita interpretãdam, ut iniustum aliquid aut rationi contrarium inducat[l]. Sæpe, ait Iulianus, animaduerti hãc partẽ edicti habere nonnullas reprehẽsiones[m], decreto itaq; ista temperari debebunt, & quæ sequuntur. Cæterum illud generaliter fatendum est, semper fieri interpretationẽ uerbis impropriè acceptis, quoties de mẽte ueri simili cõstat, quæ ex cõsuetudine patris fam. uel loci in quo uersatur, potest deprendi, itẽq; dignitate, charitate, necessitudine, ex his quæ præcedunt, uel deinde sub sequuntur[n], idemq; quoties aliqua ratio hoc suadeat: nã sicut uerba generalia ex quamplurimus à me superiori libro expositis causis restringuntur (quod circa abusiuum intellectum fieri non potest) ita etiam impropriè accipiuntur. Sed nunquid ut ueri simili menti obsequamur, poterunt uerba non solùm improprie, sed improprijssime quoq; accipi? Et Aret.[o] Iason[p] negant, maxime improprietatis rationem ullam esse: quapropter si testator dixerit se filijs pupillis suis talem curatorem dare, non existimabitur datus tutor[q]: nam & si quis fundũ leget, cuius solus usus fructus ad se pertinebat, eo mortuo nihil debebitur[r]. Sed tamen in contrariam sententiam frequentius

i l.iiij. §.j. de in tus uoc.
k l. in ambigua. de li.
l l.fl.§.in comput. de iure delib.
m l.Saluius.de leg.præst.
n l.si ser.plu. §.fin de legat.j.
o Aret.l.a Titio.de verb.
p Iaſ. l. quoties.eod.ti.
q l.tutores.§. j.de admin. tut.
r l.quod in rerum.§. j. de leg.j.

tius itum est, ea in specie quãdo pater filiæ relinquit pro sua falcidia, improprijssime enim de legitima iure naturæ debita intelligitur[s]. Idem cũ quis dicit se legare monumẽtum intelligitur ius mortuum in illud inferendi[t]. Cum pater se filiæ relinquere iure restitutionis dixit, de institutione intelligitur[u], nam non omnes sciunt uerbo instituendi uti, unde satis est, si id quoquo modo enuntient, quod æque polleat. In instrumento mandati dictum erat dominum cõstituere Titium asinũ ad defendendũ causam respondit Hostien. procuratorem rectè constitutum uiderit. Quo argumẽto cũ executor in testamẽto adiect⁹ esset his uerbis, Titium dilapidatorẽ bonorũ meorũ esse iubeo[x], respondit Baldus sufficere: nam & testator qui legatũ reliquerat donec filius in tutelam suam peruenisset, non de x iiii. anno, sed quinto & uigesimo etiã per summam impropriet atem intellexisse creditur[z]. Accedit his quòd etiã nutu legata, uel fideicõmissa relinqui possũt[a], quantò magis quomodocunq; conceptis uerbis poterunt? Quo fit ut qui sibi ipsi legare se clientulum dicat, absoluisse à clientelæ iure (uassalitium uocant) hominẽ censeatur[b]: & qui filium suum uiuum, & mortuum Sempronio legare se dicit, in uita tutorẽ Sempronii facere. post mortem illi substituere credatur[c]. Vir locuples qui paupertatem suã Titio relinquere professus sit, de uniuersis facultatibus intelligatur[d]. Nec me mouent quæ in aduersam partem adducuntur, quoniam in eis coniectura uoluntatis non suberat, uel error proferentis in aperto erat[e], ut meritò aliud constituendum necessario fuerit. Nam & si uerbis utamur, quæ salua ratione Latini seruonis

s d.l.j. ad leg. Falc.
t l. mon. mẽ. C. de leg.
u Bald. l. si cũ ante. C. de donatio. ante nupt.
x Iaf. d.l. insulam. de præscri. verb.
z l. cũ filio. de leg. iij.
a l. nutu. de lega. iij.
b l. cætera. §. qui ab hoste. de leg. j.
c Socyn. l. quidam. de rebus. pub.
d l. Lucius. §. heredũ. ad Treb.
e l. iij. de. l. j.

monis alium casum non comprehendunt, non est dubium
f l. Plautius. de auro & arg. eis standum esse[f]: nec enim aliter quàm congruo sermone
g l.fi.ad treb. uoluisse quẽquam loqui creditur[g]: si tamen alia mens ap-
pareat ea prævalere debet, præsertim cum de rustici ho-
minis, & bonarum artium imperiti, interpretanda uo-
luntate agitur. Nam & sacerdos qui in sacri lavacri my-
sterio baptizo te, dixerat, in nomine patria filia spirita-
h c. retulerũt. de consecr. dist. 4. sancta, Christianum rectè baptizasse æstimatus est[h].
Quid si sermone aliquo usus quis proponatur, qui ex ob-
soleta tantum antiquorũ observatione sustinere pro ido-
neo posit? Et eius rationem non haberi duobus exem-
i d.l. plautius. plis patet. Alterum cum est, Iabolenus[i] iuste, mundo, or-
namentisq; muliebribus legatis, omnem uestem, & mun-
dum deberi respondit: quia illa demonstratio, muliebria,
neq; uesti, neq; mundo, applicari salua ratione recti ser-
monis potest, & tamen ex Non. Marc. constat ueteres
mundum etiam uentro genere dixisse. Lucilius: Legauit
quidam uxori mundum omne. Alterum est, cum filijs cẽ-
tum testator reliquisset, etiã de filiabus actum Vlp. scri-
k l.si quis ita. de test. tut. posit[k]: qua filiorum appellatione, etiam fœminæ conti-
nentur, & tamen ueteres datiuum casum non filiabus
sed filijs dixerunt, quod exemplo Nævij, & Plauti Pri-
scianus ostendit: ut appareat non ex eo quod masculi-
num concipiat fœmininum, sed ex proprietate sermonis
sententiam Vlpiani potuisse defendi, nisi ille obsoletam
ueterum declinationem neglexisset: affectatus enim hic
l l.ij. §. post. hos quoq;. de orig iu. loquendi modus Iurisconsultis nostris[l], sicut & cæteris
prudentioribus, semper molestus fuit. Memoria teneo
magni quendã nominis Grammaticum, cuius etiam com-
mentarij

mentarij pleriq; extant, his uerborum fœtoribus penitus immersum, cum Mediolano Bononiam esset iturus, equum à Veterinario certa in dies mercede conduxisse, deinde remisso equo, per literas Veterinarium certiorem feciſſe, ut in tale diuersorium iret, equũ suũ accepturus: Veterinarius non uerat, quod chirographum non intelexisse assereret: integrãq; lapsi temporis mercedem petebat, eius epistolæ uerba hæc erant: Pegasus qui me tol lutim succußit, apud campanæ peluis copam erit, inde petito, phoretrumq; ex eo tempore præcidito. Quæsitum est, uter æquiorem causam haberet, & eorum consensu qui de re pecuaria ius dicebant, placuit literatorem condemnari, qui ignobili huiusmodi sermone uti nõ debuit: cum traditum sit, qui ad aliquem scribit, tali idiomate uti eum oportere, quod intelligi ab eo ad quem literæ dantur poßit[m], alioquin huiusmodi testationes damnum ei nullum inferre. Quapropter Romanus homo qui ad Græcum scribat, non Latinè, sed Græcè conceptis uerbis uti debet[n], Sed an quod de improprio sermone diximus, etiam in ficto obseruandum erit? & si fictus casus non solùm ratione effectus, sed etiam nominis æquiparatus est, satis putauerim quod de uero constitutum est, etiam in ficto obseruandum. Vnde lex quæ ingenuo priuilegium aliquod concedit, etiam in liberto obseruabitur, cuius ingenuitatis per natalium restitutionem, seu anuli aurei, indultum à principe sit[o]. Et relictum Titio si legitimos filios ex se reliquerit, ei præstabitur, qui naturalẽ reliquerit, beneficio principis natalibus restitutũ[p]. Sed & ciuibus à Republica conceſ-

[m] §. alienatio nis. in auth. de nõ alie.

[n] l. j. de excu. tut.

[o] l. cũ ex oratione. de ex cuſ. tut.

[p] Bar. l. ſi is q pro empt.

sum

sum, eis quoq; dabitur, qui ex priuilegio ciues sint, quantum sit tamen eorũ respectu quæ ab ipsa Republica proueniunt[q]. Sic si lex municipij ad duumuiratum neminem admittat nisi sit originarius, alienigena quoque recipitur, qui ius ciuitatis hac forma impetrauit, ut pro originario ciue habeatur[r]. Sic lex quæ in hærede loquitur ut hæreditatem adire cogi possit, & restituere, in bonorum quoq; possessore locum habet, qui & effectu, & nomine pro hærede habetur[s]. Sed & si respectu nominis solum sit æquatio, tunc aliud dicendũ est, ut in filiosa. quam lex dominum interpretatur, etiam uiuente patre, non intelligetur generali dominorũ appellatione de eo actum[t]. Sed & si censoria lege cautum sit, ne uniones, aut gemmæ in muliebri mundo habeantur, de adulterinis, & suppositicijs non existimabitur uetitum[u]. Theodosij tamen constitutio quæ uellera sacro murice intingi non permittit, etiam adulterino colore fucari prohibet[x]: sed id propter existimationem hominum receptum est, & ne facile rebellibus esset tyrannũ imperatoriæ maiestatis purpura aut uera, aut fucata amicire: quod ex Ammiano Marcellino constat: qua ratione Andr. Siculus[y] cum rege artificum caueretur, ne peregrinos pannos præterquam coccineos habere liceret, excusari eũ respondit, qui fucato cocco intinctos habebat. Hinc est, quod si alicui relictum sit cum legitimæ erit ætatis, ante XXV. annum nihil debebitur, tametsi ueniam ætatis impetrarit[z]: is enim licet in his quæ à principe proueniunt omnino pro maiore habeatur, quãtum tamen sit ex testatoris uolũtate aliud est, qui cõsilij maturitatem in eo spectauit, quæ à natura, non

à princi

q Bar. l. si maritus. §. legis. de adul.

r Bar. d. l. oẽs. populi.

s l. j. §. bonorũ. ad Tre.

t l. in suis. de li. & posth. Bar. l. sciendum. qui satisd. cog.

u l. j. §. hoc autẽ. de fõte.

x l. iij. C. de uest. olob.

y Barb. consi. xxix. ij.

z l. fi. C. de hi qui ven.

à principe indulgetur. Potes (dicebat Phauorinus ni fallor Imperatori) hominibus Barbaris ciuitatem Romanã dare uocabulis, nominibus ue barbaris nõ potes, quòd ea à natura ciuium usu uim, atq; proprietatem accipiant. Quid rursus si nõ ratione nominis, sed solũ effectu æquatio fiat? Et hic tractatus ad interpretationem pertinet, & regula est: Quæ de casu uero disposita sunt, ad fictũ quoq; extendi [a]: quoniam fictio ueritatem imitatur, & æquè ac ipsa ueritas pollet. Hinc est, quòd lex Aquilia quæ datum hero, id est domino, damnum resarciri iubet etiam quod hæreditati iacenti illatum est ulciscitur [b]. Hinc edictum prætoris condemnatos iudicio publico notans, in eis quoq; qui fictè condemnati sunt locum habet ut quia quis sit confessus, quem lex pro condemnato habet S.C. Macedonianum in Republica quoq; obseruabitur, quæ filiofami. mutuam pecuniam dederit [d], & tamẽ Respublica fictam personam sustinet [e]. Sic leges pleræq; pœnales, què facientem gladio insequuntur, etiam de eo intelliguntur, qui per alium facit [f]. Qui pecuniam à reo petere arbitri sententia sub pœna uetitus est, nec a fideiussore quidem eius petet [g]. Non tamen regula huismodi perpetua est, sed pleraſq; habet exceptiones, ut cũ diuersa ratio aliud in casu uero, aliud in ficto suadet: [h] quapropter procurator ad exigendum accepto ferre nõ poterit, tametsi acceptilatio ficta sit solutio [i], id enim donationem contineret, de qua huiusmodi mandato nõ censetur actum. Sic S. C. Trebel de hærede uerba faciens, in fideicommissario locum non habet [k]: nec enim per fideicommissarium tabulæ testamenti, sicut per additionem

[a] l.fi. de mag. con.
[b] l.liber.i.§.fi seruus. ad.l. Aquil.
[c] Bart.l.fictus. de infa.
[d] l.nihil. ad ma.
[e] l.mortuo. de fid.
[f] l. diuus. de fal.
[g] l. aduersus. de arb.
[h] l. illud. de pe tit. hæred.
[i] l. non absolut. C. de no.
[k] l.i §. denicq; ad Treb.

hæredis sustinentur: nec tamen negari potest, quin fideicommissarius effectu censeatur hæres[l]. Eadem ratione edictum prætoris, ei qui negotia alterius gesserit actionem eo nomine promittens, locum nõ habuisset in eo qui hæreditaria negotia gessisset, nisi & id prætor expressim cauisset[m]: qui enim uiuentis negotium curat, affectione quadam motus uidetur, quæ ei obesse non debet. At qui hæreditatem uacantem extricare nititur, nõ uidetur tam ex obsequio laude dignus, quàm ex curiositate quadã nimia reprehendens[n]. Non procedit prædicta regula etiam quando uerisimile est id actum, ut in casu uero tantum dispositio perficeretur: Veluti cum quis iurat se solutu-rum, non poterit id compensare quod eo tempore sibi debebatur[o]: quod si ex noua causa incipiat deberi, aliud fortè esset, quod Bartolus sensit[p]. Sic cum uerba personæ inhærentem qualitatem respiciunt, apparet id actum, ne per alium fiat[q]: unde & initiatus qui publicè macellum uel tabernam exercere prohibetur, pœnis legis non coërcebitur, si per alium exerceat[r]. Sic & lex collegij eum qui exercuerit artem uilem ab honore excludens, non intelligetur illi notam inferre, qui ipse mercimonijs nõ præfuit[s], quanuis seruorum institorumq; opera ea in re usus proponatur: Nam & M. Crassus, haud dubiè Romanorum nobilissimus, huiusmodi artificum seruorum opera diues factus est, ut Plutarchus tradit. Censetur autem personæ qualitatem respexisse, cum natura rei hoc suadet[t], uel cum uerba hoc exprimunt, ut si dicatur: Personaliter, per se proprijs manibus, ipsemet, & si qua similia[u], quanuis huiusmodi uerba non adeò efficacia

l 1. postulãte. ad Treb.

m l. iij. §. hæc verba. de negot. gest.

n glos. l. culpa infra tit. j.

o c. ad nostrã. infra de iureiur.

p Barto. l. amplius. rẽ ratha.

q l. iij. §. si pc. quod quisq; iuris.

r Cle. j. de vita & honest. cleri.

s l humilẽ. C. de inc. nup.

t d. l. iij.

u l. inhemus. C. de erog. mil. an.

cacia sint, ut tamen rei natura, ratioq; legis non præualeat[x]. Sic & testator apposita conditione, si hæres sine filijs legitimis, & ex legitimo matrimonio conceptis decesserit, non intelligetur de his sensisse, qui per subsequens matrimonium, uel per rescriptum princeps, iusti filij effecti sunt, quia illa uerba naturam respiciunt, non legis fictionem[y]. In materia quoque stricta, & quæ ad literam debeat intelligi, non fiet huiusmodi interpretatio: quapropter Rom. Pont. si beneficium quod morte uacauerit conferri tibi mandauit, isque sacerdos non mortuus sit, sed aliâs priuatus, exautoratus ue, mandatum extinguitur, in quo de morte naturali actum non de ciuili præsumitur[z]: huiusmodi enim gratiæ ad beneficia angustè accipiuntur, nec in eis licita est extensio. Sic Iustiniani constitutionem[a], aduersus eos latam, qui rei alienæ uacuam possessionem occupent, receptius est in eo non obseruari, qui rem hæreditariam occupauerit: hæreditas enim impropriè uice personæ fungitur. Quapropter cum lex municipalis rem uenditam iuberet publico præconio, proscriptioneq; certis locis diuulgari, & nisi intra sex menses contradictum fuisset, quamlibet personam, etiam si uniuersitas esset, excludi. Respondit Raph. & Iaſ.[b] hæreditatis iacentis illabefacta esse iura: quod & mihi placet, tum propter decreti duriciem, quo sex mensium præscriptio aduersus iuris cõmunis regulas inducitur, tum quòd hæreditati ipsi negligentiam imputare nõ possumus: quòd si eo casu lex iuberet, ut qui cunq; in re, uel ad rem ius haberet, illud ostẽderet, putarẽ excludi hæredem: is enim ius ad rem habeat, nempe ius

x l. diuus. de fal.

y Alexã. consil. 5. in. 7 c. innotuit. de elect.

z c. susceptũ. de resc. i. 6.

a l. fi. C. Vnde vi.

b Iaſ. l. si is q. pro emp. 7. not.

adeundi, quo rem consequi potuisset [c]. Et ex his conse-
quens est, ut leges municipales, si correctoriæ sint, uel li-
mitatoriæ, ad casum fictum non trahantur, idq; uulgò re-
ceptum est: cũ enim hæc interpretatio ex extensione fiat,
in his nullum esse extensioni locum constat [d], nisi in ca-
sibus quos infrà loco suo attingemus. Qua ratione nec
in pœnalibus, iodiosis'ue casus fictus comprehendetur [e]:
idem si dispositio taxatiuè concepta proponatur, ut cum
quis se pro facto suo tantum obligauit [f], Idem in dispo-
tione hominis dicendum, cum casus fictus sub uerbis com
prendi nõ potest [g]: qua de re diffusius sequenti libro tra-
ctabitur. Et ex his quoq; ardua illa quæstio finiri potest,
an appellatione mortis, de morte quoque ciuili accipia-
mus, in quo regula est, nõ accipi [h], quia uis uerborum ta-
lem sensum non patitur. Si tamen mors ciuilis omnino
eiusdẽ effectus, quo ad id de quo agitur, sit: tũc ex inter-
pretatione de ea quoq; actum censebitur. Vnde si sit di-
ctum, societatẽ morte finiri, etiã publicatione finietur [i],
& sicut mortuus nõ impedit, quo minus sequẽs agnatus
proximus sit, ita & deportatus [k]. Et pactum de dote in
casum uxoriæ mortis lucrifacienda, etiam in eum casum
intelligetur, cum in religiosum monasterium secesſit [l],
nec enim ueriſimile est uoluisse maritum hoc casu expe-
ctare, exigendæq; dotis moram pati, donec naturaliter
uxor fato fungeretur, quæ indiuiduã uitæ consuetudinem
contempsit: sicut nec tunc dilationis ratio habetur, cum
quis in eorum religiosorum albo se professus est, qui
omnino ex instituto suo sint incapaces [m]. Idem in his
qui in metallum damnati sunt, & serui pœnæ fiunt [n]:

nec

[c] l. inde. §. idẽ iuſ. ad leg. Aquil.
[d] Imol. §. & quid si tantum.
[e] Roma. cõſi. 436.
[f] Bar. l. ſi ſic. de verb.
[g] l. ſi cũ dotẽ. ſol. matr.
[h] l. ex ea. §. in ſulã. de ÿ.
[i] l. actione. §. pub. pro ſo
[k] l. j. in fin. de cõtra tabu.
[l] l. deo nobis C. de epiſ. & cler.
[m] Bar. l. cũ pa ter. §. hæredit. de leg. ij.
[n] l. intercidit. in fi. de con di & demõ

nec enim ſperatur fore, ut hi unquam liberenter, ut meritò eorum interſit mortem expectare, unde ſeruitutem illam morti comparamus[o]: & ſi fortè accidat ut indulgentia principis reſtituantur, iam non illi, ſed alij, nouiq; homines exiſtimantur. [p]In deportatis uerò ſpes hæc reſtitutionis non omnino extinguitur, eorumq; intereſſe exiſtimatur, ut mors uera expectetur, quod in eo reſpõſum eſt, qui poſt mortem grauatus erat fideicommiſſum reſtituere[q]: poßidebit enim poſt publicationẽ fiſcus, donec morte extincto reo, dies fideicommißi uenerit. Cæterum in caſibus quoq; quibus permiſſa nõ eſt extenſio, ſed uerbis ſtatur, nunquã appellatione mortis de ciuili inteligimus, ut in Pontificis Romani gratia, qua in caſum mortis mãdatur alicui prouideri, ſacerdotiumq; conferri[r], in his enim præterquã ſi motu proprio indultæ ſint[s], fit ſtricta interpretatio. Et hæc quod ad improprietatẽ, fictionẽq; pertinet, hactenus. Ex uſu accipiuntur uerba generaliter in quacunq; materia, etiam pœnali: quoniam is cõmunis loquendi uſus proprietati quoq; uerborum præualet, dũ tamen ex autoritate prudentium originem traxerit: nec enim dubium eſt, ex autoritate doctorum, priopriã quoq; ſignificationem ducit[t], quantaq; eius uis ſit, oſtendit Cicero, qui quandoq; uſum optimum magiſtrum appellat, quandoq; omnium magiſtrorum præcepta ſuperare aſſerit. Horatius quoq;: Multa renaſcẽtur quæ iam cecidere, cadentq; Quæ nunc ſunt in honore uocabula, ſi uolet uſus, Quem penes arbitrium eſt, & ius, & norma loquendi. Quintilianus lib. 1. cap. 5. Autoritatem, inquit, erm onis conſuetudo ſuperat. Et inferius: Cõſuetudinem

o l. ex facto. §. ſi quis rog. ij. ad Treb.

p l. j. §. filius. ad Tertul.

q l. ſtatius. §. ſi de iur. fiſ.

r d. c. ſuſceptũ. de reſcrip.

s Cle. ne romani. §. ſane. verſi. moriente. de electione.

t Bar. d. l. oẽs. pop. iij. q.

sermonis, uocabo consensum eruditorum. Sulpitius Apollinaris apud Aulum Gellium, non solum uerborum communium ueræ & propriæ significationes usu mutantur, sed legum quoq; ipsarum iussa tacito consensu obliterantur. Bartolus[u], tamen, quod ex communi usu dicitur non esse ex propria significatione asserit, sed potius ἐχηματισμένον, seu ex figurato sermone dici: quoniam naturalis rei significatio, autoritate populi immutari nequit[x]. Et ideo existimauit Saly. cum lege municipali caueretur, uerba ex propria significatione accipi debere, in ea intestatum non censeri pupillum, qui etiam si uoluisset testamentum facere iure prohibetur, quoniam id ex communi loquendi usu, non ex propria significatione est[y]. Addunt alij, idem esse si lex mandet uerba nullo extrinsecus addito intelligi[z]. Sed in hanc ego sententiam minime iuerim, qui supra ex opinatissimis scriptoribus ostenderim proprietatis uerborum uim, & ius penes usum esse: unde enim uocabula inuenta nisi ex hominum usu? Si quidem uetustissimam linguam Chaldæorum seu Hebræorum fuisse constat, quod & ueteres sensisse uerisimile est, cum apud Assyrios inuentas literas, & in Aegyptum per Mercurium, in Græciam per Cadmum Phœnicem, in Italiam per Pelasgos allatas, autorum consensu traditum sit. Id & eo argumento Eusebius Cæsariensis confirmat, quod literarum nomina apud Hebræos, suam significationem habeant, ut Aleph doctrina, Beth domus, Ghimel plenitudo, Daleth tabularum, & cæt. cum apud alias gentes nihil significent, solumq; quædam in his peregrinæ linguæ imitatio appareat,

u l.1.labeo.de sup.leg.

x l.ij.de vsuf. ea.re.

y l.j.defuis & leg.

z Feli.in proœm.decr.

reat, ab eo sermone alij orti, ex usu & consuetudine, uim, augmentum, naturam suam receperunt. Quapropter nequaquam credendum est, naturalem rei significationem non posse populi autoritate imminui. Nec uerum est figuratum huiusmodi sermonem dici, cum contra potius is figuratus sit, qui præter usum accipitur, unde & κατάχρησις figura, quam abusum Latinè dicimus. Arbitror igitur etiam in statutis municipalibus, & quacunque alia materia communem hunc usum obseruari debere, ex quo consequens est, ut licet appellatione bestiarum solummodo feræ contineantur[a], ut leones, ursi, panthere: tamen propter communem usum omnia etiam domestica comprehenduntur[b]. Sic in testimonio quod quis possederit, intelligitur, id est detinuerit. Sic in statuto Titium & omnes de eius domo eijciente, etiã naturales filij eijcientur. Sic arma ex cõmuni usu hodie dicimus etiã Iurisconsulti definitione explosa[c]. Sic testator uxorẽ suã usufructuariam, dominã moderatricem relinquens, de solis alimentis, & solita prærogatiua intellexisse censebitur. Sic licet maledicere & blasphemare idem significent, tamen ex usu alia fit interpretatio. Sic conductor pactus ne ad pensionem, nisi quatenus gaudere potuerit, teneatur, ablatis præter eius aliquam culpam ab exercitu fructibus, non tenebitur: quia uulgò non dicimur gauisi, nisi ea re, quæ in nostram utilitatem peruenerit. Sic lex pœnã constituens ei qui rem alterius accepe-rit, nõ solũ de re aliena iure dominij, sed etiã propter simplicem possessionẽ intelligetur[d]: idq; propter cõmunem usum. Declarãda tamẽ hæc est conclusio quibusdã modis:

a 1. §. bestiar. de postu.

b Felin. in. d. proœ.

c l. armorum. infra. eo.

d Bart. in rub. de ope. no.

Et in primis uiderentur supradicta in communi usu procedere, quem periti introduxissent, idq; Fabij Quintiliani sententia aliqui affirmant, alioquin imperitæ multitudinis usus nequaquã in animaduersione esse deberet: nam & uulgi opinionem Iurisconsultus reprobat, cum qui
e l. si dictum. de euic. promittere obligatus sit, satisdare debere existimamantis[e], & Baldus plerunq; scripsit, idiotarum usum pro abusu esse. Felynus nec excellentissimos, nec item imperitissimos obseruari iubet, sed mediocres, & ex eorum sententia usum cõmunem cõstituendum. Sed cum ex mente proferentis uerba accipienda sint, ego aliter finiendum censeo, ut sicut in testamentis patrisfamiliâs consuetudo spectatur in contractibus ipsorum cõtrahentium, ita & in statutis eam sententiam sequamur, de qua uerisimile est ipsos legumlatores intellegisse. Si igitur ab excellentissimis facta sint, eo modo loquutos illos uerisimile credemus, quo peritissimi solent: Si ab imperitis, crassa Miuerua uerba accipientur: nam & Celsus peculium pro reposititi[a] pecunia interpretatur, ex rusticorum senũ autori
f l. si chorus. de leg. iij. tate qui pecuniã sine peculio fragilem esse solent dicere[f]. Sed & quoties aliqua dictio ex cõmuni usu latius accipitur, quàm ex proprietate soleret, in dubio ex proprietate accipienda est, si ratio legis nõ æquè ex cõmuni usu militet: exempli causa, Nepotes auo propriè dicũtur, qui eo uiuente concepti sunt, ex usu tamen etiam qui post eius mortẽ concepti sunt, eo nomine dici possunt: nunquid igitur edictum prætoris nepotibus bonorũ possessionem auidecernens, etiã in his sibi locum uendicabit, qui concepti non fuerãt? & cũ qui conceptus non est, non possit fingi

natus

natus, sequitur inter eos nullã fuisse proximitatẽ, & ideo huiusmodi nepos reijcietur[g]. Quapropter in prædicta municipalia lege, qui rẽ alterius acceperit puniẽte, si apparet legem in fauorem eius latam, qui rei dominium haberet, nõ comprehenderetur possessor, tametsi probaretur ex communi usu rem alterius dici, etiam cuius sola possessio ad alium pertineret, tum enim uerbi proprietas potius quàm usus communis spectaretur. Si uero par ratio secundum utranq; significationem sit, tunc etiam communis usus attenditur. Vnde lex Iulia de adulteris, non solum in iusta uxore, & quæ in manu uiri conuenerit, locum habet: sed etiam in iniusta[h], idem, cum qua matrimonium est, licet non solenniter celebratum, idq; propter communem usum ex Homeri carmine, οὐ μόνοι φιλέουσ ἀλόχουσιν μεμόνωμ ἀνθρώπωμ, quod alibi exposui mus. Cæterum & illud sciendum, ex communi peritorum in Latino sermone usu, nihil ad uernaculum idioma inferri: quapropter si Latinè testator liberis suis tutores dederit, etiam nepotibus dedisse intelligetur, si uerò filijs dixerit, aliud est[i]: licet hæc differentia in uulgari sermone constitui nequeat. Quapropter cum ex communi consuetudine in lingua uulgari probatum esset, aliter filios legitimos, aliter legitimatos appellari, respondit Alexander[k], non idcirco ad sermonem Latinum quicqam inferri, cum Latinè etiam legitimus propriè dicatur, quem princeps natalibus restituit: quod frequenter in facto disputatum uidi, in his quæ pro testimonio uulgari lingua dicta erant, ut à communi Latinè loquentium usu interpretationem non acciperent. Qua tamen in re ego

g l. itẽ. de suis. & leg.

h l. si uxor. de adul.

i l. quid si ne po. de testa. tut.

k Alex. consil. ij. co. 6.

subsisto, cum uideam & in hoc tractatu, & alijs in locis à Græcè linguæ significatione ad Latinam argumentari Iurisconsultum, ut in glande & ueneno, & longe maior sit uulgaris nostræ locutionis cum Latina, quàm illi cum Græco sermone affinitas. Nec illud omittendum, communem loquendi usum attendi, qui eo tempore fuerit, quo lex ipsa municipalis lata est, non qui

l Bocy. l. gall°. §. fi cius. in fi. postea inoluerit[l], sicut & in testamentis, cum de interpretanda defuncti uoluntate agitur, is usus probandus est, qui tum erat, cum ille testaretur, nõ qui deinde admitti cœpit, quem fortè testator ignorauit: tametsi enim lex semper loqui fingatur, id utique uerum est, ut id tamẽ loqui existimetur, quod à principio legumlatores ipsi censuerunt. Quapropter qui hodie est communis usus, olim

m Bar. d. l. Labeo. fuisse non præsumitur[m], nisi adeò antiquitus receptus probaretur, aut ante hominum memoriam inoleuisset. Damnat Tranquillus Claudium Imperatorem, qui filios libertorum in Senatũ allegerat, idq; exẽplo Appij Claudij facere dixerat, qui & ipse censor libertinorum filios curia non summouerat: ignarus, ut ille inquit, temporibus Appij, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos, non ipsos qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. Putauerim tamen, si qua lex ex eo sensu, quem à principio habuerit, iniqua esset, posse ex præsenti usu declarari, ut iniquitas illa emendetur: cuius rei exem-

n l. quidã. C. de decur. plum in Valentis Imperatoris constitutione habemus[n], qui monachos omnes ab eremis extrahi, & ad ciuitatum munera subeunda compelli iussit, quod edictũ adeò execrabile, & ab omnibus autoribus damnatum, in corpore

tamen

tamen iuris adhuc legitur, quoniam alio sensu accipi potest, nimirum ut hi soli plectantur, qui monazonio non ob CHRISTI cultum, sed ad euitanda munera congregati proponuntur, atque hoc modo interpretatione prudentium legislatoris impietas confringitur. Efficax autem communis hic erit usus, si per longum tempus eualuerit, puta decennio, nec enim uerisimile est, posse citius ciuitatem in alicuius uerbi nouanda consuetudine consentire. Probandum igitur erit quod ad huiusmodi tēpus attinet, itemq; quod ad personas, quæ res ab arbitrio iudicis plurimam uim trahit, ut si de eo agatur quod uerisimiliter sæpissime, & à quàmplurimis fieri, uel dici soleat, idipsum necessario probandum sit: si uero de eo agatur, quod rarius contingere solet, sufficiet si non à plurimis, sed ab his dictum constet, qui de ea re uerba fecerunt, quanuis pauci fuisse proponantur: atque ita Bartolus sentit[o]. Nobis & illud placet si ex Iurisconsultorum libris de eiusmodi usu appareat, aliam probationem non requiri, ut in dictione intestatus, quæ non nisi ex communi usu pupillos & impuberes continet[p]: cum enim tales quoq; pro intestatis lex accipiat, etiam citra aliam probationem in quacunque lege municipali de his actum arbitrabimur, quod in his dictionibus quoq; producendum est, quæ ex usu contrariam antiquæ significationem acceperunt, ut tyrannus: olim enim boni principes sic nominabātur, quo sensu et Home. & Verg. usi sunt: ut religiosus et deuot[o], q̄ olim in malā partē, hodie in bonam ex usu accipiūtur. Ex interpretatione sensus legis accipitur, cū uis uerborū id nō significat, sed

[o] d.l. habeo.

[p] d.l. j. de furis.

sed extensio inducit: de similibus enim ad similia, ei qui iu-
q L. nõ possũt. de ll. risdictioni præest, procedere fas est[q], atq; ita ius dicere:
r l. nõ solũ. §. qui primipi lum. de exc. tut. similis autem ille casus existimatur[r], qui eadem, uel maio-
re ratione nititur, quiq; eiusdem effectus est, tametsi uer-
bis sit dissimilis, satisq; est si similitudo sit eius rei spectu
f c. nõ põt. in fi. de præb. in. 6. de quo agitur, licet in cæteris differant[s]. In fauorabili-
bus quoq; pro simili habetur, etiam quod non æquè tanta
t c. fi. de sym. ratione fulcitur[t]. Igitur de similibus ad similia regula-
riter in lege fit extensio (nam quod ad dispositiones ho-
minum attinet, in sequentem librum reseruaui) præter-
quã tribus casibus. Primus, cũ legis correctio ĩduceretur,
quapropter solet dici, in correctorijs non permitti extẽ-
sionẽ. Secundus casus, cum lex pœnalis est. Tertius, cum
lex limitatoria, seu ut nostrates doctores dicunt, exorbi-
tans est, utraq; uoce non satis proba, nisi quòd à ueterũ
sermone limitatoriũ minus degenerat: est enim limitare,
intra limites suos restringere, unde limitati agri, Plinio
libro XVII. Frontino, Agennio, Boëtio, & iurisconsultis. Nam et Cicero ad Appium Pulchrum, De tua pro-
lixa (inquit) beneficaq; natura limitabit aliquid poste-
rior annus. meritò & nos limitantia appellabimus ea,
quæ à regulis iuris communibus recedunt, generalitatiq;
legis derogant. De singulis igitur quibusq; uidendum.
In primo casu communiter ea sententia approbatur, ut
in correctorijs licita non sit extensio, quod enim mutatũ
u l. præcipi. mus. ĩ fi. C. de ap. non reperitur, cur interim firmum esse non debet[u]? In
x §. fi. in auth. de admi. uniuersum enim solet dici, legum correctionem semper
cuitandam[x]: quòd leges inuicem repugnare uidentur:
debent distinctionum fœdere conciliari, nec censebitur

absur

absurda subauditio, ut huiusmodi dissidijs obuiam eatur, nam absque tali interpretatione ne mystica quidem Euangelica consisterent, nec quisquam tam cautè, uel promiscuo, domesticoq; sermone uti posset, qui non alicuius repugnantiæ notam incideret: non enim protinus uociferandum, si quicquam contrarium uideatur, cum iudicij examine adhibito facile sit ambigua dissolui, y aduersa separari, uaria discerni, obscura dilucidari y. Hinc est, quòd ne legum correctio inducatur, argumentum à contrario sensu, tanquam ex subaudito intellectu non accipitur, & clausula generalis tunc ad omnia præcedentia aduersus naturam suam nõ refertur z. Hinc est, quòd in correctorijs, si adsit eadem ratio, non tamen eadem inducitur iuris dispositio, quod & in dispositionibus quoq; procedit: non enim aliud est dispositio, quàm iuris communis quædam in fauorem particularem relaxatio, seu correctio, quæ & priuilegium dici potest: in his igitur extensio, etiam si eadem, uel màior ratio adsit, locum non habet a. Sunt enim dispensationes odiosæ, & annexam mandati Pontificij formam habent b, à qua recedi non potest, meritò præfractè nimis, & ad literam tantum accipiuntur. Restringitur prædicta regula, quando ratio in lege expressa est, tunc enim ex ea fit extensio c: quoniam omnis casus in ea comprehensus censetur, cum ratio legis sit lex generaliter quicquid sub ea continetur decidens: & ita aliquibus uidetur, quædam in sui sententiam adducentibus, quæ non in correctorijs sed in limitatoris locum habent. Mihi haud sanè ueri similis, nec ex ueterum mente d uidetur hæc sententia:

y l. apud. C. de fur.

z gl. c. cũ singula. verb. prioratib⁹. de præb. i. 6

a c. fi. de post. præb.

b c. cui de nõ. de præb. i. 6

c Ias. authent. quas act.

d Imo. §. de viro. Gemi. c. j. de tẽp. ordi. in. 6.

tia: cum enim in lege idem sit, siue ratio exprimatur, siue unica tantum adduci queat[e], consequens esset ut regula nunquam procederet, nisi ubi lex ex plurimis rationibus sancita esset: qui casus rarissimus est, imò exceptio inepta etiam esset, cum tunc non quia tractaretur de correctione præcissa esset extensio, sed quia aliqua ex illis rationibus cessaret. Nam & ex eo confutatur hæc opinio, quod receptissimi iuris est, quoties eadem ratio id suadeat, in correctorijs fieri extensionem, de stricta uocabuli significatione ad latam[f]: quam significationem quid opus esset respici, si etiam citra uocis generalitatem fieret extensio? cum unica in ratione frequentissimum sit omnẽ legis cardinem uersari. Sensere hoc iuris Pontificij interpretes, dum constitutionem eam, quæ quemcunq; religiosum in præsulem alterius religionis eligi prohibet, quoniam correctoria erat, non extendi tradiderunt, quo minus in collegam eligi possit[g]: tametsi eadem esset ratio, nempe ne disparis conditionis homines socientur. Sensit & Bartolus dum legem municipalem, qua stantibus filijs masculis fœminæ excluduntur, non extendi ex ratione agnationis conseruandæ tradidit[h], quæ sola probabiliter adduci poterat. Illud non diffiteor si ex rationis in lege noua expressione appareret contrariam legis ueteres rationem generaliter correctam[i], tunc extensionem permitti debere. Quapropter cum ex lectione statutorũ constaret, masculos fœminis ubique præferri, & sic iuris communis rationem neglectam, respondi prædictam Bartoli sententiam non procedere, & ideo si lex noua fœminis patruum præfert, etiam patrui filios esse præferendos[k].

Nam

e gl. l. quãuis. C. de fideic.

f gl. ĩ. auth. vt hi q ob. ℣. ad curatorẽ.

g cle. j. de elec ℣. prælatũ

h Bar. l. libero rũ. infra eo.

i l. maximũ. C. de lib. præt.

k Soci. consil. 30. in. j.

Nam & [i]ustiniani lex[l] uxori inopi in bonis mariti quartam deferens, si tres sint filij uel pauciores, extenditur etiam si nemo filiorum adsit, tametsi plures extent ascendentes, apparet enim propter uxoris inopiam generaliter legis ueteris rationem corrigi, liberos uel ascendentes præferentis: imò tali casu, cum ratio legis ueteris per nouam corrigitur, etiam plerisque reclamantibus[m], putauerim non solum in correctorijs, sed etiam pœnalibus simul extensionem permittendam[n]. Restringitur rursus prædicta regula, in his quæ relatione quadam coniunguntur: nam altero correcto, alterum quoq; corrigi censendum erit[o]: quapropter lex noua legem Iuliam Viscelliam de uxore loquentem corrigens, etiam in marito correxisse existimabitur: qua ratione & lex in actore corrigens, de reo quoque egisse creditur[p], sic pœna imposita uendenti intelligetur & emptorem distringere[q]. Quod tamen declarandum est, si eadem ratio subsit, alioquin aliud obseruabitur[r]. Ecce, lex prohibet marito, ne uxori ultra quartam bonorum legare possit, non censebitur uice uersa prohibuisse, quin quantacunq; uelit marito uxor relinquat: uidetur enim uirorum meliorem conditionem solum fecisse, & id cauisse, ne muliebribus blanditijs seducti, male hæredibus suis consulerent: quod Socinus rectè respondit[s]. Eadem ratione crebrius traditum est, si lex sororem à fratribus hæreditate excludat, non censeri ex aduerso fratrem prohibitum quo minus ipse sororis hæreditatem adipiscatur: quanuis enim ius succedendi reciprocum esse debeat, tamen ueri similius est uoluisse legislatorẽ masculis tantum consule

l auth. præterea. C. vnde.
m gl. cle. ij. de ætat.
n Abb. c. fi. de rescrip.
o l. fi. de ind. viduis tol.
p gl. l. p̃ interuallũ. de iudi.
q l. fin de acceptioni.
r c. fi. de verb. signifi.
s cõsi. 75. in. 3.

consulere[t]. Sic & cum lex iuberet, quæcunq; per fratres cohabitantes acquirerentur, esse communia, responsum est, æs alienum per alterum conflatum, alteri damno non fore, ne in potestate fratris sit alium ad inopiam redigere: uidemus enim plerunque permitti, ut per alium melior conditio nostra effici possit, deterior non possit[u]. Quod in correlatiuis, ut uocant, dictum est, in his quoq; procedit quæ ex lege ueteri regulariter inuicem æquiparantur[x]. Quapropter lex noua inducens, ut quarta quæ ex lege falcidia detrahitur, quo minus detrahatur prohiberi per testatorem possit, in ea quoq; extẽdetur quam ex senatusconsulto Trebelliano hæredes retinere possunt[y], quod tamen intelligendum, cum eadem in æquiparatis subest ratio, alioquin ex nuda principis uoluntate absque alia ratione quicquam indulgentis cõtra regulas iuris concessa, nec ad æquiparata quidem protrahentur: quod ea in constitutione apparet, quæ correcta antiquiore lege, centum annorum præscriptionem ad quadraginta redigit, cum in ecclesia loquatur, ad Rempublicam nõ producitur[z]. Rursus hoc intelligendum, ut fiat extensio quatenus correctum fuerit, in eo in quo æquiparatio est facta tantum. Vnde quanuis rei uendicatio, & actio publiciana ijsdem passibus ambulent, lex tamen noua in rei uendicatione bonam fidem autoris requirens, alioquin usucapionem non admittens, ad publiciana experientem non protrahetur, non enim quo ad hoc æquiparantur[a]. Huius autem extentionis, quæ in æquiparatis fit, ratio ea est, quod propter paritatem casibus illis à lege attributam, non nos eam correctionem, sed lex ipsa uidetur augere

t Doct. l. lege xij. C. de legit. hæred.

u l. 3. C. de pactis.

x gl. l. si qs sero. C. de fur.

y Bar. l. marcellus. ad treb.

z authen. quas actio.

a Bar. l. eũ qui §. prætor. de. publi.

gere, sicut in extensione, quam uulgò passiuam uocant, traditum quoq; est. Cuius rei exemplum, cum lex minorem uiginti quinq; annis testari prohibet, nõ poterit nec codicillos quidem facere: quoniam generaliter lege antiqua traditũ est, qui testari nequeat, nec codicillis quicquam relinquere[b]. Ad hæc pertinent etiam quæ de accessorijs dicuntur, ferè enim receptum est, legem correctoriam ad accessoria quoque trahi, idq; dispensationis exemplo: quo traditur eum qui iure dispensationis sacerdotia duo obtinet, utroq; in loco, cum per collegas quicquam tractatur, aduocandum[c]: id enim consequens est concessi sacerdotij, quod pluribus alijs speciebus declaraari posset[d]. Idem in his dicendum, quæ æquioris cuiusdam naturæ sunt, & alterius instar reguntur[e], ut in legitima quæ ex intestatorum successione formam accipit, nam ea successione commutata, & ipsam quoque commutari dicimus[f]. Sic lege Iulia Papia correcta, quæ matrimonium Senatoris cum liberta prohibebat, illud quoque correctum censetur, quod ad hoc exemplum traditum erat nec senatoris filiam liberto nubere posse: cũ enim ex una radice uitium nascatur, consequens est, ut una lege tolli sufficiat. Idem cum extensio exuiis eius regulæ fit, cui licet plus, & id quod minus est: hoc enim argumenti genus etiam in lege correctoria non reijcitur[h]. Et ideo si ex statuto exules & profugi possint impune occidi, utiq; & uulnerari poterũt: cũ filius qui patriã prodidit occidi, ceu hostis publicus possit, uidetur & exhæredari[i]. Aduertendum enim est, quoniam si argumentum inducitur in eadem specie, cum minus in maiori contineatur, non

b Bar. l. ij. de legat. j.

c gl. c. qa in tũ. de pteb.

d Ias. l. fi. col. 6. de cõstit.

e gl. c. non debet. de consang.

f authen. præterea. C. vn de vir.

g l. final. C. de nup.

h l. in ea. versi. nec. occidere. de adul.

i l. i susis. de libe. & post.

uidetur id tam per extensionem fieri, quàm ex ui uerborum descendere. Si uero in diuersa specie inducatur, nõ uidetur in correctorijs id permittendũ: quapropter qui occidere potest, stuprare non poterit, neq; exulis uxorẽ alio dedecore afficere: quod utique crebriore calculo approbatum est[k], Sanè in correctorijs quoque fit extensio, cum ad antiquum ius redigimur[l]. Sed dubitatur, de quo iure antiquo intelligendum sit. Ecce, lex municipalis agnatos præfert his, qui è latere materno coniuncti proponuntur. Filius sororis gradu proximus hæreditatem petebat, quonã ex lege Iustiniani[m] agnationis iura ei tributa sunt, hancq; interpretationem ut ipse comprenderetur sumendam asserebat, quia hoc modo ad ius antiquũ, nimirum duodecim tabularum reducebamur: nam & uidemus in legitimationibus fieri extensionem[n], quia tametsi dispensationes sint, tamen primæuum naturæ ius respiciunt: diuersum uidebatur: statutum enim illud ideo restringitur, quia iuri communi contrarium est. Si ergo ad ius commune reducamur, cessabit restrictio, non si ad legẽ duodecim tabularũ, quæ iam diu ante sublata erat[o]. iure autem cõmuni filius sororis agnatus non est, in quã partem & ipse ex coniectura mentis legislatoris, alijsq; rationibus transijt. Igitur ius antiquum hic accipiemus, quod ante legem correctoriam ex communibus iuris regulis uigebat[p]. Nec legitimationem uerum est esse fauorabilem, quia iuri naturæ conformis sit, sed quia beneficium est principis, in quo fit lata significatio[q]. Ex mente quoque correctoriæ legis fit extensio, cum aliàs eluso ria esset, uel absurdum aliquid induceret. Quapropter

k Car. cle. ne romani. 4. opp. de elec.

l c. olim tibi. de ÿb. sig.

m l. lege. C. de legi. hære.

n c. per uene rabilẽ. qui si sint leg.

o §. cęterũ. de leg. agn. suc.

p gl. c. statutũ. de pręb. i. 6. Felyn. c. cũ accessissẽt. de const.

q Bar. l. ij. de uerb. obli.

Pontificis

Pontificis constitutio, quæ gratiam uacaturi beneficij, ad ea quæ post indulgentiam eriguntur trahi prohibet, in concessione quoque à sedis apostolicæ legato indulta seruabitur[r]: absurdum enim esset, plus autoritatis legato quàm Pontifici attributum: regulaque generalis traditum est, leges, contractus, sententias, testamenta, semper eam interpretationem accipere, ne quicquam absurdi inducere censeantur[s]. Nam & lex superflua esse non debet, nec facile eludenda. Quapropter lex quæ fœneratores in sacris cœmiterijs sepeliri prohibet, & sepultores abominatur, etiam ad eos producitur, qui funebri pompæ & feralibus interfunt, & honoris causa funus prosequuntur[t]: cum alioquin non difficulter uespillo aliquis humani diuiniq; iuris contemptor reperiretur, qui corpus tumulo conderet, eluforiaq; hoc pacto pœna legis redderetur: semper enim ita interpretamur, ne eluforia sit lex. Vnde ut id euitetur, argumentum à contrario sensu etiam in lege correctoria assumimus[u]. addunt aliqui hoc casu per exceptionem in lege posita contra naturam suam regulam extendi, etiam si iuris correctio inducatur[x]: quod tamen mihi sanè quàm dubium uidetur, cum satis sit principalem legis dispositionem utilem esse, parumq; referat si ex abundanti in exceptionibus aliqua dicantur[y]. Cæterum & ob salutem animæ fieri hanc extensionem receptum est: semper enim & ea quoque interpretatio assumenda est, quæ uel pro religione facit, uel nos à peccato liberat. Quapropter lex Federici puberum sacramenta in contractibus obseruari iubens, etiam ad distractus extenderetur[z].

r cle fi. de rest.

s Cur. cõs. 45 col. ij.

t gl. I cle. j. de sepul. in ꝙ. sepelire.

u auth. ex testamẽto. C. de coll.

x Dec. c cũ dilecta col. 3. de cõstit.

y Alex. l. fi. ꝙ quisq; iur.

z Bar. auth. sacramenta. c. si aduer. vẽdi.

Sic & lex pontificum, sub pœna clandestinas nuptias prohibens, tanquam fauorabilis ob æternam salutem lata, interpretatione declarabitur[a]. Sunt & pleraque similia, quæ ab alijs tradita[b], recensere hoc opusculo operæpretium non est. NVNC ad materiam pœnalem transeundum, in qua regula generalis est[c]: Pœnas interpretatione non adiuuandas, sed restringendas esse, semperque in mitiorem partem deflectendum: solet quoque uulgò dici pœnæ nunquam locum esse, nisi ea expressim à lege constituta sit[d]. Quapropter quibus casibus constitutio pœnalis extenditur, nunquam tamen respectu pœnæ locum habet[e]. Sicut & Pontificis decretum, quo etiam ignorãtes male efficiuntur, quantum ad pœnam pertinet, eos non alligat[f]. Et constitutio declaratoria, licet etiam ad præterita trahatur, respectu tamen pœnæ in ea expressæ, non trahitur[g]. Et prohibitio matrimonij sub pœna infamiæ, licet sponsalia quoque celebrari uetare credatur, non tamen pœnam infligit[h]. Qua ratione & in contractibus, si pœna ex parte alterius adiecta proponantur, alterum tamen non coërcebit[i]. Et substitutio quæ de uno casu ad alium extenditur, non habet locum, si pœna apponatur[k]. Et pœna in capitulo alicuius contractus adiecta, alia in parte repetita non censetur[l]. Et quod de pœna dicitur, de priuatione quoque alicuius iuris intelligitur: nam & ea, quoties ex delicto uero uel præsumpto irrogatur, potest pœna appellari[m]. unde nec huiusmodi priuationi locus erit, nisi quoties expressim hoc in lege cautum reperiatur[n]. Quapropter cliens qui in uerba domini iurauit, & tamen aliquid

a c. ex tenore. q fi. sint le.
b Fely. c. arãf. lato. de cõstit.
c c. in pœnis. de reg. iur.
d l. & si qs. §. diuº. de rel.
e Io. An. c. dispendia. de rescrip. in 6.
f ca. tibi q. de resc. eo lib.
g gl. cl. j. de v su. verb. de cætero.
h l. solent. de insa.
i Bal. c. j. qual. dom. feud.
k l. pater seuerinã. de cõditio.
l l. in testamẽto. eo. tit.
m l. fi. C. de bo. liber.
n §. cũ igitur. i authen. de non ali.

aliquid minus obseruauit, non ideo Feudo, quod uocant multabitur[o], nisi expressim lege feudorum is casus comprensis sit. Quod & ad ius patronatus sacerdotiorum productum est[p], uidique quandoque ex facto dubitari. Titius fundum uendiderat, moxq; à uenditore eum in emphyteusim acceperat, adiecta lege, ut quandocunque intra quinquenium pretium emptori redderet, fundus sibi restitueretur: is Titius canonem non soluit, & dominus fundo manum iniecit: quærebatur, an sicut à contractu emphyteutico, ita etiam à pacto redimendi cecidisset? Et quibusdam uidebatur, ab utroq; cecidisse[q], cum & ea pactio pars contractus esset. Sed hæc sententia inhumana uisa est, ne pœna principalis contractus, etiam separatam redimendi pactionem afficeret, quæ quanuis contractui inesset, uerè tamen separatam causam habebat[r]. Cum igitur adeò odiosæ pœnæ existimentur, consequens est, ueram esse regulam, in pœnalibus extensionem non fieri[s]. In his tamen casibus, quibus legem correctoriam extendi à me suprà scriptum est, pœnalis quoq; interpretatione adiuuabitur. Quapropter & in pœnalibus, si ratio in lege scripta sit, fiet ex ea extensio. Et in æquiparatis, pœna alterum afficiens, alterum quoq; distringet: idemq; in correlatiuis, in accessorijs, in consequentibus, si aliàs quid absurdum consequeretur, uel lex esset elusoria, uel de animæ fauore tractetur, quæ omnia simili casu à nobis suprà tradita, nouis exemplis rursus hìc ostendere, operæpretium non duxi: cum & apud alios hæc tractata, & nusquã nõ repetita, facillimũ sit reperire[t]. Præter igitur eos casus, alij quoq;

o c. j. §. illud. quæ fu. pr. cau.

p glo. c. fi. de iure pat.

q Cep. de fimul. cõtrac. n. ij. præsu.

r Barb. consil. 51. in. j.

s l. cũ qdã. de lib. et posth. ias.

t Gem. c. j. de tẽpo. ord. in. 6.

annotari possunt, quibus lex pœnalis producitur. Primus, cum maior ratio est in casu omisso, fiet enim huiusmodi extensio: unde ex lege Iulia de adulterijs, cum mœchum deprensum liceat interficere, multo magis iure poterit cõtumelia affici[u], quod Attici σαφανίζειν uocabant. Sic & rescriptum diuorum fratrum, quo Præsidi prouinciæ, unde quis incola est, permittitur ea prouincia reum interdicere unde oriundus est, ad eum quoque casum trahitur, quo ei interdicitur, qui cũ incola esset, nõ in ea prouincia quid admisit[x]: cum maior ratio uigeat, propter fugã, à loco in quo deliquit, atq; ita plerisq; usum est[y]. Hinc etiam communi sententia receptũ est, si ex lege municipij profugus posit impune offendi, posse etiam occidi. Hinc qui in aliquem causa capitali ius dicere potest, eundẽ quoque ciuili iudicio condemnare poteri[z]: quod tamen in latrunculatore non procedit, cuius iurisdictio ex mandati principalis forma certos fines habet[a]. Videtur tamen, & fortè receptius est, etiam si maior ratio nõ subsit, sed similis seu æqualis, extensioni quoq; locum esse: quod eo exemplo probatur, quo communiter traditum est, filium à patre, non solum ex illis quatuordecim in Iustiniani cõstitutione relatis causis, exhæredari posse, sed etiam ex alijs æquè grauibus[b]. Nam & iura clientelarum, non solum adimi expressis ex causis constat, sed etiam si qua similis, seu maior proponatur[c]. Sed tamen aduerti æquum est, rationem horum exemplorum esse, ne filij uel clientis ingratitudo diutius impunita permaneat, quia sicut ex meritis huiusmodi illis beneficia conferũtur, ita iustum fuit ex culpa auferri: quæ ratio generaliter

u l. nec in ea. de adult.

x l. relegatorũ. §. interdicere. de inter. & rel.

y Matheſil. in tra. exiẽſi.

z l ex eo. C. de ag. in reb.

a l. ſolemus. in fi. de iud.

b Doc. aut. nõ licet. C. de liberte. prætc.

c et. pe. quę fu. pri. cau.

ralliter sibi locum uendicat. causæq; illæ exemplæ legis ipsius sunt, quibus exemplis ratio restringendæ nō fuit[d], maxime cum ea ratio lege scripta proponatur. Melius itaque hæc sententia aliis exemplis probatur, & in primis Delata ex senatusconsulto Tertulliano successione mater priuatur, nisi tutores filio petierit. Quid si curatores? Verba rescripti, inquit Vulpianus, deficiūt[e]. Quid si cum prægnās esset, bonus curatorem dari non petijt? Et his casibus in sententiam legis incidit. Sed & constitutio qua indignum ultro eligentes, ipso iure in temeritatis pœnam priuantur: etiā ad eos, qui à Romano Pontifice sciēter indignum postulāt, producitur[f]: quoniā eadem utroq; casu ratio est. Sic & lex ad Barbaricum, uini, olei, & liquaminis translationē prohibens, ad arida quoq; protrahitur[g]. Sic mulier, cui dotem repetenti, exceptio adulterij frustra à marito lenocinij reo opponitur, nec quidem ex sententia legis accusari poterit[h], quod argumento est, in pœnalibus pro ipsa pœna euitanda fieri extensionem. Secundus casus est, cum de criminis uindicta agitur, cum enim publicè interfit maleficia impunita non esse[i] (quia ut est in Publij Mimi uersiculo: Bonis nocet, quicunque parcit improbis) meritò ad casus similes ex huiusmodi legibus procedemus[k], quod tamen intelligendum, ut non idcirco augeatur pœnarum acerbitas[l]. Hinc est, quòd lex quæ ab exercitu missum infamia notat, eū quoque attingere creditur, qui ab aliquo numero militari missus est[m]. Hinc & Modestinus: Lubricum, inquit, lingua ad pœnam facile trahendum non est, si non tale sit delictum, quod uel ex scriptura legis descenderit, uel ad

d c.si papa. de priuil. in .6.

e l.ij.§.quid si curatores. ad Tertull.

f c.j. de pœ. præli. i gl. fi.

g l.j.C. quæ res exp.

h l.cū mulier. fol. mat.

i l.ita vulnera t⁹. ad.l.aql.

k Bar. l. quen admodū. C. de agri. & cen.

l gl. c. sicut. de homi.

m l.ij.§. exercitū. de infamibus.

exemplum legis uindicandum sit[n]. Cornelius Tacitus li-
bro primo: Augustus, inquit, cognitionem de famosis li-
bellis specie legis maiestatis tractauit, cõmotus Cassij Se-
ueri libidine, qua uiros, fœminasq; illustres procacibus
scriptis diffamauerat: mox Tyberius consultante Pom-
peio Macro prætore, an iudicia maiestetis redderentur,
exercendas leges esse respõdit: hunc quoq; asperauerant
carmina in sæuitiam, superbiamq; eius, & discordem cũ
matre animum. Quibus uerbis apparet Modestinum de
æquiparatis loqui, in quibus dubium non est fieri exten-
sionem[o]. Ad hanc speciem propius accedit, quod sæ-
pius lectum est, in pœnis ma eficiorum, de similibus ad
similia procedendum esse[p]: cum enim facinus patratum
impune esse non debeat, ex similitudine aliarum pœna-
rum constituetur, quemadmodum & in hunc sit animad
uertendum. Quapropter cum in lege municipali cri-
men præuaricationis arbitrio Præsidis uindicandum per-
mitteretur, dixi instar pœnæ in Senatusconsulto Turpi-
liano comprensæ, uel si qua huic similis, cõdemnationem
redigendam, & ideo plus minus ex causa arbitratu Præ-
sidis discernendum. Tertius casus est, eadem ratio sub-
est, & idem rei nomen hoc suadet, fiet enim extensio à
nomine uero ad nomen improprium, & quod tantum-
modo de facto dicitur: ut in lege Iulia de adulterijs, quæ
de uxore uerba faciens etiam in ea intelligitur, quæ de fa-
cto uxor sit[q], uidetúrque id ex ea extensione induci,
quæ de propria significatione uocabuli, ad latam in qua
cunque materia fit. Illud tamen mirum, legem quæ nup-
tias inter pupillam & tutoris filium prohibebat ad

cum

n 1. famosi. in fi. de leg iu liam ma.

o Bar. l. quod vero. d. ll.

p Bald. l. si qs ipse de iuri. om iud.

q l. si vxor. §. j. de adult.

eum non trahi, qui pro tutoris sit filius, siue eius, qui hoc nomine usurpato rem administrat [r], quod specialiter indultum uidetur prolis fauore, ne illegitima censeatur, itemque dotis, cuius alioquin constitutio nulla esset. Adde quòd non omnino eadem est ratio, cum tutor efficacius plenius que administrandi ius habeat, pro tutori rerum alienandarum potestas nulla sit [s], ut in ea nihil uereamur ne in summa dotis modum excedat.

r l.fi.C.de int. mat.

s l.ij.de eo q pro tut.

Quartus casus est, cum propter aliquem fauorem pœnalis dispositionis odium temperatur, ut quia tractetur de fauore animæ, quod & in correctorijs suprà à nobis probatum est. Idem si de diuinis ædibus, aut ecclesiæ utilitate agatur [t]. Idem si cultui Christiano, fideiq; zelo expediat productionem fieri, quod & in quibuscunque similibus locum habet [u]. Vltimus casus est in subrogatis, uel aliqua ratione connexis: unde dispositio de uicario episcopi loquens, etiam in uicario collegij locum habet: quando sede uacante ob interregnum ius sodalitio deuolutum est [x]. Idem quando id ad quod fit extensio non esset penitus separatum, unde decretum ordinis sacerdotalis, de clericis eligentibus loquens, etiam de ijsdem præsentantibus intelligetur, de secularibus nõ intelligetur [y]. Idem quando connectuntur quadam consequentia, nam tunc altero mutato, & alterum interpellatur. Exemplũ in rescripto Traiani, quod Plinius Cæcilius epistolarum lib. x. refert. Lege Pompeia cauebatur, ne quis capiat magistratum, neu sit in magistratu minor triginta annis: item quicunq; magistratum cœperit, sit in Senatu: subsecutum est edictũ Augusti, quod permisit maiores XXII.

t gl. c. sciant. de elec. in. 6.

u c. ij. de diuor.

x gl. cle. etsi. de rescript. ver. episcopi.

y d. c. sciant.

annis magistratum capere, an ijdem & in senatum deligi poterunt? Et responsum est, si iam magistratus cœperant, posse, & hactenus nouatam legem Pompeiam: alioquin qui adhuc magistratū non cœperit, tametsi XXII. annis maior sit, non posse in Senatum eligi. Quòd si uiceuersa edicto illo in senatum cooptari maiores uiginti duo annis posse statutum esset, utiq; & in magistratū potuissent eligi: nam & illud receptum est, cum certa ætas dignitatibus ordinem annexum habentibus cōstituta est, & certa ordinis, si restringuatur in dignitate ætas, respectu quoq; ordinis mutatam existimari[a]. Eodem modo si ætas certa in præsbytero necessaria sit, alia in diacono, alia in subdiacono: facta in uno mutatione, cum gradatim hæc munera cōferantur, censebitur in alijs quoq; mutatum[b]. Idem cum lex noua ueterem interpretatur, licet interpretans uno in casu simpliciter loquatur, tamen de cæteris quoq; egisse intelligitur, qui in lege antiqua cōprensi proponuntur[c]. Illud non omittendum, quāuis plurimis casibus in pœnis extensionem fieri supra docuerimus, id intelligendum, cum huiusmodi pœnæ ex iusta & probabili causa inductæ sunt: quòd si pœna supra delictum esset, & per terrorem concussionemq; potius quàm ex ratione indicta, tunc uerba nullo modo interpretatione adiuuanda sunt, sed potius restringenda. Quapropter lex Iulia, quæ patri ius occidendi mœchum deprensum concedit, in auo, & proauo, cæterisq; maioribus locum nō tenet[d]. Occidere enim eliquem propria autoritate perquàm crudele est. Sic & constitutio pro crimine paterno etiam filios pœna afficiens, ad

a e. cū i electis. de elect.

b gl. cle. generalem. de ætate.

c gl. e. dispendia. de resc. in. 6. verb. quæstiones.

d l. patri. de adulte.

filias

filias non extẽditur[e]: quanuis enim & in odiosis masculinum ad fœminas protrahatur[f], in pœna tamen tam irrationabili non fiet huiusmodi expositio. De limitatoria dispositione nunc uidendum, & nostrates interpretes materiam hanc exorbitantem appellant: cum enim ex huiusmodi extensione derogationes legibus augeantur, meritò ab orbita, id est communi, & lata uia diuerte re dicuntur: unde & Augustinus de Ciuitate Dei lib. IX. Nihil approbãtes, inquit, quod exorbitet ab itinere sapiẽtiæ. Quicquid igitur præter communes regulas inductum est, id exorbitare dicitur: nos etiam limitatorium ea ratione dicimus, quòd intra certos limites communẽ regulam coërceat, quo fit ut Iasonis sententiam minime sequẽdam arbitrer, inter has uoces differentiam constituentis[g]. Igitur in hac materia communiter receptum est, si subsit eadem ratio extensionẽ fieri debere: quapropter Constantinus Imperator cum ius donationis ex ingratitudinis causa reuocandæ mulieri quæ secundò nupsisset, aduersus cõmunes regulas abstulisset: De his, inquit, quæ portentosæ uilitatis, abiectæq; pudicitiæ sunt, satis etiam tacitè cautum putamus[h]. Sic & Rom. Pontifex, cum quandoq; propter malam testium ualetudinem, eos ante litem contestatã aduersus cõmunes regulas recipi asseruisset, eiusdem æquitatis similitudine, etiam antiqua instrumenta reuocari iussit[i]. Quo fit, ut eius exemplo nos quoq; huiusmodi limitatas dispositiones interpretatione posimus extendere, quod & ratio suadet, correctoria enim strictius accipiuntur, quoniã legi abrogant, & totam extinguũt: at hæc derogant tantũmodo, & alio quan

[e] l. quisqs. C. ad. l. Iu. ma
[f] l. si qs id. de iur. om. iudicum.
[g] Iaſ. l. si cõstãte sol. mat.
[h] l. his solis. C de reuoca. do.
[i] c. cũ dilecta. de cõſir. uti.

quantulum suadente æquitate restringunt, quod nullam nouitatem, nullum odium continet, meritò in his dilata-
k Imol.d.§.de viro. tio prohibenda non est[k]. Hinc est quòd in casibus specialibus de armato milite ad sacris initiatum aduocatumq;
l l.miles.de re iudi. argumentamur[l]: tametsi alius militiæ professores censeantur, & de libertate ad piam causam, de alimentis ad
m l.si vnus.vbi Iaſ.C. de testa. dotem[m]. Sic succurrendum rustico propter imperitiam, uel mulieri propter simplicitatem dicimus[n], sicut & mi-
n l.j.C.de iu. sg. liti. Sic de minoribus quæ constituta sunt, ad furiosos ple-
o l.ij.C.de cur. fur. runque producimus[o]: & quæ de furiosis aut mente ca-
p l.ij. §. fl. solu.matr. ptis, ad absentes[p], & illi enim legis intellectu abesse existimantur. Sic quæ fauore minorum indulta fuerunt, ec-
q l.iij.quando ex fac.tut. clesijs quoq; non denegari arbitramur[q]. Sic quod in lege falcidia cõstitutum est, ad eam quoq; portionẽ extẽdimus
r Bar.l.marcellus.ad Trebel. quæ ex s. c. Trebelliano deducitur[r]. Sic lex quæ de possessione limitando loquitur, etiam ad iura protrahetur,
s l.regulariter. de pet.hęr. quæ tamen constat impropriè possideri[s]. Hinc Constantini sanctio, natis post donationẽ filijs, ius reuocandi dona-
tori concedens, ad omnem casum extenditur, quo eadem subsit ratio[t]. Hinc Iustiniani sanctio, qua ex causa dotis
t l.sivnquã.C. de reuo.dona. alienatio rei, non obstante prohibitione paterna, permittitur: etiam tunc obseruabitur, cum prohibitio in matris
u auf.res quæ c.cõ de leg. uel fratris testamento facta est[u], his scilicet casibus, quibus mater filiæ, frater sorori dotem dare cogeretur. Hinc
etiam est, quòd licet soleat dici, ab exceptione regulam confirmari, tamen intelligendũ sit, non solum hoc in casibus exceptis non procedere, sed nec his qui pari ratione-
x Abb.d.c.cõ dilecta. cum exceptis innituntur[x]. Fit autem huiusmodi extensio, etiam si non omnino tanta ratio, quanta in casu ex-

presso sit: quod hoc exemplo inducitur, Theodosij constitutione aduersus cõmunem regulam, hæreditas ascendentis ex testamento descẽdentium delata, tametsi non adita, transmittitur: quid intestato deferatur? & idem responsum est, licet non æquè tanta ratio id suadeat, expressa enim uolũtas testatoris id magis persuadere potuit, quàm tacita, quæ nullo facto testamento, solum præsumitur[y]. Non procedit hæc principalis enuntiatio quatuor casibus. Primus, cum lex dictione taxatiua utitur, tunc enim fieri non debere extensionem, receptum est: quoniam ad uersus legem fieret[a]. Quapropter & si lege municipali caueretur, ut eius uerba ad literam, uel absq; alia interpretatione intelligerentur, huiusmodi extensio uetita censeretur. Sed tamen & hoc iudicij acumine discernendum, ut deprendamus quam ob causam taxatiua dictio adiecta sit, quid enim si lex ipsa sit, quæ huiusmodi prorogationem inducat[b]? nec enim ex taxatiua ueri simile est legis dispositionem emendari[c], sicut nec ea quæ consuetudine inducta sunt: quod in hac specie Pontanum obtinuisse dicitur[d]. Mandauerat quis procuratori, ut centũ aureos tantum mutuo acciperet, is sub usuris acceperat, quòd aliter non solerent pecuniæ id genus hominibus mutuæ dari: respondit, dominum in fœnus quoq; propter cõsuetudinẽ, obligatum uideri. Quid item si materia pia, fauorabilisq; sit, nonne piæ causæ fauor dictionis illius limitationi prævalebit[e]? nam & priuilegia suapte natura strictè accipiuntur, & tamen in eis ex huiusmodi fauore de persona ad personam permittitur extensio[f]: nam & cum statutum esset, ne à sententia definitiua tantum

y l.j.C. de his qui ante aper. tab.

a l.ij.C. de pa. qui fil.

b l. obs. C. de præd. mi.

c Alex. l.j.C. de boñ. pos. sec. ta.

d l.iij. §. iurari. de iure iur.

e l. illud. in fi. C. de sa. san. ecc.

f Alex. l. miles. de re iu dic.

appel

appellari ad Metropolis Senatũ posset: responsum est g: nec ab interlocutoria quidem posse, propter fauorẽ publicũ, ne quis extra patriam litium tricis implicetur: & definitiuæ mentio censetur in lege facta, quòd in ea probabilior erat dubitatio. Quid rursus, si adeò iustũ & ultione dignũ sit delinquentis odium, ut aduersus taxationis uim operæpretiũ sit pœnam extẽdere? quod in ea specie traditũ est, qua Iustinianus h certis tantũ ex causis donationes factas reuocari posse concessit: frequẽtius enim creditur ex alijs quoq; similibus eadem æquitate reuocationi locum esse. Quod & in his causis receptũ est, quibus patri permissum est, filium exhæredare: cuius sententiæ ille est cardo, quòd cum ratio in legibus generaliter scripta sit, causæ illæ tãquã exempla regulam arctare nõ debent, quod & supra à nobis tractatũ est i. Sequens casus est in his quæ ius personale inducũt, uel fauore certarum personarũ constituũtur k, nõ enim ad consequentias trahenda sunt, quòd huiusmodi cum iuris specialis sint, à cõmuni propriè exorbitant l, meritoq; priuilegia dicuntur, quasi de priuis, id est singulis lata: ad quam speciem pertinent etiam, quæ certo generi personarũ indulgentur: unde priuilegium militum, ut post sententiam adhuc exceptione peremptoria tueri se possint, ad cælestis militiæ pugilem non producetur m. Tertius est, cum aliquid ualde odiosum uel irrationabile inducitur, ut cũ lex patri filios filiasue sanguinolentos uictus causa uendere concesserit, non enim alia ex causa id fieri poterit n: opinor & si sanguinolenti, id est infantes, & iam iam nati, non sint, uenditionẽ irritam futuram. Accursius quid

g Paul. de cast. consil.

h l. fi. C. de reuo. don.

i d. c. si papa. de priuil. in sexto.

k l. j. de cõstit. prin.

l c. quæ a iure. de regu. iur. in sexto.

m Bar. d. l. j. C. de iur. ig.

n gl. l. ij. C. de pat. qui fil.

san

sanguinolentus in ea lege significaret ignorauit, nos ex Codicis Theodosiani interprete, in eius uocis notitiam peruenimus: hocq; argumento arbitramur de iure non licere patri, tametsi principi, filum suum inuitum obsidem hosti, etiam ut se redimat, dare. Quartus casus est in statutis seu legibus municipalibus, in quibus non uidetur licita extensio, unde & lex Iulia de maritandis ordinibus, quæ uirum iubet, quicquid ad se peruenerit à sœuo dotali, quem uolente uxore manumisit, restituere: in socero non procedit. De uiro inquit Vulpianus, lex loquitur[o], de socero nihil in lege scriptum, & hoc Labeo quasi omissum annotat. In quibus igitur casibus lex deficit, nec utilis quidem actio dabitur. Sed hoc ego respondeo non moueor, cum non sit in uiro soceroq; æqualis ratio: siquidem mulier marito manumissori consentiens, cum ob magnam coniunctionem posit alia præsumptio accipi, non facile creditur uoluisse donare, quod in socero est cõtra: sicut uidemus & in extraneis, quibus si permittamus rem nostrã possidere, in possessorio nobis præiudicamus, quod non ita est in uiro & uxore[p]: præsumitur enim alter ab altero iure quodam familiaritatis habere, nec ideo deteriorem in aliquo suam causam facere, quod maxime in casu prædicto dicendum fuit, cum donatio uiro facta ab uxore regulariter prohibeatur, socero à nuru non prohibeatur[q]. Verius est igitur in lege quoq; municipali, iuxta supradictas distinctiones extensionem permittendã, ut si lex sit iuri cõmuni similis, uel etiã limitatoria interpretatione producatur: si correctoria uel pœnalis non temere extendatur. Vnde & aliquæ quæstiones

o d.l.si vero. §.de viro. sol.matri.

p l.q; iure. de acqui.poss.

q l.iij.§.socrui. de don. in. vir.

stiones finiri possint. Lex ait, Si quis triticum extra territorium super equo, asino, uel curru portauerit, deprensus soluat centum. Salice.[r] existimat qui super humeris gestat, uel mullum agit, pœna quoq; afficiendũ: propius enim est ut affectus ipse exportationis cõsideratus sit, nõ auferẽdi modus. Cui & ego assentior, præterquàm in eo qui humeris gestat, cũ enim eo modo longè minus exportari quàm iumẽtis possit, nõ est uerisimile uoluisse legislatorem talẽ afficere. Lex ait, Triticũ extra territorium neo mo deferat, nunquid farina poterit? Et receptius non possе, extensionemq; fieri, aliàs quippe prohibitio eludere[t]ur[s]. Sed an uinũ, oleũ, liquamina? Et non censebũtur uetita, non enim tanta est ratio[t]. Quid uice uersa si uinum, oleum, liquamina deferri non sinantur, an triticũ? Et uerba legis deficiunt, opinor, & mens, nisi cũ lex ad Barbaricũ trãsferri uetat. Eius enim ratio est, ne suauitate frugum illecti Barbari, impetum in nos faciãt[u], quæ prima fuit Gallorũ in Italiam aduentus causa, ut T. Liuius attestatur. Lex ait. Si quis decesserit intestatus, ei existentibus masculis fœminæ nõ succedãt, mortua est mulier, Salic. negat statuto locũ esse. Si quis, inquit, ergo si qua decesserit, cessant uerba. Ego dissentio, cum absurdũ nõ sit, uoluisse legislatorẽ etiam in fœminarum successionibus masculorum utilitati prospicere: & dicto, si quis, non omnino extensione, sed exui quoq; aliqua uerborum fœminas complectitur[x]. Lex ait, Patruis in successione præferantur consanguinei, nunquid & in tutela? Et cum hæc æquiparata sint, & quò tutela redit, hæreditas pertineat. Salicet. putat etiam in tutela consanguineos præferri

r l. 8 serui. C. de nox.

s Bar. l. quæsitũ. §. illud. de leg. iij.

t Bal. in. d. l. omnes pop.

u l. j. C. quæ res expor.

x l. j infra eo.

ferri: quapropter & si lex agnatos cognatis in successio
ne anteponat, in tutela quoque extendetur, præterquàm
matris respectu, cui tutela defertur, non propter succes=
sionem, sed propter præsumptum prolis suæ amorem:
unde tametsi ab hæreditate excludatur, tutelam geret[y]. [y] Dec. cõs. 16.
Lex, Stantibus masculis, intestato patri fœminæ non suc=
cedant: quid si testatus sit, & eas præterierit? & cum re=
gula sit iuris antiqui, Quæ abintestato excluditur ius di=
cendi nullum, uel bonorum possess. contra tabul. petendi
nõ habere, sequitur ex testamẽto quoq; exclusas[z]. Quid si [z] Bar. l. gallus. §. & quid si tantum.
testator exhæredatis masculis, solos extraneos instituit?
Et putarem non esse locum legi, & fœminis bonorũ pos=
sess. contra tabul. concedendam: huiusmodi enim lex corre
ctoria est[a], & ideo strictam solum interpretationem re= [a] l. maximũ. C. de li. prę.
cipit: unde cum fauore masculorum, abintestato fœminas
excludat, non debet extendi condito testamento, quando
masculorum fauor non subest: & cum huiusmodi lex du=
plici cardine insistat, altero quo fœmine excluduntur, al=
tero quo mares uocantur: Si inclusiuum caput cessat, igi=
tur & exclusiuum[b]: maxime cum in hisce tricis perple= [b] l. alteri. de adimen. leg
xis ue, humanius sit pro his pronuntiare, qui iure commu
ni, & naturali ratione potiores sunt[c]: & ita sentio, li= [c] l. æquiss. ad Tertul.
cet alij contrà. Lex ait, Existentibus masculis, mater ex=
cludatur: quid si soror etiam adsit? Et uidebatur lex pro=
ducenda, ut exclusa matre, quæ prior in gradu est, soror
quoq; reijciatur: Sed contra responsum est[d], cum diuer= [d] Alex. l. illã. C. de coll.
so iure soror succedat, meritò agnatum remotiorem ex=
cludet, & beneficio sororis mater quoque fruetur. Qua
ratione & lex amitam excludens, ad materteram nõ por

rigetur, & si à patruelibus mater excludatur, non ideo
e Dec. cõsi. 71. amita erit exclusa, diuerso enim iure succedunt[e]. Lex ait, Iudici salarium non debeatur, nisi post sententiam, quid
f Rom. cons. 85. si per iudicem non stat quominus definat? Et respondsum est salarium deberi[f]. Lex ait, Rem uenditam agnatus intra annum ius redimendi habeat: quid si in solutum data sit? Pleriq; deficere uerba legis dixerunt, relatumq;
g Specu. ti. de emptione §. nũc videndũ. extat pronuntiatum sic fuisse[g]. Mihi durum hoc uidetur propter rationẽ legis, & quia uerba omnino nõ deficiunt: nam uenditionis appellatio, ad omnem alienationem ex lege x i i. tabularum pertinet[h]. Lex ait, Mario
h l. statuliberi a cæteris. in fi. de statul. tus uxori in ultima uoluntate ultra quartam bonorum partem relinquere non posit, testator eam hæredem instituit, cum clausula, si testamentum nõ ualeret, ut donatione mortis causa deberetur, atque ita stipulatus uxoris
i Dec. cõ. 196. nomine erat notarius, cum testamentum irritum fuisset, Respondit Decius ualere donationem[i], quoniam donatio causa mortis propriè ultima uoluntas non esset, Contrariũ obtentũ fuit, propter rationẽ legis, ne facile ægrotantes mariti (quo potissimũ tempore testari solent) blanditijs muliebribus seducantur, & lata significatio uocis non repugnabat, alioquin paratissima esset fraus legi. Lex ait, Mandatũ testibus probari nõ possit, sed solis pu
k Bal. l. obseruare. §. fi. q. xj. de offic. pro. blicis documentis: an ratificatio probabiturc Et Bald. posse credidit[k], quoniam lex illa correctoria & dura, ad hunc casum trahi non debet. Quod & mihi uidetur, nam quanuis quo ad effectum ratificatio mandato æquiparetur, non tamen quo ad probationis modum. Lex ait, Qui aliquem fuscina ferrea percusserit, duplici pœna afficiatur,

tur, percußit quis tridẽte, uel capite securis, quid statuendum? Et Bald[l]. si iudici sederit instrumentum æquè grauem plagam infligere, similéq;, fuscinæ esse, duplo puniendũ rectè respondit. Lex ait, Adulter ducẽtis aureis puniatur, an trahatur ad stupratorem? Et Salycetus ait non trahi, quare eum grauiore iuris communis pœna plectendum, tametsi aliàs grauius stupro adulterium castigaretur[m]. Ego subsisto, quoniam supra uidimus, in pœnarũ similitudine fieri extensionem, & crassa Minerua adulterium & stuprum promiscuè accipiuntur[n]. Lex ait, De omnibus delictis pax fieri possit, excepto adulterio, homicidio, furto: quid in raptor? Et receptius est posse fieri, nam alia in raptore, alia in fure constituta uidemus[o]. Lex ait, Quoties litis æstimatio uiginti librarum maior est, probationes per testes non admittantur: quid si partim ex testibus, partim ex instrumentis quis probare uelit? Et receptũ est hoc permittendũ esse, cessat enim subornationis metus[p], Lex ait, Mulieri absque duorum agnatorum autoritate ne contrahito: procurator mulieris contraxit, an quod ex se prohibita est per alium potuerit? Et respõsum est posse, dum autoritas constitutioni mandati saltem generaliter affuerit[q]. Lex ait, Qui in ecclesia aliquem percuserit, grauißime plectatur, percußit aliquis in cœmiterio, respõsum uel legi locũ esse, quoniã æquiparata hæc sunt iure ueteri[r]. Lex, Vicinus ædificãti prætorium uendere teneatur, cum in fauorem edificantis facta sit, non imponet aliquam necessitatem emptori[s]: tãetsi aliàs emptor & uenditor correlatiua, ut uocant, sint. Lex, Mulier sine liberis decedens teneatur triẽtẽ hæreditatis

l Bald. d. l. omnes pop.

m §. item lex Iul. Instit. de pub. iud.

n d. l. inter cæteras.

o Insti. ui bona. uers. ridiculum.

p Bart. l. certi cõdi. §. quoniam. si certet.

q l. apud. §. fi. ex qui. cau. i po. Alex. cõsil. 189. in 7.

r Arch. 12. q. j. nulla.

s Bal. l. j. C. de com. ser.

reditatis fratri relinquere: num & filio fratris? Et si solus extet, non pnto, si adsit patruus, cum eo admittetur:

t Alexã. cõs. 36. in. 6. Licet Alexẽder etiam si solus sit, putet legi locum esse[t]. Lex, Agnati quocunq; gradu cognatis præferãtur: extat consanguineus, itẽq; frater uterinus: Responsum est ute-

u Bal. l. lege. C. de leg. hær. rinum non succedere[u], qui propriè agnatus non est, licet iura agnationis ex lege Iustiniani consecutus sit: cessat enim in eo agnationis conseruandæ ratio, quæ sola legis latorem mouit. Lex, Frater in patris successione sororem excludat: auus decessit solis nepte nepoteq; relictis, quos ex duobus filijs sustulerat: Responsum est, nepotem potio-

x Bal. l. scim⁹. 7. q. C. de inoffi. rem esse[x], tum ex ratione legis, tũ quòd appellatione patris auus: appellatione fratris, etiam patruelis continetur: idq; lata significatione acceptis uerbis. Lex, Frater defuncti excludat matrẽ, de fratre patruele non intelligetur, quia in eo non æquè tanta est ratio, sicut in germa-

y Alex. cõsil. 89. in. 6. no[y]. Lex, Syngraphæ manu debitoris scriptæ, plena fides adhibeatur: quid si aliena manu scripta, sed à debitore

z l. si ita stip. §. chrisogonus. subscripta sit? Responsum est, idem esse[z], quoniam patria hæc esse lex existimat. Lex, Quisquis contractum ali-

a Ias. l. si vnus. §. pactus ve. ff. de pac. quẽ iniuerit: quid si distractũ? Et receptum, idem esse[a], si eadem ratio sit utroque in casu. Lex præmiũ accusatori decernit: quid in denuntiatore? & idem quoq; debebi-

b l. §. §. hi quoque. ad Syll. tur, fit enim extensio fauore publicæ utilitatis, ne crimen impune sit[b]. Lex, Frater non posit propter æs sibi debi-

c l. si post diuortiũ. sol. matr. tum fratrẽ in carcerem trahere: quid si nomen alteri cessit? Et uerius est nec cessionarium quidem posse[c], qui creditoris loco substitutus est, alioquin fraus legi paratissima esset. Lex, Maritus dotis sibi datæ tertiam partem

lucre

lucretur: quod si solum promissa sit? Non extenditur [d], ni si generalitas rubricæ ipsius legis aliud suadeat, & ita Baldo uidetur. [e] Lex, existentibus fratribus defuncti, mater excludatur: quid si extent sorores ex latere patris tantum? Et à matre eas excludi uerius [f], nec ius commune hoc casu correctum censebitur, cum nec fratris appellatione ui uerbi contineatur soror, sed per extensionem tantum, quæ in correctorijs locum non habet, præsertim cũ non æqualis ratio subsit. Et hæc quidem exempla sufficiant, cum alioquin quàmplurima alia potuissent adduci, sed id mihi laboriosum magis, quàm utile lectori fuisset. Sed quid si alia lege caueatur, ne statuta, aliquã interpretationem glosam'ue accipiant? Et Bartolus [g] credidit solum friuolam interpretationem reiectam censeri, cum uera interpretatio, quæ ex ratione legis descendit, naturaliter sit necessaria [h]. autoritateq; ipsorum legislatorum fiat, cui non est uerisimile uerbis illis derogari, alioquin absurda, inepta, iniquaq; quàm plurima adolescerent [i]: nam & uidemus demandata iudici causa ut eam appellatione remota cognoscat, solum friuolas, calumniosasq; appellationes submoueri [k]. Quæ uerba Bartol. ut in se uerba sunt, crebrioreq; calculo approbata, indigent tamen clariore expositione. Et in primis cum à uerbis legis recedendum non sit, si lex tollat interpretationem, de extensiua intelligetur, quatenus ui uerborũ cõprehendi non possit. Vnde quod à contrario sensu deducitur excluſum uidebitur, quod Baldus sensit [l]: qua ratione etiam in substitutione expressa uulgari non continebitur pupillaris, ex legis enim interpretatione, non ex uerborum

[d] Iaſ.l.j.col.iij. ſi cer.peta.
[e] Bal.ibi.
[f] Alex. cõſi. 45.in.7.
[g] Bar.d.l.omnes po.
[h] l.j.§.his legib°.de ori. iu.
[i] l.ſed & ſi.§. quæſitum. de leg.iij.
[k] l.j.§.fi.aqui. app.
[l] Bal.d.l.iij.

figura ineſt[m]. Cum uero gloſſa fieri prohibet, reſtrictio nes uel augumentionem prohibere intelligitur, non autem eam expoſitionem qua uerbum aliquod obſcurum Grammatico more intelligibilius declaramus. Quintilianus tamen lib. primo interpretationem linguæ ſecretioris γλώσσας dici à Græcis autor eſt. Dionyſius gloſſematicam dictionẽ eſſe ait, priſcam, obſcuriorem, circumloquutionibus conſtantem. Diomedes quoque generalem loquutionum quinque facit, rationale, artificiale, hiſtoricum, gloſſematicum, commune. Quid ſi dicatur ad literam uerba intelligi debere? Et eodem modo fiet interpretatio, ne abſurdum, ineptumq; aliquid conſequatur nẽue extenſione ultra uerborum uim utamur: qua propter & tunc diſpoſitio in caſu ſimplici loquens, ad mixtum non protrahetur[n]: quod accipiendum, cum mixtũ ex ui ſermonis nõ prouenit, quod ſuo loco explicabitur. Sed an tunc maſculinum concipiet fœmininum? Et Franc. Curt. reſpondit, tunc quoque concipere, indeq; exiſtimat ſi lege municipali in hæreditate fraterna agnati fœminis præponantur, etiam in ſororis ſucceſſione potiores fore tametſi uerba ad literã intelligi debeant: cuius ſententiam ego tum probarem, cum ratio fauoris agnatorum in lege expreſſa eſt: tunc enim & iſte caſus ſub ratione, eiusq; uerbis comprendi dicitur, ſicut ſpecies ſub genere[o], nec ui extenſionis producitur: quòd ſi ratio expreſſa non ſit, exiſtente ſupra ſcripta lege aliud cenſerem: & ita Bal[p]. Corneusq;[q] reſponderunt, & frequentiore ſentẽtia receptum eſt[r]. Quid ſi lex dicat ſtatutum præciſè intelligendum, obſeruandumq;? Et præciſè hîc ſignificat ſine

m Bal. l. pre. C. de ipub.

n Ang. l. ſi ita. de li. et poſt.

o Pet. Cy. l. iura nõ in ſing. ſupra de ll.

p Bald. cõſi. 460. in. 5.

q Corne. 14. in. ij.

r Alexan. 14. in. 7.

tecto

tectorio aliquo, & sermonis inuolucro. Cicero ad Attic. cum lib VIII. Nemini cuius causam non reciperem tam humili, tam sordido, tam præcisè negaui, quã hic mihi plane sine ulla exceptione præcidit. Videtur metaphora ab his ducta, quibus imperatur ut longis uerborum ambagibus finem imponãt, superfluaq; amputent, & quod uulgò dicitur, ad punctum ueniant: unde & præcisè quandoque dicitur, quod propter breuitatem obscurum est. Cicero de nat. Deorum libro II. Id, inquit, præcisè dicitur, ut si quis Athenienſium Rempubli. dicat consilio regi, desit illud, Areopagi. ad Herennium quoque lib. III. Præcisio est, cum dictis quibusdam, reliquum quod cœptum est dici, relinquitur in audientium iudicium. Sed in casu nostro, ut dixi, aliter intelligitur, doctoresq; nostri ita accipiunt, ut uelit lex præcidi, quæcũque alia quæ illi dispositioni officiant, ambiguamq; reddant. aitq; Baldus huiusmodi uerbis quæcunque glossemata reijci, nisi quæ ex alijs legibus assumuntur. Legem tamen correctoriam, quæ extantibus filijs fœminam excludat, tum ad nepotem non produci, quia nec præcisus hic intellectus, nec ex litera, sed ἐκ πλάτει est. Sed nunquid in statutis argumento à contrario sensu locus erit? Et quia hic tractatus & ipse ad extensionem pertinet, non in his tantùm, sed generaliter attingendus est. Videntur autem hoc nomine quatuor argumentorum genera contineri. Primum est, quod argumentum à speciali dicimus, nam si lex aliquid specialiter induci dicat, consequens est ut ius commune in contrarium sit, & hoc casu tale argumentum dicitur, non ex mentis coniectura, sed

f Iaſ. d. l. oĉs pop. col. pe.

Bal. d. l. maximum.

ex ipso contextu sumi: unde ex lege Iulia[u], quæ damnatam adulterij dicere testimonium uetat, probatur regulariter mulieris testimonium recipi, tali igitur casu putauerim etiam in correctorijs huic argumento locũ esse, quia propriè ab extensione non prouenit, cum lex, quæ speciale esse dicat, ex ui illius uerbi negare in alijs censeatur: hæc que in specie eorum sententiam probo, qui illud quod per huiusmodi argumentum inducitur uerbis legis expressè comprendi existimauerunt[x]. Alterum genus est quod ab inclusione unius dicitur: Lex enim unum includens, aliud à contrario sensu excludere uidetur[y], & uniuersa[z]: hocq; casu tacitè & per contecturam uerius est sensum talem accipi[a], & ideo hac specie non uteremur ad iuris antiqui correctionẽ, nisi cum aliàs lex ipsa municipalis elusoria redderetur[b]. Aliud genus loci est, qui ab exceptione dicitur, uulgò enim aiũt exceptione regulã cõfirmari[c], nã quod in exceptione cõprensum non est, sequitur sub ipsa regula contineri[d], & hoc casu argumẽtum ex proprietate sermonis descendit, & ui uerbi: unde uidetur quacunq; in materia, etiam si correctoria sit, assumendum[e]: idq; aliqui probant. Sed ex aduerso obstat, quòd si lex sacri sodalitij eos fructibus sacerdotiorũ priuet, qui non residẽt, præterquã si infirmi, uel in Pontifi. Romani obsequio sint, tamen non intelligetur eos priuasse, qui in episcopi sui obsequio sint, cum nec hi iure cõmuni priuẽtur[f]. Verum respondendum est, exceptionem hoc casu regulam non cõfirmare, tum quia regula à iure cõmuni interpretationem recipit, tum quia exceptio de Roma. Pontifici obsequentibus, satis ostendit

u l. qui testamẽto. §. mulier. de testa.

x Domin. c j. prima dist.

y l. marit⁹. C. de proc.

z l. cũ prætor. de iudi.

a l. apud ãtiq. C. de fur.

b glo. l. nulla. auth. diaconissã. C. de epi. & cler.

c l. nam quod §. fin. de penu leg.

d c. cũ dilecta. de cõf. vti.

e Alexã. auth. ex testamento. C. de col.

f c. ad audiẽtiam. de cle. non res.

dit idem iuris obseruandum in his, qui suo antistiti subseruiunt, non enim minor est ecclesiæ utilitas. Postremus locus qui ἀμφατικωτερῶς à contrario sensu dicitur, solétq; ex dispositione generali accipi, quæ certa ratione aliquid inducit, ut ea deficiente, mens quoque legis deficiat, & tale argumentum à coniectura uires sumit[g], non autem directò ex ui uerborum accipitur. Fortissimum autem semper est, quod sic deducitur enthymema, dum tamen non simpliciter à contrario sensu literæ sit, sed etiam rationis, seu mentis ipsius legis. Quapropter cum lex dicit, cassa sint omnia per Italiam aduersus libertatẽ sacerdotũ constituta, non sequitur, ergo extra Italiã obtineant[h]: cũ Italiæ mẽtio nõ ideo sit facta, ut prouinciæ excludantur, sed quia frequẽtius id mali in Italia contingebat, in qua pleræq; respublicæ nullis subiectæ principibus sæpissimæ huiusmodi plebiscita sanciebant. Quod dicitur (inquit Hieronymus)[i] antequã cõuenirẽt, nõ sequitur ut postea cõuenerint, sed scriptura quod factũ nõ sit ostendit. Sic in Euãgelio Matthæi: Et nõ cognouit eã, donec peperisset: nõ sequitur, postquã peperisset, cognouisse: sed quidã est loquendi modus, qui ab affectione dicitur, credebant enim fore ut conuenirent, & ut eam cognosceret. Galli, inquit Vergilius, per dumos aderant arcemq; tenebat, id est credebant fore ut iam iam tenerent. Pleraq; sunt huius rei in mysticis libris exempla, quæ libro aduersus Heluidiũ ἀντιμαχόμενος colligit Hieronymus. Sic & nos plerunq; loquimur, cum dicimus, Iudices priusquam de causa cognoscerent, reum condemnarunt, nõ sequitur, ergo deinde cognouerunt: sed sumitur hic modus

g c.cũ apostolica. de his quæ fi.

h authẽ. cassę C. de sacro san. eccl.

i c.cp dicitur, extra eo.

deus ex eo quod fieri debuit. Si conuenerit, inquit Africa-
k l. si conuenerit. de iurisd. om. iud. nus[k], ut alius prætor, quàm cuius iurisdictio esset, ius dice-
ret, & priusquàm adiretur mutata uoluntas fuerit, ne-
mo compellitur conuentioni stare: non enim sequitur
postquàm aditus sit non licere utrique parti ab eius iu-
dicio recedere. Sic cum testator iussisset fideicommis-
sario caueri si filia non diuorteret, rescripserunt Seue-
l l. ij. C. de cõdict. incert. vbi Cy. rus & Antoninus[l], non uideri remissa in cautionem in
casu diuortij, quia non est uerisimile testatorem ad tur-
pem hunc casum attendisse, imò potius credendum est,
illa ab eo adiecta uerba, quòd crederet filiam aliquo mo
do non diuersuram, ut conditio uim causæ impulsiuæ
respiciat. Ex qua ratione deducitur, huiusmodi argu-
menta legitimè non sumi à contrario causæ impulsiuæ
sensu, sicut nec uerborum, quæ narratiua uocant, uel quæ
m l. titio cētũ. in princi. ff. de condi& demonst. modum, non autem conditionem inducũt[m]. Itemq; quo-
ties pluribus rationibus, quas finales uocant, aliquid in-
n §. affinitatis inst. de nup. ductum sit[n]: aliqua enim deficiente, nõ tamen dispositio,
mensq; proferentis cessat[o]. Finge igitur, lex iubet quòd
o l. j. §. sexum. de postul. minor XVIII. annis non possit absque certa solennitate
p Bal. l. j. C. de innut. stip. obligari, non censebitur ut post illud tempus uelit eum
legitime obligari[p], sed tantummodo prohibitio illius le-
gis deficiet, & casus ceu omissus ex dispositione iuris
communis limitabitur: talem enim esse mentem legislato
ris credendum est, ne inducta ad prohibendum permit-
q l. legata inutiliter. de lega. j. tere uideantur[q]. Eodem modo finge, lex ait, nemo ex mu-
tuo ultra quincuncem accipiat, non sequitur permissas
esse quincuces usuras, quas constat lege Pontificum pro-
hiberi, sed simpliciter apparet, intra quincuncem nihil

à lege

à lege municipij dispositum. Ex his quoq; cõsequens est, qui unum dicit, licet à contrario sensu uideatur aliud excludere, ut propter mentem præsumptam non censea tur ea excludere, quæ ei quod dictum est connexa, accesſoria, similia sunt[r]: cum ut argumentum ualeat non so- r Feli. c. nõne. de præsum.
lum à contrario uerborum sensu, sed & mentis accipi debeat. Concludendum igitur, cum hic locus non ex uerbis, sed ex cõiectura oriatur, regulariter in statutis correctorijs non assumi, nisi his in casibus quibus supra in eis extẽsioni locum esse docuimus: ut cum aliâs dispositio superflua redderetur, uel eluſoria. Vnde cum lex municipalis sic scripta est, non existentibus masculis, fœminæ succedant, receptũ est eis existentibus fœminas exclu di[s]. Sic & lex, quòd mulier filios non habens, posſit de s Alexã. l. j. de off. eius.
dote testari, à contrario sensu intelligitur, ut si habeat t Anch. consi. 213. pro isto prin.
non posſit, ne alioqui superflua esſet[t]. Assumetur tamen quãdo nõ per extensionẽ, sed ex uerbis quoq; aliquo modo cõprenditur, ut in eo casu dictum, qui à speciali dicitur[u]. Itemq; in eo quo ab exceptione regulam firmari do
cuimus[x]. Sed & quoties correctio legis nulla inducere u Bal. l. obſer uare. §. proficiſci. i. iij. quæſt.
tur, non est dubiũ tali argumento locũ esse[y], nã tũc regulariter supra ostendimus permitti extensionem, nisi x Bald. consi. 173 in puncta in. iij. q.
esſet expreßim prohibita, ut quia cautum uerba ad litteram intelligi debere[z]: itemq; nisi in pœnam legislator y Feli. d. c. ſignificaſti. de ſo. comp.
incideret, uel aliquid huiusmodi odioſum, abſurdum, ineptum conſequeretur: quæ omnia superius declarata z glo. cle. j. de vſur.
sunt. Supraſcriptæ quæstioni cohæret alia quoque regula, qua uulgò dicimus, contrariorum eandem esse disciplinam[a]. Videndum igitur, quomodo a gl. rub. ff. de acquí. poſſ.

intelli

intelligenda sit, & an in legibus municipalibus locum sibi uendicet. In qua re breuiter dicendum est, ubi eadem
b l.ab emptio ne. de pact. est ratio, ibi eãdem esse contrariorum dispositionem[b]:
c l.inter stipu. §. sacram. de verb. ubi diuersa sit ratio, aduersam[c]: ubi cõtraria, contrariã[d]
d l.et si cõtra. de vulg. tunc; esse regulæ locum, quæ in topicis traditur: id pro
e l.fi.§.fin. de leg.iij. positum in proposito operari, quod in opposito oppositum[e]. Quapropter apparet hæc non ex ui uerborum, sed ex ratione ipsa procedere: & ideo in casibus quibus supra ostensum est à uerbis non recedi, & extensioni locum nõ esse, huic quoq; regulæ nihil tribueretur. Himcq; est quòd si lex municipij sororem excludit ab hæreditate fratris, non uidetur uice uersa fratrem sororis hæreditate priuasse[f]: sicut uidemus, quòd media iuris prudentia
f Bald.l.lege xij.C.de legit.hær. masculos uolebat fœminis succedere, & non ex aduerso fœminas maribus: quoniam commodius uisum erat, sic iura constituere, ut plerunq; hæreditates ad masculos confluerent, obtinuitq; diu hæc sententia, donec per Iustinianum abrogata est. Sic Senatusconsulto Tertulliano mater filio succedebat, & non filij matri, donec deinde ex Orficiano ei quoque prouisum est. Vnde apparet quanuis
g §. filium.in authẽ.quib. mo.nat.eff. sui. æquum sit successiones esse reciprocas[g], non tamen hoc sufficere ut extensio fiat, nisi quatenus noua lege cauea-
h l.si ab eo.C. de leg.hær. tur: nec enim id per regulam ueterem generaliter statuit[h]. Vnde extensioni, quam passiuam uo-
i l.cõmuniũ. C.de na.li. cant, locus non est. Quapropter ex facto pronuntiatum scio, cum lex legitimatos prohiberet legitimis succedere, non censeri uice uersa uetitum filio legitimo, quominus ipse ei qui naturalibus restitutus esset, succederet. Cæterum

terum & è conuerso, si lex fratrem ab hæreditate sororis alienum esse uelit, non prohibetur soror fratris hæreditatem adire[i]: uerba enim legis obseruanda sunt: & qui eis nou excluditur, iure communi potior erit: cum si quicquam indecens constitutum sit, non ideo ad consequẽtia sit trahendum, ut aliud quoque inducatur. Sic & Paul. Castrensis[k] legem qua soror ab hæreditate fratris reijcitur, responsit ea interpretatione non accipiendam, ut etiã ab hæreditate sororis excludatur: quæ sententia est uera, nisi in lege ratio conseruandæ agnationis expressa sit, quo casu supra aduersam huic Curtij[l] sententiam probaui. Non tamen perpetuum est in lege municipali huic argumento sedem non esse. Atqui in casibus quibus extensio fit, fortißimus hinc accipietur locus, quo fit ut in correlatiuis æquiparatisq;, etiam si de pœna agatur, non tamen tali cardine innixa ratio explodatur[m]. Cuius rei exempla quàm plurima Iason refert. Hinc est, quòd si lege cautum sit, ne testibus exceptio probari possit, nec actio quidem poterit[n]: cui enim damus actionem multo magis exceptionem: & regula iuris antiqui est, in probationibus non plus actori fauendum, quàm reo. Hinc prohibitus à lege correctoria aliquem condemnare, censebitur, phibitus & absoluere[o], nisi legis ratio sit, quia suspectam habeat iudicis sæuitiam. Quapropter hæreticæ impietatis quæsitor, delatum ad se reum absoluere poterit, condemnare solus non poterit[p]. Hinc si lex legatum probari per duos testes posse constituat, etiam ademptio legati hoc numero probabitur[q]: paribus enim paßibus in iure ambulant datio & ademptio[r]. Et hæc quidem

i Bal. l. testamentum nõ ideo. C. de testam.

k Paul. cõsi. 340 hæreditas prædiũ. Dec. cõ. 71. in fi.

l Curt. cõs. 9.

m Iaso. l. fi. C. de indi. uid. tol.

n Bald. c. j. de mut. petit.

o l. nemo qui. de reg. iur.

p gl. c. e. j. de hæreti. ver. eos.

q Bald. l. fi. C. de fideicõ.

r gl. l. cũ proponebatur. de leg. ij.

quidem sufficiant. Cæterum cum extensio etiam ex uarijs argumentorum generibus in iure nostro fiat, erunt fortè qui hanc quoq; partem à nobis attingi desiderabunt. Sed hi uelim sciant, à plerisq; tam ueteribus quàm recentioribus, adeò diligenter, etiam integris uoluminibus materiam hanc explicatam, ut minime nostra opera quisquã indigere possit: adde quòd omnino hæc argumentandi ratio ad Iurisconsultos non pertinet. Optimus erat legum interpres Trebatius, etiam priusquàm M. Tullius Topica eius nomini diceret, qui, enim iudicio naturali lepram à lepra (ut uulgò dicitur) discernere nequit, is legibus nostris addictus, olei & somni iacturam facit. Spectant huiusmodi ad dialecticos, quorum ars in cõtentione uerborum consistit: Iurisconsultum uero id solum decet, ut rationes legis consideret, ubi ratio dissimilis est, ibi argumentum esse inefficax sciat: at ubi similitudo rationis adest, etiam si alioquin res diuersissimæ sint, tamẽ ab una ad aliam procedemus. Quid magis inuicẽ pugnat quàm testatum esse, & intestatum? & tamen de uno casu ad alium argumentamur[s]. Quid amplius dissidet, quàm sacerdos & asinus? & tamen de uno ad alium Alexander Pontifex, ceu de similibus argumẽtando, processit. Quod Antonius Butr. annotauit[t]. Quid rursus tam male cohæret quàm perplexitas, & uerendorum nerui, & tamen Gregorius similia hæc existimauit[u]. Ex similitudine igitur rationis legum scientia porrò extendenda est locorum argumentorum ue sedibus: hisce, qui se Logicos dicunt, derelictis.

s l. acusa. de uulg.

t c. fi. de treu.

u c. nerui test. xiij. dist.

ANDR

ANDREAE ALCIATI IVRISC.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE

LIBER III.

SVPEREST NVNC VT AD actiones hominum deueniamus, & sicut à nobis, quemadmodum legibus extensio fieri posit, supra exposítum est, ita in præsentia declaremus, quemadmodum contractus, & ultimæ morientium testationes ad casum omissum per interpretationem produci possint. Nec absque consilio nobis uisum est materiam hanc separatim tradere, non quòd inter contractus quoque & ultimas uoluntates aliquæ nõ sint differẽtiæ[a], sed quod multò maiores simul hæc habeãt cũ legũ interpretatione discordias. Quarum ex causa quòd legis dispositio ex sola mente unũquẽque obliget: neq; enim legi mens aut ratio ideo minus pollet, quòd uerbis nõ sit expressa, cum non minus cõmittat in legem, eiq; fraudem faciat, qui uerbis obtemperans rationem negligit[b], quàm qui utrunq; negligit: at in humanis actionibus sola mens nihil proficit, nisi aliquo modo expressa proponatur[c]. Ad hæc rationem legis perscrutari

a Iaf. l. quæ de leg. ff. de legat. j.

b c. fin. de reg. iur. in. 6.

c l. quidã cũ filiũ. de hæred. inſti.

tari plerunq; facile est, ex eaq; argumentari concessum est: cum generaliter proditum, sit id pro statuto habendum, quod legislatores, si de eo casu interrogati fuissent ueri similiter cõstituisset [d]: quę sensum, ἐν τῇ ἐπιεικείᾳ. id est, ex bono & æquo accipi, Aristoteles Moraliũ V. autor est. At rationes hominum in ultimis uoluntatibus discernere difficile est, in contractibus longè difficilius, cũ semper debẽdi reus negaturus sit ne productio fiat [e], creditor propter utilitatem sit affirmaturus: meritò igitur fatendum est interpretationes huiusmodi facilius in uerbis legum fieri. Quod non paucis quoq; in speciebus exempli causa demonstrabo. In edicto prætoris [f], cum de actione fiunt uerba, & de pœnali & de qualibet alia intelligitur: at cum quis in iudicijs actionem intendit de speciali tantum accipitur [g]. In lege cum diœcesis fit mẽtio, & de ciuitatis, & de agri administratione intelligitur [h]: at in hominis dispositione, extra ciuitatem tantum diœcesis est [i]. In lege singularis, quam ἀορίστικην. id est, indefinitam uocant, semper uniuersali æquipolet [k]: in dispositione hominum non item. Lex de curatore loquens, etiam in tutore locum sibi uendicat [l]: at si testator curatorem dare se impuberi dixerit, nihil agit, nec tutor datus intelligitur [m]. Sic quoties lex filij mentionem facit, non est dubium & nepotem contineri, cum testator filijs tutores dat, nepotibus consuluisse nõ uidetur [n]. Si lex uniuersali termino etiam geminato utatur, ut quicunq; quisquis, ad idoneos regulariter restringitur: at in contractibus aliud est [o]. Vnde qui sibi & quibuscunque hæredibus feudum, quod uocant, stipulatur,

d l.tale.§.fi.de pact.in glo.
e l.an inutilis. de acceptil.
f l.j.§.quod aũt.de alea.
g Bar.l.hoc legatum.de legatiij.
h l.j.C.de princar.
i ca.rodulfus. de rescrip.
k Bar.l.si plu ribus. de legatiij.
l gl.auth.mi noris.C. qui da.tut.
m l.tutores.§. j. de admitu.
n l.cp fi nepo. de test. tut.
o Balb.l.j. C. fin.cen.Ias. l j.§.nũcia tio.versiij. de op.no.

tur, etiam de extraneis, & aliâs incapacibus egisse præsumitur, idq; receptius est. Quoties tamen uoluntas in obscuro non est, nulla constitui differentia debet, quin sicut uerba legum generaliter quatenus ratio suadet, intelliguntur: ita & hominum dispositiones, regulasq; illas obseruemus, quibus traditum est, de placitis hominum, ad legum scita argumentum ualere[p], sicut de contractibus ad ultimas uoluntates, & uice mutua de hisce uoluntatibus ad contractus[q]: cumq; inter hos aliqua differentia sit, leges municipales ultimis uoluntatibus potius quàm contractibus accedere[r], IGITVR ut ad rem deueniamus, puto quinque axiomatis, seu conclusionibus materiam hanc omnem extricari posse. Prima est, Prouisio, qua quid purè dispositum est, in uno casu facta, ad alium non producitur. Quapropter si alij fundum, alij usumfructum eiusdem fundi testator legauerit, ususfructus cõmunicabitur: quia fundi appellatione etiam ususfructus continetur[s], nec error testatoris faciet, ut alij solus ususfructus detur, nisi aliter uerba conceperit. Sic & testator qui tutores filijs dedit, de eo non intellexisse censebitur, quem habere se ignorabat, tametsi ueri simile sit ei quoque si sciuisset daturum[t]. Sic cum dotem pater daret, si in alterũ casum, uel diuortij, uel mortis stipulatus sit, in alterum in quem non pepigit, mulieris actionem esse responsum est[u]. Et conclusionis ratio illa est, quòd in dubio standum est uerbis, nec uidetur quis aliud sensisse, quàm quod uerbis expressit. Non obseruatur prædictum axioma quatuor casibus. Primus est cum id quod omissum est uirtute expressi intelligi potest, uel ex natu-

p l. nõ in possibile. de pac.

q d. l. quæ. de legato.

r gl. l. j. C. de his quib. ut indig.

s l. si alij. de. usufr. leg.

t l. si qs ita. §. si quis cum. de testa. tut.

u l. si cũ dotẽ. sol. mat.

ra actus[x], uel ex antecedente, consequente ue[y] necessario, uel propter connexitatem[z], uel quia inuicem se respiciant[a], uel quia per argumentum à contrario sensu id suadeatur[b], uel quia prouisum in simplicibus esset, & de casu mixto agatur[c], uel quia testator plus expresserit, nã & de eo quod est minus utiq; uerisimile est prouisum[d]. Quod & quandoq; uice uersa accipitur, & ex minori per coniecturam ad id quod maius est perducimur. Sanè & quædam propter fauorem ultimarum uoluntatum pro consequentibus seu connexis habentur, quæ in contracti bus separata censentur. Ecce, qui uendit fundum, iter, seu uiam ad eum præstare non tenetur, nisi expressim ita conuentum fit[e], & tamen hæres fundum à testatore dare iussus, uiam quoque ad eum præstabit[f]. Qui mandat numerum Canonicorum coërceri, quia reditus diminuti proponantur, non censetur id mandasse, ut auctis facultatibus augeatur[g] quod tamen in ultimis uoluntatibus contra est[h]. His non absimile quod in dispositione legis Barbol. scripsit, in causa læsæ maiestatis, famosi, itemq; alij testes reprobi admittuntur, Qui igitur eo criminne legatũ accusat, quia successorem non admiserit, hoc ipsum hisce testibus probare poterit, Quod si negetur eum legitimum successorem esse, non poterit, nec huiusmodi cõsequentia adminicula eadem priuilegia habebunt[i]. Secundus casus est, quando ueri similis mens testatoris est, ut idem sit in casu omisso. Quod in eo respõsum est, qui uterum filiæ prægnantis instituit, cum se inscio ruri albescente cælo iam enixa esset, erit enim infans ex eo testamento hæres[k], Sic & qui posthumum instituit, quem credebat

[x] l.si non fuerit. pro soc.
[y] l.illud. de acquir. hær.
[z] l. luctus. §. paul⁹. de admini. tut.
[a] l. alteri. de admin. leg.
[b] l. aliquando. de cõdi. & demon.
[c] l. si ita. de li. & posth.
[d] l.q quartũ. de leg. 1.
[e] l. in vẽdendo. de contrah. empt.
[f] l. binas. de seru. vrban. præd.
[g] c. fi. de verb. signi.
[h] l. fi. §. fin. de leg. iij.
[i] Bar. l. in quæstionib⁹. ad le Iul. maie.
[k] l. t'tius. §. fi. de liberis et posth.

bat in lucem se mortuo uenturum, eo quoq; casu instituisse censebitur, quo se uiuo nascatur [l]. Sed tamen hoc ita intelligendum, ut procedat, cum de eadem persona agitur, idem enim ille nepos est, siue iam natus, siue post nascetur, siue uiuo, siue mortuo testatore. At si alia persona sit, casus pro omisso habebitur, cum enim testator de ea non cogitauerit nec disposuerit, saluis regulis iuris non possumus aliter constituere [m], cum præsumpta testatoris mens, nisi in aliquam dispositionem transierit, non obseruetur [n], nam actus hominum ultra eorum præsentem cogitationem non operantur [o]: & receptum est, testantium uoluntatem ex eo interpretationem accipere, quod ipsi opinabantur, non ex eo quod ex se uerum sit [p], maxime cum regulariter ulla persona extrinsecus assumi non soleat [q]: nam etiam in substitutione uulgari nunquam uidemus omissum uerbis casum ex mente comprehendi, cum substituti persona uariatur [r]: mandatum quoque ad aliam personam nõ producitur, tametsi idem effectus cõsequi inde possit [s]. Nec me quicquam mouet quod à Seuero Imp. constitutum est, posthumũ testamento matris præteritum, quæ in puerperio repentina morte deceßit coniectura mentis maternæ cum fratribus censeri institutum, nec eo casu testamentum ceu inofficiosum expugnari posse [t]: Quia arbitror propter iustam impedimenti causam, & quia nullum filijs damnum inde oritur, atque etiam odio querelæ ita constitutum. Minus quoque moueor Papiniani responso [u], quo pactionem dotis mihi uel fratri hæredi meo restituendæ, non prodesse fratri respondit, si hæres non sit, sed filijs potius

l l.fina. C. de post.hær.

m d.l. si qnis ita. §. si quis cum.

n d.l. quidem cum f.

o nõ omnis. si cer. pet.

p l. quo loco. §. j. de hær. insti.

q l. si ita stip. §. chrysogo. de verb.

r l. si paterfa. impube. vbi Imo. de vul.

s l. mandasti. de neg. gest.

t l. iij. C. de in offi. test.

u d.l. tale. §. si.

meis, quos postea susceperam, hæredesq; scripseram: nam ibi mentio fratris demonstratiue addita erat, cum crederet stipulator fore, ut is esset hæres, unde susceptis postea filijs ipsi agunt: quia pacti uerbis non excluduntur, cum hæredes sint. Non ergo is casus potest omnino omissus dici: & licet Accursius ex eo responso generaliter censeat, id pro statuto habendum, quod ueri similiter constitutum fuisset, si de eo quæsitum foret, ut demus uerum esse in legibus quarum mens sola obligat [x], in actionibus certè hominum aliud est, & ex hîc tractatis distinguendum. Quo fit, ut etiam recentiorum quorundam sententiam probare non possim, mentem testatoris obseruari arbitrantium, etiam si aduersus uerba faciundum sit [y]. Si enim id sequeremur, sola mens absque ullis uerborum adminiculis sufficeret, quod supra falsum esse ostendi. Ad mentem igitur attendimus, non quando aduersatur uerbis, sed quando præter uerba est, cum scilicet casus omissus est, non quando aduersus. Quod & ex ea communiter recepta sententia deprehendi potest, qua traditur in ea conditione, si Titius decesserit sine filijs, non censeri filios aliquo modo ex testamento uocatos [z], cum quæ in cõditione sunt, ad dispositionem non referantur: nam etiam si aliqua coniectura adsit, ut quia huiusmodi filij grauati à testatore fuerint, uel interdicta illis alienatio, non tamen à uerbis recedimus, & solum in cõditione positos arbitramur: huiusmodiq; quamplurimas coniecturas in Socyni responsis confutatas cernere est, quæ in præsentia referre operæpretium non est. posset tamen tam euidens coniectura mentis allegari, ut ad ea

[x] l. nominis. §. infra eo.

[y] l. hæredes. §. cum ita. ad trebel. l. publius. §. fin. de cõdi. & demon.

[z] Glo. in. l. Iucius. de her. instit. Cur. cõs. 45

Corn. cons. 118. ij. Socy. cõs. 126. iij.

sum

sum quoq; omissum dispisitio testatoris meritò producẽ da uideretur. Quo argumẽto in substitutione uniuersali, casu quo nullus filiorum testatoris sit superstes, respondit Alex. substitutum etiam à fœminis legatarijs excludi propter quasdam coniecturas. Tertius est quando casus non omnino omissus est, tunc enim ex mente fiet extẽsio. Cuius rei exemplum est, quando testator in simplicibus distposuit, non enim mixtum casum omnino omisisse creditur, qua de re infra quinto axiomate diffusius agetur. Sed et si sub uerbis aliquo modo cõtineri potest, pro omisso non erit, qd' in ea specie à Decio rẽsum est, cũ testator Titio substituisset, & eius filijs deficiẽtibus, seu decedẽtibus: licet enim nõ dicatur decere qui non natus est, dicitur tñ ἐναλάτι & crassa Minerua, deficere. Sed hoc uix mihi persuaderi potest, ut deficere dicatur, quod nunquã inceperit[a]. Et ideo uerius arbitror, nullo modo ex uerbis, sed ex coniectura mentis solum intelligi. Cæterum et casus ille omissus non censebitur, qui ex uerbis saltẽ impropriè acceptis comprehendi potest[b]. Idem quoties testator unicũ casũ expressisset, ueri similiter credens alium non euenturum, alioquin illum etiam expressurus, is pro omisso non habebitur[c]. Quod & in conditionibus procedit, quanuis specialiter & ad unguẽ obseruari debeãt. Idem opinarer quoties id esset expressum quod frequentius solet euenire, ut non censeatur rarius contingentem casum excluisse, in quo eadem etiã idemq; effectus sit[d]. Idem quando id expressisset, cui aliquid ex consuetudine soleat accedere, nam de eo quod ex sequela est, actum quoq; interpretabimur[e]. Quapropter cum negociator

Alex. cõsi. 17. vij.

Dec. consi. 227.

a l. titio vsuf. fruc. de cõd & demon.

b l. diuus. de vsu. & habi.

c l. mulier. in pri. ad treb.

d glos. authẽ. cassa. C. de sacrosanct. eccle.

e l. cuicũq; §. pen. de inst.

Titio mandasset ut mutuo centum sola acciperet, respon
sum est sub usuris accipi posse, quod non soleant negotia
tores inuenire qui alia conditione mutuare pecuniam
f Rom.l.iij.§. iurari.de iureiur. uelint[f]. Quartus est cum casus omissus est similis expres
so, & eundem effectum habet, fit enim ad eum extensio=
Quapropter si mandauero ut pro Titio fideiubeas, &
tu non fideiusseris, sed creditori mandaueris, uel aliter
g l.fina.§.fina. mand.Iaſ.l. si procurator.C.de p- cur. egeris quàm quod mandatum sit, nihilominus tenebor[g].
Vnde & Iason cum diligenter seruandos mandati fines
docuisset, ab eiusq; forma non recedendum, subdidit tamẽ
posset plenius uberiusq; adimpleri: posse formæ superfi
ciem negligi, dum effectus seruetur: posse quod mandatũ
non est, sed mandato uicinum, expediri[h]. Itemq; quod cõ
h l.iam tamẽ. §.penul.iud. sol. nexum, quod antecedens, quod consequens, quod accesso=
rium, siue de iure, siue de consuetudine, quæ latius apud
eum legenda relinquimus. Hinc prohibita à testatore alie
natione, omnis modus uetitus censetur, unde aliquo casu
f Bartol.l. in quorum.de pig. dommium transferri possit[f]: concessaq; exequutori facul=
tate uendendi ut creditoribus satisfiat: poterit & in so=
lutum dari, & pignori opponi, cæteraq; fieri, unde hu=
k Bart l. alio. colum. iij. de ali. leg. iusmodi causa satisfactionis obseruetur[k]. Qua ratione
in quæstione facti obtentum uidi. Rom. Pontifex præpo=
sito cuidam concesserat, ut ex ecclesiæ immobilibus bo=
nis usq; ad quingentos aureos alienaret: is cẽsus quosdam
uendiderat: responsum fuit, quanuis huiusmodi iura ap=
pellatione bonorum immobilium stricto sermone, non
l l.a diuo.§.in venditione. de reiud. contineantur[l], tamen propter effectus similitudinem
non esse dubitãdum, quin alienatio fieri potuerit. Quan=
doq; tamen etiam si idem effectus suadeat, non fit huiusmodi

modi extensio: ut cum Prætor tutoribus permittit uendere si illi obligent, nihil agunt[m]: si enim uoluisset Prætor ut eis obligare liceret, non rectè partibus suis functus diceretur qui uenditionem concessisset, meritò decreti forma seruanda fuit. In materia quoq; stricta in qua à uerbis non recedimus, quales sunt gratiæ ad beneficia, quæ propter ambitionem sacerdotum restringuntur, non accipietur huiusmodi interpretatio[n]. Sed & extensio non fiet ad casum principis dispensatione indultum, tum quia de tali testatorem cogitasse non est uerisimile[o], tum quia idem omnino effectus inde non prouenit[p]. Qui enim aliquid filio prohibet antequã legitimam ætatem habuerit, de eo qui ueniam ætatis impetrarit non intelligitur: non enim princeps rescripto suo maturitatem consilij illi dare potest[q]. Hinc quoq; illud inductum quidam arbitrantur, ut si pro tutore fideiussero, usq; non administrauerit, tametsi adhuc iste cõueniri possit, ego tamen non possim, ipse enim conuenietur, tanquã socij qui administrauit fideiussor[r]: at ego pro eo solũ pmisisse censeor, quod propria obligatione, non quod aliena debeat: cum ergo idem effectus non sit, ad hunc casum fideiussio mea non protrahetur[s]. Quo exemplo cũ miles in procinctu societatẽ prædæ de hostibus faciendæ cum Titio contraxisset, dixi, in hanc causam id non protrahendum, quod is ab alio socio consequuturus erat, sed id solum, quod ipse manu, uirtute bellica cœpisset: nam & solet dici[t], Socius socij mei, mihi socius non est. SECVNDVM axioma in hoc tractatu est, prouisio conditionalis in unum casum, non trahitur ad omissum, qui expresso dissimilis sit[u]. Quapropter

m l. si pupilo rũ. §. si prætor. de reb. eo.

n c. suscepturũ. de ref. in. 6.

o l. apud iul. §. fi. de le. j

p l. fi. C. de his qui ve. æte.

q l. j. de mino.

r l. fi. C. si tu. non gess.

s l. iij. §. illud. rẽ pup. sal.

t l. nam & . ff. pro soc.

u l. si cũ dotẽ. sol. mat.

propter pater dotem sibi reddi in casum mortis filiæ stipulatus, in casum diuortij integram filiæ actionem reliquisse censebitur: & uice uersa, si in casum diuortij sibi stipulatus sit, filiæ hæredes in casum mortis dotem repetent: casus enim hi dissimiles sunt, cum qui sibi diuortio sequuto paciscitur, mulierē retrahat, ne facile aut ipsa diuortat, aut marito diuortendi causam præstet. Qui uerò in casum mortis stipulatur, mulieri facultatem relinquit, ut eadem dote, possit iterum nubere. Nec obstat quod extraneus dotem sibi reddi in casu facti matrimonij, & quoquo modo soluti, stipulatus in eum quoq; casum aget, quo matrimonium à principio non ualuerit[x]. & sic factum non sit, nam hoc ex mente inductum est, constabat enim de errore extranei matrimonium ualere existimantis, unde datum ob causam, ea non sequuta, condici debuit. Confirmatur axioma illud eo quoque responso[x], quo traditum est, posthumum suum hæredem commodissime institui, siue uiuo me siue mortuo natus sit: quia si alteruter casus omissus fuerit, eo quia omissus sit, natus rumpet testamentum: ex mente enim testatoris apparet, hosce casus eum pro diuersis habuisse, ut qui fortè superet, uel uidere sibi hæredem, uel suppositicium partum post mortem uereretur, uel alia simili causa. Quod si appareret conditionem se mortuo appositam, quia existimaret se tunc moriturum, cum præter spem superuixerit, aliud ex Iustiniani sanctione esset[y]. Ego tamen Iustiniani decisionē proprietate uerbi defendi arbitror, quia dictio intra decem menses, significat, usq; ad decem menses, quòd infrà declarauit[z]. Pro eadem sententia etiam illud

[x] l. si extraneus. de cond. ob cau.

[x] l. cōmodis.

[y] l. fin. C. de posthu. her.

[z] l. si quis fic. infra eod.

illud inducitur, quòd fideicommissum alicui relictum, si hæres sine liberis decesserit, adoptionis commento non extinguitur[z], non enim naturalis, & adoptitius hoc casu uidentur similes, quia cum conditio à testatore apposita ex incerto euentu pendeat, nõ debet in potestate hæredis esse, adoptando sibi filios fideicõmissarium eludere[a]. Quapropter existimauerunt quidã, si filij antè iam adoptati fuissent, tunc conditionem pro defecta haberi[b]: deficit enim hoc casu ratio, solentq; in iure adoptiui pari in causa cum iustis filijs esse[c]: & id non nominis solum respectu[d] (nam & ipsi filij sunt) sed etiam effectus[e]. Quam sententiã defendi posse opinor[f] cum testator huius rei conscius erat, scilicet hæredi filios adoptiuos esse. Idemq; certius affirmandum, cum uerba conditionis de filijs legitimis tantum concepta sunt: qua tamen in re aliter Decio[f] uisum est. Sanè operæpretium est Senatusconsultum referre, ad has adoptiones pertinens, P. Mario, L. Asinio COSS. tempore Neronis factum, quod hisce uerbis Cor. Tacitus lib. XV. refert: Percrebruerat ea tẽpestate prauissimus mos, cum propinquis comitijs aut sorte prouinciarum pleriq; orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios, præturasq; aut prouincias inter patres sortiti, statim emitterent manu quos adoptauerant. Qui magna cum inuidia Senatum adeunt, ibi naturæ munus labores educandi aduersus fraudem, & artes, & breuitatem adoptionis enumerant: satis pretij esse orbis, quod multa securitate nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta prompta, & obuia haberent: sibi promissa legum diu expectata in ludibrium uerti; Quando quis sine solicitudine

z l. fideicõmissũ. de cõd.

a l. nec ei. §. j. de adop.

b Rayn. d. §. qd si tantã.

c l. nec in ea. de adul.

d l fin. de bo. dam.

e l. si te parẽs. C. de suis et leg.

f Dec. 398.

dine parens, sine luctu orbus, longa patrum uota repente adæquaret. Factũ ex eo Senatusconsultũ: ne simulata adoptio in ulla parte muneris publici iuuaret, ac ne usurpandis quidem hæreditatibus prodesset. Quibus uerbis satis ostenditur, quantam differentiam antiqui inter iustos filios, & adoptiuos constituerint. Hincq; consequenter deducitur, an grauatus si sine filijs decesserit, si filios legitimatos, hoc est natalibus beneficio principis restitutos, relinquat, restituere teneatur? Et crebrior sententia est conditionem defeciſſe, siue per subsequens matrimoniũ, siue per rescriptum legitimati fuerint. Quod etiam in ea specie receptum est, cum conditionis uerba sunt, si sine filijs legitimis, & naturalibus decesserint. Lex enim hoscе iustis filijs æquiparat, nihilq; legitimos à legitimatis differre iubet, nec hi inuicem dissimiles à legitimis, & naturalibus censentur[g]: cũ non ex sola legis imagine, sed etiã ex origine naturæ filij sint[h]. Sed quid si uerba conditionis concepta sint, si decesserit sine filijs ex se legitime natis? uel ex legitimo matrimonio procreatis? Tũc enim nõ est dubium per rescriptum legitimatos excludi. Quid si per subsequens matrimonium? & iste uidetur casus dissimilis, cum testator tempore originis uoluerit legitimos nasci: qualitas enim adiecta uerbo, secundum uerbi tempus regitur[i], & hac ratione ita Anto. But. decidit, & respondit in quæstione facti Bald. Alexanderq;[k]: nam & idem (inquit ille) in feudo traditum est, quod aliquis sibi & filijs legitime descendentibus stipulatus esset, nam legitimati per subsequens matrimonium, legitime descendere non dicuntur: idq; Baldus[l] probauit. Accidit quòd

& ex

g l. illud. §. reliqui. quib. mo. nat. effi. sui.

h Alex. ij. i. j.

i l. in delictis. §. si extraneo. de nox.

k Bal. 367. in 5. Ale. cõsi. 5 in. 7.

l Bal. c. naturales. si de feud. fue.

& ex consuetudine, quæ hæreditatē primogenito defert, non admittetur naturalis maior natu, in iusti filij postea nati damnum, quanuis deinde per subsequentes nuptias legitima iura cōsequutus proponatur[m]. Sunt tamen qui in contrariam sententiam transierint[n]: quia hi qui sequutis nuptijs legitimi fiunt, instar iustorum filiorum habentur, lexq; huiusmodi pro omnino similibus habet[n], nec crebriore calculo recepta uidetur ea sententia[o], ut accepto feudo pro se & legitime descēdentibus tales reijciantur, imò pleriq; omnes admitti censuerunt. Ego hac in re sic arbitror distrinquendum: Aut enim loquimur in naturali, qui per matrimonium subsequens legitimatus sit, & uerius est non deficere conditionem: quia lex præsumit legitime natum: ex actu enim subsequuto præsumit[q] usque à principio affectu maritali concubinā cognitam[p], quæ præsumptio ueritati innititur[q], & in hoc à fictione distat, quod ea aduersus ueritatem est[r]: meritò igitur ex illis uerbis nō existimabitur tanquam illegitime natus summoueri. Aut loquimur in spurio, & si fidicommissum ab ascendente factum sit, idem iuris putarem, idq; paternæ pietatis coniectura[s]. Nec me mouet quod legitime natus non dicatur, qualitasq; uerbi repugnet: quia respondeo satis esse, si ex interpretatione legis iustimeatur, lex enim pro legitime nato habet, interpretatioq; huiusmodi fauore filiorum capienda est[t]. Sicut etiam uidemus eorum fauore disiunctam pro coniuncta, & uice uersa cōiunctam pro separata aduersus propriam sermonis uim accipi[u]: nam et licet qualitas adiūcta uerbo ad uerbi tēpus referatur, fauore tamen descendētium aliud quandoque

m Ioan. And. reg. sine cuspa.
n Imo. c. inno. tuit. Decy. 155.
o l. j. in fi. iuncta. l. fi. §. ex bonis. de bonis dam.
p l. cum qs. §. nec enim. C. de nat. lib.
q c. tanta. qui fil. sint leg.
r l. fi. de prob.
s l. filio quem. de liber. & posthu.
t l. generaliter. §. cū auth. C. de insti. & substi.
u §. sed hoc præsenti. in autē. de sanct. epis. Arg. d. l. generaliter in prin.

doque obseruari scimus [x]. Nam & rescriptum Rom. pontificis cum impuberi inquit succederent, si absq; liberis morereturʏ, eam interpretationem non habet, ut uerum succederent, secundum dictionem impuberi restringatur [z]. Aut loquimur in fideicommisso quod ab extraneo relictum est, & tunc probabilior est Alexandri sententia: hic enim ex fictione legis solum legitime natus dicitur [a], unde ad hunc casum dispositio testatoris produci non debet [b], cum proprietas uerborum repugnet, à qua ut recedamus non est ulla causa. Aliud tamen esset in feudo: propter fauorabilem enim principalis beneficij naturam promptius est ut etiam huiusmodi admittantur [c], præsertim cum in re dubia non erret qui ad uersus fiscum iudicat. In dispositione quoq; legis, quæ legitime natos solum ad dignitatem admitti, idem respondendum est, ut hi admittãtur, quos lex pro legitime natis habet [d]: fit enim latior interpretatio, ut supra diximus. Et ideo cum ex lege ordinis non nisi legitimo matrimonio nati in collegium admitterentur responsum est, hos quoq; subsequutis nuptijs legitimorum iuri restitutos recipiendos esse: debet enim ea in lege benignior fieri interpretatio [e], nisi cum statuto cautum esset, ut uerba ad literam intelligerentur, id enim non ex litera, sed ex fictione legis est. Aduersus secundum hoc principale axioma quatuor exempla plurimum urgẽt: uidetur enim cõditionẽ in uno casu, ad dissimilem quoq; produci debere: nam pupillaris expressa substitutio ad uulgarem tacitam trahitur, & è contrario, uulgaris expressa ad tacitam pupillarem [f], & tamen hi casus omnino dissimiles sunt,

[x] c. fin. 2. xx. q. ij. §. in̄ opp.
ʏ cap. Raynutius de testa.
[z] Bar. l. centurio. ij. q. ij. mẽbri. prin.
[a] d. c. tanta.
[b] d. l. fin. c. de his qui veni.
[c] c. j. §. penul. quibus mo. feu. amit.
[d] c. innotuit. de elect.
[e] Bal. consil. 185. ij.
[f] l. fam hoc iure de vulg.

sunt, cum tempore, tum modo, tum etiam effectu[f]. *Sed communiter in hoc deuẽtum est, cum dicamus hasce substitutiones, natura sui conditionẽ habere: non enim aliud est substitutio, quàm conditionalis institutio. Expressio igitur unius conditionis aliam non excludit, quoniam lex præsumit si de alia cogitatum fuisset, eam quoq; testatorem æquè expressurum fuisse. Quòd enim pupillaris contineat uulgarem, est ipsius testatotis fauor: quod uulgaris pupillarem, pupilli utilitatem respicit. Meritò igitur utriusq; fauore, & propter paterni pupillarisq; testamẽti coniunctionem, hæc interpretatio admissa est. Nam & si uoluit testator tam suam, quàm impuberis hæreditatem eo decedente ad substitutum pertinere, multo magis suã uoluisse illi deferre credendum est, casu quo filius repudiaret. Adde etiam quòd ut uulgaris pupillarem contineat, aliquo modo ui uerborum inducitur: conditio enim illa, si filius hæres non erit, potest intelligi immutabiliter*[g], *& ideo adita hæreditate à pupillo non prorsus extinguitur spes substituti, quia quamuis hæres sit, potest nuda uoluntate usque ad pubertatem abstinere, sententiamq; mutare, quòd rectè Pyleus et ueteres cẽsuerunt*[g], *licet Accursius & post eum alij manifesto cauillo dissenserint: quorum rationibus haud quaquam difficile est respondere, cum maiore facilitatẽ se paternæ hæreditati quàm extraneorum impuberes immisceant, quod & alibi attigimus*[h]. *Rursus obstat conditio si intra decem menses proximos mortis meæ nascetur, illi est dißimilis, si me uiuo nascetur, & tamen ad hanc producitur*[h]. *Sed ex his quæ supra retuli, satis constat fieri hanc extensionem. quia*

f l. sed si plures. §. ad substitutos.

g l. ei qui. de cond. insti.

g l. impuberibus. l. necessarijs de acquir. hęred. l. pen. de auto. tut.

h l. ex contractu. de re iudi. l. si filius qui patri. de vulg.

h l. fina. C. de posth. hæred.

quia testator se tunc morituru credebat: unde si præter
i Barto. l. gal lus. in prin. spem superuixit, non ideo rumpitur testamentum[i]. Ruro sus instari potest: cõditio si nubere noluerit, ab eo plurimum differt, si nubere non potuerit: nolle enim & non
k d.l. pater se. uerinam. de cond. posse, perquàm dissimilia sunt[k]: & tamen in substitutionibus, conditio, si hæres esse noluerit, intelligitur, uel non
l d. §. & quid si tantũ. l. fi C. de instit. & substit potuerit: & uice uersa[l]. Sed respondendum est, hos casus ex præsumpta testatoris uoluntate absimiles non esse. Cum enim de substitutione uulgari agatur, per quam ipsi testatori succeditur, & sic de eius fauore tractetur, uerisimile est, quod de altero expressit, alterum quoque, cum eadem subsit ratio, trahi uoluisse. Quapropter si appareat testatorem non ad testamenti sui fauorem attendisse, sed ad hæredis pœnam, aliud dicendum esset: ut in hac specie, Titium instituit, & si Titius eiusq; filij nolent nomen & gentilia testatoris insignia deferre, substituit Caium: is Titius liberos nullos suscepit, unde non potuerunt nomen & insignia deferri, nunquid substitu-
m Socy. consil. 258 tus admittatur? Et Socynus[m] respondit, substitutioni locum non esse, quoniam is casus dissimilis sit, & de pœna agatur. Quæ tamen decisio penes me dubia est, cum ex natura conditionis appareat, fauorem suum, siue suæ familiæ in animaduersione testatoris fuisse, & ideo nomen & stemmata geri uoluerit: quòd si in hoc Titium cum liberis decendentem grauauit, quãtomagis casu quo sine liberis decederet? Et ex his in alia quoq; quæstione quid sentiendum sit discerni potest: Testator instituit uentrem uxoris, & si masculus nascatur, & in pupillari ætate

dece

decederet, substituit Sempronium, si nascantur fœminæ. instituit eas in c c c c. aureis, uenter nihil peperit, nunquid substitutus admittetur? Ex facto consultus Alexan. respondit substitutum non admitti, & hunc casum omissum censeri, cũ altero casu nascentium fœminarum Sempronio nihil reliquerit. Ego hac in re uereor ne sententia eius uera non sit: pupillaris enim illa substitutio uulgarẽ continet, unde non nato masculo, potuit testamentum à secundo gradu, id est, à substitutione uires assumere. Et ideo hic casus non uidetur omissus esse: accedit defuncti mens qui fœminis solum c c c c. reliquit, quoniã reliquum hæreditatis ad substitutum pertinere uoluit, et licet particularis institutio, si alius hæres nõ sit scriptus, legis dispositione ad ius uniuersale trahatur, cum tamen uniuersalis substitutus hic adesset, ipse admitti debuit, & fœminis præferri: receptumq; Baldi autoritate est, etiam qui ex tacita uulgari substitutione uocatus est, in re certa instituto præferendum. Sed iterum tandem obijcitur: Communiter recepta est sententia, si quis filio impubere hærede scripto pupillariter Titium substituit, & si Titius quandocunque sine liberis decedat, Titio ipsi Sempronium, mortuo Titio uiuente pupillo, Sempronius pupillo hæredem fore: ex qua apparet, Semproniũ substitutionem factam Titio, & sub conditione deficientium liberorum, ad casum penitus dissimilem trahi, tum respectu personæ, quia pupillo ipsi succeditur, tum respectu conditionum, quia etiam si Titius cum liberis decesserit nihilominus erit substitutioni locus. Sed respondendum est, hunc casum omnino esse expresso dissimilẽ: hæc enim uerba

n consili. 188. ij.

o l. si ita scriptũ. de li. et posth.

p l. pe. de ven. inspi.

q l. iij. §. fi. de lib. & post.

r l. filius a pãtre. eo. tit.

s Bal. l. fin. q. 33. C. de hç re. instit.

t Bar. l. quandiu. ij. de acquir. hære-

u Pau de Cas. consili. 152. præsens dubit. videtur formari. in s. in nouiss.

uerba, quandocunque decesserit sine liberis, uerborum compendio uulgarem quoque substitutionem continent: unde Titio præcedente, caput illud, si hæres nõ erit, dicitur euenisse, meritò substitutus, ceu hoc casu uocatus admittitur. Verum igitur non est, ex persona dissimilitudinem ullam esse. Ex conditione quoq; dissimilitudo nõ est: quia cum secundus gradus morte Titij peremptus sit, & conditiones in illo adiectæ perierunt, perindeq; est, ac si Sempronium solum pupillo testator substituisset[x], nec ulla conditionis illius ratio habetur. Quod & hac ratione confirmari potest, apposuit enim testator illam conditionem in Titij fauorem[y], ut ab intestato se derelictam hæreditatem accipere filij possent: unde si hæres non sit, quia ante pupillum moriatur, deficit ratio fauoris, nec hoc prodesse hæredi legitimo debet, cui manifesta testatoris uoluntas substitutum prætulit[z]. Et licet regula sit, Conditione defecta, substitutum excludi[a], tamen nõ procedit, quando aliàs testator etiam fuisset relicturus[b]: at in proposita specie, conditio illa solius Titij fauorem respiciebat, de quo amplius non quæritur, cum satis sit hæreditatem cum instituti cui succeditur oneribus ad Sempronium peruenire, non autem cum Titij oneribus, qui de medio sublatus est. Et ideo in quæstione facti cum quis hæredi quandocunque sine filijs fato fungeretur Titium substituisset, isq; hæres uiuo testatore liberis superstitibus decessisset, dixi substitutum admittendum, nec legitimo prodesse conditionis in caduco gradu defectum, tametsi hac in re post Oldradum[c] aliter Socynus responderit[d]. TERTIVM huius tractatus axioma est:

x l. cohæredi. in princi. de vulg.

y Bar. l. illis libertis. de condi.

z l. publicè. §. fi. eod. tit.

a l. in testamẽto. eod. tit.

b gl. l. j. C. de inst.

c Ol. consil. 141.

d Socy. 76. in fi. ij.

est. Cõditio necessaria, siue actũ ipsum, siue effectũ respiciat, ad casum simlẽ porrigitur: tũc; nõ refert, quid ex æquipollentibus fiat. Quapropter cum mater filijs suis legasset, si morte patris iuris sui effecti fuissent, diuus Marcus cum emancipati essent legatum deberi iudicauit[e]: ea enim conditio effectui actus necessaria erat, nempe ut illis legatum acquireretur, nihilq; ad patrem pertineret[f]. Quod & uice uersa in ea specie responsum est, cũ mater sub conditione emancipationis reliquisset, uel etiam donasset: nam & filius morte patris sui iuris effectis debebitur[g], effectum enim solum mater respexisse creditur. Vnde etiam solet dici, nõ de itinere, sed de meta curãdum[h]. Sed tamen hisce aduersatur Vlpia. responsum, si cui ita relictum sit, si morte patris sui iuris effectus fuerit, & emãcipatione sui iuris effectus fuerit, non uideri defecisse cõditionem[i], sed & cum mors patri contingat, quasi extante conditione, ad fideicõmissum admittitur. Quibus uerbis apparet: nõ solum emancipato deberi fideicõmissum, sed mortem patris nihilominus expectandam, uideturq; hæc fortissima esse ἀντινομία, ut Accur. Bartolusq; non citra cauillum dissoluere eam potuerint. Mihi ea sententia placet, in quam iuisse multos uideo, ut Vlpiani responsum intelligatur, cum ab extraneo sub ea conditione relictum est, is enim uidetur odio patris hanc adiecisse conditionem, ne quicquam omnino in eum peruenire posit: unde expectãda erit mors, nec à uerbis recedendum. In matre uerò alia interpretatio assumitur, quæ sub tali conditione legasse magis creditur, ut liberis suis consuleret, quàm quòd patrem odio haberet. Aduersatur rur

e 1. mulier. ad trebel.

f 1. si maſ. C. de inſtit.

g 1. ſi. C. de dona. quę ſub. Bart. l. cum ſeruus. de verb.

h

i 1. fideic. §. ſi cui ita. de legā. iij.

fus responso suo Pomponius[k], mihi sæpe (ut ille inquit) uocandus ad partes: pater enim ne præteritione testamentum rumpatur, necessario posthumum instituere debet: ea institutio duplicem conditionem continet, si se uiuo, uel se mortuo nascatur: & tamen alterius horum casuũ expreßio ad alterum non trahitur, nec cum Bart. sentiendum est, talem conditionem uolũtariam appellante, quia simpliciter potuit institui: nam & in sententia diui Marci[l], potuit mater simpliciter filijs legare, & in consilio Galli Aquilij, potuit testator simpliciter instituere, & tamen casus mortis ad deportationem emãcipationemq; producitur. Igitur ut pugnantia submoueamus, sciendum est, omnem hanc materiam à cõiectura mentis testatoris uim, & robur accipere[m]. Et ideo ubi probabilis huiusmodi coniectura est, ad casum omissum fit extensio, siue uoluntaria, siue necessaria sit conditio: promptius tamen in necessaria sumitur hæc præsumptio, quòd in ea solum effectum respiciamus. Vnde in hoc Pomponij responso, cum non satis cõstat, quæ mens patris fãmil. esset, à uerbis nõ debuit recedi, qui fortè alterum casum expreßit, quia magis hoc animo suo sedebat, ut superius ostendi: nam si propter necessitatẽ institutionis motus fuisset, quid oportuit alterũ casum omittere? & dum anxie morosus est, alterũ exprimere? cum satis illi fuisset, si simpliciter eũ qui nascetur instituisset. Iure igitur qui alterum dixit, de altero potius negasse censebitur[n]. Quod & in ea specie cẽsendum, cũ testator sic uerba concepit: Si quis filius mihi post mortem filij mei impuberis nascetur[o]: indicatur enim mens patris nolentis hunc cum filio iam nato fi-

mul

k d.l. commodiss.

l d.l. mulier.

m l. in conditionibus. de cond. & demonst.

n l. maritus. de procur.

o l. si pater filiũ. de vul-

mul admitti, unde conditio ad eum casum non producitur, sed potius tabulæ testamẽti præteritione rumpũtur. Cuius reialiqua quoque exẽpla afferri possent[p], nisi præ dicta sat, superq; esse arbitrarer. Sed quid si limitatiua, ut ita dicam, dictione usus sit testator? exempli causa: Si filij imhi nascentur, hæredes sunto, & si sine liberis decesserint, tunc Sempronius hæres esto: nemine nato, respõsum est, substitutum non admitti, propter dictionem tunc, quæ ita restringit, ut ad casum omissum productio fieri nequeat, & ita hanc uocem plerique [illegible] sponsis suis declararunt, Anch. Socynus, Decius [q], & siqui alij. Nam & uulgaris substitutio, cui taxatiua dictio adiecta proponatur, pupillarem in se nullam habet, ut ferè receptius est[r]. Sed nobis dubia uidetur horum sententis, cum Galli Aquilij uerba sic concepta sint: Qui nepos me mortuo intra X. menses nascetur, tunc &c, tamẽ in eis fit extemsio, & ad casus omissos & ad tempora. Item uulgaris substitutio hac formula concipitur: Si Titius hæres nõ erit, tunc Seius esto[s]: & tamen pupillarem in se habet. Alij[t] non hanc uim illi dictioni ditribuunt, sed geminationi, ut cum dictum est, & tunc & eo casu. Sed & hæc opinio ueri similis nõ est: Quis enim credat dictis iuribus locum nõ futurum, si præter aduerbium illud temporis, adiectum quoq; fuisset eo casu? Mihi certe non fit ueri simile: cum enim testator eo casu dicit, per argumẽtũ à cõtrario sensu uidetur cæteros casus excludere: quod argumentum ex coniectura sumitur, & ideo in primis coniectura spectaoda est, quia una præsumptio aliam tollit[u]. Et ex his illa decidi cõtrouersia potest: Testor uentrem

p l. si ita quis. de vulg.

q Dec. 232. Socci. 258.

r Alex. l. quãuis. C. de ĩpub.

s l. j. de vulg.

t Dec. consil. 315.

u l. diuus. de in inte. rest.

uxoris instituit, si masculum pareret, eiq; Seium substituit, et si fœminam uel neminem, Ptochotrophium: uxor in puerperio cæso uentre, extractoq; fœtu masculo deceßit, qui etiam aliquantulum superuixit. Quæritur: an Seius admitti poßit? Et uidebatur plerisq; excludendus: non enim masculum peperit, cui cæso uentre infans extractus est[x]. Sed tamen cum hæc conditio, si masculū peperit, necessaria sit, propius est effectum considerari, & substitutioni locum esse: idq; crebriore calculo approbatum est[y]. Bursus & illa uetus quæstio definiri potest: Testator uxori usumfructum reliquit, si uidua permanserit, & post eius mortem Titio: uxor secundò nupsit, disceptatur inter Titium & hæredem, utrius, donec uxor moriatur, usus fructus esse debeat: et frequentior ea uidetur sententia[z], ut statim Titius usumfructum habeat ut conditio mortis etiam ad secundas nuptias porrigatur, cum huiusmodi dilatio in fauorem uxoris adiecta, hæredi prodesse non debeat[a]: unde si ad secundas nuptias properauerit, legatario locum faciet. Sed hæc me decisio dubium ancipitemq; reddit: cum enim testator in conditione posuerit, si uidua permaneret, satis id cogitasse uidetur, potuisse eam secundò nubere: unde cum Titium nō nisi post eius mortem uocauerit, manifeste apparet, in casum nuptiarum uoluisse interim excludi: sicut aliàs quoque traditum est, cum testator in conditione filios masculos scripsisset, si deinde in alia substitutione filiorum simplicem mentionem faciat, non censeri de masculis tantum egisse[b]: cum enim eorum rationem semel dixerit, si de masculis quoque alio in loco sensisset, utiq; & tunc ex-

x l. anniculus. §. fi. infra eo.

y Alexand. l. quod dicitur. de libe. & posthu.

z d. l. mulier.

a l. a filia. §. a lumno, ad Treb.

b Iaf. l. qui filiabus. de legat. 3.

pre

preßisset[c]. Nam & diui Marci sententia nõ tam commu
nem sententiam adiuuat, quã prosternit expugnatq;. In ea c l.ſ.c. finaui-
enim mater mortis casum expresserat, quia non credide- tẽ ad def.C.
rat fore ut pater eos emãciparet[d]: si igitur credidisset id d de cad. tol.
futurum, casus pro omisso haberetur. At in hac quæstio- d.l. mulier
ne, cogitauit testator eam secundò nupturam, igitur omis uersic. quæ
sus est casus: hincq; apparat, non solius uxoris causa dila quia.
tionem adiectam, sed hæredes quoq;, cuius utilitati in ca
su omisso prospexit[e]. Quapropter non temere arbitror e l. vxori v.
hoc casu à uerbis recedendum, adhærẽdumq; regulæ, qua fumfructum
proditum est, pœnam priuationis à testatore iussam, ad- uillæ. de vſu
hæredem potius quã ad eũ cuius fauore indicitur pertine fruc. leg.
re[f]. Communem igitur in hac quæstione sententiam mini f l. vxorem. §.
me sequendam censerem, cum uxor ipsa iuuenis esset, & hære. de le-
quam uerisimiliter potuit testator credere alium torum gatiij.
appetituram. Sed & si in legato diceretur, post mortem
uxoris, tũc & eo casu Titio usumfructũ, clarius esset, pro
pter uim geminationis, interim illi non deberis: Quod g d.l.vxori.
& ferè receptius est. Sed quid è conuerso statuendum?
Reliquit uxori usumfructum, si uidua permaneret, et si a
lias nuptias celebraret, Titio: non celebrauit, sed periit,
Titius ne admittetur? Et admitti futilibus quibusdam ra-
tionibus Socynus respondit[h], sed idem alibi alia senti: pu
to enim uerius esse, eũ non admitti: cum non euenerit con h Soci. consil.
ditio, unde meritò hæredi remanebit, dissimilis enim est 100. in. 3. con
nuptiarum mortisq; casus. QVARTA principalis re- sil. 5. eo. lib.
gula est: Conditionem spontaneam præcise et ad unguem
seruari, nec ad similes casus extendi debere. Vnde condi- i l. qui hære.
tio, si seruo dederit[i], ad dominũ non prorogabitur: & cõ di. &. §. ſ. de
condi.

ditio, ut hæredi detur, non eam interpretationē accipiet, ut fieicommiſarijs dari poſit: debet enim factū ipſum ob
k 1. Mæuius. eo. tit. ſeruari, ut ſi quis incapaci dare iuſſus ſit, det, licet numos accipiētis non faciat[k]. Et conditio ſi deceſſerit ſine
l. filiuſſa. §. f cum quis. de leg. j. liberis, non deficit, ſi liberos ſuperſtites relinquat, licet mox decedant, uel ſuccedere nolint, aut non poſſint[l]: ſeruatur enim conditio uti ad literā ſcripta eſt, nec fit extenſio. Cui etiam rei illud accedit, quod ex ea actus indiuiduus redditur[m], alioqui non diceretur in ſpecie obſeruata. Non procedit axioma hoc, quādo actus per omnia ex
m l. cui fundo. de cond. 6 l. in conditionibus. §. patronus. eo tit. diſpoſitione legis exæquatur, ſubrogaturq; illi quē teſtator expreſſit. Quapropter cōditio de hærede, in bonorū
a l. is qui. §. fin. de leg. præſt. poſſeſſore locum tenet[n], quoniam is & nomine & effectu hæres exiſtimatur. Eadem etiā in eo, cui prætor contra tabulas bonorum poſſeſſionem dedit, obſeruabitur[o]. Item in hærede quoque hæredis, nā & is hæres cēſetur[p].
p l. paterfa. de vulga. q l. iij. §. ſub cō di. de fid. li. Sed & in eo cui libertatis cauſa bona ex diui Marci cōſtitutione addicuntur, idē reſponſum eſt[q], Sic conditioni
r l. ſi fundus. de condi. ut pupillo detur ſatisfaciet, qui tutori dederit, quoniā is
f l. ſi peculiū. §. j. l. ſtatuberi. §. j. de ſtatu lib. pro pupillo accipit[r], imò cautius ei ſoluitur. Sic illa uerba, ſi centum ſoluerit, accipiūtur uel compēſauerit. Qui enim compenſat, ſoluit, id eſt liberat[f]. Adde quòd cui cō
t l. iij. verſi. vn de ſtat. penſatur iuſte contradicere nō poſſet, cum per eum ſtet quominus ſoluatur: dicet enim debitor, ſi mihi ſoluiſſes,
u l. iulian⁹ ait. de cōdi. & demon. & ego tibi conditionē adimpleſſem[t]. Sic & eadem cōditio per acceptilationem obſeruatur, quoniam acceptilatio diſpoſitione legis ſolutio eſt[u]. Quæ tamē omnia intelligenda ſunt, niſi alia mens ſit teſtatoris, ut quia inter caſum expreſſum, & eum qui à lege ſubrogatur aliqua ſit

differentia

differentia, quæ ueriſimiliter teſtatorem retrahat, ut ea in quæſtione ſuprà à nobis dictũ eſt, cũ Titio relinquitur ſi hæres ſine filijs legitime natis deceſſerit, nam legitimatus per ſequens matrimoniũ defectum cõditionis nõ induc et. Quod & in ea conditione conſtitutum eſt, ſi legitimæ ætatis erit, ut qui ueniam ætatis impetrauerit nihilominus excludatur[x]. Rurſus non procedit regula, quãdo conditio iure adimpleri non poteſt, idq; teſtatorem non præteribat, ſufficiet enim ſi de facto ſeruetur[y]. Quapropter qui filiæ furioſæ fideicommiſit, ſi ſine liberis decederet, de filijs etiam naturalibus inteuexiſſe creditur: cum furioſa mulier matrimonium contrahere nequeat, nec filios legitimos habere[z]. Sic qui hæreditarium ſeruum iuſſus eſt manumittere, & deinde hæres eſſe, ſatis eſt ſi de facto manumittat[a]: de iure enim quomodo poteſt, cum adhuc hæres non ſit? Sic ſi pater ſacerdotis fideicommittat, ſi deceſſerit abſque filijs, de naturalibus, & legitimis intelligi non poterit, cum uxores ducere lege Pontificia ſacerdotes prohibeantur: & ideo de adoptiuis intelligetur[b], uel ſi monachus ſit, de ipſa eccleſia[c]. Nam & illud receptum eſt: ſi pro ſacris celebrandis centum teſtator myſtis reliquerit, nec propter diras, abominationesq; Põtificis celebrare illi poſſint, in aliud honeſtæ deprecationis genus erogationẽ conuertendam[d]. Non procedit tandem regula, cum ex coniectura aliqua deprendi poteſt, non modum, ſed finem ipſum in teſtatoris animaduerſione fuiſſe: tunc enim ſpontalis conditio à neceſſaria non differret. Vnde conditio, ſi tutela per pubertatem, ſeu per XIIII. annos finiatur, etiam eueniſſe cenſebitur,

x l. fi. C. de his qui ven.

y l. ex facto. §. ſi quis rog. ij. ad Treb.

z l. hæredib. §. fi. ad tre.

a l. mulier. §. j. de condi. inſt.

b l. ſi qs poſthu. de lib. & poſthu.

c §. ſed hoc præſenti. de ſanct. epiſ. Capr. conſi. 20.

d l. legatũ. de vſufr. lega

e l. liberto. §. fi. de an. leg.
f l. arethuſ. de ſtat. ho.
g d. l. ſi. C. de poſt. hęr.
h l. hęredes. §. cum ita. ad treb.
i Bal. l. preci. b°. C. de im pub.
k Rom. d l. ſi cum dotem.
l l. iubemus. C. de teſt.
m l. vel ſingulis. de vulg.
n l. titia. §. ſeia l. bertis. de leg. ij.

ſi morte tutoris finita fuerit[e] *: idq; ex coniectura mentis teſtatoris. Sic & conditio, ſi centum Arethuſæ dederis, per alium adimpleri poteſt*[f]*, ſicut & faciendi conditio, niſi cum perſonæ electa ſit induſtria. Eodem pertinet & illa conditio, ſi me mortuo poſthumus naſcatur, nam ſi teſtator eam adiecit, quòd crederet de illa ægritudine moriturum, nihil oberit, quo minus & qui ſe uiuo naſcetur hæres ſit*[g]*. Cui non abſimile, in conditione, ſi quis prior diem ſuum ſine filijs oberit, quam receptus eſt, etiam extendi, cum poſterior abſque prole decedat*[h]*. Quarum definitionum illa eſt ratio, quod in conditionibus potiſſimum defunctorum mens ſpectanda ſit. Igitur cum caſus ueniet, diligenter animaduertendum eſt, quæ fuerit teſtatoris ſententia, ut ex ea ad caſum omiſſum, uel progrediamur, uel intra cancellos uerborum conſiſtamus. Decipimur tamen plerunq;, ut Baldus inquit*[i]*, dum ſcrupuloſe nimis, & anxie coniecturis ceu exploratis rebus utimur. Quod ut manifeſtius fiat, aliquibus etiam quæſtionibus oſtenſuri ſumus. In primis igitur dubitari conſueuit, an æque in directis ſubſtitutionibus atque in fideicommiſſis ad caſum omiſſum fiat extenſio. & Pontanus*[k] *in fideicõmiſſis quidem fieri cenſuit, quod in eis ſola teſtatoris mens obſeruetur, in ſubſtitutionibus uero nõ idem eſſe, quòd hæ expreſsis uerbis concipi debeant*[l]*. Quapropter (inquit) uidemus ſi pluribus hæredibus ſcriptis aliquis poſt mortem omnium directò ſubſtitutus ſit, non uidentur inuicem hæredes ſubſtituti*[m]*, & tamen in fideicommiſſo poſt mortem omnium relicto aliud eſt*[n]*. In quam ſententiam Dyn. Paulus q; Caſtr. cũceſſit. Idem*

& Soc.

& Socy. quodam responso censuit, hoc potissimum argumento usus, quòd hæredi, cuius nomen inconsulto deletum est, Prætor bonorum possessionem non decernit, quia ex coniectura tantum constat eum hæredem. In aduersam penitus sententiam alij iuere, potiusq; adiuuandam extensione directam substitutionem, quam obliquam censuerunt: fauorabilior enim directa est, meritò benignius accipi debet. Nam & Bartolus facilius extendi ad casum omissum conditionē in persona instituti credidit, quam in substitutionibus extendatur. Sed has ego opiniones à ueritate longe lateq; abesse arbitror: cū enim omnis ultima uoluntas à mente testatoris pendeat, non uidetur inter hos casus probabilis esse differentia, solumq; id erit obseruandum, an mens illa aliquo modo ex uerbis accipi possit, confutaturq; maximè ex predictis axiomatis, quibus apparet non recipi communiter huiusmodi distinctionem. Quinetiam ueterum probatissimi nominatim eam repudiauerunt, ut Bal. Alex. Aret. Iaſ. Nec uerum est, in fideicommisso post mortem relicto censeri hæredes mutuum substitutos, nisi non solum post omnium mortem, sed etiam in tota hæreditate substitutum sit: non enim posset tota hæreditas per eum qui ultimus moriatur restitui, nisi ad eum peruenerit: peruenisse autem non potuit, nisi mutuum factam substitutionem proponamus. Nulla igitur inter substitutionē fideicōmissumq; hoc casu est differētia. Nec me mouet, quod ex cōiectura Prætor bonorum possessionem hæredi scripto, cuius nomen inconsulto deletum est, non decernit: quia satis est ei iure ciuili prouisum esse: cōiecturāq; in hoc

o Socy. consil. 140. in. j.

p l. j. ſi tab. teſta. ext.

q Corn. cōſil. 320. in. 4.

r c. ſi pater. de teſta.

s Bar. l. gall. in prin.

t l. j. §. finautem. de hæ. inſt.

u d. l. vel ſingulis.

x l. j. §. ſed ſi legi de his quæ in teſt.

sufficere: prætorij enim edicti uerba huic nõ cõueniebant quibus ei qui scriptus est, bonorũ possessio datur: at hic scriptus nõ dicitur, cũ nomen eius deletũ sit. Secũdo quæritur: an substitutus posthumo, casu quo ille moriatur, cẽseatur etiã substitutus, si nõ nascatur? Et in uulgari substitutione crebrior est sentẽtia, huiusmodi quoq; casu uocatũ censeri[y]. Si igitur testator filiũ, qui sibi nascetur hæredem instituit, & si hæres erit, & impubes decesserit. Caium substituit, nõ nato filio Caius admittetur[z], idq; ex ueriſimili mente inductũ est. In substitutione uero fideicõmissaria idẽ quoq; [redacted]ymus respõdit, cũ nulla ratio differentiæ afferri posſit[a]. Quod enim testatorẽ mouit, ut casu quo adita hæreditate filius decederet substitutũ cæteris præferret, idẽ & mouere ueriſimiliter debuit, si filius nõ nasceretur: nã, ut inquit Decius[b], quod posteà recepta permittitur, à principio quoq; permittendum est. In quã sententiã, & nos quoq; trãseundũ putamus. Imò etiã si filius nascatur, & hæres esse nolit, adhuc substitutioni locũ esse arbitramur, eadẽ enim semper ratio mẽtis subest. Audẽtius respõdit Pontanus, substitutionẽ si filius in rerũ natura nõ esset, ad casum quoq; producendã quo ueniret, & impubes decederet[c]. Tertio dubitatur. Testator instituit uario modo posthumos tã masculos quàm fœminas, deinde posthumis, si omnes in pupillari ætate morerentur, amitam substituit, unus tantum posthumus natus & impubes mortuus est, an ad amitam pertinebit hæreditas, an ad matrẽ quæ filio intestato legitima est hæres? Et Ordr. respondit[d], amitam excludi, cum in casum pluriũ nascentium substituta sit: unde uno tantum in lucem

y Ray. in tract. substi.
z l. fi. C. de inſti. Cur. cõſ. 55.
a Soci. consil. 52.
b Dec. 227.
c Rom. consi. 6. Mod. d. l. j. de vulg.
d Old. consil. 142.

cem edito, casus omisso est: quod maxime fauore matris statuendum est, ne à luctuosa filij hæreditate reijciatur, cum æquum non sit tacita coniectura eam priuari, & in hanc sententiam pleriq; transiuere. Sed uerior est aduersantium opinio[e], ex Pauli responso, qui his uerbis, cæteri oës filij filiæq; meæ exhæredes sunto, recte unicum filiũ exhæredatũ scribit[f]. Nam etsi nullus natus esset, prædicto casu receptius ast[g] substitutæ amitæ locũ futurum, idq; etiã in matris damnũ, dũ oĩno tacita non esset uulgaris substitutio, quanto magis unico nato, & ante pubertatem mortuo, excludi non debet? Eximente enim testatoris apparet, matri ipsi prædilectam fuisse amitã[h]. Quod & in ea specie à me responsum est, cum in institutione testator se unum uel plures qui nascentur instituere dixisset: quanuis enim in substitutione subijciatur, & casu quo omnes moriantur, intelligetur tamen unus uel plures secundum institutionis formam, à qua declarationem substitutio accipit[i]. Quarto hæsitatum est, cum testator iußisset, si filij absq; masculis morerentur, relictis fœminis, hæreditatem suam in partes tres diuidi, ex quibus una fœminis daretur, duæ Titio & Sempronio, & contigisset ut hi filij absque masculis fœmnisq; decederent, num substitutioni locus esset? Et Decius respondit[k] non esse, quia deficit conditio, cum nec fœminas quidem superstites filij reliquerint. At alij aliter crediderunt[l], propter mentem testatoris: in quam sententiam et ego pedibus eo. Si enim uoluit testator Titium Sempronium q;, etiam inneptium suarũ damnum admitti, quanto magis eis nõ natis & omni hoc damno cessante? Nam

& Ange

e Aret. l. placet. de lib. & posth. Ray. d. §. & quid si tantum.

f l. titi⁹. in prĩ. de lib. & posthu.

g Barto. d. l. j. col. antepe. versi. §.

h Bart. d. §. cũ ita. in. fi.

i l. j. C. de impub.

k Dec. cõsilio. 89.

l Rayn. & Lãce. d. §. et qd si.

& Angelus[m] non dissimili quæstione cum omissum esse hunc casum uiderborum præfatus esset, non tamen se audere aduersus substitutos iudicium ferre dixit. Quoniam recti conscientia absterreretur, ne cõtra uoluntatẽ defuncti respondeat, quæ in conditionibus primas partes sustinet. Quinto in hac quoque specie non parum aliter catum fuit, Testator masculos qui sibi nascerentur instituit, & si sine filijs decederent, uxorem uulgariter, pupillariter, per fideicommissum substituit: Si uerò non nascerentur masculi, sed fœminæ, instituit uxorem, fœminæ dotem constituit. Cum nec mares nec fœminæ nati essent, respondit Ancharanus, substitutioni locũ non esse, uxorẽq; excludi[n], quoniam hic casus omissus esset. Et quia testator casu nascentium filiorum noluit à luctuosa eorum hæreditate matrem excludi, quæ ratio eis non natis, deficit: in quam sententiam & Fulg. transijt[o], quia cum instituerit pater familiás uxorem, dotemq; fœminis relinquere, uerisimiliter credidit fere, ut ex persona matris sua quoque hæreditas tandem ad ipsas deuolueretur. Quid si testator uxorem excitare uoluit ad sobolis procreatio nem? nam & constat eas ex fœcunditate magis amari, atque ita recentioribus plerisque placuit: mihi hæc sententia omnino menti testatoris aduersari uisa est, & non parum uerbis. Qui cum uulgariter uxorem substituerit satis eam uidetur potiorem fecisse, etiam nemine nato: & cum eam uocauerit, etiam exclusis filiabus, quanto magis hoc casu uocasse censendus est? & quæ supra pro Ancharani sententia inducuntur adeò leuia sunt, ut ex se ipsis ceu folia farfari, quod Plautus inquit, diffiari possint.

m Ang. consil. 93. in fi.

n Anch. cõsil. 356.

o Fulg. cõsi. 49.

Sexto

Sexto dubitatum fuit, Pater filium iußit si sine liberis & intestatus decederet fundum Sempronianum Titio dare: hunc fundum uxori legauerat, filio sub certa conditione restituendum, interim mortuus est sine liberis filius condito testamento, num legatum Titio debeatur? Et Socynus deberi respondit[p]: Quoniam eam conditionem pater apposuit: quòd uolebat ut filius de eo prædio posset disponere, quod ubi non faceret, quia nollet aut nõ posset, conditio debuit posse per æquipollens adimpleri. hoc autem casu non poterat de eo prædio disponere, quia adhuc ad matrem pertinebat, dicitur q; is intestatus, qui quo ad rem de qua agitur testatus non est[q]. Sed hæc sententia sanequam futilis mihi uidetur, cum coniunctim sub geminis conditionibus fundus sit legatus, & altera (nempe quod intestatus non deceßit) defecerit, clarum est legatum non deberi[r]. Nec quicquam facit quod de illo fundo testari non potuit, quia debuit intelligi fuisse legatum casu quo ad eum peruenisset, id est conditio qua sibi à iure restituendus erat iam euenisset, unde cum ante eius euentum decesserit, euanescit legatum, id'que alij recte probant[s]. Septimo quæritur, Pater filium instituit, & si is sacerdos efficeretur, iußit ut post mortem Seio hæreditatem restitueret, non est initiatus, sed sine liberis deceßit, an locus erit fideicommisso? Alexander respondit[t], hæreditatem Seio restituendam, quoniam uidetur testator sacerdotij conditionem apposuisse, propter filiorum defectum, unde satis est ex æquipollenti adimpletam. Iason contra, cum hæc conditio spontanea sit ergo præcise obseruanda, alias defeciße uidetur.

p Socy. consi. 92. in. iij.

q §. quod autem. de legi. 2g. tut.

r l. si hæredi. pl. de cõdi. inst.

s Rain. d. §. et quid si tantum.

t Alex. consi. 100. in. 4.

Quid

Quid enim si liberij superstitibus ante sacerdotium susceptis deceßisset, nónne uerba expresse Seium admittũt? Mihi hæc Iasonis sententia uero propior uidetur, ne facile, cum ratio in obscuro sit, à uerbis recedamus. Possent tamen tot coniecturæ mentis adferri, ut Alexandri opinio preualeret, nec refert conditionem esse uoluntariam, quia tum quoq; ex coniectura ad casum omissum protenditur, ut supra docui. Octauo quæstionis fuit: Testator fratrem hæredem instituit: & si se uiuo moreretur, uulgariter [redacted] per fideicommissum prefectos ptochotrophij substituit, deinde mortuus est uiuo quidem fratre, sed absente, qui huius rei insçius relictis liberis & ipse deceßit, petebant à filio hæreditatem qui ptochotrophium curabant. Et Fulg. pro eis respondit, quoniam illa conditio, si se uiuo moreretur, extendi ad eum quoq; casum debuit, quo se mortuo ante aditam hæreditatem decederet: Quod & Iason probauit [u]. Sed hæc opinio sanequam ridicula est, uulgaris enim illa substitutio, si hæres non erit, intelligitur, uel aliũ hæredẽ non fecerit: unde cum in filium frater iste ius adeundi trasmiserit [x], non uideo cur præfecti excludendi non sint, manifesta enim est differentia, si uiuo testatore decedit, nihil habet quod transmittat, meritò præfecti erunt potiores, si mortuo testatore trasmittet [y]. Quid ergo illi aduersus uerba mentemq; defuncti fatagunt? Sensere cõmuniter id doctores [z], dum prædicto casu admitti substitutum tradiderunt, quando frater hæreditatem repudiaßet: tunc enim casus non omnino dißimiles sunt, nimirum innuentes, si repudiatum non sit, aliud iuris esse.

u l.: ũ proponas. C. de hę red. inst.

x l. Panioni⁹. de acq. hęr

y l. j. §. cum autem. de ca duc. toll.

z Alex. l. j. in 4. col. versi. secundo modo. de vul. & iij. qõ. j. effectus.

QVINQ

QVINTVM principale axioma est, Dispositum in casibus simplicibus, ad mixtum quoq; porrigitur. In qua re sciendum est, tripliciter mixtum id solucre distingui: aut enim in casu simplici dispositum est, cui alia qualitas annexa proponitur: aut in casu mixto, sed separabili, aut in mixto inseparabili. de omnibus igitur uidendum. Et primo casu uera est regula, dispositum in casu simplici, in eo quoque locum habere, cui qualitas addita est. unde quod de senatore statuitur, in eo quoq; senatore intelligitur, qui se plebeio in adoptionem dedit[y], nõ enim ideo desijt senator esse. Et seruis lecticarijs legatis, is qui & lecticarius, & coquus est debetur[z]: & si lege municipali cautum sit, ut macellarij sint immunes, is quoque qui & macellarius, & piscatotor sit immunis habebitur[a], & si qua similia. Non procedit tamen hæc conclusio, quoties qualitas illa simplici dispositioni repugnat[b]. Quapropter his quæ uxoris causa parata sunt legatis, ea non continebuntur, quæ patrisfamiliæ promiscuo quoque usu erant[c]. Cum enim maritus principaliter sit, uidetur potius pro usu suo parasse, uxoremq; in sequelam admisisse, nec secerni potest qui principaliter uxori in eis parauerit, merito qualitas hæc naturam simplicis legati immutat. Sic & constitutio Roma. Pontificis, quæ iubet parochiarum rectores intra annum sacerdotij gradu insigniri, alioquin ipso iure ipsos priuat[d], in rectore cui dignitas adsit, ut quia collegiatæ, ut uocant, ecclesiæ ædituus, locum non habet: tum quia non ita facile dignitate quisquam priuandus sit, tum quia qualitas addita est dignior: unde uix est, ut iuxta alterius simpli

y l. per adoptionem. de adop.
z l. seruis uerba. §. penul. de leg. iij.
a Bald. l. omniũ. insti. de act.
b l. cũ ex oratione. §. fin. de exec. tu.
c l. hoc legatũ. de leg. iij.
d c. statutũ. de elect. in. 6.

simplicis naturã regatur, idq; præsertim cũ de pœna agi-
tur. Sic lex Iulia quæ adulterij crimen quinquennij præ-
e l. vim pas- sam. §. præ- scripta. de adult. scriptione sabmoueri sinit[e], ad adulterium. cui incestus iungatur, non protrahi, qualitas enim illa aggrauat. Hinc̃q; decidi aliquæ quæstiones possunt. Lege municipij mulier absq; agnati cõsensu cõtrahere, phibetur, num & donare causa mortis? Et prohiberi quibusdã uisum est[f], quia huiusmodi actus dum fit, formam cõtractus habet, li-
f Ancha. cõsi. 384. cet postquã inductus est, ultimas potius uolũtates imite-
g gl. l. §. de do te præleg. tur[g]. Ipse in cõtrariã eo partẽ, & Rom. Socynũ, Iasonẽq; sequor: hæc enim qualitas, causa mortis, rationẽ contra-
ctus immutat: lex enim agnati cõsensum requisiuit, ne fra-
gilitate sexus dolis obnoxia esset mulier: quæ ratio in hoc
h l. sed iterim. §. §. de dona tio. inter vi. cõtractu deficit, qui ex simplici uoluntate reuocatur, & ambulatorius est[h]. Quod & in adulto uidemus, cui cura-
tor datus sit, is enim sine curatore non contrahet, & ta-
men nõ minus causa mortis donare prohibetur, quàm te-
i Bal. l. §. de stat. & cau. stari, uel codicillos facere[i]. Posset ergo prior sentẽtia su-
stineri, quando mulier ex lege nõ solum contrahere pro-
hibetur, sed etiã testamentum facere, quo casu pleriq; lo-
quuntur. LEX prohibet fundos aliquo contractu extra-
neis alienari, hæres iussu testatoris extraneo uendidit, an
in legem commisit? Et cum iste propter iussum testatoris
alienet, propius est ut lex de simplici loquens, ad hũc ca-
k Alex. l. si di gnũ. ad le fal. sum non trahatur: hæc enim qualitas, nempe iussu testa-
toris, repugnat[k]. LEX concedit priuilegia scholaribus,
l Aut. habita. C. ne fil. pro pat. Bal. Sa li. ibi. quid in scholasticis ciuibus? Et non uidetur, quia hi amo-
re scientiæ non fiunt exules, quæ constitutionis Federici
ratio est[l]. Sed tamen in alijs legibus municipalibus, uel
aliquorum

aliquorum ordinum humanius est arbitrari, priuilegia huiusmodi fauore studiorum indulgeri, & ideo ciuibus quoq; non deneganda. Rursus quæritur, Comes Palatinus cui illegitimos natalibus restituere ius[m], quendam plenissime restituit, ab alio citra spem successionis legitimatum, num id potuerit? Socynus negat[n], quoniam illegitimos restituere poterat, is legitimus simpliciter non erat, licet quantum ad hæreditatem patris capessendam attineret, pro illegitimo esset. Ipse contraria sentio, cum hæc qualitas dispositionem simplicem non mutet, sed adiuuet potius. Qui enim legitimum quo ad personam, & quo ad successionem facere potest, etiam illum quantum ad bona restituere poterit, qui iam quantum ad personam attinet restitutus est. In secundo casu cum mixta sunt separabilia, unumquodque sua natura, suo´que iure regitur[o]. Quapropter si in contractu innominato adsit donatio, quatenus donatum erit, non reuocabitur, quod supra est, poterit ex pœnitentia secundum contractus innominati naturam aboleri[p]. Et si ita facta sit exhæreditatio, si filius natus nata´ue erit, exhæres esto, utrisque natis non rumpitur testamentum, quia uterque separatim exhæredatum se reperit[q]. Quo fit ut appareat hæc etiam in stricta atq; odiosa materia obseruari[r], proprie enim hoc casu sub simplicibus mixtus continetur[s]. Et ex his consequens est, quòd si domum quis uendiderit modico pretio, ut quod dimidiam iustæ æstimationis non attingeret, quatenus pretium conuentum est, censeatur uenditio, quatenus supra pretium ualet, sit donatio[t], si tamen actum hoc sit, & ita frequentius receptum[t] est:

m l. j. C. de assess.

n Inter consilia. Cur. 18.

o l. si vita. in fi C. de bonat.

p l. aristo. de dona.

q l. si ita. de iniusto. rup. Corn. cõsil. 66. in. j.

r

s

t l. si spõsus. §. circa. de donat. inter vir.

cum enim ſeparationem hæc materia recipiat, utrunque
u Andr. Sic. l. ij. de verb. oblig. de ſe cenſendum eſt, tametſi alij contra[u]. Sic ſi quis plu-
rium artium magiſter ſit ſub eius artis iudice conuenie-
tur, ob quam in ius uocatur, ad cauſamq; actionis atten-
x l. j. §. fina. de tribu. demus[x]. Sic & in hac quæſtione diſcernendum eſt, uen-
do tibi domũ acceptis centum aureis, & etiam uinea, quæ
y Bal. in ph feudo. colũ. iiij. alijs centum aureis æſtimatur, quem contractum hunc ar-
bitrabimur? Baldus omnino eſſe uenditionem[y], Roma-
z Roma. d. l. ariſto. nus omnino eſſe innominatum contractum cenſuerunt[z].
Ego duos eſſe cõtractus magis arbitror, & domum par-
tim uenditam, partim permutatam eſſe: quod ſi diſparis
a Bart. d. l. ariſto. ſit ualoris res & pretiũ, quod maius erit obſeruabimus[a].
Quapropter cũ ex conſuetudine dominis directis in per-
mutationibus laudationis pretium non ſoluatur, in uendi
tionibus ſoluatur, in prædicto caſu nõ niſi dimidium lau
datiui pendetur, quod ſi pars permutata maior ſit, nihil
b Guid. pap. q. 92. in fin. præſtabitur[b], quod & in iure prælationis recipiendum
uidetur, cum & partem tantum potuiſſet incola uende-
re, nec ideo dominus in toto iuſte petiiſſet ſe præferri. In
tertio caſu cum mixtum ſeparari non poteſt. Primo ui-
c l. quid ergo. §. alt. de in fam. dendum eſt, an proprie ſub ſimplicibus contineatur? Et
receptum eſt non contineri[c], ſed ex ſententia legis tantũ
ineſſe: non tamen expreſſis ſimplicibus penitus omiſſum
hunc caſum Bartolus cenſet: indeq; eſt, quod in fauora-
bilibus procedet axioma, ut ſub ſimplicibus de mixto
d l. ſi ita ſcri-ptũ. de lib. & poſt. quoque actum humanitate ſuggerente exiſtimemus[d].
Quapropter cum pater libros legales filio, ſi doctor iu-
ris ciuilis fieret, legauiſſet, & Philoſophicos ſi in Philo-
ſophia, & utrunque gradum filius aſſumpſiſſet, utrun-

que

que legatum consequi debere Baldus respondit[e]. Sic & Alex. cũ lege municipali iurisdictio in actionibus in personam uni iudici tribueretur, in actionibus in rem alteri, utrunque de mixtis posse cognoscere respondit[f], quoniam hic de fauore ordinariæ iurisdictionis agitur. Quod tamen intellige, nisi huiusmodi actio in altero præualeat[g]. Si tñ appareret non nisi in casibus simplicibus uoluisse testatorem prouidere, mixtumq; pro omisso haberi, tunc aliud obseruandum esset, cuius rei exemplum apud Bartolum est[h]. In odiosis u[illegible]ius receptum est, sub simplicibus mixtum nõ contineri, quæ tamen sententia perquàm dubia est, cum in exhæredatione contineri suprà docuerimus[i]. Nam & legata stricte accipiuntur & tamen in eis regula procedit[k]. Sic & priuilegia, quãuis à iure cõmuni deflectant, tamen in eis quoque regula obseruabitur[l]. Sic & edictum prætoris infamia notãs qui binas nuptias uel bina sponsalia contraxerit, quanuis pœnale, tamen ad casum mixtum porrigitur[m]. Sic in contractibus, si uaccam prægnantem tibi uendam, pacto si uitulum pariat, sit meus, si uitulam, fœtus sit tuus, utroque nato suum quilibet habebit[n]. Quid censendum? & cum mixtum separationẽ recipit, uel simplici annexa est qualitas non repugnans, quia tunc propriè sub simplicibus cõtinetur, non dubitauerim in odiosis quoq; regulam procedere. Quapropter & in prædictæ exhæredationis exemplo, & in uaccæ uenditione non puto dubitandum, ex ui uerborum casum mixtum aliquo modo contineri. Sed cum mixtum inseparabile est, quia ex sententia legis solũ sub simplicibus cõtinetur, putarẽ uerius esse

e Bald. l. fi. C. cõ. de leg.

f Alex. l. gallus. §. ille casus.

g Segn. consi. 48.

h Bart. in l. cũ auus. de cõdi. & demõ.

i d. l. si ita facta.

k l. titiæ textores. de legat. j.

l l. ij. §. amplius. de excut. tut.

m d. l. quid ergo.

n Bart. l. si extraneus. de cõd. ob cau.

in odiosis non contineri, & crebriorem sententiam seque rer. Ita tamen ut quibus in casibus supra docui in pœnalibus fieri extensionem, in his quoque casibus simplices ad mixtũ trahantur, & ex his complures quæstiones fiiniri possunt. Et in primis illa, qua dubitari consueuit, an in contractu, quem feudi uulgò appellamus, casus mixtus sub simplicibus comprendatur? & Pont. non comprendi credidit, cum in contractibus, eius quod omissum est

o 1. quicquid. de ver. obl. *nulla ratio habeatur*[o]. *Sed in hoc ego dissentio, feuda enim beneficiar[illegible] unde latam fauorabilemq; interpretationem accipere debent, quapropter in eis appella-*

p cap. j. §. & si cliẽtulus. de ali. feu. *tione filiorum etiam nepotes contimentur*[p]. *Vnde & traditum est, naturam bonæ fidei hunc contractum seruare*[q]

q c. j. de bene. fra. *Quod maxime admittendum, si cum principe initus sit, omnes enim eius contractus propter personæ qualitatẽ, in qua bonam fidem exuberare oportet, bonæ fidei existimantur*[r]. *Secundo dubitatur, an in compromisso, cui adiecta sit pœna, dispositum in simplicibus, ad mixtum casum*

r Bal. pe pace const. versi. si qua vero

s Corn. cõsil. 63. in. 2. *producatur? & Corneus*[s] *respondit, non produci: quod tum uerum arbitror, cum ueri simile non est de casu mixto à partibus cogitatum. Tertio, an si iudex terminum cõcesserit causa omnium exceptionum dilatoriarũ, hæ quoque comprendantur, quæ licet negotium perimant, tamen*

t c. pastoralis. de excep. *interim pro dilatorijs opponuntur*[t]? *Et aliqui non comprendi dixerunt, quoniam exceptiones hæ mixtam naturam habẽt: ideoq; materia iudiciorum, quæ stricte accipitur, sub simplicibus contineri non debent, qua tamen in re amplius ipse quærendum reor. Quarto, an consuetudo feudalis, qua masculi in beneficiarijs illis possessio-*

nibus

nibus fœminis præferuntur, in hermaphrodito locum habeat? Et si masculino sexu magis incalescat, certum est consuetudini locum esse[u], at cum planè dubium est, utro sexu sit potior, respondit Bal. Beneficio excludi[x], quod huiusmodi cõsuetudo stricte accipi debeat. Nec est ueri simile id actum, ut huiusmodi naturæ ludibria ad ea beneficia admittantur, quæ non nisi nobilibus & strenuis uiris solebant indulgeri. Quinto, lex erat, in causis motis uel mouendis sportulæ prius deponantur, quid in causa appellationis, quæ mixtam quodammodo naturam habet? non enim cum principali eadem est, nec tamen penitus diuersa.[y] Et Alexand. ex facto interrogatus, locum non esse legi respondit[z], quoniam plebiscitum id à iuris communis orbita recedit, & stricte accipi debet, meritò causus mixtus non continebitur. Sed ego in primis ad rationem legis attendendum opinor, quæ si utroque casu eadem subsit, fiet extensio, quod supra à nobis traditum est. Sexto, lex municipij in causis ciuilibus actionem triumm ensium spatio eximi iubet, in criminalibus duorum termino concludit, quid in actione mixta, quæ ciuilem simul capitalemq; controuersiam contineat? Et Angelus non comprendi ea lege respondit[a], & ideo non nisi ultra triennij metas secundum ueterem iuris sanctionem perimi[b]. Septimo, lex de iudicio ciuili & criminali uerba facit, num in eo iudicio obseruabitur, quo pœna partim fisco, partim actori exolui debet? Et cum tale iudicium sit mixtum, non comprendi hunc casum Alexander scripsit[c], si tamen maior ea sit pœna quæ fisco debetur, magis est ut criminale potius existimem, sicut quæ priuato,

u l. quæritur. de stat. ho.
x Bald. cõsil. 237. in. 3.
y Cyn. l. inuitus. q. xj. C. de proc.
z Alex. consi. 96 in 2.
a Ang. consil. 257.
b l. properandum. C. de iudi.
c Alex. in rubri. C. de iu.

ciuile erit[d]. Octauo, Comes Palatinus eos qui ex adulterio nati sunt natalibus restituere potest, itemq; eos qui ex incestu sunt geniti: quid de eo qui utroque uitio laborat? Et cum hic de principis beneficio tractetur: materiaq; sit fauore digna, censuerũt plerique eum qui adulterio incestoq; partu natus sit, nihilominus legitimum fieri posse, at alij contra. Qui enim utroq; næuo maculosus sit, odiosior censeri debet. Cui ergo quod minus est conceditur, id concessum non intelligetur quod plus est[f]. Sed ego primã sententiam, quæ receptior est, sequor. Si enim quis plures filios, quorum aliqui ex adulterio, aliqui ex incestu procreati essent, sustulisset, utique omnes hac Cosmitis indulgentia natalibus restitui curare posset[g]: & tamen dubiũ non est, magis deliquisse ob delicti iterationem in his omnibus patrem, quàm qui in uno tantum peccauerit. Quapropter si delictum parentum respiciamus, casus mixtus minor est expressis, si ad filios ipsos attendamus, cum eorũ respectu concessio sit fauorabilis (misericordia enim digni sunt, qui alieno laborant uitio[h]) dicendum est ad hunc quoque concessionem extendendam, quia in fauoralibus fit extensio etiam si æque tanta ratio non subsit[i]. Nono dubitatur, quoties in aliquo actu duæ qualitates inuicem contrariæ concurrunt, constat potentiorem attendi[k], quænam igitur qualitas ualidior existimabitur? Et in primis quæ dignior erit. Vnde si in eadem causa sacerdos secularisq; litigent, beneficio initiati etiã profanus fruetur[l]. Sic si maior. xxv. annis communem cum minore causam habeat, & ipse minoris priuilegio utetur[m]. Sic cum Romanus Pontifex extraordinarium

æruſ

d c. tuæ. de p cur.
e Bart. d.l. iij. de verb.
f l. cui pacto de seru. excepit.
g l. iij. C. de epi. aud.
h l. lege. C. de nat. lib.
i c. fi. de Sym.
k c. per hoc. de hæret. i. 6. d. l. quæritur
l l. præcipimꝰ §. hoc eodẽ C. de ap.. pel.
m l. si communẽ. ff quem. fer. a.

æruſcationis munus quibuſcunque administratoribus in dixiſſet, nõ comprendi: Cardinales eius purpuratos reſpõ ſum eſt[n]: talis enim qualitas, tanquam dignior, cæterorũ administrorũ nomenclatione eos eximit: qua de re poſ ſent quàmplurima exempla adduci, quæ paſsim apud re centiores collecta reperiuntur[o]. Potentior quoq; ea cau ſa existimanda eſt, quæ benignior ſit: quamobrẽ ſi pupil lo legatum ſit ea conditione, ut decem quæ hæredi natu raliter debebat ſolueret, eamq; pecuniã hæres acceperit, potius iure obligationis datã, quã conditionis adimplen dæ cauſa creditur, quia id benignius eſt[p], tum ut legatarij integra legata ex uoluntate defuncti conſequantur, tum ut uideatur pupillus bona fide omne quod debebat reſti tuiſſe. Nec me mouet quòd in lege Aquilia, ſi Elephantes uel Cameli occiſi fuerint, fit condẽnatio tanquam iumen tis occiſis, cum tamem mixtum ſit genus, natura enim eo rum fera eſt. Quæ feritas ſi reſpiceretur, legis Aqui liæ locus non erat[q]: nam id inductum credibile eſt, ut do mino Elephantis uel Cameli damnum reſarciatur, quod certe benignius eſt, ne impune in re aliena damnum de tur. Rurſus potẽtior ea eſt cauſa, quæ iure cõmuni reuer tatur, quam quæ iure ſpeciali, uel commentitio iuſtifica tur. Quapropter miles in dubio uoluiſſe ſecundum ius cõmune teſtari magis creditur, quam militari priuilegio uti[r]. Hinc eſt, quòd ſi lex municipij non permittit ad uerſus doctorem inquiri, aduerſus uero militem conce dit: ſi quis idem, & doctor, & miles ſit, qui crimine promiſcuo deliquerit, ea reſpicietur qualitas quæ iuri cõ muni magis accedet[s]. Cauſa quoq; naturalis fortuitæ, &

n Rom. cõſi. 498.

o Feli. c. ſecun do. de iudæ.

p l. ſi pupillus. ad. le. fal.

p l. ij. in fin. ad le. aquil.

r l. nam ſi. de iniuſt. rup.

s Bal. l. ſi quis dec. C. de fal.

extrinsecus accidenti quoties contrarij inuicem effectus
t Bar. l. q hat bet. de tut. erunt prævalebit[t], nisi tamen aliud ex subiecto argumento appareat, ut cum frater miles aliũ fratrẽ militem hæredem instituit, ex causa militiæ, & ob contubernium amore reliquisse potius creditur, quàm iure sanguinis, castrense q; id peculium existimabitur[u]: quod arbitror fauore militiæ constitutum. Specialis quoque causa potentior generali existimanda est[x], sicut & causa prohibitiua permissiuam superat[y], & qualitas quæ nocet magis in animaduersione est, quàm quæ prosit[z]. Vnde si ordinis lege cautum sit, ut nullus doctor possit scholasticorum rector esse, qui Philosophiæ doctor sit: medicinæ uerò auditor, legis prohibitione ex Baldi[a] responso cõtinebitur. Sed & hæ & huiusmodi ab alijs diffusius tradita in præsentia non ulterius pertractanda duxi. Et hæc quidem quod ad extensionem attinet satis sunt. Superest ut pauca illi affinia attingamus. Et regula est generalis, quod ut agimus non ualet, saltem eo modo ualere quo facere possumus: ea sub se quasdam species continet, quas lis illa. Si dispositioni impossibile aliquid per conditionem addatur, omnia uitiantur[b], si per modũ, modus reijcitur: dispositio sustinetur. Rursus alia: qui actus proprie intellectis uerbis non ualet, ex improprietate sustinebitur. Item alia, in ambiguis ea semper fit interpretatio, ut actus ualeat potius quàm pereat. Rursus quarta, Actus nullus, nullius effectus est, nisi quod ex eo quoque
e l. fi. de reb. e. mens testatoris declaratur[c], ex qua quãdoq; eandẽ uim
d l. mulier §. j. de condi. inst. habet atq; si ualidum esset ut quando conditionem de facto impleri sufficit[d], quod supra attigimus. Idẽ in pœnis

quando

u l. cũ allegas. C. de castr. pe.
x l. seruis vrba. §. fin. de leg. iij.
y l. fabinus. ff. com. diui.
z l. si quis in gratiam. §. fin. ad syll.
a Bal. i. præ. dect. iij. col.
b l. impossibilis. de verb.

quando quis ita ex actu nullo inquietatur, ac si ualidus esset[e]. Quod & in crimimibus quoque receptum est, cum enim iure fieri nequeat, sequitur ut si quis de facto committat, legitimis pœnis subijcitur[f]. Sed an actus nullus nomen saltem seruet? Et non uidetur. Quapropter stipulatio nulla, proprie stipulatio non est[g]: testamentum nullum, non est testamentum: sententia nulla, non est sententia. Sic in citatione, in instrumento, in cessione. Quod procedere Baldus censuit in actibus iuris[h], aliàs actus facti etiam proprie nomen seruant, tametsi perperam fiant[i]. Sed quid in contractibus iurisgentium? hi enim facti sunt. Et uidetur uenditionem nullam, posse uenditionem appellari[k]: sicut & matrimoniũ nullum, matrimonium dicitur[l]: quod & in diuortio receptum est. Sed cum à iure ciuili fomentum recipiant, ucrius reor, non nisi improprie, & demonstrationis cuiusdam causa sic appellari. His accedit, quòd paria existimantur, non habere, & inutilem habere[m]. Quapropter idem esse Accursius scripsit, siue mulier maritum non habeat, siue habeat quidem, uerum inutilem[n]: sed hoc ex effectu accipitur: quãtum enim ad uerba attinet, certum est maritum habere. Sed de his speciebus satis est. Nunc istam principalem declaremus, in qua à Bar. eiusq; in hoc crebriore calculo recepta sententia necessario recedendum mihi uideo, quod omnes casus non comprenderit, & etiam non omnino uera ratione innitatur. Igitur sciendum, non generaliter hîc nos quærere, utrum actus nullus aliquem effectum pariat, quod supra declarauimus, nec de quocũq; effectu nos loqui, sed de eo tãtũ, qui

e l. ubi. C. de transf.
f l. nemo martyres. C. de sa. san. eccl.
g l. j. §. sed si mihi. de uerbo.
h Bal. l. iij. de test. tut.
i d. l. mulier.
k l. labeo. in uerb. emerit infra eo.
l l. quod seruius. de cõ. ob cau.
m c. j. de præscrip.
n gl. l. fi. C. de plag.

actui attentato cõfinis est, qualis est pactio stipulationi, codicilli testamento, fideicommissum substitutioni, actus uiæ, & si qua huiusmodi affinitate quadã iungũtur. In his ergo affirmandũ, actum qui ea forma, & modo quo agitur non ualet, in eũ qui possibilis sit modũ sustineri, si modo testatoris uel contrahentium uoluntas eiusmodi præsumatur: nam & hoc credere humanius est, & ex eo suadetur, quòd semper id in interpretatione agendũ, ne irriti omnino & elusorij sint cõtractus. Quod maxime absq; dubio procedit, cum expressum est per partes, mentis ipsorũ esse, ut omni meliori modo quo possunt actus ualeat[o]. Quæ clausula si in tabulis addita sit testamentum præteritione filij nullũ, saltem iure codicillorũ sustinebitur, & si pater filio certam rem reliquerit, propter hanc clausulam iure institutionis reliquisse censebitur[p]. Non tamen tanti effectus est, ut actũ sustineat in casum à paratibus nõ cogitatum, ut quia deinde insperatò euenit[q], uel perquam raro accidere soleret, nec sola generalitas uerborum sufficeret, si mens ueri similiter ab eo casu abfuit[r]. Quod in ea specie receptũ est. cum testator si nõ ualebit testamentũ uult iure codicillorum obseruari: præterito enim posthumo rumpetur, nec in uim quidem fideicommissi poterit sustineri, nõ enim ueri similiter id uoluit testator[s]: possunt tamẽ id agere partes, ut etiam in casum non prouisum ualeat, ut cũ aliquis ex causa quacũq; etiã incognita liberatur[t]: quod tamen adhuc tẽperatur, ne dolum remissum facile credamus[u], & hæc quidem cũ mens partium clara est. Cæterum etiã in dubijs, ut prædixi, potius credendum est uoluisse partes actũ non omnino inutilem

o l. i. de iure codicil.

p Alex. consi. 112. in. 3.

q Rom. consi. 294. Feli. c. cũ super. de offi. delg.

r l. fistulas. §. frumẽta. de cõtrah. ẽpt.

s Soci. consil. 95. in. 4.

t Alex. consi. 11. in. 1. col. pen.

u l. tres fratres. de pac.

tilem facere, & ideo pro regula affirmandum est, huiusmodi quod geritur prout fieri potest sustineri. Quæ regula tunc non procedit, cum alicuius disponentium mens aduersatur: ueluti cum apparet quem uoluisse testamentum facere, nõ enim si irritum sit interpretabimur saltem iure codicillorum defendi[x]. Id ea ratiõe nititur, quòd nõ uidetur testator, qui de toto uoluit disponere, id egisse, ut diuisa in partes re aliter atq; aliter censeatur, qui hæres ex testamento est solidum consequitur, qui ex codicilis, partem iure fideicommissi, cum aliam partem legitimus hæres directe ex S. C. Trebelliano retineat: quæ diuisio cum diuersa sit ab eo quod testator egerat, non arbitrabimur id sensisse, ut actus in hunc modum sustineatur. Qua ratione & libertas directa seruo alieno in testamẽto data in uim fideicommissi non firmabitur[y]: trãsiret enim in penitus diuersam speciem, cum per directam soli seruo prouideatur, per fideicommissariam etiam hæredi propter ius patronatus, quod quidem in bonis testatoris nec uere est, nec produci quidem potest[z], unde & ad extraneos hæredes non transit, quòd si in bonis testatoris esset, non ita diuersa species existimaretur. Qua ratione substitutio directa, in fideicõmissariam quã doq; flectitur: nempe quoties à principio ceu directa uale re non potuit[a]: si enim potuisset, quia actus non dicitur irritus q ualere potuit: nõ fict hæc interpretatio[b]. In cõtractibus quoq; quũ aliquẽ nobis obligamus, regula non procedet: cum enim non nisi ex utriusq; partis consensu contractus uim accipiant, non est ueriſimile eum qui obligatur, in alia specie cõsensurum[c]: quinimo credendũ est, qui

x 1. nõ codicil 1ũ. C. de testa.

y l. si seruus. §. si seruus alien⁹. de leg. j.

z Bar. l. j. col. iij. de leg. j.

a l. fœuola. ad treb.

b l. verbis. de vulg.

c l. j. §. si quis ita. de verb. oblig.

quì inutiliter se obligat, delectari actum inutilem se face-
d l. an inutilis. de accep. re, nec creditorem admoniturum[d]. Quapropter domi-
nus pro seruo inutiliter fideiubens, quasi iusserit nõ obli-
e l. j. §. deinde quod iussu. gatur[e]: sic fideiussor eo tempore datus, quo in peculio ni-
hil est, nisi sic acceptus sit, ut in futurum tempus, quo in
f l. eo tempore. versi. sed fideiuss. de pecul. peculio aliquid erit, obligaretur, frustra acceptus cense-
bitur[f]. Sic inutiliter transigens, non uidetur uoluisse ex
pacto obligari: quis enim credat aduersario, qui cũ liti-
g l. suus. C. de repu. hære. gatum est, uoluisse quenquam donare[g]? Cæterum & ubi
lex pro forma aliquid requirit, ea non seruata, omnino
actus perimitur. Vnde stipulatio cuius forma seruata non
h l. j. §. eum q. de cõst. pec. sit, nec in uim pacti quidem ualebit[h]: fauore tamen libe-
rationis receptum est, ut si acceptilatio inutilis fuit, ta-
cita pactione id actum uideatur, ne petatur, quod Pau-
i l. si vnus. §. si acceptilati. de pact. lus scripsit: Non quòd ea tacitum pactum in se habeat
(cum enim acceptilatio causa liberationis fiat, uinculum
obligationis nullum debet inducere) sed ex quadam æqui-
k Bar. l. vbi. C. de tranf. tate naturali, qua quis obligatur non petere[k]: & ita ego
sentio, licet, alij aliter. Et hec omnia quidem ex conie-
ctura mẽtis inducũtur, quæ tempore initi actus fuisse præ-
sumitur. Sed quid si casus aliquis deinde superueniat, quẽ
si partes euenturum credidissent, aliud constituissent?
Et in hoc breuiter distinguendum est, cum quæritur, an
uoluntas intelligatur rebus sic stantibus: Aut in hic lo-
quimur quæ ex unius arbitrio pendent, & tunc si res in-
cidat in eum casum in quem ueri simile sit eum aliter dis-
l l. paulo. §. j. de leg. iij. positurum, mutata uoluntas intelligitur[l]. Quaratio-
m l. mæuia. §. fi. de au. leg. ne si pater filio tutorem dederit, isq; improbus factus fue-
rit, non sequetur magistratus iudicium testatoris[m], quẽ
ueri

ueriſimile eſt ſi hoc prouidiſſet[n], *tutorem non fuiſſe huiuſmodi filio daturum. Quo exemplo & procurator conſtitutus, ſi prodigus, negligens, ſtupidus fiat, reuocatus cẽſebitur*[o]. *Sic legatum ex inimicitia deinde contracta, uel per alienationẽ reuocatur*[p]. *Sic teſtamentum natuitate liberorum*[q]. *Sic cum teſtator alienationem fauore pupilli prohibuiſſe, deindeq; conſtitiſſet pupillo eam expedire, reſpondit Aret. iudicis autoritate uenditionem concedendam*[r]. *Sic cum teſtator iußiſſet, ne in fundo inſtitutus eo amplius quicquàm peteret, cenſuit Bart. ius accreſcendi ſublatum non uideri*[s]. *Sic priuilegia monachis conceſſa, propter exuberantem eorum numerum reuocantur*[t]. *Hinc ex facto cum quidam unicum filium hæredem ſcripſiſſet, & conſanguineæ puellæ pro dote centum legaſſet, quæ ſumma tempore teſtamenti propter amplas eius facultates minima uideri poterit, deinde ad paupertatem redactus, eodem teſtamento deceßiſſet, legatum arbitrio iudicis moderandum pleriſque uiſum eſt, ne plus filio extranea puella conſequatur. Aut in cõtractibus loqimur, qui ex duorum uoluntate interpretationem recipiunt, & tunc non intelligetur rebus ſic ſtantibus tantum facta promißio, nec alterius uolũtas mutata quicquam innouabit*[u]. *Quod tamẽ perpetuum non eſt. Quid enim ſi prior contractus ex errore proceßiſſet*[x]? *quid ſi ex fiducia*[y]? *quid ſi aliqua cauſa hoc ſuaderet, de qua à partibus nihil cogitatum fuiſſet? ut ſi promiſerim tibi gladium reſtituere, deinde furens petas*[z]. *Quapropter & in ſcholaſtico reſponſum eſt, quanuis in aliqua Academia lauream doctoratus, ut uocant, accipere etiam ſub iuriſiurandi religio*

n l. in confirmando. de conf. tut.
o l. cum quis de ſol.
p l. rẽ legatã. auenric. ex cauſa.
q
r Are. cõſ. 22.
s Bart. l quoties. §. ſi duo in fi de hære inſtit.
t c. ſuggeſtum de dec.
u l. ſicut. C. de act. l. lucius. de euic.
x Bar. l. fin. §. idem quæſtuit. de cõd. ind.
y l. fi. C. de nõ num pec.
z 22. q. 2. ne quis.

religione promiserit nihilominus si in aliud Gymnasium transeat, & ibi examine facto approbetur, non censeri
a Imo. c. inter. p. de renũ. periurum[a]. Sed & conditionis quæ tacite ex natura contractus insunt, semper intelliguntur. Si igitur tibi domũ locauero, & habere licere promisero, intelligitur rebus
b l. quæro. loc. sic se habentibus, & pensione interim recepta[b]. Sed & cum lex ex noua causa rescißionem contractus inducit, uel reuocatoriam actionem cõcedit, apparet rebus sic se habentibus promissum tantummodo fuisse, ut cum quis donat, deinde liberos suscipit, rescinditur ex Constantini
c l. si vnquã. C. de reuo. do. rescripto contractus[c]. Cæterum & quando tacitum pro expresso habendum sit, eodem ferè modo distinguitur: in his enim quæ unius ex sententia conficiuntur, non
d l. ĩteruestẽ. de auro & arg. est dubium haberi[d], in contractibus uero non haberi, si ab altero tantum id actum sit[e], si ab utroque, secus est:
e l. si repetendi. C. de cõdi. ob cau. tunc enim idem est quod in ultimis uoluntatibus diximus, nisi actus in forma peccauerit[f]; cum enim forma ex
f l. j. de verb. obl. necessitate legis requiratur, uoluntas partium in nulla
g l. iubemus. C. de testa. animaduersione est: idem cum hæc uoluntas probari non potest. Sumitur autem probatio ex natura rei: ut quia
h d. l. quæro. quod omissum est ex natura rei, in eum contractum accederet[h]: sumitur & ex consuetudine, quæ in actionibus
i l. quod si nolit. §. qa assi dua de ędi. edi. humanis potissimam uim habet[i]: sumitur & ex præfationibus, huiusmodiq; alijs coniecturis legitimis, quas omnes referre præsentis instituti non est[k]. Sed nũquid tacita hæc dispositio ex lege inducta, an potius ab homine
k d. l. si seruus pluriũ. §. si.
m l. si paterfa. in princ. de adop. censebitur? Et discernendos tres casus arbitror: Primus, quoties lex aliquid à partibus actum præsumit, nec huic partes ipse renuntiare possunt[m], tunc huiusmodi legis

dispo

dispositio, non autem hominis censebitur. Quapropter ius accrescendi tametsi ex tacita quoq; testatoris mentæ proueniat, tamen ex legis dispositione magis procedere existimatur[n]: non enim potest quis partim testatus, partim intestatus mori, Sic Barto. in actione tutelæ, diem ex dispositione legis inesse, nõ autem ex hominis credidit[o]: Quoniam si partes agerent ut ante diem ea actio oriretur, utique frustra agerent[p]. Sic idem tradidit, procuratorem ad agendum legali dispositione, ad defendendum quoq; constitutum censeri: ut enim id faciat, à lege ipsa etiam præter domini uoluntatem adigitur[q]. Sic receptum est, tempus quod à lege iudicatis confessis'ue indulgetur tametsi in sententia iudicis sit expressum[r], pro legali tamen dilatione accipi, cum in arbitrio iudicis non sit, qualem terminum constituat[s]. Nam & generaliter idem Barto. definiuit, illam obligationem à lege descendere, cum præter ueri similem contrahentium uoluntatem inducitur. Quæ enim ex præsumpta uoluntate oritur, hominis obligatio, non legis est[t]. Nec obest si quis dixerit, nónne legibus uoluntatẽ suã regere quilibet creditur[u]? Respondeo, uerum id esse, in his quæ libero partium arbitrio relicta sunt, alioquin non sponte facere, sed legis iussu partes creduntur[x]. Quapropter legi Falcidiæ aduersus uolũtatem testatoris locum esse scriptum est[y]. nec enim facere potuit testator, quo minus ea lex locum in testamento suo haberet. Secũdus casus est, cum lex aliquid præsumit cui partes renũtiare possunt, & tunc huiusmodi dispositio hominis non legis dicitur: ut quod in mutuo æque bonũ reddatur: in promissione dandi Chartagini

n l.si in testõ. in fi. de vul.
o Barto. l. ita stipula. §. q.
p l. cerdonem. de oper. lib.
q Bar. l. nõ solũ. de proc.
r l. iij. § condẽnatus de re iud.
s l. ij. eo. tit.
t Bart. l. stipon diuid. q viij.
u l. quidam cũ f. de verb.
x l. iiij. de regu iur.
y l. titia. ad leg. fal.

tagini, tempus quo illuc iri cõmode posſit, & ſi qua ſimi-
z Bart. l. quæ extrinsecº. de condi. et demonſt. lia. Senſit hoc & Bartolus[z], dum alias eſſe conditiones tacitas ſcripſit, quæ ex lege deſcendunt, alias quæ ex natura rei, alias quæ ex præſumpta uoluntate. Quapropter cũ lex Municipalis conſanguineos de controuerſijs compromittere iuberet, ſi cõpromiſſum fuerit, neceſſario id dicetur factum, non ſponte, cum huic legi per alterum renuntiari nequeat: licet Salycetus, & Alexander hac in
a In. l. ſi quis maior. C. de tranſ. re aliter ſenſerim[a]. Ex hoc quoq; conſequens eſt, ut contractui depoſiti clauſula, dolum malũ abeſſe, legis diſpo-
b Paul. Aret. §. Cato. 5. oppo. ſitione ineſſe credatur, non ſponte contrahentis[b]: non enim illi renuntiari poteſt, cum dolus malus in futurum
c I. iuriſgen. §. pen. de pac. remitti nequeat[c]. Tertius caſus eſt, quoties lex abſq; partium reſpectu aliquid inducit, & tunc quoq; diſpoſitio
d Bart. d. l. ſtipulationes. q. viij. cenſebitur legalis[d]. Qua ratione id quod intereſt, recte pœnam legalem appellauerimus[e]: inducitur enim in obli-
e l. cum ſtip. ſi a procu lo. eo. tit. gationibus faciendi, ut quanti ea res eſt ſoluendo, debitor liberetur, tametſi de hoc nihil actum ſit. Et hæc ſcitu utilia ſunt, tum quòd mitius cum lege agitur quàm cum homine, tum etiam quòd diſpoſitioni legis contra faciens inſolidum condemnatur, diſpoſitioni uero homi-
f l. in depoſiti. ff. depo. nis pro hæreditarijs portionibus tantum[f]. Poſſent & aliæ differentiæ referri, quas in præſentia recenſere nihil attinet. Poſtremo uidendum eſt, quoniam ſuperius dictum à nobis fuit, non ſolum diſpoſitiones hominum à legalibus differre, ſed inter ipſas quoq; humanas actiones plerunq; non parum intereſſe, cur aliud conſtitutum in ultimis uoluntatibus, aliud in contractibus non rarò reperiamus. Exponendum itaque, quomodo certius hæc

quoque

quoq; discerni queant. Et regulariter solet affirmari eo= dem iure ultima morientium mandata, uiuentiumq; con= tractus accipienda esse, deq; altero ad alterum, ceu ad si= milem rem, interpretatione procedendum[g], nisi tamen di uersa in his ratio afferatur: ea diuersitas quinq; , ut plu= rimum, causis solet oriri. Prima, quòd in testamentis fauo rabilior interpretatio, quàm in contractibus fiat[h]: hinc est quòd institutis testamento filijs, etiam fœminas admit ti indubitati iuris est: cum tamen, si quis pro se, & filijs emphyteusim recipiat, masculos tantum admitti ferè re= ceptius sit. Eodem modo, institutis filijs, dubium non est, nepotes quoq; contineri, cum in contractibus contrà re= sponsum sit[k]. Sic à legato quod filijs relictum sit, mona= chi non excludentur, in quorum album nomina filij dede rint[l]: cum in contractibus huiusmodi interpretatio mi= nime accipienda uideatur[m]. Sic si fidei filij commissum sit, coniectura paterne pietatis plus dictum, minus scri ptum creditur, conditioq; si sine filijs decesserit, extrin= secus sumitur[n]: quod in contractu locum sibi non uendi= cat. Sic legata domo, aditum quoq; deberi respõsum est[o]: at uendita, uel familiæ erciscundæ iudicio diuisa, non de= beri[p]. Sic conditio impossibilis ultimas uoluntates non uitiat, sed ipsa reijcitur[q], cum tamen contractus ratos esse non sinat. Secunda causa est, quia ultimæ uoluntates promptius executioni mittuntur, pluribus enim actio nibus in his succurritur, nunc rei uendicatione, nunc pi= gneratitia ob hypothecam[s], quandoque & officio iudi cis, quod persecutionem uocant. Sed & interdicto ple= runq; succurritur possessionis adipiscendæ causa[t]: quam

g l. ita stipul. de ÿb. obl.

h l. in test. de reg. iur.

i l. j. infra eo.

k Bart. infra. l. liberorũ. Sa ly l. ij. C. de iure emphy. auiẽ. nisi. C. ad Treb.

l

m Spec. tit. de loc. uersicu. 110.

n l. cũ acutissi. C de fid. ubi Ba. in fin. l. testatrix. si ser. vend.

o

p l. in venden. do de cõtra hen empt.

q

r l. j. de cõdi. instit

s l. impossibi= lis. de verb.

t l fin. C. com. de leg.

l. fi. C de ed diui. adria

ob causam, & edictum diui Adriani olim in usu erat: [u] quæ omnia in contractibus aliter se habent, ex his enim ordinaria actione experiendum est, nullaq; executio præ statur [x]. Eadem ratione & illud dicimus, ultimas uoluntates postquam dies cesserit in pendēti esse non posse, cū in contractibus aliud sit iuris [y]: unde & illud receptius est, legatarium, qui partem ab altero hærede petierit, nō censeri ius crediti diuisisse [z], cum in contractibus constet deuisionem fieri [a]: facilius enim hoc modo testatoris uoluntas exitum habebit [b], nec suspendetur quatenus alius cohæres non solu[illegible]. Sic & si tibi seruum arbitratu Seij legauero, eo intra annum non eligente, nihilominus legatum debebitur, nec uulterius erit expectandum [c], cum in contractibus à persona non recedatur, longiorq; præstetur dilatio [d]: cui rei consequēs est, quod cautioni Mutianæ in contractibus locum non esse uulgo traditum est; [e] cum & debitor in diem ex causa legati cauere debeat [f], cum dies uenerit se soluturum [f], quod in contractibus admissum non est, nisi magna ex causa [g]. Tertia causa, quod ultimæ uoluntates ab unius tantum, nempe testatoris, iudicio pendent, contractus non nisi omnium contrahentium consensu perficiuntur, in illis igitur sola defuncti mens in animaduersione est: quapropter si bona sua alienari prohibuerit, ex causa tamen dotis distrahi potuerunt [h]: quoniam uerisimile non est, uoluisse eum à se descendentes fœminas in dotatas agere, quod in prohibitione, quæ in contractu addita sit, non procedit [i]. Eadem ratione ultima uoluntas posterior, tametsi non omnino perfecta, priorem extinguit [k], cum aliud sit in contractibus

u l.fin.C.quo. bo.
x l.minor cui fid.de min.
y j.receptum. com.præd.
z l.si ex toto. §.j.de leg.j.
a l.si creditores.C.de pa.
b l.vel negare ff. quē.test. aper.
c l.fi.§.sed & si quis.C.cō mu.de leg.
d l.si arbitratu de verb. obl.
e l.mutianę.de cōd.& dē.
f l.inter.&.l. seq.q. satis. cog.
g l. in omnibus.de iud.
h aut. res q. C.ad.l.falc.
i l.nulla.C.de iur.dot.
k l.legatū sub cond.§.fin. de adi. leg.

bus[l], ex actu enim inutili uoluntas tamen profpici po-
teſt, quod in legatis ſolum ſufficit[m]. item annuum lega-
tum iuris interpretatione plura legata plures obligatio
nes continet: at ſi annuum quid dari nobis ſtipulemur,
una erit obligatio[n]. Cuius rei ea uidetur ratio, quòd in
legatis uoluntatem ſpectamus, quæ præſtationem pluries
fieri decreuit, meritò plura ſunt legata: in ſtipulationi-
bus ad formam uerborum attendimus, quæ unica eſt.
Quarta cauſa originem à præcedenti ducit, ea eſt, quod
in ultimis uoluntatibus pœnitentiæ, reuocationiq; locus
eſt. cum in cõtractibus quod factum eſt, infectum: quod
ratum irritum, altero diſſentiente, fieri non poſſit.[o]
Hinc ſi libertus de ſe benemerentem amicum donatione
aliqua remunerauerit, non fiet cauſa patrono, ut in ſui
fraudem id factum conqueratur[p], cum ſi cauſa mortis
dederi, ſecus ſit[q]: quod enim huiuſmodi alienatio ex nu-
tu eius reuocari poſſit facillime fraudis coniecturam
tunc accipimus. Sic adoleſcens cui curator datus
ſit abſque eius autoritate contrahere non poteſt,[r] cum
tamen teſtari, legare, cauſa mortis donare poſſit.[s]
nec enim hic ullum ſubeſt periculum ne damnoſe agat,
cum arbitratu ſuo omnia reuocandi ius illi ſit.[t] Qua-
propter ſi municipali plebiſcito cautum ſit, ne abſque
agnati conſenſu mulier contrahat, id tamen ualebit,
quod donatione cauſa mortis tradiderit, non enim
legis ratio, ne mulier decipiatur, locum hoc caſu ſibi
uendicat, cum pœnitere poſſit[u]: quo exemplo & illud
quoq; reſponſum fuit, cum conſuetudine quadam pere-
grinorum facultates: quacunq; eorum ultima uoluntate

l l.ſ de nou.
m l ſi. de reb. cred.
n l.ſi ſtichũ. §. ſ. de verbo. obl.
o l.ſicut.C.de actio.
p l.viu°.ſi. qđ ĩ frau.patr.
q l.ſ.§.ſ.eo.tĩ.
r l. ſi curatorẽ.C. de in integ.reſt.
s l. aurelio.§. caius. de lĩ. leg.
t l.ſed ſi crim. §.ſ.de don. inter. vir.
u Ial l.ij.de legatis.ſ.

reiecta, ad principem pertinerent, si donationis nomine
x l.diuus. quicquam ab eis alienatum esset, non uideri fraudem
fisco factam[x]: quod eo magis recipiendum est, quoniam
illud in confesso sit, dispositionem stricti iuris in ultima
y l.non dubiũ C. de testa. uoluntate inductam, ad contractus minime producẽdam
esse[y], nec econuerso. Quinta causa est, quia contractus
etiam ex summi iuris rigore effectum habent, quòd de re
sua quemlibet disponere posse iustum est, at ultimæ uo-
luntates indulgentia solum quadam, dispẽsationeq; legis
z l.j.C.de sac. eccle. sustinẽtur[z], cum in id tempus earum effectus confera-
tur, quo quis mortuus est, nec res amplius sua est: quo fit
ut suprema hæc iudicia ceu specialius quoddam auxi-
a §. disponat. in autẽt. de nupt. lium à legibus consecuta, legum ipsarum naturam magis
quàm contractuũ imitantur[a]: quapropter & in legatis,
b glo.l.j.C.de his quibus ut indig. & in legum iussionibus si quicquam factum non sit addi
c d.l.ita stipu. ta pœna, statim fieri debet, ne in pœnam incidamus: [b]
cum in contractibus non prius pœnæ locus sit, quàm de-
claratum fuerit amplius fieri non posse.[c] Inde quoq; est,
quòd prohibita à testatore alienatione, non magis domi-
nium trasferri non potest: quàm si lex expressum uetaret
d l.marcellus. §. res quæ. ad Treb. [d], cum tamen in contractu prohibito eam translationem non impediat, sed in id quod interest agendum
e l.ea lege. de cõd. ob cau. sit[e]. Cæterum & contraria ratione institutum est, ut
f l.j.§. finautem sub.C. de cad tol. antè quàm ultimæ uoluntates legis fomẽto conualuerint,
contractibus ipsis imbecilliores censeantur: quapropter
g §.ex conditionali.inst. de ẏb. obl. ante dictionis euentum, in eis transmissioni locus non
est[f], cum stipulatio conditionalis nihilominus ad hæ-
redes transeat[g]: firmius enim unicuiq; acquisitum id cen-
setur, quod propria ope cõsecutus est quàmquod alieno

beneficio

beneficio adipiscitur[h]: unde alimentis mihi ex contractu debitis, possum ex sententia mea transigere: cum si postremo alicuius elogio debeantur, absque prætoris decreto non possim[i]: qua ratione sunt qui putent, in ambiguo dissiunctiuæ obligationis casu ad legatarium electionem spectare[k], cum in contractibus ad debitorem ipsum pertineant[l]: differentiæq; rationem esse, quòd hæredis hac in re damnum in animaduersione, non est, qui & de lucro agit, & alieno facto fortunatus est, ut cui contigerit (quod Pœta ille ait) Res non parta labore, sed relicta. cui tamen rationi illud obesse uidetur, quod traditum est, si manumissus à domino superstite seruus fuerit, peculium illi concessum censeri: sed si testamento ab hærede libertas ei legata sit, non censeri: quod argumentum tripliciter bene sanè dissoluit Accursius[m]. Ego etiam illud dici posse arbitror, ideo ita constitutum, ne dominus quicquam illi ulterius impendendi causam haberet, sed peculium illi pro alimentis sufficeret. Siquidem & apud Plautum Epidicus ait: Nouo liberto opus est quod pappet. Cui respondet senex: Soccos, tunicam, pallium tibi dabo, præbebo cibum. Sed an potius id inductum credamus? quoniam qui hæredi seruum relinquit necessario relinquit, at in necessitatibus non ita fit liberalitatis, & munificentiæ larga interpretatio[n]: nam & traditum est alienationes, quæ testamentis fiunt, non ita facile in fraudem cuiusquam factas uideri, quoniam necessario fiant: [o] uulgò enim dicitur, superstitis est mancipium, & morientium sedes uiui occupant, nec nisi nudos orcus recipit.

h glos. l. j. C. si aduer vēd.
i l. cum hi. §. plane. de trans.
k l. lucio. de le ga. ij.
l l. plerūq; iu fi. de iur. do.
m l. j. C. de pe. cius qui iūb.
n l. rē legatam. de adi. leg.
o l. ex hoc edicto. de alie. iud. mutan. l. reos. de solu.

ANDREAE ALCIATI IVRISC. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER IIII.

VM SVPERIORIBVS LIbris à nobis de quadruplici uerborum significatione noc indiligenter sit scriptum, supereſt ut de figuris & tropis aliquid subijciamus: quæ cum mixtæ cuiuſdam ſint naturæ opere pretium uiſum fuit in hunc locum eas reſeruare, quòd ſat commode non uidebantur poſſe ſupradictæ diſtinctioni coniungi: nam figurarum quædam ſolum ornatum reſpiciunt, & hæ ad proprietatem ipſam pertinent, imò elegantiorē, & magis perſpicuam orationē, quam ex ipſa proprietate deprompta uerba, faciunt: ut merito Fab. Quintil. ſcripſerit: Quæ bene translata ſint, etiam propria dici ſolere. Quædam ad improprietatē penitus pertinent, & in uitium orationis inclinant, qualis eſt earum maxima pars, aliæ ab uſu prudentium autoritatem ſumunt, nonnullæ ferè nihil à uerbis mutuantur ſed ex interpretatione uim omnem accipiunt, ueluti ut plurimũ ſunt Paræmiæ. Meritò igitur in ultimum librum recipiendum hunc tractatum cenſui, præſertim cum ſic quoque gratiorem me rem facturum hiſce opinarer, qui

iuris

iuris scrupulositatibus offensi, in amœniora studia diuertere desiderant: his enim hic libellus magis arridebit, qui non pauca ex humanioribus studijs contineat, quanta tàq; ueterum Iureconsultorum in eis diligentia fuerit, declarat. Velim tamen hi sciant, me non omnino ex Grammaticorum, aut Rhetorum declarationibus, sed crassiore Minerua, quod nostratibus doctoribus magis placere deprehendi, huiusmodi schemata, & tropos interpretari: & sicut apud Ennium Neoptolemus Philosophari sibi ait necesse esse sed paucis, nam omnino haut placere: sic & ipsi mihi uideor cum Rhetoribus aliquantisper conuersandum esse, omnino haud placet: quòd sibi ipsi in hoc argumento à Grammaticorum traditionibus recesserunt, æquo animo ferre debent si Iureconsultus eos, & ipse non omnino sequar, sed aliqua consultò innouanda duxerim, quæ huic nostræ professioni magis conducere existimaui. Ex his igitur longè frequentissima est quam μιτάφοραν, id est Translationem uocant, sine qua nec quotidianus quidem sermo consisteret: cum propter uocabulorum angustiam similibus plerunque uti cogamur, uel quia proprium deficiat, uel quia translatum proprio elegantius sit: ut cum Iureconsulti adulterinam monetam, adulterinam scientiam uocant, & adulterari rationes dicunt, id est, conturbari, uel falsò describi[a]. Sic ambulatoriam uoluntatem actionem legis potestatem, stipulationem dicimus: sic uiam aperire, sic calcem pro fine, cunabula pro initijs plerunq; reperire est: hinc anfractus litium antiquare, id est, extinguere: hinc defloratæ species, enucleatum ius,

μιτάφορα

[a] l. ſ. in fine. de ſer. corr.

freni temperies, nuda conuentio: sic in promptu dicimus, ad manum, in pendenti, prima facie, laquei legum: sic inhiare commodis, quod à lupis translatum est: Sic Rempu
b l. fi. C. de do nat. antnup. bli. florere, dotem & donationem propter nuptias, æquis passibus ambulare[b], tempora largiri causam capitalem, quæ ad statum pertinet dicimus, & si qua similia, quæ nusquam in quocunq; autorum genere non occurrunt. Ab hac non multum distat quæ κατάχρησις id est abusio dicitur, cũ omisso proprio, & peculiari nomine, alius apponimus, ut cum lex Iulia adulterium stuprum appellauit, generalissimo nomine usa, cum speciale crimen insequeretur, merito Paulus lex inquit Iulia stuprum, & adulterium non promiscue (ut habent uulgati codices) sed καταχρηστικωτέρως appellat φθοράν. qua figura etiam parricidam dicimus, qui matrem interfecit. Sic & Caius inter gestum & factum, inquit, καταχρηστικῶς nihil interest. Sunt qui generaliter catachresin definiant, quæ nomen suum proximo accõmodet. Metaphoræ quoque affines sunt paroemiæ, de quibus ERASMVS ROTERODAMVS locupletissimum, & immortalitate dignum opus iam diu edidit, in quo solus uidetur mihi ueteres omnes superasse: is eam sic definiuit. Paroemia est celebre dictum, scita quapiam uoluptate insigne. Sunt autem in iure id genus quàmplurima adagia, quorum insigniora uir ille dilligentissimus perquàm eleganter explicauit: qualia sunt, Glauci, & Diomedis permutatio. Nec omnia, nec passim, nec ab omnibus. Non soli Atridæ uxores amãt, Pecunia absque peculio fragilis. Officere luminibus. Cum sacco adire: Manu longa, manu

breui

breui: Actum ne agas: Leonina societas: Illotis manibus: Longe lateq;, Sarta tecta: Ruta Cæsa. Cæterum quædam & nos ab eo, fortè consultò, prætermissa annotauimus: quæ quàuis non ita forsan elegantia sint, non tamen eiusmodi uisa fuerunt, ut silentio omittenda duceremus. Ea sunt: HERCVLIS CLIPEVS: in hexastico, quod Iustinianus ipsis Digestis præposuit. Οἷα τις ἡρακλῆι παναλόλυμ ἀσπίδα τεύξας, dicitur autem de re pulcherrima, & uarijs ornamentis insigni: ab Hesiodo sumptũ, in opere cuius titulus ἀσπὶς. DVPONDII IVVENES: Stuidijs tantum initiati, in proœmio, à dupondio nummo, quasi duobus assibus æstimarentur, seu à pondere dupondio, quod & stater dicitur, & τετραδράχμον, sunt enim adhuc modici ualoris, nos pupillo uulgò dicimus. Eodem pertinent, LYTAE ET PROLYTAE: quo nomine uocantur postquàm perfecti, absolutiq; in ea disciplina fuerint. Sic eodem loco edictum perpetuum, sparsim, & quasi PER SATYRAM collectum dicitur, prouerbiali schemate, à Satyra lance ex uarijs ferculis nullo ordine collatis composita. Vnde & Sallustius in Iugurthino, Quasi per Satyram sententijs exquisitis in deditionem accipitur: id est, non seruato ordine, ut seniores prius sententiam rogarentur, sed uti ipsi Imperatori libuisset. Eodem pertinet quod Sabinus à Pomponio[c] Cato sui temporis dictus est. Sic SATVRNINVM recentiores quidam uice uersa uulgò dicunt, qui phantasticas, absurdasue opiniones in iure ciuili sectatur[d]: ab huius nominis Saturnino, quem Vlpianus notat. πρὸς ἰπῶ, id est ad uerbum prouerbialiter Vlpianus

c l.ij. de orig. iur.

d l.j. de senat. Bal. l.j. C. de sac. san. eccles.

nus[e] dixit, de his, qui congruenter interrogationi sibi fa-
e l. de ætate. §. quod. autē. de inter. ctæ respondent, quod à nobis in disputationibus diffu-sius explicatum est. Id Cicero RESPONDERE AD ROGATVM dixit in oratione pro L. Flacco. Nun-quam nobis ad rogatum respondent, semper accusa-tori plus quam ad rogatum. EREMODICIVM Iurisconsulti appellant, quoties in iudicijs absente altera parte ius dicitur. Vnde qui facile, & citra contradi-centem uictoria potiuntur, eremodicio potiores dici possunt. Lucianus etiam ad calumniatores transtulit. Demosthenes separatim ἰσήμερ δίκην appellat. In per-iuros quoque prouerbiale est dictum, Vlpiano autore,
f l. si diuo. in fi. de iureiu. πρόπετῶς μὴ ὄμνυε, temere ne iura[f]: quod illis superi-dici solebat, cum fustium uel flagellorum ictibus subijce-
g l. quod debe tur. de pec. rentur. DVBIVS EVENTVS LITIS. Ex Sceuola &
h l. pen. de te-sti dici solet, apud quæ nos ferè prouerbij loco usurpatur, apertissimamq; habet significationem. PROBATIO-NES DE DOMO[h] uocantur non tam suspectæ, quòd domestici testes non recipiantur, quàm confes-siones, & ipsius accusati rationes, cum quis proprio ore conuincitur: & suo, quod dicitur, gladio iugulatur: quo censu, & Græcum adagium accipi potest ὄνος θεὸν ὁ
i l. si ita quis. de euict. μάστυς. VESPERTILIONVM appellari in iure[i] apparet eum, qui nec creditoribus satisfaciat latitet, & uesperè tantum exeat, uel rationes conturbauerit: opinor ex Aesopi fabula, qua inter cætera proditur uespertilionem cum mergo societatem nauticam contraxisse, & summersa naui, cum uterq; decoxisset, uespertilionem nō nisi noctu, metu creditorum uagari, mergum frequenter

in

in undas se demittere, mercimonia amissa perquirentem: ut proculdubio male sentiant qui uespillonem, uel uersipellem pro uespertilione legunt. Traditur & quandoq; IACTVS RET, S [k] pro re dubia, & mera spe, qua plerunq; homines decipiuntur. A MANE quoque uariæ paroemiæ deduci uidentur, ut cum dicimus, de manu in manum, & per manus tradi, & ad manum non habere, & extra manum dimisisse, & manus iniectionem retinuisse. Emissam quoque manum Modestinus dixit [l], pro cautione manu facta. Dicitur & manus pro arte, unde & manus pretium Caio [m]. DOMVM quoq; suam unicuiq; tutissimum refugium Caius [n] scripsit, ex notissima testudinis opinor fabula, ὃιπ@ φίλος ὃιπ@ αξιστος OMNEM fortuuam in sinu meo habui [o], prouerbialiter etiã dixisse uidetur Scæuola, nõ solũ eo sensu quo in manu, id est potestate habere dicimus, sed etiã ut occultam, & sibi soli creditã rẽ ostenderet: unde & in sinu gaudere Ciceroni III. Tusculanarum: quanuis & alio sensu alibi accipiatur. ERRONEM quoq;, frequẽter uagantẽ, & rebus nugatorijs tẽpora cõsumẽtẽ ex Vlpiano [p] dicere possumus, metaphora ab erronibus seruis ducta. Ouid. in Epist. Sapphus, Nec uos erronẽ tellure admittite nostrũ. Cui nõ multũ absimilis est, & miles qui EMANSOR dicitur, hoc est, ut Modestinus interpretatur, qui diu uagatus, ad castra reuertitur. FELICI DIPLOMATE uti dicũtur [q], qui omnia præproperè agũt: ab his ducto puerbio, q cursu publico per dispositos equos omni tẽpestate cõtẽpta, nocte dieq; iter agũt: quod absq; principis diplomate (tractatoriã recẽtiores Cæsares [r] appellãt) facere

k l. si iactum. de act. emp.

l l. quidam. de prob.

m l. mulieris. infra eod.

n l. plerisq; de in ius voc.

o l. qui. testamentum. de prob.

p l. quis sit. §. erronem. de ædi. edic.

q l. continuus. de verb. ob.

r C. de cur. publi. lib. xij.

facere minime conceſſum erat, cuius rei præter Iureconſultos Plinius quoq; ad Traianum, & Cornelius Tac. me
s l. in ſumma. §. item lab. de aqua plu. minerunt. ΕΜΠΛΑΤΤΙ quoq; frequenter Iureconſultis dicũt, eo ſenſu quo nos, largo modo, ſolemus dicere, ueteres non ad liquidum appellabant. id latius à nobis Diſputationum libro XI. tractatum eſt. Cui ſignificatione non
t l. quã tuberonis. de pecul. abſimile eſt, quod Vlpianus[t] ΠΑΧΥΜΕΣΤΕΡΟΝ dixit, id eſt craſſius, & pingui Minerua: quo ſenſu & Aulus Gel. lib. XIIII. cap. I. utitur. PEDEM IN FOVEA HA
u l. apud. de fid. lib. BERE, id eſt in periculo mortis eſſe. Pomponius[u] dixit his uerbis: Ego diſcendi cupiditate, quam ſolam uiuendi rationem optimam in octauum & ſeptuageſimum annum ætatis duxi, memor ſum eius ſententiæ, quam dixiſſe fertur Iulianus. Et ſi alterum pedem in ſepulchro habe rem, adhuc addiſcere quædam uellem. COLOR QVAE
x l. ſed Iul. ff. ad Mac. SITVS dicitur[x], cum id quod uerè agimus, ſimulatione aliqua obtegimus, ſiue fraudandæ legis gratia, ſiue alia ex cauſa id fiat. ſolentq; hoc loquendi modo Iureconſulti plerunq; uti: metaphora, ut opinor, à Rhetoribus accepta, qui uerborum coloribus ueritatem plerunq; of
y l. tranſacta. infra eod. ſuſcant. FACTVM TRANSACTVM EST[y], de re finita, & quæ amplius in dubitationem deduci non poßit. Cicer. in Catil. lib. III. atq; illud quod faciendum primum fuit, factum atq; tranſactũ eſt: translatione ab eo ducta, quòd finis litibus per tranſactiones imponatur. CONNIVENTIBVS OCVLIS Vlpianus ſcri
z l. iiij. de manumiſſ. pſit[z], id eſt per diſſimulationem, cum is qui uidet, oculos interdum claudit, dum perſpicere non curat. Accurſius ſtricta iuris ciuilis ratione non inſpecta interpretatus eſt.

tus est. DE PLANO [a] apud eosdem fieri dicitur, quod facile, & absque causæ cognitione conceditur: ori gine prouerbij à iudicibus ducta, qui grauiores, & ar duas causas pro tribunali sedentes cognoscunt: ubi uerò descenderint, in plano constituti, leuiora negotia decidunt, Honorius Imperator LEVATO VELO [b] id fieri dixisse uidetur: Cum causæ, inquit, huiusmodi leuato uelo cognoscantur. Quod & ipsum prouerbiali figura non caret. IN FOLLEOFFERRE Callistratus [c] intellexisse uidetur eum, qui ad liquidum rationes non reddit: metaphora ab his ducta, qui pecuniam intra mar supium ostentant, ita tamen, ut nec qualis, quanta ue sit agnoscatur: unde uulgari sermone circunfertu, in folle merces non emendas. Illa quoque à prouerbij usu dissidere non uidentur, cum OMNI EXCEPTIONE MAIOREM dicimus integerrimæ fidei hominem. ISAVRICVM, pro atroci latrone, à uitio gentis. VSVRAS NAVTICAS, pro centesimis, & magnis. SPARGERE AQVAM, pro demulcere, & blandiri: metaphora ab equis ducta. HVMANITVS CONTINGERE, id est mori. Sed & eodē pertinet, quod alibi dicitur. SITIENTIBVS agris tuis alie nos irrigas [d]. AEQVA quoque LANCE dicimus & PASSIEVS AEQVIS, de his quæ similia sunt. unde & lance una trutinare apud eosdem reperitur. Iustinianus etiam κατὰ πόδα fieri dixit, quod alienis ue stigijs insistere ueteres dicere consueuerunt. cum quis de suo nihil addit, sed aliena solum recitat: unde & VESTIGIIS INHAERERE dictum est.

[a] l. nequicquā §. de plano. de offi. pc.

[b] l. penul. C. de naufr. li. xj.

[c] l. cū seruus. de cond. & demonst.

[d] l. præses. C. de ser.

Vsurpatur

Vsurpatur eiusdem Imperatoris exemplo, [c] de re quæ amplius in usu non sit, ut ABAVLA RECESSISSE dicamus, translatione ab emeritis Palatinis iudicibus accepta. Idem quoque prouerbialiter locutus uidetur, cum sub finem Institutionum, Sufficiat, inquit, hæc summo digito, & quasi per indicem tetigisse: ubi Accursius indicem digitum intelligit: ego posse etiam de tabula, seu ut Græci dicunt, elencho accipi arbitror. Sed & Gratianus [f] EMENDICATA SVFFRAGIA appellauit, quæ leuiter causam adiuuant, ut potentium commendationes, & Ciuitatum in alicuius honorem decreta. Prouerbialiter quoque Gordianus, dixit, [g] NOXA CAPVT SEQVITVR: Quoniam ut Marcus Cato ait, nequiter factum semper durat, & reū comitatur. Sic & Ouidius: Pœna potest demi, culpa perennis erit. Sed & Cōstantius imperator. [g] SVO MARTE, inquit causæ discurrant: id est, suis utribus, non autem aliunde accersitis adminiculis. In iure quoq; pontificio eiusdem monetæ pleraq; leguntur, quorum aliqua referre non omnino extra rem erit, qualia sunt: COLLYRIO uno omnibus morbis mederi [h]. FACIBVS solem adiuuare [i]: quod de superuacuis, & absurdis dici cōsueuit. EALCEM in alienam messem mittere [k]: de cognitionem, quæ ad alios pertinet, sibi arrogantibus. PARIES DEALBATVS, ex Actis Apostol. pro dissimulatore, & fœdo homine [l]. LABYRINTHVS, de re confusa, & inexplicabili, unde Labyrintus erroris [m]. MARGARITAE ante porcos, ALTARE spoliat, ut aliud operiat.

c l. nec in arb. C. de arb.

f l. singuli. C. de accus.

g l. licet. C. an ser. ex del.

g l. j. C. ne lic. pot.

h 29. dist. necesse.

i 6. q. j. si oia.

k Cle. venerabili. de elec.

l 23. q. j. paratus.

m 29. dist. §. j.

Mingere

MINGERE ad parietem. Mus in pera. Serpens in si-
nu[m]. Frustratim lupus comedit agnum[n]. Malus chorau-
les bonus symphoniacus[o], & si qua similia. Cæterum &
uulgò ex Accursio recentioribus'que interpretibus, que-
dam nobis in usu sunt, non omnino indecora, ut quibus
sola uetustatis opinio desit, cætera quæ prouerbio neces-
saria sunt, abunde supersint: ut cum de re difficili,
AFRICANI LEGEM dicimus[n], quòd huius Iu-
reconsulti responsa, quæ passim in corpore leguntur
obscura sint, & interpretatione indigeant. QVID AD
RHOMBVM[o]? de his quæ ad collationem admitti
non debent, uel nihil ad rem propositum faciunt: uidetur
à pisce rhombo optimi saporis deductum, cuius cognitio
nem ex Iuuenalis carmine habuit Accursius. REM non
nouam aggredi[p]. De his, qui uxores uetulas accipiunt,
obiectum risus causa ab auditoribus Bulgaro, cum hu-
iusmodi uxorem duxisset, & mane constitutionem,
cuius initium illis uerbis conceptum erat, auspicaretur.
OB SOLVM punctum caruit Robertus Asello[q]: Or-
tum ex historia, quam Albertus Rosi recensет. Robertus
opulenti sacerdotij, cui asinus nomen, ut uocant, Abbas
erat: cæterum auarus, & inhospitalis: quapropter car-
men, quod pro foribus monasterij proscriptum erat. com
mutato puncto inuenerit, Porta patens esto nullt: claus
daris honesto. Id cum Pontifex Romanus resciuis-
set, sacerdotio hominem priuauit: unde in fabulam uul-
gi transijt, prouerbialeq; carmen ortum, de modico mo-
mento, rem magnam amittentibus. OVA hodie præstant,
quos lux det crastina pullis[r]: Vulgare carmen repræsen-
tationis

m c etsi. de iu-
dæis.
n §. quia ergo.
13 q. j.
o 16. q. j. legi.
n Iaf. l. quę do
tis. fol. matr.
o gl autent. li
cet. C. de na-
lib.
p gl l. rem nō
nouā. C. de
iud.
q Alb. in dict.
punctus.
r l. cum hi. de
transact.

tationis utilitatem aduersus procrastinatores ostendens, quale est apud Plautum, Nihil coactio.in Aululari a.

§ 1. quisquis C.si cer.pe. Sunt coactores qui in iure Collectarij dicuntur [s], hi in auctionibus reliqua publicanorum solent emere, quæ illi uel ob grauiores curas, uel ob debitorum procrastinatio nem nequiuerunt exigere: ueneunt autem huiusmodi nomina, cum mala sint, modico pretio, quod usu etiamnum uidemus. Horat. Si præco paruas, aut ut fuit ipse coactor Mercedes sequerer. Meminit & Suet. in Vesp. itemq; Seneca. CVI aduenit unum, non aduenit solum [t], prouerbialiter dixit Accursius, quòd uno ex malo plura consequantur, unde & Poëtis CATENATI labores dicti.

s gl. in auten. vt iudi. sine quo. verb. illicito.

t gl. l. ſ. quod iuſſu. DOMINVS cum rogat præcipit [u], & id habet aperta significationem. QVALIS ueruex, talis offa: [x] uidetur non absimilis significationis esse illi. Similes habent labra lactucas: cum par pari refertur. ASINVS ASINVM NON PRAENDIT [y], de æmulatione, quæ inter æquales est, cum alteri quis cedere negat, quia paris fuerit cum eo conditionis. HEBRAEVS NIHIL HEBRAEO, CATILINA CETHEGO [z]: cum ideirco alteri quis obijcere aliquid criminis nequit, quòd & ipse eodem laboret morbo: non absimile illud Iuuenalis carmen, Clodius accuſet mœchos, Catilina Cethegum. Tempore quisq; duos lepores sectatur eodē [a], Aut neutrum, aut certè non capit ille duos. Vulgatum carmen, illi Iuuenalis non diſſidens, Pectora nostra duas nō admittentia curas. Nec itē illi Palladæ in Epigr. πεντ- μεν & πάντοθι οὐδεμίην ἴχεις ἴδιον. Omnia qui gustas nil proprij sed habes. TANTI offa, quāti panis intinctus [b], de his

u gl. l. ſ. quod iuſſu.

x gl. quod in hæredem. ſ. eligere. de tribut.

y gl. l. ſ. ſ. vetere s. de acqu. poſſ.

z gl. l. quoniā C. de iudæ.

a gl. l. nemo. C. de aſſeſ.

b Iaſ. l. quę ex trinſecus. de verb. obl.

de his quæ diuersa existimantur cum eadē effectu sint. Citantur & prouerbij nomine ab Accursio Ouid. illi uersus. Fertilior seges est alienis semper in agris, Vicinumq; pecus grandius uber habet. Sicut & ab Iasone[c] illud Vergilianū, Apparent rari nantes in gurgite uasto, in materia difficili & latißima, ad quā tamen extricandam pauci interpretes accesserint. Sed & Picus quoties Bartolū aut alium magni nominis doctorē incesseret, solebat hoc Ouid. Afferre. A cane non magno sæpe tenetur aper. REVOLVTO MANTELLO, ex uulgari sermone dixit Accursius[d], cum contrarijs exceptionibus quis aduersus diuersos utitur, ab his ducta metaphora, qui ut scenæ seruiant, mutat pallium. Et hæc quidem quod ad parœmiam attinet satis & super, ne de fece (quod ille inquit) hauire uidear. Ad reliquas igitur figuras transeundum. APOSIOPESIS, id est reticentia, apud nos est, cum tacemus, quod dicendum erat, sed ita tamen, ut subintelligi possit. Hæc apud oratores habet affectum uel iræ, uel solicitudinis, uel id genus similem, apud nos nō item: quare quoties Iureconsultus quæstionem refert, nec expresse decidit, si affirmatiue thema proponit, censetur etiam affirmatiue decidere: si negatiue, censetur & negatiue respondisse[e]. ΕΥΣΤΑΣΥΑ, quoties ex duobus unum dicitur, ut Pateris libabat & auro, id est pateris aureis. Sic Scæuola[f] Semisem patrimonij & portionis restituant, id est patrimonij in portiones diuisi. sic Iustinianus, Exigat quod legitime, uel quod pacto debetur, id est legitimo pacto. Cui nō absimile, cum lex, Arguamus, inquit, id est arguendo conuincamus[g]. PROLEPSIS, quædam anticipatio, quæ

c Iaſ. l. re coniuncti. d legā. iij.

d glo. l. pap. §. sed nec imp. ff. de inoffi. testa.

e l. cū fundus §. seruum. ff cer. pet.

f l. lucius. §. Caio. ad S. C. treb.

g l. iij. §. possumus. naut. caup.

fit ex mente defuncti, credentis id aliquo tempore futurum, quod prius acciderat: unde dicitur posthumus, etiã
h l.iij. §. j. de iniust. rup. qui utuo testatore post testamentum natus est[h], Cui non
i l.si seruo. ff. de iur. dot. absimile, cum insulam appellamus, quæ amplius non est, sed fuit. Sed & ex destinatione animi nomen attribuitur, cum dos dicitur, quæ uerè dos non fuit[i], sed destina-
k l.si rem. §. si cũ mihi. de præs. verb. tione tantum: & cum uenderes, interpretamur, id est uendere uelles[k]. Cæterum & quandoque diuersas res præcedentes neutro adiectiuo omnes terminamus, quod Zeugmatis genus est, ut cum dicimus, uxori uestem, ornamenta, mundum, aurum, argentum, quod eius causa paratum
l l. hæres. §. vxori de legat iij. esset, omne lego[l]: intelligitur legata etiam uestis eius causa non parata. ANTONOMASIA est, cum ius ciuile
m §. sed ius. in fi. de iur. na. Romanorum appellamus, per excellentiam[m] κατ' ἐξοχὴν Sic urbs absolute pro Roma: quæ & quandoque
n l. j. C. de suar. lib. xj. Vrbs æterna dicitur[n]. Ausonius: Vrbis ab æternæ deductam rege Quuirino: ut errent qui ibi Hectoreæ legunt.
SYNECDOCHE, cum pars pro toto: lego portionem
o l. vxori. in prin. de leg. iij. domus in qua consueuimus morari[o], intelligitur etiã de tota, nam q; plerunque de parte ad totum in iure ratiocinamur. Huc pertinet etiam, cum totum pro singulis sui
p l. quæ de tota. de rei vẽ. partibus ponimus[p], ut quo anno, pro qua anni portione, pro tempore, id est pro quacunque temporis parte: sic & eodem die dicimus, pro eius diei quacunque parte.
PROTHESIS, ut cum dicimus de dote prælegata: præ
q gl. in rubri. de dot. pl. abundat[q]. HISTEROLOGIA, conuersus ordo, ut cum Iureconsultus prius determinat secundam quæstio
r l. iij. §. Iabeo. de in cend. nem quàm primam[r]: dicitur etiam histeron proteron.
SYNCOPA, cum de medio tollitur, ut hæres meus da
re damnas

re damnas esto, id est damnatus, alij tamen damnes legũt, ea ratione qua & copes dicitur copiosus. Sed ego ueterẽ lectionem magis probo. LYPTOTE, id est defectiua, cum minus dicimus plus intelligimus, ut cum Scæuola interrogatus [s], de eo quem mater in actis professa erat ex alio quàm ex marito sibi natum, respondit ueritati locũ superfore, intellexit enim non stari dicto matris, & præsumi filium mariti, si in domo uicinis scientibus natus sit: idem est cum non ademit legatum dicimus [t], id est dedit. Eius contraria, AVXESIS, id est augmentatiua, ut cum Papin. [u] Huius, inquit, rei fortissimum argumentum est, cum loqueretur de argumento à contrario sensu, quod tamen plerunque subuertitur: sic & quandoque euidentissimum dicitur, quod solis coniecturis constat [x]. PLEONASMOS, cum dictio abundat, ut cum quis dicit, se oculo uidisse monachum [y], cui non multum apud Grammaticos dissidet. PARELCON, quæ est superflua uocis additio: sed apud nos frequentior est, quæ Græcè παρεγκλισία dici potest, id est, ut ita dicam, ocio sitas: cum aliqua dictio uel etiam clausula additur, quæ minime ad rem de qua agitur, necessaria sit, ita ut etiam si ea desit, nihilominus idem iuris fuerit constituendum [z]; & propterea uulgò solet dici, ex uerbis facti narratiuis enuntiatiuis ue non sumi argumentum [a], nisi in eis specialiter lex decisionem suam constituat. Huc pertinent Vlpiani uerba [b], quod ait lex, cum filia adulterum deprehenderit, otiosum non est: uoluit enim in ipsa turpitudine deprehendi: quod Solon & Draco dicunt ἄσθμα ἐν ἀσθμοῖς ἔχοντα, id est, obscœna in obscœnis

s l.fi.de prob.
t l. legata. de adi.leg.
u l. j. de offic. eius.
x l.si constante.sol.matr.
y 20.q.iij presens.
z l. q Romæ. §. callimachus
a gl in l.j. C. quando nõ per.
b l. quod ait lex de adul.

scœnis habentem: ueteres tamen codices ἐμ ἔργῳ castigatius habent. Intelligit Vlpianus ociosum, id est (ut nos non satis eleganter solemus dicere) non sine mysterio: quo sensu & Fab. Quintil. frequenter utitur. Plinius ad Traianum, Itemq; Scæuola[c] otiosam pecuniam dixit reponi, ex qua quis lucrum non faceret. aliquando etiam uacua dicitur[d]. EPANODOSIS est quædam correctio, ut cum dicimus[e], Stichus imò Pamphilus liber esto. CAVILLATIO, cum quis scienter falso argumento utitur[g], aut uerba captat: nã, ut inquit Cicero oratione pro Au. Cecinna: Sermo hercle familiaris, & quotidianus, nõ cohærebit, si uerba inter nos aucupabimur: denique imperium domesticum nullum erit, si seruulis hoc nostris concesserimus, ut ad uerba nobis obediant, nõ ad id, quod ex uerbis intelligi possit, obtemperent. Extat & facetus Aesopi mythologi iocus, qui simulans domini iußis parere, unicam lentem emit, cum ille indefinite lentem emi mã dasset. Quintilianus metaphoræ speciem esse arbitratur, cum indefinita pro uniuersali, singulare pro plurali ponitur. HYPERBOLE, excessus, ut cum lex probationes luce clariores requirit,[h] uel momento fieri iubet, quod satis est si nullo extraneo actu interueniente fiat[i], Item cum Antoninus Imperator se totius mundi dominum dixit, qui nec Persis, nec Scythis, neque Sarmatis unquam imperauerit. Eodem pertinet & Constantij constitutio[l], Qui adorant, inquit, fabricenses nostram æternitatem, quam hyperbolen Amianus Marcellinus historiæ lib. XV. irridet. Fit quandoque hyperbole etiam diminutionis causa, ut cum locationem dicimus uno nummo fieri.

c l. quis semis. ses. de usur.
d l. quint°. de po.
e l. stichus. de man. test.
g l. j. de regu. cat.
h l. fi. C. de luce clariores prob.
i d. l. continuo
k l. deprecatio. ad le. rhod.
l l. ult. C. de fabr. l. ei.

uel

uel cũ fundum appellamus palmum terræ, cuius rei Accursius meminit [m]: & hac ratione dicit constitutum, ne stipulatio fundi in genere ualeat, quia dando palmũ terræ debitor liberaretur, uiderat opinor ipse Accursius Ciceronis carmen in ioculari libello, Fundum Varro uocat, quem poßim mittere funda, Ni tamen exciderit, qua caua funda patet. Hyperboles exemplum est etiam in contractibus, ut cum equi uenditor eum commendans dicit, meliorem esse equum, qui sit in Italia: huiusmodi enim generalitas tanquã ὑποέξβολικῶς dicta non obligat, idq; pleriſq; uidetur. Est & ANAPHORA, id est relatio, cuius uaria exempla in iure habemus, cũ & ipsa uarijs modis fiat: quandoque enim fit relatio ad eandem dictionem in principio orationis [n], quandoque non fit ad dictionem, sed ad tempus, ut cum lex dicit [o], nepotes post aui mortẽ conceptos, illis cognatos dici nõ proprie, sed ἀναφόρικῶς quandoque alijs modis. Est & EPANALEPSIS, cum maiore significatione facta repetitio [p], quã simpliciter nos geminationem dicimus, & multi effectus est, si uel clausulam geminatam dicamus, siue solam uocem, ut si princeps iudici dicat, tu tu cognoscas, non demandabit alij causam, ut Baldus putauit [q]. Illud non dubiũ, geminationem ex interuallo factam, maiorem uim habere, quod & communiter proditum est [r]. Est & alia geminationis species, quæ in uitium transit, & nullius effectus est, ut PERISSOLOGIA, id est uerborum adiectio superflua, quam & Conculcationem nostrates uocant [s], cuius quoque exempla plurima in Iustiniani Authenticis habemus. Vlpianus [t], uitium morbumq; ædiles dixerunt,

m l. cũ post. de gene. de iur. dot.

n l. ſi. in princ. C. de offic. præf. præt.

o l. itẽ. de ſuis & leg.

p l. baliſta. ad treb.

q Bald. c. ſi. de off. de leg.

r Iaſ. l. j. colũ. viij. de offi. eius.

s gl. l. lecta. ſi cer. pet.

t l. j. de ædil. edi.

tollendæ dubitationis gratia ἐπαναλήψεως, id etiam à Grãmaticis τὸ αὐτὸ dicitur. Quandoque eorundem uerborum inducitur repetitio, quæ BATTOTOGIA est, cuius exemplum apud Ouidium Metamorph. lib. II. Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis ait. Quandoque huiusmodi gemmatio diuersam significationem inducit[u], ut cũ dicimus, qualis qualis, pro qualiscũq; ubi ubi, pro ubicunque. Est & quæ NVGATIO dicitur[x], cum quis uerbis quidem aliquid dicere uidetur, efficitur uero nihil: ut cum creditor alienationi pignoris consentit saluo iure suo. Est etiam PARALAGE, quæ per literarum transmutationem fit, ut in eo, qui cum Gratinum seruum solum haberet, Cratisto libertatem legauit[y]: ualet enim legatum. Cui non absimile quod dicitur de eo, qui monumentum instar illis, quod erat Publ. Septimij Demetrij fieri iusserat, cum solum reperiretur, quod erat Pub. Septimij Damæ[z]. Est & subauditio, qua sæpe Iureconsultus uel taxatiuam uel augmentatiuam dictionem subintelligit: in taxatiua exemplum est apud Venuleium[a], cum morbum sonticum dixit, qui perpetuus noceret, non qui tempore finiretur, subauditur tantum. Sed quid si ex tempore cum antiquis codicibus legas, id est statim? Melius itaq; Vlpianus, furti actionem[b] non dominus rei surreptæ, sed & ipse habet, intelligitur enim nõ dominus tantum. Sic Cicero lib. de officijs II, eam orationẽ susceptam dicit, nõ de filio, sed de toto genere: subauditur de filio tantum. Augmentatiuæ exemplum est apud eundem Vlp.[c] dum scripsit, Si duo filij in potestate patris sunt, eorum munera patrem nõ subire: intelligitur enim

u l. gerit. de acqui. hære.
x gl. l. si debitor § j. qb. mod pig.
y l. qui habebat. de fide. lib.
z l in testamẽto. de cond. & demon.
a l. fi. ff. de ędi. edi.
b l. j. furt. adu. nau
c l. iij. §. fi. de mun.

enim maxime si in potestate, nam nec emãcipatorum quidem subit. Idem apud Callistratum[d]: Scio, inquit, propter rem minimam quẽque non restitui, si maiori rei præiudicetur: subauditur maxime. Est & AMPHIBOLOGIA cum ambiguitas oritur, uel ex singulis uocibus, uel ex coniunctis, de qua elegantissime per Fab. Quintilia. lib. VII. nostri Iureconsulti sub Rubrica de Rebus dubijs, pleraque attigere. Huic affinis est & ille locus, quẽ Tractatum. τῶν ἀκρων ueteres dixerunt[e]: fit, quoties quicquid constituerimus uerum esse, falsum reperitur. Eôdem etiam pertinent quæ perplexa dicuntur, quorum exemplum & in successionibus, & in stipulationibus habemus[f]. Est & τμησις id est sectio, cum uox in duas partes diuiditur: ut cum lex iubet[g], satis possessorem dare, uel cum usu hominem cepisse ait, id est satisdare, & usu cepisse[h]. Est & DIALYTON, cum sine coniunctione aliqua clausula conficitur, nostri appellant solutam orationem[i]: figura non solum nobis cum Grãmaticis communis, sed etiam cum Rhetoribus. Est & quandoque IRONIAM reperire, cum uerba oppositum eius indicant, quod nos reuera sentimus: Latini etiam Dissimulationem uocant, ut cum lex, Pater, inquit, filium exhæredauit[k]: maximam scilicet ad illum affectionem ostendens. Videtur & quandoque Iureconsultus per Oximorum seu Gryphum, qui ænigmatis est species, uoluisse lectorem morari: ut cum dixit[l], ante diem x. Calendarum, & post diem x. Calendarum: utroque sermone x i. dies significatur, quod loco suo explicaturus sum. Est etiam παραπροσδοκια, cum præter expectationem aliquid

d l. scio. de iud. int. rest.

e l. qui cece. ad le. fal.

f l. æquissi. ad tertul. l. si ti tij de verb. g l. q si speciali. de min. h l. si post acce. de iud. i l. sæpe. infra eo

k l. cũ quidã

l l. annículus. infra eod.

respondetur, ut promittis centum? tu respondes, Arma
m l. quæ extri. sec°. ve ver bo. obl. uirumq; cano[m]: eius exemplа apud Aristophanē pleraq;. Sed & Plautus in Asin. Ad pedes quando alligatus es, æquum centupondium, ubi manus manicæ cōplexæ sunt, atq; adductæ ad trabem, nec dependens, nec propendens, quin malus nequamq; sis: hæc enim uerba, quin malus, nequamq; sis, sunt per παροιμίαν dicta. Non multum illi absimilis ἀπόνοια, cum à proposito quis cadit, hoc est ἄπονοῦ. Malum, inquit Augustinus, cadere à pro-
n xij. q. j. cer te. posito[n], sed pcius simulare propositum. In id uitium inci disse uidetur Modestinus, dum sub rubrica de pignoratitia actione. C. Seium quem prius creditorem appellauerat, debitorem dicit: si tamen fidelia sunt exemplaria. Est & TRACTVS, cum uerbo utimur, quod non solum ad præsens tempus refertur, sed futurum quoq; comprehen-
o l. Cæsus. de pig. act. dit, quod Iureconsulti solent παρατατικῶς dicere[o], id est cum extensione, unde apud Græcos præteriti imperfecti nomen. Vlpianus: Si intestatus mortuus esset[p] παρατατικῶς non ad mortis tempus referuntur. Sed & alibi
p l. j. unde le.
q l. iij. ex qb. cau. in pos. hæc uerba, neq; defenderetur[q], παρατατικῶς scripta sunt, ut neque sufficiant unquam defendisse, si non duret defensio, neq; obsit si nunc offeratur. Qua ratione egerit,
r l. aduersus de arbi. quādoq; interpretamur, id est agere perseuerauerit. Est δύναμις quæ & possibilitas. Sabinus[r]: Qui à fideiussione
f l. j. in princ. de aq. plu. petit, τῇ δυνάμει à reo petit: nam & pleraq; uerba, quæ
t l. j. & post. de ope. no. effectū significat, ad potentiam solum referuntur: ut cum
u l. si qs prioris. in prici. C de secun. nup. lex dicit, Si aqua pluuia noceat, id est nocere possit[s]. Sit, committunt se partes prætori[t], id est cōmittere possunt. Sic, competit, id est competere poterit[u]. Sic finitum di-

citur

citur, quod finiri potuit[x]. Is quoq; modus loquendi ad fi guram pertinet, cum præsumptum pro uero ponitur: ut, magnum damnũ nõ est in mora modici temporis[y], id est esse non præsumitur. Et, natus in domo uicinis scientibus, est filius, id est, esse præsumitur. Et ratio est, quoniã præsumptio pro ueritate in iure accipitur[z]. Sed et quãdoque id appellamus eo nomine, quo prima fronte uidetur, licet eiusmodi non sit: ut cum lex accusatum arbitrio iudicis[a], pro innocentia personæ remittit, intelligitur enim prima facie innocentem, licet discussa causa reus appareat. Sic & quandoq; ab eo quod fieri debet, quis nomen accipit: ut cum dicimus, intelligo, id est, intelligere debeo[b]. Appellauit propter uiolentiam iudicis[c], id est appellare debuit. ALLEGORIAM autem non temere apud Iureconsultos reperies, cum enim perpetua, & remota sit translatio, apud nos in usu esse nequit, qui ex uerbis uoluntatem conijcimus: alioquin quot capita tot essent sententiæ, uerumq; id carmen faceremus, quod ab Isone audiui, cũ de recentioris cuiusdam in tractatum de pactis interpretationibus sententiam rogatus esset. Campana[d] sonat, phantasticus quod somniat. Sunt tamẽ qui huc trahant cum Iureconsultus ait[e], imperium est gladij potestas: nec enim de fabrili gladio materialiter, ut ita loquar, dicitur, sed ἀλληγορικῶς de iure puniendi facinorosos homines. SOLECISMVS quoq; raro occurrit, tametsi sunt qui à Sosone legumlatore dictum putent, quod is in legibus suis pingui minerua loquutus sit nostri enim autores puri sermonis obseruantißimi fuere, nisi quis solœcum putet, cum dixit Vlpianus[f]. Si quis

x l.j.C.de pœnis.
y l.si debitori. de iudi.
z l.fi. de pb.
a l.j.de cust. re
b xxxij q. v. quacunq;
c l.j. §. si quis ipsius. quãdo ap. fit.
d l.peluis.
e l.imperium. de iurisd. om. iud.
f l.v. ad Syll.

in graui ualetudine affectus: præpositio enim abundat.

g l. quod fæ. pe. in fin. de cõtrah. ẽpt. Cumq; Caius teneri uenditorem ad interesse dixit^g, cum in id quod interest dicendum fuisset. Sed excusatur exemplo Græci sermonis: sicut & Persius, Nostrum istud uiuere triste. Et Verg. Donat habere uiro. Quod & Fab. Quint. annotauit. Est & solœci species, quã ἀντίπτωσιν dicere possumus, cũ casus pro casu ponitur, ut eam quam

h l. eam quam. C. de fidei-com. frater instituit^h, nihil prohibet fideicõmissam peti: pro ab ea qua. Cui similis ἄλλα θετα cum numerus pro numero ponitur, cuius exemplum non raro occurrit. BARBARISMVS uerò procul omnino abest, tametsi uulgari cõ-

i l. qui cum tutoribus. in fin. de transf. suetudini non parum tribuisse Iureconsultos appareat, ut cum Liberum pro filio singulari numero dixerunt^k: & exorcizare cantamimibus mederi, ex uulgari imposte-

k l. ius agnationis. ff. de pac.

l l. j. de var. cog. rum uerbo: & denaria neutro genere^m, sed utrũq; à Græco acceptum est. Quapropter & in Modestini respon-

m l. publianus. dep. sis de excusatione tutorum, & in Iustiniani authenticis non spectandam Latinitatem fateror, quandoquidem eos constat Græcè scripsisse, eorumq; libros in Latinum sermonem ab homine uersos, qui nec Græcè, nec Latinè sciuerit. Laurentius tamen Valla, ut maximæ uir doctrinæ, ita & supra uires suas audax, nec à Iureconsultis quidem temperauit, quo minus illis diem diceret, & de uerborum quorundam significatione, ceu Latinæ maiestatis læsæ, reos faceret, cuius accusationis nouem & uiginti capita breuiter ego confutãda duxi: tum ut tantam eius arrogantiam nescio, certè φιλαυτίαμ, aliquatenus retunderem: tum ut hi literatores non esse temere à nostris recedendũ cognoscerent, & ueriora à Iureconsultis, etiam in alienis

pro-

professionibus tradi, quã ipsemet Valla, alioquin Grammaticorum præstantissimus, in propria arte commentari potuerit. Primo Iustiniani sententiam non approbat, noxam appellantis ipsum quoq; serui corpus quod nocet, noxiam uero maleficium: qua in re Beroaldum sectatorem habuit. Ego apud ueteres Noxam à nocendo dictam inuenio, unde præter pœnam etiam Nocumentum significare: Ouid. Sme noxa luce bibuntur. Meritò ergo seruus qui nocuit, noxa dici potest: sicut & ἄτην illa. Homerica, nox appellatur. Noxia uero ipsa est culpa, seu maleficium. Plaut. Bacch. Sat sic suspectus sum cum careo noxia. M. Manl. Quin etiam infelix uirtus & noxia felix. Vnde meritò Seruius Vergilium noxam pro noxia dixisse scripsit: Vnius ob noxam: quo exemplo & alij ueteres sæpius utuntur, quod & alibi attingam. Secundo Iustinianum irridet, qui testamentum dixerit, testationem mentis esse, autoritatéq; Gellij nititur, alioquin & ornamentum, uestimentum, pauimentum, idq; genus similia, à mente deducerentur. Respondeo, non etymologiam ibi Iustinianus adducit, sed allusionem, qualem Grammatici paronomasiam, Rhetores parison habent, solumq; in ea nominis conformitas spectatur: quod & Fab. Quintil. non latuit, cum non ad originem uocis, sed ad soni similitudinem referatur, ut hoc casu eo melior fuit allusio, quòd ueritatem etiam respicit, in testamentis enim mens potissimum dominatur. Tertio negare uidetur mulieris appellatione uirginẽ contineri, quod Caius affirmauerat: at ego idem aio, cum ad sexum hæc uox refertur, quandoquidem nec etymologia repugnat:

n l. plebs. §ff. infra. eod.

cum

cum Lactantio autore à mollicie mulier dicatur. Quarto, aduersari Martianum Vlpiano ait, quod ille munus recte dici, quodcunque donum sit, hic donum generis nomen, munus speciei asseruerit: sed difficillima non est resolutio, cum munus generaliter acceptum, etiam officia & onera comprehendat, tum etiam quamcunque largitionem significet, siue cum causa siue absque causa, at si specialiter pro largitione tantum ponatur, tunc largitionem cum causa. Nec mirum est eandem uocem & specialiter & generaliter accipi, ut in Iurisdictiõe adoptioneq; dicimus, quam rem, sicut & alias plerasque alibi, nimirũ locis suis diffusius tractabo. Quinto, Vlpiani sententiam confutat, peculium pusillam pecuniam appellantis, confingitq; absque aliquo autore peculium id esse, quod quis industria sua lucratur: at aliter ex autoribus dicendum est, qui peculium patrimoniũ testatoris appellant: quia olim census Romanorum in pecore erat, unde & pecunia dicta: cæterum quoniam diminutiua forma peculium profertur, pro parte census accipi cœptum est, qualem seruis domini concedunt, qualemq; filijfamiliâs à patre separatim habent: addit & Celsus, ex consuetudine rusticorum senum sic eam partem patrimonij dici, quam quis in numerato, & ad casus repentinos repositam habet: Græci thesaurum dicunt, quod reposita sit ἐπαύριον. id est in crastinum, seu futurum tempus fruenda unde & ὑπαυρίζειν reponere est. Sexto, in Modestinum inuehitur, qui possessionem dixerit ab agro iuris proprietate distare, ridiculumq; & imperitum eum asserit, qui substantiam rei dæfinire uolens, de qualitate disseruit: at

ego

ego Valla respondeo, quod alij obijcis uitium, id tibi est, qui nescis ueteres possessionem appellasse fundum per usucapionem acquisitum, quo casu non iure dominij eius usu defendimur, sed autoritate legis: atq; ita in lege XII. tabul. accipit. Festus quoq; Pomp. autor est. Vnde apparet, non qualitatem, sed substantiam à Modestino definiri: quod in eius responsi declaratione infra latius ostendetur. Septimo, in Nouali uisus est à Paulo dissentire, dum terram proscissam esse, quæ anno cesset, Paulus ait: Valla etiam Nouale dici, aruum nuper, & cum magna cura ad culturam redactum: sed & id opinor non negasset Paulus. Octauo, Librum interpretatur partem operis ut puta XII. sunt libri Aeneidos, Volumen uero minus esse libro, ex Plinij autoritate, Qui tres, inquit, libri sunt in sex uolumina propter amplitudinem diuisi: & ideo Vlpiani sententiam confutat, qui, Si centum, inquit, libri legati sint, centum uolumina ei dabimus, nõ centum quæ quis ingenio suo metitus est, ut Homeri XLVIII. Sed sciendum est, nõ de significatione uerbi agere Vlpianum, sed de mente defuncti: quam, nemo est tam à naturali ratione abhorrens, qui probaturus non sit talem esse, qualem Vlpianus credidit: quòd si in modo loquendi eũ Valla reprobat, recte Iureconsultũ loquutũ asserо, & quid sibi uellet nesciuisse Vallam: siquidem solebant Veteres in pugillaribus scribere, quos inuolutos, & duobus inclusos umbilicis manu gestabant, unde & enchiridia Græcis dicuntur, nobis à pugno pugillares, & ab inuolutione uolumina: fiebant autem non secundum librorum distinctionem, sed secũdum gestantis commoditatem, quod satis Plinius

tis Plinius ipse ostendit. Cum igitur Vlpianus nõ de diuisione librorum ab autore facta, legatum illud ex mente testatoris intelligeret, sed ex diuisione, quam testator in concinnando unicoq; corpori conglutinando fecerat: dixit XLVIII. libros, id est unum Homeri uolumen, pro libro accipiendos, nimirum uoluminis uoce metaphoricos usus, ut sicut unum corpus in pugillaribus, etiam non obseruata autoris in libro diuisione, uolumen dicitur: ita in codicibus, cum asserculis tabellis'ue concinnatis unum corpus etiam uolumen dicitur, cum nec etymologia repugnet, unica enim inuolutione constat: quòd si probatur Vergilij Valerijq; Max. loquutio, qui uolumen in cauda serpentis dixerunt, quanto magis probandus est Iureconsulti sermo, propter maiorem rei affinitatem longè clarior, cum & Cicero librum pro corpore accepisse uideatur, Epistolarum ad Quint. fratrem libro II. Sed utros eius habueris libros (duo enim sunt corpora) an utrosque nescio. Nono, probrum & opprobrium Vlpianus idem est inquit: Valla Probrum ipsum dedecus esse, Opprobrium dedecoris exprobationem, non tamen negat & apud Ciceronem ad Att. & apud Liuium probrum etiam pro ipsa dedecoris exprobratione poni: unde satis defenditur Vlpianus, qui non generalem definitionem horum uerborum posuit, sed in edicto prætoris declarauit idem significare. Decimo, Modestinum insectatur, qui adulterium in nuptam committi, stuprum in uiduam, uirginem, puerum'ue scripsit: nam existimat Valla, etiam adulterium stuprum dici posse, autoritate Quintiliani. Sed ut ego non negauerim

rim generalius esse stupri nomen, ut quod à turpitudine dicatur, unde & Plautus Amphitr. Stupri decoris à uiro argutam meo: ita Modestini uerba non recte intellecta affirmauerim, cum enim concubitus cum nupta speciale adulterij nomen habeat, non fuisset satis generali stupri uoce uti, id enim proprie dicitur, quod peculiari, & sibi tantum conuenienti uoce appellatur, unde & proprium pro peculiari doctiores accipiunt. Vergil. Hunc mihi da proprium uirgo sata nocte laborem. Quintilianus quoque optime id proprium interpretatur, quo nihil inueniri potest significantius. Qua ratione & Vndecimum accusationis caput non confixit, dum Paulum damnat, qui parentes usque ad tritauos proprio uocabulo dici asseruit, ulteriores uerò maiorũ appellatione contineri: nam quamuis etiam maior dicatur pater, auus, proauus, tamen hoc non est proprio, id est, ipsis tantum conuenienti nomine, sed generali: Iureconsultus autem de proprio uocabulo agit. Duodecimo, Vlpianum improbat, qui dixerit non dubium esse, quin stragula uestis sit omne pallium, sed incidit Valla in deprauatos codices: Vlpianus enim non omne pallium, sed omne περιστρωμα scripsit: certissimum autem est Græcè sic dici omne quod insternitur, & circum iniciatur. Decimotertio, Offilij differentiam damnat, qui uerberare dixit, est cum dolore cædere. Pulsare sine dolore, ait 'que uerberare potius esse cum uerbere, seu flagello cædere, pulsare cum graui, & uehementi ictu. Sed profecto Iureconsultum nõ latuit, uerberare à uerbere, flagello, seu ferula dici, ut qui alibi attestatus sit, uerberasse abusiue dici, & cum

cũ qui pugnis ceciderit, sed in lege Cornelia, quam tunc interpretabatur, quæ actionem iniuriarum ei dabat, qui se pulsatum uerberatum'ue diceret, non potuit alia capi interpretatio: si enim Vallam sequeremur, qui sine graui impetu saxo percuteret, uerbis legis non contineretur, quia saxo non diceretur uerberasse quia sine impetu, non pulsasset: quæ sententia oppido quàm futilis est. Meritò Iureconsultus maluit uerberare cum dolore in ea lege accipere, uerbo illo lata significatione accepto, & pulsare sine dolore, cum frequentatiuum sit à uerbo pello, unde fit pulto, pulso, impellitur autem quis etiam sine dolore. Decimoquarto, Masurij Sabini sententiam non omnino uidetur sequi, pellicem pro concubina accipientis, quod apud oratores Pellex dicatur, quæ cum eo cui uxor sit iungitur. Sed ego ueram quoq; Sabini sententiã arbitror, siue enim à Græco παλλακὴ ueniat, siue Latina sit uox à pelliciendo, quod autoritate Plauti in Pœn. magis probo qui Allex uiri, ab alliciendo dixit, utraq; etymologia interpretationi Sabini conuenit, cui & Q. Curtij, & Iustini autoritas accedit: quorũ ueterem scripturam interpolauere pleriq; Vallam secuti, cum eos ex antiquis codicibus constet pellicum scripsisse, non pallacarũ, quæ uox ante Plinium, & Tranquillum in sermone Latino nulla erat: in Græco uero non aliud significat quàm pellicem, ut appareat Vallam, quiq; ei consentanea tradiderunt, pellicis significationem non ex autoribus accepisse, sed regula planè Lesbia usos, autores ipsos inuertisse, ut id quod ipsi sentiebant, attestarentur. Decimoquinto, Caium oblique perstringit, qui sentire uideatur idem esse

cauillari

cauillari, & calumniari, sed quomodo hoc Valla collegerit, non uideo: cum enim Caluiri uerbum apud ueteres esset frustrari, metaphora à caluis militibus ducta, quãuis & Cauillatio, & calumnia inde deducantur, non tamen consequens est alterum cum altero idem esse: sicut cum dicimus, à uerto fit uersus, & uersura, non sequitur uersuram idem quod uersum esse. Rursus impetit Vlpianum quoniam Cauillatio dicatur, etiam si ab euidenter ueris ad falsa non fiat transitus. Respondeo Vlpianum loqui quando cauillatio pro argumento Sophistico accipitur, quod Græcè non σκῶμμα ut ipse credidit, sed σόφισμα est. Decimosexto, prævaricari, tergiuersari, calumniari generalius accipienda existimat, quam Iureconsulti docuerint: nimirum oblitus, non doceres eos simpliciter eorum uerborum significationem, sed specialiter in Senatusconsulto Turpiliano quomodo accipi debeant, ut eius pœnæ locus sit. Decimoseptimo, portare ait id etiam significare, quod quis corpore suo baiulat, cum tamen Iureconsultus aliter docuerit: sed ego arbitror ex origine uerbi Iureconsultum adiuuari: siquidem πορθμεύειν Græcè traijcere est, unde portus, in quem naui res deportantur: sic & exercitum nauibus deportari Liuius pluries dixit. Quapropter etiam si quis iumento ducat, hac similitudine portare dicitur: quod si ipse ferat, non prorsus, sed μεταφορικῶς putauerim portare dici. Decimooctauo, Conuicium negat à uocum concertatione quasi conuocium dici, & aduersus Labeonis sententiam, etiam sine uociferatione conuicium fieri putat, sentitq; à uitio potius, uel à uitando deduci: qua in re, opinor, egregiè fal-

litur: quid enim tunc coniunctiua illa particula operaretur? Cur item si à uitio deducitur, secundam syllabam producit conuicium? cum constet uitium corripi: nam & Cicero, quem ipse adducit, petulantiorem iactationem in conuicio requirens, pro Labeone est: ut mirer eum tã leuibus argumentis, à recepta ubique Labeonis sententia desciuisse, quæ & orthographiæ ratione defenditur, cum per c, conuicium non per t, scribatur. Decimonono, Vero sicolores Vlpianus appellat lanas, quæ natiuum colorem mutarunt, siue purpura, siue cocco, siue alio colore infectæ sunt: Valla e uarijs autoribus ostendit, uersicolorem aliquam rem dici, quæ uariorum colorum sit. Sed Vlpiani locum à Valla non intellectum arbitror, alioquin quæ à se dicuntur satis agnouisset Valla nihil Vlpiani sententiæ aduersari. Igitur sciendum, ex origine uocabuli eam rem esse uersicolorem, cuius color in alium uersus sit, sicut & uersipellis, non cui uaria pellis, sed qui in aliam pellem uersus est, unde homines in lupum mutati, uersipelles Plinio appellantur: eadem ratione lanæ uersicolores dicuntur, quæ per tinctura in alium colorem sunt uersæ. Dubitat igitur Iureconsultus, lanis uersicoloribus legatis, quæ contineantur: & primo respõdet, legatis simpliciter lanis, uersicoloria apud ueteres non comprehensa: legato uero lanarum uersicolorium, eas intelligi quæ tinctæ sunt: & (quod dubitabilius erat) etiam netæ, dummodo neq; detextæ, neq; contextæ adhuc sint: tunc enim non lanæ, sed uestimentorũ appellatione continentur. Neta lana dicitur, quæ stamen, & substamen est: De texta dicitur, cũ perfecta est, & à textrinis instrumẽtis detrahi

l. si cui. §. j. de leg. iij.

trahi potest, unde & detexere auferre est. Plautus: Hunc ego hominem detexam pallio. Quapropter & Vergilius. x. Aeneid. Dum texit Imaona Aleſus: id est ſpoliat. Contexta est, quæ quidē, in opere cōſummato est, ſed cui tamen deest prætextura, quā Cimoſiam uulgò uocamus. Ex his apparet Verſicolores ueſtes uarij coloris idcirco dici, quia ex uerſicoloribus lanis natiuis conficerentur, à qua ſimilitudine, & uerſicoloria arma Vergilius, & uerſicolorem plumam Propertius, & uerſicolorem caudam Cicero dixit. Viceſimo Penes idem quod Apud ſignificare oſtendit, cum tamen Vlpianus ſcripſerit, penes te amplius eſſe, quàm apud te: ſed nec Vlpianus puto negaſſet differentiam illā ſuam ab autoribus quandoque confundi, quæ tamē ex ui uerbi ueriſſima ſit: deducitur enim à dictione penitus, unde & peniſſimus, & penitiſſimus, ut Plautus cæteriq; antiquiores dixerunt. Viceſimoprimo Vlpiani ſententiam confutat, qui uictus appellatione etiam ueſtem contineri ſcripſerit, cum plurimæ gentes in Aethiopia abſque ueſtibus æuum degant, quaſi Vlpianus Aethiopum leges interpretetur, & non Romanorū, qui abſque ueſtibus non uiuunt: & quaſi qui in Italia uictum amico legauerit, de eiuſmodi uictu ſentiat, quo Aethiopes ſe tolerant: & nō ipſi Itali, quo nihil abſurdius dici poteſt. Viceſimoſecundo Pignus & Hypothecam idem eſſe, cum Martiano ſentit, ſed alteram Græcam alteram Latinam uocem, cum tamen Vlpianus propriè eſſe pignus dixerit, quod creditori traditur: hypothecam cum interuenit traditio, & ideo in mobilibus pignus, in immobilibus hypothecam eſſe: ſed hæc non tā Vallæ

l. veſtimētū. de aur. & arg. leg.

oppositior, quàm ipsorum inter se Iureconsultorũ quædã quasi antinomia est, ea sic dissoluitur. Ex proprietate quidem sermonis ueram esse Vlpiani sententiã, siquidem à pugno pignus dicitur, & ideo in rebus mobilibus oppositis sic dici, in immobilibus uero solitos ueteres Iurecon sultos potius Græca uoce uti, id est hypotheca, quæ Latinè suppositio dici potest, & ab utraque eorum sermone trahitur. Catullus oppositionem dicit: Furi uilla nostra non ad Austri flatus opposita est, nec ad Fauonij, uerum ad millia quindecim & ducenta: subaudiuntur autem sestertia. Vicesimo tertio, Ferruminare dixit esse consolidare, & conglutinare, non solum per eandem materiam, ut Iurecõsulti tradiderunt, sed etiam per aliam, idq; plurimis Plinij exemplis probat, qui ferruminari surculum, ferruminari aqua muros, ferruminari in lapides dixit. Sed cum ferruminatio propriè sit ferri ipsius ui ignis liquefacti conglutinatio, apparet metaphorice hoc uerbo uti Plinium, & ideo Iureconsulti sententiæ nihil aduersari. Vicesimoquarto, Pomponiũ, inquit, atq; Vlpianum corrumpere linguam Latinam, qui quot mensibus, uel quot diebus scripserint, pro singulis mensibus, singulis diebus: cui ego dixero: tale conuitium Plauto quoq;, M. Catoni, & deniq; doctissimo omniũ Varroni cõmune esse. Plaut. in Stich. Meministis quot Calendis petere demẽsum cibum. Cato de re rust. Capita oleagina quot mensibus fodere oportet. Varro: Sacra quot mensibus feruntur in arcem: quod ante nos & alij notarunt. Vicesimoquinto, Turbam nõ multitudinis hominum perturbationem, ut Labeo scripsit, sed simplicem perturbationem

tionem, etiam duorum existimat, & à tali perturbatione turbam pro multitudine dictam, quòd multitudo non ferè uacet perturbatione, unde uulgatum carmen, Septem cõuiuium, sunt nouem conuicium. sed mihi hæc controuersia non admodum ei absimilis uidetur, quam Macrobius tradidit, prius ne ouũ fuerit, an gallina. Labeo prius significatum turbæ, id est multitudinis, atque inde factam postea perturbationem: tu perturbationem priorem contendis, sed nec quos adducis autores sententiam tuam adiuuant, qui μεταφορικῶς potuerunt turbam etiam duorũ dicere, nec etiam Græcus sermo τύρβην in quo eadem potest esse hæsitatio, & ut demus opinionem tuam ueriorẽ, in edicto certè prætoris, quod Labeo interpretatus est, probabilior est Iureconsulti sententia. Verba edicti sunt, Cuius dolo malo in turba damnum quod factum esse dicetur, ea non possunt commodè de perturbatione intelligi, quæ semper eum afficit, cui damnum infertur: necessario igitur de multitudine accipiendum. Vicesimo sexto Iulianum improbat, qui exautorationem à principe simpliciter factam, ignominiæ notam inurere scripsit: contrà Valla, cum exautorare sit simpliciter militem missum facere, quod T. Liuij testimonio uarijs locis probatur. Respondeo, in ueteri Republica hæc sententia posset procedere, quo tempore ex solo commeatu, uel Ducis licentia milites exautorabantur, uerum ordinata ab Augusto, succeſſoribusq; militia, à qua non nisi post uiginti stipendia mittebantur, tributa quoque illis sunt militaria insignia, quorum detractio infamiam irrogat, quoniam non nisi turpi missione dimissis detrahuntur. Vicesimo-

l. prætor. sua pra. de inc. rui. nau.

l. ij. de infamibus.

septimo Depactum simpliciter pactum significare ait, ex autoritate Terentij Phorm. Depacisci mortem cupio: cũ tamen Vlpianus in edicto de calumniatoribus depactus dicat, est turpiter pactus. Sed mihi uidetur & uerba Terentij, ex Vlpiani declaratione posse intelligi, & etiam Cicer. ad Heren. lib. 11. Depactus cũ hostibus, ut arma relinqueret. Sed & idem autor in Verrem actione v. Scitote biduum cibo, tecto q; prohibitum, biduum in foro custodijs detentũ, neque antè dimissum, quàm ad cõditiones eius depactus est. His accedit, quòd huiusmodi præpositio quandoq; in malã partẽ accipitur, ut desperatus, demens, dedecet, deformis, degener. Vicesimo octauo, Lapillum si magnus est gemmã esse asserit, quo nomine & margaritam dici posse arbitratur, aduersus Sabini, Vlpianiq; sentẽtiam, gemmas pellucidæ materiæ esse existimãtium, ut smaragdos, chrysolithos, amethystos: non translucentes uero lapillos, ut obsidianos, & uelentanos: at margaritas nec lapillos nec gemmas esse, sed conchas, seu uniones: uerũ ut in sententiã Iureconsultorum ego transeam, illud me in primis mouet, quod etymus pro illis est: uidetur enim gemma dicta, quasi gemina, propter trãslucẽtẽ naturam, deinde uidemus à similitudine in uitibus gẽmas dici, ut Fab. autor est, & in Catone maiore M. Cicero. Vnde ostenditur non ideo dici gemmas, quia magnæ sint: idem & Plinij autoritate constat, in anulis gemmas deferri affirmantis: unde & dactylothecæ dictæ, quod profecto maioribus non conuenit: adhæc quæ rationes á Valla adducũtur, sanequàm frigidæ sunt: Lapillus, inquit, generale nomen est: bene sanè, sed cum trãslucet, peculiario

l. iij. de calũ.

ri no-

ri nominne gemma dicitur. Rursus, Gemmas, inquit, acci pimus multorum cubitorum inueniri. Accepit fortè à Lu ciano de ueris narrationibus, miraculi certè loco refer tur, alueolus trium pedum in triumpho Pompeij ex duo bus gemmis. Subijcit, Quid si non perluceant, quia adhuc incomptæ & imperfectæ? atqui satis est si natura sui pel luceant, poßmtq; manu artificis in hunc usum poliri. Addit, hac ratione etiam marmor Parium gemma esset, quia translucidæ est naturæ: quasi Iureconsultus omnia transluccntia definiat gemmam esse, & hunc honorem etiam speculis tribuat, qui de lapillis non de marmoribus loquitur. Postremò, inquit, reperiuntur, qui partim pel luceant, partim non pelluceant. Respondeo, de his nihil à Iureconsulto dictum, & fortè ex regula iuris qualitas po tentior in his obseruaretur. Addit secum sentire. Q. Cur tium, itemq; Horatium, quorum alter, Lapilli, inquit, ex auribus pendebat, candore, & magnitudine insignes: alter, Niueos, inquit, uiridesq; lapillos. Ipse quid horum uerba sententiæ nostræ obstent noc uideo, puto nec ipse Valla satis norat, cum absque scrupulo ex Iureconsulto rum distinctione possint intelligi: illud non diffiteor, dif ferentiam hanc inter gemmam, & lapillum non semper ab autoribus obseruari, ut cum Catullus dixit, Aut pellu ciduli delitijs lapidis: aut Plinius cum generaliter sub ca pite de gemmis omnes lapillos descripsit, sed Iurecon sultus de proprietate loquitur, non de abusu, & transf= latione. Vicesimonono, Venulei definitionem confutat, qui ueteratorem ex Celsi sententia non spatio seruien di, sed ex genere, & causa esse existimandum ait, magisq; l. fi. de æd. edic.

approbat hac in re Vlpianum, qui ueteratores, tritã & ueterana mancipia appellat, quæ difficile sit reformare.

1 præcipiũt. eo. tit. Quibus uerbis apparet, spatio seruiẽdi definiri ueteratorem, erigitq; hoc loco in iurecõsultos cornua, tanquã contraria inuitẽ scripserint, quẽ & alij recentiores sequuti, pro antimonia nominatim hunc locũ citant. Sed profecto æquius fuisset, & etiã magis nomini suo consuluissent hi Grãmatici, si intra professionis suæ cancellos cõstitissent, quandoquidẽ uulgò dicitur, quam quisq; nouit artem, in hac se exerceat: nõ enim sutores supra crepidam iudicasse sent, nec ceu testudines porrecto extra testam capitæ, periculis se obnoxios feciſſent. Igitur distinguendi tres sunt casus, aut loquimur in uenditore seu mangone, qui mãcipium distrahit, & ex edicto ædiliũ nõ potest ueteratorẽ pro nouitio uendere, tumq; nouitius secundum Vlpiani sententiã ex tyrocinio seruitutis accipitur, ueterator qui diu seruiuit, & iam ea in conditione callum fecit: aut loquimur in ipso patrefamiliâs de seruis suis nouitijs, ueteratoribusq; disponente: & quia hoc omne ab eius sententia dependet, pro nouitio habuisse uidetur, quem nulli ministerio præposuit: rursus pro ueteratore duxisse, quem in ueteratorum numero habuit, ut quia muneri alicui præposuit, in quod ueteratores describi solẽt. Meritò igitur Celsum sequemur, ut ex genere et causa cõstituamus quẽ dominus p ueteratore habuit: aut de causa uectigalis agitur, & cum Respublica hac in re uoluntatem emptoris seu patrisfamilias non sequatur, simpliciter Veterator accipietur, qui anno seruiuit. Nouitius qui minus anno: ut hic uectigal pendat, ille non pendat: & hoc casu Mar

l. fi. §. quoties de publica.

ſu Martiani ſententia eſt probãda. Ex his igitur conſtat, non inuicem pugnantia ſcripſiſſe Iureconſultos, ſed diuerſa diuerſis caſibus tradidiſſe. Poſtremò fuere ex Grammaticis, qui Ireconſultos noſtros manifeſti furti arguerent, quòd bonam partem legis ſecundæ de origine iuris, itemq; pleraq; de officio præfecti prætorio, proconſulis præſidis, à Feneſtella ſurripuerint, eius nuſquàm facta mẽtione. Sed hi uelim mihi eius rei fidẽ faciant, à Feneſtella Iureconſultum accepiſſe, qui enim titulo Feneſtellæ liber circũfertur, à Pomponio Læto ex uarijs autoribus in quandã farraginẽ cõpoſitus fuit, eo indito titulo, ut uendibilior hoc nomine, impreſſoribusq; lucroſior fieret, Idq; ego à Iano Parrhaſio non ſemel accepi, qui ſuam quoq; hac in re operam illi adhibuiſſe ſe teſtabatur: ſtyluſq; ipſe planè indicat, unius autoris opus illud nõ eſſe. Et hæc quidem in Laurentium præter animi mei ſententiam, ut qui mmime litigator, aut φιλαλήτης ſim, ſcribenda duxi: quoniam eius exemplo adeò excreuerat quorundam Grammaticorum inſolentia, ut in ſuis commentarijs ubiq; errorem aliquem Iureconſultis noſtris impingerent, nimirum quod ipſi nõ perceperant, errori ſtatim adſcribentes. Spero autem cum uiderint, quibus hoc in argumento ipſorum primipilus Valla tenebris offuſus eſt, modeſtiores eos, & alieno exẽplo cautiores fore: ſed hæc hactenus. Non negauerim tamen apud Iurecõſultos quædam reperiri, quæ delicatum lectorem poſſint aliquantiſper remorari: ſed ſi qua uitium ſonant, librariorum incuriæ proculdubio tribuendum. nam & Caij intereſſe, cuius ſupra meminimus, in antiquis codicibus nõ

reperitur, in quibus simpliciter uenditorem teneri scriptum est, apparetq; à glossematico aliquo margini adscriptum, deinde scriptorum imperitia in ipso contextu relatum. Vnde & Vlpianum scripsisse. Si quis graui ualetudine affectus: arbitror, non in graui: tametsi sint, qui ingrauem iunctim dictum putent, quasi uelde grauem, sicut, incana menta Vergilius dixit, & indifficilem casum

a l. Gallus. §. fina. Scæuola[a], in quo tamen ueteres codices refragantur, in quibus scriptum est, ille casus in difficili est, quam lectionem castigatiorem arbitror. Nam & in diui Seueri re-

b l. filiusfa. §. diui. de le. j. scripto[b], quo uulgo legitur, eos qui testamento quid alienari uetant, nullius momenti scripturam esse: correctiora exemplaria eorum scriptum habent. Sicut & in Pau-

c l. si inter. de do. inter. vir. li responso[c], dum dicitur, econtra si inter uirum, & uxorem facta sit donatio, simpliciter contra scribendum est. Ad instar uero, quod iureconsulti quandoq; scripserint, non instar tantũ, exemplo ueterum nõ caret, suntq; huius

d l. cũ quædã. de iurisd. om. iudic. modi controuersiæ non tam doctrinæ, quàm iudicij: sicut cum exequi passiua significatione Vlpianus dixit[d], quærebatur an iudicis sententia exequi possit: uel idoneior Mo-

e l. quod in rem. de leg. j. destinus: sic &, quod in meo fundo nasciturum est, dixit Pomponius[e]: sic & præstauimus uerbo pro præstitimus, uti Tribonianus nõ eribuit: erũt & qbus omnino nõ pla-

f l. si. de offic. præs. cebit deuirginare ancillã dixisse Paulũ[f]: & à Modestino scriptũ, decreto Adriani plectẽdos, qui mensũras & pon-

g l. pen. de fal. dera falsassent[g]. Iidẽ & sordidũ uerbũ existimabunt certiorare, pro eo quod est certiorẽ facere, quo passim iureconsulti utuntur, eadem ratione deductum, qua & uteres meliorare dixerunt: unde L. Columellæ melioresceret.

Sed

Sed & Coloniam agrum colono locatum quandoq; appellant, cum alio sensu antiqui ea uoce utantur. Sanè illud diffitendum non est, apud eos quasdam dictiones esse quæ alijs in autoribus nusquã eo sensu reperiãtur, ut cũ exhibere uerbo plerunque pro eo utuntur quod est alere: donare ad processus[n], id est ut eo donatarius utaturim pompa, uel cum in principis est comitatu, id enim significat processus: unde & alibi dicitur, [i]cum processisset imperator salutatus est & c. Et copiarum negotium pro mercimonijs earum rerum, quæ ad uictum pertinent[k], & ad exercitum dẽferuntur: & Dardanarij pro his, qui annonam flagellant, qui & à Græcis πσονώλαι dicũtur: est & apud eos Friusculum[l], pro digressu temporario uxoris ob iurgium cum marito, uox nusquam alibi à me lecta, ut fortè friguſculum dicendum sit, cum maritalis amoris ardor aliquantisper refrigescit. Friuola[m] pro suppellectili inquilini, tametsi & hac uoce usus uideri possit Iuuenalis: Iam friuola transfert Vcalegon[n]. Lanipendia mulier pro lanifice, seu quæ lanificibus ipsis pensa diuidit. Latrunculator pro iudice rerũ capitaliũ, seu, quod magis arbitror, præfecto apparitorũ, & militum, qui latrones conquirũt. Notoria pro denũciationibus delictorum, quas Irenarchæ deferebãt. Pannicularia ratio, quæ ad eas uestes uiliores pertinet, quas rei & damnati rerum capitalium habent, cum ad supplicium ducuntur. Perfunctoriè est leui cura, & aliud agendo: unde perfungi, & defungi, pro eo quod est utcunq; explicare. Pessundat, pedibus percutit, nouè dixit Paulus cum in edicto ædilitio, Bouem, inquit, qui cornu petit uitiosum

h l.nã imp. de don. int. vir.

i l.j. C. de sen. pass.

k l. ob negociũ. de cõp.

l l. cum hic status. de don. inter.

m l. solutũ. de pig. act.

n l. sed si vir. de don. int.

uitioſum, itẽ mulas quæ peſſundant. Spectabiles quoque & ſpecioſæ perſonæ gradu quodam dignitatis inſignes, in iure plerunquæ dicuntur, cum hoc ſenſu hæ uoces apud Ciceronem et antiquiores nullæ ſint. Reliquare quoque apud eos dicitur, qui æs alienum integre non ſoluit, unde reliquatores uectigalium, qui reliqua publico debent. Sequioris uitæ cum appellant[o], qui ſibi ipſi alimenta ſuppeditare nequeat, ſed de alienis laboribus pendet: unde et Sequior ſexus, ni fallor, Apuleio, id eſt muliebris. Solarium[p] pro uectigali quod publico præſtatur, ob ſoli publici occupationem, ſed idem quoque in priuatis uidetur. Vlpianus[q], ſi quis in lapicidinis cædere uoluerit, non aliter hoc faciat, niſi prius ſolitum ſolarium domino præſtet: quanuis Accurſius nunc ſalarium, nunc ſolatium legat. Schemata cogitationum in antiquis codicibus dixit Paulus, emẽdatius, ut arbitror, quàm ſtemmata Iuuenalis. Imagines enim in gẽtilitijs armarijs uſui erant, at coronæ non erant: cum enim ſtemma uox Græca eſſet, mirum ſit apud Græcos pro gradu cogitationum uel imaginibus nunquã reperiri. Venerariĩ ſunt, qui aliquem ueneno ſuſtulerunt, eiuſq; criminis ſunt rei. Sunt & apud eos aliæ dictiones, utique & ipſæ raræ, ſed tamen ab alijs quoque autoribus uſurpatæ, quas ſimul referre operæpretium duxi, aduerſione locare, affirmatores, antapocha, antidora, antipherna, apocha, archiuium, arrogatio, auditorium, baſilica, belliſſime breuiariĩ rationes, calciarium, calendarium, cloacarium, cœnácularium, cœnaticum, cancelli, cancellariĩ, capſarius, captioſus, captatorius, caſtratus, catellus, chaſma, commẽtarienſis, coactor

o l. cum hi, de tranſ.

p l. ij. ne quid i loco pub.

q l. vend. com præd.

colle

collectarius, collonarium, conturbare, chorus pro cõgregatione, decidere, dacretalis possessio, damnas esto, decoctor, domimica pecunia, delicatus, debitor, depositarius eadem forma qua alimentarium dixerunt, commodatarium, donatarium, mandatarium, legatarium, & similia. Dilapidat bona, dimisit creditores, id est soluit, diarium, dietarij, diffissus dies, desultor, emãsor, equitium, errores serui, exterris, exiguiores res, fœnebris pecunia, fœnerauit, id est accepit fœnore, fiduciaria hæreditas, id est fideicommissaria, functiones pro tributis, genuina pietas[r], quanuis uulgati codices habeant gemina. Hamæ pro instrumento ad arcendũ ignem. Debet, inquit lex[s], præfectus uigilum noctu coërrare cum hamis. Sic Iuuenalis: Dispositis prædiues hamis. Meminit et Cæcilius Plinius. imaginaria uenditio, incontinenti informatur actio, intendenti, iurisdictio restituenda, impossibilis, impersona lis, insolidum, id est pro parte [t], in summa, id est breuiter intantum, inuentarium, largitur annus, largiuntur tẽpora, licentia, lucratiuus titulus, manuaria mola, medianum cœnaculum, missilia, magis est, nudus sermo, nudum pactum, nugatoriæ res, in necem, id est in damnum, optiones, obrepere iudici, officiales[u], opistographum, orcinus libertus, pantheron rete, parapherna, partiarius colonus, pedanei iudices, peregrini pro deportatis, periculum quandoque pro spe nautici fœnoris, quandoq; aliter, ut in Rubrica codicis de sententijs sine periculo recitandis. Sic enim habet & codex Theudosianus, ut appareat de periculo seu experimento memoriæ accipiendum, perpetuarius emphyteuta, Pagani pro quibuscunq; nõ militan

r l. iij. de iudic. ho. exh.
s l. ij. de offic. præfec. vig.
t l. ad ea. de regu. iur.
u l. præsides. si cer. pet.

litantibus, plaga pro parte fundi, polia pro grege equorum, præbenda locare, præiudicium, prætorium pro domo in uilla, promercalis res, persona, potitus hostium, id est captus ab hostibus, exemplo Plauti in Captiuis, licet in titulo de captiuis, à quibusdam male sit immutatum: pulsare, id est agere, uel conuenire: quæstuarius, quo de agitur per inuersionem, reatus, receptitia dos regimenta Reipublicæ, repertorum, repetita die, repedare, restaurari, religiosissimus princeps, in sacris patris, synedria nauis, strata terrena, strena, suspendiosi, suus hæres, de cuius uocis significatione interrogatus à Socyno Angelus Politianus obmutuit, cum tamen gloriatus esset in glossematis iuris ciuilis se uel Accursium superare posse. ... plaria uenditio, Topiarius seruus, Temporaneus tutor, testamentarius pro tabellione, qui testamentum scripserit: testimoniũ pro ipsius testis asseueratione in scripturam redacta: uelamentum operæ, uenalitium seruorum, uenter pro infante necdum nato, uentrem facere paries, cum in uicini ædes porrigitur, uestiariũ, uiaticũ, uinarij, qui & uinosi, uinacia, uoluntariũ: uoluptariũ, usia Græca uox pro substãtia, usurpare, id est, usu capere, utensilia.

FINIS.

BIBLIOT. UNIWERSYT. W POZNANIU

